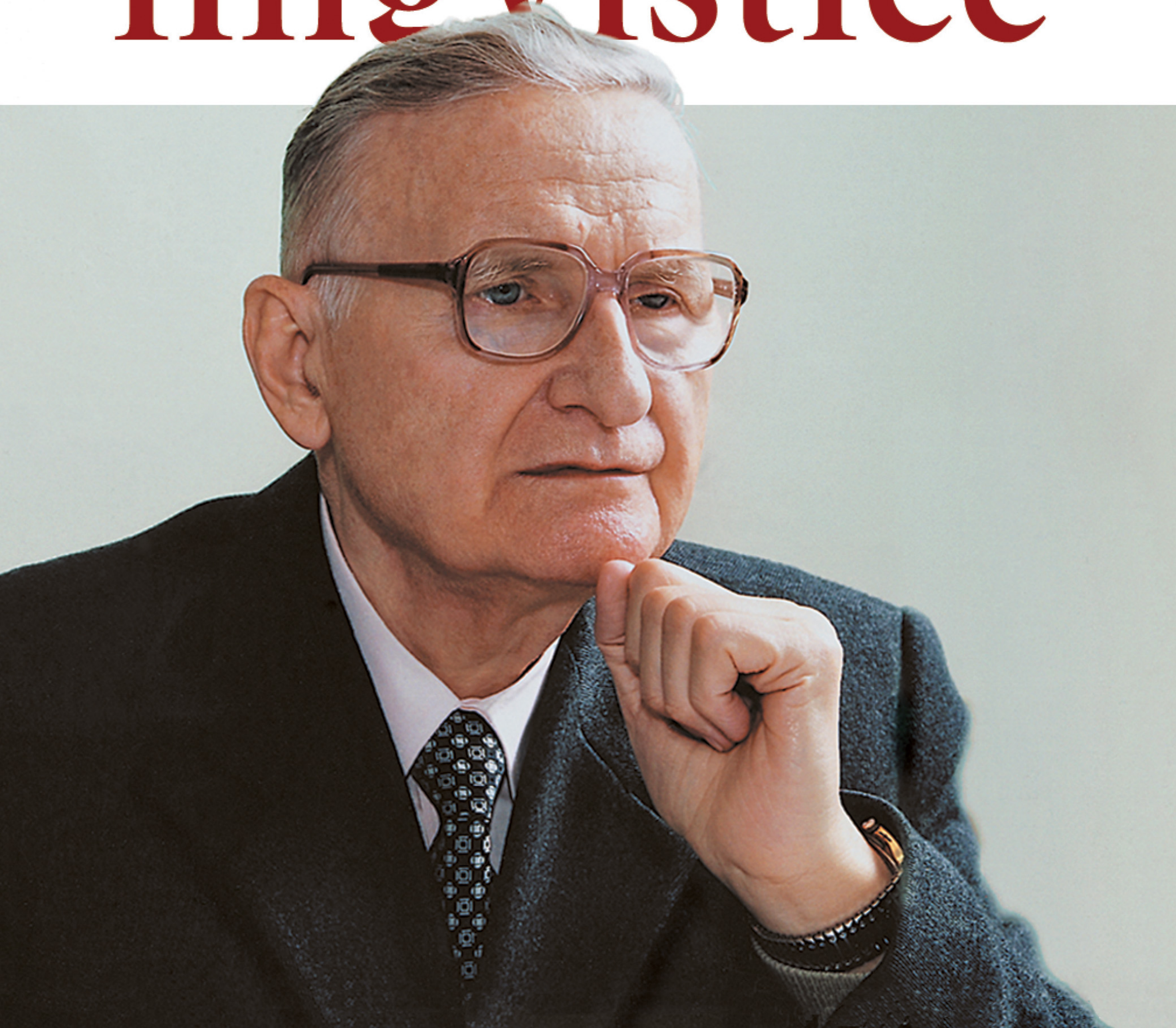
Academia de Ştiinte a Moldovei
Institutul de Filologie

ANATOL CIOBANU

Reflecții lingvistice

Academia de Ştiinţe a Moldovei
Institutul de Filologie

Anatol CIOBANU

REFLECŢII LINGVISTICE

Coperta: Mihai BACINSCHI
Procesare computer: Oxana BEJAN
Lectori: Viorica-Ela CARAMAN
Veronica ROTARU

Academia de Ştiinţe a Moldovei
Institutul de Filologie

Anatol CIOBANU

REFLECŢII LINGVISTICE

Selecţie, coordonare şi prefaţă
de Alexandru BANTOŞ

Chişinău – 2009

SUMAR

CAPITOLUL IV
PROMOTORI AI UNITĂŢII DE LIMBĂ ŞI DE NEAM

CAPITOLUL V
PROFESIUNE DE CREDINŢĂ

CAPITOLUL VI

REFERINŢE BIOGRAFICE

Anatol Ciobanu se naşte la 14 mai 1934 în s. Ruseni (azi în r. Ocniţa, Republica Moldova). Îşi face studiile primare şi medii necomplete în satele Donduşeni şi Târnova, apoi între anii 1949-1951 învaţă la Şcoala Pedagogică (Normală) „Boris Glavan" din or. Bălţi, pe care o absolveşte cu Diploma *magna cum laude*. Din toamna anului 1951 devine student la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Moldova, specialitatea Lingvistică. În 1956 obţine Diploma *magna cum laude* a U.S.M. şi, la propunerea catedrei, rămâne să-şi continue studiile la aspirantură (doctorantură), avându-l ca îndrumător ştiinţific pe prof. N. Corlăteanu. Cercetează cu pasiune controversata problemă a conjunctivului românesc (şi balcanic), îşi scrie teza de candidat (doctor) în ştiinţe filologice pe tema „Conjunctivul şi întrebuinţarea lui în sintagmele predicative", pe care o susţine cu succes.

Din toamna anului 1959 A. Ciobanu este angajat la catedră, urcând, cu scurgerea anilor, toate treptele cadrului universitar: asistent, lector, lector superior, conferenţiar (docent), profesor, şef de catedră, precum şi prodecan al Facultăţii de Filologie (1963-1966).

Pasionat de munca de cercetare, conferenţiarul A. Ciobanu este transferat în funcţia de cercetător ştiinţific superior (1969-1972) la Universitatea de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova, la Catedra de Lingvistică Romanică, pe care o conducea pe atunci remarcabilul savant lingvist de talie europeană, membrul co-respondent al Academiei de Ştiinţe din fosta Uniune Sovietică, Ruben Budagov, pentru a-şi scrie teza de doctor habilitat. Avându-l în calitate de coordonator ştiinţific pe marele prieten al limbii române prof. R. Budagov, A. Ciobanu îşi finisează teza „Sintaxa verbelor semicopulative (analiza semantico-distributivă)”, pe care o susţine în vara anului 1973.

Reîntors la Chişinău, îşi continuă munca la U.S.M., obţinând, prin concurs, titlul de profesor universitar (1976) şi postul de şef al Catedrei de Lingvistică Generală şi Romanică.

În decembrie 1992, în baza alegerilor prin concurs şi prin Hotărârea Adunării Generale a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, profesorului A. Ciobanu i s-a conferit titlul de membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova.

La propunerea profesorului A. Ciobanu, în 1994 a fost reorganizată structura catedrelor cu profil lingvistic de la Facultatea de Litere a U.S.M. Astfel, pe baza Catedrelor Limba Română şi Lingvistică Generală şi Romanică au fost create Catedra de Limbă Română Aplicată, Catedra de Filologie Clasică şi Catedra de Lingvistică Română, Generală şi Romanică. În consecinţă, la Facultatea de Litere au fost instituite specializările *limba română – limba latină, limba română – limba franceză, limba română – limba engleză, limba română – limba rusă, limba română – ivrit* (idiş). Prof. A. Ciobanu a fost ales prin concurs (în februarie 1994) şef al Catedrei de Lingvistică Română, Generală şi Romanică, în ale cărei obligaţiuni intra asigurarea predării cursurilor teoretice din ciclul lingvistic atât la Facultatea de Litere, cât şi la cea de Limbi şi Literaturi Străine. În anul 2000, la propunerea rectoratului, Catedra de Limba Română Aplicată a fost comasată cu cea de Lingvistică Română, Generală şi Romanică, formându-se o nouă Catedră – Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică.

Ca profesor universitar, A. Ciobanu ţine cursuri de primă importanţă în vederea pregătirii viitorilor profesori de limba şi literatura română: *Sintaxa limbii române, Introducere în filologia romanică, Metodologie şi metodă în lingvistică, Probleme de Sociolingvistică*, *Probleme dificile de gramatică*, *Sintaxa şi Semantica*; *Probleme de punctuaţie; Limba de stat: privire retro- şi prospectivă*.

Munca de cercetare a lingvistului A. Ciobanu este orientată în mai multe direcţii, cuprinzând o gamă largă de interese ştiinţifice: *sintaxa funcţională*, *cultivarea limbii vorbite şi scrise*, *sintaxa contrastivă*, *punctuaţia*, *sociolingvistica*, *lingvistica generală*, *sintaxa transformaţională*, *limbile clasice* (latina) ş.a.

Conceptul lingvistic al prof. A. Ciobanu a fost expus parţial la diferite conferinţe, simpozioane, colocvii, congrese de lingvistică ce au avut loc în oraşele Chişinău, Iaşi, Cernăuţi, Suceava, Bucureşti, Timişoara, Lvov, Kiev, Ujgorod, Mensk, Paris, Sankt Petersburg, Moscova, Tbilisi, Samarkand, Aix-en-Provence (Franţa), Bârlad, Cluj-Napoca ş.a.

În activitatea de cercetare, prof. A. Ciobanu sistematizează principiile metodologice ale ştiinţei lingvistice, accentuând caracterul social al limbii, strânsa legătură între limbă şi societate, limbă şi gândire (şi viceversa), interacţiunea factorilor interni şi externi, a planului sincronic şi diacronic în dezvoltarea limbii. Pe parcursul anilor, sub îndrumarea prof. A. Ciobanu, şi-au făcut doctorantura şi şi-au susţinut tezele de candidat (doctor) în filologie 30 de persoane, iar de doctor habilitat – 4 (Vasile Pojoga – profesor la U.S.M.; Gh. Colţun – conf. la U.S.M., Irina Condrea – conf. la U.S.M.; Gh. Moldovanu – conf. la A.S.E.M.).

Dr. hab. A. Ciobanu a luat parte, şi în calitate de referent oficial, la susţinerea a 5 teze de doctor habilitat şi a 35 de teze de doctor în filologie, având ca teme de cercetare probleme de lingvistică generală şi romanică şi fiind susţinute public la Chişinău, Kiev, Mensk, Sankt Petersburg, Moscova, Aix-en-Provence (Franţa) etc.

Prof. A. Ciobanu şi-a exprimat opiniile despre viaţa şi activitatea prodigioasă a savanţilor cu renume, scriind despre academicienii N. Corlăteanu, E. Coşeriu, R. Budagov, B. Cazacu, S. Berejan, I. Borşevici, P. Soltan, B. Melnic, sau despre profesorii universitari V. Rusu (Franţa), D. Irimia, V. Marin, I. Eţcu, V. Melnic, M. Purice, A. Eremia, T. Cotelnic, S. Cemârtan, L. Novac, Vl. Zagaevschi, Gr. Cincilei, V. Banaru, I. Melniciuc ş.a.

Este bine cunoscută poziţia civică a prof. A. Ciobanu, care în anii de Renaştere Naţională 1987-1990 a militat cu bărbăţie şi intransigenţă pentru adevărul ştiinţific şi istoric privind limba de stat, grafia latină şi unitatea lingvistică moldoromână, publicând o serie de articole, luând cuvântul la radioul şi televiziunea naţionale. În ultimii ani continuă să fie preocupat de problema traducerii în viaţă a actelor legislative despre limba de stat, despre funcţiile sociale ale limbii române în Republica Moldova etc.

Într-o serie de studii publicate, în luările de cuvânt la radio şi televiziune, în cadrul multor simpozioane, conferinţe lingvistice naţionale şi internaţionale, A. Ciobanu, cu argumente peremptorii, a demonstrat inconsistenţa „teoriei” despre două limbi est-romanice: moldovenească şi română, a arătat că există o singură limbă literară – româna, la constituirea căreia au participat de-a lungul secolelor scriitorii şi oamenii de cultură moldoveni, munteni, bucovineni, ardeleni, olteni etc., lăsându-ne ca moştenire o limbă „ca un fagure de miere” (M. Eminescu).

În afara muncii didactice şi de cercetare, căreia i se dedică, A. Ciobanu activează şi în calitate de membru al Senatului U.S.M.; Preşedinte al Consiliului

Ştiinţific Specializat pentru conferirea gradelor ştiinţifice de doctor habilitat şi doctor în ştiinţe filologice la specialităţile: Lingvistica generală, sociolingvistica, psiholingvistica şi Lingvistica comparativ-istorică, tipologică şi contrastivă; membru al prezidiului pentru decernarea Premiilor Naţionale în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii; membru al Colegiului de redacţie al revistei „Limba Română" (Chişinău); membru al Comisiei de Expertiză a Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică; membru al Consiliului profesoral al Facultăţii de Litere de la Universitatea de Stat din Moldova, membru al Senatului U.S.M., membru al Colegiului de redacţie al „Revistei de lingvistică şi ştiinţă literară".

Profesorul A. Ciobanu este *doctor honoris causa* al Universităţii de Stat „Al. Russo" din or. Bălţi (1998), cavaler al Ordinului Republicii (1996).

VOCEA UNEI CONŞTIINŢE

Resurecţia spiritului naţional, românesc, în spaţiul dintre Prut şi Nistru e, în fond, un miracol. Este greu de explicat de unde îşi trage seva rezistenţa etnolingvistică a basarabenilor. Or, încorporată la 1812 în imperiul ţarist, Basarabia a fost transformată într-o gubernie rusească privată de elementare libertăţi, cu o nobilime aservită regimului şi refractară la problemele populaţiei autohtone. Şcoala, biserica, instituţiile sociale şi culturale, din care a fost izgonită limba română şi spiritul naţional, devin instrumente de anihilare treptată a conştiinţei şi demnităţii naţionale. Tendinţa manifestă de a stârpi definitiv şi cu orice preţ originile – esenţă evidentă a politicii ţariste şi apoi a celei bolşevice – a lăsat urme adânci în destinul nostru.

Spre deosebire de Transilvania, de exemplu, unde austro-ungarii nu au interzis predarea în şcoală a limbii şi literaturii române (în Ardeal în secolul al XIX-lea imperiul habsburgic admitea tipărirea pentru gimnazii şi licee de manuale privind identitatea şi unitatea limbii şi a neamului din toate zonele locuite de români, fără excepţie, inclusiv din stânga Prutului), în Basarabia ruşii au sancţionat aspru, pe parcursul a circa două secole, cu intermitenţele cunoscute, încercarea de a reconstitui legătura de sânge. Au fost suspendate definitiv relaţiile laice şi bisericeşti ale românilor de pe cele două maluri ale Prutului, a fost sistată circulaţia cărţilor româneşti şi tabuizată utilizarea glotonimului „limba română” şi a etnonimului „popor român”. Din acest motiv ziarele, revistele, cărţile etc. editate între Prut şi Nistru, inclusiv cele care au anticipat Unirea de la 1918, „fixează”, cu rare excepţii, glotonimul şi etnonimul acceptate oficial. Ulterior, în special după 1944, ideologii „moldovenismului primitiv”, având în arsenalul lor şi aceste „argumente”, au declanşat o ofensivă nesăbuită de inoculare a falsului istoric şi de deformare a mentalităţii colective. Despre fenomenul respectiv profesorul Anatol Ciobanu menţionează: „...în cei aproape 50 de ani de regim totalitar s-a ajuns la o erodare completă a conştiinţei naţionale a generaţiilor postbelice. Sute şi zeci de mii de tineri au fost instruiţi în cu totul alt spirit decât cel naţional, în cu totul altă limbă decât cea română. Şi, la drept vorbind, nici nu avea cine să cultive conştiinţa naţională, s-o alimenteze, să ţină mereu aprins focul în vatră, pentru că mii de pedagogi de toate gradele, de frica represaliilor, au fost nevoiţi în 1944 să se refugieze peste Prut, părăsind şcolile, liceele, gimnaziile etc.” (*Revista „Limba Română” şi unele aspecte ale instruirii filologice*, „Limba Română”, nr. 4-8, 2001, p. 29).

Istoria însă îşi are legile ei. Seminţa aruncată în sol basarabean în cei 22 de ani de libertate şi dezrobire a dat roade surprinzătoare peste decenii. Pentru că Adevărul, se ştie, mai devreme sau mai târziu, iese la vedere. Şi Anatol Ciobanu este unul dintre vlăstarele acestei epoci de regenerare naţională care, ulterior, în calitate de profesor şi de om de ştiinţă, avea să pună umărul la restabilirea cumpenei dreptăţii româneşti în această zonă pustiită de teroarea istoriei, devenind vocea sonoră şi clară a conştiinţei românilor basarabeni.

Înzestrat cu reale calităţi pedagogice, având o ţinută de dascăl autentic – delicat, atent, exigent, îngăduitor sau uşor ironic cu discipolii săi, Anatol Ciobanu s-a impus din tinereţe ca unul dintre cei mai competenţi şi mai consecvenţi universitari de la Chişinău. Graţie harului său pedagogic reuşea să transforme banalele ore de program în prilej de a gândi, de a-ţi manifesta agerimea, sprinteneala cugetului, capacitatea de a căuta şi de a găsi discret răspunsul la cele mai delicate şi surprinzătoare chestiuni. Îmbrăcat la patru ace, având o pieptănătură rigidă şi imperturbabil aceeaşi, cu o voce catifelată şi timbru uşor nazal, dar limpede şi expresiv, profesorul era aşteptat în auditoriu pentru că lecţiile sale, regizate şi derulate după un anume scenariu, aveau proprietatea de a menţine trează curiozitatea chiar şi a celor mai refractari studenţi la problemele de gramatică. Tânărul Anatol Ciobanu era uşor de remarcat şi pentru că în anii ’70, la Facultatea de Litere a Universităţii, disciplinele de bază erau predate de profesori în vârstă, cu un bagaj de cunoştinţe expirat, excepţie făcând Nicolae Corlăteanu, Ion Osadcenco şi încă alte două, trei cadre didactice. Anatol Ciobanu, de altfel, discipol al regretatului academician Nicolae Corlăteanu, strălucea în toate sensurile, emanând tinereţe, vigoare, încredere şi speranţă că lucrurile se vor schimba în bine şi în sfera filologiei, dar mai ales făcând dovada abilităţii profesionale fără de care procesul de studii era compromis.

Despre anii de pedagogie sovietică (la Litere, a fost impusă teoria celor două limbi distincte, „moldovenească” şi română), Anatol Ciobanu afirmă în studiul intitulat *Academicianul Nicolae Corlăteanu, personalitate ilustră a literaturii române*: „Anume pe timpul regimului totalitar (1924-1989), [...] se făceau tentative disperate de a „fonda” teoretic existenţa unei limbi moldoveneşti. După cum se ştie, ele s-au terminat cu un total eşec. La acest joc pueril de-a ştiinţa au renunţat până la urmă lingviştii de prestigiu. Academicienii români Al. Graur şi Ion Coteanu, membrul corespondent al A.Ş. din Rusia Ruben Budagov, profesorul universitar moscovit Samuel Bernstein, profesorul universitar din Sankt Petersburg Rajmund Piotrowski ş.a. – toţi induşi în eroare pe timpuri de politica oficială promovată de cercurile ideologizante şi antinaţionale din fosta Uniune Sovietică” (volumul *Omagiu academcianului N. Corlăteanu*, Editura Virginia, 1995, p. 62).

Noua lucrare purtând semnătura distinsului profesor universitar Anatol Ciobanu *Reflecţii lingvistice* oferă prilejul de a judeca retrospectiv calitatea şi

oportunitatea preocupărilor pedagogice, ştiinţifice şi sociale ale lingvistului, care, împreună cu temerara pleiadă de filologi de la sfârşitul ultimului deceniu al secolului trecut, s-a implicat afectiv, dar şi cu notabilă dexteritate în procesul de reconstituire şi reconstrucţie a patrimoniului nostru identitar pe bază de principii obiective şi de respectare a adevărului. Solicitat de circumstanţe, Anatol Ciobanu răspunde, invariabil, cu promptitudine şi discernământ deontologic la îndemnul de a vărsa lumină asupra unor chestiuni controversate sau de a reacţiona la cele mai diverse provocări lansate de către cei care, în virtutea unei reprobabile şi condamnabile inerţii, cred că domeniul „glotic şi etnic" în Republica Moldova ţine de „autoritatea fabricanţilor de sistem", după expresia plastică a lui Alecu Russo.

Discursul său, de regulă laborios şi savant sau incisiv şi polemic, este captivant şi, lucru extrem de important, impregnat de argumente incontestabile, expuse metodic şi cu acribie exemplară. Pentru a elimina supoziţiile şi a risipi definitiv îndoiala cititorului, pentru a pune capăt unor eventuale interpretări eronate ale fenomenelor, magistrul apelează la surse, unicele în măsură să confere credibilitate opţiunilor asumate, izvoare la care acum două decenii nu a avut acces „legal" nici reputatul dascăl. Iată de ce, după abolirea interdicţiilor şi a cenzurii bolşevice, parcă răzbunându-se pe un trecut duplicitar vitreg, având deja libertatea de a se informa şi documenta, adică de a-şi recunoaşte şi mărturisi deschis obârşia, Anatol Ciobanu „navighează" dezinvolt, cu abilitate şi consacrare profesională de invidiat universul lingvistic, literar, cultural, naţional, iar dacă situaţia o reclamă, şi cel universal. Autorul cunoaşte în profunzime opera scriitorilor clasici Eminescu, Alecsandri, Hasdeu, Stamati, Asachi, T. Maiorescu, I. Heliade Rădulescu şi a altor reprezentanţi notorii ai secolului al XIX-lea, supranumit al deşteptării şi emancipării noastre ca neam, aceştia, fireşte, precedaţi de înţelepţii cronicari din cele trei Principate – dimpreună înaintemergători şi întemeietori ai conceptului naţional românesc –, aflat la index vreme îndelungată între Prut şi Nistru, urmaţi apoi de cărturarii basarabeni, între care Ion Dumeniuk, Eugeniu Coşeriu, Silviu Berejan, Valeriu Rusu, Grigore Cincilei, Grigore Vieru şi, desigur, patriarhul filologilor din Republica Moldova, acad. Nicolae Corlăteanu – ca să numim doar pe câţiva dintre iluştrii contemporani plecaţi la Domnul – toţi laolaltă simbolizând pentru profesorul Anatol Ciobanu, după cum denotă paginile acestui volum, necesarul punct de reper în redactarea pledoariilor sale ştiinţifice şi didactice.

Reflecţiile lingvistice examinează în mod expres sau tangenţial contribuţia marilor personalităţi din istoria noastră la elucidarea şi fundamentarea identităţii şi unităţii românilor, cititorul având şansa de a afla cele mai substanţiale şi mai relevante dovezi ale originii noastre comune.

Autorul cărţii apelează frecvent la Eminescu, profund cunoscător al istoriei românilor (se spune că poetul ştia pe din afară lucrările scrise în Principate cu privire la geneza limbii şi a poporului român), care consideră că „O unitate atât de pronunţată a limbii dovedeşte însă o unitate a originii".

„Eminescu, – subliniază Anatol Ciobanu, – a ştiut ca nimeni altul să sintetizeze opiniile expuse anterior cu privire la unitatea glotică etnică şi psihică (dacă vreţi) a românilor de pretutindeni prin fraza înaripată: *Suntem Români şi punctum!*

Prin această sentinţă poetul reuşeşte să pună punct discuţiilor sterile, care se mai purtau în jurul glotogenezei şi etnogenezei poporului român.

Dar nu numai atât. Prin această *reflecţie* generalizatoare, *Suntem Români şi punctum!*, autorul *Luceafărului* (se pare fără să-şi dea seama) a formulat *norma gândirii etnice* a fiecărui compatriot! În această vorbă a poetului istoricului şi filozofului M. Eminescu *este concentrată* toată istoria zbuciumată a neamului nostru, începând cu dacii din Burebista şi Decebal şi ajungând până în zilele noastre".

Precizăm că citatul de mai sus este din articolul *Eminescu: unitatea limbii şi a poporului român*, unul dintre numeroasele texte ale lui Anatol Ciobanu cu reală valoare cognitivă şi educativă pentru noile generaţii de basarabeni. Probe de autentică şi obiectivă contribuţie la explorarea şi repunerea în circuit a gândirii înaintaşilor, o disociere pertinentă a premiselor ce au condus la degradarea limbii române din Basarabia, dar şi la diluarea elementului naţional originar, trebuie apreciate studiile incluse în capitolul *Adevăr şi competenţă lingvistică*, între care se impun în mod distinct: *Limba latină şi romanitatea noastră*, *Vasile Alecsandri şi limba maternă*, *Eroziunea conştiinţei naţionale a românilor moldoveni* etc.

Capitolul al II-lea, *Limba – atribut esenţial al statului*, este, de fapt, un exerciţiu intelectual prestat în condiţii specifice, mai curând, cronica unui sincer şi părtinitor martor şi participant nemijlocit la lupta (pare-se fără sfârşit!) pentru repunerea limbii române în drepturile sale fireşti, de atribut esenţial al statului Republicii Moldova. Parcurgând articolele aflate sub acest generic cititorul va lua cunoştinţă de subterfugiile politicii lingvistice duplicitare din fosta R.S.S.M., folosită în bună parte ca stratagemă şi azi de către guvernanţii „suverani şi independenţi". Or, situaţia glotopolitică din Republica Moldova, după cum constată în repetate rânduri Anatol Ciobanu, întrucât e soluţionată doar parţial, continuă a fi una complicată, imprevizibilă. Peste noi, cei din Basarabia, – afirmă lingvistul, – stă gata să se rostogolească giganticul tăvălug al celei de-a doua limbă de stat, fapt ce va genera consecinţe dezastruoase pentru climatul etnolingvistic de la noi.

Cele patru studii din capitolul *Cuvântul şi norma literară* scot în relief calităţile de fin şi avizat cercetător ale lingvistului Anatol Ciobanu, antrenat, de-a lungul întregii sale cariere, în mai multe domenii de studiere teoretică şi practică

a limbii române, între care se impun sociolingvistica, de altfel obiectivul principal al volumului de faţă, gramatica, lingvistica generală, punctuaţia, didactica, dar şi cultivarea limbii, în sensul cel mai larg al noţiunii, autorul având publicate multe, actuale încă, eseuri, tablete, note etc. cu această tematică.

Într-un şir de texte incluse în volum, Anatol Ciobanu face portretul de creaţie al celor mai importanţi şi reprezentativi lingvişti preocupaţi de studierea limbii române. Activitatea lor ştiinţifică şi didactică este examinată din perspectiva înaltelor exigenţe impuse de ştiinţa modernă. Astfel, Anatol Ciobanu în capitolul *Promotori ai unităţii de limbă şi de neam* invocă principiile de cercetare şi de activitate ce au ca impact utilitatea practică a investigaţiilor ştiinţifice. Acest criteriu este aplicat cu referinţă la savanţii de renume mondial şi naţional: Eugeniu Coşeriu, Ruben Budagov, Boris Cazacu, Ion Dumeniuk, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Valeriu Rusu, Grigore Cincilei ş.a.

...Arc voltaic peste vremi nestatornice, punte de legătură între generaţii, fapta onestă a omului de ştiinţă, pusă în slujba adevărului, a dreptăţii şi a libertăţii, este cea mai rezistentă şi mai preţioasă avere ce poate fi lăsată ca moştenire urmaşilor. Pentru că „Anume noile generaţii de tineri şi tinere, crede cu întreaga fiinţă profesorul Anatol Ciobanu, care nu sunt complexaţi şi nu sunt afectaţi de virusul politicii antinaţionale de tristă faimă, care vor să cunoască tot adevărul şi «să spună lucrurile aşa cum sunt» (E. Coşeriu), vor fi acei care vor apăra cu îndârjire glia strămoşească, limba noastră cea română şi valorile naţionale”.

Or, biografia profesorului Anatol Ciobanu este o înlănţuire de fapte ce îl situează printre iluştrii cărturari români care au avut curajul să-şi asume şi, mai ales, să respecte cu sfinţenie o nobilă şi împovărătoare profesiune de credinţă – să se afle întreaga viaţă în serviciul limbii şi al poporului român.

Alexandru BANTOŞ

CAPITOLUL I

ADEVĂR ŞI COMPETENŢĂ LINGVISTICĂ

§ 1 LIMBA LATINĂ ŞI ROMANITATEA NOASTRĂ

Cunoscutul critic literar, estetician şi om politic Titu Maiorescu (1840-1917) scria: „*Noi suntem viţă latină – iată punctul de plecare al civilizaţiei noastre, iată adevărul ce este menit să devină cel mai important* în ziua în care pe toate sferele dezvoltării noastre vom şti să-i tragem urmările practice”[1].

Lingua latina est fundamentum linguae nostrae (Limba latină este fundamentul limbii noastre). Şi limba, şi poporul român s-au format după romanizarea Daciei cucerite de împăratul roman Marcus Ulpius Traianus (98-117), în urma războiului din anii 101-102 şi 105-106. Cronicarii noştri au consemnat în repetate rânduri originea (etnogeneza) poporului şi a limbii române.

Astfel, Grigore Ureche (1590-1647) scria: „Rumânii câţi se află lăcuitori în Ţara Ungurească şi la Ardeal, şi la Maramorăşu de la un loc sântu cu moldovenii şi toţi de la Râm să trag...”.

Acelaşi gând îl promova şi Miron Costin (1633-1691), notând: „*Ca şi noi, şi muntenii se numesc români.* [...] *Rumân* este un nume schimbat în curgerea anilor de la *roman”.*

În acord cu cronicarii se află şi savantul de talie europeană, domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir (1673-1723). În cunoscuta sa operă *Descriptio Moldaviae*, scrisă la propunerea Academiei din Berlin, cărturarul umanist menţiona literalmente: „Înainte de toate, chiar dacă acest neam a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie..., totuşi toţi se cheamă cu acelaşi nume de ROMÂNI, dispreţuind adică şi dând de-o parte numele de VALAHI, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci *românii care trăiesc şi astăzi în Transilvania*, deasupra fluviului Olt, în ţinutul numit Maramureş, *nu-şi dau numele de VALAHI, ci de ROMÂNI* (martori îmi sunt toţi locuitoriş tuturor naţiilor din Transilvania). *Cei din Valahia* (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc UGROVLAHI, iar noi, moldovenii, îi numim MUNTENI – căci au luat în stăpânire mai multe locuri muntoase) *îşi dau şi ei numele de ROMÂNI*, iar ţarii lor – ŢARA ROMÂNEASCĂ, adică în latineşte TERRA ROMANA. *Noi, moldovenii, la fel ne spunem ROMÂNI*, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei şi al moldovenilor este acordat foarte de curând, cum vom spune mai apoi), ci ROMÂNEASCĂ, astfel că dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de ştie limba noastră, nu-l întrebam: „Scis moldavice?” („Ştii moldoveneşte?”), ci „Ştii româneşte?”, adică în latineşte: „Scis romanice?”. *Iar dacă aceste neamuri n-ar fi la obârşia lor romani, cum, mă rog, ar fi putut să-şi ia, prin minciună, şi numele, şi limba romanilor*?...”[2].

Polemizând cu unii cărturari polonezi care au lansat, în mod premeditat, ideea falsă că limba moldovenilor şi a muntenilor ar fi de origine slavă, D. Cantemir, în monumentala sa lucrare *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor*, susţine: „Neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor care cu toţii cu un nume de obşte ROMÂNI se cheamă... Noi moldovenii la fel ne spunem ROMÂNI, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească... ci ROMÂNEASCĂ”. În acest plan, menţionăm că limba română (numită de străini valahă) a fost recunoscută ca limbă romanică de sine stătătoare cu câteva secole în urmă. Profesorul şi lingvistul Eugeniu Coşeriu, ocupându-se de problema în cauză, întocmeşte o listă a savanţilor care au introdus româna ca limbă romanică aparte, de sine stătătoare, în grupul limbilor romanice, dând totodată şi anul publicării de către aceştia a lucrărilor respective. Iată-i: Gilbert Genebrard, 1580; Andres de Poza, 1587; Claude Duret, 1613; M. Opitz, 1623; St. Skinner, 1671; G. Stiernhielm, 1671; K. Kirchmajer, 1686; Lorenzo Hervás, 1784; şi J. S. Vater, 1817[3].

Savantul de la Tübingen presupune că umaniştii din Occident, de care a fost vorba mai sus, ar fi putut primi informaţii despre *latinitatea limbii române* de la Nicolaus Olahus (1493-1568), cărturar de origine română, supranumit „prinţul umaniştilor din secolul al XVI-lea”[4].

Ideile învăţaţilor de peste hotare şi ale celor de pe meleagurile noastre referitor la provenienţa limbii şi a poporului român au fost preluate şi dezvoltate de scriitorii şi oamenii de cultură din secolul al XIX-lea, a căror deviză a fost *lupta pentru integritatea naţională şi spirituală prin unirea românilor de pretutindeni*.

Acceptând procesul logic şi justificat de substituire a caracterelor chirilice prin cele latine, Titu Maiorescu scria: „...alfabetul slavon, care învălea mai mult decât revela limba română şi pe care îl primisem numai dintr-o oarbă întâmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă şi fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare aşa de naturală a latinităţii poporului nostru, încât *nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor*, după ce ştim că avem pe ale noastre?”[5].

Paternitatea grafiei latine pentru limba română este descrisă în culori simbolice de poetul Gr. Vieru: „Sunt un om al nemâniei, / Lumii astea nestrăin, / Vin din munţii Latiniei, / Deci şi scrisul mi-i latin”.

Un alt poet contemporan de mare valoare, militant neînfricat şi constant pentru integritatea morală şi spirituală a neamului, a culturii, istoriei şi limbii lui, Gheorghe Vodă, în poezia *Cinci ani de glas ai naţiunii*, glorifică lupta de la 1989 încoace pentru limba noastră cea română cu veşmântul ei latin: „Pe un pământ curmat de sârmă / Româna limbă slavoneşte / Avea să-şi poarte în pufoaică / Cuvântul ce-i grăia orbeşte. // Dar nişte fii şi nişte fiice / Strigară-n litera latină / Şi

sfânta haină străluciră / Din nou în limba ei română. // Cinci ani de-atunci în naţiune / În portul său răsună glasul, / Cum îl purtară Eminescu / Şi-l sună azi în ţară ceasul. // Cinci ani de glas pe româneşte / În limba naţiei răsună. / O, neamule, iubeşte-ţi glasul / Şi poartă haina lui străbună" („Glasul Naţiunii", nr. 10, martie 1994).

Scriitorul Gheorghe Vodă a dedicat această poezie celei de-a cincea aniversări a înfiinţării hebdomadarului „Glasul Naţiunii" – prima publicaţie apărută cu grafie latină în Basarabia în perioada restructurării (primele numere au fost culese cu caractere latine, în mod clandestin, în Ţările Baltice).

Dar să revenim la etnonimul *român*. Interesant şi curios este de constatat că *dintre toate popoarele neoromanice (italieni, francezi, spanioli, portughezi, retoromani* etc.) apărute pe ruinele Imperiului Roman (căzut în a. 476 d. Hr.), *numai noi*, cei din partea lui estică, *am păstrat numele de* ***romani****, devenit* ***români****.* Faptul acesta este cu atât mai surprinzător, cu cât *poziţia noastră geopolitică a fost şi continuă a rămâne totalmente nefavorabilă pentru păstrarea romanităţii primare*. E bine ştiut că am fost şi rămânem înconjuraţi din toate cele patru puncte cardinale de popoare învecinate neromanice, unele dintre care „dorit-au să nu fim" (vorba poetului). Mai mult decât atât, pe parcursul secolelor am fost dezbinaţi, mutilaţi, învrăjbiţi, asimilaţi, expulzaţi etc. de către patru mari imperii: otoman, austro-ungar, ţarist şi sovietic. Cotropitorii şi ocupanţii de tot soiul ne-au adus colonişti, plasându-i „de la Nistru pân-laTisa", iar aceştia, după cum a arătat timpul, nu întotdeauna ne-au fost recunoscători pentru găzduire.

Şi totuşi, în ciuda forţelor centrifuge ce ne-au însoţit pe tot parcursul zbuciumatei noastre istorii, conştiinţa unităţii şi a identităţii limbii şi a poporului s-a incrustat adânc în sufletul neamului, în fiinţa lui. *La cimentarea românismului în inimile noastre rolul decisiv îi revine limbii unice române* despre care „Columbul poeziei noastre populare" (B.-P. Hasdeu), bardul de la Mirceşti, scria în 1876 că „este semnul caracteristic prin care membrii aceleiaşi familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume, lanţul trainic ce-i leagă împreună şi-i face a se numi fraţi; altarul în jurul căruia toţi se adună cu inimi iubitoare şi cu simţirea de devotament unii către alţii" (vezi *Arghir* în „Convorbiri literare", 1876, p. 137). Oare acest adevăr axiomatic mai poate fi refulat fără riscul de a te face ridicol, de a comite un sacrilegiu la adresa existenţei unui popor, cum o face, bunăoară, un Petre P. Moldovan în opusculul său *Moldovenii în istorie* (Chişinău, Poligraf-service, 1993) sau un I. D. Ceban în broşurile sale editate în ruseşte la Tiraspol?

Recent, savanta Ileana Oancea, ocupându-se de romanitatea noastră, nota: „*Este de reţinut că numele de romani din întreg Imperiul roman l-au păstrat până astăzi doar românii. Cu numele etnic romanus s-a conservat în cel mai periclitat spaţiu al României, cel oriental, înconjurat de populaţii aloglote şi despărţit de romanitatea occidentală şi prin bariere religioase*. Nu este oare acest fapt o do-

vadă că, în zonele cele mai expuse, conştiinţa apartenenţei la lumea latină este deosebit de vie?”[6]. Şi mai departe cercetătoarea subliniază: „Manifestându-se prin perpetuarea unei referiri la o glorioasă apartenenţă, românii îşi afirmă individualitatea romanică într-un climat istoric dificil, profund neprielnic. *Locul special al limbii române între limbile romanice*, problemă importantă a romanisticii, *începe prin conservarea acestui termen ca emblemă a descendenţei latine, pururi amintitor că noi, românii, „de la Râm ne tragem”* şi „cum am fost, aşa rămânem”[7].

Deşi rupţi de Romania de Vest, ne-am păstrat înţelegerea că ne „tragem” de la romani şi că avem o limbă unică românească, dulce „ca un fagure de miere” şi înţeleasă de românii de pretutindeni.

Suntem mândri de faptul că aparţinem grupului de popoare şi limbi romanice, fapt intuit perfect de Vasile Alecsandri, considerat de Mihail Sadoveanu ca „primul din elita românismului luptător, interpret şi cântăreţ”. Vom cita din splendida lui poezie *Cântecul gintei latine* doar prima şi ultima (a patra) strofă: „Latina gintă e regină / Între-ale lumii ginte mari / Ea poartă-n frunte-o stea divină / Lucind prin timpii seculari. / Menirea ei tot înainte, / Măreţ îndreaptă paşii săi; / Ea merge-n capul altor ginte / Vărsând lumină-n urma ei. / ... / În ziua cea de judecată / Cu celelalte-a ei surori, / Când faţă-n cer cu Domnul Sfânt / Latina gintă-a fi-ntrebată: /«Ce ai făcut pe-acest pământ?» / Ea va răspunde sus şi tare: / «O, Doamne, -n lume cât am stat, / În ochii săi plini de-admirare / Pe tine te-am reprezentat!»”.

E cazul să amintim aici că pentru poezia *Cântecul gintei latine* Vasile Alecsandri, considerat în Franţa un „Victor Hugo al românilor”, a fost premiat la Montpellier în cadrul „Marilor jocuri florale” (A se vedea revista „Magazin istoric”, nr. 8, 1977; nr. 3, 1994, p. 47).

Concluzionând cele spuse până acum, am putea sublinia, împreună cu Emil Cioran, că noi *toţi, cei ce vorbim româneşte, „nu locuim într-o ţară, locuim într-o limbă. Asta şi nimic altceva înseamnă patrie*”[8].

E firesc, natural şi logic ca în decurs de aproape două milenii fosta populaţie daco-romană (dacii romanizaţi) să se fi schimbat, să fi evoluat sub influenţa altor popoare, cu care *volens-nolens* intrase în contact, fie în urma năvălirii barbarilor, fie în urma poziţiei spaţial-geografice „extraromanice” (priviţi harta Europei şi vă veţi convinge de acest fapt), fie în urma unor războaie de cuceriri purtate de către groaznicii vecini chiar pe teritoriile noastre naţionale, fie în urma anexării forţate a unor pământuri strămoşeşti când osmoza etnică şi lingvistică a fost inevitabilă, ceea ce a condus, în ultimă instanţă, la crearea în spaţiul nord-dunărean a unei limbi romanice de est – româna – având o mulţime de particularităţi specifice în comparaţie cu limbile romanice din Europa de Vest.

Faptul acesta l-a sesizat bine şi cronicarul, scriind cu emoţie: „Aşijderea şi limba noastră din multe limbi este adunată şi ne este amestecat graiul nostru

cu al vecinilor de prinprejur, măcar că de la Râm ne tragem şi cu ale lor cuvinte ni-s amestecate"[9]. Cu toate acestea, pe primul loc cronicarul plasează elementele latine, scriind: „de la râmleni, cele ce zicem latină, *pîine* – ei zic *panis, carne* – ei zic *caro, găină* – ei zic *gallina, muiere* – ei zic *mulier, femeie* – ei zic *femina, părinte* – ei zic *pater* (de fapt, e vorba de cuvântul *parens, parentis – A.C.*), *al nostru – noster* şi altele multe din limba latinească, că de ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înţelege"[10]. Bun cunoscător al limbii latine, eruditul nostru cronicar a utilizat în scrierile sale chiar şi o serie de elemente sintactice latine, ceea ce i-a permis lui Nicolae Iorga să vorbească despre prezenţa sintaxei latine în cronica lui Grigore Ureche. Ocupându-se de această problemă în mod special, profesorul ieşean Traian Diaconescu, reputat specialist în filologia clasică, scrie: „Grigore Ureche a contribuit incontestabil la plantarea unor elemente latine culte, nespecifice limbii române, şi, de asemenea, la întărirea elementelor sintactice româneşti prin modelul latin cult"[11].

Vorbind de caracterul latin al limbii române, trebuie să subliniem că acesta e transparent, în primul rând, la nivelul lexicului.

După opinia unor savanţi, numărul elementelor lexicale moştenite direct din limba latină constituie în vocabularul român ceva mai mult de 2.000 de unităţi. Academicianul Iorgu Iordan, discutând în contradictoriu această cifră, menţionează că şi „celelalte limbi romanice, în frunte cu italiana, mai apropiată, fără îndoială, de latină, nu depăşesc cu mult numărul de 2.000 (unele din ele, cu siguranţă, nici măcar nu-l ajung). Aşadar, din punctul de vedere al cuvintelor latineşti moştenite, între română şi celelalte idiomuri romanice nu există deosebiri cantitative vrednice de a fi luate în consideraţie"[12]. În această ordine de idei, trebuie subliniat că lexemele de origine latină şi romanică (neoromanică) în limba română actuală întrec cifra de 60 la sută din tot vocabularul limbii noastre, iar în unele stiluri, în care abundă elementele livreşti, procentul de cuvinte latine şi neoromanice este şi mai avansat[13].

Situaţia nu trebuie să ne mire, pentru că lexicul limbii noastre se dezvoltă, prin excelenţă, pe baza surselor interne, înălţându-şi „edificii verbale" noi pe un fundament vechi latino-roman sau prin împrumut din limbile romanice surori.

Dacă la cele spuse mai adăugăm şi faptul că structura gramaticală a limbii române este tot latină, putem afirma sus şi tare că şi purtătorii unei asemenea limbi au o conştiinţă latină, care, după opinia profesorului de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi Traian Diaconescu, „este un *nisus formativus* al civilizaţiei şi un izvor al gândirii patriotice". În continuare savantul notează: „Spiritul latin transfigurat ia dimensiuni epopeice, este chemat să desăvârşească un destin istoric, un stat creator de civilizaţie şi cultură, operă începută de Traian în Dacia"[14].

Reiese că din latină (care ne este lingua mater) şi din limbile romanice (care ne sunt surori) noi, vorbitorii de limba română, nu împrumutăm, ci luăm cu drep-

tul de moştenitori „partea ce ni se cuvine" (I. Heliade Rădulescu), După opinia lui Heliade, deseori cuvintele moştenite de origine romanică sunt mai adecvate, comportând unele conotaţii suplimentare ce lipsesc echivalentelor lor de alte origini: oricine pronunţă vorba *libertate* simte că se deşteaptă în inima lui nişte simţăminte regeneratoare pe care n-a putut niciodată să le producă vorba *slobozenie*. Încheindu-şi reflecţiile asupra problemei „împrumuturilor", savantul lansează o foarte sănătoasă şi actuală idee: „Trebuie să luăm numai aceea ce ne trebuie şi de acolo de unde trebuie şi cum trebuie"[15]. Dacă s-ar fi procedat astfel în R.A.S.S.M. şi în Republica Moldova în perioada postbelică, nu ne-am fi poluat limba vorbită, transformând-o într-o mixtură lingvistică de tipul „M-am prostudit şi căşleiesc". Un surogat de care ne debarasăm cu mare greu.

NOTE

[1] T. Maiorescu, *Critice*, Bucureşti, 1966, p. 265.

[2] „Limba Română", Chişinău, nr. 3-4, 1991, p. 43.

[3] E. Coşeriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994, p. 16-17.

[4] G. Mihăilă, Olahus Nicolaus, „Academica", anul IV, nr. 7 (43), mai 1994, p. 13.

[5] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 206.

[6] I. Oancea, *Romanitate şi istorie*, Timişoara, 1993, p. 31.

[7] I. Oancea, *op. cit.*, p. 31.

[8] Em. Cioran, *Eseuri*, Bucureşti, 1988, p. 300.

[9] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1971, p. 61.

[10] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 61.

[11] Tr. Diaconecu, *Elemente istorice latine în cronica lui Grigore Ureche* // „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", tomul XX, A, Iaşi, 1969, p. 46.

[12] I. Iordan, *Lexicul limbii române*, Bucureşti, 1964, p. 9.

[13] C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte româneşti*, Iaşi, 1973, passim.

[14] Tr. Diaconescu, *Eminescu şi antichitatea greco-latină în exegeza românească* // Eminescu şi clasicismul greco-latin, Iaşi, 1982, p. 9-10.

[15] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, vol. 1-2, Bucureşti, 1939-1944, p. 327, p. 171.

„Limba Română", nr. 1 (19), 1995, p. 88-94

§ 2 VASILE ALECSANDRI ŞI LIMBA MATERNĂ
(preocupările lingvistice ale scriitorului)

I. V. ALECSANDRI CA TRĂITOR ÎN EPOCA DE TRANZIȚIE LINGVISTICĂ

Din mila lui Dumnezeu şi spre fericirea neamului nostru, Vasile Alecsandri a avut parte de o viaţă relativ lungă, deosebit de fertilă şi prodigioasă. Deşi a trăit într-o perioadă de tranziţie din istoria limbii literare, după justa opinie a profesorului Ştefan Munteanu, poetul „inaugurează etapa estetică a limbii române, lăsându-i deschise porţile spre desăvârşirea ei ulterioară, care avea să-şi găsească împlinire prin Eminescu" (Şt. Munteanu, *Limba română artistică,* Bucureşti, 1981, p. 60).

A vorbi despre concepţia lingvistică a lui Alecsandri înseamnă a lua în discuţie, măcar fugitiv, unele probleme cardinale privind limba noastră între anii 1840-1890, adică în răstimp de jumătate de secol, când a avut loc procesul treptat, deseori zigzagat şi chiar dramatic, de plămădire, frământare, cristalizare şi stabilire a normelor literare la toate nivelurile limbii. Nu întâmplător perioada de care vorbim a fost denumită de cunoscutul critic şi istoric literar Garabet Ibrăileanu (1871-1936) „epoca de chin al renaşterii" (vezi: Petre V. Haneş, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a sec. XIX,* Bucureşti, 1904, ediţia a 2-a, 1927).

Scriitorii timpului resimţeau o puternică influenţă din partea unor idiomuri europene mai dezvoltate, pentru că limba română era încă „necanonisită", după spusele lui Alexandru Beldiman. Astfel, în opera lui Matei Millo se observă o puternică amprentă grecească, în a lui Costache Conachi – franceză, în a lui Gheorghe Asachi – grecească, franceză, italiană, rusă, în a lui Constantin Stamati – grecească şi rusă ş.a.m.d.

Pe drept cuvânt, acelaşi Garabet Ibrăileanu nota că un cuvânt francez ca *publier* a dat reflexe diferite pe teritoriul românesc. Scriitorii ardeleni preferau forma *publicaluesc*, cei influenţaţi de limba greacă scriau *publicarisesc*, iar cei influenţaţi direct de limba franceză preferau forma *publiez* (vezi: G. Ibrăileanu, *Istoria literaturii române moderne,* Iaşi, 1926, p. 21).

Fluctuaţiile în limbă, inconsecvenţele ortografice, ortoepice, gramaticale etc. l-au făcut pe Vasile Alecsandri să mărturisească, în 1872, în vestita lui *Prefaţă* la operele lui Constantin Negruzzi, următoarele: „A sosi pe lume într-o ţară liberă şi civilizată este o mare favoare a soartei, a găsi în acea ţară o limbă cultă

şi avută, pentru a-şi exprima ideile şi simţurile, este un avantagiu imens pentru cei chemaţi a culege lauri pe câmpul înflorit al literaturii”. Autorul n-a prea avut „avantajul” despre care vorbeşte şi a trebuit el însuşi, alături de alţi scriitori şi oameni de cultură, să depună o muncă titanică în scopul reglementării, potrivirii, punerii în ordine a normelor literare valabile pentru vorbitorii de pretutindeni ai limbii române unice.

Dintre problemele lingvistice primordiale pe care le ridica timpul semnalăm: a) crearea unui alfabet nou în legătură cu trecerea, începând din anii ’30-’40 ai sec. al XIX-lea, de la chiriliţă la latiniţă; b) elaborarea unei ortografii şi a unei ortoepii noi; c) alcătuirea dicţionarelor explicative şi a gramaticilor limbii române; d) lupta cu unii purificatori extremişti ai limbii materne ş.a.

Activitatea lingvistică a lui V. Alecsandri s-a manifestat pe parcursul întregii sale vieţi într-o serie de articole speciale publicate în presa timpului (în „România literară”, „Convorbiri literare” ş.a.), în mai multe scrisori, în *Gramatica limbii române* (scrisă în franţuzeşte şi publicată la Paris în 1863), în *Dicţionarul grotesc* (1869). Indirect poetul îşi expune concepţia lingvistică prin verva satirică a pieselor de teatru ca *Rusaliile în satul Cremene* (1840), *Iorgu de la Sadagura* (1844), *Chiriţa în Iaşi sau Două fete ş-o neneacă* (1850), *Istoria unui galben* ş.a.

E cazul să relevăm că toată activitatea marelui nostru înaintaş s-a desfăşurat sub înrâurirea nemuritoarelor idei revoluţionare care au zguduit Europa în anii ’40 ai secolului al XIX-lea. Mânaţi de cauza sfântă de slujire Patriei, tinerele talente V. Alecsandri, Al. Russo, M. Kogălniceanu ş.a. au pornit pe anevoiosul drum al valorificării comorilor naţionale. În 1845 M. Kogălniceanu publică (în chiriliţă, apoi în 1872 în latiniţă) letopiseţele lui Grigore Ureche şi Simeon Dascălul, Miron şi Nicolae Costin, Ion Neculce. V. Alecsandri culege şi tipăreşte poezia populară. Alecu Russo participă şi el activ la acest proces, făcând reflecţii majore asupra limbii, poeziei populare. Ceva mau înainte se afirmase C. Negruzzi, publicând proză, poezii, iar în 1837 poemul istoric *Aprodul Purice*. Vasile Alecsandri îl aprecia pe Negruzzi ca pe un prieten mai în vârstă şi ca ne un credincios tovarăş de condei.

Într-un asemenea anturaj istoric, naţional, psihologic îşi desfăşoară fecunda sa activitate de scriitor, dar şi cea de filolog-lingvist V. Alecsandri.

II. V. ALECSANDRI CA AUTOR DE GRAMATICĂ

Un moment interesant şi plin de semnificaţie din viaţa lui Alecsandri a fost dorinţa lui de a compune o gramatică a limbii române pentru cititorii de peste hotare. Trebuie să recunoaştem din capul locului că a scrie gramatici, în general, este un lucru foarte anevoios. Încă în secolele medii în Europa circula dictonul *Duae*

res omnia difficillimae sunt – lexicon scribĕre et grammaticam („Două lucruri sunt foarte dificile: a scrie dicţionar şi gramatică”). V. Alecsandri a hotărât să-şi întocmească gramatica în limba franceză, limbă ce o cunoştea foarte bine şi care în secolul trecut era considerată prestigioasă în lume. În acest sens, de asemenea, circula o maximă: *Savoir le français – c'est tout savoir* („A şti franceza, înseamnă a şti totul”).

Şi iată că după o îndelungată perioadă de meditaţii, ezitări şi reflecţii poetul se aşterne pe muncă şi în anul 1863 la Paris publică o lucrare cu titlul *Grammaire de la langue roumaine* (XXIV + 179 p.) (o ediţie nouă, necunoscută în România, s-a scos la tipar în 1885). *Grammatica* a apărut cu pseudonimul V. Mircesco.

Scopul principal al lucrării a fost, pe de o parte, de a familiariza publicul francez cu limba română-soră, vorbită atunci de opt milioane de oameni. Pe de altă parte însă, bardul de la Mirceşti a căutat să-şi expună şi opinia proprie referitor la principiile ortografiei româneşti, pe bază de grafie latină, la exagerările diletante ale unor reprezentanţi ai şcolii latiniste din Ardeal.

Despre aceste intenţii putem să ne dăm seama atât din *Grammaire...*, cât şi dintr-o scrisoare din 14 martie 1863 trimisă lui Alexandru Hurmuzachi (publicată în „Convorbiri literare”, XL, 1906). Citām un fragment din această scrisoare: „Nu am avut niciodată pretenţia de a fi un gramatic desăvârşit şi dacă m-am apucat de o asemenea lucrare grea, am făcut-o pentru a înlesni străinilor studiul limbii noastre. Am adoptat deci sistemul de ortografie cel mai simplu, pentru că m-am gândit şi la poporul nostru, carele, nefiind poliglot, nu ar putea ajunge niciodată a-şi scrie limba curat, după ortografiile încâlcite şi prea învăţate din Ardeal. De vreme ce voim a răspândi luminile în popor, trebuie să-i înlesnim învăţătura, iar nu să-l speriem în sistemuri de etimologie, mai cu seamă că etimologomania este una din boalele care ameţesc mai rău mintea omului”.

Dar să vedem ce a propus poetul-gramatic şi ce a rezistat timpului. Pe la mijlocul secolului trecut norma limbii literare încă nu se închegase definitiv la niciun nivel. Cele mai mari inconsecvenţe se atestau în domeniul ortografiei, unde existau o mulţime de sisteme, ajungându-se, după spusele poetului, la „turnul Vavilonului”. Deoarece se trecea de la alfabetul chirilic la cel latin, oamenii de cultură propuneau fel de fel de variante pentru redarea cât mai adecvată în scris a sunetelor limbii noastre.

În *Grammaire...* V. Alecsandri adopta semnul circumflexului pentru scrierea lui *Â* şi *Î* (*â*, *î*) şi semnul scurtimii pentru semivocalele *ĭ*, *ŭ* (în diftongi se nota *ĭa*, *ŭe*, *ĭo*, *ĭu*).

E de observat că *î*, *â* s-au păstrat şi până astăzi, iar notarea semivocalelor *ĭ*, *ŭ* a fost cu timpul abandonată.

V. Alecsandri a propus sedilă pentru *ş*, *ţ*, fapt care s-a consolidat în practica scrisului nostru. Concomitent, el face distincţie între scrierea lui *ş* iniţial ori a ce-

lui din terminaţia *-eşti* (de pildă: şarpe, şarg, citeşte, munceşte) şi acela din poziţia intervocalică notat prin dublu *-ss* (assa-aşa).

Distincţia celor doi de *s* s-a dovedit a fi superfluă şi de aceea nu s-a menţinut la noi. Tratând pronumele, poetul admite fonetisme de grai: *atăt*, *căt*, alături de *atât*, *cât*; *ist*, *ista*, alături de *acest*, *acesta*.

V. Alecsandri delimita trei conjugări la verbe: I – în *-a*; a II-a – în *-ea* şi *-e*; a III-a – în *-i* şi *-î*.

Se fac unele menţiuni asupra genului neutru, asupra cazurilor gramaticale, vorbindu-se de un fel de ablativ (cu prepoziţiile *de*, *de la*), dar nu se aminteşte nimic despre vocativ, ceea ce şochează.

Pe larg se propune un vocabular bilingv de cele mai uzuale nume (cuvinte) din diferite domenii, în schimb se constată o totală absenţă a sintaxei. Probabil că dialogurile bilingve abundente, vreo 50 de pagini (117-161), au rolul de a umple într-un fel acest gol.

În paginile *Grammaire...* V. Alecsandri – primul din elita românismului luptător, interpret şi cântăreţ (după cum îl numeşte Mihail Sadoveanu) – nu scapă momentul de a-l informa pe cititorul francez că „românii sunt neamuri cu naţiile de viţă latină” (p. 152), deci cu spaniolii, italienii, francezii, portughezii şi alţii, că limba română „e aceea a poporului roman din vechime” (p. 6) – lucru pe care nu l-a spus nici chiar Timotei Cipariu (1805-1887), unul dintre marii reprezentanţi ai curentului latinist, din a cărui operă mereu se inspira Alecsandri. Mai mult decât atât, în *Grammaire...* se afirma că suntem descendenţi ai romanilor nu numai din punctul de vedere al limbii, ci chiar din cele social şi etic.

În dialogurile din lucrarea analizată putem citi:

„– Am un bucătar ţigan care lucrează bine.

– Unul din foştii sclavi ai dumitale?

– Da, *ca romanii, strămoşii noştri*, aveam mai înainte obiceiul de a ne sluji cu robi, însă acest obicei se pierde” (*Efectul civilizaţiei*, p. 128).

În alt dialog remarcăm:

„– Aştepţi pe cineva?

– Ba nu, dar poate să vie vreun oaspe.

– Fără invitaţie?

– Negreşit” (*Încă un obicei roman*, p. 129).

După cum vedem, în ambele dialoguri se insistă asupra faptului că obiceiurile ne sunt aceleaşi ca şi ale vechilor romani.

Vorbind *in globo* despre *Grammaire...*, trebuie să spunem că autorul ei a făcut o încercare de a sistematiza şi de a explica în linii mari trei niveluri ale limbii noastre – fonetic, lexical şi morfologic. Alta e problema cum a reuşit să soluţioneze sarcinile trasate. Lingviştii care au scris despre gramatica lui Alecsandri (vezi, în special, I. Şiadbei, *Alecsandri gramatic*, în *Limbă şi literatură*, II, Bucu-

reşti, 1956, p. 313-318) au expus şi o serie de observaţii critice asupra concepţiei lingvistice generale a autorului şi asupra unor momente concrete de interpretare a materiei de limbă.

Una dintre obiecţiile majore aduse poetului rezidă în utilizarea de către el (în dialoguri şi în materialul exemplificativ al gramaticii) a mostrelor de limbă dialectală cu iz rural. Iată unele exemple: *oĭŭ lua* (pentru: *voi lua*, *am să iau*), *ce ţi-a plăcea mĭe tot una* (pentru: *ce-ţi va plăcea mi-e tot una*); ie o lopată (pentru *ia o lopată*) ş.a.

Aflându-se sub o puternică presiune a limbii vorbite, scriitorul şi lingvistul Alecsandri utilizează numeroase fonetisme dialectale de tipul: *galbină* (pentru *galbenă*), *sanatate* (pentru *sănătate*), *ţeară* (pentru *ţară*), *sacară* (pentru *secară*), *a giuca* (pentru *a juca*) ş.a.

Profesorul I. Şiadbei, în articolul amintit, nota: „Cu toate intenţiile nobile pe care le-a avut autorul când a lucrat şi a publicat *Grammaire*..., aceasta a rămas fără urmări şi nu a dat nici rezultatele aşteptate" (p. 318).

Ce se poate spune în apărarea autorului? În primul rând, el nu a fost un savant-lingvist şi nici nu a intenţionat să lanseze legi în gramatica română. De altfel, o recunoaşte el însuşi în scrisoarea către Al. Hurmuzachi (14 martie 1863), pe care am citat-o deja: „Nu am avut niciodată pretenţia de a fi un gramatic desăvârşit şi dacă m-am apucat de o asemenea lucrare grea, am făcut-o pentru a înlesni străinilor studiul limbii noastre...". În rândul al doilea, gramatica lui Alecsandri nu a fost teoretică, ci practică şi, prin urmare, nu a putut să exercite o influenţă mare asupra contemporanilor (după cum o pretinde prof. Şiadbei), adică asupra specialiştilor care scriau atunci lucrări similare. Şi cu toate acestea, unii filologi ai timpului au acceptat câteva dintre ideile şi propunerile lui Alecsandri. Astfel, Alexandru Lambrior (1848-1883), în *Carte de citire*, Iaşi, 1890; Heimann Tiktin (1850-1936), în *Studien zür rumän*. Philologie. Leipzig, 1884; Alexandru Philippide (1859-1933), în *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894 ş.a. au reluat semnul grafic *î, â*.

E de menţionat, de asemenea, că gramatica lui Alecsandri s-a învrednicit şi de cercetări speciale din partea unor lingvişti de prestigiu ca Iorgu Iordan, Romulus Ionaşcu ş.a.

În încheiere, mai notăm încă un moment în favoarea lucrării bardului. Se ştie că şi alţi scriitori clasici români (de pildă, Eminescu, Coşbuc ş.a.) au încercat să elaboreze gramatici ale limbii materne, dar nu au reuşit să ducă munca la bun sfârşit. Meritul incontestabil al lui Alecsandri este că el a scris şi a publicat într-o limbă de circulaţie universală o gramatică a limbii române, fie ea în mare măsură incompletă şi chiar vulnerabilă. *Grammaire...* a rămas în istoria lingvisticii române şi romane ca un simbol al muncii tenace şi eroice a „biruitorului de la Montpellier" (M. Sadoveanu).

III. V. ALECSANDRI CA LUPTĂTOR CONTRA PURIŞTILOR LATINIZANȚI

Este bine cunoscut faptul că scriitorul de la Mirceşti declarase război deschis Şcolii filologice ardelene, numite de el „pedantismul ungaro-latin de peste Carpaţi", „etimologomanie". Una din greşelile fundamentale ale acestei şcoli a constat în încercarea disperată de a substitui cuvintele de origine nelatină din limba română prin echivalentele latineşti sau neoromanice. Sinteza doctrinei latiniste şi punctul ei culminant şi-au găsit expresia vie în două lucrări monumentale semnate de A. T. Laurian şi I. C. Massim: *Dicţionarul limbii române* (în 2 volume, 70.000 de cuvinte) şi *Glosar care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea şi forma lor, cum şi cele de origine îndoioasă*, apărute între anii 1871-1876. Învăţaţii propuneau să fie introduse în mod arbitrar cuvinte latineşti în locul celor româneşti de origine nelatină (slavă, turcească şi altele). De exemplu: *morbus* pentru bolnav; *amare* pentru a iubi; *bell* pentru război; *dracone* pentru zmeu; *cespete* pentru brazdă; *papinariu* pentru cârciumar; *maior* pentru ciocan; *calău* pentru surugiu; *cardine* pentru ţâţână de la uşă; *sorbition cum soriblete* pentru supă cu tocmagi etc. Asemenea „inovaţii" au fost înregistrate în mumăr de circa 2.000 (vezi D. Macrea, *Studii de lingvistică română,* Bucureşti, 1970, p. 90).

Vasile Alecsandri nu putea fi de acord nici cu aşa-numita „şcoală fonetică bucovineană", cu ciudăţeniile ei, care propunea a scrie şi a pronunţa: *plântă* nu plantă, *germână* nu germană, *cărăpter* nu caracter, *obiept* nu obiect, *defept* nu defect, *leptură* nu lectură ş.a.

Mai mult, prin analogie cu lexemele moştenite din latină de tipul *jurământ* (<lat. *juramentum*) se recurgea la formaţii caraghioase ca: *limbământ* pentru gramatică, *tâmplământ* pentru istorie, *numărământ* pentru matematică, *sciemânt* pentru filozofie, *suflemânt* pentru psihologie, *cugemânt* pentru logică etc.

Profund cunoscător al limbii materne, mare patriot şi veşnic îndrăgostit de graiul viu al poporului, V. Alecsandri nu putea permite asemenea falsităţi şi denaturări, criticându-le într-o serie de lucrări, cum ar fi *Dicţionarul grotesc*, *Rusaliile din satul lui Cremene*. În multe scrisori particulare poetul îi pune la stâlpul infamiei pe latiniştii transilvăneni şi pe pumniştii bucovineni pentru pedantismul lingvistic, pentru tendinţa lor de a schimonosi limba „sub pretext de o absolută latinizare" (*Arghir*).

În 1863, în acelaşi timp cu *Grammaire*..., V. Alecsandri scrie şi *Rusaliile în satul lui Cremene*. Şi tot atunci îi expediază lui Al. Hurmuzachi o scrisoare (de care am mai amintit), comunicându-i următoarele: „În curând ţi-oi trimite acea grozăvie fatală a reputaţiunei mele şi vei vedea în cuprinsul ei cum au ajuns de stropşită biata limbă românească în gura unor pedanţi ce se cred mai români când îşi adaugă un *-us* în coadă numelui lor. Personajul cel mai comic este un profesor

de sat, anume Ion Găluşcă, dar care a găsit de cuviinţă a se numi Ionus Galuscus, subt cuvânt că s-ar trage dintr-un general roman, ce a făcut război cu Galia pe timpul lui Caezar. Am aflat că toţi ardelenii aflători în Bucureşti au rămas furioşi asupra mea, lucru de care puţin îmi pasă, căci mai am încă destule săgeţi în tolba mea".

Într-adevăr, poetul avea multe săgeţi în tolba sa, trăgând drept în ţintă! Astfel, la 10 aprilie 1883, el (într-o scrisoare) se revoltă de faptul că redactorul „Foaiei societăţii" din Bucovina, publicându-i începutul voiajului în Maroc, îi atribuie cuvintele *impresiune*, *confuziune*, *variaciune*, *onoare*, în loc de *onor* etc. Poetul afirmă că redactorul susnumit „mă face cu de-a sila adeptul ţiunilor şi a ciunilor". Şi mai departe notează cu sarcasm: „Această bunăvoinţă din partea redacţiunei bucovinene m-a făcut a lua deciziunea de a mă feri în viitor de inserţiunea elucubrăciunilor mele în columnele „Foaiei societăţii". Pentru mine, o foaie menită a răspândi gustul literaturii şi care comite cacofonii în soiul Fundăciunei pumnuliane este o foaie condamnată" (vezi Gh. Bulgăr, *Scriitori români despre limbă şi stil,* Bucureşti, 1957, p. 119.)

Trebuie să menţionăm că formele în *-ţiune* şi *-ciune* citate supra într-adevăr n-au prins în limbă, pe când substantivul *onoare* se foloseşte. (Despre acest substantiv vom vorbi infra în mod special.)

„Pionierul culturii noastre" (M. Sadoveanu) s-a războit perpetuu cu substantivele în *-ţiune* şi *-ciune* infiltrate în diferite publicaţii ale timpului prin străduinţa unor purişti care nu sesizau pulsul limbii. Despre *-ţiune* în *Dicţionarul grotesc* citim: „Această terminare s-a furişat pe nesimţite în convorbirea română şi a năvălit mai cu seamă în ziaristică şi în elocvenţa parlamentară. Ea dă graiului o intonaţie ţiuitoare, care produce în urechi o gâdilire nesuferită, prin urmare îi este cu neputinţă a găsi calea inimei. În zadar un june ţiunist ar căuta să înduioşeze pe îngerul adorării sale, zicându-i cu glas tremurător: «Ah! Doamnă, apariţiunea Dumneavoastră mă duce într-o emoţiune..., mă pătrunde de o senzaţiune..., mă pune într-o confuziune..., cât nu pot să vă fac o declaraţiune demnă de... etc., etc.», îngerul şi-ar freca urechile cu mâinile sale trandafirii şi ar cădea numaidecât în spasmuri" (*Opere complete*, III, Proză, 1876, p. 532-533).

Despre *-ciune* aflăm din *Rusaliile...* Memorabilul Galuscus, vrednic de milă prin modul său de exprimare, zice:

„– Domnule, am ascultat toate oberăciunile câte le-ai debitat fraţilor români şi fac aici declărăciune că eşti un perturbator. Dumneata urmezi instrucciunilor guvernului.... urmezi inspirăciunei unor utopişti" (*Opere complete*, II, Teatru, 1875, p. 718).

V. Alecsandri a criticat cu vehemenţă şi sistemul lingvistic al lui Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) din perioadă de după 1840. Aceasta o face strecurând în *Istoria unui galben* următorul dialog:

„G a l b e n u l (*după un zâmbet*): Tânărul ce mă câştigase în cărţi era una din acele fiinţe al căror nume se sfârşeşte în *-escu*, când se află la Moldova, şi în *-eanu*, când merg la Valahia...

Şi trebuie să mărturisesc că el ajunsese la o ghibăcie atât de măiastră în măsluirea cărţilor, încât ar fi meritat cu toată dreptatea o odă escamatofilă în soiul acelei adresate d-lui Rodolio de d-l Eliad, marele amiratore della presiidigitazione.

P a r a o a (*boldind ochii*): Ce cuvinte sunt acestea?

G a l b e n u l : Aceste sunt cuvinte dintr-o nouă limbă românească ce se descoperă acum la Bucureşti.

P a r a o a : Dar *escamotofil* ce bazaconie este?

G a l b e n u l : Escamatofil e văr primar cu braţalba, cu *lungumbra* şi frate de cruce cu broascăoaetaurie şi cu impercaicofagi a d-lui Aristia.

P a r a o a : Nu le înţeleg.

G a l b e n u l : Te cred, dar ian întreabă pe croitorii lor dacă înţeleg cuvintele *teşmecherii* şi haram şi să vezi că ţi-ar răspunde: *nu te capisc* sau nu te cumprind.

P a r a o a (clătinând capul): Mari sunt minunăţiile tale, Doamne!" (vezi V. Alecsandri, *Opere alese,* Chişinău, 1954, p. 399).

În cazul dat, ca în multe altele, Alecsandri s-a arătat a fi un critic zdrobitor şi ucigător al latiniştilor extremişti. Vorbind despre contribuţia poetului în lupta cu puriştii, profesorul ieşean Gavriil Istrati notează: „Scriitorul nostru se dovedeşte nu numai un precursor al satirei necruţătoare a lui Caragiale, ci şi a pamfletului nimicitor al lui Arghezi" (G. Istrati, *Limba română literară,* Bucureşti, 1970, p. 137). Dar niciunul din scriitori, susţine savantul, „n-a contribuit la înlăturarea răului în măsura în care a făcut-o Alecsandri. După ce cumpăna a fost înclinată, nu i-a mai venit greu lui Garagiale să dea lovitura de moarte monstrului rămas numai cu două capete din şapte câte avusese iniţial..." (G. Istrati, *op. cit.*, p. 137). În aceeaşi ordine de idei ar fi de adăugat şi opinia lui M. Sadoveanu: „...luptând împotriva sistemelor lingvistice, Alecsandri a colaborat ca nimeni altul, ca şi prin opera-i de creaţie, la formarea limbii literare" (M. Sadoveanu, *Mărturisiri,* Bucureşti, 1960, p. 157).

Cu mulţi ani mai târziu, prin 1877, Alecsandri îşi exprima frica de a nu fi pus „pe aceeaşi linie cu Pumnul, Laurian, Eliad şi cu alţi cioplitori cu barda în formele frumoase ale limbii noastre" (Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 120). În *Arghir* („Convorbiri literare", 1876) citim: „Când... vedem unele scrieri de peste munţi ieşite la lumină în zilele noastre, ne mirăm de forma limbii lor lipsită de adevăratul sigil românesc şi ne întrebăm dacă totdeauna au dominat în spiritul autorilor ardeleni şi chiar bucovineni acea manie de schimonosire lingvistică sub pretext de o absolută latinizare?" (Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 122).

Scriitorul se mândreşte că n-a scris niciodată „după regiile statornicite de sapienţi, de gramatici, de academicieni”, ci a scris după cum l-a călăuzit „inspiraţia şi urechea...” (Gh. Bulgăr, ibidem, p. 120).

Şi în acest sens avem de subliniat că principiul enunţat de Alecsandri („inspiraţia şi urechea”) de cele mai multe ori nu l-a dat de sminteală. Iată ce afirma poetul: „Nu mă împac cu *-ciune*, *-ţiune*, *-ţione* şi alte bazaconii eiusdem farinae (din aceeaşi făină); dar când urechea mea nu ţiuie, când aude vreun cuvânt nou, îl admit fără greutăţi; chiar pe ţiune nu-l resping în cuvintele noţiune, moţiune, raţiune, fiindcă moţie, raţie îmi par ridicole” (Gh. Bulgăr, ibidem, p. 119).

Şi avea V. Alecsandri o ureche foarte fină, „auzind” cuvintele pe care le scria şi le rostea, respectând legea armoniei în torentul comunicativ scris sau oral, lege pe care, după opinia academicianului Perpessicius, „a urmat-o cu sfinţenie..., de la care nu se va abate niciodată şi care va duce la rezultate din cele mai pozitive în toate sectoarele creaţiei sale literare...” (vezi: Perpessicius, *Alecsandri şi limba literară,* în: *De la Varlaam şi Sadoveanu,* Bucureşti, 1958, p. 228). Anume perfecţiunea şi armonia limbii lui Alecsandri l-a făcut pe un contemporan al lui să-l supranumească „fonograful României”. E vorba de Vasile Alexandrescu Urechia (1834-1901) – scriitor, istoric, om politic, academician.

IV. **V. ALECSANDRI CA NORMATOR AL LIMBII LITERARE (Reuşite şi eşecuri)**

Când vorbim de protestul lui V. Alecsandri contra latiniştilor şi pumniştilor, nu trebuie să rămânem cu impresia că poetul avea întotdeauna dreptate şi că el respingea tot ce propuneau aceste curente.

Este de reţinut că şi reprezentanţii Şcolii Ardelene, Samuil Micu-Clain (1745-1606), Gheorghe Şincai (1754-1816), Petru Maior (1760-1821), şi cei de la şcoala bucovineană în frunte cu Aron Pumnul (1818-1866), şi părtaşii italienismului, curent fondat de Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) – toţi erau, în principiu, bine intenţionaţi, militând din răsputeri pentru adevărul istoric privitor la modul de formare a limbii şi a poporului român, la continuitatea neîntreruptă a existenţei nord-dunărene a strămoşilor noştri, la unitatea de limbă a românilor de pretutindeni, la dezvoltarea, cu predilecţie, pe baza fondului lexical şi a structurii gramaticale latine a limbii materne, la înrudirea ei cu alte idiomuri romanice (după Heliade Răduleseu, în special, cu cel italian) ş.a.

Fireşte, în procesul acestei lupte nobile şi sfinte pentru dreptate şi adevăr, pentru iluminarea istorică şi naţională a poporului, exagerările erau inerente. E vorba, în primul rând, de purismul lingvistic, care s-a manifestat prin substituirea

elementelor nelatine din limbă, cu vechime de secole (mai ales a lexemelor de origine veche slavă) şi, în rândul al doilea, de practicarea unei ortografii etimologiste şi cu totul inadecvate limbii române. Totuşi nu trebuie să se creadă că numitele curente lingvistice, din xenofobie, se pronunţau pentru înlăturarea din lexic a cuvintelor nelatine. Condiţiile social-politice, istorice, geografice şi altele au fost de aşa natură, încât purtătorii limbii române s-au văzut rupţi de limba-mamă, latina (mai ales prin religie), şi izolaţi de celelalte limbi romanice-surori (prin poziţia geografică). Pe atunci româna era ticsită cu slavonisme, ungurisme, turcisme, neogrecisme etc. Dacă mai adăugam că şi haina limbii scrise era de împrumut – alfabetul chirilic – atunci ne putem lesne imagina de ce se mai găseau „teoreticieni" care încercau să conteste chiar şi apartenenţa românei la grupul limbilor romanice.

Înaintaşii noştri îşi dădeau bine seama că numai prin trezirea conştiinţei naţionale a populaţiei băştinaşe, prin lupta deschisă cu obscurantismul, prin explicarea şi demonstrarea latinităţii limbii române s-ar fi putut ajunge la prosperarea culturii naţionale. V. Alecsandri înţelegea, desigur, şi aspectul pozitiv în activitatea şcolilor lingvistice amintite mai sus. E uşor de presupus că scriitorul a salutat şi alte opinii ale învăţaţilor „limbişti", cu toate că avea o repulsie pronunţată faţă de exagerările lor. Din nedorinţa şi chiar din frica de a nu cădea sub influenţa latiniştilor, ciuniştilor ş.a., maestrul comitea deseori el însuşi multe inexactităţi de limbă. Astfel, pentru a „scăpa" de sufixele substantivale latineşti de origine recentă, el a recurs la infinitivele lungi, scriind: *promitere* pentru *promisiune*, *observare* pentru *observaţie*, *amărâre* pentru *amărăciune*, *navigare* pentru *navigaţie*, *terminare* pentru *terminaţie* ş.a.

Nu este greu de observat că semantica ce se conţine în derivatele infinitivale şi cea din substantivele respective nu este identică. Oare să nu fi sesizat acest lucru şi regele poeziei româneşti?

Un alt exemplu. Autorul *Buchetierei de la Florenţa* condamnă, fără drept de apel, o serie de substantive de origine latină şi neo-romanică din limba română cum ar fi: *onoare*, *preşedinte*, *şedinţă*, *chestiune*, *interpelaţiune* etc., înlocuindu-le prin *onor*, *president*, *seanţă* etc.

Şi totuşi „inamicul nr. 1" al poetului a fost cuvântul *onoare*. Despre acest lexem, V. Alecsandri a scris în repetate rânduri şi în mod oficial, şi în scrisori particulare către Iacob Negruzzi (vezi Scrisoarea din 27 aprilie 1868 ş.a.). Să citām un pasaj din meditaţiile scriitorului privind substantivul *onoare*: „La toate popoarele de sânge sau de rudire latină, acest sentiment are un caracter de bărbăţie şi este exprimat prin cuvinte de soi masculin. Era deci foarte logic şi foarte natural ca şi românul să zică *onor*; însă nu, căci pedanţii au găsit de cuviinţă... gramaticală a schimba sexul acestui sentiment de demnitate energică, a-i da o natură muieratică, a-l înfăţişa în poale lungi şi a-l boteza *onoare*. Urmând astfeliu, voit-au oare să facă

un act de graciositate către sexul frumos? Nicidecum, pentru ca nu sunt apreciatorii frumuseţei şi armoniei; ei nu au altă credinţă, alt dumnezeu pe lume decât sistemul gramatico-filologico-etimologico-ablativico-burlesc etc., la care se închină orbeşte ca bonzii din India în numele lui Vişnu" (apud. Perpessicius, *Alecsandri şi limba literară*, în: *De la Varlaam la Sadoveanu,* Bucureşti, 1958, p. 225).

După cum vedem, detestarea şi ostracizarea substantivului *onoare* a fost un fel de credo al lui Alecsandri, care până la urmă a eşuat, deoarece în limba literară română şi-au găsit loc ambele forme: *onoare* şi *onor*. Dicţionarele explicative le fixează. Astfel, *onoare* înseamnă „integritate morală, probitate, corectitudine; renume, faimă, bună reputaţie (a face onoare cuiva – a onora); mândrie, demnitate; cinste, favoare; castitate, pudoare (la femei)" (vezi F. Marcu, C. Maneca, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1978, p. 754). Substantivul *onor* (pl. *onoruri*) înseamnă „manifestare a stimei pentru cineva; semne exterioare de cinstire, de respect, de preţuire deosebită pentru cineva; prin extindere: ranguri, demnităţi; militar: *a da onorul* – a prezenta arma în semn de salut la primirea unui şef, la parade etc.; *a face onorurile (casei)* = a-şi îndeplini îndatoririle de gazdă (la o recepţie)" (vezi F. Marcu, C. Maneca, *op. cit.*, p. 755). Unele exemple contextuale: „Când gornistul a *sunat onorul la general*..., trupa a încremenit în poziţii de drepţi" (Camil Petrescu). În poezia *Sergentul* de V. Alecsandri citim: „Atunce colonelul, dând mâna cu sergentul, / Se-ntoarce, dă un ordin... Pe loc tot regimentul / Se-nşiră, poartă arma, *salută cu onor* / Românul care pleacă trăgând al său picior".

E de reţinut că în *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (în cinci volume) cuvântul *onor* este înregistrat şi cu sensul de *onoare*, dar cu menţiunea *învechit*. Iată şi exemplele: „Un om ce are cel mai mic sentiment de onor nu poate face altfel" (C. Negruzzi) şi „Loveşte în cruda tiranie şi luptă pentru al său onor" (V. Alecsandri).

Aşadar, ne dăm seama că *usus est magister optimus* („uzul este marele învăţător"). Anume el – uzul – a decis, şi nu un scriitor (fie chiar atât de mare ca Alecsandri), ca să rămână în limbă atât forma *onor*, cât şi forma *onoare*, ultima condamnată şi proscrisă cu atâta furie de către poet.

Premiantul de la Monpellier s-a pronunţat în repetate rânduri contra formei *raţie* considerând-o „ridicolă". Domnia Sa admitea numai forma *raţiune* propusă, de altfel, de către latinişti. E de relatat că şi în cazul de faţă opinia scriitorului nu a avut sorţi de izbândă, căci în limba noastră şi-au găsit locul ambele substantive: şi *raţie*, şi *raţiune*, fiecare cu semantica proprie. Astfel, cuvântul *raţie* indică: 1. Cantitatea de hrană, de apă etc. fixată pe un timp determinat potrivit anumitor norme; porţie; 2. (mat.) diferenţa, respectiv câtul constant dintre doi termeni consecutivi ai unei progresii aritmetice sau geometrice" (F. Marcu, C. Maneca, *Dicţionar de neologisme*, p. 904).

Substantivul *raţiune* se foloseşte cu următoarele nuanţe de sens: „1. Facultate a omului de a cunoaşte, de a înţelege şi de a judeca; judecată, gândire; inteligenţă; 2. temei, justificare, motiv; raţiunea de a fi (a unui lucru) = ceea ce justifică existenţa (unui lucru)” (*op. cit.*, p. 904).

N-au rezistat timpului şi multe alte forme ale substantivelor privitor la gen, ale verbelor privitor la paradigma conjugării, pe care cu insistenţă le promova scriitorul. Am putea delimita câteva grupe de abateri în raport cu norma actuală a limbii noastre literare.

I. Schimbări de gen la unele substantive: *diplom* (m. s.). – azi *diplomă* (f. s.), *dram* (m. s.) – azi *dramă* (f. s.), *problem* (m. s.) – azi *problemă* (f. s.), *afişă* (f. s.) – azi *afiş* (m. s.), *marşrută* (f. s) – azi *marşrut* (m. s.), *pasuri* (f. pl.) – azi *paşi* (m. pl.).

Câteva atestări în opera scriitorului:

„Stăpânul meu se trudea demult ca să deslușească un *problem* foarte greu” (*Istoria unui galben*); „...am obicei a călători fără *marşrută* hotărâtă de înainte...” (*Călătorie în Africa*); „Arabii se mulţumesc a cultiva numai puţin popuşoi, ovăs şi bob, după *metodul* cel mai primitiv” (ibidem); „Nu se auzea alta decât *pasurile* calului” (ibidem).

II. Deformarea unor substantive la forma lor iniţială: *capitalia* – azi *capitală*, *otel* – azi *hotel*, *vacanţie* – azi *vacanţă*, *apăduc* – azi *apeduct*, *mariner* – azi *marinar*, *armia* – azi *armată*, *pasport* – azi *paşaport*, *secul* – azi *secol* ş.a.

Câteva atestări: „Iaşii... *capitalia* Moldovei” (*Iaşii în 1844*); „...Mă pornii spre *otelul* Ledii B.” (*Călătorie în Africa*); „...După îndeplinirea formalităţii *pasporturilor*...” (ibidem); „...eram veseli ca nişte şcolari în *vacanţie*...” (ibidem); „Trecem de-a lungul unui *apăduc* ruinat...” (ibidem); „Moldova era ocupată de *armia* rusească...” (ibidem); „...Toate aceste poezii sunt ascunse de *seculi* întregi în sânul poporului” (*Poezia poporală*); „...priveam ore întregi lucrul *marinerilor*” (*Călătorie în Africa*).

III. Utilizarea (la numărul plural al substantivelor ambigene) terminaţiei *-uri* acolo unde în limba contemporană se preferă *-e*: *dilemuri* – azi *dileme*, *echipajuri* – azi *echipaje*, *monumenturi* – azi *monumente*, *spectacoluri* – azi *spectacole*, *costiumuri* – azi *costume* ş.a.

Câteva exemple: „Am înţeles că şi *metalurile* au suflet” (*Istoria unui galben*); „Văzui o mulţime de *echipajuri*” (*Buchetiera de la Florenţa*); „Mare popor a fost acela care a lăsat în urmă-i asemenea mari şi glorioase *monumenturi*!” (*Călătorie în Africa*); „Amfiteatrul rotund servea pentru *spectacoluri* publice” (ibidem); „Pe cheiurile portului întâlneşti *costiumuri* din toate ţările” (ibidem); „Toate aceste *incidenturi* dobândesc o mare importanţă” (ibidem); „Mai toate *jurnalurile* călătorilor pe mare cuprind aceleaşi însemnări” (ibidem); „Două *continenturi* Evropa civilizată şi Africa sălbatică...” (ibidem) ş.a.

IV. Utilizarea superfluă a terminaţiilor *-ez*, *-ează* la unele verbe de conjugarea I de provenienţă neoromanică în locul terminaţiilor *-ă*, *-e*, specifice pentru verbele în discuţie. De exemplu: *meritează* – azi *merită*, *asistez* – azi *asist*, *execută* – azi *execută*, *să mă prezentez* – azi *să mă prezint*, *să exerciteze* – azi *să exercite*, *respectează* – azi *respectă* etc.

Unele exemple atestate: „...ea *meritează* slăvirea Dumneavoastră" (*Istoria unui galben*); „Nu ştiam cum trebuie să mă *prezentez* stăpânei casei..." (*Călătorie în Africa*); „...poate nu aş fi ajuns căpitan al vaporului ce *comandez*" (ibidem); „Am crezut că *asistez* la carnavalul mizeriei..." (ibidem); „Pune-te aici şi *execută* ce ştii mai bine" (*Mărgărita*); „Porojan... se duse să *executeze* în ţinuturi meseria lui de pitar" (*Vasile Porojan*); „Am multă sperare într-acest popor... care *respectează* bătrâneţile" (*Românii şi poezia lor*) şi altele.

Lista formelor gramaticale ce nu au prins în limbă, nu au devenit normative ar putea fi continuată. Principalul e că în materie de normă literară e foarte riscant a face pronosticuri. Limba evoluează încet, aproape invizibil, dar perpetuu, fiind „o discontinuitate continuă sau o continuitate discontinuă" (V. Costomarov, *Jizni iazâca,* Moscova, 1984, p. 20). A prezice derularea acestei evoluţii în amănunte (de pildă, care element neologic va rămâne şi care nu va rămâne, cu ce formă gramaticală se va încetăţeni cutare sau cutare lexem) deseori nu sunt în stare s-o facă nici chiar cei mai mari maeştri ai cuvântului, dotaţi cu o fascinantă imaginaţie şi cu un deosebit rafinament în materie de limbă.

În istoria culturii sunt bine cunoscute unele cazuri când oamenii de condei încercau chiar să expulzeze din limbă unele cuvinte neologice. Cu toate acestea, ele şi-au găsit un loc sub soare. De exemplu, scriitorul clasic rus Ivan Gonciarov se pronunţa împotriva cuvintelor *intellighenţiia*, *concurenţia*, *ignorirovati*; Ivan Turgheniev – contra substantivului *prinţip*; Nicolai Cernâşevski ridiculiza substantivul *iniţiativa* etc. Ei şi? Timpul – acest mare şi incoruptibil judecător – a demonstrat cu prisosinţă inconsistenţa opiniilor ce se bazau numai pe gusturi personale în alegerea şi recomandarea sau nerecomandarea unuia sau a altui lexem cu forma lui gramaticală respectivă.

Dar să ne întoarcem în laboratorul de creaţie al lui Alecsandri. Maestrul îşi dădea bine seama că un adevărat scriitor e obligat a folosi limba timpului său, că el nu este în drept a opera cu un limbaj rupt de epocă. În acest sens e caracteristic următorul pasagiu devenit de crestomaţie din splendida *Prefaţă* a lui Alecsandri la operele lui Constantin Negruzzi: „Pentru a judeca şi a preţui meritul unui autor, trebuie a cunoaşte bine timpul în care el a scris, gradul de cultură a limbii în care el a fost îndemnat a scrie şi dificultăţile de tot soiul prin care geniul său şi-a făcut drum, pentru ca să iasă la lumină".

Nu este cazul să comentăm aceste întemeiate gânduri ale autorului, am vrea numai să subliniem că Alecsandri manifesta uneori şi un spirit autocritic fată de

materia de limbă folosită în vasta-i operă. În acest sens acad. Perpessicius notează că Alecsandri, deşi era „prea fantezist uneori şi prea conservator în himerele sale lexicale”, totuşi, când era cazul, putea „să se lase condus şi de analogie sau alte călăuze ale bunului simţ şi instinctului lingvistic” (vezi: Perpessicius, *Alecsandri şi limba literară,* în: *De la Varlaam la Sadoveanu*, p. 227).

Anume bunul simţ şi instinctul lingvistic îl făceau pe „marele şi subţirele nostru artist” (după cum îl aprecia M. Sadoveanu) să revină la unele forme utilizate şi să le condamne în mod public, dacă vedea că ele sunt respinse de purtătorii limbii române. Un exemplu elocvent ni-l oferă chiar poetul însuşi într-o scrisoare către Iacob Negruzzi. Aici citim următoarele: „...profesorul satului... într-o zi a venit înadins să mă întrebe dacă trebuie să înveţe pe copii a zice *Carpaturi*, *Alpuri*, precum am zis eu *Balcanuri*?... Şi i-am răspuns că am comis o greşeală mare şi voluminoasă cât acei munţi până am alunecat a le da o terminaţie nepotrivită lor” (*Scrisori I*. 99; apud Perpessicius, *op. cit.*, p. 227).

* * *

Am spus ceva mai înainte că Vasile Alecsandri nu condamna totul ce propuneau curentele lingvistice ale timpului. El a înţeles necesitatea îmbogăţirii vocabularului românesc cu elemente neoromanice (franţuzeşti, italieneşti etc.), care aduceau şi noţiuni noi, nuanţe noi de sens, faţă de eventualele lor sinonime de origine autohtonă şi, în ultimă instanţă, contribuiau la modernizarea graiului matern est-romanic, apropiindu-l de idiomurile vest-romanice. Neologismele de provenienţă neoromanică apăreau din abundenţă în publicistica, proza şi chiar în poezia autorului *Rodicăi*, ceea ce îi irita pe unii „teoreticieni” ruginiţi de tipul lui Aron Densuşianu. Acesta a întocmit şi a denunţat o listă întreagă de neologisme „nepoetice” din opera lui Alecsandri. Cunoscutul filolog român Ioan Nădejde (1854-1928), în lucrarea sa *Istoria limbii şi literaturii române* (Iaşi, 1886), a reprodus lista cu pricina: *straniu*, *caduc*, *clemenţă*, *postură*, *fast*, *complet*, *specimen*, *ofrandă*, *decret*, *antiteză*, *regret*, *completez*, *product*, *cortegiu*, *fluviu*, *providenţială*, *solitar*, *angelic*, *prezentez*, *concertez*, *apreţuiesc*, *confiat*, *capitulez*, *predispune*, *precedat*, *transfigurare*, *berbanţie*, *prostern*, *presagiu*, *obiect*, *complace*, *achita*, *aparţin*, *conform*, *teas*, *cornifer*, *complice*, *flagela*, *secund*, *resplend*, *suavissim*, *raport*, *just* etc. (p. 243).

E lesne de observat că toate vocabulele citate (cu excepţii absolut neimportante) au intrat în limba literară şi circulă cu mare succes. Acad. Perpessicius, referindu-se la această listă, notează că ea „confirmă nu numai marile intuiţii lexicale ale lui Alecsandri, dar şi serviciile pe care le-a adus (scriitorul) în procesul de îmbogăţire a limbii literare, urmat cu perseverenţă de la Cantemir şi Iordache Golescu până în zilele noastre” (Perpessicius, *op. cit.*, p. 229).

Mai e de relatat că în poezie Alecsandri a ştiut să dozeze raţional elementul neologic, îmbinându-l cu cel neaoş şi obţinând imagini şi efecte sporite. Să exemplificăm doar prin câteva versuri din *Dan, căpitan de plai*. Caracterizând viaţa de sihastru a lui Dan, poetul notează: „Vechi pustnic, rămas singur din timpul său afară. / Ca pe un gol de munte o stâncă *solitară*, / Dincolo de morminte el trist acum priveşte / O tainică *fantasmă ce-n zare s-adânceşte*".

Calificativul *solitară* rimează cu *afară*, iar determinativul *tainică* dezvăluie excelent sensul, conţinutul substantivului *fantasmă*.

Sintetizând, subliniem, în acord cu opinia lui Ştefan Munteanu, că neologismul, în poezia lui Alecsandri, „apare, în general, integrat în ambianţa lexicală a versului, fapt ce învederează nu numai intuiţie în materie de limbă, dar şi un anumit simţ al nuanţelor, caracteristic unui poet care cultivă formula versului clasic" (Şt. Munteanu, *Limba română artistică*, Bucureşti, 1981, p. 53). Mai adăugăm că, introducând în poezie cuvinte neologice, bardul de la Mirceşti le-a extins aria de circulaţie şi prin aceasta a favorizat şi a înlesnit asimilarea lor de către cititorul de masă.

Vasile Alecsandri, „unul din creatorii României moderne" (M. Sadoveanu), îşi dădea seama că trebuie să scrie aşa ca să fie înţeles de românii de pretutindeni. Şi aici observăm o interesantă evoluţie a maestrului. La începutul creaţiei sale Alecsandri utilizează multe fonetisme specifice dialectului moldovenesc: *cântic*, *gios*, *grieri*, *ista* ş.a. Cu timpul însă se debarasează de unele dintre ele, contribuind astfel la răspândirea unei norme unice. Funcţia estetică a mijloacelor de expresie depăşeşte aşadar canoanele dialectale ale limbajului. În creaţia poetului de după 1865 se observă „abolirea deosebirilor între norma literară regională şi norma supradialectală, naţională, adică «vărsarea» primei în cea de a doua" (Şt. Munteanu, *op. cit.*, p. 49).

Să confruntăm în acest sens doar câteva exemple din ediţia scrierilor lui din 1863 şi din 1875 – anul apariţiei operelor complete în şapte volume.

I. Deosebiri fonetice

1863	1875
De-aş *ave* o puiculiţă...	De-aş *avea* o puiculiţă...
Cu *fugariul* sprintenel...	Cu *fugarul* sprintenel...
Mă giur p-astă cruciuliţă...	*Mă jur* p-astă cruciuliţă...

II. Deosebiri morfologice

Colo-n vale, la fântână, Două fete *spala* lână, *Spala* lână şi râdea, Iar din gură aşa *grăia*.	Colo-n vale, la fântână, Două fete *spălau* lână, *Spălau* lână şi râdeau, Iar din gură aşa *grăiau*.
Să mă *iea* de lângă tine...	Să mă *iea* de lângă tine...
Vină de mă *iea*.	Vină de mă *iea*.

Dorinţa de a se conforma normei unice, de a fi înţeles pe tot teritoriul ţării de către toţi vorbitorii limbii române îl face să folosească frecvent perfectul simplu – formă de timp trecut al indicativului fără circulaţie reală pe teritoriul lingvistic al Moldovei: „Fără vină din născare / *Mă văzui* eu pedepsită. / Şi de-a lumii dizmerdare / *Mă simţii* în veci lipsită” (*Sora şi hoţul*); „*Nu-ntâlnişi* pe Sburătorul?” (*Sburătorul*).

Aşadar, putem conchide că Alecsandri a manifestat multă ingeniozitate în planul de îmbogăţire şi de unificare a limbii literare, ridicându-se deasupra particularităţilor dialectale, conferindu-i operei o valoare incontestabilă.

V. **V. ALECSANDRI CA EMIŢĂTOR DE OPINII DESPRE LIMBĂ**

Marele nostru înaintaş a expus o serie de opinii despre limbă ca principal mijloc de comunicare între oameni, actuale şi în zilele noastre. Poetul a înţeles, a intuit şi a propagat unele adevăruri la care noi ajungem, cu greu, abia acum, în toiul restructurării. Ne vom opri la un singur exemplu.

În *Arghir* („Convorbiri literare”, 1876, p. 137), Alecsandri scria: „Limba este cartea de nobleţe, testimoniul de naţionalitate al unui neam, semnul caracteristic prin care membrii aceleeaşi familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume, lanţul tainic ce-i leagă împreună şi-i face a se numi fraţi; altarul în jurul căruia toţi se adună cu inimi iubitoare şi cu simţirea de devotament unii către alţii”. Aşadar, limba este semnul caracteristic prin care membrii aceleeaşi familii se recunosc, este, în sfârşit, „lanţul tainic ce-i leagă împreună şi-i face a se numi fraţi”. Cât de veritabile şi actuale sunt ultimele cuvinte. Pe tot spaţiul nistrean-carpatin-dunărean locuiesc membri ai aceleeaşi familii şi care se înţeleg perfect în aceeaşi limbă – română – „cea mai scumpă moştenire a strămoşilor care au lucrat, generaţie de generaţie, la elaborarea acestui suprem produs sufletesc” (N. Iorga, *Lupta pentru limba românească,* Bucureşti, 1906, p. 17).

Dar ce s-a întâmplat la noi acasă? În urma unei politici antinaţionale, antipopulare şi antimoldoveneşti promovată cu insistenţă şi în mod planificat decenii de-a rândul, limba maternă, pe meleagurile noastre a ajuns la o totală degradare. Funcţiile ei sociale s-au îngustat până la refuz, decalajul între aspectul scris şi cel vorbit s-a adâncit până la o evidentă ruptură, deromanizarea lexicului şi a sintaxei creştea tot mai mult.

Una dintre cauzele principale ce au dus la starea dezastruoasă a graiului matern a fost inventarea, cu totul nejustificată, a aşa-zisei „limbi moldoveneşti literare contemporane” diferite de limba română. Cu argumente absolut puerile ca valoare ştiinţifică, dar bazate pe intimidarea şi ameninţarea oamenilor de cultură

şi de bună credinţă, unii „savanţi” încercau din răsputeri a dovedi că există două limbi romanice orientale nord-dunărene: româna şi „moldoveneasca”, fiecare cu normele literare proprii!

Acum putem s-o spunem direct: aceasta a fost una dintre cele mai mari mistificări în ştiinţa lingvistică sovietică, în istoria şi cultura românilor. Minciuna secolului a fost lansată premeditat şi intenţionat pentru a justifica evenimentele de la 1812 şi 1940 ce au avut urmări dezastruoase atât pentru moldoveni, cât şi pentru mulţi reprezentanţi ai altor popoare din Basarabia. Paguba provocată de teoria celor două limbi este incomensurabilă, căci în joc a fost pusă chiar soarta limbii înseşi. Izolarea intenţionată a popoarelor de pe ambele maluri ale Prutului, stoparea schimbului de valori culturale, inclusiv lingvistice, a avut drept consecinţă lâncezirea, ofilirea şi deteriorarea limbii a celor aproximativ 2.800.000 de români basarabeni.

Absurditatea sciziunii în două idiomuri a unei limbi comune, unice, e cu atât mai evidentă şi mai absurdă, cu cât scriitorii clasici din Moldova, inclusiv Alecsandri, nu puteau admite că ei ar scrie sau ar vorbi în altă limbă decât fraţii lor de peste Prut sau de peste Milcov, deoarece în conştiinţa lor era adânc înrădăcinată unitatea de limbă, de neam, de istorie, de obiceiuri...

Podul de flori de la Prut a dărâmat din temelie edificiul în putrefacţie al „teoriei” despre două limbi est-romanice. El a arătat lumii întregi că fraţii de sânge şi de limbă nu au nevoie de interpreţi şi tălmaci. În drum spre acest pod am fost călăuziţi şi de „Columbul poeziei noastre populare” (B.-P. Hasdeu), „primul din elita românismului luptător, interpret şi cântăreţ” (M. Sadoveanu), marele artist al cuvântului Vasile Alecsandri.

„Basarabia”, nr. 12, 1990, p. 140-150

§ 3 EMINESCU. UNITATEA LIMBII ŞI A POPORULUI ROMÂN

Între 14 şi 17 ianuarie 2000, la invitaţia municipiului, s-a aflat la Chişinău prof. Valeriu Rusu de la Universitatea Aix-Marseille-1 (Franţa), care a participat foarte activ la manifestările organizate în legătură cu împlinirea a 150 de ani de la naşterea lui Eminescu.

În una din multiplele sale luări de cuvânt, compatriotul nostru a spus: „Carpaţii, Dunărea şi Eminescu sunt trei piloni pe care se ţine viaţa materială şi culturală a neamului românesc".

Să lăsăm la o parte aspectul material (Carpaţii şi Dunărea) şi să ne apropiem *măcar în fugă* de Eminescu – personalitate de geniu, *o apariţie meteorică* în cultura noastră, deschizând, prin bogăţia de idei expuse în operele sale literare, „orizontul fără margini al gândirii omeneşti", după cum afirma T. Maiorescu în 1889 în studiul *Eminescu şi poeziile lui* [1].

În încheierea lucrării citate, T. Maiorescu nota profetic: „Literatura poetică română *va începe* secolul al XX-lea sub auspiciile geniului lui [Eminescu], şi forma limbii naţionale, care şi-a găsit *în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării româneşti*" [2].

Profesorul ieşean Iulian Popescu, într-un foarte captivant articol „Eminescu: conştiinţa limbii şi a poeziei", scrie literalmente următoarele: „Ca şi Baudelaire (...) în Franţa... Eminescu face parte din acele *personalităţi geniale* care, prin arta lor, *închid o epocă* pentru a deschide, în acelaşi timp, alta. El *retopeşte tradiţia,* sintetizându-i trăsăturile profunde şi reluându-le în forme pure, aproape insolite pentru contemporani.

Poezia sa reprezintă *în fapt un salt, o izbucnire strălucitoare,* aproape inexplicabilă pentru mulţi dintre oamenii epocii..." [3].

În această ordine de idei ar trebui amintit că Garabet Ibrăileanu (...), încă în 1909, vorbea despre poetul sărbătorit ca despre un deschizător de *drumuri noi în literatura română*. În studiul *Postumele lui Eminescu* acesta relata că „poetul este *aşa de mare faţă de predecesorii săi,* încât nu mai poate fi vorba de o „evoluţie" a literaturii, *ci de o săritură.* De la Alecsandri, Bolintineanu şi chiar Alexandrescu, în chip normal, nu se putea ajunge la Eminescu, căci *predecesorii săi sunt aşa de puţin artişti, şi Eminescu e un aşa de mare artist.* El a moştenit atât de puţin şi a creat enorm de mult" [4].

Mihai Eminescu a fost un profund cunoscător al *istoriei românilor.* Mai mult decât atât, poetul reuşea să interpreteze fenomenele istorice după principiul

lui Tacitus *sine ira et studio* – „fără mânie şi părtinire”. După afirmaţia lui G. Călinescu, poetul era *un strângător harnic de texte vechi, tipărite şi manuscrise, din care scotea spre a turna în formă nouă „limba veche şi-nţeleaptă”* [5].

Mihai Eminescu ştia pe din afară lucrările ce s-au scris în Principate cu privire la geneza limbii şi a poporului român, referitoare la *vatra neamului nostru.*

Autorul *Scrisorilor* spicuia datele necesare de la autori ca Nicolaus Olahus, Coresi, Ureche, M. Costin, Cantemir, Const. Cantacuzino, de la Şcoala Ardeleană etc., *convingându-se personal de unitatea limbii şi a poporului român, de continuitatea elementului autohton* traco-dac, în timpul cuceririi romane, şi a elementului daco-roman, în timpul migraţiilor barbare [6].

Este cunoscut faptul că, pentru a contracara revendicările românilor din Transilvania (exprimate în Supplex Libellus Valachorum), istoriografia de curte austro-ungară din sec. al XVIII-lea a încercat să demonstreze că Patria primitivă a românilor a fost numai sudul Dunării şi că nu există o continuitate în spaţiul istoric românesc[1]. Această ipoteză, susţinută de Engel, Sulzer, Roesler şi preluată apoi de alţi neprieteni ai neamului nostru, se bazează pe aserţiuni nedemonstrate convingător, pe *mitul vidului demografic* în istoria poporului român şi constituie un scenariu politic, şi nu un adevăr ştiinţific [8].

Mihai Eminescu nu putea rămâne indiferent faţă de problemele ce se discutau *privind geneza limbii şi a poporului român*. Într-un articol publicat în „Curierul de Iaşi” (IX, 1876, nr. 125 din 17 noiembrie), poetul scria că „noi, Românii, câţi ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, „una singură” ca ne-alte popoare, şi aceasta în oceane de popoare străine ce ne încongiură...” [9]. Şi într-adevăr, în tot spaţiul românesc, deşi există multe graiuri şi subdialecte, oamenii se înţeleg la vorbă, îşi dau seama că utilizează aceeaşi limbă, care s-a statornicit din timpurile străvechi. Eminescu scria la 1 mai 1882 în articolul *Caracterul naţional* („Timpul”, VII, nr. 95): „Limba strămoşească e o muzică; şi ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice (şi mai mari decât ticăloşia de azi), cu timpuri în care *unul s-au făcut poporul şi una limba*” (subl.n. – *A.C.*) [10].

Providenţa a dorit ca sub aspectul limbii să avem o situaţie *sui-generis,* ca la „ne-alte popoare”, după cum s-a exprimat Eminescu. Să exemplificăm cazul: cetăţenii din Italia sunt siguri că-s italieni, dar la vorbă reprezentanţii din diferite regiuni ale ţării nu se pot înţelege, dacă n-au învăţat bine la şcoală limba literară unică italiană. O situaţie similară se constată în Germania, Armenia, China ş.a.

În spaţiul românesc a fost evitat un asemenea decalaj, deoarece cronicarii şi rapsozii, clerul, traducătorii scrierilor sfinte şi laice, scriitorii, toţi mânuitorii de condei s-au străduit să trieze, să selecteze, să pună în circulaţie lexeme, forme morfologice şi structuri sintactice dintre cele mai potrivite.

M. Eminescu sublinia: „Suta a şaptesprezecea e purtată de ţinta de-a da unitate limbii şi poporului...” [11].

În alt număr al ziarului „Timpul” poetul preciza: „...unitatea actuală a limbii vorbite, deşi e în parte un merit special al epocii lui Matei Basarab (...), dovedeşte totuşi că şi în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbii bisericeşti, care înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind, limba era aceeaşi; [...] O unitate atât de pronunţată a limbii dovedeşte însă o unitate de origini” [12].

Luceafărul poeziei noastre vedea şi în toponimie un argument peremptoriu privind unitatea poporului român încă până la organizarea lui statală. În ziarul „Timpul” (1881, nr. 201 din 17 septembrie, p. 1) citim: „Există multe indicii atât în numirile localităţilor şi râurilor, precum şi în alte împrejurări, *care denotă o unitate a neamului românesc* (subl.n. – *A.C.*). În adevăr, pe când găsim în Ţara Românească *Argeşul,* găsim tocmai în nordul Daciei un pârâu numit Argestrul, care se varsă din stânga în Bistriţa, râu ce izvorăşte din Maramureş. Pe când în Ţara Românească aflăm *Câmpu-lungul* ca ţinut şi descălecătoare, aflăm în Bucovina în creierul munţilor un Câmpu-lung tot ca ţinut şi descălecătoare” [13].

Dar nu numai toponimele şi hidronimele sunt invocate de autorul *Sărmanului Dionis* pentru a demonstra vechimea milenară şi continuitatea noastră pe pământurile strămoşeşti. Într-un articol publicat în ziarul „Timpul” (VI, 1881, nr. 2 din 1 aprilie) menţiona: „...la năvălirea avarilor în Tracia (579) oastea condusă de Marin şi Comenţiol e compusă din oameni ce vorbesc româneşte. Tot acest neam apare mai târziu în Dacia, iar asupra originei lui se ceartă până azi învăţaţii” [14].

Aşadar, Eminescu îşi dădea foarte bine seama că există o relaţie indestructibilă între procesul de glotogeneză şi cel de etnogeneză, şi invers.

Zicem şi invers pentru că sunt cunoscute destule cazuri când dispariţia unei limbi a însemnat şi dispariţia poporului care o vorbea. De pildă, decesul ultimului vorbitor al limbii dalmate Antonio Udina de Burbur, la 1898, a însemnat şi dispariţia poporului dalmat, asimilat completamente de către sârbo-croaţi. E vorba de insula Krk (Veglia) la Anbrovnik (Ragusa) [15].

Se pot aduce exemple şi din Peninsula Italică din perioada Regatului, Republicii şi Imperiului Roman. Unde sunt etruscii, umbrii, sabinii, bruţii şi, respectiv, limbile lor?[2]

Eminescu a ştiut ca nimeni altul să sintetizeze opiniile expuse anterior cu privire la unitatea glotică, etnică şi psihică (dacă vreţi) a românilor de pretutindeni prin fraza-înaripată: *Suntem Români şi punctum!*

Prin această sentinţă poetul reuşeşte să pună punct discuţiilor sterile, care se mai purtau în jurul glotogenezei şi etnogenezei poporului român.

Dar nu numai atât. Prin această *reflecţie* generalizatoare, *Suntem Români şi punctum!*, autorul *Luceafărului* (se pare fără să-şi dea seama) a formulat *norma*

gândirii etnice a fiecărui compatriot! În această vorbă a poetului, istoricului şi filozofului M. Eminescu *este concentrată toată istoria zbuciumată a neamului nostru, începând cu dacii lui Burebista şi Decebal şi ajungând până în zilele noastre.*

Norma gândirii etnice trebuie cultivată la elevi, după opinia marelui nostru înaintaş, *din primii ani de şcoală.* În ziarul „Timpul" (1881, nr. 201 din 12 septembrie) citim: „Copilul nu învaţă numai a vorbi corect, el învaţă a gândi şi a simţi româneşte".

Memento. Între paranteze fie spus, sintagma *Suntem Români...* se atestă şi la *Coresi* în *Faptele apostolilor* (1563): „Şi spunu năravulile ce nu se cade noao a le primi şi a le face, *Români* suntemu" [16]. Fireşte, la Eminescu sintagma în cauză are o *conotaţie mult mai bogată.*

Pentru a demonstra unitatea limbii române, poetul a aşternut pe hârtie încă o frază aforistică: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba este stăpâna noastră", datoria fiecărui purtător al ei fiind să-i respecte normele în mod neabătut.

Gândul acesta a fost exprimat în antichitate de către filologul Pomponius Marcellus (sec. I î.Hr.) sub formă de replică la adresa împăratului Claudius (41-54), când acela a comis o greşeală de limbă. Pomponius a considerat necesar să-i spună împăratului că e obligat a respecta gramatica: *Caesar non est supra grammaticos* (Împăratul nu se află mai presus de gramaticieni).

Replica a fost reluată (şi repetată) într-un caz similar de către arhiepiscopul *Placentius* la adresa lui Sigismund de Luxemburg (1387-1437), rege şi împărat german, care îşi justifica un *lapsus linguae* zicând: *Ego sum rex Romanus et supra grammaticos*! La care arhiepiscopul Placentius a îndrăznit să-i amintească vorba lui Pomponius: *Caesar non est supra grammaticos*!

Unitatea glotică şi etnică a românilor M. Eminescu o vedea şi-n grafia latină. Se ştie prin câte peripeţii a trecut scrisul la români până a ajunge la forma lui normală şi adecvată, similară cu alfabetele limbilor romanice-surori. Perioadele principale ar fi: pre-slavă, slavă, postslavă, latină (după 1860 – Unirea Principatelor).

Din cauza hainei străine (de împrumut) în care era îmbrăcată limba noastră mai multe secole de-a rândul, unii filologi europeni o credeau *slavă* şi o clasificau *în grupa limbilor slave*.

E semnificativ în acest sens faptul că un cunoscut filolog german Johann Cristoph Adelung (1732-1806) aşază valaha în Catalogul său al limbilor de pe glob *Mithridates, sau lingvistică germană* (1806-1817) printre „limbile mixte", considerând-o „romano-slavică"[3].

Această eroare a fost reparată de către J. S. Vater, care, după moartea lui Adelung, adăugă în partea a IV-a a lucrării *Mithridates* (Berlin, 1817) şi româna printre „fiicele latine" (italiana, spaniola – inclusiv catalana şi galiciana – portugheza, franceza, romancha sau retica şi româna) [17].

Ei bine, M. Eminescu îşi dădea seama de importanţa alfabetului limbii române, de meritul predecesorilor săi, care au reuşit să abandoneze grafia slavă veche (bisericească) şi să alcătuiască un alfabet adecvat, bazat pe grafia latină. În acest sens poetul scria în „Curierul de Iaşi" (1876, DC, nr. 125 din 17 noiembrie): „Da, de la Roma venim, scumpi şi iubiţi compatrioţi, din Dacia Traiană! Se cam ştersese diploma noastră de nobleţe: limba însă am transcris-o din buchiile voastre gheboşite de bătrâneţe în literele de aur ale limbilor surori" [19].

Ideea despre necesitatea trecerii de la „buchiile gheboşite" slavone la „literele de aur ale limbilor surori" o găsim expusă în 1866 de către Titu Maiorescu, mentor spiritual al „Junimii" şi promotor activ al lui M. Eminescu, în studiul *Despre scrierea limbii române,* din care desprindem: „Căci pentru români limba este cea mai scumpă rămăşiţă de la strămoşii latini [...] şi care totdeauna le-a fost o *busolă unică*, dar sigură, spre a le păstra direcţia dreaptă şi a-i feri de rătăcirea şi pierderea în mijlocul valurilor de popoare imigrante ce bântuiră Dacia lui Traian" [20].

Şi mai departe marele estetician şi critic literar notează: „*După limbă însă se îndreptează şi scrierea.* În momentul în care românii s-au pătruns de adevărul că limba lor este o limbă romană, în acel moment şi forma exterioară sub care avea să se prezinte aceasta, adecă scrierea sau [...] literile trebuiau să fie luate tot de la romani. Şi, astfel, alfabetul slavon, care învălea mai mult decât revela limba română şi pe care îl primisem numai dintr-o oarbă întâmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă şi fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare aşa de naturală a latinităţii poporului nostru, încât nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor după ce ştim că le avem pe ale noastre?" [21].

Spre marele nostru regret, în Basarabia s-a mai scris cu grafie străină mai mult de un secol şi jumătate (de la 1812, cu mici întreruperi, până în 1990).

Scrierea, normele ortografice, caracterele grafice utilizate se află într-o strânsă legătură cu pronunţia, cu normele ortoepice, cu muzicalitatea limbii.

Prin acceptarea „crinilor albi", românii au obţinut posibilitatea să se debaraseze treptat de „pronunţia rea" (vorba lui Eminescu) şi să introducă prin şcoli, în casă şi în viaţa publică „o pronunţie generală", adică literară [22].

* * *

În încheiere, aş vrea să spun câteva cuvinte despre campania *de defăimare a lui M. Eminescu.*

Fenomenul nu este nou. Încă Alexandru Vlăhuţă (1858-1919) în art. *Curentul Eminescu* se revolta că şi pe atunci se găseau destui *detractori* ai operei eminesciene şi ai personalităţii poetului.

În 1891 la Blaj a fost publicată cartea *Mihai Eminescu. Studiu critic*, în care se afirma că poetul este „o nulitate literară", „un maculator de versuri", chiar *o primejdie naţională,* pentru că aduce stricăciuni „în mijlocul tinerimei", „e venin pentru tinerime", iar, pe de altă parte, „nici în viaţa lui nu este nimic demn de imitat pentru tinerime". Şi mai departe se susţine că poetul „nicicând n-a făcut un studiu serios şi sistematic..." [23].

Şi multe alte cuvinte de ocară şi batjocură se spuneau atunci la adresa lui Eminescu.

Şi în prezent calomniile continuă, numai că acum criticii afirmă că Eminescu (opera lui) *ne împiedică să intrăm în Europa.* Ar fi cazul să spunem contrariul – că anume aceşti *defăimători ai marelui nostru poet* împiedică Europa să ne înţeleagă mai profund valorile naţionale! Nu este lipsit de interes să arătăm că autorul *Glossei*, în viaţă fiind, a prevăzut că va fi hulit după moarte chiar în ţara lui: „Nu lumina ce-ai văzut-o, / Ci păcatele şi vina, / Toate micile mizerii unui suflet chinuit / Mult mai mult îi voi atrage / Decât tot ce ai gândit!".

„Oameni ca Eminescu răsar la depărtări de veacuri în existenţa unui popor" – scria Al. Vlăhuţă, iar detractorii lor, – adăugăm noi, – se vor spulbera ca nisipul mării. „Eminescu va trăi, pentru că a ştiut a găsi frumosul fără a imita pe nimeni" (B.-P. Hasdeu), pentru că „e cel mai ales poet al acestui neam" (M. Sadoveanu) şi, în sfârşit, pentru că „versul lui va răsuna ca o trompetă de luptă", iar „cuvântul lui profetic... ne va arăta... lumina uimitoare a unui ideal măreţ – un splendid, un grandios răsărit de soare peste o lume ş-o viaţă nouă!" (Al. Vlăhuţă).

NOTE

[1] Primul care a combătut teoria migraţionistă a fost B.-P. Hasdeu în lucrarea *Perit-au dacii?* (1860), urmat apoi de A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga, S. Puşcariu, C. Daicoviciu, G. Brăileanu, D.Prodan, I. Moga, Al. Procopovici, Al. Sacerdoţeanu, I.I. Rusu, C.C. Giurescu, S. Dragomir, D. Protase, V. Iliescu, I. Nestor, D. Tudor, D. Belciu, R. Vulpe, Şt. Pascu, G. Ivănescu, I. Coteanu, V. Arvinte ş.a. Dintre savanţii străini-germani, englezi, italieni, francezi, cehi.ş.a. apărători ai teoriei continuităţii (sau autohtoniste) pot fi numiţi W. Tomaschek, Th. Mommsen, T. Tom, Gino Luppi, C. Patsch, I. L. Pič, Fr. Altheim, E. Gamillscheg, K. Jaberg, M. Ruffino, C. Tagliavini, A. Dopsch, H. Koch, Seaton-Watson, W. Wartburg, H. Theil etc. [7].

[2] În această ordine de idei, e de menţionat că în Africa anual dispar cam 12 limbi ale minorităţilor. În Federaţia Rusă pe cale de dispariţie se află limbile: koreakă din fam. Ciukot-Kamciatka (vreo 5000 de vorbitori), aleută (vreo 600 de vorbitori) – din fam. Eskimo-aleută, neneţ (vreo 5000 de vorbitori) – din fam. uralică, udige (rus. удэгейский) – din familia altaică (800-1400 de vorbitori) etc.

[3] Prof. E. Coşeriu a stabilit că glotonimul „limba română" poate fi întâlnit şi la alţi filologi occidentali, începând chiar din secolele XVI-XVII. E vorba de Genebrard (1580), Poza (1587), Duret (1623), Opitz (1628), Skinner (1671), Stiernhielm (1671), Kirchmajer (1688), Hervás (1784) ş.a. Lorenzo Hervás în *Catalogo delle Lingue* [= Idea dell'Universo], vol. XVII (Cesena, 1784, p. 179-180) consideră ca romanice limbile: franceza, spaniola, portughe-

za, italiana şi româna. După opinia prof. E. Coşeriu, „Hervás este, pe lângă aceasta, şi primul lingvist vest-european care stabileşte în mod categoric că valaha şi moldoveneasca constituie una şi aceeaşi limbă” [17].

REFERINŢE

1. Vezi: T. Maiorescu, *Critice*, Bucureşti, 1966, p. 465.
2. Ibidem, p. 475.
3. Iu. Popescu, *Sensuri din forme*, Iaşi, 1996, p. 94.
4. G. Ibrăileanu, *Scriitori şi curente*, Iaşi, 1909, p. 75-76, apud Iu. Popescu, *op. cit.*, p. 95.
5. G. Călinescu, *Cultura lui Eminescu*, SCILF, 1956, nr. 1-2, p. 331.
6. Vezi: T. Diaconescu, *Etnogeneza românilor*, Iaşi, 1998, p. 1.
7. Ibidem, p. 8; C. Frâncu, *Geneza limbii şi a poporului român*, Iaşi, 1997, passim.
8. T. Diaconescu, *op. cit.*, p. 1-2.
9. Limbă şi naţionalitate, în: *M. Eminescu despre cultură şi artă*, Iaşi, 1970, p. 213.
10. Vezi: *M. Emineşcu despre cultură şi artă*, p. 25.
11. M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25.
12. Ibidem, p. 215.
13. Ibidem, p. 214-215.
14. Ibidem, p. 215.
15. Vezi: G. C. Moldoveanu, *Crâmpeie de limbă română*, Suceava, 1999, p. 77; Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii,* Bucureşti, 1999, p. 70.
16. Vezi: G. C. Munteanu, *op. cit.*, p. 12.
17. Vezi: E. Coşeriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994, p. 16, 27.
18. Ibidem, p. 14.
19. *M. Eminescu despre cultură şi artă*, p. 214.
20. T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 205-206.
21. Ibidem, p. 206.
22. Vezi: Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă şi stil*, Bucureşti, 1957, p. 140.
23. Vezi: A. Vlăhuţă, *Scrieri alese*, vol. II, Bucureşti, 1963, p. 386-387.

Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova,
Seria „Ştiinţe filologice”, Chişinău, 2000, p. 13-17

§ 4 LIMBA MATERNĂ – „MIŞCĂTOR AL ÎNVĂŢĂTURII ŞI AL ÎNAINTĂRII” (A. MATEEVICI)

Marele Eminescu (1850-1889) sublinia deseori că limba este „măsurariul civilizaţiei unui popor...”, „un criteriu al culturii lui”. Dezvoltând parcă aceste reflecţii ale Luceafărului poeziei noastre, B.-P. Hasdeu (1838-1907) scria că limba „este mijlocul universal al circulaţiei ideilor şi impresiilor”.

Facultatea de a vorbi l-a delimitat pe om de celelalte vieţuitoare de pe Terra care nu posedă graiul. Limba a creat omul, căci în principiu noţiunea de homo include şi pe cea de homo loquens. Nu poate exista homo sapiens fără a fi homo loquens. Cu ajutorul limbii omul îşi exteriorizează gândurile şi sentimentele ce-l inundă, dar, în acelaşi timp, el gândeşte tot în baza limbii. Deci există o legătură indestructibilă între limbă şi gândire şi viceversa. Nomen-Ratio-Actio – această intimă triadă reflectă, în modul cel mai adecvat, procesul de generare şi derulare a actului comunicativ. Între componentele triadei numite există relaţii de interdependenţă, căci un element îl generează şi îl stimulează pe celălalt. Constatări similare a făcut şi Prosper Mérimée (1803-1870), notând că „La langue e été donnée à l’homme pour exprimer sa pansée”. Dar la rândul său, şi *pansée* nu se dezvoltă fără *langue* (*nomen*). Gândirea nu poate să apară pe loc gol, ea se înfiripează pe baza cunoaşterii lumii ambiante, care nu e altceva decât denominarea obiectelor şi fenomenelor ce o constituie. Faimoasa exclamare a lui René Descartes (1596-1650) „Cogito, ergo sum” – „gândesc, deci exist”, are un profund înţeles, căci, numai judecând, există homo. Pe bună dreptate, Alecu Russo (1819-1859), pământeanul nostru, conchidea că „limba îl ajută pe om a-şi tălmăci gândul”.

Limba, la rândul său, este un depozit unde se păstrează de milenii tot tezaurul culturii şi filozofiei unui popor. Aproape fiecare lexem constituie o adevărată istorie, un factor de cultură din viaţa purtătorilor cutărei sau cutărei limbi. Încă la sfârşitul secolului trecut cunoscutul lingvist francez Gaston Paris (1839-1903) scria: „Ar trebui ca fiecare cuvânt să-şi aibă o monografie pur descriptivă, alcătuită pe baza unor izvoare directe şi a unei observări tot atât de riguroase ca şi aceea ce se cere în ştiinţele naturale” (apud: Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică,* Bucureşti, 1962, p. 153).

Înţeles anume în acest fel, vocabularul limbii române a fost supus cercetării de către eminentul filolog al neamului nostru B.-P. Hasdeu în celebra operă *Etymologicum magnum Romaniae*, având şi un subtitlu, „Dicţionarul limbii istorice şi poporane a Românilor”. În prefaţa acestei lucrări savantul scrie: „Orice mare dicţionar al limbii ar trebui să fie cartea de lectură cea mai răspândită, cea mai atrăgătoare...”

(vezi: B.-P. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 37). Cuvintele introduse în acest dicţionar sunt explicate foarte pe larg. Astfel lexemul *A afla* cuprinde 14 pagini; *Apa* – 38; *A bate* – 50; *Basarabă* – 62 de pagini etc. Fireşte, conceput atât de vast, dicţionarul nu a putut fi dus la bun sfârşit de către un singur om. B.-P. Hasdeu a reuşit să includă aici numai cuvinte care începeau cu literele A şi B până la lexemul *bărbat*, umplând peste 900 de pagini.

Limba i-a servit lui *homo faber* – „om îndemânatic" – şi lui *homo sapiens* „om înţelept, cunoscător" să escaladeze natura, să se poată încleşta la luptă cu giganticele şi vitregele ei forţe, să-i smulgă, pas cu pas, tainele, să interpreteze just şi să se obişnuiască a pronostica viitorul. Limba 1-a ajutat pe om să se dezvolte pe linie spiraliformă.

Contemplând *in vitro* drumul parcurs, pe la opriri şi popasuri, *homo*, în baza limbii, a început a face filozofie *de tête*, dublată de cea *de cœur*, să facă tot felul de generalizări prin inducţii şi deducţii, creând, astfel, cu timpul şi un adecvat *modus exprimandi* – „modul de a se exprima".

În altă ordine de idei cercetătorul Al. Babeş notează: „Constrâns de latura existenţială a condiţiei sale, în procesul practicii de transformare, de adaptare a lumii înconjurătoare la cerinţele proprii, omul trece, prin senzorialitatea şi raţionalitatea sa, întregul Univers (natura, societatea, omul), ce capătă astfel, în integritatea sa, o nouă imagine, umanizată, organizată creativ. În această imagine inedită a Universului, reflectată în mod activ de către conştiinţa socială, exprimată adică în fapte de cultură (şi civilizaţie), în sedimente valorice transmisibile, se tezaurizează experienţa comună, se pune în lumină, se conştientizează o serie de relaţii natură – societate – om, care disting şi pe această cale în chip absolut fiinţa umană de celelalte făpturi" (Al. Babeş. *Geneza zeilor*, Bucureşti, 1970, p. 35-36).

Omul, de-a lungul timpului, şi-a însuşit vorbirea articulată, acest fapt însemnând, în primul rând, că a început a utiliza cuvinte. În Sfânta Scriptură e menţionat că la început era cuvântul... Anume el îl însoţeşte permanent şi pretutindeni pe om. Scriitorul Anatol France (1844-1924) considera, pe bună dreptate, că „nu există nimic pe lume mai tare decât cuvântul [...], el îi doboară pe cei mai puternici şi dărâmă cetăţile; fără cuvânt lumea ar fi supusă unei forţe oarbe". Dar câte cuvinte ar trebui să ştie omul? Răspunsul e simplu de tot: cu cât mai multe, cu atât mai bine! De la un minimum minimorum de câteva sute până la mii şi zeci de mii de cuvinte. S-au făcut şi câteva calcule în acest plan. Ne vom referi la unele din ele.

Cunoscutul romancier belgian de limbă franceză Georges Simenon, creator al ingeniosului personaj comisar Maigret, a utilizat în fiecare dintre numeroasele sale romane, după cum recunoştea el însuşi, aproximativ câte 2.000 de cuvinte. Scriitorul, intenţionat, întrebuinţa un număr redus de cuvinte, pentru că dorea să fie uşor tradus în alte limbi. (Mai detaliat vezi: A. Ciobanu, *Sintaxa şi semantica,* Chişinău, 1987, p. 32.) Omul politic şi ilustrul orator atenian Demostene (384-322 î.e.n.), în *Cuvântări,* a folosit 5.000 de lexeme, Dante Alighieri (1265-1321)

a întrebuinţat în poemul alegoric *Divina comedie* (alcătuit din 3 părţi: *Infernul*, *Purgatoriul* şi *Paradisul*) 5.860 de cuvinte, *Biblia* (prima parte: „Testamentul vechi până la naşterea lui Hristos") cuprinde 5.642 de cuvinte, poetul epic grec Homer (între sec. XII şi VIII î.e.n.), în capodoperele *Iliada* şi *Odiseea,* a recurs la 9.000 de vocabule; 5.000 de cuvinte se atestează în poezia lui Mihai Eminescu; în proza lui Nicolai Gogol (1809-1852), scriitor rus de orientare critico-realistă, se înregistrează 10.000 de cuvinte; acelaşi număr de lexeme (10.000) întâlnim şi la poetul, pictorul şi militantul democrat-revoluţionar ucrainean Taras Gr. Şevcenko (1814-1861); poetul şi dramaturgul englez cu renume mondial William Shakespeare (1564-1616) a utilizat 15.000 de cuvinte. Celebrul Cervantes Saavedra Miguel (1547-1616) ne-a lăsat un glosar de 17.000 de cuvinte; în poezia talentatului poet rus Serghei Esenin (1895-1925) se atestă 19.000 de lexeme, iar în opera lui Alexandr Puşkin bagajul de cuvinte atinge cifra de 21.290 de cuvinte (vezi A.Ciobanu, *Limba maternă şi cultivarea ei,* Chişinău, 1988, p. 189).

E de la sine înţeles că valoarea unei opere artistice constă nu numai în numărul de cuvinte folosite, ci, în primul rând, depinde de măiestria scriitorului de a le îmbina (adică *ars combinatoria*) şi de a crea imagini inedite. Vorbind însă la general, trebuie să subliniem faptul că *homo*, în procesul dezvoltării sale, îşi acumulează un bogat, activ şi operabil vocabular ce demonstrează forţa de pătrundere a minţii lui în lumea ambiantă. Cuvintele „sunt abstracţii ale obiectelor şi fenomenelor, generalizări ale însuşirilor realităţii şi ale emoţiilor provocate de ele" (C. Bârliba, *Logica,* Chişinău, 1979, p. 12), reflectând obiectele, materializând noţiunile. Asimilându-şi un suficient bagaj de cuvinte, *homo significans* face un pas considerabil înainte în ceea ce priveşte dezvoltarea lui generală. Cele afirmate sunt pe deplin justificate, deoarece „avansarea spirituală e posibilă... numai datorită limbii" (Wilhelm von Humboldt, *Избранные труды по языкознанию*, Moscova, 1984, p. 63).

Pentru a ajunge exponentul unei culturi înaintate, omul e obligat să înveţe, să se îmbogăţească spiritual în mod continuu, iar acest lucru îl poate efectua tot prin intermediul limbii. Miguel de Cervantes sublinia că în „ştiinţă nu poţi pătrunde decât pe uşa limbii", iar ceva mai târziu filozoful francez Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780) îi sfătuia pe tinerii studioşi: „Vrei să-ţi însuşeşti ştiinţele cu uşurinţă? – începe prin a-ţi învăţa limba". Nu în zadar poetul nostru Alexie Mateevici (1888-1917) scria că limba este „cel mai de căpetenie mişcător al învăţăturii şi înaintării".

În orice ţară civilizată oamenii depun eforturi maxime pentru a-şi perfecţiona limba, mijlocul cel mai comod şi mai eficient de comunicare între semeni, de progres şi dezvoltare. Toată lumea bună e de acord cu opinia prestigiosului lingvist elveţian Albert Sechehaye (1870-1946) că „bien parler et bien penser est une même chause" („a vorbi bine şi a gândi bine este unul şi acelaşi lucru"). Individul care posedă în bună măsură limba maternă îşi va expune gândurile şi sentimentele într-un mod inteligibil, expresiv şi accesibil.

O limbă bogată, expresivă, nuanţată şi adecvată situaţiei comunicative e limbă care circulă nestingherit în toate sferele publice, este dovada prosperităţii statului şi a culturii lui naţionale. Şi, dimpotrivă, o limbă schilodită, inexpresivă, mancurtizată, ofilită, extenuată, respinsă de uzul oficial, e dovada stării precare a culturii naţionale, a purtătorilor ei şi a naţiunii în întregime.

Cât priveşte Republica Moldova, ştie acum toată lumea că în urma politicii staliniste de deznaţionalizare, asimilare şi rusificare, promovată cu insistenţă şi constant, mai ales în perioada postbelică, limba română şi-a îngustat până la refuz funcţiile sociale, fiind expulzată aproape totalmente din viaţa publică: din învăţământul profesional-tehnic, din instituţiile de învăţământ superior, administraţia de stat, organele de partid, organizaţiile obşteşti, din lucrările de secretariat la toate nivelurile etc. Paradoxal, dar în republica noastră nici până în prezent încă nu există în limba română un stil gnoseologic în sensul plenar al cuvântului, pentru că ştiinţa mare continuă a se face în limba rusă.

Aşa-zisul bilingvism naţional-rus a condus, practic, la monolingvismul rus, căci „Limba lui Ilici” a fost ridicată la rang de limbă oficială. În republică s-a produs fenomenul diglosiei, adică o fisură adâncă între aspectul scris şi aspectul vorbit al limbii naţionale. Dacă textele scrise erau redactate într-o limbă română mai mult sau mai puţin tolerabilă, limbajul vorbit (*vox viva*) devenise o veritabilă mixtură lingvistică, un surogat ridicol şi insuportabil.

În urma perioadei bilingvismului naţional-rus, limba noastră, romanică de origine, a început să-şi piardă propria fizionomie, transformându-se, încetul cu încetul, într-o limbă amestecată (germ. gemischte Sprache). Deromânizarea se producea atât de intens, încât original rămânea numai sistemul gramatical, în timp ce lexicul, mecanismul combinatoric al lui se rusificau tot mai mult. Existenţa însăşi a limbii noastre era în pericol, pentru că se deforma specificul ei romanic.

Mişcarea de eliberare naţională din anii 1987-1989 i-a făcut pe mulţi compatrioţi să-şi dea seama de marele dezastru spiritual în care am ajuns, de necesitatea de a ne întoarce urgent la matcă, la rădăcini. După multe dezbateri, dispute şi discuţii cu participarea savanţilor-lingvişti şi istorici din prestigioase centre universitare ale fostei Uniuni, am ajuns, în sfârşit, să dezlegăm nodul gordian, el constând din cunoscuta triadă: *limba de stat*, *revenirea la grafia latină şi identitatea lingvistică moldo-română*. Au fost adoptate în august 1989 o serie de acte legislative privind funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. În zeci de cărţi şi sute de articole, cu un caracter istoric şi lingvistic, scriitorii, savanţii, cadrele didactice, ziariştii, oamenii de bună credinţă au spus, în sfârşit, adevărul sacru: avem o limbă şi o istorie comună, o cultură unică, obicee şi tradiţii identice cu fraţii de peste Prut. Suntem români la origine, dar supranumiţi moldoveni (după toponimul „Moldova”, ca şi bucovinenii după toponimul „Bucovina”, tran-

silvănenii după toponimul „Transilvania" ş.a.m.d.), trăim pentru moment în două state, dar româneşti: Republica Moldova şi România.

După adevărurile axiomatice expuse mai sus, ne pare cu totul nejustificat faptul că în *Constituţia* Republicii Moldova (art. 13) se afirmă: „Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească", dându-se dovadă de tendenţiozitate, de ambiţie puerilă, de ignoranţă, de spirit de grup ori de dorinţa de a distruge până la capăt cultura naţională cu exponentul ei primordial – limba.

Faimoşii noştri înaintaşi, marii cărturari din secolele trecute: înalte feţe bisericeşti (mitr. Varlaam, Dosoftei etc.), domnitori (V. Lupu), spătari, cronicari (Gr. Ureche, M. Costin, N. Milescu-Spătaru etc.), învăţaţi-enciclopedişti (D. Cantemir), scriitorii clasici din sec. XIX, inclusiv basarabenii B.-P. Hasdeu, C. Stamati-Ciurea, A. Mateevici etc., vrednicii şi curajoşii unionişti de la 1917-1918 s-au pronunţat pentru glotonimul limba română şi etnonimul popor român.

În aprilie 1913, Alexie Mateevici, pe atunci student la Academia Teologică din Kiev, îi expedia acad. Ioan Bianu din România o scrisoare din care fac parte şi următoarele rânduri: „Sunt român din Basarabia... m-a atras totdeauna cu o putere deosebita folclorul românilor noştri... am şi scris câte ceva prin ediţii ruseşti şi româneşti din Basarabia... Teza propusă (e vorba de lucrarea de licenţă a poetului *Elemente religioase ale folclorului moldovenesc – A.C.*) va fi tipărită de mine în ruseşte la Kiev şi în româneşte în Basarabia".

Astfel, putem conchide că pe basarabeni nu i-a părăsit niciodată conştiinţa unităţii naţionale (de limbă şi de neam) cu românii de pretutindeni. Anume acest sentiment sacru i-a îndemnat să lupte pentru integrarea cu Ţara, pentru Marea Unire de la 1918. E de observat că şi atunci oamenii de bună credinţă, adevăraţi patrioţi şi iluminişti, s-au văzut obligaţi a explica maselor, ţinute sub vălul întunericului ţarist, cine suntem, de unde venim, ce limbă vorbim şi încotro ne îndreptăm. Vom cita în acest sens un singur fragment din articolul *Ce neam suntem?* apărut în 1918: „Românii din diferite locuri poartă diferite numiri. Aşa, de pildă, românii dintre Nistru, Bucovina, munţii Carpaţi, râul Milcov şi Marea Neagră se numesc moldoveni; românii dintre Milcov, Dunăre, Olt şi munţii Carpaţi se numesc munteni; cei dintre Carpaţii de Jos şi Dunăre – olteni; cei de pe malul drept al Dunării, dintre Marea Neagră, Bulgaria şi Dunăre – dobrogeni, iar cei de peste Carpaţi – ardeleni sau transilvăneni; cei de pe vârful Prutului şi Carpaţii de Sus – bucovineni.

Numirile acestea românii le-au primit de la bucăţile sau părţile de pământ pe care le locuiesc...

Dar toţi aceştia din toate pământurile Ţării Româneşti, sunt de un sânge, de o lege şi vorbesc o singură limbă – cea românească..." (Porfirie Fală, vezi revista „Limba Română", nr. 2, Chişinău, 1992, p. 76).

Pare jenant şi banal să revenim în 1995 la argumentele ce i-au convins pe basarabeni acum 77 de ani. Suntem totuşi nevoiţi s-o facem, pentru că, deşi e straniu

şi chiar paradoxal, unii parlamentari încearcă să ne împingă înapoi spre 1940, când, peste noapte, ne-am trezit cu aşa-zisa „limbă moldovenească" adusă pe flamurile tiraspolene. De atunci şi până în prezent savanţii romanişti, de talie europeană şi mondială, nu au recunoscut falsa teorie despre existenţa „limbii moldoveneşti".

Savantul lingvist cu renume mondial Eugeniu Coşeriu de la Universitatea Tübingen (Germania), la Congresul V al filologilor români, sublinia: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este din punct de vedere istoric şi practic o absurditate şi o utopie; şi din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural" („Limba Română", nr. 2, 1994, p. 3-4).

Cu mai bine de 30 de ani în urmă, doi lingvişti moscoviţi, R. A. Budagov, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Rusia, doctor, profesor, şef al Catedrei de Lingvistică Romanică a Universităţii de Stat „M. V. Lomonosov" din Moscova, şi Samuil B. Bernştein, doctor, profesor de la aceeaşi universitate, se adresau C.C. al P.C.M. cu o scrisoare în care demonstrau că „moldoveneasca şi româna nu sunt două limbi diferite, ci sunt o singură limbă" şi că „existenţa unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României şi Moldovei nu poate leza nicidecum sentimentele naţionale ale poporului, după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât şi în Austria nu lezează sentimentele naţionale ale poporului austriac şi după cum spaniola unică şi portugheza unică, limbi naţionale ale Americii Latine, nu prejudiciază sentimentele naţionale ale popoarelor respective".

Începând cu 1988, când a văzut lumina tiparului istoricul articol *Veşmântul fiinţei noastre* semnat de Valentin Mândâcanu, şi până în prezent s-au publicat zeci şi sute de materiale semnate de Nicolae Mătcaş, Silviu Berejan, Constantin Tănase, Vasile Bahnaru, Ion Eţcu, Vlad Pohilă, Anatol Eremia, Ion Melniciuc, Gheorghe Rusnac, Gheorghe Colţun, Vladimir Zagaevschi, Arcadie Evdoşenco, Vasile Melnic etc., în care s-a demonstrat cu lux de amănunte că limba noastră nu poate fi decât cea română. Spaţiul tipografic nu ne poate permite să cităm argumentele aduse de lingviştii nominalizaţi mai sus în sprijinul glotonimului limba română. Vom recurge doar la câteva spicuiri dintr-un interviu recent al acad. Nicolae Corlăteanu acordat revistei „Limba Română" (nr. 1, 1995): „„...limba noastră de stat urmează să fie numită limbă română, fapt motivat istoriceşte şi susţinut în corespundere cu adevărul obiectiv demonstrat de specialiştii noştri şi de cei din afara frontierelor republicii noastre..." (p. 47). „Cred că atribuirea denumirii de limba română pentru noţiunea de limbă literară în Republica Moldova nu ştirbeşte cu nimic autoritatea şi nici demnitatea nimănui" (p. 49). Şi mai departe: „Trebuie să înţelegem cu toţii, odată şi pentru totdeauna: încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică, diferită de cea română, n-au dat nici un fel de rezultate scontate" (p. 50). Şi în calitate de acord final al acestui raţionament, acad. Corlăteanu conchide: „M-aş încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale

când şi-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare, care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obişnuită, a conversaţiei în familie, pe stradă, în alte situaţii similare, vorbirea care, în ştiinţa limbii, se numeşte dialect, subdialect, grai, subgrai etc." (p. 48). Comentariile ne par superflue.

Despre necesitatea de a reveni la adevărul istoric şi ştiinţific şi de a fixa în Constituţia Republicii Moldova etnonimul „popor român" şi glotonimul „limba română" s-a vorbit şi s-a decis de către specialiştii-filologi din republica noastră şi din România la Congresul al IV-lea al filologilor români, ce a avut loc la 4-6 iulie 1991 în oraşul Timişoara şi la care au participat lingviştii-romanişti din multe ţări europene, inclusiv din Republica Moldova; s-a scris în „apelul savanţilor lingvişti din România către Parlamentul Republicii Moldova" (vezi ziarul „Sfatul Ţării" din 26 iulie 1991), s-a introdus un punct special în Rezoluţiile conferinţelor naţionale de filologie „Limba română azi" (ediţia I, Iaşi – Chişinău, august, 1991; ediţia a II-a, Iaşi – Chişinău, august, 1992), în rezoluţiile conferinţelor ştiinţifico-practice internaţionale cu tema „Probleme de limba şi literatura română în şcoala naţională" (ediţia I, Cernăuţi, mai, 1991, ediţia a II-a, Cernăuţi, mai, 1992), în scrisoarea deschisă adresată dlui Mircea Snegur, Preşedinte al Republicii Moldova, de către specialişti, parlamentari, miniştri, oameni de cultură din Republica Moldova (în care s-a cerut următorul fapt: „Constituţia Republicii Moldova în curs de definitivare să consfinţească etnonimul *român* şi glotonimul *limba română*)"; în Rezoluţia Congresului II al Societăţii „Limba noastră cea română" (30 ianuarie 1993); în Apelul Colocviului Internaţional „Româna: tipologie, clasificare, caracteristici" (30 martie 1993, Münhen); în Adresarea Congresului XVIII al Academiei Româno-Americane de Ştiinţe şi Arte „Moldova: deschideri ştiinţifice şi culturale spre Vest" (13-16 iulie 1993, Chişinău); în Rezoluţia Congresului al V-lea al filologilor români (6-9 iunie 1994, Iaşi – Chişinău); în Apelul către Parlamentul Republicii Moldova (idem); în Răspunsul la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova, privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească" (opinia specialiştilor-filologi ai Academiei, acceptată la şedinţa lărgită a Prezidiului A.Ş.M. – septembrie, 1994, Chişinău); în Declaraţia de protest a Academiei Americano-Române privitor la introducerea în Noua Constituţie a Republicii Moldova a denumirii de „limba moldovenească" pentru realitatea lingvistică a vorbitorilor de limba română la est de Prut (6 august 1994, Davis., California); în Declaraţia Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova (10 octombrie 1994, Chişinău); în Declaraţia adoptată la Adunarea reprezentanţilor instituţiilor de învăţământ mediu şi superior, de ştiinţă şi de cultură din Republica Moldova în ziua de 20 ianuarie 1995, Chişinău.

Sperăm că parlamentarii vor ţine cont de adevărul ştiinţific şi, acceptând glotonimul „limba română", vor contribui la reinstaurarea liniştii şi consensului între toate păturile sociale din Republica Moldova.

Culegerea *Materna în şcoală*, Chişinău, 1995, p. 5-22

§ 5 EROZIUNEA CONŞTIINŢEI NAŢIONALE A ROMÂNILOR MOLDOVENI

Deseori în presă se afirmă că limba noastră nu diferă de cea română, dar totuşi trebuie denumită „moldovenească”. Argumentele în sprijinul acestei denumiri sunt exclusiv de ordin extralingvistic (politic de cele mai multe ori). Se face trimitere la aşa-zisa conştiinţă naţională a moldovenilor. Cică la Recensământul din 1 ianuarie 1989 aproximativ 2.700.000 de persoane din fosta R.S.S.M. au confirmat că limba lor maternă e moldoveneasca.

Ce s-ar putea răspunde la această teză?

Conştiinţa naţională nu este un fenomen ereditar; ea se formează în procesul dezvoltării fiecărui individ în ambianţe sociale concrete, în contact direct cu lumea, cu cei care îl înconjoară, cu conaţionalii săi, cu tradiţia, cultura poporului său etc.

În situaţii anormale, cum au fost cele create la noi în anii totalitarismului, conştiinţa naţională a copiilor, a tineretului studios putea să difere de cea a părinţilor acestora şi viceversa. Caz paradoxal, dar prezent în viaţa republicii noastre. Aşadar, conştiinţa naţională este reflectarea cognitivă a convingerilor pe care omul şi le-a format în urma unei educaţii concrete într-un mediu concret.

Conştiinţa, în general, este forma superioară a reflectării realităţii de către sistemul psihic uman; ea apare pe baza activităţii sociale şi culturale, şi, în ultimă instanţă, se educă la om. Cu atât mai mult conştiinţa naţională e, ca să zicem aşa, direct proporţională cu mediul ambiant în care se dezvoltă individul, cu ideile, care i se implementează din anii de şcoală, cu modul de a i se explica originea, trecutul istoric al neamului său, natura şi importanţa limbii materne pe care o vorbeşte şi o studiază. Or, toate aceste componente indispensabile ale conştiinţei naţionale ne-au fost deformate (ca să nu spun batjocorite) de la 1812 încoace (cu mici întreruperi: 1918-1940 şi 1941-1944). Limba şi neamul au fost în tot acest timp ameninţate cu moartea de către două imperii: rus şi sovietic.

Odioasa politică imperială s-a extins, în primul rând, asupra şcolilor de toate gradele, deoarece principala ţintă a colonizatorilor ţarişti era deznaţionalizarea învăţământului, anihilarea spirituală a tinerelor generaţii de autohtoni, modelarea sufletelor, a conştiinţei lor naţionale în direcţia supunerii oarbe *modus*-ului *cogitandi* al opresorilor. Această criminală strategie putea fi uşor pusă în aplicare prin excluderea din instruire şi din viaţa publică a limbii române, acţiune la care a şi recurs ţarismul cât a stăpânit Basarabia (până în 1917). Sunt foarte semnificative în acest plan cuvintele scriitorului basarabean Constantin Stamati-Ciurea (1828-1889), fiul lui Constantin

Stamati (1786-1869): „Limba română rustică, precum o vorbeşte poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; n-am în patria mea nici un institut naţional, nici o şcoală poporală măcar: am fost şi sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic" (vezi *Opere alese*, Chişinău, 1957, p. 4-5).

Şi, într-adevăr, scriitorul nu avea ce spune, pentru că în anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea în Basarabia nu mai existau şcoli naţionale, limba română predându-se ruseşte doar ca disciplină opţională (facultativă) în unele licee, cam până în anul 1872, când obiectul a fost exclus din programele de studiu. Această constatare o face academicianul rus V. F. Şişmariov (în studiul său *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti*, Chişinău, 1960, p. 61-62, trad. din limba rusă), notând că ultimul manual de limba română în Basarabia a fost *Cursul primitiv* (începător) *de limba română* (1865) de Ioan Doncev.

Dacă în primii ani după anexarea Basarabiei în 1812 Prutul încă nu constituia o frontieră lingvistică şi chiar politico-statală, „în anul 1878 acest râu, după cum remarca savantul, a fost închis ca mijloc de comunicare, iar regimul ţarist a creat o astfel de situaţie, încât cei care puteau să menţină, să continue în Basarabia tradiţia moldovenească şi să cultive limba literară au început să plece peste hotare. Păstrătorul izvoarelor şi tradiţiilor naţionale a rămas poporul" (p. 63). Aşadar, ne convingem o dată în plus de adevărul celor spuse de către Constantin Stamati-Ciurea (vezi supra).

Un cunoscut cercetător al istoriei învăţământului în Republica Moldova, savantul pedagog Tudor Cibotaru, scrie: „Nici un imperiu, după prăbuşirea sa, n-a lăsat în urmă atâta întuneric şi ruină ca cel rus. Nu exista nici o şcoală moldovenească ce să fi funcţionat în limba maternă. Deci nu puteau exista nici cadre naţionale didactice pentru predarea limbii şi literaturii române, istoriei neamului, geografiei Patriei ş.a. Verbul matern nu putea fi auzit nici măcar în biserică... peste 90 la sută din populaţia autohtonă era analfabetă" (T. Cibotaru, *Primele asociaţii ale învăţătorilor basarabeni* // „Făclia", 3 septembrie 1993, p. 8).

Mă întreb cu groază: cum putea tineretul în asemenea întuneric intelectual să-şi dezvolte o veritabilă conştiinţă naţională? Fără istoria neamului, fără literatură, fără contact cu fraţii de peste Prut!

Problema educării conştiinţei naţionale s-a schimbat radical după Unirea din 1918. În Basarabia majoritatea şcolilor (de toate gradele) au funcţionat timp de 22 de ani (până în vara anului 1940) în limba română. Procesul de predare era asigurat atât de cadrele didactice invitate din Regat, cât şi de către cele din Basarabia, care după câţiva ani de studii în diferite instituţii de învăţământ reuşeau a se întoarce cu diplomele respective de învăţători de şcoli primare şi profesori de liceu, completând în mod normal corpul didactic din şcolile noastre.

Dispunem de unele date incomplete privind învăţământul din Basarabia în anul 1940 (până la intrarea în acţiune a odiosului Pact Molotov-Ribbentrop): pe acest „picior de plai" funcţionau 2.700 de şcoli primare româneşti cu un con-

tingent de 17.400 de elevi; 25 de şcoli de meserii şi gimnazii industriale; două facultăţi universitare (de teologie şi agricultură). Numărul total al profesorilor din aceste instituţii de învăţământ depăşea cifra de 8.000 de persoane.

Acum, la distanţa de şapte decenii, se poate afirma, cu toată certitudinea, că anume cei vreo 22 de ani de şcoală românească în Basarabia au contribuit la trezirea moldovenilor din somnul cel de moarte în care îi adânciseră „barbarii de tirani”, la educarea lor în spiritul naţional al unităţii de neam, de limbă, de istorie şi de obiceiuri strămoşeşti, le-au insuflat basarabenilor demnitatea şi mândria naţională, le-au dezvoltat adevărata conştiinţă naţională.

Dar vine primăvara anului 1944... Aproape toţi intelectualii, în primul rând corpul profesoral-didactic, de frica deportărilor în Siberia, au luat toiagul pribegiei, refugiindu-se peste Prut. În această ordine de idei, cunoscutul savant şi critic literar Efim Levit, martor al evenimentelor despre care vorbim, notase: „În 1940-1941 şi în anii imediat de după război, regimul bolşevic efectuase o acţiune perseverentă de decimare a intelectualilor basarabeni autohtoni, arestaţi, deportaţi sau siliţi să emigreze” (E. Levit, *Scriitorii evrei şi literatura basarabeană contemporană*, „Moldova literară” din 19 iulie 1995, p. 2).

Nu dispunem de date exhaustive referitoare la numărul de refugiaţi (intelectuali). Dar sunt cunoscute următoarele cifre: în 1944, în judeţul Bălţi, din 2.180 de profesori de toate gradele au rămas 129; în judeţul Cahul, din 1.286 au rămas 10; în judeţul Soroca, din 980 au rămas 18; în oraşul Bălţi, din 240 au rămas 13; în oraşul Chişinău, din vreo 500 au rămas 70 (vezi ziarul „Sovetskaia Moldavia” din 23 februarie 1991).

Nu este greu să ne imaginăm că acest vacuum de cadre pedagogice (şi nu numai pedagogice!) s-a resimţit decenii de-a rândul în viaţa publică a republicii, în cultură, economie, industrie ş.a.m.d. Dar repercusiunile cele mai adânci şi cele mai grave ale fenomenului menţionat mai sus le-a suportat procesul de formare a conştiinţei naţionale a generaţiilor tinere.

La catedrele universitare şi în şcolile medii de cultură generală au venit mulţi oameni educaţi în spirit antinaţional, antiromânesc, care aveau misiunea de partid să infiltreze în minţile a zeci de serii de absolvenţi ai diferitor aşezăminte de învăţământ ideea că moldovenii din Basarabia nu sunt români, că limba lor e moldovenească, şi nu română, că ei formează o naţiune aparte, diferită de cea de peste Prut, că alfabetul rusesc (chirilic) este cel mai adecvat pentru limba „moldovenească”, pentru că este „al nostru, strămoşesc”, iar cel latin ne-a fost impus de către „ocupanţii români ai Basarabiei” în 1918. Pe baza acestor şi a altor inepţii şi enormităţi s-a format conştiinţa naţională a câtorva generaţii de basarabeni în perioada de după război, care au ajuns astăzi la vârsta maximă de 45-55 de ani şi care, poate chiar fără voia lor, neglijează, resping, uneori chiar urăsc ceea ce e românesc (limba, istoria, cultura).

În toţi anii de putere sovietică deformarea conştiinţei naţionale a continuat, de data aceasta la un nivel „calitativ” nou. Pe de o parte, limba maternă nu a mai fost oprită (ca pe vremea ţarismului), dar, pe de altă parte, s-a interzis a i se zice română, inventându-se o „teorie” deşucheată despre aşa-zisa „limbă moldovenească”, diferită de cea română. Pe de o parte, se vorbea de înflorirea limbii naţionale, iar pe de altă parte, se promova pe toate căile aşa-zisul bilingvism moldo-rus, în urma căruia moldovenii trebuiau să cunoască în mod obligatoriu şi limba rusă, iar nemoldovenii continuau a comunica la orice nivel, în public, numai în ruseşte. Pe de o parte, se propaga învăţământul naţional, iar pe de altă parte, se sugera ideea că elevii din şcolile cu predare în limba „moldovenească” nu au nici o perspectivă, deoarece în toate instituţiile de învăţământ superior din „Marea Uniune Sovietică” se predă numai în „limba lui Ilici”. Deci dacă vrei să ajungi acolo, trebuie să absolvi şcoala rusă.

Fariseismul politicii oficiale în domeniul ideologiei era cât se poate de transparent. În timp ce se vorbea de „creşterea cadrelor naţionale, de dezvoltarea culturii autohtone”, tacit se promova ideea că „limba moldovenească” e săracă, fără tradiţii, că nu dispune de fonduri terminologice, că nu se poate face ştiinţă într-o asemenea limbă şi că, în ultimă instanţă, ar fi mai bine şi cu un mai mare folos să ne instruim copiii în „graiul lui Puşkin”.

În asemenea condiţii părinţilor moldoveni nu le rămânea altceva de făcut decât să-şi trimită copiii la grădiniţele şi şcolile ruse sau la cele moldo-ruse, în care, *de facto*, tot limba rusă era cea dominantă.

Mankurtizarea elevilor, pervertirea conştiinţei lor naţionale porneau anume din instituţiile mixte moldo-ruse, inventate *ad-hoc* de vechiul regim. Visul de aur al regimului totalitar era bine cunoscut: a-l face pe românul basarabean să-şi uite cât mai repede limba maternă – româna, istoria proprie – istoria românilor, tradiţiile, credinţa în Dumnezeu şi să se transforme în *homo sovieticus* – individ cu creierii spălaţi, îndoctrinat până la refuz cu tot felul de teorii „internaţionaliste”, total indiferent faţă de soarta neamului său.

Rezultatele nu s-au lăsat mult aşteptate. În grădiniţe şi în şcoli ruse fiecare al treilea (uneori chiar al doilea) copil era moldovean, aproape toate şcolile tehnice profesionale şi instituţiile de învăţământ superior au trecut la predarea în limba rusă, fondurile bibliotecilor ştiinţifice şi publice se completau, în principiu, cu lucrări ruseşti (80-90 la sută). Nu este greu să ne imaginăm că absolvenţii unor asemenea instituţii, împotriva dorinţei lor, deveneau un fel de „ieniceri intelectuali”, uitând cultura lor naţională şi, în primul rând, limba română. Până la urmă aşa-zisele cadre naţionale de orice nivel s-au rusificat sub toate aspectele (începând, desigur, cu cel lingual), ajungând a nu mai fi în stare să comunice, la nivel profesional, în limba română.

Ne întrebăm ce conştiinţă naţională aveau ei? Se poate afirma că limba a constituit un obstacol foarte serios pentru cei ce doreau să urmeze studii superioare. În acest sens nu este deloc întâmplător faptul că în Republica Moldova, la o mie de locuitori, numărul moldovenilor cu studii superioare era cel mai scă-

zut – 61 de persoane (faţă de 112 ucraineni, 170 de ruşi, 286 de evrei, trăitori în republică).

Tragicul proces de alterare a conştiinţei naţionale a moldovenilor s-a manifestat şi prin dezicerea oficială a unora de limba maternă (numită atunci „moldovenească”) în favoarea limbii ruse. Aceasta s-a văzut foarte clar la Recensământul populaţiei din 1989 – la care 130.000 de moldoveni au afirmat că limba lor maternă este rusa!

Mai poate fi vorba în cazul dat de conştiinţă naţională? Limba maternă este factorul primordial al naţiunii, şi dacă individul se dezice de ea (n-o cunoaşte şi nici nu vrea s-o cunoască), mai poate avea el o conştiinţă naţională sănătoasă?

Mai e ceva dramatic în problema de care ne ocupăm. E vorba că în toate oraşele republicii moldovenii au devenit minoritari. Nu vom discuta cauzele acestui fenomen ieşit din comun (ele sunt bine cunoscute), ci vom constata doar faptele:

Chişinău	moldoveni	42-43 la sută (faţă de 77,5 în 1940)
Bălţi	-//-	37-38 la sută (faţă de 70,1 în 1940)
Tighina	-//-	25 la sută (faţă de 53,1 în 1940)
Cahul	-//-	49 la sută (faţă de 51,2 în 1940)
Dubăsari	-//-	33 la sută
Râbniţa	-//-	24 la sută
Tiraspol	-//-	18 la sută

Oricât ar fi de straniu, dar moldovenii orăşeni ar trebui să fie ocrotiţi de stat ca minoritate naţională, chiar la ei acasă. Probabil că e unicul caz în Europa!

Deci cum rămâne cu ceea ce numim conştiinţa naţională la moldovenii orăşeni? Unde mai pui că în unele oraşe (de pildă, Bălţi), după sondajele sociologice, peste 35 la sută din numărul de familii de moldoveni sunt mixte! Conform opiniei lui V. I. Morev, „printre cele mai tinere familii cifra se ridică la 70 la sută” (vezi „Sovetskaia Moldavia” din 2 octombrie 1990, p. 2). Nu este greu de presupus ce fel de conştiinţă naţională vor avea copiii proveniţi din asemenea familii. Nu suntem împotriva familiilor mixte, dar credem că acest proces trebuie conştientizat şi orientat spre interesele Republicii Moldova.

În această ordine de idei, ar fi cazul să menţionăm încă un fapt extrem de alarmant: scade văzând cu ochii genofondul nostru, românii moldoveni se cam topesc ca etnie în Basarabia.

În anul 1812 ei constituiau 95 la sută din toată populaţia Basarabiei istorice; în anul 1918 – deja 77 la sută; în 1979 – 64,5 la sută, iar în 1989 – 63,5 la sută. Mergem deci pe linie descendentă, în timp ce numărul reprezentanţilor altor etnii conlocuitoare creşte. Astfel, numai în Republica Moldova (mult mai mică decât Basarabia istorică), ruşii în 1940 erau în număr de 188.000 de persoane, iar în 1989 au ajuns la 560.000. Ucrainenii în 1940 numărau cam 200.000 de oameni, iar în 1989 au atins cifra de 600.000. Comentariile sunt de prisos! E o creştere mecanică înspăimântătoare, şi nu naturală. În anul 1959 populaţia republicii era de 2.884.500 de persoane, în anul 1979 numărul locuitorilor se ridică la 3.947.000, iar în anul 1989 a atins cifra de 4.341.000 de persoane!

Conform Recensământului de la 1 ianuarie 1989, densitatea populaţiei în republică ajunge la 137 de oameni pe km^2. Este foarte mult pentru noi! Nefavorabil e şi coraportul orăşeni – săteni. La 1 ianuarie 1989 acest coraport a fost 47:53, adică 2.037.000 de orăşeni şi 2.304.000 de săteni.

Şi aceasta în cazul în care sunt o mulţime de state care au ştiut să-şi păstreze peste veacuri genofondul, demonstrând astfel omogenitatea şi puterea naţiunii. Să dăm numai câteva exemple concludente: suedezii din Suedia constituie 95 la sută; ungurii din Ungaria – 96 la sută; chinezii din China – 97 la sută; germanii din Germania – 97 la sută; italienii din Italia – 98 la sută; polonezii din Polonia – 98 la sută; portughezii din Portugalia – 99 la sută; japonezii din Japonia – 99 la sută (vezi „Moldova Suverană" din 1 decembrie 1992).

Dar să observăm acum creşterea populaţiei orăşeneşti din R.S.S.M. între anii 1979 şi 1989. Conform datelor aceluiaşi Recensământ, în unele oraşe ale noastre tabloul e următorul:

Ungheni	–	147%:	25.800 – **38.000** de persoane
Râbniţa	–	147%:	41.800 – **61.000** de persoane
Soroca	–	140%:	30.400 – **42.500** de persoane
Chişinău	–	132%:	503.000 – **665.000** de persoane
Tiraspol	–	131%:	139.000 – **192.000** de persoane
Cahul	–	130%:	33.100 – **43.000** de persoane
Tighina	–	128%:	101.000 – **130.000** de persoane
Bălţi	–	127%:	125.000 – **159.000** de persoane
Dubăsari	–	126%:	30.900 – **35.300** de persoane

E o creştere mecanică a populaţiei urbane, şi nu una naturală!

Adevărata conştiinţă naţională a românilor basarabeni a fost îngropată odată cu cei vreo 300.000 de morţi pe timpul foametei organizate de regimul bolşevic (1946-1947), a rămas sub zăpezile Siberiei odată cu cei vreo 50.000 de deportaţi (1940, 1949,1951) şi ostracizaţi, a fost spulberată prin Kazahstan, Caucaz, prin regiunile nordice ale Rusiei odată cu vreo 300.000 de români moldoveni angajaţi „benevol" (aşa-zisa *verbovkă*), în anii imediat postbelici, la diferite munci etc.

Din cele afirmate mai sus se deduc uşor următoarele: scăderea continuă a genofondului aborigen conduce nu la fortificarea, ci la pierderea treptată a conştiinţei naţionale a românilor moldoveni, la crearea unei atitudini oarecum indiferente faţă de ea, cum se întâmplă astăzi, de pildă, în fostele noastre teritorii istorice Ismail, Cetatea Albă, Hotin, Cernăuţi ş.a.

Un exemplu şi mai elocvent ni-l oferă raioanele de est ale Republicii Moldova. În anul 1924, când, în scopuri politice, s-a format R.A.S.S. Moldovenească în componenţa R.S.S. Ucrainene, moldovenii locuiau mai mult sau mai puţin compact în fiecare din cele 13 raioane ale republicii autonome. Dintre ele, în 1940 şapte au fost reîncadrate în Ucraina. Şi acum ne întrebăm: ce s-a întâmplat cu moldovenii

din aceste raioane? Îşi mai păstrează ei conştiinţa naţională ca mai înainte? Au ei condiţii favorabile pentru aceasta? Nu e greu să înţelegem că mulţi dintre ei au fost asimilaţi deja, iar ceilalţi sunt pe cale de a fi absorbiţi şi glotic, şi etnic.

Situaţii similare privind destinul neamului întâlnim şi în alte ţări. Astfel aromânii din Grecia în 1926 atingeau cifra de 150.000, în 1953 numărul lor a scăzut la 37.000, iar „în prezent statul elen nu recunoaşte că ar mai exista minorităţi naţionale" (V. Slusaru, *Istoria românilor*, „Glasul Naţiunii", nr. 32, august 1993, p. 7). În anul 1914 istroromânii din Croaţia erau în număr de 100.000, în 1956 au rămas doar 1.500, iar „în prezent nici nu se mai vorbeşte despre ei" (idem, ibidem).

Iată cum se pierde conştiinţa naţională!

Concluzia: numai prin propagarea permanentă şi asiduă a adevărului istoric vom reuşi a-i face pe băştinaşii din Republica Moldova (de la vlădică până la opincă şi de la portar până la parlamentar) să înţeleagă că au aceeaşi origine etnică cu fraţii de peste Prut, aceeaşi limbă – româna, aceeaşi istorie, aceleaşi tradiţii etc., fapt despre care scria Luceafărul poeziei noastre încă la 3 aprilie 1882: „Azi limba este una de la Satmar pân-în Cetatea Albă de lângă Nistru, de la Hotin pân' în Graniţa militară, azi datina e una, rasa e una şi, etnologic, e unul şi acelaşi popor, care nu mai doarme somnul pământului şi a veacurilor" (Eminescu, *Publicistică*, Chişinău, 1990, p. 441).

În încheiere, aş vrea să reamintesc următoarele versuri ale lui George Coşbuc din poezia *Graiul neamului*: „Câţi duşmani aveam pe lume / Graiul ni-l cereau anume / Să-l lăsăm!".

Eu n-am crezut şi nu pot să cred că parlamentarii care pledează pentru formularea actuală din articolul 13 al Constituţiei Republicii Moldova sunt neprieteni ai neamului nostru (sau chiar duşmanii lui). După opinia mea, aici e vorba de o lipsă de documentare istorico-filologică, de o optică inadecvată (chiar greşită) asupra noţiunilor de limbă şi dialect, de limbă şi grai, de limbă oficială (literară) şi limbă vorbită (populară), de limbă şi stat, de naţiune şi popor.

Sper că, în această privinţă, lucrurile se vor limpezi, şi actualii adversari ai glotonimului „limba română" vor deveni în curând prietenii lui cei mai fideli şi vor revota articolul 13 din Constituţia Republicii Moldova în următoarea formulare propusă demult de către savanţii oneşti şi recent de către Preşedintele Republicii Moldova dl Mircea Snegur în Mesajul adresat Parlamentului la 27 aprilie 1995: „Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Aceasta e unica şi singura cale pentru ca neamul nostru românesc să supravieţuiască pe această palmă de pământ străbun numit astăzi Republica Moldova.

„Limba Română", nr. 4 (22), 1995, p. 67-72

Textul comunicării prezentate la Conferinţa ştiinţifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre",
Chişinău, 20-21 iulie 1995

§ 6 COMPETENŢA LINGVISTICĂ A PROFESORULUI-FILOLOG DIN ÎNVĂŢĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR

Profesorul de limba şi literatura română trebuie să fie un om deosebit, cu o largă deschidere a gândirii, excelent profesionist şi, în acelaşi timp, mare patriot, iubitor de neam şi de ţară, pentru că promovează zestrea cea mai scumpă pe care o moştenesc copiii de la părinţi, ceea ce numim noi coloana vertebrală a naţiunii, sufletul ei – limba maternă.

Profesorul-filolog are de predat nu numai gramatica şi unele texte literare (după cum poate să pară celor neiniţiaţi), ci întreg universul unei culturi naţionale. Iată de ce cunoscutul lingvist şi psiholog de origine ucraineană A. A. Potebnea (1855-1891) scria: „Nu se poate spune de ce gen de cunoştinţe nu ar avea nevoie un filolog” [1], iar un contemporan al lui, academicianul A. Şahmatov (1864-1920) sublinia că filologii „reprezintă un nesecat izvor de dezvoltare intelectual-morală a individului” [2].

Un foarte bun şi fidel prieten şi apărător al limbii române, profesorul moscovit R. Budagov, scria acum un deceniu: „Filologia este o ştiinţă istorică şi ideologică. Chiar atunci când filologii se ocupă de aspectul contemporan al limbii sau de starea actuală a unei literaturi, ei sunt obligaţi să fie şi istorici, sunt obligaţi să înţeleagă dezvoltarea istorică a obiectului cercetat” [3].

În cele ce urmează am vrea să ne oprim doar la două aspecte metodologico-aplicative de care ar trebui să ţină seama profesorul-filolog în procesul de predare.

I. Aspectul istorico-lingvistic

Deşi elevii cunosc disciplina „Istoria românilor” şi sunt întrucâtva familiarizaţi cu trecutul neamului nostru, etnogeneza poporului, formarea limbii lui etc., totuşi profesorul-filolog trebuie să sublinieze constant faptul că „noi suntem viţă latină” (T. Maiorescu), că „neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor... cu toţii cu un nume de obşte Români se cheamă”, „...că noi moldovenii la fel ne spunem Români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (D. Cantemir, *Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor*). La baza limbii române stă *lingua mater* – latina: *Lingua latina est fundamentum linguae nostrae*, adică „Limba latină este fundamentul limbii noastre”. Conştiinţa latinităţii şi romanităţii nu trebuie să ne părăsească nici pentru o clipă, căci anume în ea e forţa

noastră, puterea de rezistenţă la toate calamităţile care se abat asupra poporului şi (ale) limbii lui.

Trebuie amintit elevilor faptul că numai poporul nostru şi-a păstrat denumirea de *romanus* „român”, deşi a fost „aruncat” la periferia Imperiului roman şi mai târziu, în perioada feudalismului timpuriu, nu avea relaţii prea strânse cu celelalte popoare din ginta latină. Ba mai mult chiar, conştiinţa şi spiritul latin palpită în întreaga fiinţă a românului, ceea ce se reflectă în nominalizarea denotatelor din lumea înconjurătoare şi din viaţa cotidiană. Sus pe *cer* (lat. caelum) *vedem* (lat. videre) *soarele* (lat. solem), *luna* (lat. luna) şi *stelele* (lat. stella), jos e *pământul* (lat. pavimentum) cu *câmpiile* (lat. campus), *pădurile* (lat. paludem), *viile* (lat. vinea), *râurile şi fluviile* (lat. rivus et fluvius), *văile* (lat. vallem) şi *munţii* (lat. montem) etc.

Ca să ne putem duce existenţa, consumăm zilnic *pâine* (lat. panem), *carne* (lat. carnem), *lapte* (lat. lactem), *ouă* (lat. ovum), *apă* (lat. aquam) etc., cultivăm diferite *cereale* (lat. cerealia) ca: *grâne* (lat. granum), *secară* (lat. secalem), *porumb* (lat. polumbum), *orz* (lat. hordeum), *linte* (lat. lentem) etc., creştem tot felul de *legume* şi *fructe* (lat. fructus) ca: *ceapă* (lat. cepa), *usturoi* (lat. verb usturare), *mere* (lat. malum), *prune* (lat. prunum), *cireşe* (lat. ceresum), *nuci* (lat. nucem) etc.

Nimeni nu-şi poate închipui traiul fără animale domestice: *oaia* (lat. ovem), *calul* (lat. caballus), *vaca* (lat. vacca), *berbecul* (lat. vervecem), *boul* (lat. bovem), *viţelul* (lat. vitellus), *porcul* (lat. porcus), *capra* (lat. capram), *câinele* (lat. canem), *cotoiul* (lat. catum), etc., dar şi sălbatice: *lupul* (lat. lupus), *vulpea* (lat. vulpes), *iepurele* (lat. leporem), *cerbul* (lat. cervus) etc., fără păsări şi insecte: *găina* (lat. gallina), *acvila* (lat. aquila), *cucul* (lat. cuculus), *porumbelul* (lat. polumbulus), *musca* (lat. muscam), *furnica* (lat. formicam) etc.

Ştim cu toţii că anul calendaristic se împarte în cele patru anotimpuri, fiecare din acestea venind cu ale lui: cu *ger* (lat. gelum), cu *vânt* (lat. ventum), cu *nea* (lat. nivem), cu *ploaie* (lat. pluviam), cu *frig* (lat. frigurem), cu *căldură* (lat. calidum) etc. Omul, luptând cu valurile vieţii, numără zilele săptămânii: *luni* (lat. Lunae dies), *marţi* (lat. Martis dies), *miercuri* (lat. Mercurii dies), *joi* (lat. Jovis dies), *vineri* (lat. Veneris dies), *sâmbătă* (lat. sabbata), *duminică* (lat. Domini + dies).

Aşadar, limba română şi-a păstrat romanitatea pe parcursul secolelor şi anume în aceasta constă forţa ei vitală, nota specifică ce o leagă cu mii de fire invizibile, la prima vedere, cu celelalte limbi romanice surori. În acest sens Eminescu avea tot temeiul să scrie în anul 1878 în ziarul „Timpul” din 16 mai: „Optsprezece veacuri sunt de când viaţa latină a fost sădită pe acest pământ unde suntem noi; în ciuda zguduirilor care au trecut, această viaţă înaintează mereu, sporind şi întărindu-se...” [4]. În sensul dat ar fi de reţinut concluzia academicianului Iorgu Iordan conform căreia în textele care figurează, de obicei, în

volumele curente ale lui Eminescu „38 de strofe de câte 4 versuri sunt alcătuite exclusiv din cuvinte latineşti moştenite” [5]. Iată 2 strofe luate la întâmplare: „Somnoroase păsărele / Pe la cuiburi se adună, / Se ascund în rămurele – / Noapte bună” sau „Mai am un singur dor: / În liniştea serii / Să mă lăsaţi să mor / La marginea mării...”.

Ar fi cazul să relatăm că în poeziile antume ale lui Eminescu, conform statisticii lexicale efectuate de prof. D. Macrea [6], cuvintele de origine latină ajung la 83 la sută din numărul total de lexeme folosite de poet. Utilizarea preferenţială a lexemelor de origine latină vorbeşte despre intenţia scriitorului de a reda cât mai adecvat specificul limbii române, sufletul ei, izvorul generator al cuvintelor din fondul de bază al limbii noastre.

Fireşte, cele demonstrate până acum nu vor să anuleze nici existenţa elementului lexical eterogen în limba română. Graţie poziţiei sale geografice „neromanice” şi religiei creştine ortodoxe, avem în vocabularul limbii noastre şi ***slavonisme*** (cuvinte vechi slave): *gâscă*, *nevastă*, *copită*, *spovedanie* etc., ***bulgarisme***: *gârlă*, *desagă*, *greblă*, *căpiţă*, *pogon* etc.; ***turcisme*** (vreo 620): *tava, basma, mahala, halva, boia, haraba, geam, geamgiu, chiulangiu*; ***ungurisme*** (circa 130): *aldămaş, guler, belşug, feredeu, imaş, oraş* etc.; ***grecisme***: *dascăl, arvună, colţun, garafă, lefter* etc.; ***polonisme***: *clapon, şleahtă, zlot, pistol*; ***ucrainisme*** (circa 250): *buhai, cuşmă, hulub, lozie, chişleag* etc.; ***rusisme***: *deseatină, arşin, bragă, cvas, pud, ceainic, samovar, solniţă* etc. Caracterul eterogen al lexicului românesc i-a permis cronicarului Gr. Ureche să conchidă nepărtinitor: „Aşijderea şi limba noastră din multe limbi este adunată şi ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcar că de la Râm ne tragem şi cu ale lor cuvinte ni-s amestecate” [7]. În acord cu bătrânul cronicar, Al. Russo scria: „Cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drept de împământire şi numai obşteasca frământare şi nevoia poate să-i dea indigenalul, iar nu autoritatea fabricanţilor de sistem” (*Cugetări*, partea a II-a). Scriitorul, savantul, gânditorul Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) nota în celebra-i *Prefaţă* la *Gramatica Românească* (1828): „Trebuie să luăm numai aceea ce ne trebuie şi de acolo de unde trebuie şi cum trebuie” [8] şi mai departe: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moştenire şi de la surorile noastre partea ce ni se cuvine” [9]. Dacă în Republica Moldova s-ar fi predat astfel în perioada postbelică, nu ne-am fi poluat limba cu barbarisme de tipul: *creslă* (pentru fotoliu), *sklad* (pentru depozit), *holodilnik* (pentru frigider), *vertoliot* (pentru helicopter), *spravkă* (pentru adeverinţă) şi multe altele de acest gen. Regimul antimoldovenesc şi antinaţional din fosta R.S.S. Moldovenească ne-a făcut să uităm că „nouă, românilor, limba latină ne-a dat, ne-a arătat drumul. A nu şti aceasta, a uita ori a nesocoti aceasta, se poate plăti cu fiinţa ta ca popor dacă fiinţezi mai departe ca o populaţie pe harta globului” (C. Noica) [10].

II. Aspectul sociolingvistic

Profesorul-filolog e obligat să cunoască şi unele aspecte de ordin sociolingvistic şi demografic, deoarece o limbă maternă nu se poate preda într-un context rupt de realităţile în care trăiesc purtătorii ei. Limba are un caracter social, ea se dezvoltă numai în societate şi pentru societate, fiind instrumentul indispensabil de comunicare între membrii unei comunităţi etno-lingvistice.

În Republica Moldova, în hotarele ei din 1989 (cu tot cu Transnistria şi Găgăuzia) locuiau, conform Recensământului de la 1 ianuarie 1989, 4.341.000 de locuitori pe o suprafaţă de 33,7 mii km^2. Din numărul total de locuitori s-au declarat moldoveni 2.794.749, dar mai mult de 130.000 dintre aceştia au precizat că limba lor maternă e rusa. Deci purtători mai mult sau mai puţin veritabili ai limbii române sunt 2.666.643, ceea ce constituie aproximativ 63,5% . E o proporţie foarte mică, dacă o comparăm cu cea din alte perioade din istoria Basarabiei. Astfel în 1812, când Rusia ţaristă îşi anexează Basarabia, moldovenii-români alcătuiau 95 la sută din toată populaţia ţinutului. În cei 106 ani de ocupaţie ţaristă, numărul aborigenilor moldoveni-români scade cu 20 la sută, ajungând în 1918 doar la 75%. În anul 1940 moldovenii români mai constituiau 70 la sută din populaţia Basarabiei. Dar mai departe numărul lor scade treptat: în 1959 ei alcătuiau 65,4%, în 1979 – 63,9 şi în 1989 – aproximativ 63,5. Ceea ce alarmează şi nedumereşte mai mult este faptul că, în timp ce etnosul român merge pe linie descendentă, minorităţile naţionale, dimpotrivă, se plasează pe liniile ascendente. Astfel, ruşii din Basarabia în 1940 numărau 188.300 de persoane; în 1959 – 293.000 de persoane; în 1969 – 414.000 de persoane; în 1979 – 506.000 de persoane şi în 1989 – 560.000 de persoane. Tot în ascendenţă se află şi numărul ucrainenilor trăitori în Moldova. În anul 1959 ucrainenii moldoveni atingeau cifra de 421.200 de persoane; în 1969 – 507.000: în 1979 – 561.000 şi în 1989 – 600.000 de persoane.

Trebuie să înţelegem că această creştere vertiginoasă a populaţiei alogene nu este naturală, ci artificială, mecanică. În urma politicii antimoldoveneşti şi antinaţionale în fosta R.S.S.M. în anii 1950-1980 au imigrat (au venit) în republica noastră aproximativ 1.000.000. de rusofoni, iar din republică au emigrat (forţat şi benevol) mai mult de jumătate de milion de moldoveni români. Aceştia sunt deportaţi în Siberia, condamnaţi în gulaguri şi închisori, angajaţi la muncă pe termen îndelungat în punctele cele mai îndepărtate ale Rusiei etc.

E de la sine înţeles că popularea oraşelor, a centrelor raionale şi chiar a unor sate cu alogeni a avut ca repercusiune poluarea lingvistică. Cei veniţi nu au binevoit să înveţe limba aborigenilor. Aceştia din urmă s-au văzut constrânşi să înveţe limba rusă, uitând-o pe a lor sau neglijând-o. Limba „fratelui mai mare”

devenise limbă oficială, de stat, utilizându-se în toate sferele vieţii sociale. Sub ochii mai multor generaţii s-au produs *delatinizarea* şi *deromanizarea* în primul rând a limbii vorbite, în care deveniseră obişnuite enormităţi de tipul: „vkliuceşte svetu; zavodeşte motorul; zbăvleşte skorostea; l-o sudit pe drugu meu; m-am uvolnit, padiezd, umâvalnik, sâr” etc.

Oraşele mai mari din republică s-au deznaţionalizat, moldovenii rămânând în minoritate. Câteva date pentru confruntare:

1. În Chişinău au rămas moldoveni-români 42-43% (faţă de 77,5 în 1940);
2. În Bălţi – 37-38% (faţă de 70,1 în 1940);
3. În Tighina – 24-25% (faţă de 53,1 în 1940);
4. În Cahul – 49%;
5. În Dubăsari – 33%;
6. În Râbniţa – 24%;
7. În Tiraspol – 18% români.

În asemenea circumstanţe nu este de mirare că şi numărul de mancurţi (îi avem în vedere pe moldovenii ce s-au dezis de limba lor maternă în favoarea limbii ruse) creşte. Recensământul din 1959 a înregistrat 50.000 de asemenea moldoveni; cel din 1979 – 70.000 de persoane şi cel din 1989 – 130.000 de persoane ce s-au înstrăinat benevol de limba lor, preferând-o pe cea rusă.

Aceste şi alte date de ordin demografic şi statistic urmează a fi conştientizate de către profesorul-filolog, pentru că ele influenţează în mod direct limba băştinaşilor, poluând-o şi denaturând-o. Abia după 1989, odată cu adoptarea Legislaţiei (Legea despre statutul limbii de stat; Legea despre revenirea la grafia latină şi Legea despre funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii), situaţia a început să se amelioreze întrucâtva în sensul că limba română şi-a lărgit sferele de utilizare, cuprinzând tot mai multe domenii ale vieţii noastre sociale şi culturale.

Din păcate, profesorul-filolog (şi nu numai filolog!) nu poate să folosească din plin moştenirea noastră istorică, lingvistică şi culturală în sensul cel mai larg al cuvântului din cauza legiferării prin Constituţie a neadevărului ştiinţific şi istoric cum că limba noastră literară nu-i română, ci „moldovenească”. Se confundă, din ignoranţă (sau din alte motive!), graiul cu limba literară. Locuitorii dintre Nistru (şi dincolo de Nistru) şi Siret vorbesc *moldoveneşte*, dar limba lor literară e unică pe tot masivul danubo-carpato-nistrean şi se numeşte cu un termen neutru (din punct de vedere dialectal) *limba română*, ale cărei norme au fost create de cărturari şi rapsozi, de cronicari şi scriitori, de oameni luminaţi din Moldova şi Transilvania, din Bucovina şi Muntenia, din Banat şi Oltenia, Maramureş şi Crişana etc., ajungându-se la o limbă „ca un fagure de miere”, cunoscută, înţeleasă şi savurată de toţi vorbitorii acestui masiv. Deşi Preşedintele Republicii, Mircea Snegur, susţinut de majoritatea intelectualilor, specialiştilor, savanţilor, pedagogilor etc., s-a adresat Parlamentului Republicii Moldova cu iniţiativa legislativă

de a se revedea articolele 13 şi 118 din Constituţie privind denumirea limbii, deputaţii din parlament, cu 25 de voturi pro şi 58 contra, au respins, la 9 februarie 1996, iniţiativa şefului statului. Acest gest negativ al parlamentarilor i-a afectat pe toţi oamenii de bună credinţă, tot neamul nostru, generaţiile viitoare cărora li se inoculează neadevărul şi rutina, umilinţa şi supunerea, înstrăinarea de neam şi separatismul. În alocuţiunea sa la Adunarea anuală a A.Ş.M. din 28 februarie 1996 dl Mircea Snegur s-a referit din nou la problema limbii subliniind: „Am spus atunci şi o repet şi acum: era şi este vorba de un adevăr ştiinţific, şi anume acel că limba maternă a moldovenilor se numeşte «limba română», adevăr care trebuie consfinţit în Legea Supremă a ţării. Atât. Actuala majoritate parlamentară, însă, s-a dovedit inaptă a susţine un examen pe cât de simplu, pe atât de necesar la capitolul «maturitate civilă şi responsabilitate politică», ambiţiile ideologice situându-se din nou, pentru a câta oară în decursul ultimelor decenii ale istoriei noastre, de asupra” [11]. Şi mai departe: „Majoritatea parlamentară n-a dorit nici măcar să dea citire avizului Academiei de Ştiinţă a Moldovei cu privire la denumirea corectă a limbii de stat. Mă întreb şi vă întreb pe dumneavoastră: ce ar însemna acest gest, dacă nu o vădită lipsă de respect faţă de ştiinţă?... partizanii «moldovenismului» lingvistic le atribuie savanţilor diverse învinuiri închipuite: că vor să scoată din uz, să interzică la noi în ţară denumirea de «moldovean», «moldovenesc», că le transformă în cuvinte de ocară, că înjosesc propriul popor ş.a.m.d. ...Ei vor să defăimeze pe oamenii cinstiţi şi să intimideze lumea. Dar am convingerea că aşteptările lor vor fi în van... eu rămân pe aceeaşi poziţie – pe poziţia adevărului, potrivit căruia... parlamentele vin şi se duc, iar ştiinţa rămâne. Va veni un alt Parlament, cu o altă majoritate decât cea actuală, şi va repara greşeala predecesorului. Sunt convins: adevărul ştiinţific, mai devreme sau mai târziu, va triumfa” (tot acolo).

În continuare Preşedintele Republicii Moldova se adresează oamenilor de ştiinţă, îndemnându-i să nu „rămână observatori pasivi, indiferenţi faţă de tot ceea ce se întâmplă în societate”... „Dacă vrem, – menţionează M. Snegur, – ca toţi moldovenii să conştientizeze adevărul că limba lor se numeşte *limba română*, trebuie să cultivăm receptivitatea lor faţă de această denumire corectă din punct de vedere ştiinţific. Misiunea care îi revine în legătură cu aceasta intelectualităţii nu este în opinia mea **o misiune politică, ci una de culturalizare** (subl. n. – *A.C.*). Cu cât mai insistent fiecare intelectual, fiecare om de ştiinţă îşi va pune umărul la nobila lucrare de ducere a adevărului în popor, cu atât mai degrabă vom fi martorii triumfului” (tot acolo).

Fireşte, cele relatate mai sus sunt cuvinte pline de adevăr şi înţelepciune: noi, pedagogii, trebuie să explicăm elevilor, studenţilor şi tuturor vorbitorilor limbii de stat că numind-o *română* nu lezăm demnitatea şi mândria naţională a băştinaşilor, ci o ridicăm cu câteva trepte mai sus, circumscriindu-ne pe orbita culturii

strămoşeşti, a neamului nostru, care atinge astăzi cifra de peste 30 de milioane de oameni stabiliţi cu traiul în Republica Moldova, România, Ungaria, Iugoslavia, Canada, Austria şi prin alte ţări. Prin limba română căpătăm acces liber la comoara noastră nesecată a culturii neamului, la culturile statelor europene şi, în primul rând, la acele din ţările gintei latine.

Acceptând însă aşa-zisa limba moldovenească:

1. Ne compromitem în faţa ştiinţei romanistice mondiale, care a demonstrat cu lux de amănunte că în Europa de Est există o singură limbă romanică literară – limba română, formată pe baza subdialectelor: muntenesc, moldovenesc, maramureşean, crişean, bănăţean;

2. Ne sărăcim pe noi înşine, moral şi spiritual, căci graiul nostru moldovenesc nu cuprinde lexicul terminologic din toate sferele vieţii (ştiinţă, tehnică, medicină, politică, filozofie etc.), situaţia obligându-ne să împrumutăm şi să „moldovenizăm", prin schimonosire, vocabulele necesare din limba rusă;

3. Ne umilim în faţa străinilor aşezaţi cu traiul în Republica Moldova, căci aceştia nu doresc să înveţe o limbă săracă, rusificată şi, în fond, efemeră, iar moldovenii ei înşişi se leapădă de ea, ca de altfel şi găgăuzii care se dezic de limba lor deformată totalmente de rusisme şi practic asimilată de limba „fratelui mai mare rus" chiar la ea acasă, în Găgăuzia din Republica Moldova [12];

4. Dăm apă la moara separatiştilor transnistreni care demult au abrogat Legislaţia lingvistică din Republica Moldova, au revenit la alfabetul rusesc şi la „teoria" despre două limbi est-romanice: moldovenească şi română. Ideologi tiraspoleni, fără nicio jenă, afirmă că în Republica Moldova se deformează, se schimonoseşte veritabila limbă moldovenească şi că „adevăraţii" patrioţi trebuie să lupte cu românizatorii limbii moldoveneşti, care vor s-o ducă la „pieire" [13].

5. Vom cheltui timp şi bani grei pentru a alcătui manuale, dicţionare, alte materiale didactice în loc de a le lua din România. În loc să mergem spre integrarea sistemului de instruire şi educare a tinerilor generaţii, în loc să tindem spre un standard românesc unic (şi prin aceasta să ajungem la cel european), noi, prin aşa-zisa „limbă moldovenească", ne vom izola, rămânând în afara progresului intelectual.

6. Ne punem într-o situaţie absurdă în faţa celor 10.000 de elevi, studenţi, doctoranzi basarabeni trimişi la studii în România, care, fireşte, nu-şi mai pot imagina că, la întoarcere acasă, vor trebui să profeseze în altă limbă decât aceea în care îşi fac studiile şi cu care au şi venit la studii. Cine ar putea să-i convingă acum că la Bălţi, Chişinău sau Cahul ei vor vorbi moldoveneşte şi nu româneşte ca la Iaşi, Braşov sau Timişoara?

Încheiem reflecţiile asupra problemei discutate cu un fragment din alocuţiunea marelui poet şi patriot Alexie Mateevici, ţinută la Congresul gubernial al învăţătorilor moldoveni din 25-28 mai 1917: „Nu avem două limbi şi două literaturi,

ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba... Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de azi numaidecât la limba literară românească" [14]. Spre marele nostru regret, acest adevăr mai este pus la îndoială de către unii politicieni interesaţi în a dezbina neamul, a-l umili, a-i ţine în neştiinţă pe cei peste 2,5 milioane de moldoveni români, amintindu-le mereu că ei locuiesc într-un stat multinaţional şi nu reprezintă decât o etnie alături de celelalte venite aici de aiurea şi obţinând toate drepturile constituţionale fără a cunoaşte limba pământului. Aceasta este, de fapt, *causa causarum* a tragediei noastre naţionale.

REFERINŢE

1. А. А. Потебня, *Из записок по теории словесности,* Харьков, 1905, с. ПО.

2. Apud V. V. Vinogradov, Alexei Alexandrovici Şahmatov. СРб, 1922, p. 8.

3. Р. Будагов, *Филология в современной борьбе идей*, „Филологические науки", Москва, 1984, N.3, с.4.

4. Vezi culegerea *Eminescu şi clasicizmul greco-latin,* Iaşi, 1982, p. 2.

5. Iorgu Iordan, *Observaţii cu privire la limba poeziilor lui Eminescu,* Studii eminesciene. 75 de ani de la moartea poetului. Bucureşti, 1965.

6. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română,* Bucureşti, 1961.

7. Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1971, p. 61.

8. I. H. Rădulescu, *Pagini alese,* Bucureşti, 1961, p. 171.

9. I. H. Rădulescu, ibidem.

10. C. Noica, *Fiinţa românească şi limba latină*, „Literatura şi arta", 16 septembrie, 1990, p.6.

11. Mircea Snegur, *Să consolidăm statalitatea, valorificând la maximum potenţialul ştiinţifico-intelectual*. Alocuţiunea la Adunarea Anuală a A.Ş.M. din 28 februarie 1996, Ziarul „Moldova Suverană", nr. 36, 2 martie, 1996, p. 2.

12. „Limba găgăuză dispare din cauza unei intensive asimilări. În prezent 90 la sută din populaţia găgăuză din centrele raionale Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcăneşti şi 70 la sută din populaţia sătească vorbesc în locurile publice, cu predilecţie, în limba rusă. Tinerii găgăuzi de la 16 până la 25 de ani se jenează să vorbească în limba maternă chiar la ei acasă; la cinematografe, la televiziune auzi numai limba rusă; ziarele, revistele, cărţile din bibliotecile publice sunt numai în ruseşte. În instituţiile preşcolare situaţia este similară. Limba găgăuză se predă în şcoli ca disciplină aparte, însă prin filiera (sau pe baza) limbii ruse... Într-un fel nealterat limba găgăuză în Gagauz Ery s-a mai păstrat doar în gura oamenilor ajunşi la adânci bătrâneţe; dispariţia lentă a limbii găgăuze progresează şi nu văd tentative de a opri acest proces..." (Nicolae Baboglo, scriitor, lingvist, *Пора решительных действий*, gazeta „Независимая Молдова", 2 februarie, 1996, p. 5).

13. Vezi И. Д. Чебану, *Слово о судьбе родного языка*, Тирасполь, 1992; Idem. *Родной язык в моей судьбе*, Тирасполь, 1993.

14. Vezi A. Mateevici, *Opere*, vol. I, Chişinău, 1993, p. 463-465.

Culegerea *Aspecte ale didacticii moderne*,
Chişinău, 2001, p. 141-150

CAPITOLUL II

LIMBA – ATRIBUT ESENȚIAL AL STATULUI

§ 1 BILINGVISMUL NAŢIONAL-RUS CA FACTOR DISTRUCTIV AL UNITĂŢII DE NEAM ŞI DE LIMBĂ A ROMÂNILOR MOLDOVENI

În cele ce urmează va fi vorba numai de bilingvismul naţional-rus şi în special de cel român-rus din fosta R.S.S. Moldovenească.

Este bine cunoscut faptul că în ex-Uniunea Sovietică bilingvismul naţional-rus a fost ridicat la rang de politică de stat. În toate documentele fostului P.C.U.S. şi ale fostului Stat Sovietic, privind politica naţională, se sublinia că locuitorii republicilor naţionale trebuie să cunoască două limbi: cea maternă şi a doua (tot „maternă") – cea rusă, deci să fie *bilingvi*.

Kremlinul înţelegea acest bilingvism într-un mod curios: naţionalii erau obligaţi să înveţe *limba lui Ilici,* s-o vorbească peste tot în mod oficial, pe când ruşii (~ 65 de mln. în cele 14 foste republici numite, *per absurdum*, suverane) nu erau datori să ştie limba băştinaşilor!!!

Se sublinia, în mod expres, că studierea limbii băştinaşilor de către ruşi şi de către reprezentanţi ai altor naţionalităţi conlocuitoare este o chestiune absolut benevolă.

Fireşte că nimeni sau aproape nimeni din rusofoni nu şi-a manifestat dorinţa de a însuşi limba aborigenilor, considerând-o inferioară şi inutilă.

Conform Recensământului populaţiei din ex-Uniunea Sovietică, efectuat la 1 ianuarie 1989, numărul de ruşi care posedau, de bine, de rău, limba republicii unde locuiau era infim. Iată unele date:

1. Kazahstan – 0,7% (în total ruşii constituie acolo 64 la sută din populaţie);
2. Kârgâzstan – 1,1%;
3. Turkmenistan – 2,1%;
4. Tadjikistan – 2,7%;
5. Uzbekistan – 5%.

Decenii de-a rândul în fosta U.R.S.S. se tolera şi se încuraja o nedreptate socială şi naţională strigătoare la cer în privinţa politicii lingvistice. Drept consecinţă, republicile se divizau în două: pe de o parte, era populaţia băştinaşă, care în mod obligatoriu trebuia să fie *bilingvă*, iar pe de altă parte, se afla populaţia nebăştinaşă (rusă şi rusofonă), care continua să rămână monolingvă (vorbitoare numai de limba rusă).

În felul acesta s-a dezvoltat un bilingvism subordonat (asimetric, discordant, extensiv), limba rusă preluând în mod abuziv toate funcţiile sociale în stat,

strâmtorând şi eliminând din uz limbile naţionale. Acest bilingvism a condus în mod fatal la glottofagie (glotta „limba” + phagos „a devora”), la devorarea limbilor naţionale de către limba rusă.

Iată unele totaluri făcute în acest sens în anii restructurării. La un control mai rigid al situaţiei pe teren s-a constatat că din cele 130 de limbi („egale în drepturi” – 130 равноправных) aveau scrisul propriu numai 66, iar predarea în şcolile primare se efectua doar în 39 de limbi. Logică ar fi întrebarea: ce s-a întâmplat cu celelalte 91 de limbi? Ele pur şi simplu au fost date uitarii, au fost scoase din uz şi, de regulă, asimilate.

Cu mulţi ani în urmă, profesoara din Sankt Petersburg, Agnia Desniţki, atrăgea atenţia asupra faptului că în Uniunea Sovietică „este pericolul unei eventuale asimilări a limbilor naţionale de către limba rusă” (a se vedea revista „Izvestia Academii Nauk S.S.S.R.”, OLEA, Tom 47, nr. 3, Moscova, 1988, p. 259). Savanta a avut perfectă dreptate. Procesul de asimilare a limbilor naţionale a început, mai întâi, în aşa-numitele republici autonome (vreo 20), pentru ca mai apoi să treacă şi în cele unionale.

Iată câteva exemple. În Republica Autonomă Bureată, din cei 250.000 de aborigeni, a treia parte a recunoscut ca *maternă limba rusa.* Deci bilingvismul bureat-rus s-a transformat în monolingvism rus.

Situaţii similare s-au constatat şi în alte foste regiuni sovietice, de exemplu: Ciukotka, Republica Autonomă Mordvină etc.

Rusificarea popoarelor naţionale era în toi.

În acest sens aş vrea să menţionez câţiva factori de ordin extralingvistic, care au înlesnit procesul de rusificare a aborigenilor din U.R.S.S.:

1. Colonizarea cu ruşi (şi rusofoni) a oraşelor mari şi mici din republicile naţionale sub pretextul „ajutorului intelectual” pentru dezvoltarea industriei. În oraşele din republicile asiatice ruşii constituiau 40-80 la sută din numărul total al locuitorilor. În fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească ruşii şi ucrainenii ajungeau la 1.200.000 de persoane.

2. Utilizarea oficială a limbii ruse în toate sferele vieţii publice. Chiar şi la adunările de orice nivel se vorbea numai ruseşte. Actualul preşedinte al Kazahstanului, dl Nazarbaev, îşi aminteşte, cu regret, că până la restructurare el (fiind lucrător de partid) nu a auzit niciodată să se fi vorbit în limba cazahă la vreo întrunire partinică! Era de ajuns ca la o asemenea reuniune să fi asistat măcar un rus ca toţi participanţii să-şi ţină cuvântările în limba rusă (pocită, desigur!). Situaţia era similară şi în celelalte republici, regiuni, ţinuturi.

3. Propagarea insistentă şi permanentă a limbii ruse. Conducătorii de partid şi de stat (de orice rang) nu ratau niciodată ocazia să reamintească băştinaşilor cuvintele cunoscutului akân (poet popular din Kazahstan) Giambul Giabaev (1846-1945):

Если ты хочешь стать человеком, выучи русский язык!

„Dacă vrei să devii om, însuşeşte limba rusă!”.

Aluzia era transparentă. Reieşea că cei care nu cunosc limba rusă n-ar putea pretinde a fi oameni. O insultă fără perdea la adresa a sute şi zeci de mii şi milioane de cetăţeni din fosta Uniune Sovietică!

În anul 1962, aflându-se într-o vizită de lucru la Minsk (Bielorusia), Nichita Hruşciov (Secretar General al P.C.U.S. şi Preşedinte al Consiliului de Miniştri în fosta U.R.S.S.) a rostit o alocuţiune în care a „strecurat” următorul gând: „Cu cât mai degrabă poporul bielorus va însuşi limba rusă, cu atât mai uşor şi mai repede va edifica comunismul”.

Conducătorii Bielorusiei au înţeles aceste cuvinte drept o indicaţie preţioasă, o directivă şi în câteva luni de zile au închis, au desfiinţat toate şcolile din capitală cu predare în limba bielorusă!

La fel s-a procedat şi în multe alte oraşe „de scaun”. La Kiev, de pildă, era răspândită o vorbă de duh cum că în capitala Ucrainei limba lui Taras Şevcenko o vorbesc doar scriitorii şi măturătorii, iar copiii acestora nu mai doresc s-o înveţe, motivând că e neprestigioasă (vezi: С. Ермольненко, *Проблемы близкородственного двуязычия // Национально-языковые отношения в С.С.С.Р.: Состояние и перспективы*, Москва, 1989, с. 182).

În această ordine de idei mai e de menţionat că prin 1983-1984 a fost emisă o Hotărâre a C.C. al P.C.U.S. şi a Consiliului de Miniştri al U.R.S.S., care prevedea majorarea substanţială a salariilor pentru profesorii de limbă şi literatură rusă în şcolile naţionale din republicile unionale! S-a recurs, aşadar, la o discriminare directă a limbilor naţionale şi a profesorilor (de toate gradele) care le predau.

Rusificarea şi mancurtizarea băştinaşilor din republicile fostei U.R.S.S. ducea inevitabil la poluarea *limbii vorbite*, la *crearea* unui jargon, a unei mixturi lingvistice: se emiteau propoziţii formulate din 2-3 cuvinte din limba naţională şi 4-5 din limba rusă. Acest surogat lingvistic (nu pur şi simplu limbă de lemn) afecta toate păturile sociale, pentru că mulţi oameni începeau să gândească în altă limbă decât cea maternă.

În Ucraina se vorbea aşa-numitul *surjik* (un amestec din material lingvistic ucrainesc şi rus), iar în Bielorusia limba vorbită s-a transformat în *traseankă* (adică fân, amestecat cu paie).

Limbile naţionale degradau în modul cel mai direct al cuvântului, lingviştii sovietici din şcoala lui Iunus Deşeriev (Muhamed Isaev, Vida Mihalcenko, Alexandr Baskakov etc.) ascundeau adevărul, scriind că e vorba de o evoluţie firească a limbilor naţionale în familia frăţească a popoarelor din U.S., evoluţie generată de influenţa binefăcătoare a limbii rase.

Să vedem acum care a fost situaţia lingvistică în fosta R.S.S. Moldovenească. Nu este greu de intuit că politica lingvistică antinaţională a ex-P.C.U.S. s-a

extins, poate chiar şi mai aprig, asupra românilor-moldoveni. Dar în Republica Moldova s-a mai adăugat o mare calamitate (şi năpastă) – teoria despre două limbi romanice de est: moldovenească şi română. Ea apare după 1924 (odată cu formarea R.A.S.S.M.) la comanda lui Stalin, care urmărea un scop bine determinat: prin dezintegrare glotică să se ajungă la dezintegrarea naţională a românilor de pe ambele maluri ale Prutului şi, în ultimă instanţă, să se reanexeze teritoriile româneşti dintre Nistru şi Prut.

Kremlinul şi-a atins idealul la 28 iunie 1940 şi încă o dată în primăvară lui 1944.

În perioada imediat postbelică a fost ridicată o cortină de fier între R.S.S.M. şi România, Prutul devenind nu numai frontieră politico-administrativă, ci şi lingvistică. A fost interzis alfabetul latin, oprită difuzarea cărţii româneşti pe teritoriul Basarabiei, declarat neeficient schimbul de specialişti etc.

Pe lângă alte mari nenorociri, Moldova a mai avut de suferit şi o *catastrofă lingvistică*, legată de raptul Basarabiei în 1940 de către Armata Roşie stalinistă. Anume atunci de peste Nistru, din R.A.S.S.M., din Tiraşpolea, a venit peste capul românilor basarabeni limbă făcută de ideologii sovietici. Pentru ca cititorul actual de limba română să-şi poată imagina gravitatea situaţiei de atunci, vom cita câteva mostre dintr-o carte de critică literară, editată în cetatea de scaun, oraşul Tiraşpolea: „*zădaşea* noastrî; *stoliţa* roşî; *poslaniku* rus; guvernu *de caroli* a României; starea *internorodnicî*; *slăbăşiunea* militarî; compensarea *şkoalei* şei mari; lupta treşi în *„podpolii”*; *jemi clasu* lucrătoresc; numa o parti di moldoveni slobod îş *disfăşurî trăemântu*; autorul *nu şî interesueşti* cu'ntrebărili literari; nişi B. P. Hâjdău, nişi Stamati, ca şî alţ scriitori băsărăbeni n-o lăsat nicî *preţuos* pintru literatura moldovenească” (I. Vainberg, S. Lehtţâr, *Întrebări literari (1928-1930)*, Tiraşpolea, 1930 passim).

Exemplele ar putea continua *ad infinitum,* dar şi cele aduse aici sunt mult prea suficiente pentru a ne da seama de schilodirea nemiloasă a limbii române în raioanele estice ale Moldovei. Răsfoind ziarele, manualele, textele literare editate în fosta R.A.S.S.M. şi apoi în fosta R.S.S. Moldovenească (anii 1940-1941), rămâi, pur şi simplu, zguduit de limba barbară cu care ne torturau mintea şi sufletul autorii timpului: „*Întâia datî în «Plugariu Roş» s-o ivit on colţuşor di poezâi, – aiasta era cântişi norodnişi strânşi di pin Moldova Sfatnicî*” (I. Vainberg, S. Lehtţâr, *op. cit.*, p. 16); „*Tehnicumu pedagogic* (din or. Balta – n.n.) *esti dacî nu şerăria, apui on horn, undi sî călesc învăţătorii, cari or şi povăţuitorii la râdicarea culturii, sfatnişi a proletariatului*” (idem, ibidem, p. 158).

În această ordine de idei subliniem că şi scriitorii din fosta R.A.S.S.M. aveau „comanda socială” de a scrie că Basarabia este ocupată de români, că moldovenii de acolo o duc greu, fiind slugi „la burjui”, că limba le e stricată, adică

românizată şi că, desigur, va veni timpul când vor fi eliberaţi de falnica Armată Roşie şi abia atunci toţi moldovenii s-ar uni şi „ghini ar trăi”.

Cât e de neverosimil, dar şi „savanţii” lingvişti, politicienii din Transnistria au încercat (şi nu fără succes) să impună şi în Basarabia postbelică (după 1945) primitivismul proletcultist în domeniul limbii literare. Fireşte, scriitorii basarabeni şi oamenii de cultură nu puteau accepta exhibiţiile glotice în schilodirea nemiloasă a limbii pe care au învăţat-o ei până la „eliberare” şi de aceea, în mod tacit, opuneau rezistenţă, fapt ce nu convenea oficialităţilor ruseşti sau rusificate până la refuz.

Astfel a pornit campania de românofobie, de urmărire şi persecutare a intelectualilor care nu acceptau denaturările strigătoare la cer în domeniul limbii, istoriei şi culturii naţionale. Opoziţia nu avea, fireşte, sorţi de izbândă. Sute şi mii de intelectuali opozanţi au umplut închisorile, gulagurile sovietice, opera de represalii încununându-se cu groaznica deportare în Siberia din vara anului 1949!

Revenind la problemele de limbă, capul lingvisticii de pe atunci în „Limba moldovenească az” (rev. „Octombrie” nr. 2, august, 1945), Ivan Dimitrievici Ceban, îi pune la stâlpul infamiei pe toţi cei care, după opinia lui, denaturează limba moldovenească, românizând-o şi impurificând-o: „*Unele elemente* critică limba literară moldovenească de az... de pe poziţiile *străine, româno-boiereşti, întărind* că la unii autori moldoveni stilul le este înrăurit *de limba rusă, de sintaxa rusă,* socotind aceasta o ivire negativă. De fapt, această înrăurire... are loc şi asupra limbii *norodnice moldoveneşti* ca sămn de *prietenie de veacuri între aceste două noroade*. Ne pare rău că unii intelectuali susţin brujiturile istor elemente. Noi sântem încredinţaţi că tradiţiile de sute de ani ale culturii moldoveneşti înrăurite de cultura înaintată rusească vor predomina, după cum doreşte şi tinde în întreaga istoria lui norodul moldovenesc. Intelectualii de frunte, constructorii culturii socialiste or mai ave încă multă vreme lupte înverşunate cu rămăşiţile tăinuite otrăvitoare ale naţionaliştilor în sânul organizaţiilor culturale. Nu trebuie să slăbim vegherea noastră bolişevică pe frontul culturii. Duşmanul a fost zdrobit piept la piept, dar ideologia lăsată în unele pături neînsemnate... ale locuitorimii noastre, a fi cu mult mai greu s-o stârpim din rădăcină” (p. 101).

Aceasta a fost deci metodologia şi strategia care au stat la baza politicii lingvistice din R.S.S.M. în anii imediat postbelici. Scopul suprem al ei consta în a legaliza teoria născocită, luată de după ureche, despre existenţa unei limbi moldoveneşti separate, teorie antiştiinţifică, antinaţională, inventată la comanda Partidului Comunist spre a dezbina poporul român, spre a justifica anexarea Basarabiei de către ţarul rus în 1812, reocuparea ei de către Stalin la 28 iunie 1940 şi în primăvara lui 1944.

Cine ar fi putut să se opună maşinii staliniste de propagandă antinaţională şi antipopulară, dacă aproape toţi intelectualii basarabeni, inclusiv *învăţătorii* –

aceşti păstrători fideli ai spiritualităţii româneşti – au părăsit meleagurile natale în primăvara anului 1944 (de frica eliberatorilor roşii), refugiindu-se în Ţară.

Amintim că, şi în asemenea condiţii vitrege, unii scriitori basarabeni (responsabili pentru destinul limbii), unii savanţi şi oameni de artă au militat pentru unitatea de limbă, istorie, cultură, de obiceiuri şi de neam cu fraţii de sânge din dreapta Prutului.

Regimul totalitarist s-a văzut nevoit să facă unele concesii: a fost aprobată o nouă ortografie (1957), mult mai rezonabilă decât cele precedente; în 1961 ortografia a fost completată cu grafemul *ӂ* (pentru redarea africatei ge, gi); s-a început revalorificarea moştenirii noastre clasice, comune cu cea a românilor de pretutindeni etc.

Şi totuşi bătălia cea mare pentru triumful adevărului istoric, pentru identitatea lingvistică şi naţională s-a desfăşurat abia în anii de renaştere naţională (1988-1990), când pe ordinea de zi a fost pusă triada: *limba de stat, revenirea la grafia latină, unitatea glotică moldo-română*.

Obţinerea acestor deziderate a constituit o victorie atât a forţelor democratice, cât şi a întregului nostru popor în lupta lui de eliberare spirituală (şi nu numai).

În mesajul său, cu prilejul Anului Nou 1993, Preşedintele republicii a subliniat că „în Republica Moldova pas cu pas se realizează *strategia* decolonizării care până mai ieri era sortită să fie doar un „strugure pe harta Uniunii" („Moldova Suverană", 1 ianuarie 1993).

După decenii de restricţii lingvistice, de barare a accesului la manuale, la opere artistice şi alte lucrări de valoare editate în România, tineretul studios, specialiştii în diverse domenii, oamenii muncii au căpătat posibilitatea de a accede în voie la izvoarele culturii strămoşeşti, la operele respective scrise într-o limbă ca „un fagure de miere", vorba poetului.

E important să menţionăm că cele 3 legi lingvistice adoptate la 31 august 1989 („Cu privire la statutul limbii de stat", „Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii", „Cu privire la revenirea la grafia latină") au fost întocmite în aşa fel, încât ele nu lezează, ci, dimpotrivă, favorizează dezvoltarea şi prosperarea limbilor şi culturilor aparţinând etniilor conlocuitoare (avem în vedere limbile găgăuză, bulgară, ucraineană, evreiască, nemaivorbind de limba rusă).

Cu toate acestea, Legislaţia lingvistică din Republica Moldova nu le-a fost pe placul separatiştilor transnistreni şi găgăuzi, care s-au grăbit s-o abroge în pretinsele lor republici. Pentru utilizarea grafiei latine, a manualelor editate la Chişinău (şi în România), învăţătorii, elevii sunt penalizaţi, fapt care trezeşte indignare şi revoltă din partea părinţilor şi a tuturor oamenilor de bună credinţă. Această politică nesăbuită a autorităţilor din Transnistria urmăreşte scopul de a-i

menţine în întuneric pe românii moldoveni de acolo (40 la sută), de a le ascunde în continuare adevărul istoric privind unitatea de neam cu noi, cei din Republica Moldova, şi cu fraţii din dreapta Prutului. Mai mult chiar, la Tiraspol din nou se vehiculează deşănţata teorie despre existenţa unei limbi moldoveneşti, diferită de limba română.

Astăzi, constatăm cu mare regret că propaganda comunistă antinaţională şi antiromânească, în mare măsură, şi-a atins scopul: generaţii de români basarabeni (care îşi zic moldoveni) nu mai cunosc adevărul istoric despre ţară, popor, limbă, continuând să creadă că reprezintă o *naţiune aparte*, că vorbesc o *limbă diferită de cea română* etc.

Creşte românofobia. Acest foarte periculos fenomen, cu urmări imprevizibile pentru noi, e alimentat de:

primo: atitudinea ostilă a grupurilor etnice faţă de revendicările naţionale (inclusiv linguale) ale românilor moldoveni;

secundo: trifurcarea politico-teritorială a Republicii Moldova;

terzo: publicarea Proiectului Constituţiei Republicii Moldova, în care deputaţii din clubul „Viaţa satului" promovează ideea că limba de stat în Republica Moldova este *limba moldovenească*;

quarto: intrarea Republicii Moldova în C.S.I., fapt care, pe neobservate, va ridica din nou limba rusă la rang de *limbă oficială* în republica noastră, întărindu-i poziţiile în detrimentul limbii române.

Despre ce unitate lingvistică şi naţională în Republica Moldova se poate vorbi, dacă până mai ieri în oraşele Republicii Moldova majoritatea grădiniţelor, şcolilor medii de cultură generală, şcolilor tehnico-profesionale, instituţiilor de învăţământ superior funcţionau *în limba rusă.* Chiar şi la ora actuală (anul 1993) în oraşele Moldovei prevalează numărul de şcoli ruseşti, în care se instruiesc şi copii din familii româneşti:

	Oraşul	Şc. româneşti	Şc. ruseşti
1.	Bălţi	4	14
2.	Tighina	1	14
3.	Tiraspol	1	24
4.	Râbniţa	1	11
5.	Dubăsari	2	5

În defavoare numerică se aflau, în 1993, şcolile cu predare în limba română şi în unele raioane ale Republicii Moldova:

	Raionul	Şc. româneşti	Şc. ruseşti
1.	Taraclia	3	17
2.	Comrat	5	18
3.	Slobozia	5	24
4.	Râbniţa	6	17

Deşi în articolul 19 al Legislaţiei lingvistice este scris că „instituţiile preşcolare şi şcolile de cultură generală se creează după principiul monolingvismului", în Republica Moldova mai funcţionează 128 de şcoli mixte ruso-moldoveneşti. Consecinţele sunt evidente: la ora actuală avem foarte puţini români-basarabeni cu studii superioare. Să vedem situaţia la 1.000 de locuitori:

rom.-moldoveni	ucraineni	ruşi
61 de persoane	112 de persoane	260 de persoane

Dar, pentru comparaţie, să examinăm care este situaţia din agricultură, câţi moldoveni, ucraineni şi ruşi (la 1.000 de locuitori) muncesc pe câmp cu sapa în mâna:

rom.-moldoveni	ucraineni	ruşi
700 de persoane	200 de persoane	6 persoane

Frapante cifre! Tot talpa ţării îi ţine şi-i hrăneşte pe veneticii care s-au cuibărit în mult prea pătimita Basarabie şi urzesc întruna planuri secesioniste, antiromâneşti şi antinaţionale! (vezi „Literatura şi Arta", 10 iunie 1993, p. 8).

Rusificarea instruirii, de toate gradele, a vieţii publice, în general, a declanşat şi un alt fenomen regretabil şi extrem de periculos: mulţi tineri au început a se dezice de limba lor maternă (română), trecând la limba rusă.

În procesul Recensământului populaţiei din fosta Uniune Sovietică (1 ianuarie 1989), la întrebarea „Care vă este limba maternă?" 130.000 de români-moldoveni din R.S.S.M. au răspuns: „Sunt moldovean, dar limba mea maternă este rusa". Spre comparare, amintim că la Recensământul din 1969 răspunsuri analoage au dat doar 40.000 de moldoveni, iar în 1979 numărul acestora a crescut până la 82.000 de persoane. Deci „progresul" este evident!

Cele demonstrate mai sus nu pot trezi decât indignare şi repulsie! O mai mare ruşine şi o mai mare tragedie pentru un popor nici că se poate!

Dar ce să mai vorbim de anul 1989, dacă şi astăzi, în 1993:

a) în grădiniţele ruse din oraşul Bălţi găsim 1.800 de copii;

b) în şcolile medii de cultură generală ruseşti, fiecare al treilea, uneori şi al doilea elev este român-moldovean (iar în oraşul Orhei, în Şcoala rusă nr. 5, 60 la sută din contingentul de elevi sunt români-moldoveni);

c) în 1992 în instituţiile de învăţământ superior din Republica Moldova s-au înscris în grupele cu predarea în limba rusă 800 de români-moldoveni, absolvenţi ai şcolilor cu predare în limba română;

d) limba rusă şi până azi mai stă în capul mesei în foarte multe instituţii din sferele vieţii sociale, economice, politice, culturale etc.

Acestea sunt urmările nefaste ale bilingvismului naţional-rus şi moldo-rus, promovat de regimul totalitarist în Basarabia postbelică.

* * *

Lupta pentru renaşterea naţională, pentru unitatea lingvistică şi de neam continuă. În acest sens, cerem ajutor din partea lingviştilor din Ţară şi a romaniştilor de peste hotare.

Sper că şi tema principală a Congresului al V-lea al Filologilor Români, care urmează să aibă loc la Chişinău în luna aprilie (1994), va fi cea legată de unitate lingvistică a românilor pe pretutindeni, de combatere a falsei teorii despre aşa-zisa „limbă moldovenească". Numai cu eforturi comune vom putea restabili adevărul ştiinţific şi istoric, vom putea salva spiritul românilor-moldoveni din Republica Moldova, îi vom putea reîntoarce pe cei rătăciţi cu faţa spre Ţară.

În încheiere aş vrea să-mi exprim o doleanţă.

Noi, cei din Basarabia, suntem conştienţi de faptul că vorbim prost româneşte. Cauzele sunt ştiute.

Ne-am pus pe carte (vorba lui Ion Creangă) şi sperăm că, încetul cu încetul, ne vom debarasa de rusisme, de sintaxa calchiată ş.a.m.d.

Vă rugăm să ne ajutaţi în acest sens, fără a ne lua în derâdere, fără a ne arăta cu degetul. Nu-i amintiţi mereu orbului că e orb şi cocoşatului că e cocoşat, pentru că efectul nu va fi cel scontat.

Noi, cei din Republica Moldova, suntem o părticică ruptă cu forţa de la matcă. Şi acum revenim cu greu acasă. Avea perfectă dreptate Andrei Pleşu când spunea într-un interviu publicat în săptămânalul „Literatura şi Arta" (1 ianuarie 1992): „...cu basarabenii nu suntem în raport de rudenie, ci suntem în raport de identitate: noi suntem ei şi ei sunt noi. În caz contrar ar ieşi că suntem fraţi cu noi înşine".

Cred că dacă vom privi situaţia creată anume astfel, ne va fi mai uşor să rezolvăm multe probleme dificile cu care ne confruntăm.

Iaşi, 28.X.93

Ziarul „Luceafărul", Chişinău, 19 martie 1996, p. 4

§ 2 IARĂŞI DESPRE LIMBA DE STAT DIN REPUBLICA MOLDOVA

Respingerea de către Parlamentul Republicii Moldova a iniţiativei legislative a Preşedintelui Mircea Snegur privind denumirea corectă a limbii noastre – limba română – vorbeşte despre amploarea pe care o ia astăzi românofobia în păturile conducătoare ale statului nostru. Scopul este transparent: dorinţa de a dezintegra românii moldoveni de pe ambele maluri ale Prutului, de a-i învrăjbi, de a-i face pe basarabeni să-şi uite rădăcinile, să-şi piardă demnitatea ce vine din gândul apartenenţei la o naţiune de peste 30 de milioane de suflete, să se transforme în „populaţie" umilă şi docilă, uşor asimilabilă de către „minorităţile" conlocuitoare, în special de către „fratele mai mare"...

Contra românofobiei şi a românofobilor se poate lupta cu succes numai cu faptele, cu manualele (mereu deschise) de istorie a românilor, de gramatică, de istorie a literaturii române, cu operele distinşilor oameni de cultură (scriitori, savanţi etc.) din secolele trecute şi din prezent, în care găsim mărturii indubitabile cu privire la unitatea lingvistică, etnică, istorică, culturală şi naţională, a românilor de pretutindeni şi dintotdeauna. Anume argumentul ştiinţific referitor la existenţa noastră bimilenară pe aceste meleaguri, la unitatea de limbă ne permite să ripostăm românofobilor de orice calibru.

Să ne oprim la unele momente concrete.

Unii teoreticieni ai moldovenismului exagerat, sub presiunea faptelor, au ajuns să mai „cedeze" puţin, afirmând că limba pe care o vorbim în Republica Moldova este identică, în fond, cu cea din România, dar până la Prut ea se numeşte „moldovenească", iar dincolo de Prut – „română". Întru susţinerea acestei inepţii se face trimitere la Nicolae Iorga care, vizitând meleagurile noastre, a scris în 1905 că „cei mai mulţi dintre locuitorii de la ţară din acest mare şi bogat ţinut (Basarabia – *A.C.*) se ziceau şi se zic şi azi *moldoveni* şi ei vorbesc limba noastră pe care o numesc *moldovenească*". De aici se trage concluzia: „Reieşind din aceasta, putem afirma că şi românii vorbesc *limba noastră*, pe care o numesc *limba română*" („Moldova Suverană", 4 iulie 1995, art. deputatului A. Popuşoi *Cum va decide poporul, aşa va fi*).

E de observat că cele citate din Nicolae Iorga nu justifică teoria aşa-zisei limbi moldoveneşti; acestea confirmă adevărul că „locuitorii de la ţară" vorbesc graiul lor moldovenesc, tot aşa precum şi cei din Muntenia îşi vorbesc graiul muntenesc, cei din Banat – graiul bănăţean ş.a.m.d.

Pe tot teritoriul danubio-carpato-niştrean (şi chiar mai departe) nu există deosebiri radicale la nivel fonetic, lexical, morfologic şi sintactic, care l-ar împiedica, să zicem, pe un bucovinean să-l înţeleagă în vorbă pe un ardelean sau pe un moldovean, pe un oltean etc.

Sub aspect comunicativ, nu constituie nicio problemă faptul că lexemului *fier* i se zice în Moldova *şer, hier*, în Transnistria *sier*, în Maramureş *sier*; sau că forma literară *sânge* sună în Banat *sânze*, în Moldova *sânje*; sau că substantivul omnicunoscut *poartă* în Crişana îmbracă forma *portă* (ca şi *sore*, *dore*); sau că, în sfîrşit, toţi românii zic *bărbat*, *mătură*, iar bănăţenii preferă a pronunţa *berbat*, *metură* etc. Deosebirile de grai nu-i împiedică pe românii de pe tot teritoriul naţional să se înţeleagă perfect la vorbă, ceea ce nu se poate afirma şi despre alte limbi romanice şi neromanice. Cunoscutul profesor lingvist Sextil Puşcariu (1877-1948), comparând situaţia din limba română cu cea din alte idiomuri, nota că în Italia, de exemplu, un napolitan nu-l înţelege la vorbă pe un veneţian, în Germania un bavarez nu-l înţelege pe un hamburghez, pe când în România un basarabean îl înţelege perfect pe un bănăţean etc. (vezi S. Puşcariu, *Limba română*, Bucureşti, 1977, p. 216-217).

Anume această apropiere (deseori identitate) a subdialectelor de pe teritoriul locuit de români le-a înlesnit cronicarilor şi rapsozilor, oamenilor de cultură în sens larg, scriitorilor (din sec. XVIII-XIX) să selecteze, să trieze, să aleagă cele mai sonore, mai clare, mai specifice, mai sudabile forme ale cuvintelor, modele de structuri morfologice şi sintactice şi să creeze o limbă *literară unică*, „dulce ca un fagure de miere” (M. Eminescu), clară şi înţeleasă de toţi. Şi au numit această limbă, după cum s-a exprimat recent decanul de vârstă al prozatorilor noştri, Ion Constantin Ciobanu, „cu un cuvânt neutru: limba română”. Şi mai departe I.C.Ciobanu adaugă: „Doamne fereşte, dacă această limbă s-ar fi născut din uzurpare şi s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenească, bănăţeană, bucovineană, moldovenească etc.! *Atunci s-ar fi văzut* cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română” însă e unificatoare. Ea nu înalţă, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni; ea creează condiţii egale! *Şi taie odată pentru totdeauna apa de la moara rătăciţilor!*” (Interviu, „Moldova literară”, 18 iunie 1995 p. 2). Şi ca să fie mai explicit, scriitorul poporului Ion C. Ciobanu afirmă: „Se ştie încă din filele vechi ale istoriei că cei mai îndârjiţi şi mai buclucaşi erau răzeşii moldoveni din ţinutul Lăpuşnei. Ei se burzuluiau şi se răsculau chiar şi împotriva lui Vodă. De unde le-a rămas şi vorba: «Vodă da, iar Hâncu – ba!». Asemenea ţinuturi de răzeşi, cu câte un Mihalcea Hâncu în frunte, au mai existat şi prin alte părţi. Dar când a fost vorba despre *unitatea limbii*, ei *au uitat* cu toţii despre zurbăceală şi certuri. Limba a fost tulpina sfântă care i-a unit. Limba română!” (ibidem).

Câtă înţelepciune şi adevăr este în acest raţionament! El ne conduce nu spre ambiţii regionale, nu spre patriotism local (de colibă), care ne limitează şi ne sărăceşte

sub toate aspectele, ci spre adevărul istoric care ne deschide larg uşile spre colaborare, spre asimilarea valorilor perene, spre integrare spirituală, culturală, economică.

Formarea unei singure limbi literare pe baza dialectelor, subdialectelor, graiurilor nu este un caz izolat la noi, ci ordinar, atestat în toate statele naţionale. La baza limbii franceze *unice* este dialectul de centru (Île-de-France), dar şi celelalte dialecte (bretan, oxitan, normandez, picardin, burgund etc.) au contribuit la elaborarea normelor literare. Abia în anul 1539, printr-o ordonanţă a lui Francisc I, după unirea tuturor ducatelor de pe teritoriul Franţei, a fost promovată limba franceză unică, literară, obligatorie în şcoli, biserică, administraţie, jurisprudenţă etc.

În Italia situaţia e şi mai complicată, deoarece dialectele (*florentin*, *lombardian*, *veneţian*, *liguric*, *piemontez* etc.) diferă deseori în mod tranşat. La baza limbii literare unice italiene stă dialectul toscan cu cei trei mari scriitori din secolul al XIV-lea, Dante, Boccaccio şi Petrarca.

Şi limba rusă cuprinde o mulţime de dialecte, grupuri de dialecte şi graiuri răzleţite. Despre o limbă rusă literară normată se poate vorbi abia spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, marele poet Puşkin considerându-se unul dintre fondatorii ei.

Menţionăm că tineretul studios, toţi cei care s-au maturizat în anii „perestroicii" (mai ales după 1989) sunt adepţi ai adevărului istoric, de care au fost lipsiţi părinţii lor, sunt deschişi spre tot ce e frumos şi util ca limbă, cultură, ştiinţă; sunt predispuşi să contacteze cu semenii lor din alte ţări (în primul rând din România) întru edificarea unei vieţi mai bune, mai pline de spirit european. Dar pentru aceasta urmează să-ţi cunoşti limba maternă, „acest măsurariu al civilizaţiei" (Eminescu), „mişcător al învăţăturii şi al înaintării" (A. Mateevici), căci în lumea mare, în ştiinţă se intră numai „pe uşa limbii" (Cervantes). „Mesajul" dlui ex-Preşedinte al Republicii Moldova către Parlament, din 27 aprilie 1995 este, de asemenea, relevant în acest sens: „Oare această tendinţă firească a oricărui neam şi popor de a vorbi şi a scrie o limbă cultă poate fi străină voinţei neamului şi poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-şi doreşte ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea, din puţinul pe care îl permit condiţiile de astăzi, pentru dezvoltarea şi funcţionarea altor limbi vorbite pe teritoriul ţării, avem dreptul să ferecăm în formule greşite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?"

Patetismul, absolut justificat, al acestor întrebări retorice exprimă incontestabilul adevăr că limba noastră cea română trebuie repusă, în sfârşit, în capul mesei, căci numai *cu* şi *prin* ea ne vom recăpăta demnitatea noastră naţională, ne vom putea plasa pe orbita valorilor europene, alături de alte limbi şi popoare civilizate.

În această ordine de idei, am vrea să subliniem cât de fariseic se procedează atunci când se afirmă că poporul decide *glotonimul*, şi nu ştiinţa. Când pe omul simplu (neinstruit în mod suficient sau trecut prin maşinăria ideologiei sovietice în perioada postbelică), de la ţară şi de la oraş, îl obligăm să ne răspundă în ce limbă vorbeşte el – *moldovenească* sau *română*. Fireşte, acest om va da răspunsul aşteptat

de către anchetator, pentru că el *într-adevăr vorbeşte graiul moldovenesc* (cu *şia-un*, *jin*, *şeapă*, *ghini*, *sî şibî*, *jiţăi* etc.). Omul simplu nu face distincţie între *limba literară* şi *limba vorbită*, între *limbă* şi *dialect* (grai), între *limbă* şi *stat*, *limbă* şi *suprastructură* etc., iar anchetatorul substituie intenţionat noţiunile „limbă literară" – „limbă vorbită", „limbă" – „grai" („dialect"), făcându-l pe respondent să afirme că limba lui maternă e *moldovenească*. De aici se ajunge la falsa concluzie că şi limba de stat (oficială) în Republica Moldova trebuie să fie tot moldovenească, „deoarece poporul e în drept să hotărască (într-un referendum) cum să-şi denumească limba" (vezi „Moldova Suverană", 4 iulie 1995, art. deputatului A. Popuşoi).

Este până la urmă un joc necinstit, cu evidentă trişare: omul simplu are în vedere *graiul* său, iar cei care-l chestionează – *limba oficială*, *literară*, pe care el nu o cunoaşte decât aproximativ!

În forurile noastre parlamentare se strecoară şi ideea că limba de stat în Republica Moldova ar putea să aibă două denumiri: *moldovenească* şi, între paranteze, *română*. Se afirmă că situaţii analoage pot fi întâlnite şi în alte ţări. De exemplu, în Constituţia Tagikistanului citim că limba de stat e *tagikă*, iar între paranteze se notează *farsi*.

În primul rând, trebuie să observăm că orice comparaţie admite şi diferenţe. (*Comparaison n'est pas raison*, zic francezii). Tagicii se mândresc cu faptul că limba lor contemporană *derivă* din *persana medievală* (farsi) şi de aceea au pus-o între paranteze. Cazul nu este deloc asemănător cu al nostru. Limba noastră standard e una şi la formarea ei au contribuit în egală măsură şi moldovenii, şi muntenii, şi ardelenii etc.

Avem o istorie comună, aceeaşi literatură clasică, tradiţii comune, cultură unică, în sfârşit, aceeaşi origine etnică.

Partizanii „limbii moldoveneşti" mai fac trimiteri uneori la Ştefan cel Mare, afirmând că marele domnitor nu şi-ar fi închipuit că vorbeşte *româneşte*. Să fie oare aşa? Să fi crezut oare domnitorii Moldovei că vorbesc o altă limbă decât a fraţilor lor din Muntenia sau Transilvania? Mitropolitul Dosoftei (1624-1693) scria în poezia „Domnii Ţării Moldovei":

Descălecat-au ţara domnul Dragoş Vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă,
Când au adus într-însa *româneasca limbă*
De bun neam şi ferită de la calea strâmbă.

(Dosoftei, *Versuri alese*, Iaşi, 1994 p. 35)

Deci Dragoş Vodă ne-a adus în Moldova *româneasca limbă* şi nu moldoveneasca!

Domnitorul Moldovei Vasile Lupu (1634-1653) a vorbit despre *seminţia românească* şi *limba românească* atât în *Pravilele...* sale, cât şi în *Cazania lui Varlaam*, mai precis *Carte românească de învăţătură...* În prefaţă la *Cazanie* citim: „Cuvânt

împreună cătră toată *seminţia românească...*" „Dintre cât s-au îndurat Dumnezeu dintru mila sa de ne-au dăruit, dăruim şi noi acest dar limbii româneşti carte pre limba românească..." (vezi *Cazania lui Varlaam*, 1643; Bucureşti, 1943, p. 3).

În zbuciumata istorie a Principatelor Româneşti, deseori se întâmpla că una şi aceeaşi persoană putea să domnească alternativ ba într-un principat, ba în celălalt. Apare întrebarea: oare aceşti domnitori îşi numeau limba în două feluri: moldovenească şi muntenească? Iată câţiva dintre domnitorii comuni pentru Muntenia şi Moldova:

Nr.	Domnitorul	Muntenia		Moldova	
		De câte ori a domnit	Anii	De câte ori a domnit	Anii
1.	Gheorghe Ghica	1	1659-1660	1	1658-1659
2.	Mihai Racoviţă	2	1730-1731 1741-1744	3	1703-1705 1707-1709 1715-1729
3.	Grigore II Ghica	2	1733-1735 1748-1752	4	1726-1733 1735-1739 1739-1741 1747-1748
4.	Matei Ghica	1	1752-1753	1	1753-1756
5.	Scarlat Ghica	2	1758-1761 1765-1766	1	1757-1758
6.	Grigore III Ghica	1	1768-1769	2	1764-1767 1774-1777
7.	Constantin Mavrocordat	6	1730 1731-1733 1735-1741 1744-1748 1756-1758 1761-1763	4	1733-1735 1741-1743 1748-1749 1763

Dar poate că aceşti domnitori erau bilingvi moldo-români?

Mutatis mutandis, cele spuse se referă şi la cronicari, şi la scriitorii noştri, care vorbeau româneşte, indiferent de regiunea din care proveneau.

Să vedem acum ce pierdem noi, insistând să rămână în Constituţie glotonimul „limba moldovenească".

1. Ne compromitem ca savanţi, ca oameni de stat şi de cultură în faţa ştiinţei romanistice europene. Nimeni din specialiştii serioşi nu-şi poate da seama cum o limbă (în cazul nostru româna, atestată în literatura ştiinţifică încă din sec. XVI) s-a divizat, la comandă, în două limbi sau, la dorinţa cuiva, a început a se numi altfel.

Când s-a apucat prin anii cincizeci să descurce această „enigmă", celebrul savant romanist Carlo Tagliavini (italian) a ajuns uşor la concluzia că pretinsa limbă moldovenească din R.S.S.M. e una şi aceeaşi limbă română, scrisă doar cu alfabet rusesc. La aceeaşi concluzie au ajuns profesorii universitari Ruben Budagov, S. Bernştein (Moscova), Rajmund Piotrowski (Sankt Petersburg), Stanislav Sem-

cinski (Kiev) şi mulţi alţii. Savantul de talie mondială, basarabeanul Eugeniu Coşeriu subliniază că „din punct de vedere politic a insista pentru o denumire diferită („limba moldovenească”) a aceleiaşi materii ar fi *o crimă ce trebuie oprită*”. Şi cu adevărat e o crimă, pentru că urmăreşte scopul de a ne dezmembra pe noi înşine, căci *ei* (românii moldoveni din dreapta Prutului) sunt tot *noi* (românii moldoveni din stânga Prutului şi din stânga Nistrului) sau *noi* suntem tot *ei*. Constituim un singur neam, o singură naţiune, cu una şi aceeaşi limbă şi cultură, cu o istorie comună, cu aceleaşi obiceiuri vechi şi noi, cu aceleaşi aspiraţii (vezi săptămânalul „Făclia” din 6 august 1993, *Întâlnire cu lingvistul basarabean Eugeniu Coşeriu*).

2. Destrămăm păturile sociale din Republica Moldova, separând ţăranii de intelectuali, tineretul studios de părinţi şi bunici, zâzania fiind extrem de păgubitoare, cu repercusiuni morale imprevizibile.

3. Pierdem tot ce am obţinut cu atâta greu în procesul luptei pentru renaşterea naţională începând cu anul 1988. După atâta întuneric şi jaf spiritual, prin care au trecut basarabenii în perioada de la 1812 încoace (cu mici întreruperi), scăzuţi numeric de la 95 la 64 la sută, am ajuns, în sfârşit, să ne întoarcem la matcă, să fim recunoscuţi ca neam şi ca limbă, să ne adăpăm liber la izvoarele nesecate ale culturii noastre strămoşeşti, la care n-am avut acces *decenii şi secole*. Copiilor şi nepoţilor noştri li s-au deschis larg uşile către toate ştiinţele şi profesiile moderne care se însuşesc la noi, dar mai ales peste Prut, în limba română.

4. Prin legiferarea glotonimului „limba moldovenească” noi îi *dezorientăm pe alolingvi* (în primul rând pe rusofoni), care în ultimii cinci ani au arătat un vădit interes anume pentru *limba română.* Ei îşi dau seama că învaţă o limbă europeană pe care o vorbesc vreo 30.000.000 de persoane. Contactele economice, culturale, politice cu România îi stimulează pe rusofoni să însuşească cât mai repede limba ţării vecine şi limba Republicii Moldova.

Faţă de aşa-zisa „limba moldovenească” însă rusofonii au manifestat o declarată apatie, considerând-o săracă, fără terminologii şi limbaje funcţionale, limbă în care nu se pot face ştiinţe fundamentale (fizică, biologie, chimie, medicină, inginerie etc.), ba nici chiar diplomaţie, politică ş.a.m.d.

5. Cu glotonimul „limba moldovenească” intrăm într-un cerc vicios, ne postăm într-o situaţie cu totul stupidă faţă de mii şi mii de tineri (elevi, studenţi, doctoranzi) trimişi la studii în diferite centre universitare din România. Cum am putea explica faptul că în Republica Moldova tinerii îşi încep studiile în „limba moldovenească”, apoi peste Prut le continuă în limba română şi, reîntorcându-se acasă, profesează specialitatea obţinută iarăşi în „limba moldovenească”. Este un nonsens.

6. Legiferarea glotonimului „limba moldovenească” dă apă la moara separatiştilor şi răuvoitorilor tiraspoleni, care demult au abrogat Legislaţia lingvistică din Republica Moldova, adoptată în august 1989. Ei s-au reîntors la aşa-zisa teorie despre două limbi romanice de est deosebite: moldovenească şi română. Mai mult

decât atât, consideră, la modul cel mai serios, că în Republica Moldova are loc procesul de *românizare a limbii moldoveneşti*, care duce la *degradarea* ei. Despre aceasta putem citi în cele două broşuri, editate la Tiraspol (de către Universitatea corporativă „T. Şevcenco") *Слово о судьбе языка* (1992) şi *Родной язык в моей судьбе* (1993), avându-l ca autor pe Ion D. Ciobanu.

În aceste lucrări sunt vizaţi „stricătorii" limbii moldoveneşti, se face apel la patrioţii adevăraţi, care nu trebuie să permită „degradarea de mai departe a limbii materne", care sunt datori a ocroti limba moldovenească de influenţa primejdioasă a limbii române.

Dar în ce constă „degradarea" limbii moldoveneşti din Republica Moldova? În faptul că folosim cuvinte „străine", în locul celor pur „moldoveneşti", ale noastre: *libertate* – în loc de *svobodă*, *pericol* – în loc de *primejdie*, *sacru* – în loc de *sfânt*, *speranţă* – în loc de *nădejde*, *serviciu* – în loc de *slujbă*, *ficat* – în loc de *maiură*, *şenilă* – în loc de *omidă*, *creşă* – în loc de *esle*?

Dar se zice, de exemplu, *în speranţă că* şi *om de nădejde* (nu de speranţă); sau spunem: Dumnezeul nostru *cel sfânt* (şi nu sacru) sau Ştefan cel Mare şi *Sfânt* (şi nu sacru), dar: pictură *sacră*, templu *sacru*, foc *sacru* (fig.). Eminescu se întreba: „Ce e *cugetarea sacră*?".

Aceeaşi situaţie e şi cu *serviciu – slujbă.* Se zice: *a fi de serviciu* (nu de ...slujbă); *a face un prost serviciu* (cuiva)..., dar: *slujba bisericească*, *a fi în slujba cuiva...*

S-ar putea cita zeci de perechi de cuvinte (cu sens apropiat), mai noi şi mai vechi, care se folosesc paralel: cuvântul potrivit la locul potrivit: popor – norod, timp – vreme, secol – veac, oră – ceas.

„Teoreticienii" tiraspoleni urmăresc o idee concretă: expulzarea din limbă a stratului lexical neoromanic şi substituirea lui cu lexeme de alte origini (slave sau ruseşti). Mai bine zis, ei sunt cei care deformează, sărăcesc limba noastră, căci *româna* face parte *din ginta latină.*

Surprinzător e şi faptul că aberaţiile promovate astăzi ne-au fost aduse tot din Tiraspol, acum 50 de ani, şi ridicate atunci în R.S.S.M. la rang de politică lingvistică de stat. Vom cita un singur alineat extras din articolul *Limba moldovenească literară azi* şi publicat în revista „Octombrie" (Almanah literar) nr. 2, 1945, Chişinău: „Naţionaliştii moldavo-români s-au stăruit să ne îngunoească limba cu cuvinte străine de sufletul limbii moldoveneşti. Urmele mârşave ale acestor *omănaşi* încă mai sunt, iar pe unele locuri ei îşi bagă nasul lor pe ascuns. Dumneavoastră puteţi să vedeţi *rămăşiţi* de cuvinte şi întorsături de sintaxă cam prin multe locuri. Iacă în firmele scrise în aşa-zisa limbă moldovenească în republica noastră îi întâlni cuvinte: *stradă*, *sucursală, mărfuri coloniale* (în loc de *băcălie*), *banca comercianţilor* (în loc de *Banca de târguială*)..." (p. 101). Cert este că această viziune ne conduce în labirinturile întunericului, obscurantismului şi nihilismului.

Ziarul „Luceafărul", Chişinău, 19 martie 1996, p. 4

§ 3 UN STAT SUVERAN – O SINGURĂ LIMBĂ DE STAT

S-au împlinit 10 ani de la adoptarea *Declaraţiei despre independenţă* şi 12 ani de la votarea în Parlament a *Legislaţiei lingvistice*. În acest răstimp situaţia glotopolitică în Republica Moldova s-a schimbat mult în comparaţie cu cea din timpurile regimului totalitar:

– s-a recunoscut identitatea lingvistică moldo-română;

– s-a revenit la grafia latină;

– s-a legiferat limba de stat (oficială), care a început să funcţioneze:

a) în organele puterii de stat, în administraţia de stat, în organizaţiile obşteşti, la întreprinderi şi instituţii;

b) în lucrările de secretariat, în acţiunile penale, civile, administrative, notariale, în organele de înregistrare a actelor de stare civilă etc.;

c) în sfera învăţământului public, a ştiinţei, economiei şi culturii;

d) în denumiri şi informaţii etc.

Cu alte cuvinte, s-au lărgit funcţiile sociale ale limbii române în Republica Moldova, ceea ce este îmbucurător.

În republică există şi unele organe de stat create *ad-hoc* pentru a supraveghea implementarea Legislaţiei lingvistice. E vorba de:

1. Centrul Naţional de Terminologie;

2. Departamentul Relaţii Naţionale şi Funcţionarea Limbilor (transformat recent în Departamentul Relaţii Interetnice);

3. Comisia Republicană pentru Controlul asupra Realizării Legislaţiei lingvistice privind funcţionarea limbilor (condusă de viceprim-ministru).

La 26 februarie 2001, Guvernul Republicii Moldova a emis o hotărâre (nr. 167) cu privire la un amplu Program Naţional de îmbunătăţire a studierii limbii de stat de către adulţi. Iată unele puncte din acest *Program*:

1. Organizarea şi asigurarea funcţionării Centrului Lingvistic Naţional şi a centrelor lingvistice judeţene / municipale.

2. Elaborarea programelor şi standardelor de învăţare a limbii oficiale de către adulţi.

3. Elaborarea unei concepţii unitare de studiere a limbii române de către alolingvii adulţi.

4. Elaborarea concepţiei de implementare a terminologiilor şi limbajelor specializate ş.a.m.d.

Sarcini concrete sunt prevăzute în *Program* şi pentru Centrul Naţional de Terminologie, Compania de Stat „Teleradio Moldova" (emisiuni de cultivare a limbii: ghidul radiofonic „În lumea cuvintelor", dialoguri cu genericul „Cum vorbim, cum scriem" etc.), pentru mijloacele de informare scrise.

Programul despre care vorbim este minunat, dar realizarea lui plenară întârzie din lipsă de fonduri (I. Ciocanu, *Permanentizarea eforturilor*, „Moldova Suverană", 25 iulie 2001, p. 3).

În august 2001, Cabinetul de Miniştri a adoptat Hotărârea „Despre aprobarea Regulamentului privind modul de utilizare a mijloacelor din Fondul de promovare a limbii de stat". În fiecare judeţ să fie constituit un fond de susţinere a limbii oficiale, în acest mod autorităţile publice locale vor fi obligate să contribuie la organizarea cursurilor de studiere a limbii române, la editarea broşurilor, multiplicarea casetelor etc.

Valoarea Fondului de promovare a limbii de stat va fi stabilită de Legea bugetului pentru anul 2001 („Ţara", 21 august 2001).

Pentru propagarea identităţii noastre de neam, limbă, istorie, cultură, tradiţie etc. se munceşte mult la Casa Limbii Române, la Societatea „Limba Noastră cea Română", care au filiale în teren. Revista „Limba Română" a devenit o adevărată regină a spiritului naţional în Republica Moldova.

Conform Legislaţiei lingvistice (1989) „limba de stat este folosită în viaţa publică, economică, socială şi culturală şi funcţionează pe baza grafiei latine" (p. 3); de asemenea, se subliniază că limba de stat „îndeplineşte funcţiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii" (p. 6).

Menţionăm că Legislaţia lingvistică a republicii noastre este una dintre cele mai loiale, mai tolerante faţă de limbile grupurilor etnice conlocuitoare.

Organismele internaţionale: UE, Consiliul Europei, UNESCO abia acum au elaborat şi au lansat „Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare" şi alte documente în vederea susţinerii limbilor minoritare din Europa.

Noi aici, în Moldova, am anticipat cu mult „Carta europeană...", manifestând o deosebită grijă faţă de toate limbile ce se vorbesc pe teritoriul republicii.

Legislaţia lingvistică din 1989 stipulează că „Statul garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, găgăuză, idiş, ivrit, ţigănească, a limbilor altor grupuri etnice pe teritoriul republicii pentru satisfacerea necesităţilor lor naţional-culturale" (art. 4).

În Republica Moldova se respectă un adevăr sacramental: fiecare om e liber să creadă că limba lui maternă e cea mai frumoasă, cea mai scumpă, cea mai dragă.

Poetul Victor Teleucă scria într-o poezie: „Mai dulce şi mai bună decât toate / e pentru mine – limba mea şi pentru tine – limba ta, / şi pentru dân-

sul – limba lui; / O altă limbă mai frumoasă nu-i / Din care Omul cântecul îşi scoate”.

Politica lingvistică a statului nostru urmează anume această cale: grupurile etnice din Republica Moldova au toate posibilităţile de afirmare socială, culturală, glotică etc.

În multe localităţi din republică funcţionează şcoli cu predare în limbile rusă, găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit sau clase cu predare în aceste limbi; avem şi şcoli unde limbile respective se predau deocamdată doar ca *disciplină.*

S-ar părea că problema limbii de stat şi a politicii lingvistice, în general, este rezolvată. Dar asta este numai *de jure*; *de facto* situaţia *glotopolitică* din Republica Moldova este foarte tensionată. Şi principala cauză a acestei stări de lucruri este nerespectarea Legislaţiei lingvistice.

Ar trebui să specificăm motivele funcţionării ineficiente a limbii române în Republica Moldova.

I. Pe parcursul anilor de independenţă, clasa conducătoare din Republica Moldova n-a manifestat o voinţă politică fermă, nu s-a decis să spună deschis, sus şi tare, pe înţelesul tuturor, cine suntem, de unde venim, ce limbă vorbim.

Ne-am obişnuit mai mult să filozofăm despre patrie, popor, neam, etc. decât să simţim aceste noţiuni. Mihai Eminescu spunea: „Naţionalitatea trebuie să fie simţită cu inima şi nu vorbită numai cu gura”. Neprietenii limbii române continuă să neglijeze şi să deformeze adevărul despre etnogeneza şi glotogeneza neamului nostru. Se mai vehiculează „teoria” celor *două limbi romanice de est* („moldoveneasca” şi româna), a celor două culturi naţionale („moldovenească” şi română), a celor două literaturi etc.

Oare mai e nevoie de comentarii când este vorba de glotogeneza şi etnogeneza noastră? Numai cei îndoctrinaţi până la refuz cu ideologii şi teorii false mai pot astăzi, la început de mileniu III, „să sufle din răsputeri” în trâmbiţele moldovenismului primitiv, hrănind lumea cu aceeaşi veche minciună bolşevică a „limbii noastre moldoveneşti, cea de toate zilele” şi a strâmbului etnonim „popor moldovenesc” (Gr. Vieru, *Văcuţă cu cinci ţâţe*, „Flux”, 28 iunie 2000).

E cazul să fac o paranteză şi să spun că cei netrecuţi prin şcoli vorbesc graiul (subdialectul) moldovenesc, care are unele particularităţi: *şeapă, ţavă, jin, jiţăl, hiţăl; ghiţăl, şeaun; fierbe* devine *şerbe, herbe, şerbi* etc. Dar avem şi o limbă literară unică, supradialectală, suprateritorială. La cristalizarea normelor acestei limbi au contribuit cronicari şi rapsozi, scriitori, savanţi, oameni de cultură din Moldova istorică, Muntenia, Transilvania.

Situaţia este similară în toate ţările, căci dialectele şi subdialectele sunt viabile şi fireşti.

De pildă, în Rusia:

1) În regiunile Smolensk, Breansk se zice:

a) *с**я**стра*, *поляжу*, *м**я**стов нет*;

b) *г**а**л**а**ва > халава; х**ар**ашо* (fenomen, numit „акание”);

c) v > f: *бро**ф**, каро**ф***.

2) În regiunile Murmansk, Kostroma, Arhanghelsk (Nord) se zice:

a) *голова, хорошо* („окание”)

b) *цюбо, цесть* („цокание”)

Deosebiri dialectale găsim şi în Franţa cu dialectele ei *normand, picand, volan, loren* ş.a.

În Italia sunt dialecte ca: *lombard, ligur, piemontez, padovan, toscan* ş.a.

II. O totală derută în opinia publică a produs afirmaţia (lansată în presă) că se vrea declararea limbii ruse ca a doua limbă de stat în Republica Moldova.

Nu este greu de presupus ce va urma: limba română (care abia-abia a prins aripi) va fi foarte repede marginalizată şi scoasă din uzul public!

Practica internaţională arată că în ţările democraţiilor occidentale, reprezentanţii grupurilor etnice se integrează lingvistic şi social în statele-gazde şi nu complotează cerând ca limbile lor să fie recunoscute drept oficiale.

Iată ce postulează în acest sens *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*: „Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale şi al necesităţii de a le însuşi” (Preambul); şi mai departe: „Prevederile Cartei *nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acţiuni ce contravin scopurilor „Cartei Naţiunilor Unite” sau altor obligaţii de drept internaţional, inclusiv principiului suveranităţii şi integrităţii teritoriale a statelor*” (art. 5, p. 3).

Dar să trecem la exemple concrete. Să analizăm situaţia etnolingvistică din mai multe ţări europene, care au grupuri etnice (vezi tabelul nr. 1).

Lista poate fi continuată, pentru că în mai toate ţările europene găsim grupuri etnice, diaspore, care se integrează în viaţa statelor respective.

Astfel, în Ungaria ponderea românilor, germanilor, slovacilor, romilor constituie 6%; în Slovacia ponderea cehilor, maghiarilor, polonezilor, ucrainenilor e de 12%; în Danemarca ponderea suedezilor şi germanilor e de 10%; în Macedonia (Iugoslavia) ponderea albanezilor şi turcilor e de 27%.

Menţionăm că în niciuna dintre ţările nominalizate nu a fost declarată o altă limbă de stat decât cea a populaţiei autohtone!

* * *

Să urmărim şi care este situaţia cu a doua limbă de stat (rusa) în ex-republicile sovietice. Relatăm chiar de la început că ponderea grupului etnic rus în unele

dintre aceste ţări, actualmente suverane şi independente, e mult mai mare decât în Republica Moldova. Cu toate acestea, limba rusă nu e recunoscută ca a doua limbă de stat (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 1. Situaţia etnolingvistică a unor ţări europene

Nr.	Ţara	Grupuri etnice	Numărul lor	Limba oficială
1	Turcia[1] Turci – 90%	Curzi Arabi Turcmeni	5.000.000 600.000 100.000	Turcă
2	Germania[2] germani – 91%	Turci Italieni Greci Portughezi	1.400.000 600.000 270.000 100.000	Germană
3	Franţa francezi – 93%	Occitani Algerieni Italieni Spanioli Marocani Tunisieni Turci	4.000.000	Franceză
4	Austria austrieci – 98%	Români Croaţi Sloveni	1.000.000	Germană
5	Bulgaria bulgari – 85,5%	Turci	700.000	Bulgară
6	Spania spanioli – 73%	Catalani Galsieni	8.000.000 3.000.000	Spaniolă (Castiliană)
7	Cehia cehi – 81%	Moravi Slovaci Polonezi Germani Unguri		Cehă
8	România români – 89,5%	Maghiari Germani Ucraineni Ţigani Tatari Evrei	1.500.000 110.000 60.000	Română

După cum am văzut până acum, din practica sociolingvistică internaţională mai veche şi din cea mai recentă a ţărilor independente din fosta U.R.S.S., limba unui grup etnic nu poate pretinde a fi pusă alături de limba oficială a statului. *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare* prevede protejarea, stimularea, păstrarea, dezvoltarea limbilor tuturor grupurilor etnice, dar nu în detrimentul celor oficiale sau în scopuri separatiste.

Tabelul nr. 2. Limba de stat a fostelor republici sovietice[3]

Nr.	Statul	Ponderea grupului etnic rus	Limba de stat
1	Kazahstan	38%	Kazahă
2	Letonia (Riga)	32,8%	Letonă
3	Estonia	29%	Estonă
4	Ucraina	21%	Ucraineană
5	Kirghizstan	21%	Kirghiză
6	Moldova	12%	Română
7	Turkmenistan	9%	Turcmenă
8	Uzbekistan	10%	Uzbecă
9	Lituania	8,4%	Lituaniană
10	Azerbaidjan	6%	Azeră

Notă: *Două state-membre ale C.S.I., Armenia şi Georgia, nici nu plasează grupul etnic rus într-o poziţie aparte, considerându-l nesemnificativ din punct de vedere numeric. Dintre republicile fostei U.R.S.S. numai Belarus consideră limba rusă ca a doua limbă de stat. Aici belaruşii alcătuiesc 78%, iar restul 22% sunt ruşi, ucraineni, polonezi, evrei.*

Se ştie că în afara graniţelor României locuiesc, ca grupuri etnice, circa 10.000.000 de români, ceea ce l-a făcut pe N. Iorga să afirme că România este „acel stat al lumii care-i înconjurat de români".

Ei bine, dacă e vorba de echitate naţională, paritate, atunci se poate pretinde ca şi româna să fie recunoscută drept a doua limbă de stat în ţările unde numărul românilor ajunge la sute de mii (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3. Ponderea românilor din afara graniţelor[4]

Nr.	Statul de reşedinţă	Grupul etnic român	Ponderea în %
1	ex-Iugoslavia	1.100.000	11,2
2	Ucraina	880.000	8,9
3	Grecia	850.000	8,6
4	Federaţia Rusă	400.000	3,0
5	Albania	300.000	3,0
6	Bulgaria	250.000	2,5
7	Austria	1.000.000	0,5
8	Ungaria	25.000	0,3

Remarcăm că, dintre ţările enumerate mai sus, mai există şcoli cu predare în limba română doar în ex-Iugoslavia (reg. Voivodina în or. Novi-Sad, Serbia; Valea Timocului – la graniţa dintre Iugoslavia şi Bulgaria) şi în Ucraina (Nordul Bucovinei, Vestul Ucrainei, Regiunea Odessa, Ismail, Cetatea Albă, Reni; aici

funcţionează 124 de şcoli cu predare integrală sau parţială în limba română şi 7 şcoli mixte româno-ucrainene).

În celelalte ţări (Bulgaria, Albania, Rusia, Grecia etc.) românii sunt pe cale de a fi asimilaţi total. Pot ei oare pretinde la limbă de stat în ţările-gazdă? Desigur că nu!

* * *

La ora actuală Federaţia Rusă include 20 de republici autonome, 49 de regiuni, o regiune autonomă, 10 districte autonome, 6 ţinuturi, 2 oraşe de rang federal (Moscova şi Sankt Petersburg).

În fiecare dintre cele 20 de republici autonome din Federaţia Rusă există, de regulă, o limbă de stat ce reprezintă populaţia titulară (vezi tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4. Limba oficială a republicilor autonome din Federaţia Rusă[5]

Nr.	Regiunile autonome din Federaţia Rusă	Capitala	Limba oficială	Nr. de vorbitori în limba populaţiei titulare
1	Karelia	Petrozavodsk	Karelă (de fapt, finlandeza)	470.000
2	Komi	Sâktâvkar	Komi	431.000
3	Ciuvaşia	Ceboksarî	Ciuvaşă	400.000
4	Mordovia	Saransk	Mordvină	400.000
5	Tătaria	Kazan	Tătară	400.000
6	Mari-El	Ioşkar-Ola	Mari (şi rusă[6])	150.000
7	Udmurtia	Ijevsk	Udmurtă (şi rusă)	200.000
8	Başkiria	Ufa	Başchiră (oficială secundară)	820.000
9	Kabardino-Balkaria	Nalcik	Kabardină	150.000
10	Osetia-de-Nord	Vladikavkaz	Osetă	300.000
11	Daghestan	Mahacikala		
12	Cecenia	Groznâi	Cecenă	420.000
13	Inguşetia	Nazran	Inguşă	150.000
14	Kalmâkia	Elista	Kalmâkă	130.000
15	Bureatia	Ulan-Ude	Bureată	220.000
16	Iakutia	Iakutsk	Iakută	326.000
17	Tuva	Kâzâl	Tuvină	37.000
18	Karaceaevo-Cerkesia	Cerkassk	Karaceai	80.000
19	Hacasia	Abakan	Hacasă	56.000
20	Altai	Gorno-Altaisk	Altaică	49.000

Apare întrebarea: *De ce în Constituţia Federaţiei Ruse nu se fixează niciuna dintre cele 20 de limbi ale republicilor autonome ca limbă oficială, alături de*

limba rusă? Răspunsul e simplu: pe de o parte, normele internaţionale nu prevăd acest lucru şi, pe de altă parte, Moscova nu ar putea suporta cheltuielile care s-ar cere în vederea realizării unui program glotic extrem de costisitor şi cu totul inutil.

Se pare că doar Chişinăul propune nişte idei fanteziste privind două limbi de stat (româna şi rusa) şi, de ce nu? chiar *patru limbi oficiale* (româna, rusa, găgăuza şi bulgara).

* * *

III. Spre marele nostru regret, limba de stat nu a devenit nici peste 12 ani limbă de comunicare interetnică în Republica Moldova. În Legislaţia lingvistică din 1989 citim: „Ca limbă de stat, limba moldovenească se foloseşte în toate sferele vieţii politice, economice, sociale şi culturale şi îndeplineşte, în legătură cu aceasta, funcţiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii" (art. 1, p. 6).

În viaţa de zi cu zi, acest articol aproape că nu se realizează, pentru că mulţi alogeni, mai ales cei stabiliţi în Republica Moldova după 1944, continuă să utilizeze în comunicarea oficială nu limba română, şi nici măcar limba lor maternă, ci limba rusă. Etnicii ruşi, ce constituie abia 12% din populaţia Republicii Moldova, au reuşit, graţie politicii regimului totalitar sovietic, să impună „limba lui Ilici" celorlalte grupuri etnice (ucraineni – 13%, găgăuzi – 3,5%, bulgari – 3% etc.) [Recensământul din 1989].

Repercusiunile acestei glotopolitici sunt resimţite şi astăzi, după 12 ani de existenţă a limbii române ca limbă de stat.

Funcţionarii alolingvi continuă să utilizeze în interese de serviciu limba rusă. E vorba de mulţi angajaţi ai Ministerului Transporturilor şi Comunicaţiilor (mai ales la C.F.M.), de funcţionari din sistemul bancar etc.

În lunile aprilie-mai 2000 inspectorii de la Departamentul Relaţii Naţionale şi Funcţionarea Limbilor au efectuat o serie de controale la instituţiile subordonate MAI şi au constatat că „mulţi angajaţi nu cunosc limba de stat, iar o mare parte dintre lucrările de secretariat sunt efectuate în limba rusă, utilizându-se formulare vechi, perfectate (în cele mai multe cazuri) în limba rusă" („Ţara", 4 august, 2000, p. 2).

Un alt exemplu şi mai pregnant: la S.A. (Societatea pe Acţiuni) „Lapte" din Chişinău s-au descoperit lucruri neverosimile în ceea ce priveşte nerespectarea Legislaţiei lingvistice, şi anume:

– lucrările de secretariat se efectuează în limba rusă;

– mapele „Ordine" şi „Corespondenţe" conţin texte în limba rusă în proporţie de 99%;

– toate formularele, tabelele, borderourile sunt executate tipografic şi completate în limba rusă;

– contabilitatea funcţionează în ruseşte;

– numele angajaţilor sunt ortografiate după modelul rusesc: *Lupu Mihail Afanasievici*, *Leu Natalia Petrovna* etc.;

– din cei de 378 angajaţi, 62 de persoane cu funcţii de răspundere, inclusiv toţi şefii, nu posedă limba română;

– limba de utilizare în toate subdiviziunile de producţie ale întreprinderii este limba rusă;

– chiar şi Contractul S.A. „Lapte" cu Ministerul Agriculturii şi Industriei Prelucrătoare este perfectat în limba rusă;

– juriştii întreprinderii respective nu cunosc deloc limba de stat.

Şi la alte întreprinderi din Chişinău – „Alimcom", „Viorica Cosmetic" ş.a. – nimeni dintre angajaţii alolingvi „nu frecventează cursurile de studiere a limbii române, cursuri ce sunt neglijate şi de administraţie".

Mai mult decât atât, până în ziua de astăzi „nici un şef de întreprindere nu a fost tras la răspundere administrativă, care prevede aplicarea amenzilor sau destituirea din funcţie" („Flux", 11 octombrie 2000, p. 3).

IV. Se ştie că limba se învaţă cel mai uşor şi mai temeinic în şcoală. Dar ce se constată la noi? Alolingvii nu-şi prea dau copiii la şcolile româneşti, iar limba română în şcolile ruse nu este considerată o disciplină prea importantă (deşi nota generală figurează în atestat).

Pe de altă parte, mai sunt părinţi moldoveni care-şi trimit copiii la şcolile cu predare în limba rusă. E semnificativ să remarcăm în acest sens că fiecare al treilea elev din Republica Moldova învaţă în şcoală rusească. Cele 1.085 de şcoli româneşti şi 255 de şcoli ruse au un contingent de 460.000 de elevi – cu limba română de studiu şi 147.647 – cu limba rusă de studiu („Flux", 20 octombrie 1999).

E de la sine înţeles că absolvenţii şcolilor ruseşti (dacă nu posedă bine limba de stat) se vor încadra mai greu în câmpul muncii în Republica Moldova. În Transnistria şi Găgăuzia există mari probleme în ceea ce priveşte limba de predare în şcoli şi licee. Recent premierul Vasile Tarlev s-a întâlnit cu directorii celor şapte şcoli moldoveneşti din stânga Nistrului: în aceste şcoli învaţă 5.355 de elevi, ceea ce constituie 39,3% din numărul total de elevi moldoveni din partea stângă a Nistrului şi din oraşul Tighina. Aşadar, 60,7% din copii îşi fac studiile preuniversitare în şcolile ruseşti. Este mai mult ca sigur că aceşti copii, când vor ajunge la majorat, vor completa rândurile moldovenilor ce consideră că limba lor maternă e rusa („Moldova suverană", 22 august 2001, p. 1).

Notă: Toate şcolile moldoveneşti din Transnistria scriu cu grafie rusă. Excepţie fac trei şcoli: nr. 20 din Tiraspol, nr. 19 din Tighina şi nr. 12 din Râbniţa. În Unitatea Teritorial-Administrativă „Gagauz-Yery" (unde populaţia găgăuză constituie 47%) funcţionează 55 de şcoli şi anume: 50 – ruse, 4 – mixte (ruso-găgăuze); 1 – română.

Despre ce fel de cunoaştere a limbii de stat poate fi vorba în acest caz?

Notă: Foarte mulţi copii nu frecventează şcoala din lipsă de mijloace materiale. Astfel „în anul de studii 2000-2001 în judeţul Edineţ au rămas neşcolarizaţi 222 de copii, iar alţi 223 au abandonat învăţătura pe parcursul anului" („Moldova Suverană", 25 august 2001, p. 2). O situaţie similară se constată şi în celelalte judeţe.

V. Situaţia e tristă şi în învăţământul universitar. La ora actuală în Republica Moldova există circa 60 de universităţi, zeci de colegii, şcoli de meserii cu predare în limbile română şi rusă (deseori grupele ruseşti prevalează). Dacă până la 1990 erau doar şapte instituţii de învăţământ superior, şi toate erau de stat, astfel încât problema limbii putea fi rezolvată „de sus" (prin ministerul de resort, prin legi elaborate de stat), în prezent majoritatea covârşitoare a acestor instituţii sunt private, ele subordonându-se doar formal Ministerului de Învăţământ. Rectoratele se supun, în primul rând, Legii învăţământului, şi nu Legislaţiei lingvistice. Plus la aceasta, e de notat că în Republica Moldova există universităţi şi colegii care funcţionează aproape exclusiv în limba rusă. E cazul Universităţii de la Comrat, al Universităţii Slavone din Chişinău ş.a.

Problema limbii de predare e mult mai serioasă decât poate să pară la prima vedere. Iată de ce mii de absolvenţi ai universităţilor, gimnaziilor, colegiilor, liceelor cu predare în limba rusă, în loc să se integreze în cultura, în economia naţională, respectând tradiţiile românilor basarabeni, devin, *de facto,* adversarii (ca să nu spun duşmanii) cei mai aprigi ai românismului, ceea ce conduce, în ultimă instanţă şi în mod iminent, la separatism etnic, la disensiuni de ordin naţional, la dorinţa de a expulza din uzul oficial limba română sau, cel puţin, de a oficializa, prin constituţie, două limbi de stat: rusa şi româna (numită de ei „moldovenească").

VI. Un obstacol evident în calea unei normale şi benefice dezvoltări şi utilizări a limbii de stat este şi fărâmiţarea teritorială a strămoşescului nostru pământ.

Toleranţa exagerată a băştinaşilor, a politicienilor chişinăuieni faţă de pretenţiile nejustificate ale grupurilor etnice, aduse de valurile ţarismului (1812-1917) şi de cele ale sovietelor (1940-1941, 1944-1989), a condus la fărâmiţarea teritorială şi la crearea *ad-hoc*, după principiul etnic, a trei unităţi administrativ-teritoriale, unele dintre ele chiar cu veleităţi de state independente. E vorba de Transnistria, Găgăuzia şi Taraclia. În toate aceste trei autonomii limba oficială preferată e cea rusă, adică nu limba de stat a Republicii Moldova. Un asemenea exemplu e greu de găsit în toată Europa.

VII. În defavoarea etnosului naţional, a culturii, a economiei, a limbii române este exodul de braţe de muncă din Republica Moldova în ţările europene. Muncitori, medici, pedagogi, agronomi etc. părăsesc cu sutele şi miile locurile de baştină, îndreptându-se spre ţările din Occident, unde sunt gata să presteze orice fel de muncă. Până în prezent au plecat din ţară mai mult de 800.000 de persoane, în fond români-moldoveni ajunşi la sapă de lemn. N. Dabija scrie că satul Racovăţ din judeţul Soroca s-a mutat aproape în întregime în Grecia. Din cei peste 4.000 de locuitori n-au mai rămas decât bătrânii şi copiii (N. Dabija, *Ai noştri pe glob*, „Literatura şi Arta", 14 septembrie 2000, p. 1). Ne întrebăm: pe mâna cui îşi lasă basarabenii emigranţi baştina? Răspunsul stă la suprafaţă: pe mâna a tot felul de aventurieri venetici, care nu întârzie a se infiltra, mai ales, în oraşele republicii. Devenind prosperi peste noapte, nu-i mai interesează limba română, cultura şi istoria neamului nostru, ci numai... dolarul!

Conform datelor Departamentului de Analize Statistice şi Sociologice, la începutul anului 1999 au plecat în străinătate peste 15 la sută din populaţia aptă de muncă din Republica Moldova („Ţara", 12 octombrie 1999, p. 3). Nu este greu de presupus că la ora actuală procentul celor plecaţi a crescut.

VIII. Limba fiind un fenomen social („un fait social", după cum spunea marele lingvist elveţian de limba franceză Ferdinand de Saussure), moare odată cu purtătorii ei, cu respectiva comunitate de vorbitori.

Ei bine, în Republica Moldova, actualmente, suntem martorii unei situaţii cu totul ieşite din comun, când mortalitatea întrece cu mult natalitatea. Un singur exemplu: în judeţul Edineţ de la începutul anului şi până în august 2000 s-au înregistrat circa 8.000 decese şi numai 426 de naşteri („Ţara", 4 august 2000, p. 1). „Este de reţinut că în majoritatea judeţelor sporul natural al populaţiei este negativ, aşadar ne aflăm în pragul unei crize demografice" („Ţara", 12 octombrie 1999, p. 3).

Creşterea mortalităţii băştinaşilor se explică prin sărăcia nemaipomenit de mare: astăzi fiecare al patrulea sau al cincilea cetăţean al republicii pur şi simplu duce foame, nu dispune de *minimum minimorum* pentru trai, nu are posibilitatea să se interneze la spital, să-şi procure medicamentele necesare etc. În prezent Republica Moldova este una dintre cele mai sărace ţări din Europa; mai mult de jumătate din populaţie (conform datelor Departamentului de Analize Statistice, la 1 ianuarie 1999 populaţia Republicii Moldova constituia 4,3 milioane de oameni) nu-şi poate permite cheltuieli de cel mult 1$ S.U.A. pe zi; creşte tot mai mult numărul persoanelor ce suferă de subnutriţie; au sporit cazurile de anemie în rândul copiilor şi femeilor, au căpătat o largă răspândire afecţiunile cerebrale la nou-născuţi. Medicii din Moldova folosesc acum sintagma „statistică de război", deoarece rata mortalităţii în rândul băr-

baţilor depăşeşte de 2-3 ori numărul deceselor printre femei (I. Preaşcă, *În Republica Moldova s-a ajuns la „statistica de război”*, „Ţara”, 12 octombrie 1999, p. 3).

În această ordine de idei, este alarmant faptul că Republica Moldova se află pe ultimul loc în C.S.I. în ceea ce priveşte creşterea produsului intern brut (PIB), acesta constituind în primul semestru al anului 2001 doar 3,1% (vezi infra, tabelul nr. 5).

IX. Se ştie că şcoala este focarul principal de cultură, de răspândire a normei literare, a limbii române, cultivate printre elevi. Spre totala noastră nedumerire, în Republica Moldova mii de copii nu frecventează şcoala.

Potrivit datelor Ministerului de Învăţământ, în anul şcolar 1999-2000 au rămas neşcolarizaţi peste 5.000 de copii între 7-16 ani. La 1 septembrie 2000 nu s-au prezentat la şcoală 9.654 de copii între 7-16 ani din numărul total de circa 523.000, care urmau să fie şcolarizaţi în mod obligatoriu.

Ministerul de resort afirmă că 3.424 de elevi nu au păşit pragul şcolii din cauza situaţiei materiale a părinţilor, care nu sunt în stare să le procure rechizite şcolare, îmbrăcăminte şi încălţăminte; 1.271 de copii au fost absenţi la 1 septembrie 2000 pe motiv de boală („Ţara”, 12 septembrie 2000, p. 1).

Situaţia e critică. Sub ochii noştri poate să crească o generaţie de tineri necărturari, inculţi, indiferenţi faţă de limba pe care o vorbesc, faţă de istoria neamului.

În şcolile din Republica Moldova lipsesc nu numai elevii, ci şi profesorii. Astăzi în şcolile, liceele şi gimnaziile din republică se înregistrează sute de locuri vacante de profesori de fizică, chimie, biologie, limbi străine, istorie, limbă şi literatură română etc. Fiecare judeţ din Republica Moldova aştepta la 1 septembrie 2000 sosirea unui detaşament de 100-120 de tineri pedagogi, însă au venit doar câteva persoane („Glasul Naţiunii”, 4 octombrie 2000, p. 13).

Tabelul nr. 5. Dinamica produsului intern brut în semestrul I, 2001 într-o serie de state din fosta Uniune Sovietică[7]

Nr.	Ţara	Dinamica produsului intern brut în semestrul I, 2001	
1	Azerbaidjan	8,5	7,7
2	Kirghizstan	7,4	7,4
3	Tadjikistan	6,5	10,7
4	Belarus	4	3
5	Uzbekistan	3,8	4,2
6	Georgia	2,8	5,2
7	Moldova	3,1	

Moldpres preciza nu demult că, potrivit datelor oficiale, instituţiile şcolare din judeţul Lăpuşna duc lipsă de 100 de dascăli, cei mai mulţi fiind de franceză, engleză, română, dar şi de clasele primare. Din cei peste 200 de absolvenţi ai diferitor facultăţi, solicitaţi de Direcţia Judeţeană de Învăţământ, în judeţ au sosit numai 24 („Ţara", 19 septembrie 2001, p. 1).

În judeţul Edineţ, din cei 84 de absolvenţi s-au prezentat la serviciu 9 persoane („Flux", 28 septembrie 2000, p. 2).

X. În ultimul timp, Republica Moldova este învăluită într-o imensă mantie alofonă: în transportul auto – muzică rusească, în magazinele cele mai luxoase – vorbă rusească, în piaţă – obiectele destinate vânzării de cele mai multe ori nu sunt nominalizate în limba de stat.

Vreo 12 posturi ruseşti de radio şi TV invadează eterul nostru, având licenţele respective (obţinute de la Consiliul Coordonator al Audiovizualului).

E vorba de: *Europa plus, Serebreanâi dojdi, Hit FM*, *Naşe Radio, Polidisc, Radio d'or, Radio Rossii* etc.

Unele posturi menţionate mai sus, în orele de maximă audienţă (7.00-18.00), ne spală creierii într-un mod nestingherit, poluând spaţiul informaţional din Republica Moldova („Flux", 13 septembrie 2000, p. 3).

După cum spune poetul Gh. Vodă, românii basarabeni „se văd obligaţi zi şi noapte să rabde înfipte în creştetul lor antenele Moscovei" („Ţara", 13 octombrie 2000, p. 3).

Este cunoscut faptul că un grup de tineri ziarişti, care şi-au făcut studiile în afara Republicii Moldova, au acţionat în judecată Consiliul Coordonator al Audiovizualului, pentru că a acordat licenţe posturilor de radio şi TV care nu respectă articolul 13 din Legea Audiovizualului. Curtea de Apel a dat câştig de cauză CAIRO şi a lansat decizia de a retrage licenţa de emisie a opt posturi de radio şi TV. Dar intervine Parlamentul, propunând o reinterpretare a articolul 13 din Legea Audiovizualului. În lumina acestei noi interpretări, instituţiile locale ale audiovizualului care retransmit posturile de radio ruseşti sunt obligate să emită 65 la sută din program în limba de stat („Flux", 25 octombrie 2000, p. 3).

Aşadar, mass-media electronică alofonă continuă să funcţioneze nestingherită, găsindu-şi susţinători chiar printre intelectualii din Republica Moldova. S-a întocmit *ad-hoc* o adunare deschisă a oamenilor de cultură ai Moldovei („Moldova Suverană", 28 septembrie 2000, p. 3), s-au realizat interviuri cu ziarişti, deputaţi etc., în care se căutau „argumente" pentru a justifica emisiunile în limba rusă, pentru a-i condamna pe tinerii din grupul CAIRO. Se aduceau „argumente" de tipul:

– în Republica Moldova „se ridică din nou un val de încordare naţională";

– se încalcă drepturile omului;

– nu se respectă dreptul „de a vinde acea marfă care este solicitată de cumpărător" (de parcă *limba* s-ar scoate la mezat);

– i se interzice omului „de a obţine informaţii în limba care-i place";

– se încearcă o întoarcere la sistemul totalitar;

– în sfârşit, „criteriul principal al soluţionării problemelor sociale trebuie să fie nu atât limba, cât folosul general adus ţării" (Din *Adresarea...* semnată de: Mihail Dolgan, Lidia Botezatu, Ion Suruceanu, Valentin Goga, Olga Ciolacu, Liviu Ştirbu, Constantin Moscovici, Marian Stârcea, Margareta Ivănuş, Formaţia „Fresh", Formaţia „O-zone", Formaţia „Zdob şi Zdub", „Moldova suverană", 28 septembrie 2000, p. 3).

În acelaşi spirit s-au exprimat şi câţiva redactori sau responsabili de săptămânale şi cotidiene din Chişinău: unii au lăudat calitatea înaltă a cântecelor (melodiilor) unor cântăreţi ruşi („Săptămâna"), alţii scriau că nimeni nu-l poate priva (pe om) de dreptul „de a avea acces la marea cultură rusă" („Dialog"); alţii subliniau că „cererea dictează oferta; că produsul rus se vinde şi aduce profit, dar produsul românesc similar se vinde mai rău şi generează pierderi" („Novoe vremea", „Flux", 29 septembrie 2000, p. 5).

Aşadar, audiovizualul a rămas cum a fost.

* * *

Pentru a ameliora situaţia lingvistică, pentru a salva limba română la ea acasă, aici, în Republica Moldova, se cer luate măsuri de urgenţă:

1. A revedea articolul 13 din Constituţia Republicii Moldova, reformulându-l în conformitate cu adevărul ştiinţific şi istoric.

2. A reface şi a reedita Legislaţia lingvistică din 1989, deoarece aceasta s-a învechit moral şi factologic.

3. A se face Recensământul populaţiei. S-a promis acest lucru încă la 1 ianuarie 1999, dar nu s-a realizat. Nu cunoaştem starea demografică actuală din Republica Moldova, dinamica ei.

4. A elabora o politică lingvistică a statului, în care s-ar indica în mod explicit funcţiile sociale ale limbii române, obligativitatea cunoaşterii ei de către toţi alolingvii; în acelaşi timp a stipula şi funcţiile unor limbi ale grupurilor etnice.

5. A revedea Legea învăţământului, indicând ca la toate universităţile şi colegiile predarea disciplinelor de profil (în grupele alolingve) să se facă (începând cu anul II-III) în limba de stat.

6. A efectua atestarea la limba română a cadrelor de conducere, a tuturor angajaţilor, a funcţionarilor etc., care, în virtutea obligaţiilor de serviciu, vin în contact cu cetăţenii (art. 7 din Legislaţia lingvistică).

E cazul să amintim că această atestare a fost prevăzută pentru 1 ianuarie 1995, dar prin Decizia Parlamentului (nr. 36-XVIII) din 1 aprilie 1994 atestarea cadrelor la cunoaşterea limbii de stat a fost sistată. Mai târziu, într-o Hotărâre a Guvernului Republicii Moldova se menţiona că, începând cu 1997, toţi funcţionarii publici, în momentul angajării la serviciu, trebuie să cunoască limba de stat sau, dacă se află deja în funcţie, să fie atestaţi („Flux", 26 septembrie 2000, p. 2). Această Hotărâre nu a fost abrogată, dar nici nu se respectă.

În sfârşit, Societatea civilă a Republicii Moldova ar trebui să ceară de la guvernanţi să fie mai insistenţi, mai sinceri, mai decişi în promovarea adevărului ştiinţific privind limba şi istoria neamului nostru! În acest sens aş vrea să-l citez pe cunoscutul poet Ion Hadârcă. Într-un interviu dat ziarului „Flux", poetul a răspuns în felul următor la întrebarea „Ce puteţi spune despre patriotismul moldovenilor?": „Patriotismul românesc este esenţa noastră, este ceea ce ne caracterizează. Noi vom exista în istorie atâta timp, cât vom recunoaşte că suntem români şi că vorbim aceeaşi limbă ca fraţii noştri de peste Prut" („Flux", 6 octombrie 2000, p. 6).

Să sperăm că acest adevăr axiomatic îl vor recunoaşte şi îl vor promova atât conducătorii Republicii Moldova, cât şi toţi trăitorii acestui picior de plai, indiferent de naţiune. Aşa să ne ajute Dumnezeu!

NOTE

[1] „Moldova suverană", 13 aprilie 1993.

[2] „Moldova suverană", 27 august 1993.

[3] *Statele lumii*, Chişinău, Editura Cartier, 2000.

[4] Curierul „Ginta latină", nr. 2, 2000, p. 8 şi „Ţara", 10-VIII-2000, p. 3.

[5] Vezi M. Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mica enciclopedie*, Chişinău, 1993.

[6] În republicile Mari-El, Udmurtia şi Başkiria etnicii ruşi (şi rusofonii) prevalează numeric, în mod zdrobitor, asupra autohtonilor, de aceea şi limba rusă e considerată limbă de stat.

[7] „Ţara", 12 octombrie 2001, p. 3.

Revista „Limba Română", Chişinău, 2001, nr. 9-12, p. 11-21

§ 4 LIMBA ROMÂNĂ ŞI POLITICA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Ca să vorbim despre limba română în Republica Moldova, e necesar, mai întâi, să facem o scurtă retrospectivă asupra situaţiei glotopolitice stabilite imediat după Mişcarea de Eliberare Naţională din anii 1988-1989.

Graţie *perestroicăi* lui M. Gorbaciov şi liberalizărilor în viaţa social-politică din ex-Uniunea Sovietică, românii moldoveni din ex-R.S.S.M. au putut să-şi ceară în mod hotărât drepturile inalienabile privind limba şi alfabetul latin. La sfârşitul lunii august 1989, vreo 700.000 de oameni adunaţi în Piaţa Marii Adunări Naţionale din centrul Chişinăului, stând în genunchi cu mâinile ridicate spre ceruri, scandau neîncetat: *limbă – alfabet, limbă – alfabet*!

Regimul totalitar a fost nevoit să cedeze, elaborând trei legi: a) Legea cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldoveneşti, b) Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti şi c) Legea cu privire la revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină.

Trebuie să marcăm faptul că, sub presiunea scriitorilor, savanţilor-lingvişti, persoanele cu rol de conducere în Partidul Comunist au acceptat să se introducă, în preambulul la legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite, o propoziţie în care se vorbeşte „de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă". Dar această sintagmă nu a fost în măsură a schimba esenţa lucrurilor, deoarece Constituţia de atunci s-a completat imediat cu art. 70^1. Aşadar, am rămas tot în braţele falsei teorii despre două limbi est-romanice: româna şi moldoveneasca.

Dar să vedem cum s-au derulat evenimentele după 1989.

În august 1991 s-a prăbuşit „Imperiul răului" şi Moldova, la 27 august, îşi declară independenţa şi iese din componenţa Uniunii Sovietice. În „Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova" (27 august 1991) se vorbeşte clar despre „declararea limbii române ca limbă de stat", despre două state suverane (România şi Republica Moldova), dar cu aceeaşi limbă – *româna.*

Ni s-a părut că, în sfârşit, a triumfat adevărul. Dar nu a fost aşa. La alegerile parlamentare victoria au obţinut-o agrarienii, socialiştii şi interfrontiştii, formând majoritatea.

Primul lucru pe care îl întreprind agrarienii a fost finisarea şi adoptarea, în iulie 1994, a Noii Constituţii a Republicii Moldova.

Referitor la limbă, s-a neglijat în totalitate opinia expusă în Declaraţia de Independenţă din 27 august 1991. Articolul al 13-lea, de tristă faimă, din această

Constituţie, sună în felul următor: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”. Şi punctum.

Fireşte, intelectualitatea, scriitorii, savanţii, pedagogii, ziariştii, artiştii – toţi oamenii de bună credinţă – nu au fost (şi nu sunt) de acord cu art. 13 din Legea Fundamentală a Republicii Moldova.

Sub presiunea opiniei publice, fostul Preşedinte al Parlamentului, dl Petru Lucinschi, s-a adresat, în septembrie 1994, cu o scrisoare Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, solicitând opinia savanţilor filologi (şi nu numai) referitor la istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească”. În curând a urmat „Răspunsul...” savanţilor din care cităm: „Convingerea noastră este [...] că art. 13 din Constituţie trebuie revăzut în conformitate cu adevărul ştiinţific, urmând a fi formulat în felul următor: Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este Limba Română”[2].

După cum era şi de aşteptat, Parlamentul nu a ţinut seama în niciun fel de părerea Academiei de Ştiinţe. În schimb, studenţimea, liceenii, scriitorii, savanţii, intelectualii în sensul cel mai larg al cuvântului au ieşit în Piaţa Marii Adunări Naţionale din Chişinău, declarând o grevă non-stop pe parcursul lunilor februarie-martie 1995.

Ca urmare a acestor proteste, Preşedintele de atunci al Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, se adresează Parlamentului cu mesajul „Limba Română este numele corect al limbii noastre”. Domnia Sa cere să se revadă art. 13 din Constituţie, pentru că – citim în mesaj – „Ştiinţa lingvistică dovedeşte că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc constituie doar una din varietăţile întregului glotic ce are un singur nume generic – «limba română». Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură. Acestea sunt noţiuni bine cunoscute în întreaga lume şi ar fi o mare eroare dacă nu ar fi la noi însuşite în şcoli, licee, instituţii, universităţi, academii”[3].

Abia la 9 februarie 1996, Parlamentul republicii examinează şi supune la vot iniţiativa legislativă a dlui Snegur, dându-i, desigur, un vot de blam: pro 25 şi contra 58 de voturi.

În acest moment dramatic, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova şi-a mai spus o dată cuvântul. La 28 februarie 1996, Adunarea Generală a Academiei a adoptat o scurtă, dar foarte semnificativă Declaraţie. O cităm *in integrum*: „Adunarea Generală Anuală a Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova confirmă opinia ştiinţifică argumentată a specialiştilor filologi din Republică şi de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova din 9 septembrie 1994), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficială) a Republicii Moldova este Limba Română”.

Aşadar, savanţii şi-au spus cuvântul, dar Puterea nu l-a luat în consideraţie.

Ceea ce s-a obţinut cu multă trudă a fost moratoriul până în anul 2000 asupra articolului 13 din Constituţie. Practic, aceasta însemna că în anii 1997-2000 toţi cetăţenii, în primul rând intelectualii (şcolile, universităţile, mass-media, teatrul, TV, radioul etc.) erau liberi să utilizeze glotonimul „limbă română", etnonimul „popor român", termenii „literatura română", „liceu român" etc.

Părea că toată lucrurile revin pe un făgaş normal şi că Puterea nu acceptă valorile noastre spirituale strămoşeşti, respectă adevărul ştiinţific privind limba şi istoria neamului românesc.

Situaţia s-a schimbat însă începând cu 25 februarie 2001, când, în urma alegerilor parlamentare anticipate, Partidul Comuniştilor din Republica Moldova a obţinut 70 de mandate din 101 posibile. Şi nu este vorba de rezultatele alegerilor ca atare, ci de politica acestui partid faţă de limba şi istoria naţională.

Rezumând-o, am putea schiţa următoarele puncte:

a) recunoaşterea şi oficializarea glotonimului „limba moldovenească" şi eliminarea din uz a glotonimului „limba română", ca aparţinând altui popor, altei ţări;

b) legiferarea în Republica Moldova a două limbi de stat (oficiale): limba moldovenească şi limba rusă;

c) introducerea în programele şcolilor naţionale, în mod obligatoriu, a obiectului de studiu „limba rusă", începând cu clasa a II-a primară;

d) eliminarea din programele de studii preuniversitare şi universitare a disciplinei „istoria românilor" (ca aparţinând altui stat), înlocuind-o cu „istoria Moldovei";

e) scoaterea din circulaţie a cuvintelelor: *Basarabia, basarabeni,* etnonimul *român* substituindu-l cu etnonimul *moldovean*.

Fireşte, conducerea de vârf a Republicii Moldova, presa guvernamentală şi de orientare comunistă a căutat şi caută să „justifice" aceste acţiuni „revoluţionare", pornite împotriva identităţii naţionale, istorice, etnice, lingvistice a poporului nostru. Argumentul forte ar fi rezultatele alegerilor parlamentare. Logica e următoarea: dacă majoritatea electoratului a votat „secera şi ciocanul", înseamnă că împărtăşeşte programul comuniştilor, în care sunt înscrise punctele menţionate mai sus. Şi aici părea că cercul se închide.

Însă, începând cu 9 ianuarie şi până la 25 aprilie 2002, la Chişinău au avut loc mitinguri de protest ale studenţilor, liceenilor, profesorilor, scriitorilor, oamenilor de cultură etc., organizate în Piaţa Marii Adunări Naţionale de către Partidul Popular Creştin Democrat. A apărut şi un orăşel de corturi (numărul acestora ajunsese la 100), care funcţiona în regim non-stop.

Dintre revendicările manifestanţilor menţionăm: abrogarea Ordinului Ministerului de Învăţământ privind introducerea obligatorie a obiectului „limba

rusă”, începând cu clasa a II-a în şcolile primare româneşti; neadmiterea legiferării în Republica Moldova a limbii ruse ca a doua limbă de stat; respingerea ideii de a substitui, în instituţiile preuniversitare şi universitare, disciplina „istoria românilor” prin disciplina „istoria Moldovei”.

Protestatarilor din piaţă li s-au alăturat 380 de lucrători de la Compania de Stat „Teleradio-Moldova”. Ei au declarat grevă şi s-au adresat cu un *Mesaj* către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, arătând că în Republica Moldova se încalcă în mod flagrant art. 10 al *Convenţiei pentru Drepturile Omului,* şi anume: dreptul la libertatea de a comunica informaţii fără amestecul autorităţilor publice. Se arată, în continuare, că la Radio şi Televiziune „a fost instaurat un regim odios de cenzură [...], e interzisă utilizarea cuvintelor *român, limba română, Basarabia, istoria românilor, regim totalitar* [...], e oprită referirea la anumite perioade istorice, cum ar fi cea *interbelică, foametea organizată* (1946-1947), *regimul stalinist, perioada deportărilor în GULAG-uri, perioada renaşterii naţionale din 1989.* E interzisă, de asemenea, abordarea temei protestelor din Piaţa Marii Adunări Naţionale din Chişinău”[4].

Situaţia social-politică din Republica Moldova a ajuns să fie cunoscută în toată Europa şi, astfel, la 24 aprilie Moldova a fost audiată la Sesiunea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE).

În afară de raportul prezentat de experţii Comunităţii Europene, Josette Durieu şi Lauri Vahtre, au rostit alocuţiuni şi preşedinţii celor trei partide parlamentare: V. Stepaniuc (Partidul Comunist din Republica Moldova), D. Braghiş (Alianţa Braghiş) şi Iurie Roşca (Partidul Popular Creştin Democrat), aceştia aducându-şi acuzări reciproce.

APCE a adoptat „Rezoluţia cu privire la funcţionarea instituţiilor democratice în Republica Moldova”. Vom menţiona doar unele măsuri din această detaliată Rezoluţie:

– încetarea manifestaţiilor stradale şi trecerea la un dialog sincer şi constant între Putere şi Opoziţie;

– înregistrarea imediată a Mitropoliei Basarabiei;

– prelungirea moratoriului existent asupra reformelor privind studierea şi statutul limbii ruse şi asupra modificărilor programelor de studiere a istoriei;

– revizuirea Legii audiovizualului şi transformarea, până la 31 iulie a.c., a Companiei „Teleradio-Moldova” într-o instituţie publică independentă;

– asistenţa Consiliului Europei în cazul investigaţiilor privind dispariţia deputatului Vlad Cubreacov;

– procedarea la un dialog sincer şi constant, real şi constructiv între Putere şi Opoziţie, între forţele politice din Republica Moldova.

Sunt în total 16 puncte (punctul 10 mai conţine 8 subpuncte), toate fiind formulate în direcţia democratizării regimului din Republica Moldova.

S-a conformat numai Opoziţia, sistând mitingurile de protest. Rămâne de văzut cum va proceda Puterea, în ce măsură se va purcede la examinarea şi traducerea în viaţă a Rezoluţiei APCE cu privire la funcţionarea instituţiilor democratice în Republica Moldova.

Pentru basarabeni, pericolul cel mai mare este eventuala declarare a limbii ruse ca a doua limbă oficială în Republica Moldova. Acesta este deziderátul suprem atât al Partidului Comunist, cât şi al Kremlinului.

Insistenţa cu care se lucrează în direcţia promovării limbii ruse la rang de limbă de stat în Moldova se explică nu prin frica pierderii acesteia (asimilării rusofonilor), ci prin eterna dorinţă de a rusifica şi, în ultimă instanţă, a elimina în totalitate limba română din Basarabia.

Se ştie că limba naturală se aseamănă cu o plantă vie, care se dezvoltă liber sub soare. Dacă această plantă este umbrită de o altă plantă, mai viguroasă, mai puternică, ea se ofileşte şi, treptat, piere[5].

Cele spuse au fost deja demonstrate cu lux de amănunte în Basarabia în perioada ţaristă (1812-1918), în perioada regimului sovietic (1944-1989), în Transnistria actuală, unde, *de jure,* sunt recunoscute trei limbi de stat: moldoveneasca, ucraineana şi rusa, dar, *de facto,* se utilizează oficial numai ultima.

Declarând rusa drept limbă de stat, puterea din Chişinău urmăreşte şi o idee cu bătaie lungă: să arăte lumii întregi că Basarabia este pământ rusesc şi că autohtonii români basarabeni nu au decât să se resemneze.

Tendinţa de re-rusificare a populaţiei şi a limbii băştinaşilor din Republica Moldova vine în contradicţie cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în ţările ce ţin de Comunitatea Statelor Independente (CSI). Limbile acestor ţări suverane se străduiesc să iasă din strânsorile limbii ruse şi ale „fratelui mai mare”, să revină la matcă şi să se dezvolte în conformitate cu spiritul lor naţional.

De exemplu, fostele republici unionale turcice din Asia Mijlocie şi din Caucaz, precum şi Tatarstanul şi tătarii din Crimeea au abandonat alfabetul rusesc, impus de către sovietici prin anii ’30 ai secolului trecut şi au revendicat (sau trecut) la alfabetul latin. Ca etalon le-a servit limba turcă şi alfabetul ei.

Mai mult decât atât, după cum scrie profesorul rus A. N. Baskakov, „în toate republicile turcice se fortifică purismul lingvistic, direcţionat spre substituirea lexicului rusesc şi internaţional prin echivalente turcice şi arabo-persane arhaizante. De asemenea, se observă înlocuirea celor mai multe noţiuni, redate anterior în limbile turcice prin lexic internaţional şi rusesc, prin lexic autohton sau, mai des, prin arhaisme arabo-persane”[6].

Venind vorba de fostele republici sovietice unionale, constatăm că din 14 numai două au acceptat rusa ca limbă de stat: e vorba de Belarus şi Kârgâstan. Ponderea etniei ruse în unele din aceste republici e mult mai mare decât în Moldova, unde ea constituie 12% (conform recensământului de la 1 ianuarie 1989). Iată

unele exemple: Kazahstan – 38%; Letonia – 32,8%; Estonia – 29%; Ucraina – 21%; Kârgâstan – 21 %; Uzbekistan – 10%; Turkmenistan – 0%; Lituania – 8,4%; Azerbaidjan – 6%.

În privinţa politicii lingvistice în Federaţia Rusă, se ştie că acest stat se constituie din 20 de republici autonome, fiecare având limba sa oficială: Karelia– karela (de fapt finlandeza); Komi – komi; Ciuvaşia – ciuvaşă; Mordovia – mordvină; Tătaria – tătară; Mari-El – mari (alături de rusă); Udmurtia – udmurtă (alături de rusă); Başchiria – başchiră (oficială secundară); Kabardino-Balkaria – kabardină; Osetia-de-Nord – osetă; Daghestan – avara; Cecenia – cecenă; Inguşetia – ingaşă; Kalmâkia – kalmâkă; Bureatia – bureată; Iakutia – iakută; Tuva – tuvină; Karaceaevo-Cerkesia – karaceni; Hacasia – hacasă; Altai – altaică.

Din aceste 20 de republici numai în trei limba rusă e considerată de stat, alături de limba autohtonă. Explicaţia rezidă în existenţa a doi factori: a) de ordin istoric: au fost cucerite de ţarii ruşi încă din sec. al XVI-lea şi b) de ordin demografic: coloniştii ruşi prevalează în mod evident în aceste regiuni. E vorba de următoarele republici autonome: Mari-El (capitala Ioşkar-Ola) – nimerită în componenţa Rusiei în anul 1552, acum are o populaţie de 150.000 de mari şi 250 000 de ruşi; Udmurtia (capitala Ijevsk) – cucerită tot în 1552, componenţa populaţiei este de 200.000 de udmurţi şi 1.000.000 de ruşi, şi, în sfârşit, Başkiria, aflată în componenţa Rusiei din anul 1557, populaţia numără 820.000 de başkiri şi 3.000.000 de ruşi!

Deşi lucrurile sunt clare, apare întrebarea: de ce până în prezent Duma de Stat a Federaţiei Ruse n-a votat legea despre limba rusă ca limbă oficială în Federaţia Rusă[7].

Observăm, aşadar, că Moscova nu se grăbeşte a-şi impune limba rusă subiecţilor federaţiei, dar, în acelaşi timp, îndeamnă parlamentele şi guvernele fostelor ei republicii unionale (astăzi ţări independente) să declare rusa ca a doua limbă de stat. E o politică duplicitară!

Limba rusă nu poate fi recunoscută însă ca a doua limbă de stat în Republica Moldova, cel puţin pentru că ea este limba unei etnii minoritare. Conform ultimului recensământ al populaţiei de la 1 ianuarie 1989, ponderea etnicilor ruşi acoperea 12% din numărul total al locuitorilor Republicii Moldova (dar pe atunci de Republica Moldova ţineau şi Transnistria, şi Găgăuzia).

Practica internaţională arată că în ţările democraţiilor occidentale, reprezentanţii etniilor naţionale se integrează lingvistic şi social în statele-gazdă şi nu complotează ca limbile lor să fie recunoscute drept limbi oficiale.

În Republica Moldova, limbile minorităţilor naţionale nu sunt strâmtorate în niciun fel. După cum am spus la începutul acestei comunicări, în Moldova există şi se respectă Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. Articolul 4 din această lege stipulează: „Statul garantează

folosirea limbilor ucraineană, rusă, găgăuză, idiş, ivrit, ţigănească, a limbilor altor grupuri etnice pe teritoriul republicii pentru satisfacerea necesităţilor naţional-culturale".

În Republica Moldova au fost deschise şcoli cu predarea integrală sau parţială în limbile rusă, ucraineană, belarusă, bulgară, găgăuză, ivrit-idiş; apar ziare şi reviste în limbile minoritarilor, se organizează emisiuni, în aceste limbi, la radio şi televiziune. Limba rusă se utilizează în cele mai luxoase magazine, publicitatea (orală şi scrisă) este aproximativ 80% în ruseşte; la Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova există un sector ştiinţific aparte care se ocupă de limba, literatura, istoria, etnografia, cultura etc. minoritarilor din Republica Moldova, iar Parlamentul a creat un Departament de Relaţii Interetnice.

În toate Universităţile republicii (cca 47) instruirea se face în două limbi: română şi rusă (se formează grupe academice cu predarea în limba română şi grupe cu predarea în limba rusă). S-au deschis două Universităţi slavone (aşa ceva nu există nici la Kiev, nici la Minsk!), s-au înfiinţat 13 organizaţii neguvernamentale ale minorităţilor naţionale: 1) Comunitatea rusă; 2) Fundaţia scrisului şi culturii slavone; 3) Mişcarea obştească „Russkoe duhovnoe edinstvo" (adică „Unitatea spirituală rusă"); 4) Asociaţia femeilor „Rossianka"; 5) Comunitatea bulgară; 6) Comunitatea belarusă; 1) Asociaţia organizaţiilor şi comunităţilor evreieşti; 8) Comunitatea azeră „Araz"; 9) Comunitatea uzbecă; 10) Comunitatea germană; 11) Societatea social-culturală a ţiganilor „Sinti"; 12) Comunitatea tătarilor „Idel"; 13) Organizaţia obştească de tineret „IUMA"[8].

Aşadar, noi, în Republica Moldova, am manifestat o deschidere faţă de limbile minoritare, o deschidere largă, *avant la lettre,* chiar înainte ca organismele internaţionale să pună problema protejării şi ocrotirii acestor idiomuri.

Dar sunt oare recunoscători minoritarii pentru ospitalitatea şi generozitatea românilor-basarabeni? Mişcarea noastră pentru renaşterea naţională, începută în 1988 (şi care durează până în prezent), a fost susţinută de foarte puţini reprezentanţi ai etniilor conlocuitoare.

Dimpotrivă, ni s-au pus şi ni se pun piedici, mai ales, din partea multor etnici ruşi. Ei complotează şi-i instigă pe ceilalţi minoritari împotriva limbii române, a istoriei românilor, a identităţii lingvistice, culturale, religioase etc.

O dovadă elocventă în acest sens este şi Apelul celor 13 organizaţii nonguvernamentale ale minoritarilor (de care am amintit mai sus), adresat Comunităţii Internaţionale, şi anume către: Secretarul General al ONU, Parlamentul European, Secretarul General al Consiliului Europei, Înaltul Comisar al Consiliului Europei pentru Drepturile Omului, Congresul SUA, Khessetul Statului Israel, Senatul României, Preşedintele SUA, Preşedintele Franţei, Preşedintele României, Preşedintele Ucrainei, Preşedintele Israelului, Cancelarul Federal al Germaniei, Prim-Ministrul Franţei, Prim-Ministrul Ungariei, Prim-Ministrul

Statului Israel, Secretarul General al NATO, Înaltul Comisar al OSCE pentru Minorităţile Naţionale. În Apel situaţia socio-politică din Republica Moldova este prezentata în culori negre. În opinia semnatarilor Apelului, în republică prosperă antisemitismul, vrajba naţională, xenofobia, genocidul ş.a.m.d. Iată cum se încheie acest Apel: „Chemăm organizaţiile internaţionale, pe toţi acei ce nu pot rămâne indiferenţi faţă de cel mai detestabil fenomen din istoria omenirii – xenofobia, şovinismul, antisemitismul – să sesizeze situaţia din Moldova în toată diversitatea ei şi să nu facă deducţii pripite de dragul unor interese politice, indiferent ale cui sunt ele”[9].

Nu e greu de înţeles că Apelul urmăreşte scopul de a-i discredita pe românii basarabeni, de a-i prezenta în faţa lumii ca pe nişte terorişti politici, nişte şovini, nazişti, ceea ce nu corespunde adevărului.

Republica Moldova a fost vizitată şi controlată, sub aspectul politicii naţionale, de mulţi reprezentanţi ai diferitor organisme internaţionale. Şi trebuie să spunem că nimeni dintre aceşti inspectori nu a plecat din Chişinău cu impresia că aici înfloreşte vrajba naţională, antisemitismul sau şovinismul.

Aceste vicii trebuie căutate în altă parte, iar semnatarii Apelului ştiu foarte bine unde!

Dacă e vorba de scrierea petiţiilor cu plângeri, aceasta ar fi în drept s-o facă naţiunea titulară a Republicii Moldova, căci ei îi sunt lezate drepturile la limbă, istorie, identitate naţională.

Ce ar trebui făcut pentru a detensiona situaţia glotopolitică din Republica Moldova?

Credem că ar trebui întocmit un program ce ar conţine următoarele măsuri:

1. Să se ceară de la clasa conducătoare a Republicii Moldova să împărtăşească principiile ştiinţifice privind etnogeneza şi glotogeneza poporului nostru, să spună deschis, sus şi tare, pe înţelesul tuturor, cine suntem, ce limbă vorbim, de unde venim şi încotro ne îndreptăm;

2. Să terminăm o dată pentru totdeauna cu pseudoteoriile despre două limbi, două literaturi, două popoare, două culturi şi chiar două biserici. În acest sens, să scriem peste tot (în manuale, ziare, reviste etc.) următoarele cuvinte ale lui Alexie Mateevici: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania. Fraţii noştri nu se numesc după locul unde trăiesc, ci îşi zic *români.* Aşa trebuie să facem şi noi!

N-avem două limbi şi *două literaturi,* ci *numai una,* aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba”[10];

3. Preşedintele republicii să se adreseze Parlamentului cu o iniţiativă legislativă în privinţa revederii şi reformulării articolului 13 din Constituţie în felul următor: „Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”;

4. Să se revadă în mod fundamental şi să se reediteze Legislaţia lingvistică din anul 1989, căci ea s-a învechit sub toate aspectele (factologic, moral, politic, social etc.);

5. Să se facă un nou recensământ al populaţiei (ultimul a fost la 1 ianuarie 1989). Ex-Prim-Ministrul Ion Ciubuc a promis că recensământul va avea loc la 1 ianuarie 1999. Spre marele nostru regret, această promisiune, ca şi multe altele, a rămas doar pe hârtie;

6. Legea Învăţământului să fie completată cu un articol în care să se indice că la toate colegiile şi universităţile predarea obiectelor de profil se va face (începând cu anul II) în limba de stat (română);

7. Să se efectueze, în sfârşit, atestarea la limba română a cadrelor de conducere, a funcţionarilor de tot felul, care, în virtutea obligaţiilor de serviciu, vin în contact cu cetăţenii[11].

Situaţia glotopolitică din Republica Moldova este foarte complicată. Peste noi, cei din Basarabia, stă gata să se rostogolească giganticul tăvălug al celei de-a doua limbi de stat.

Ca să ne opunem, trebuie să fim mai uniţi „în spirit şi în simţiri".

REFERINŢE

1. Articolul precizează: „Limba de Stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti este limba moldovenească [...] ce funcţionează pe baza grafiei latine".

2. A se vedea: „Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului «limba moldovenească»", în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente,* Chişinău, 1996, p. 313.

3. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente,* Chişinău, 1996, p. 327.

4. „Ţara", 21 martie 2002, p. 2.

5. Cf. M. Pănuţă, „Literatura şi Arta", 28 martie 2002, p. 1.

6. А. Н. Баскаков, *Некоторые общие тенденции национального языкового развития в Российской Федерации,* în vol. *Язык и общество на пороге нового тысячелетия. Итоги и перспективы. Тезисы докладов международной конференции,* Москва, 23-25 октября 2001, г. Москва, 2001.

7. В. Ю. Михальченко, *Язык и общество в Российской Федерации на пороге нового тысячелетия,* p. 8.

8. „Moldova Suverană", 4 aprilie 2002, p. 3.

9. Ibidem.

10. A. Mateevici, *Opere,* vol. I, Chişinău, 1993, p. 486-447.

11. Art. 7 din *Legislaţia lingvistică*, Chişinău, 1989.

12. „Flux", 26 septembrie 2000, p. 2.

Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării,
Editura Trinitas, Iaşi, 2002, p. 41-52

§ 5 REPERE ALE DEMNITĂŢII NAŢIONALE: LIMBA ŞI STATUL

Bogăţia unei limbi, varietăţile de expresie, abundenţa vocabularului, prezenţa tuturor stilurilor funcţionale şi a terminologiei din toate domeniile vieţii social-politice, economice, culturale, ştiinţifice etc., denotă o înaltă dezvoltare la nivel cultural, social, moral, intelectual a societăţii respective. Limba română dispune de toate aceste proprietăţi şi facultăţi, în limba română se pot traduce orice opere, din orice limbă străină, dat fiind faptul că ea (româna) are un fond lexical extrem de bogat şi o structură gramaticală complexă. Astăzi româna stă, cu demnitate şi onoare, alături de alte limbi romanice şi neromanice, ea vorbindu-se în România şi în alte ţări.

În Republica Moldova, în ultimii 13 ani, băştinaşii şi alogenii au avut foarte mult de câştigat în planul culturii lingvistice, după oficializarea limbii române şi revenirea ei la grafia latină. Elevii, studenţii, ziariştii, savanţii, artiştii, oamenii politici, funcţionarii de stat, dar şi mulţi alolingvi s-au adăpat la izvorul nesecat al limbii române, s-au familiarizat, în limba maternă, cu patrimoniul naţional comun în toate domeniile vieţii materiale şi spirituale, devenind mai bogaţi sufleteşte, mai culţi, mai patrioţi.

Şi tocmai în actuala perioadă de renaştere naţională, de anihilare a balastului lingual acumulat în perioada postbelică de totalitarism în Republica Moldova, se găsesc forţe care încearcă să ne întoarcă la situaţia de tristă amintire de până la 1989. Dar s-o luăm pe rând, referindu-ne concret la Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova (Proiect publicat în ziarul guvernamental, „Moldova suverană" din 25 iulie 2003).

I. În Concepţie... se revine la falsul glotonim „limba moldovenească", confundându-se, în felul acesta, noţiunea de *limbă* cu cea de *grai* (subdialect). Este unanim recunoscut în lumea specialiştilor filologi că limba română are cinci graiuri, numite şi subdialecte, şi anume: *moldovenesc, muntenesc, crişan, maramureşean* şi *bănăţean,* fiecare dintre ele caracterizându-se prin anumite trăsături specifice, mai ales la nivel fonetic şi lexical. Cu toate acestea, toţi locuitorii din spaţiul românesc se înţeleg fără dificultăţi, căci diferenţele de limbă sunt nesemnificative la nivelul comunicării. Mai mult decât atât, cronicarii şi rapsozii, traducătorii, feţele bisericeşti, toţi oamenii cărţii şi culturii, începând, poate, cu diaconul Coresi, plămădind limba literară, au formulat primele *norme fonetice, lexicale, morfologice, sintactice, ortoepice,* au triat, au selectat, au ales cele mai frumoase, mai înţelese mostre din toate subdialectele (dar mai cu sea-

mă din graiul muntenesc şi cel moldovenesc) şi au creat o limbă „ca un fagure de miere” (M. Eminescu).

Despre fenomenul în cauză sunt „vagoane” de literatură. Filologii-romanişti din Republica Moldova, din România şi din alte ţări recunosc, *in corpore*, că în Europa de Est (Europa răsăriteană şi Balcani) există o singură limbă romanică – cea *română* – având următoarele dialecte: *aromân, istroromân, meglenoromân,* şi subdialectele: *muntenesc, moldovenesc, crişan, maramureşean* şi *bănăţean,* în principiu, e vorba de un truism pe care nimeni dintre savanţii serioşi nu-l mai pune la îndoială. Excepţie mai fac doar unii aşa-zişi patrioţi din Republica Moldova, care avansează falsul ştiinţific şi istoric până la rang de lege organică.

În această ordine de idei, vom menţiona că oamenii luminaţi (filologi şi filozofi) din diferite ţări şi-au dat seama că în partea de Est a Europei există o limbă romanică aparte – valaha (româna) – pe care o introduceau în clasificările respective de limbi. Prof. E. Coşeriu scria: „Avem deci de la Genebrard până la Vater – dacă facem abstracţie de autorii care includ şi limbi neromanice – următoarele enumerări de limbi romanice de sine stătătoare, în care apare şi româna:

Nr.	**Anul**	**Lingvistul**	**Limbile romanice**
1.	1580	Genebrard	It., sp., fr., rom.
2.	1587	Poza	It., sp., fr., rom.
3.	1613	Duret	It., sp., fr., rom.
4.	1623	Opitz	It., sp., fr., rom.
5.	1671	Skinner	It., sp., fr., rom.
6.	1671	Stiernhielm	It., sp., fr., rom., ret., sard. (cat.)
7.	1686	Kirchmajer	It., sp., fr., rom., ret., sard.
8.	1784	Hervás	It., sp., fr., rom., port.
9.	1817	Vater	It., sp., fr., rom., ret., port.

Acest tabel, continuă regretatul profesor Eugeniu Coşeriu, deşi nu are, evident, pretenţia de a fi exhaustiv, arată, fără echivoc, cât de important este locul pe care îl ocupă contribuţiile lui Genebrard şi Poza în istoria cunoaşterii românei în Europa Occidentală” (E. Coşeriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994, p. 16-17).

Fiindcă analizăm secolele trecute, am putea să amintim şi autorii noştri care au denumit corect limba pe care o vorbim. Astfel, mitropolitul Moldovei Varlaam (1590-1657), animatorul tiparului în Moldova, al traducerilor ecleziastice din slavoneşte şi greceşte, unul dintre cei „trei stâlpi” ai renaşterii moldoveneşti (P. Movilă, V. Lupu şi Varlaam); şi-a intitulat una dintre scrierile sale extrem de importante pentru creştinii ortodocşi din tot spaţiul românesc în felul următor: *Carte românească de învăţătură...* (1643). În *Cuvânt către cetitoriu* mitropolitul scria: „...cu mult mai vârtos *limba noastră românească* ce n-are carte pre limba sa, cu anevoie iaste a înţelege cartea alţii limbi” (subl.n. – *A.C.*).

Traducând din greceşte şi slavoneşte şi prelucrând în limba noastră „Psaltirea pre versuri tocmită” (1673), un alt mare cărturar, mitropolitul Moldovei Dosoftei (1624-1693), scria pe foaia de titlu: „Psaltirea sfântului proroc David. *Pre limba rumânească...*”. În *Predoslovie* la lucrarea *Stihuri* Dosoftei nota: „Letopiseţul din grecie / Ce s-au scos *pre românie...*”.

Prin traducerile sale, Dosoftei a contribuit mult „la introducerea limbii române în cărţile bisericeşti, în locul limbii slavone”. Mai mult, mitropolitul ştia să scrie în aşa fel ca să fie înţeles de „toată seminţia românească” (vezi *Dicţionar de literatură română*. Coordonator: Dim. Păcurariu, Bucureşti, 1979, p. 145).

Mitropolitul Dosoftei este considerat „Cel dintâi poet al românilor” (vezi N. A. Ursu, *„Viaţa şi petrecerea” mitropolitului Dosoftei al Moldovei*, în cartea: Dosoftei, *Versuri alese*, Editura Virginia, Iaşi, 1994, p. 18). În poemul *Domnii Ţării Moldovei* citim: „Descălecat-au ţara domnul Dragoş-Vodă, / Fericită, buiacă, cu tot feli de roadă, / Când au adus într-însă *româneasca limbă*, / De bun neam şi ferită de calea cea strâmbă” (Dosoftei, *op. cit.*, p. 35).

Stabilindu-se în Rusia, unde, fiind poliglot, a devenit şef al Corpului de tălmaci de pe lângă Consiliul Diplomatic din Moscova, cărturarul umanist Nicolae Milescu-Spătaru (1636-1708), care a peregrinat prin multe ţări străine (Franţa, Germania, Suedia, China), era ferm convins că vorbeşte româneşte. Astfel, una dintre multiplele lui traduceri sună aşa: „Carte de multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinţei noastre, tălmăcită de Nicolae Spătariu de pe limba grecească *pre limba noastră proastă rumânească*” (subl.n. – *A.C.*).

Reflecţii preţioase privind denumirea idiomului nostru şi a etnonimului a făcut şi D. Cantemir (1693-1723), domnitor al Moldovei, om de ştiinţă, mare umanist, membru al Academiei din Berlin. În *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, stă înscris: „...neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor, care cu toţii cu un nume de obşte *români se cheamă...* Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români,* iar limbii noastre nu dacică, nici *moldovenească...* ci *românească*” (subl.n. – *A.C.*).

Pentru unitatea şi identitatea de neam şi de limbă au militat toţi scriitorii din Moldova istorică şi din Basarabia: Gh. Asachi, Al. Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, B.-P. Hasdeu, C. Stamati, C. Stamati-Ciurea, A. Mateevici ş.a. Iată câteva exemple: în anul 1829, Gh. Asachi începe a edita la Iaşi gazeta „Albina *românească*” (şi nu „moldovenească”), şi în acelaşi timp la Bucureşti Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), tot în 1829, inaugurează prima gazetă din Principate – „Curierul românesc”.

Costache Negruzzi (1808-1868) publică în 1837 strălucitul eseu „Cum am învăţat româneşte”, începându-l în felul următor: „Pe când uitasem că *suntem români* şi că avem şi noi o limbă...”, iar în 1853 (până la Unirea Principatelor din 1859) compune poezia-cântec *Eu sunt român* cu duioasele versuri-refren: „Eu sunt român şi-mi place ţara mea”.

Vasile Alecsandri a scris şi a editat la Paris în 1863 cartea *Grammaire de la langue roumaine* (*Gramatica limbii române*). Scopul principal al „bardului de la Mirceşti" a fost să familiarizeze publicul francez cu limba română-soră, vorbită atunci de aproximativ opt milioane de oameni.

În toată opera publicistică şi politică a lui Mihai Eminescu găsim doar glotonimul „limba română", „limba românească" şi etnonimul „român". „Luceafărul poeziei noastre" nu-şi imagina că cei din Basarabia ar vorbi o altă limbă decât cea românească. Iată de ce pe Al. Donici (născut în satul Bezeni, jud. Orhei) îl numea „cuib de înţelepciune" şi-l aşeza alături de scriitorii din Moldova istorică şi din Muntenia, scriind: „Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu şi alţii... ştiu o limbă frumoasă, vrednică şi înţeleasă, de opincă şi de Vodă" (vezi: Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă şi stil*, Bucureşti, 1957, p. 146).

Flacăra spiritului naţional, a identităţii de limbă, de neam şi de istorie nu s-a stins niciodată chiar în Basarabia, anexată de ţarismul feroce, cu politica lui de deznaţionalizare şi de eliminare a limbii române. Vom aminti aici numai opinia celor doi Stamati (tatăl şi fiul). Astfel scriitorul basarabean Constantin Stamati (1786-1860) scria: „în Basarabia lipsesc cu totul şcoli româneşti; în grabă nici nu va mai fi *limba românească* (subl.n. – *A.C.*) în Basarabia, pentru că ea are să se mistuie cu cea rusească" (C. Stamati, *Opere alese*, Chişinău, 1958, p. 591).

Constantin Stamati-Ciurea (1828-1898, Caracuşeni, jud. Edineţ) resimţea aceeaşi oprimare glotică şi naţională ca şi tatăl sau, ceea ce l-a făcut să scrie: „Ce se atinge de scrierile mele în *limba română* (subl.n. – *A.C.*), îmi era imposibil a le scoate la lumină, în toată Rusia nu există nici o tipografie română... *Limba română rustică, precum o vorbeşte poporul nostru din Basarabia* (subl.n. – *A.C.*), a fost singurul izvor din care m-am adăpat. Nici o şcoală populară măcar! Am fost şi sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavonismului. Mai mult nu zic" (vezi C. Stamati-Ciurea, *Opere alese,* Chişinău, 1957, p. 424).

Basarabeanul B.-P. Hasdeu (1838-1907, Cristineşti, jud. Hotin), savant-enciclopedist, scriitor, lingvist, ne-a lăsat versurile: „Românimea cât trăieşte, / Graiul nu şi-l va uita. / Să vorbim dar româneşte, / Orice neam în limba sa!" (poezia *Să vorbim româneşte*).

Ca să încheiem măcar aproximativ şirul scriitorilor basarabeni din secolul al XIX-lea, care s-au pronunţat ferm pentru aspectul ştiinţific şi istoric privind glotonimul „limba română" şi etnonimul „popor român", să apelăm şi la Alexie Mateevici (1888-1917, Căinări, Zaim, jud. Tighina). Pe 25-28 mai 1917, la Chişinău, aflat în curs de eliberare de ţarism, a avut loc Congresul Gubernial al Învăţătorilor Moldoveni din Basarabia. Să cităm fragmentar din ilustra alocuţiune a lui Al. Mateevici la acest congres: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între dumnevoastră nu toţi sunt uniţi asupra unor

idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alţii – cei mai puţini – români. Ei, bine, dacă aţi luat asupra dumnevoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să daţi poporului idei adevărate, căci altfel întreg învăţământul e fără rost...

Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania *(aplauze).* Fraţii noştri din Bucovina, Transilvania şi Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci îşi zic români. Aşa trebuie să facem şi noi! *(aplauze)...*

Trebuie să ştim de unde ne tragem, căci altfel suntem nişte nenorociţi rătăciţi. Trebuie să ştim ca suntem români, strănepoţi de-ai romanilor, şi fraţi cu italienii, francezii, spaniolii şi portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem şi copiilor, şi tuturor celor neluminaţi, să-i luminăm pe toţi cu lumina dreaptă...

N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească (subl.n. – *A.C.*)" (A. Mateevici, *Opere*, vol. 1, 1993, p. 463-464).

Alexie Mateevici, autorul celebrei poezii *Limba noastră*, devenită astăzi Imnul Republicii Moldova, nu a fost nici politician, nici savant, ci preot, chemat să lumineze poporul, ca un păstor al inimilor, om de bună-credinţă, propovăduitor al adevărului!

Menţionăm că nu numai scriitorii basarabeni, ci, în general, oamenii instruiţi, profesorii de licee, slujbaşii autohtoni şi neautohtoni, clerul etc. îşi dădeau prea bine seama că glotonimul adecvat este „limba română", şi nu „limba moldoveneasca". Astfel, profesorul Iacob Hinculov publică în anul 1840 la Sankt Petersburg cartea *Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki*, notând în *Prefaţă*: „Aceasta este *limba română şi denumirea român nu este întâmplătoare* (subl.n. – *A.C.*): până la întemeierea voievodatului moldovenesc, locuitorii ambelor principate erau cunoscuţi cu numele comun *român. Limba română poate servi drept numitor comun al dialectelor valah şi moldovenesc* (subl.n. – *A.C.*)". O mai rezonabilă judecată nici că se poate!

În 1865 profesorul de liceu Ioan Doncev scrie şi editează (pe cont propriu) la Chişinău *Cursulu primitivu de limba română, compusu pentru sholele elementare şi IV clase gimnaziale* şi *Abeceda română*. Ambele lucrări au apărut în grafia latină, fapt ce denotă un deosebit curaj din partea autorului.

Interesant este de menţionat, în acest plan, că în Basarabia, pe vremea ţarismului, se găseau şi intelectuali ruşi care înţelegeau că aici locuiesc români-basarabeni şi că vorbesc limba română. Astfel, într-o scrisoare din 11 februarie 1863 către Ministerul Instrucţiunii Publice din Rusia, eforul Circumscripţiei de Învăţământ Odesa, A. Artimovici, scria: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm *populaţia românească a Basarabiei* (subl.n. – *A.C.*) să folosească limba Principatelor vecine, unde populaţia românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latineşti,

neprielnice limbii slave; restricţiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul de a înrădăcina în Basarabia un dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: *nu-i putem constrânge pe învăţători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova şi Valahia, adică printre masele principalelor ei purtători si nici părinţii nu vor dori ca ai lor copii să înveţe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viaţa de toate zilele* (subl.n. – *A.C.*) (Arhiva Centrală Istorică de Stat din Sankt Petersburg. Fond 733, registru 78, dos. 1043, fila 7-8. Citat după Ion Iova. *Ioan Doncev şi istoria apariţiei manualelor lui*, „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", A.Ş.M., 1993, nr. 1, p. 98. Vezi şi Lidia Colesnic, *Funcţionarea limbii române în instituţiile de învăţământ din Basarabia (1812-1918)*, Autoreferatul tezei de doctor în filologie, U.S.M., Chişinău, 2001, p. 14. De aceeaşi autoare *Limba română în Basarabia (1812-1918)*, Chişinău, Editura Museum, 2003, passim). Comentariile ne par de prisos!

Deoarece am pornit vorba despre savanţii şi oamenii de cultură de peste hotare care s-au pronunţat împotriva aşa-numitei „limbi moldoveneşti", arătând că în Europa de Est există o singură limbă romanică, şi anume *limba română*, ne vom referi şi la renumitul savant-romanist italian de rezonanţă europeană, Carlo Tagliavini. Încă în anul 1956, la Congresul Internaţional de Romanistică, ţinut la Florenţa (Italia), C. Tagliavini, în comunicarea sa cu un titlu foarte semnificativ, se intreba plin de nedumerire: „Una nuova lingua litteraria romanza? Il Moldavo?", subliniind, în prezenţa romaniştilor din toată lumea, că „pretinsa «limbă moldovenească» nu este decât româna neliterară, scrisă cu un alfabet rusesc uşor modificat..." (vezi Carlo Tagliavini, *Originile limbilor romanice*, trad. din ital., Bucureşti, 1977, p. 289).

Falsul glotonim „limba moldovenească" şi antiştiinţifica teorie despre două limbi romanice de est (româna şi moldoveneasca) sunt / au fost respinse şi de către mulţi specialişti ruşi din perioada sovietică şi din prezent!

Astfel, profesorii R. Budagov şi S. Bernştein subliniau: „Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reuşit să arătăm şi să demonstrăm – pe bază de fapte concrete şi edificatoare – deosebirile dintre limbile română şi moldovenească.

Unitatea de limbă română-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice.

La ora actuală, această teză este recunoscută de toţi specialiştii care tratează problema în cauză (teoria despre două limbi) ...a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forţe şi mult timp pentru a demonstra teza eronata cum că moldovenii şi românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestei teze nu au existat şi nici nu pot exista" (vezi culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*, Chişinău, 1989, p. 355-356, sau revista „Nistru", 1988, nr. 11, redactor-şef – D. Matcovschi). Mai e nevoie de comentarii? Sau de pretinse dicţionare moldoveneşti-româneşti?

Un foarte cunoscut lingvist rus, academician, doctor habilitat, profesor universitar din Sankt Petersburg, Rajmund G. Piotrowski, în *Ocrotirea limbii şi culturii naţionale* („Literatura şi Arta”, 28 august 2003, p. 3), scrie: „Noi, romaniştii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus şi tare că limba băştinaşilor din Basarabia este cea română, în acest context menţionez studiile vestiţilor filologi S. Bernştein, R. Budagov, V. Lisiţki, S. Semcinschi sau ale lingviştilor din alte ţări, ca regretatul Eugeniu Coşeriu – lingvistul sec. XX – Valeriu Rusu, Ana Tătaru etc.”. Autorul subliniază în încheiere: „A susţine opinia că există o limbă «moldovenească» este o «aberaţie politică» (E. Coşeriu), este o greşeală gravă şi o *incultură lingvistică*”.

Vorbind despre glotonim, *Proiectul* acelei Concepţii a politicii naţionale de stat a Republicii Moldova ar fi trebuit să pornească nu de la Legislaţia lingvistică din perioada sovietică (1989), ci de la Declaraţia de independenţă a Republicii Moldova (adoptată la 27 august 1991), în care se utilizează glotonimul ştiinţific „limba română” (citez: „Decretarea *limbii române ca limbă de stat şi reintroducerea alfabetului latin*”). De asemenea, a fost necesar să se ia în considerare un foarte important document istoric – *Răspuns* la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească” (opinia specialiştilor filologi ai Academiei, acceptată la şedinţa lărgită a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova în 1994).

II. Deşi în Concepţie... nu se afirmă în mod categoric că în Republica Moldova urmează a fi legiferate două limbi de stat: „moldoveneasca” şi rusa, *Proiectul* este împestriţat cu teze ca: „Limba rusă... se aplică şi ea în toate sferele vieţii statului şi societăţii”.

Mai mult decât atât, limbii ruse i se atribuise încă două funcţii importante:

1. „are statutul de limbă de comunicare interetnică”;

2. are statut de limbă oficială, deoarece se cere „asigurarea de condiţii pentru păstrarea şi dezvoltarea în continuare a funcţiilor oficiale ale limbii ruse”.

Aşadar, „limba moldovenească” rămâne pur şi simplu *limbă de stat,* dar nu şi *oficială,* dar nu şi *„de comunicare interetnică*”!

Apare *nolens-volens* necesitatea să delimităm noţiunile; *limbă de stat* şi *limbă oficială.*

În viziunea noastră, e corect să considerăm că *de stat* sunt toate limbile care există în stat – adică şi limbile minorităţilor etnice, pentru că statul le ocroteşte! Ca, de altfel, şi oamenii: toţi cetăţenii unui stat sunt ai statului respectiv şi acesta îi protejează.

Limbile minoritare sunt considerate locale, statul având grijă de dezvoltarea lor. O limbă minoritară îşi are drepturile ei fixate recent în Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (elaborată de Uniunea Europeană, UNESCO, Consiliul Europei) şi nu poate pretinde a fi limba *oficială* sau a elimina limba na-

ţiunii titulare, cum e cazul în Republica Moldova. Aici etnicii ruşi, diaspora rusă, are o pondere de 12% din numărul total al populaţiei, dar se fac tentative de a decreta *limba lui Puşkin* ca limbă oficială. Este o situaţie conflictuală, care trebuie aplanată în conformitate cu normele şi legile internaţionale în acest sens.

În Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare se fac următoarele stipulări foarte importante pentru a înţelege *rolul* şi *locul* limbilor minoritare într-un stat independent:

1. „Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale şi al necesităţii lor de a le însuşi" (Preambul).

2. „Limbile regionale sau minoritare pot fi folosite în învăţământ (în zonele respective), fără a aduce atingere limbii oficiale a statului" (art. 8, p. 5-6).

3. „Prevederile din Carta europeană... nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acţiuni ce contravin scopurilor Cartei naţiunilor unite sau altor obligaţii de drept internaţional, inclusiv principiului suveranităţii teritoriale a statelor" (art. 5, p. 3).

Postulatele enumerate mai sus urmează a fi respectate în toate ţările, inclusiv în ex-republicile fostei Uniuni Sovietice.

Fireşte, pe Terra se mai întâlnesc cazuri regretabile când limba unei diaspore (sau minorităţi etnice) ajunge la rang de *limbă oficială într-un stat.* Exemple concludente ne oferă, mai ales, reminiscenţele regimului colonial, în multe ţări din Africa, Asia, America Centrală. Aici unele limbi europene s-au instalat împreună cu ocupanţii sosiţi în secolele trecute, autodeclarându-se limbi oficiale. Este notabil că limbile colonizatorilor se menţin până în prezent, deşi regimul colonial s-a prăbuşit demult şi ponderea elementului etnic european acolo este derizoriu de mică. Spre exemplu, *limba engleză* continuă a fi *limbă oficială* în ţări ca *Zimbabwe* (aici băştinaşii constituie 96%), *Nigeria, Zambia, Trinidad-Tobago* (populaţia băştinaşă – 97%), *Sierra Leone* (pop. băştinaşă, negri – 98%), *Namibia* (negri bantu – 89%), *Liberia, Jamaica, Gambia* etc. Şi limba franceză domină „piaţa glotică", fără concurenţă, ca unica limbă oficială, în fostele sale colonii, devenite în prezent state independente: Republica Togo, Republica Niger, Republica Mali, Republica Populară Congo, Republica Benin ş.a.

Şi totuşi, odată cu obţinerea independenţei, în fostele colonii au loc adevărate revoluţii culturale, inclusiv lingvistice. Multe foste ţări coloniale încearcă a-şi promova şi limbile naţionale (autohtone) la rang de idiomuri oficiale.

Memento: Problema abandonării limbii colonizatorilor nu este una uşoară din două motive:

1) multe ţări (foste colonii) sunt *exoglossice,* adică polilingve, cu nenumărate graiuri tribale care se „ceartă" pentru întâietate. De exemplu, în Benin sunt 40 de limbi tribale, în Camerun – 135, în Nigeria – 200, în Zair – 856 ş.a.m.d. „Bătăliile" glotice se ţin lanţ în asemenea ţări;

2) în limbile autohtone nu există limbaje, terminologii, stiluri funcţionale, deoarece, de regulă, ele nu au scrisul lor.

Din cele relatate, pare explicabil de ce în prezent, în unele foste colonii, sunt legiferate 1-2-3 limbi ale aborigenilor, alături de o limbă europeană (adică a ocupantului). Iată câteva „tandemuri linguale”:

Uganda – engleza şi swahili;
Senegal – franceza şi wolof;
Ciad – franceza şi araba;
Madagascar – franceza şi malgaşa;
Kenya – engleza şi swahili (negrii ajung la 95%);
Haiti – franceza şi creola haitiană;
Burundi – franceza şi nindi-kirundi etc.

Acestea fiind spuse, mă întreb: oare şi noi, basarabenii, cu vechi tradiţii culturale, cu o limbă română dispunând de toate limbajele, de toate terminologiile referitoare la ştiinţă, economie, istorie, cultură, în sens larg etc., trebuie să ne mulţumim cu a secunda în ţara proprie o limbă a diasporei care ni se impune ca limbă oficială şi de comunicare interetnică? Doar suntem în Europa şi nu în Burundi (din Africa Centrală)!

III. Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova propagă intens răsuflata idee a bilingvismului armonios. Citâm:

„Pentru Moldova este caracteristic bilingvismul moldo-rus şi rus-moldovenesc, statornicit istoriceşte, care în actualele condiţii este necesar să fie dezvoltat şi perfecţionat”.

Dacă limba română s-a eliminat complet din şcolile ţinutale prin Ukazul ţarist din 3 februarie 1871 pe motiv că „graiuri locale în Imperiu nu se predau”, dacă în perioada sovietică (1945-1990) limba noastră şi-a restrâns până la refuz funcţiile sociale, iar limba rusă domină peste tot – aceasta înseamnă bilingvism „armonios” moldo-rus şi rus-moldovenesc stabilit istoriceşte?

În Basarabia bilingvismul naţional-rus niciodată n-a fost simetric, ci numai subordonat, ceea ce a condus la impurificarea limbii române cu barbarisme lexicale, cu calcuri lingvistice, cu deformări de topică etc. Multe dintre ele (tip: a crăsui „a vopsi”, a bălui „a petrece”, bulcă „franzelă”, zadvişcă „zăvor” etc.) sunt fixate în desuetul Dicţionar moldovenesc-românesc ca alcătuind „specificul” limbii moldoveneşti.

A fi bilingv nu este un cusur, ci un avantaj şi tinerii se străduiesc să înveţe 2-3 limbi străine, care, desigur, nu le poluează limba maternă, însă în ceea ce priveşte bilingvismul moldo-rus în republica noastră, el s-a manifestat până acum în mod inechitabil: băştinaşii învăţau limba rusă – rusofonii neglijau limba băştinaşilor. Nu văd cum, după implementarea Concepţiei... discutate, s-ar putea schimba situaţia spre mai bine.

E de reţinut că, în general, bilingvismul asimetric conduce la denaturarea limbii subordonate şi, în ultimă instanţă, la dispariţia ei şi înregistrarea în Cartea roşie a limbilor mici (editată de UNESCO în 1993). Şi în Federaţia Rusă, din 1994, există Cartea roşie a limbilor popoarelor din Rusia, unde sunt înscrise limbile care au ajuns pe punctul de dispariţie: *koreakă, aleută, evenkă, udeghee* ş.a. Aceeaşi soartă îi aşteaptă pe *eschimoşi, iukaghiri, ciukotkieni* ş.a.

Poate să pară neverosimil, dar mulţi purtători de limbi *muribunde* nu conştientizează că limba lor se asimilează, că limba pe care o vorbesc e cu totul alterată, sluţită. Vorbesc stâlcit, pentru că aşa se vorbeşte, aşa se spune. Se constată o contradicţie *in adjecto* între punctul de vedere al specialiştilor despre limbile muribunde şi punctul de vedere al purtătorilor de rând ai acestor limbi (Н. Б. Бахтин, *Языковой сдвиг и упрощения языка: точка зрения носителя и точка зрения лингвиста,* „Язык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспективы”, М., 2001, p. 13).

Acceptarea limbii ruse ca „limbă oficială” şi de „comunicare interetnică” ar avea, la noi, urmări imprevizibile. *Limba lui Ilici* va prelua imediat toate (sau aproape toate) funcţiile social-comunicative în Republica Moldova, terminându-şi marşul triumfal prin a strâmtora, a marginaliza şi a elimina totalmente limba română din uzul oficial (şi nu numai!).

* * *

Si totuşi intenţia antinaţională de a continua rusificarea şi re-rusificarea românilor basarabeni din Republica Moldova vine în contradicţie flagrantă cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în ţările Comunităţii Statelor Independente (CSI). Limbile acestor ţări suverane caută să iasă din strânsorile limbii „fratelui mai mare”, să revină la matcă şi să se dezvolte în conformitate cu spiritul lor naţional.

De exemplu, fostele republici sovietice unionale turcice din Asia Mijlocie, din Caucaz (Azerbaidjanul), precum şi Tatarstanul şi tătarii din Crimeea – toţi au abandonat demult alfabetul rusesc impus, revenind (sau trecând) la alfabetul latin, după modelul turcesc.

Nu a avut rezultatele scontate nici propunerea Dumei de Stat din Federaţia Rusă, făcută ţărilor din C.S.I., să accepte rusa ca a „doua limbă de stat”.

Deocamdată numai Belarusul şi Kârgâzstanul s-au supus dorinţei deputaţilor din Dumă (în Belarus diaspora rusă constituie 20% din numărul total al populaţiei, iar în Kârgâzstan – 21%). Ucraina şi Tadjikistanul s-au declarat categoric împotriva voinţei Dumei de Stat din Rusia.

Nu este mai bună situaţia, din punctul de vedere al Dumei ruse, nici în fostele republici autonome sovietice socialiste.

Mai există un inconvenient pentru limba rusă: conform actelor internaţionale, în ţările C.S.I. ea (limba rusă) nu poate pretinde nici a fi considerată limbă minoritară sau regională, deoarece în Carta limbilor regionale sau minoritare se propune o definiţie a acestor limbi: „limbi folosite în mod tradiţional într-o anumită zonă a unui stat de către cetăţenii acelui stat, care constituie un grup numeric inferior restului populaţiei" (art. 1, p. 1). Şi mai departe „Noţiunea (termenul) «limbi regionale sau minoritare istorice», nu include nici dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului, nici limbile migranţilor" (ibidem).

Nu este greu de stabilit că în Republica Moldova ruşii nu locuiesc „în mod tradiţional într-o anumită zonă" şi că, în marea lor majoritate, aceştia sunt migranţi, iar migranţii au un alt statut, ei trebuie să se adapteze glotic, cât mai curând posibil, ca să se poată integra în noua societate. Astfel se procedează în toate ţările civilizate, când e vorba de diaspore.

Încheind aceste note, accentuăm încă o dată că e nevoie să militám cu mai multă insistenţă pentru drepturile noastre inalienabile la identitatea glotică şi etnică, la istoria neamului, la limba noastră cea română. Numai în condiţiile rezolvării echitabile şi juste a problemei naţionale, omul (cetăţeanul) îşi iubeşte Patria, care, în viziunea lui Barbu Delavrancea, „nu este pământul pe care trăim din întâmplare, ci cel plămădit cu sângele şi întărit cu oasele înaintaşilor noştri".

Culegerea *Demnitatea – valoare supremă a omului şi a naţiunii*,
Chişinău, 2004, p. 129-145

§ 6 SITUAŢIA GLOTICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA DUPĂ 15 ANI DE INDEPENDENŢĂ

A. **Preliminarii**

În Sfânta Scriptură citim:

1. La început era *Cuvântul*, şi *Cuvântul* era cu *Dumnezeu,* şi *Cuvântul* era *Dumnezeu.*

2. *El* era la început cu *Dumnezeu.*

3. Toate lucrurile au fost făcute prin *El;* şi nimic din ce a fost făcut, n-a fost făcut fără *El.*

4. În *El* era viaţa, şi viaţa era lumina oamenilor.

(Evanghelia după Ioan, Cap. I, versetele 1-4)

Aşadar, *Cuvântul* lui Dumnezeu a zidit lumea. Scriitorul francez Anatol France scria că „nu există nimic pe lume mai tare decât cuvântul... el doboară pe cei mai puternici şi dărâmă cetăţi; fără cuvânt lumea ar fi supusă unei forţe oarbe”. În creaţia noastră populară circulă o mulţime de expresii, maxime, proverbe etc. despre cuvânt: *cuvântul (vorba) dulce mult aduce; om de cuvânt; cuvinte de aur; cuvinte tari; cu drept cuvânt; în două cuvinte; schimb de cuvinte; a ţine cuvânt; a înţelege din cuvânt; în puţine cuvinte* etc.

Cuvântul poartă nebănuite potenţe virtuale: el mobilizează sau paralizează activitatea, te avantajează sau te dezavantajează, îţi face prieteni sau duşmani, îţi uşurează sau îţi complică existenţa etc. Iată de ce lexemele trebuie învăţate şi asimilate cu toate sensurile lor primare şi secundare, pentru ca să putem găsi uşor, la necesitate, „cuvântul ce exprimă adevărul” (M. Eminescu). Talentatul şi valorosul nostru scriitor Aureliu Busuioc scrie: „Demult de tot mi-e teamă de cuvinte, / Unde-i cuvântul neştiut şi bun? / Dă-mi un cuvânt! înălţător, fierbinte / Să ard întreg în el, dac-am să-l spun!” (poezia *Triptic*).

Deseori se poate auzi întrebarea: câte cuvinte ale limbii materne trebuie să cunoască un om? Răspunsul la această intrigantă întrebare este foarte simplu: omul care se respectă trebuie să ştie cât mai multe cuvinte! Specialiştii englezi consideră că un om de rând, simplu, fără multă carte, poate să se descurce în viaţă cu numai 800 de cuvinte. Este ceea ce se numeşte *minimum minimorum.* Astăzi, un om civilizat, cu studii preuniversitare, universitare şi postuniversitare, se vede obligat să opereze cu sute şi mii de cuvinte ce-i sunt de o necesitate stringentă în

diferite situaţii şi anturaje ale vieţii cotidiene privitor la cultura, economia, istoria, ştiinţa naţională (şi nu numai!). Este imposibil a face sondaje speciale asupra fiecărui individ pentru a stabili câte lexeme cunoaşte. De aceea lingviştii recurg la simpla numărare a cuvintelor (excluzând, fireşte, repetarea lexemelor) în operele scrise de mare valoare. Vom prezenta unele din ele în ordine ascendentă:

Dicţionarul limbii poetice a lui M. Eminescu – 5000 de cuvinte;

Biblia. Vechiul Testament – 5.642 de cuvinte;

Homer în *Iliada* şi *Odiseea* – 9.000 de cuvinte;

Nicolai Gogol – în proză – 10.000 de cuvinte;

William Shakespeare – în poezie şi dramaturgie – 15.000 de cuvinte;

Serghei Esenin – în poezie – 19.000 de cuvinte;

Alexandr Puşkin – în poezie, proză, dramaturgie – 21.290 de cuvinte.

E de la sine înţeles că valoarea unei opere (mai ales literare) nu constă numai în numărul de cuvinte utilizate de autor, ci, în primul rând, depinde de măiestria scriitorului de a le îmbina în mod original, creând imagini nebănuite, ridicând expresivitatea şi afectivitatea fiecărei vocabule. Putem aminti, în această ordine de idei, că humuleşteanul Ion Creangă nu a recurs în scrierile lui la niciun neologism, dar ne-a lăsat o operă extrem de valoroasă, ce va sta în picioare atâta timp cât va dăinui neamul românesc.

Aşadar, cuvântul este elementul principal al limbii. El se utilizează, de obicei, nu izolat, ci *în îmbinări,* care, la rândul lor, constituie *enunţuri* (propoziţii), *fraze*, ajungând, până la urmă, să creeze o *limbă.* Hegel a fost primul care a descoperit cele două dimensiuni fundamentale ale omului: *munca* şi *limbajul.*

Profesorul Eugeniu Coşeriu, comentând opera lui Hegel *Fenomenologia spiritului*, notează că „Limba este prima formă de a ieşi din tine însuţi şi de a fi într-adevăr”[1].

Despre importanţa limbii ca element indispensabil al lui *homo sapiens* s-au scris adevărate elogii. Iată unele dintre ele cu referire la limba maternă.

Marele scriitor Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616) scria: „În orice ştiinţă se intră pe uşa limbii”. Aş adăuga că şi în viaţă, în general, „se intră pe uşa limbii”.

Mai târziu, în sec. al XVIII-lea, filozoful şi logicianul francez Etiene Bonnot de Condillac (1715-1780) îi sfătuia pe tineri: „Veulez-vous apprendre les sciences avec facilité? – Commencez par apprendre votre langue!”. „Doriţi să învăţaţi ştiinţele cu uşurinţă? – Începeţi prin a vă învăţa limba (maternă)”.

E vorba deci de ceea ce numim: *lat*. lingua mater; *rom*. limba maternă, *fr*. langue maternelle, *it.* lingua materna, *sp*. lengua materna, *bul*. Майчинъ ezukъ, *ger*. Muttersprache.

Dar să revenim *ad rem*!

După ce a fost recunoscută oficial identitatea lingvistică moldo-română (vezi Legislaţia lingvistică, adoptată la 31 august 1989) şi după ce în *Declaraţia de Independenţă* (adoptată la 27 august 1991) a fost menţionat faptul „privind decretarea limbii române ca limbă de stat”, s-a pornit o nemaipomenit de activă şi entuziasmată mişcare de revitalizare glotică în Republica Moldova.

S-a prăbuşit cortina de fier de pe malul bătrânului Prut, s-au deschis larg porţile spre patrimoniul cultural, în sensul cel mai direct al cuvântului, şi s-a început procesul de asimilare activă a limbii noastre unice, a tradiţiilor, obiceiurilor, istoriei etc.

O situaţie similară a avut loc şi în teritoriile populate de etnici minoritari.

În *Declaraţia de Independenţă* stă înscris cu litere de aur că statul „garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale şi a libertăţii politice ale tuturor cetăţenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparţinând *grupurilor naţionale, etnice, lingvistice şi religioase*, în conformitate cu prevederile *Actului Final de la Helsinki* şi ale documentelor adoptate ulterior, ale *Cartei de la Paris pentru o nouă Europă*”.

Acelaşi lucru a fost prevăzut mai târziu şi în Constituţia Republicii Moldova din 1994, într-o serie de decrete prezidenţiale şi hotărâri, ordonanţe ale guvernului, pe parcursul anilor, referitor la constituirea unor Asociaţii culturale ale etnicilor minoritari: ucraineni, ruşi, găgăuzi, bulgari, evrei, polonezi, ţigani, armeni etc.

În cei 15 ani de Independenţă *saltul* nostru *glotic* este evident. Limba literară, limba în care se vorbeşte oficial, este mult mai frumoasă, expresivă, nuanţată şi mai corectă decât acum 15 ani. Am revenit la limbajele respective (juridic, medical, ştiinţific, politic, social-administrativ, cultural-artistic etc.), limbaje fără de care nu poate funcţiona o cultură, o societate, o civilizaţie.

Să ne aducem aminte chiar de Academia de Ştiinţe a Moldovei de prin anii ’80 ai secolului trecut. Aici *stricto modo* nu exista *stilul gnoseologic,* căci aproape toate instituţiile ştiinţifice, inclusiv administraţia A.Ş.M., funcţionau, făceau cercetări şi publicau studii în limba rusă (cu excepţia parţială a instituţiilor umanistice).

În prezent *peisajul glotic* în Republica Moldova s-a schimbat, desigur: aproape toate sferele vieţii economice, sociale, politice, culturale evoluează încet, dar spre bine. Chiar şi în eşaloanele superioare de conducere, de la portar până la parlamentar, se poate vorbi (şi se vorbeşte, de fapt) în limba de stat, deşi mai sunt destule persoane în funcţii administrative înalte care, în cei 15 ani de Independenţă, încă nu au însuşit limba română. Limba de stat s-a împământenit în organele puterii de stat şi ale administraţiei de stat, în multe organizaţii obşteşti,

instituţii de tot felul, în procedura penală, civilă şi administrativă, în învăţământul public, în ştiinţă (academică şi universitară), în cultură în sensul cel mai larg al cuvântului.

E semnificativ că abia odată cu obţinerea Independenţei, după vreo 45 de ani de regim totalitar, pe pământul nostru a răsunat liber limba populaţiei majoritare. O victorie incredibilă!

Cu câtă pasiune şi inspiraţie a fost scris *Mesajul* Preşedintelui Republicii Moldova M. Snegur, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995! Vom cita un singur alineat: „Oare această tendinţă firească a oricărui neam şi popor de a vorbi şi a scrie o limbă cultă poate fi şi străină voinţei neamului şi poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-şi doreşte ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea din puţinul pe care ni-l putem permite în condiţiile de astăzi, pentru dezvoltarea şi funcţionarea altor limbi vorbite pe teritoriul ţării, avem dreptul să ferecăm, în formule greşite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?

Vă invit, domnilor deputaţi, să răsfoiţi textele stenogramelor cu alocuţiunile dumneavoastră de acum 4-5 ani. Vă asigur, veţi descoperi cu plăcere că noi toţi, cu greu, dar totuşi din an în an învăţăm a vorbi şi a scrie mai corect. Aceasta s-a putut întâmpla doar datorită evoluţiei mediului lingvistic în viaţa noastră cotidiană şi nu fără însuşirea şi respectarea normelor limbii române cu ajutorul dicţionarelor de limbă română, pentru diverse domenii, care sunt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist...”[2]. Un mesaj cu adevărat istoric!

***

Evoluţia glotică pozitivă în Republica Moldova e remarcată şi de personalităţi de peste Prut, care ne vizitează ţara. Astfel, cunoscutul artist plastic, editor, scriitor N. Adam, fiind la Chişinău a şaptea oară, a dat un interviu săptămânalului „Literatura şi Arta”, în care, printre altele, a afirmat următoarele: „...în anii ’90 limba rusă era foarte mult discutată (vorbită – *A.C.*) în toate cercurile şi mă simţeam de parcă eram la Moscova; cu cât vin, observ că *limba română* câştigă tot mai mult teren, iar tânăra generaţie vorbeşte aproape, aproape româneşte.

Ba chiar vreau să vă spun, spre bucuria nu numai a mea (ci şi a mai multor români), că şi emisiunile de televiziune din Basarabia sunt mai curate în limba română, şi reporterii de televiziune basarabeni vorbesc mult mai bine. E un lucru minunat”[3]. Opinii similare au exprimat şi alţi vizitatori de peste Prut, sosiţi în Republica Moldova cu diferite ocazii.

B. **Toleranţa glotică (lingvistică) şi consecinţele ei în Republica Moldova**

Trăim într-o Republică Naţională, dar într-un mediu de interculturalitate, pentru că avem alături pe găgăuzi, ucraineni, bulgari, ruşi, polonezi, evrei ş.a. În asemenea situaţie, supravieţuirea noastră comună e posibilă doar prin organizarea unui autentic şi de înaltă ţinută dialog, care ar conduce la eliminarea oricăror tensiuni interetnice, direcţionând viaţa noastră spre progres, plenitudine, îmbogăţire a fiecărei culturi.

Dar pentru a se realiza un dialog eficient, e necesar să se manifeste un spirit tolerant al celor care dialoghează, pentru ca, în ultimă analiză, să se obţină o înţelegere acceptabilă şi sapienţială.

În această ordine de idei, avem de observat că în Republica Moldova, încă de la adoptarea Declaraţiei de Independenţă (şi până în prezent), au fost lansate o serie de acte oficiale privind limba de stat şi limbile şi culturile etniilor conlocuitoare. Avem în vedere Legislaţia lingvistică (din 1989) cu cele trei legi: „Cu privire la statutul limbii de stat", „Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova" şi „Cu privire la revenirea la grafia latină".

Deşi învechită moral şi depăşită ştiinţific, Legislaţia lingvistică (1989), prevedea, pe de o parte, asigurarea de către stat a procesului de dezvoltare a culturilor etnicilor minoritari, iar pe altă parte, îi obliga pe aceştia (elevi, studenţi, funcţionari de stat etc.) să studieze cât mai profund limba oficială (de stat) pentru a se putea mai lesne încadra în viaţa economică, socială, culturală, politică etc. a Republicii Moldova.

Dar tocmai aici, în problema glotică, s-au creat, în mod artificial, nişte situaţii de-a dreptul paradoxale, urmate de fricţiuni şi discuţii sterile.

Paradoxul I

Deşi minoritarii au obţinut toate drepturile şi susţinerea organelor de resort de a-şi studia limbile materne (ucraineana, găgăuza, bulgara etc.), nu se prea grăbesc să deschidă şcoli, licee, gimnazii, colegii etc. cu limbile lor de predare. În cel mai bun caz limba şi literatura etnicilor minoritari se studiază ca obiect ordinar (uneori şi 1-2 discipline din program se predau în limba cutărei sau cutărei etnii).

Paradoxul II

Majoritatea părinţilor ce ţin de etnii minoritare îşi dau copiii nu la şcolile cu limba maternă de predare (totală sau parţială), ci în şcolile cu instruire în limba rusă sau în şcoli mixte.

Să recurgem la nişte cifre. Potrivit datelor statistice oficiale ale Ministerului Educaţiei, Tineretului şi Sportului, în anul de studii 2001-2002 în învăţământul preuniversitar din republică s-a constatat următorul coraport între elevii etnici şi limba de predare în şcolile pe care ei le urmează:

• Elevi etnici ucraineni au fost 36.553, dintre care în şcolile cu limba rusă de predare au studiat 36.327, iar în şcolile ucraineşti doar 226 de elevi (etnia minoritară ucraineană constituie 8,4% din toată populaţia Republicii Moldova).

• Elevi etnici bulgari au fost 10.558, dintre care au urmat şcoli ruse 10.486, iar şcoli cu predare în limba bulgară – doar 71 de elevi (bulgarii ajung la 1,9% din populaţia Republicii Moldova).

• Elevi etnici găgăuzi au fost 28.562 şi majoritatea din ei au urmat şcolile ruse, deoarece pe atunci în UTA Găgăuzia funcţionau 50 de şcoli cu limba rusă de predare, 5 şcoli mixte (ruso-găgăuze) şi o şcoală cu predare în limba română (găgăuzii constituie 4,4% din toată populaţia Republicii Moldova)[4].

În această ordine de idei este simptomatică, în general, situaţia din şcolile cu predare în limba rusă.

În acelaşi an de studii elevi etnici ruşi, în total erau 31.270, dar şcolile cu predare în limba rusă le-au frecventat 124.900 de elevi. De unde această cifră atât de mare? Răspunsul e simplu: în şcolile ruseşti învăţau 93.630 de copii de alte etnii decât cea rusă (de altfel, printre aceştia erau şi 15.019 din familiile de moldoveni români).

Din cele relatate se poate lesne conchide că etniile minoritare din Republica Moldova se mai află sub presiunea şovinismului glotic din timpul regimului totalitarist, care demola limbile etnicilor minoritari, impunând „limba lui Ilici”. Deşi demult nu mai există la noi acel sistem, etnicii minoritari (în mare parte) continuă să-şi rusifice copiii, să-i facă a ocoli limba lor maternă şi a neglija limba unică de stat (oficială), utilizând în mod public (şi în alte circumstanţe) limba unui alt stat – limba rusă.

Oricât ar părea de neverosimil, dar generaţiile tinere de găgăuzi, ucraineni, bulgari, de regulă, nu pot şi nici nu vor să vorbească nici limba maternă (a etniei respective) şi nici limba de stat – română.

O atare situaţie glotică nu coagulează, ci dezmembrează societatea, nu fortifică statalitatea, ci o zdruncină, nu aduce pace, dar discordie, nu produce linişte, ci tensiune, ceea ce se poate încununa cu disensiuni indezirabile şi chiar periculoase de ordin etnic, politic, social, cultural etc.

Aici, ca şi în multe alte situaţii, se cere bunăvoinţă, înţelegere reciprocă, muncă de educaţie şi culturalizare, dar şi, accentuez, mai multă fermitate, voinţă politică din partea organelor administrative locale şi centrale.

Fără pedalarea acestor mecanisme, limba oficială va continua să fie neglijată, tinerii etnici minoritari vor continua să devină specialişti pregătiţi în limba altui stat, tensiunea etno-culturală şi politică va continua să crească.

Ca un argument în sprijinul faptului că mulţi copii ai etniilor minoritare urmează şcolile (liceele) cu instruire în limba rusă este şi următorul fapt: numai la Universitatea de Stat din Moldova în anul de studii care începe, 2006-2007, absolvenţii şcolilor ruse constituie 28 la sută, pe când ponderea etnicilor ruşi abia atinge în Republica Moldova (fără Transnistria) 5,8 la sută din toată populaţia.

Nota 1: Şi mai e ceva: pentru absolvenţii şcolilor cu predare în limba rusă se rezervă 28 la sută, la care tinerii din şcolile cu predare în limba română nu pot concura. Apare întrebarea: se vor strădui oare elevii alolingvi din şcolile ruse să înveţe limba de stat, dacă ei ştiu apriori că sunt asiguraţi cu 28 la sută din locurile de înscriere la studii?

Nota 2: Mulţi şefi ai departamentelor de învăţământ din raioanele de sud ale Moldovei se plâng că nu au cadre calificate, adică profesori de limba şi literatura română, deci nu are cine instrui generaţia tânără la limba română. Vor fi având dreptate domnii conducători din teren, dar ciudăţenia cea mare constă în faptul că uneori anume statul, prin acţiunile sale, stimulează abandonarea limbii române.

Un exemplu elocvent este Planul de admitere la instituţiile de învăţământ superior în 2006. Astfel, „cea mai pronunţată reducere, la Universitatea de Stat din Moldova, este la două specialităţi – limba şi literatura română şi, respectiv, limba şi literatura rusă. Pentru ambele specialităţi, zice rectorul U.S.M. dl Gheorghe Rusnac, membru corespondent al A.Ş.M., ni s-au dat din buget 10 locuri. Atât. Mai sunt prevăzute nişte locuri cu taxă, dar problema e că la aceste specialităţi tinerii nu prea vin în acest regim”[5].

Aşadar, 10 locuri la Facultatea de Litere a U.S.M.! În istoria Universităţii de Stat din Moldova (care la 1 octombrie 2006 împlineşte frumoasa vârstă de 60 de ani) nu s-a înregistrat încă un caz similar!

Paradoxul III

Deşi, după cum am văzut şi după cum bine se ştie, etnicii ruşi nu sunt lezaţi la noi în niciun fel, totuşi se mai găsesc voci care trâmbiţează despre „rusofobia moldovenilor”. Astfel, în decembrie 2005 şeful Departamentului probleme C.S.I., dl Veaceslav Kovalenko, a declarat că Federaţia Rusă este preocupată „de naţionalismul latent în Republica Moldova, care este în creştere”[6].

Această afirmaţie greşită şi răuvoitoare a primit o ripostă vehementă în paginile mass-media din Moldova, chiar din partea cetăţenilor noştri de etnie rusă.

Consilierul municipal Victor Grebenşcikov scrie: „Un etnic rus sau o persoană care cunoaşte rusa poate să obţină în Republica Moldova studii la toate gradele, începând cu cel preşcolar până la cel universitar. Sunt mai multe publicaţii de limba rusă, mai multe posturi de radio care emit în limba rusă decât în limba română.

Dacă noi comparăm situaţia glotică favorabilă pentru ruşii din Republica Moldova cu alte state din cadrul C.S.I., constatăm că la noi situaţia este cu mult mai bună. Când eram director general al Departamentului relaţii naţionale, eu propuneam ca ruşii noştri să plece pentru câteva săptămâni în Ţările Baltice, cu speranţa că ei, revenind în Moldova, vor deveni mai patrioţi"[7].

Este de relatat că şi şeful statului, dl Vladimir Voronin, în repetate rânduri s-a pronunţat în sensul că „...opinia publică din Rusia nu trebuie dezinformată cu referire la rusofobia moldovenilor... Moldova nu este cel mai potrivit loc pentru aceasta"[8].

Reîntors la Chişinău dintr-o vizită oficială în Republica Azerbaidjan, şeful statului a relatat într-un interviu că „la Baku, funcţionează doar o singură şcoală cu predare în limba rusă!". Dar acest oraş are 1.757.000 de locuitori! Mai e cazul să amintim că municipiul Chişinău, cu numai 720.000 de locuitori, are peste 30 de instituţii ruse de învăţământ preuniversitar, iar în Republica Moldova funcţionează peste 282 de şcoli ruse şi 103 mixte! Ar fi cumva aceasta o manifestare a rusofobiei?!

Notă: În multe ţări dezvoltate şi civilizate atitudinea Puterii faţă de cunoaşterea limbii oficiale a statului de către minoritari este foarte drastică.

În Olanda, de exemplu, se promovează ideea că limba olandeză este singura care ar trebui vorbită pe străzile din *Ţara lalelelor*, în şcoli, la muncă, peste tot. Ministrul Imigraţiei din Olanda, Rita Verdonk, consideră că impunerea unei astfel de condiţii ar duce la accentuarea identităţii olandeze şi la o mai bună funcţionare a procesului de integrare a imigranţilor.

Tot în Olanda imigranţii (fiecare în parte) „trebuie să scoată din buzunar 350 de euro pentru un test, care să dovedească bunele cunoştinţe de limbă şi civilizaţie olandeză"[9].

Ideea olandeză a fost preluată şi de Germania, deşi aici a întâmpinat o rezistenţă din partea Uniunii turcilor, care reprezintă cea mai numeroasă şi cea mai puternică diasporă din Germania. În ţara aceasta sunt şcoli cu 90% de copii negermani (în special, de origine turcă).

Şi totuşi sindicatul profesorilor a votat pentru extinderea noului regulament „la nivel naţional, apreciind că, de fapt, regulamentele sunt agreate de către părinţi şi de către elevii care doresc să înveţe cât mai bine limba germană"[10].

C. **Câteva cuvinte despre corectitudinea glotică**

Cine vorbeşte corect şi bine acela gândeşte adecvat. Nu în zadar francezii zic: „Bien parler et bien penser est une même chause” – „A vorbi bine şi a gândi bine este acelaşi lucru”.

Fiecare om cult este obligat să onoreze legile şi normele literare ale limbii respective. „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră” (M. Eminescu).

În Roma Antică era populară expresia „Caesar non est supra grammaticam! (sau grammaticos)” – „Împăratul nu este mai presus de gramatică”, lansată de filologul Pomponius Marcellus (sec. I al e.n.) la adresa împăratului Claudius (41-54), când ultimul a comis un *lapsus linguae.* Replica a fost reluată la Consiliul de Konstanz de către arhiepiscopul Placentius la adresa lui Sigismund, rege al Ungariei (1387-1437), rege şi împărat german (1433-1437) şi rege al Boemiei (Cehiei) (1420-1437) care ar fi zis: „Ego sum rex Romanus et supra grammaticos!”, la care arhiepiscopul a parat cu tradiţionala formulă: „Caesar non est supra grammaticam!”.

Greşeli de cultivare a limbii se comit mult mai frecvent în medii de bilingvism, trilingvism şi polilingvism, acolo unde au loc împrumuturi reciproce, interferenţa limbilor, Sprachvertauschung – amestecul limbilor, după cum spunea Hugo Schuchardt. Aici intră în joc, desigur, şi situaţia demografică. Ne oprim la câteva cazuri de utilizare incorectă a accentului.

A. **Accentuarea paroxitonă a unor cuvinte oxitone**

Putem auzi spunându-se: *autóbus* (corect: autobúz), *troléibus* (corect: troleibúz), *televízor* (corect: televizór), *preámbul* (corect: preambúl), *róbot* (corect: robót), *tráctor* (corect: tractór), *dúşman* (corect: duşmán), *bólnav* (corect: bolnáv), *şérvet* (corect: şervét), *antíhrist* (corect: antihríst), *mozáic* (corect: mozaíc), *recvíem* (corect: recviém) etc.

B. **Accentuarea oxitonă a unor cuvinte paroxitonice**

De exemplu: *cumúl (a lucra prin cumúl)* – (corect: prin cúmul); *credít* (corect: crédit), *standárd* (corect: stándard), *voléi* (vólei), *zăhár* (záhăr). La această grupă de accentuare oxitonă în locul celei corecte paroxitone se referă multe verbe de conjugarea a III-a terminate în vocala *-e* (tip: *a trece, a duce, a spune* etc.). Tocmai la aceste verbe, la modul indicativ şi conjunctiv timpul prezent pers. I-II pl. şi la modul imperativ, pers. II pl. se atestă, în limba vorbită, tendinţa generală de a deplasa accentul de pe penultima silabă pe ultima, pronunţându-se greşit: *noi trecém, voi trecéţi; noi petrecém, voi petrecéţi; noi conducém, voi conducéţi; noi mergém, voi mergéţi* etc. Acelaşi lucru îl constatăm şi la modul conjunctiv: *noi să*

întorcém, voi să întorcéţi; noi să desfacém, voi să desfacéţi; noi să introducém, voi să introducéţi etc.

C. **Accentuarea paroxitonă a unor cuvinte cu accent proparoxitonic**

Diplómă – corect: *díplomă;*

Aúlă – corect: *áulă;*

Graníţă – corect: *grániţă;*

Pricínă – corect: *prícină;*

Notă: Există şi cuvinte cu accent fluctuant (dansant), de tipul: á*ripă – arípă; épocă – epócă; regízor – regizór; carácter – caractér* etc. Ambele forme trebuie acceptate.

Marele compatriot al nostru, profesorul Eugeniu Coşeriu, nota, în repetate rânduri, că un adevărat savant lingvist nu are dreptul să stea închis în turnul său de fildeş şi să scrie numai pentru alţi savanţi. Se cuvine, zicea Coşeriu, „să avem interes [şi] pentru problemele practice, didactice ale limbii...". [...] „Niciun aspect practic, niciun aspect al lingvisticii aplicate nu e nedemn de interesele lingvistului"[11]. Lui Coşeriu îi plăcea să repete cuvintele lui Leibniz (1646-1716), fondatorul Academiei de Ştiinţe din Berlin: „Scientia quo magis theoretica, magis practica" – „Ştiinţa cu cât este mai teoretică, cu atât este mai aplicativă".

D. **Câteva propuneri:**

1. A venit demult timpul ca în Parlamentul Republicii Moldova să se intervină cu o iniţiativă legislativă privind revederea, reformularea art. 13 din Constituţia noastră (votată în 1994). În noua redacţie art. 13 ar suna în felul următor: „Limba oficială (de stat) a Republicii Moldova este limba română".

În sprijinul acestei propuneri s-au exprimat savanţii romanişti din Sankt Petersburg, Moscova, Kiev, Franţa, Germania, SUA, Italia etc.

Savanţii de la Academia de Ştiinţe a Moldovei de două ori s-au pronunţat prin votare, în 1995 şi '96, privind acceptarea glotonimului „limba română". Cu permisiunea cititorului mă voi referi numai la spusele patriarhului filologilor din Republica Moldova, răposatul academician, profesor al tuturor profesorilor de limbă şi literatură română, Nicolae Corlăteanu (14-V-1915 – 21-X-2005). Cu cinci ani înainte de a ne părăsi (2000), academicianul N. Corlăteanu scria: „M-aş încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale, când şi-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare (adică „limba moldovenească" – *A.C.*), care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obişnuită, de conversaţie în familie, pe stradă, în alte situaţii similare, vorbire care în ştiinţa limbii se numeşte *dialect, subdialect, grai, subgrai* etc. ...".

Ideea este reluată de acad. N. Corlăteanu în celebrul său *Testament:* „Las vouă moştenire”, perfectat la 27 aprilie 2005, cu şase luni înainte de a pleca la Domnul: „Cred că în condiţiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăşi reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea ţării sunt chemaţi să repare greşelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiţi mai înţelepţi, renunţaţi la vechile precepte, oficializaţi adevărul, faceţi să dispară dintre noi pentru totdeauna «mărul discordiei». Numai astfel vom dobândi demnitatea de cetăţeni ai unui stat realmente liber, independent şi suveran.

Ţineţi minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeţ pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect şi adevărat al limbii noastre şi ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani şi pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române şi a neamului românesc!”[12].

Credem că sunt de prisos comentariile în cazul dat.

Nota 1: Recent vicepreşedintele Parlamentului Republicii Moldova, domnul Iurie Roşca, a acordat postului de radio BBC un interviu, în care a subliniat: „Vorbim aceeaşi limbă şi acest adevăr nu-l neagă absolut nimeni din România şi din Republica Moldova”[13].

Nota 2: Ministrul Afacerilor Externe şi Integrării Europene al Republicii Moldova, dl A. Stratan, într-un interviu a spus: „...chestiunile cu privire la limba vorbită, istorie etc. trebuie lăsate pe seama oamenilor de ştiinţă şi, de fapt, cred că se vor rezolva de la sine”[14].

2. Din presă am aflat că domnilor de la Biroul de relaţii interetnice li s-a încredinţat să refacă, să pregătească o nouă variantă a Legislaţiei lingvistice din 1989.

Ca participant la întocmirea acestui foarte important şi controversat document în 1989, ştiu cât de mult s-a muncit atunci de către un numeros colectiv, format din savanţi-lingvişti, istorici, jurişti, filozofi, scriitori, ziarişti, oameni de cultură etc. Exista o numeroasă Comisie Interdepartamentală, subcomisii, un coordonator special – dl prof. Ion Borşevici, pe arunci Rector al Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”. O muncă titanică depusese acolo dr. habilitat, actualul academician Silviu Berejan şi, în general, Institutul de Lingvistică de la A.Ş.M., catedrele respective de la Universitatea de Stat, de la alte instituţii de învăţământ superior. Iată de ce aş propune ca de revizuirea şi rescrierea Legislaţiei lingvistice (din 1989) să se ocupe în primul rând specialiştii în materie, în colaborare cu unii reprezentanţi ai Biroului de relaţii interetnice.

3. Deşi în cei 15 ani de Independenţă s-au înregistrat unele succese incontestabile în situaţia glotică, totuşi limba de stat încă nu a devenit stăpână la ea acasă. În ultimii *2-3 ani româna este scoasă parţial din publicitate,* este ocolită în unele întreprinderi, birouri, instituţii, companii, firme unde şefii nu sunt aborigeni.

Tirajele ziarelor, ale revistelor, ale cărţilor în limba oficială sunt mult mai mici decât cele în limba etnicilor ruşi.

În bibliotecile săteşti ajung foarte greu manualele, operele artistice, literatura didactică în grafia latină.

Practica din anii precedenţi ne-a demonstrat cât de mult se poate face în orice domeniu al vieţii, dacă se manifestă voinţă politică din partea Preşedinţiei, Parlamentului, Guvernului.

Ca reprezentant al Comunităţii Oamenilor de Ştiinţă, mă adresez Puterii să ia în vizorul său problemele glotice, urmând să fie întreprinse măsuri concrete, pe teren, pentru lărgirea funcţiilor sociale ale limbii de stat (oficiale) şi ale limbilor locale.

De asemenea, să fie îndemnaţi şi chiar obligaţi etnicii minoritari, imigranţii să studieze limba de stat în măsura necesităţilor de comunicare în câmpul muncii. Să evităm jenanta situaţie, întâlnită doar în fostele colonii, când minoritarii sosiţi acolo, constituind un procent infim în raport cu populaţia băştinaşă, şi-au impus limba, ridicând-o la rang de limba oficială.

4. Se vehiculează ideea de a legifera limba rusă ca a doua limbă oficială, supranumită şi „de comunicare interetnică”.

Remarcăm faptul că în ţările civilizate, cu vechi tradiţii de politică lingvistică, etnicii minoritari, diaspora, imigranţii comunică la scară oficială numai în limba statului în care locuiesc.

Dacă *per absurdum* în Republica Moldova rusa va primi statutul de a doua limbă oficială, situaţia aceasta ar genera două lucruri:

a) nici etnicii noştri minoritari, nici imigranţii nu vor mai dori să înveţe „prima” limbă oficială şi

b) rusa va prelua (ca şi în perioada totalitaristă) toate (sau aproape toate) funcţiile social-comunicative în Republica Moldova, încetinindu-şi marşul triumfal prin a strâmtora, a marginaliza şi apoi a elimina totalmente limba română din uzul oficial (şi nu numai!).

Se cere opusă o rezistenţă dură Kremlinului şi Dumei de Stat a Federaţiei Ruse care insistă ca Ţările din C.S.I. să accepte ideea privind a doua limbă de stat – rusa.

5. Propun să se creeze, sub auspiciile Guvernului, o Comisie lingvistică având denumirea „Protejarea limbii oficiale”, în a cărei componenţă să intre specialişti de

la Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (inclusiv grupul de terminologi), de la universităţi (lingvişti, istorici, filozofi, politologi, jurişti etc.), de la Uniunea Scriitorilor, de la Casa Limbii Române, de la Societatea Limba Noastră cea Română etc. Misiunea Comisiei: a inspecta pe teren gradul de cunoaştere şi utilizare a limbii oficiale în activitatea profesională a angajaţilor şi funcţionarilor de stat de toate gradele; a acorda ajutor ştiinţific, metodic, didactic privind însuşirea limbii de stat. Rezultatele controlului pe teren să fie discutate ulterior la unele şedinţe ale Comisiei „Protejarea limbii oficiale" şi ale Guvernului.

În încheiere, amintim că limba este principalul instrument de lucru şi de existenţă al fiecărui om, „măsurariul civilizaţiunii unui popor" (M. Eminescu), „mijlocul universal al circulaţiei ideilor şi impresiilor" (B.-P. Hasdeu), „mişcător al învăţăturii şi al înaintării" (Al. Mateevici).

Trebuie să sperăm că Academia noastră, reformată şi devenită forul principal al ştiinţei din Republica Moldova, va reuşi să solidifice forţele elitei savante, care va reconfirma unitatea glotică şi etnică atât a populaţiei majoritare, cât şi a etniilor minoritare de pe teritoriul naţional al Republicii Moldova. Numai în condiţiile când se rezolvă echitabil problemele de limbă maternă, de istorie, cetăţeanul de rând începe, cu adevărat, să-şi iubească Patria.

NOTE

[1] E.Coşeriu, *Lingvistica integrală,* Bucureşti, 1996, p. 30.
[2] *Antologia Filologică,* Chişinău, Editura Litera, 2005, p. 402-403.
[3] *Literatura şi Arta, 2* februarie 2006.
[4] *Timpul*, 5 mai 2005.
[5] *Flux*, 21 iulie 2006, p. 5.
[6] *Moldova Suverană,* 28 decembrie 2005, p. 3.
[7] Ibidem.
[8] Ibidem.
[9] *Flux*, 2 februarie 2006, p. 3. Apud *Evenimentul zilei,* Bucureşti.
[10] Ibidem.
[11] *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „A. I. Cuza" din Iaşi,* Serie nouă, Secţiunea III, tom. 37-38. Lingvistica, 1991-1992.
[12] *Antologie filologică. Limba română – adevărata mea Patrie*, Editura Litera, Bucureşti – Chişinău, 2005, p. 983.
[13] *Flux,* 13 iulie 2006, p. 3.
[14] *Moldova Suverană,* 23 decembrie 2005.

Culegerea *15 ani de independenţă a Republicii Moldova*,
Chişinău, 2006, p. 111-129

CAPITOLUL III

CUVÂNTUL
ŞI NORMA LITERARĂ

§ 1 INFLUENŢA FACTORILOR INTERNI ŞI EXTERNI ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Problema coraportului dintre factorii interni şi cei externi (extralingvistici) a fost şi este considerată una dintre problemele principale şi principiale în lingvistică, scriau profesorii O. S. Ahmanova şi V. Z. Panfilov (vezi art. lor *Экстралингвистические и внутрилингвистические факторы в функционировании и развитии языка*, rev. „Вопросы языкознания", 1963, nr. 4, Москва, p. 45).

Limbile naturale nu se dezvoltă „sub un capac de sticlă" – spunea André Martinet, ele intră, prin mijlocirea vorbitorilor, în contact cu alte limbi. Profesorul american Uriel Weinreich (1926-1967) scria că rezultatele interferenţelor se constată, mai întâi, în *vorbire* şi, mai apoi, în *limbă*. Exprimându-se figurativ, autorul nota: „În vorbire interferenţele se aseamănă cu nisipul plutind într-un râu; în limbă, interferenţele pot fi asemuite cu acelaşi nisip, dur precipitat, depus pe fundul râului" (vezi tr. rus. У. Вайнрайх, *Языковые контакты*, Москва, 1979, p. 36). Să dăm un exemplu. În limba română, ca şi în alte limbi, circulă o serie de cuvinte – în fond, adjective, care, în forma iniţială, manifestă o gradaţie intrinsecă, conţinând-o chiar în matricea radicalului. Exemplele stau la îndemâna oricui: superb, splendid, clasic, celebru, maxim, magnific, ilustru, rarisim etc.

Asemenea adjective nu au nevoie *stricto modo* de grade de comparaţie, pentru că, prin chiar forma lor iniţială, sunt nişte superlative, conţinând ideea de supradimensional, ieşit din comun, suprasaturat de proprietăţile calitative pe care le conţin *ab initio.*

În această ordine de idei, regretata profesoară Mioara Avram scria: „Adjectivele care au sens de superlativ *nu admit niciodată* (subl.n. – *A.C.*) mărci de superlativ absolut (nu e corect să se spună *foarte excelent, foarte admirabil, foarte splendid* etc.)" (M. Avram, *Gramatica pentru toţi*, ed. 2, Bucureşti, 1997, p. 127).

Dar ce se întâmplă în uzul cotidian? Mulţi purtători ai limbii române literare nu mai simt valoarea semantică propriu-zisă a adjectivelor de tipul *proeminent, celebru*, le pun pe acelaşi cântar cu adjectivele *mare, vestit* etc. şi le utilizează la gradul superlativ absolut şi la cel relativ, astfel egalându-le cu orice adjectiv calitativ.

Acest proces nu se explică prin acţiunea factorilor externi, căci nu rezultă nici din influenţa altor limbi asupra limbii române, nici din interferenţe lingvistice.

E vorba, aşadar, de „lucrarea" factorilor interni, legaţi de vorbitorii limbii române, de simţul lor lingvistic, de ceea ce germanii numesc *Sprachgefuhl*.

Dar mai este ceva. Folosirea frecventă a unor cuvinte preferate, gloseme „la modă”, conduce la evaporarea sensului primordial, al celui adecvat, şi unii vorbitori încep să utilizeze aceste cuvinte inadecvat. De exemplu, substantivul *vedetă* înseamnă „sportiv, actor sau actriţă, care se bucură de renume, de mare popularitate...” (*DEX*, 1996, p. 1154). În presa din Republica Moldova acest cuvânt „s-a uşurat de conţinut” (vezi revista „Limba Română”, Chişinău, 1994, nr. 2, p. 127) şi deseori este atribuit unor actori de teatru sau unor cântăreţi, care se află abia la început de carieră, ceea ce nu poate trezi decât zâmbet la publicul competent.

În asemenea cazuri se produce o schimbare în chiar *modus*-ul *cogitandi* al vorbitorilor, pentru că aceştia sunt tentaţi a modifica înţelesul fundamental al unor lexeme. Credem că avea dreptate G. Călinescu notând: „Sensul unui cuvânt se modifică prin schimbarea planului de gândire” (apud Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă şi stil*, Bucureşti, 1957, p. 238). În sensul amintit de către autorul romanului *Scrinul negru* subliniem că între *limbă si gândire* există o legătură indestructibilă. Cu ajutorul limbii omul îşi exteriorizează gândirea şi sentimentele ce-l asaltează. Limba este o realitate nemijlocită a gândirii. Mai mult decât atât, conţinutul (gândirea) nu poate exista fără forma verbală, după cum „forma nu poate exista în afara conţinutului” (A. Vraciu, *Lingvistica generală şi comparată*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980, p. 50).

Când recurgem la „superlativizarea” adjectivelor calitative (care nu cer grade de comparaţie, tip *cel mai celebru*), nu facem altceva decât să ne conformăm principiului saussurian că „gândirea nu e distinctă fără limbă” (F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, 1998, p. 126).

Vom continua discuţia noastră, citând mai multe exemple ce conţin superlative excesive (D. Irimia)*.

A. Exemple atestate la scriitori, savanţi, critici literari:

(1) Orice naţiune ceva mai înaintată se credea atunci a fi *prea superioară* celorlalte mai puţin dezvoltate (B.-P. Hasdeu, apud Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 169).

(2) ...Zării icoana Sfintei Cecilia... luminată de razele *celei mai rarisime* candele de argint, pe care le văzusem vreodată (V. Alecsandri, *Opere*, vol. 5, Chişinău, 1991, p. 51).

(3) ...mi-am dat seama că numai războiul e *cel mai imens* generator de energii (L. Rebreanu, *Pădurea Spânzuraţilor*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 29).

(4) Zări un tânăr... cu o aripă a gulerului ridicată până la urechi, ca la eroii *cei mai impecabili*... în filmele americane (L. Rebreanu, *Ciuleandra*, Chişinău, 1996, p. 17).

---

* Tema se reia la paginile 185-186.

(5) Mallarmée a fost *cel mai genial* reprezentant al mişcării simboliste (Ştefan Petică, în culegerea *Poezia simbolistă românească*, Bucureşti, 1997, p. 27).

(6) ...poetul manifesta *cel mai extraordinar* tip de conduită (Vl. Beşleagă, *Postfaţă* la volumul N. Esinencu, *Copacul care ne uneşte*, Chişinău, 1996, p. 260).

(7) Pronosticurile... au dat greş şi la *cele mai proeminente* personalităţi ale istoriografiei şi criticii literare universale şi autohtone (Mircea Handoca, în revista „Limba Română", Chişinău, nr. 1, 1996, p. 66).

(8) Povestirea „Hanul Ancuţei" este prefigurată de către alte câteva naraţiuni *foarte excepţionale*, apărute cu câţiva ani înainte (M. Drăgan, *Postfaţă* la M. Sadoveanu, *Hanul Ancuţei*, Chişinău, 1996, p. 204).

(9) *Cea mai masivă* influenţă orientală a suferit-o Bizanţul (Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient şi Occident*, Bucureşti, 1997, p. 61).

(10) ...realizarea *celor mai grandioase* planuri... (rev. „Limba şi Literatura", III-IV, Bucureşti, 2001, p. 19).

B. Să trecem acum la exemple excerptate din mass-media (în fond, ziare şi reviste), unde acest gen de superlativ abundă. Pentru a economisi spaţiul vom prezenta numai sintagmele respective, fără un context propoziţional şi frastic.

(1) ...operă *foarte monumentală* („Luceafărul", 24-XII, 1999, p. 8).

(2) ...crimele *cele mai odioase* („Flux", 1.07.2001, p. 2).

(3) X... a devenit *mare somitate* în medicină („Moldova suverană", 29.07.2003, p. 3).

(4) ...eforturi *foarte enorme* („Capitala", 27.10.2001, p. 8).

(5) Gama de culori era *extrem* de *splendidă* („Capitala", 27.X.2001, p. 7).

(6) Colosseum este *cel mai splendid* monument arhitectural din Roma (rev. „Limba şi Literatura", 2002, nr. 2, Bucureşti, p. 18).

(7) ...o mişcare culturală *cea mai paradoxală*... (revista „Limba Română", 1992, nr. 3, p. 29).

(8) Războiul este *cel mai apocaliptic* fenomen... („Săptămâna", nr. 29, 2003, p. 18).

(9) ...omul şi creatorul *cel mai invincibil*... („Literatura şi Arta", nr. 17, 1997, p. 3).

(10) ...s-au obţinut *cele mai remarcabile* rezultate („Săptămâna", nr. 22, 2002, p. 9).

(11) Bernard Shaw e considerat *cel mai ilustru* dramaturg din perioada activităţii sale (revista „Limba şi Literatura", I, Bucureşti, 2002, p. 8).

(12) ...se oferă *cele mai memorabile* pagini din istoria civilizaţiei (ziarul „Ţara", 10.X.2000, p. 4).

(13) ...o capodoperă de arhitectură *foarte superbă* (ziarul „Contrafort", nr. 10-11, 2000, p. 2).

(14) ...regimul solicita încordarea *prea maximă* a nervilor (ziarul „Contrafort”, I-III, 2000, p. 3).

(15) Lista... este *foarte imensă* (ziarul „Contrafort”, nr. 10-11, 2000, p. 10).

(16) ...piesa *cea mai şocantă* (ziarul „Jurnal de Chişinău”, 15.X.2004, p. 24).

Memento 1

E notabil că multe adjective nesupuse, teoretic vorbind, intensificării pot să apară, în uzul cotidian, şi la gradul comparativ. Unele exemple:

(1) ...drumurile au avut parte de o reparaţie *mai capitală* ca în anii precedenţi (ziarul „Flux”, nr. 117, 2001, p. 18).

(2) Piramida lui Keops (faraon – *A.C.*) este *mai grandioasă* decât toate piramidele care o înconjoară (ziarul „Flux”, nr. 125, 2001, p. 9).

(3) Nu putem numi o pictură... *mai eminentă* a lui Picasso, deoarece fiecare are aura sa (publicaţia „Limba română”, nr. 3-4, 1999, Bucureşti, p. 21).

Memento 2

Vom numi şi alte adjective „superlative”, pe care le-am întâlnit, mai ales, în presă, însoţite de adverbele *foarte*, *mai*, şi de locuţiunea *cel mai*: extern, extrem, fastuos, grandios, infailibil, imens, substanţial, monumental, sexy, excepţional etc.

Fenomenul despre care am relatat până acum poate fi numit drept „o inovaţie” în limbă, care, fireşte, s-a format urmând modelul tradiţional românesc al gradelor de comparaţie. Cunoscutul savant romanist prof. Ruben Budagov de la Universitatea de Stat „N. Lomonosov” din Moscova susţinea că „Ceea ce e nou în limbă, de regulă, se bazează pe faptele vechi, dar în acelaşi timp îmbogăţeşte vechiul. În istoria celor mai diverse limbi *noul* şi vechiul totdeauna se află în interacţiune” (Р. Будагов, *Что такое развитие и совершенствование языка?*, Москва, Наука, 1977, p. 5)

Punerea în circulaţie a structurilor inovatoare cu adjectivele la un *superlativ excesiv* nu a fost impusă de nimeni, nu a fost decretată. Pur şi simplu, vorbitorii de limba română au simţit necesitatea de a intensifica, de a gradula unele caracteristici (încălcând norma tradiţională): multe adjective care se considerau „în afara” gradelor de comparaţie au „reuşit” să se ridice la rangul de superlativ, admiţând în antepoziţie adverbele calitative *foarte, extraordinar de, mult* etc. şi îmbinările *cel mai, cea mai, cele mai, cei mai*.

În altă ordine de idei, prof. E. Coşeriu menţiona că „o inovaţie care se adoptă şi se răspândeşte *corespunde unei nevoi de exprimare* (subl.n. – *A.C.*)” (E. Coşeriu, *op. cit.*, p. 89, 90).

Adăugăm că modificarea sau chiar dispariţia unor categorii gramaticale este condiţionată de dezvoltarea gândirii (cugetării) vorbitorilor de limba română. În

procesul evolutiv al gândirii deci pot dispărea unele categorii gramaticale, altele pot fi împinse la periferia limbii. Ele se mai menţin doar sub formă de vestigii, dar care, în acelaşi timp, au o mare importanţă pentru studierea atât a istoriei gândirii, cât şi a istoriei limbii. Aici trebuie văzută principala contradicţie între *formă* şi *conţinut* (forma veche şi conţinutul nou). Anume această contradicţie dintre forma sonoră a limbajului şi modul de gândire al vorbitorului determină progresul limbii.

Rezolvarea conflictului creat se face pe două căi: sau forma veche îşi pierde treptat conţinutul ei anterior şi începe a exprima altul nou, sau pentru un conţinut nou se creează, cu timpul, o formă nouă.

În limba română modernă demult au căzut în desuetudine formele gramaticale de tipul: *vrea hi fostu*, *au fost lucrând*, *carele (caria, carii)*, *să să facă* şi multe altele.

Iată unele atestări: „Dispot *au fost ştiut* mai multe limbi...” (Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1971, p. 163); „Leşii pre unii ai noştri *i-au fostu spânzurându* câte doi de păr, că *au fostu umblându* pre acele vremi păroşi ca şi nemţii, şi alte batjocuri multe le-*au fostu făcându* de să pomeneşte şi astăzi răotatea lor ce-*au fost păţind*-o” (Gr. Ureche, *op. cit.*, 1971, p. 199); „Baiazid... *ar fi vrut apuca* alte cetăţi (la 1484), că Ştefan Vodă la gol n-au îndrăznit să iasă” (Gr. Ureche, *op. cit.,* p. 181).

Notă: Unele structuri verbale arhaizante se mai întâlnesc sporadic şi la scriitorii clasici: „Şi apa unde-*au fost căzut* / În cercuri se roteşte / Şi din adânc necunoscut / Un falnic tânăr creşte” (M. Eminescu); „Părea că printre nouri s-*a fost deschis o poartă*, / Prin care trece albă regina nopţii moartă” (M. Eminescu); „Aron-Vodă... gândi, după toată răutatea ce făcuse, *să să curăţească* şi să arăte Ţării că nu este din voia lui ce s-au lucrat...” (Gr. Ureche, *op. cit.*, 1971, p. 215); „Duca s-au rugat vizirului să aştepte în cinci zile *să să socotească* şi atunci îi va da răspunsu...” (I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1969, p. 197).

Notă: Formele articulate şi acordate cu substantivul regent ale pronumelui relativ *care*, masiv utilizate în trecut (Ştefan *carele*..., Turcii *carii*..., Femeia *carea...* etc.), au cedat locul formei invariabile, care, de regulă, apare în funcţie de subiect (fata care, fetele care, băieţii care, fetele care etc.).

Sporadic, aceste pronume relative acordate îşi mai fac apariţia la scriitorii din sec. al XIX-lea. Un exemplu: „Eu n-am să uit nici de răposatul Caraiman, *carele* putea să înghită... atâtea vedre cât şi o butie de Dealu-Mare” (Al. Odobescu).

* * *

Revenind la limba română din Basarabia, observăm că aici sunt ocolite cu precauţie *prezumtivul prezent* şi *trecut*, substituindu-se cu *prezentul* şi *perfectul*

compus al indicativului (comp.: *el va fi lucrând → el, poate, lucrează; el va fi murit → el, poate, a murit* etc.). La scriitorii clasici prezumtivul se întâlneşte mai des. De exemplu: „Şi-aşa a trăit Ivan cel fără de moarte veacuri nenumărate şi poate că şi acum *a mai fi trăind,* dacă *n-a fi murit*" (I. Creangă); „Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit, / Că sunt bătrân ca iarna, / Că tu *vei fi murit*" (M. Eminescu).

Specificăm faptul că formele clasice ale numeralelor cardinale *patrusprezece, şasesprezece, şasezeci* încep să îmbrace o haină „mai strâmtă" şi antisistemică de *pai-spre-zece*, *şai-spre-zece*, *şai-zeci*, acestea explicându-se prin forţa analogiei (cu numeralul *doi*) şi a economiei surselor expresive (A. Martinet). După principiul *Communis error facit jus*, formele corupte ale numeralelor **14, 16, 60** au fost deja legiferate în gramatici, în *DEX*, *DOOM-2*. Formele „vechi" sunt botezate ca „variante".

Notă: E de observat că formele clasice şi corecte ale numeralelor **14, 16, 60** se mai atestă în vorbirea unor intelectuali în vârstă (care au făcut şcoală în perioada antebelică şi după aceasta), la unii scriitori. Exemplu: „– Ce s-a făcut în literatură în curs de *patrusprezece* ani?" (C. Negruzzi, apud Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 98)

Să ne oprim fugitiv la unele cazuri de influenţă a factorilor externi.

În limba română (din Basarabia) circulă cu succes şi structuri (rezultate din interferenţă) care se potrivesc, în opinia lui Weirrich, „nisipului în mişcare" şi structuri care se aseamănă cu nisipul „sedimentat pe fundul râului".

Să remarcăm unele exemple din grupul celor care s-ar referi la „nisipul sedimentat".

I. Sub presiunea modelelor franceze şi ruse s-au activizat o serie de structuri cu infinitivul plin (cu „a", precedat deseori de prepoziţia „de"), infinitivul lung (substantival) şi construcţiile infinitivale.

E vorba de situaţii ca:

a) infinitivul în funcţie de subiect: *a fuma* este interzis.

b) infinitivul ca nume predicativ: a trăi înseamnă *a lupta.* Acest model cu verbul de relaţie *înseamnă* este preluat direct din ruseşte, unde apare verbul *значит*: *Жить значит бороться.* În limba latină, în cazul dat se utiliza verbul *esse* „a fi": Vivĕre *militare est* (Seneca), iar în limba franceză apare, pe lângă verbul copulativ *être*, şi pronumele demonstrativ *ce*: vivre *c'est lutter.*

c) infinitivul ca obiect direct, eteroprosopic: rog *a mă elibera.*

d) infinitivul însoţit de elemente determinative (aşa-numitele „construcţii infinitivale"): Eminescu va trăi, pentru că a ştiut a găsi frumosul, *fără a imita* pe nimeni (B.-P. Hasdeu).

II. Extinderea *supinului* în funcţie de atribut în îmbinări terminologice din domeniul tehnic cu substantivele *maşină, aparat, ac, piesă, dispozitiv* etc.

Aceste îmbinări terminologice se formează în limba franceză cu infinitivul precedat de prepoziţia à, *machine à écrire* – maşină de scris, *machine à bobiner* – maşină de bobinat, *machine à deruler* – maşină de derulat, *machine à tricoter* – maşină de tricotat, *machine à coudre* – maşină de cusut. Cu alte substantive: *ac de brodat, dispozitiv de îndoit* etc.

E de reţinut că în terminologia tehnică, specializată, îmbinările cu supinul acoperă aproximativ 40 la sută din toţi termenii de acest gen.

Notă: Supinul cu funcţie de atribut e activ în limbă nu numai în îmbinări terminologice care ţin de tehnică, ci şi în cele ce indică predestinaţia, în general.

De pildă: *fată de măritat, scară de coborât,* sau la Ion Creangă: „Nu trece tocmai mult şi *vine vremea de însurat* şi feciorului celui mic". La Alecsandri: „Iată lui că i-au venit / *Carte* mare *de pornit* / La tabără *de sosit*".

Factori externi au condus la apariţia în limba română din Basarabia a diferitor calchieri lingvistice nedorite din limba rusă.

Din lipsă de spaţiu vom numi doar câteva din ele:

1. Verbele din grupul ***angajandi*** *a lucra, a se tocmi, a se angaja,* îmbinate cu substantive ce indică profesia, meseria, ocupaţia etc., au pierdut elementul structural *ca, în calitate de.* Se zice şi chiar se scrie: Ion *lucrează inginer*, în loc de: Ion lucrează ca (în calitate de) inginer, după rusescul: *Ваня работает инженером.* E vorba de aşa-zisul „творительный предикативный".

2. Propoziţiile atributive introduse, nerecomandabil, direct prin substantive la cazul nominativ, în loc să ofere locul pronumelui relativ *care.* De exemplu: Gospodarii *vitele cărora...* – corect: Gospodarii *ale căror vite*; Fetiţa *părinţii căreia,* în loc de: Fetiţa *ai cărei părinţi* (compară în limba rusă: Девочка, родители которой...).

3. Folosirea pronumelui relativ compus *careva* în funcţie de atribut, ceea ce e antinormativ: – Aveţi *careva întrebări?* – corect: Aveţi unele întrebări?

4. Utilizarea propoziţiilor (mai ales titluri) cu semnul de punctuaţie „linia de pauză". Se formează nişte propoziţii-slogane. Exemple: „Imaşurile – principala bază furajeră..." („Moldova suverană", 27.05.'04, p. 2); „Podoaba noastră superbă – natura" („Flux", 19.02.'07); „Drumurile – cartea de vizită a oraşului" („Moldova suverană", 13.08.'04, p. 3); „O problemă globală – profilaxia maladiei HIV SIDA" („Moldova suverană", 9.12.'03, p. 2); „Comunicarea eficientă – condiţie a succesului" („Făclia", 7.02.'07, p. 3); „Ucraina – între trecut şi viitor" („Glasul naţiunii", 25.11.'04).

În calitate de comentariu, notăm trei lucruri:

a) Modelul cu „linia de pauză" în propoziţii-slogane a fost acceptată şi de *Gramatica Limbii Române* (ediţia Academiei, vol. II, Bucureşti, 1966, p. 163) şi de către Al. Graur (*Tendinţe actuale ale limbii române*, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 292, 298). GLR, citând exemple ca: *Patriei – mai mult cărbune!*; *Muncii pa-*

triotice – un conţinut bogat ş.a. le califică drept „construcţii... imitate după alte limbi”. Acad. Al. Graur merge mai departe şi afirmă, pe bună dreptate, că aici este vorba de o formulă „calchiată după una rusească”, „de inspiraţie, incontestabil, rusească” (Al. Graur, *op. cit.*, p. 298);

b) Semnul acesta de punctuaţie a fost inventat de ruşi. Se presupune că autorul lui ar fi sau M. Lomonosov, sau N. Karamzin;

c) Uneori propoziţiile-slogane cu semnul „linia de pauză” nu sunt destul de inteligibile. De exemplu: *Învăţaţii – şcolii!*, din ruseşte „Ученые – школе”. Adică „Savanţii trebuie să facă cercetări şi pentru şcoală”.

* * *

Vorbind despre interferenţele limbilor, despre acţiunea „factorilor externi”, trebuie să notăm că şi limba rusă (deşi acţionează în mod activ asupra românei din Basarabia) „se lasă” influenţată de limba română şi, în general, de limbile romanice. Presa în limba rusă din Republica Moldova (şi din Rusia) consideră de *bon ton* să scrie: *анонс*, î.l.d. rusescul (neaoş) *объявление* (rom. *anunţ*), *трансляция*, î.l.d. rusescul (neaoş) *передача* (rom. *transmisie, transmisiune, translare*), *лакунарный,* î.l.d. rusescul (neaoş) *с пропусками* (rom. *lacunar*), *каритабельный*, î.l.d. rusescul (neaoş) *милосердный* (rom. *caritabil*), *экспозиция,* î.l.d. rusescul (neaoş) *выставка* (rom. *expoziţie*), *толерантность*, î.l.d. rusescul (neaoş) *терпимость* (rom. *tolerant*), *контроверсы,* î.l.d. rusescul (neaoş) *противоречия* (rom. *controverse*), *ламентабельный*, î.l.d. rusescul (neaoş) *плачевный* (rom. *lamentabil*) etc.

Mai inserăm câteva lexeme, „împrumutate” de ziariştii (şi nu numai) ruşi şi lansate în circulaţie: *реминистенции* (rom. *reminiscenţe*); *импозантый* (rom. *impozant*), *экстравагатный* (rom. *extravagant*), *еманировать* (rom. *a emana*), *эксплицитный* (rom. *explicit*), *экспликация* (rom. *explicare*) etc. E de menţionat că se produc substituţii pregnante şi în terminologia gramaticală de bază în limbajul lingvistic. Ruşii preferă să spună şi să scrie: *вербальные конструкции,* î.l.d. *глагольные обороты*; *индикатив,* î.l.d. *изъявительное наклонение; coniunctiv,* î.l.d. *сослагательное наклонение; герундий,* î.l.d *деепричастие; партиципии,* î.l.d *причастие, адверб,* î.l.d. *наречие; вокатив,* î.l.d. *обращение; атрибут,* î.l.d. *определение; предикат,* î.l.d. *сказуемое; препозиция,* î.l.d. *предлог* etc.

În limba rusă vorbită, chiar de către nativi, se întâlnesc diferite modele sintactice calchiate din limba română. Câteva exemple: *Я взял такси и уехал* / rom. *am luat taxiul şi am plecat*. Corect ruseşte se zice: *Я сел на такси и уехал,* adică *„eu m-am aşezat în taxi şi am plecat”; Ваня стал веселый* < rom. *Ion a devenit vesel.* Corect ruseşte ar fi: *Ваня стал веселым* (aici adjectivul *веселый* trebuie să stea la cazul instrumental, şi nu la cazul nominativ ca în limba română); *Василий ждет*

поезд < rom. *Vasile aşteaptă trenul.* Corect e: *Василий ждет поезда* (în cazul dat substantivul *поезд* se plasează la genitiv, şi nu la acuzativ ca în limba română) etc.

Aşadar, aceste exemple sunt mărturia faptului că nu numai rusa influenţează româna din Basarabia, ci şi invers, limba noastră, la nivel lexical şi gramatical, înrâureşte întrucâtva asupra limbii ruse sub aspectul ei oral şi scris.

Câteva concluzii generale:

1. Limba, schimbându-se, rămâne aceeaşi, adică tot română, tot franceză, tot rusă etc.

2. Factorii interni şi factorii externi contribuie la schimbarea „limbii reale în existenţa ei concretă" (E. Coşeriu).

3. Toate schimbările se produc, mai întâi în vorbire, căci numai *homo loquens*, cu libertatea lui de expresie, e acea forţă reală care, instinctiv sau conştient, face modificări permanente în graiul său.

4. Schimbările în limbaj conduc la mai multe urmări, şi anume:

a) redarea mai expresivă, mai captivantă, mai afectivă (în cazul adjectivelor *sacru, celebru, proeminent* etc.) a „gradualizării însuşirii pe care o exprimă" (D. Irimia), deşi, strict vorbind, adjectivele de acest gen nu dispun de grade de comparaţie;

b) debarasarea de paradigmele verbale supracompuse, greoaie ca structură şi inoperabile de tipul *vrea hi fost*;

c) manifestarea principiului economiei în limbă, susţinut şi de analogie (după *doi+spre+zece*, au apărut formele *pai+spre+zece* şi *şai+spre+zece*).

5. Modificările survenite în urma acţiunii factorilor interni şi externi se referă nu atât la limbă, cât la vorbire, iar vorbirea ţine de oameni concreţi, purtători activi ai unui idiom. Discursul individual are întotdeauna un caracter pragmatic şi semnifică raportul dintre semnele linguale şi utilizarea lor contextuală, conţinutală şi consituativă.

6. Gândirea şi sentimentele omului se realizează în baza limbii, dar se perfecţionează în formele structural-gramaticale. După Al. Rosetti „cugetarea este mai bogată decât vorbirea... şi ea, limba, nu ajunge niciodată să redea cu precizie nuanţele cugetării" (Al. Rosetti, *Filosofia cuvântului,* Bucureşti, 1948, p. 10).

Culegerea *Limbaje şi comunicare*, IX, In honorem Gheorghe Moldoveanu,
Editura Universităţii Suceava, 2007, p. 61-71

§ 2 NORMA LITERARĂ ÎN EVOLUŢIE

STRUCTURI SINTACTICE GREŞITE

În perioada imediat postbelică, în scrierile de tot felul (publicistică, didactică, beletristică etc.) şi-au făcut apariţia, sub influenţa directă a limbii ruse (pe cale orală şi scrisă), o sumedenie de structuri sintactice străine normelor limbii române, tradiţiei statornicite în uz. Cele mai multe dintre asemenea „inovaţii" au pătruns în presa de „limbă moldovenească", deoarece anume ea este cea mai receptivă la schimbările de ordin extralingvistic ce se produc continuu în societate. Într-un răstimp de aproape jumătate de secol limba română în Basarabia „s-a îmbogăţit" la toate nivelurile cu un bagaj întreg de elemente eterogene: lexical, gramatical, fonetic. Să dăm doar câteva exemple: *eu conduc cu maşina* (corect: *eu conduc maşina*), *la mine mama e bolnavă* (corect: *mama mea e bolnavă*), *stau pe etajul cinci* (corect: *stau la etajul cinci*), *el mi-a dat careva întrebări* (corect: *el mi-a pus unele întrebări*), *Gheorghe îi invidiază lui Vasile* (corect: *Gheorghe îl invidiază pe Vasile*), *Maria a reproşat-o pe Ana* (corect: *Maria i-a reproşat Anei*), *Ion s-a îndrăgostit în Maria* (corect: *Ion s-a îndrăgostit de Maria*), *Vasile a divorţat cu soţia* (corect: *Vasile a divorţat de soţie*), *ea se îndoieşte în meritele lui* (corect: *ea se îndoieşte de meritele lui*), *spectatorii i-au mulţumit pe actori* (corect: *spectatorii le-au mulţumit actorilor*), *Ion mânuieşte bine cu maşina* (corect: *Ion mânuieşte bine maşina*), *învăţătorul mi-a indicat asupra greşelilor* (corect: *învăţătorul mi-a indicat greşelile*), *prietenul meu locuieşte sub Bălţi* (corect: *prietenul meu locuieşte lângă Bălţi*), *Vasile stătea după volan* (corect: *Vasile stătea la volan*), *bunica până ce nu are nevoie de ochelari* (corect: *bunica deocamdată nu are nevoie de ochelari*) etc.

Printre numeroase structuri sintactice greşite ce deformează limba română (vorbită şi scrisă) din Republica Moldova, mai frecvent este utilizată cea de tipul: *...copilul părinţii căruia...* (corect: *copilul ai cărui părinţi*), o calchiere după rusescul *ребенок родители которого*. Vorba e că în limba română o propoziţie subordonată atributivă se poate introduce în cadrul frazei prin pronumele relativ *care* în genitiv, dar precedat de articolul posesiv *a, al, ai, ale.*

M. Avram ne trimite în acest plan la o regulă strictă, şi anume: „articolul posesiv se acordă cu substantivul din propoziţia atributivă (nu cu substantivul precedent sau cu pronumele imediat următor), iar pronumele relativ – cu substantivul înlocuit din regentă (nu cu substantivul următor al cărui atribut este)"[1].

În limba rusă însă subordonata atributivă se poate deschide printr-un substantiv determinativ, după care urmează pronumele relativ în cazul genitiv (родительный падеж). Să dăm câteva exemple din limba rusă, stabilindu-le echivalentele corecte în limba română: rus. „Школа *ученики которой*...” – rom. (1) „*Şcoala ai cărei elevi*”, şi nu: (2) „Şcoala *elevii căreia*”; rus. „Студенты *университет корорых*” – rom. (3) „Studenţi *a căror universitate*”, şi nu: (4) „Studenţi *universitatea cărora*”; rus. „Рабочие *завод которых*” – rom. (5) „Muncitori *a căror uzină*”, şi nu: (6) „Muncitori *uzina cărora*” etc.

Deşi versiunile româneşti (2), (4), (6) sunt incorecte, anume ele au devenit familiare în diferite stiluri ale limbii române literare din Basarabia. În legătură cu utilizarea frecventă în ultimii 50 de ani a structurii sintactice amintite, lingviştii din republică s-au văzut nevoiţi să se pronunţe asupra acceptării / nonacceptării acestei inovaţii sintactice şi asupra utilităţii / nonutilităţii ei.

După cum era de aşteptat, modelul ...*copilul părinţii căruia*... a fost respins de către lingviştii chişinăuieni[2] ca fiind un calc nedorit din limba rusă. Cu toate acestea, calcul lingvistic numit perseverează, fapt care ne face să revenim la o examinare mai profundă a fenomenului. Vom începe prin enumerarea şi modelarea structurilor de care ne ocupăm:

I. **STRUCTURI BIMEMBRE**

N (nom.) + Pron. rel. (gen.)

Această structură sintactică este cea mai răspândită în toate stilurile funcţionale ale limbii scrise. Vom ilustra cele spuse prin câteva exemple:

(1) „Iată un dialog *martorul căruia* am fost” („Viaţa Satului”, 5.12.’89, p. 1);

(2) „Am vorbit de scriitorul *cazul căruia* e o enigmă...” („Literatura şi Arta”, 1.02.’90, p. 2);

(3) „Au lăsat totul pe seama comunelor, *haznaua cărora* e goală...” („Făclia”, 22.04.’96, p. 2);

(4) „...Între colinele Palatinului şi Capitoliului... se întindea Forumul, *rămăşiţele căruia* pot fi contemplate şi astăzi...” („Flux”, 3. 01.’97, p. 11);

(5) „Pactul Ribbentrop-Molotov (din 23 august 1939) ...conţinea un protocol secret *conţinutul căruia* a fost dezvăluit în 1998” („Ţara”, 20.07.’99, p. 1);

(6) „Poliţia înarmată cu bastoane *lungimea cărora* avea să fie cunoscută de către mulţi răzvrătiţi...” („Glasul Naţiunii”, 10.03. ’99, p. 15);

(7) „Atestarea cadrelor rămâne o funcţie a statului *mecanismele căruia* trebuie să se bazeze pe estimarea imparţială a rezultatelor ştiinţifice” („Mesagerul”, 23.02.’99, p. 3).

Exemplele citate urmează a fi redactate în corespundere cu specificul limbii române: (1) „...dialog *al cărui martor...*”; (2) „...scriitorul *al cărui caz...*”; (3) „...comunele *a căror haznauă...*”; (4) „...Forumul *ale cărui rămăşiţe...*”; (5) „...protocol *al cărui conţinut...*”; (6) „...bastoane *a căror lungime...*”; (7) „...stat *ale cărui mecanisme*”.

II. **STRUCTURI TRIMEMBRE**

Aici pot fi delimitate trei substructuri:

I. 1. **N_1 (nom.) + N_2 (gen.) + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu:

(1) „Nişte diplomaţi *laitmotivul activităţii cărora* este bine cunoscut...” („Literatura şi Arta”, 26.6.’97, p. 1);

(2) „A fost creată o comisie *rezultatele activităţii căreia* vor fi examinate la şedinţă...” („Moldova Suverană”, 26.3.’90, p. 1).

Formele corecte: (1) ...diplomaţi *al căror laitmotiv* al activităţii...; (2) ...comisie *ale cărei rezultate* ale activităţii...

II. 2. **Adj. + N + Pron. rel.**

De exemplu:

(1) „...Deputaţii au întreprins deplasări de lucru prin republică *principalul scop al cărora* a fost acordarea de ajutor guvernului...” („Pământ şi oameni”, 25.05.’96, p. 1);

(2) „Pentru a obţine o încăpere la marginea oraşului, *ultimii locatari ai căreia* au lăsat întregi doar pereţii, părinţii mei au bătut de nenumărate ori la uşile «sus-puselor instanţe»...” („Ţara”, 7.02.’97, p. 3).

Corect: (1) „...deplasări *al căror scop principal* a fost...”; (2) „...marginea oraşului *ai cărei ultimi locatari* au lăsat...”.

III. 3. **N + Adj. + Pron. rel. (gen.)**

(1) „E vorba de cererile maselor de moldoveni *interesele naţionale ale cărora* nu mai pot fi ignorate” („Moldova Suverană”, 30.01.’90, p. 3);

(2) „Se are în vedere fondul social pentru învăţământ *corpul didactic al căruia* e format în temei din reprezentante ale sexului frumos...” („Moldova Literară”, 25.09.’96, p. 1);

(3) „Printre ziariştii incomozi... se numără şi doamna N.B., *emisiunile televizate ale căreia* sunt adevărate punţi spirituale...” („Ţara”, 26.01.’96, p. 1);

(4) „Există numeroase construcţii gramaticale, *frecvenţa relativă a cărora* uneşte limbile balcanice...” (*Curs de gramatică istorică a limbii române*, Chişinău, 1991, p. 44);

(5) „...funcţionează comisia *secretar general al căreia* este domnul C.R.” („Făclia”, 22.05.’99, p. 8).

Corect: (1) „...mase de moldoveni *ale căror interese naţionale...*”; (2) „…fondul social pentru învăţământ *al cărui corp didactic...*”; (3) „...doamna N.B. *ale cărei emisiuni televizate...*”; (4) „...numeroase construcţii *a căror frecvenţă relativă...*”; (5) „...comisia *al cărei secretar general* este...”.

III. **STRUCTURI TETRAMEMBRE**

Această structură formată din patru elemente poate îmbrăca diferite modele distributive, cum ar fi:

1. **N_1 (nom.) + Prep. + N_2 (ac.) + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „Am vorbit cu nişte elevi *orizontul de pregătire al cărora* e foarte larg...” („Flux”, 11.04.’97, p. 4).

Corect: „...elevi *al căror orizont de pregătire...*”.

2. **N_1 (nom.) + Adj_1 + Adj_2 + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „E vorba de un funcţionar *salariul mediu anual al căruia* este înscris în carnetul de muncă” („Glasul Naţiunii”, nr. 4, ianuarie 1994, p. 8).

Varianta normativă: ...un funcţionar *al cărui salariu mediu anual* este...

3. **N_1 (nom.) + Conj. (şi) + N_2 (nom.) + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „Am discutat cu organele de conducere *menirea şi datoria cărora* este de a face ordine...” („Făclia”, 12.07.’97, p. 4).

Forma recomandabilă este: „...organele de conducere *a căror menire şi datorie* este...”.

4. **N_1 (nom.) + Adj. + N_2 (gen.) + Pron. rel. (gen.)**

„În stradă a ieşit populaţia moldovenească *exponentul politic al majorităţii căreia* a devenit F.P.M. ...” („Moldova Suverană”, 20.04.’90, p. 1).

Corect: „...populaţia moldovenească *al cărei exponent politic al majorităţii* a devenit...”.

IV. **STRUCTURI PENTAMEMBRE**

Aceste structuri au două varietăţi:

1. **N_1 (nom.) + N_2 (gen.) + Conj. (şi) + N_3 (nom.) + Pron. rel. (gen.)**

„E de notat că urmările nefaste ale manifestaţiilor neautorizate din Piaţa Universităţii din Bucureşti în anul 1990, *scenariul lozincilor şi tactica cărora* a fost preluată de...” („Moldova suverană”, 30.03.’95, p. 2).

Corect: „...manifestaţiilor neautorizate *al căror scenariu al lozincilor şi tactică* au fost preluate...”.

2. **N (nom.) + Adj_1 + Conj. (şi) + Pron. rel. (gen.)**

Să exemplificăm:

(1) „...au fost cumpărate vulpi polare şi nurci, *blănile preţioase şi frumoase ale cărora* se folosesc la confecţionarea căciulilor" („Moldova suverană", 23.02.'91, p. 1).

Corect: „...vulpi polare şi nurci *ale căror blănuri preţioase şi frumoase* se folosesc...";

(2) „...Republica Moldova, *o parte componentă şi indivizibilă a căreia* este şi Găgăuzia" („Moldova suverană", 21.05.'96, p. 3).

Corect: „...Republica Moldova *a cărei parte componentă şi indivizibilă* este şi Găgăuzia".

V. **STRUCTURI SEXTAMEMBRE**

1. **N^1 (nom.) + Prep. + N_2 (ac.) + Conj. (şi) + Adj. + Pron. rel. (gen.)**

„S-a vorbit despre Maria Drăgan, *viaţa de creaţie şi personală a căreia* a fost tragică..." („Curierul de seară", 21.02.'91, p. 2).

Corect: „...Maria Drăgan *a cărei viaţă de creaţie şi personală...*"

2. **Adj_1 + N_1 (nom.) + Conj. (şi) + Adj_2 + N_2 (nom.) + Pron. rel. (gen.)**

„Am prezentat nişte materiale literare *un bun prieten şi înflăcărat propagandist al cărora* a fost regretatul scriitor..." (D. Vetrov, *Portrete literare*, Chişinău, 1962, p. 3-4).

Corect: „...materiale literare *al căror bun prieten şi înflăcărat propagandist* a fost...".

În continuare vom arăta că şi în lucrările scriitorilor, criticilor literari, savanţilor, profesorilor, publiciştilor de prestigiu etc. pot fi întâlnite asemenea exemple. Aceasta o facem nu pentru a ofensa pe cineva, ci pentru a arăta că respectivul fenomen lingvistic a ajuns să fie familiar aproape tuturor mânuitorilor de condei. Anume acest fapt ne pune pe gânduri.

1. **SCRIITORI DIN GENERAŢIA IMEDIAT POSTBELICĂ**

„Casa nouă a Sovietelor *zidirea căreia* s-a început..." (F. Ponomari, *Pământ reînnoit,* Chişinău, 1953, p. 30); „...am scris poema *Prometeu*, *versurile căreia* le pot cânta" (E. Bucov, *Interviu*, „Literatura şi Arta", 20.05.'84, p. 6); „...gazda îmi arată camera *uşa căreia* dă în bucătărie" (N. Costenco, *Severograd*, 1963, p. 87); „Un popor *membrii căruia* cautau să se salveze în mod particular nu se va salva niciodată" (I. Druţă, „Moldova Literară", 6.12.'95, p. 1); „...indivizi *gândul cărora* este numai la îmbogăţire" (B. Istru, „Moldova suverană", 8.05.'85, p. 2); „...doi bărbaţi *numele cărora* ea nu le reţinu" (V. Malev, *Recviem pentru Maria*, Chişinău, 1986, p. 167); „Sunt arbore, *coama căruia*, / când se roteşte-n spaţii / culege crâmpeie..." (An. Gugel, *Celeste pulberi*, „Moldova socialistă", 29.12.'81, p. 4).

Se poate exemplifica şi din alţi scriitori cam din aceeaşi perioadă:

„Emoţionantă a fost cunoştinţa cu Ana Blandiana, *poezia căreia* o preţuim în mod deosebit" (V. Leviţchi, „Sfatul Ţării", 17.04.'93, p. 4); „Scriitorul e omul acela *viaţa căruia* semnifică un crez" (V. Vasilache, „Literatura şi Arta", 3.07.'86, p. 4); „Erau Gheorghe şi Vasile *brigăzile cărora* au executat milioane de altoiuri..." (V. Roşca, „Literatura şi Arta", 5.04.'82, p. 5); „Pacea, un făgaş viguros, *justeţea căruia* a fost confirmată de ulterioarele evenimente istorice" (P. Boţu, „Tinerimea Moldovei", 22.01.'86, p. 1).

2. **SCRIITORI MAI TINERI**

Faptele arată că o anumită predilecţie pentru construcţia sintactică examinată o manifestă talentatul nostru poet şi publicist Nicolae Dabija, căruia ar fi greu să-i reproşăm că nu are simţul limbii. Dimpotrivă, scriitorul este un maestru al cuvântului, a cărui operă ne serveşte drept model de corectitudine. Cu toate acestea, fenomenul sintactic împrumutat de tipul *copilul părinţii căruia* e demult prezent în opera lui Nicolae Dabija. Vom da doar câteva exemple, plasându-le în plan cronologic: „Era vorba de Lăpuşneanu *portretul căruia* a fost descris..." („Tinerimea Moldovei", 26.01.'83. p. 3); „Am găsit şi textul Gramotei lui Alexandru cel Bun (9 februarie 1426) *originalul căreia* se păstrează la Zografu de la muntele Athos din Grecia" („Literatura şi Arta", 17.12.'87, p. 8); „Erau nişte «naţionalişti incurabili» *capul cărora* ar fi fost etichetat..." („Moldova suverană", 14.04.'93, p. 3); „Este cântecul «Cât trăim pe-acest pământ», *versurile căruia*-mi aparţin..." („Literatura şi Arta", 7.04.'94, p. 1); „E plină azi Siberia cu Marii de-ale noastre căsătorite cu hoinarii lumii, *copiii cărora* nu cunosc nici un cuvânt din limba moşilor şi strămoşilor lor" („Literatura şi Arta", 3.07.'97, p. 1); „Ce batjocură mai mare pentru un stat, *imnul căruia* îi elogiază limba pe care aproape nimeni dintre concetăţeni nu ştie să şi-o vorbească corect" („Literatura şi Arta", 10.09.'98, p. 1).

Poetul Grigore Vieru a inserat buclucaşa construcţie în poezia *O, dacă...* Reproducem o strofă din ea: „O, dacă-aş avea... / o carte *foile căreia* / să murmure numele / femeii iubite...".

E greu de presupus că în cazul dat e vorba de o licenţă poetică. Scriitorul n-ar fi avut nimic de pierdut, scriind: „O, dacă-aş avea... / o carte *ale cărei foi* / să murmure numele / femeii iubite". Dar, după cum se vede, i-a convenit mai mult o structură sintactică cu elemente constructive inversate.

Prezentăm o serie de exemple din creaţia altor scriitori reputaţi din Republica Moldova: „Există o Societate a Scriitorilor Români, *preşedinta căreia* sunt" (L. Lari, „Glasul Naţiunii", 14.10.'98, p. 13); „De ce am lăsat ţara la îndemâna omului negru, *portretul căruia* şi astăzi mai împodobeşte parbrizul celor mai lu-

minoase automobile personale?” (D. Matcovschi, „Literatura şi Arta”, 17.03.’88, p. 3); „...mă voi recunoaşte pe mine cel de atunci, *povestea căruia* rămasă-i în fântână...” (Gh. Vodă, *Caietul din fântână*, Chişinău, 1979, p. 4); „E vorba de «Teatrul de revistă Olga Ciolacu», *avanpremiera căruia* a avut loc acum câteva săptămâni” (M. Gh. Cibotaru, „Moldova suverană”, 6.09.’94, p. 3); „...«microfonul» fiind nimic altceva decât o maşină electrică de bărbierit, *firul cu ştecăr al căruia* era într-o geantă de fotoreporter” (Leo Butnaru, „Ţara”, 29.08.’98, p. 4); „Poeţi *creaţia cărora* îl face (pe Babansky) să-i asfinţească ochii de plăcere...” (V. Prohin, „Moldova Literară”, 10.06.’96, p. 4).

2. **CRITICI LITERARI**

Structura bimembră **N (nom.) + Pron. rel. (gen.)**: „...romanul *Disc*, *acţiunile căruia* se desfăşoară la periferiile oraşului” (V. Coroban, „Literatura şi Arta”, 18.05.’78, p. 4); „...în această ediţie e posibil să se fi proiectat introducerea măcar parţială a fabulelor, *publicarea cărora* cenzura vremii nu le-ar fi îngăduit” (Gh. Bogaci, „Nistru”, nr. 2, 1968, p. 125); „Titu Maiorescu *operele căruia* apar acum...” (I. Ciocanu, „Vocea Poporului”, 3.07.’90, p. 8); Au fost susţinute zeci şi sute de teze de doctor în ştiinţă, *concluziile cărora* erau ştiute înainte ca autorii să purceadă la scrierea lor” (Gh. Mazilu, „Nistru”, nr. 4, 1990, p. 8).

3. **SAVANŢI FILOLOGI ŞI NU NUMAI**

A. Structuri bimembre: **N (nom.) + Pron. rel (gen.)**: „În aceeaşi clădire se afla şi Institutul Pedagogic *studentul căruia* era şi viitorul nostru scriitor Gr. Adam” (N. Corlăteanu, *Răspântii,* Chişinău, 1995, p. 136); „Avem norme ortoepice *necesitatea cărora* este indiscutabilă” (R. Udler, „Cultura Limbii”, nr. 2, 1962, p. 81); „Se discută Negruzzi *limba căruia* se bucură aici de o descriere amănunţită..., alţi scriitori ai timpului contribuţia cărora n-a fost mai puţin valoroasă...” (S. Berejan, „Moldova socialistă”, 27.05.’64, p. 4); „În pofida mesajului foarte clar al acestei creaţii mesianice *autorul căreia* îşi lega speranţele de apariţia unui proroc..., O. Vuia vrea neapărat să-l scoată pe A. Mateevici drept poet naţional” (E. Levit, „Moldova Literară”, 19.06.’96, p. 3); „Elevii pensionului, *numărul cărora* nu depăşeşte cifra de 40, erau...” (V. Ciocanu, „Literatura şi Arta”, 7.07.’77, p. 5); „E vorba ...de un decret prezidenţial *proiectul căruia* va fi în curând pregătit” (N. Mătcaş, „Făclia”, 28.01.’94, p. 3); „Ştiinţa *idealul căreia* e simplitatea se dezvoltă...” (D. Batâr, „Moldova suverană”, 30.10.’91, p. 4); „Înăuntru cetăţii era o fântână cu val *pereţii căreia* au fost întăriţi cu bârne...” (I. Hâncu, „Moldova suverană”, 2.09.’87, p. 4); „Este vorba de aşa-numitul «râs ritualic», *scopul căruia* era de a produce veselie generală” (N. Băieşu, „Ţara”, 30.03.’99,

p. 4); „Statul n-ar trebui să întreţină structuri *activitatea cărora* constă în a observa...” (P. Parasca, „Flux”, 15.07.’99, p. 3); „Am citit un articol *conţinutul căruia* autorul l-a copiat dintr-o carte...” (E. Nirca, „Glasul Naţiunii”, 10.11.’98, p. 4); „CLASIC – (2). Reprezentant eminent al culturii..., *opera căruia* prezintă o valoare incontestabilă” (D.E.L.M., vol. I, Chişinău, 1977, p. 574).

Am stăruit intenţionat asupra exemplelor cu modelul structural bimembru, pentru că el este cel mai frecvent în toate stilurile limbii noastre. Aceasta însă nu înseamnă că savanţii basarabeni ocolesc şi alte structuri.

B. Structuri trimembre cu următoarele substructuri:

B(1): **N+Adj. + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „...opera lui I. Creangă *trăsătura generală a căreia* este rezerva în folosirea adjectivelor” (N. Corlăteanu *Studiu asupra lexicului...*, 1964, p. 36); „Pavel Boţu poartă în sine un «plugar» *calităţile superioare ale căruia* îi servesc drept etalon...” (M. Dolgan, „Literatura şi Arta”, 19.02.’81, p. 2); „Alecu Russo, *moştenirea literară a căruia* poate n-am ştiut încă s-o fructificăm pe deplin...” (E. Levit, „Moldova socialistă”, 19.03.’69, p. 4); „A existat un alt motiv de neacceptare a proiectului de lege *părtaşii tociţi ai căruia* au fost o altă categorie de deputaţi” (I. Negură, „Făclia”, 2.07.’92, p. 2).

Este uşor să observăm că în toate exemplele citate pronumele relativ în genitiv a fost plasat pe locul al treilea în loc să-şi facă apariţia pe primul, la „deschiderea” subordonatelor atributive.

B(2): **Adj. + N + Pron. rel. (gen.):** „E vorba de ... M. Preda, *ultimul roman al căruia* „Cel mai iubit dintre pământeni” a fost editat şi la noi...” (A. Evdoşenco, „Glasul”, 4.10.’90, p. 10); „Substantivul „gârlă” provine din sl. veche, *primul sens al căruia* este «gât»” (A. Evdoşenco, *Introducere în Filologia romanică*, 1987, p. 133).

B(3): **N_1 (nom.)+ N_2 (gen.) + Pron. rel. (gen.):** „Se creează Partidul Naţional Creştin, miezul programului căruia e reunirea Basarabiei cu Patria-mamă România” (Vl. Nicu, „Mesagerul”, 6.09.’98, p. 2).

C. Structuri tetramembre cu următoarele substructuri:

C(1): **N_1+Prep.+ N_2 (ac.) + Pron. rel. (gen.):** „*Frunze de dor deceniul de existenţă al căror* e relevant...” (M. Cimpoi, „Cultura”, 30.09.’67, p. 10).

C(2): **N_1 + Conj. (şi) + N_2 + Pron. rel. (gen.):** „Sunt nişte dexterităţi de vorbire coerentă, *formarea şi dezvoltarea cărora* e de neconceput fără o comunicare intensă...” (A. Palii, „Făclia”, 27.12.’91, p. 11).

Ar fi interesant să aflăm de ce savanţii (mai ales cei lingvişti) apelează la construcţii sintactice neautorizate sub aspectul normei literare, unanim acceptate? E vorba de avantaje stilistice (afective) sau de faptul că sunt, pur şi simplu, prea uşor influenţaţi de modele străine, care au reuşit să se infiltreze nu numai în ţesătura limbii, ci şi în ceea ce se numeşte *modus cogitandi* al vorbitorilor de limba română din Republica Moldova. Răspunsurile la aceste întrebări ar putea fi, desigur, doar intuite.

4. **ZIARIŞTI DIN DIFERITE GENERAŢII**

După cum am arătat deja, structura sintactică *copilul părinţii căruia* şi-a făcut, mai întâi, apariţia în presa noastră, căci anume ziariştii au fost primii care s-au văzut nevoiţi să traducă mult din limba rusă în cea română. În paginile ziarelor republicane fenomenul în discuţie e atât de obişnuit, încât pe nimeni nu-l mai miră. Şi totuşi vom cita din ziarişti notorii, exigenţi faţă de felul cum se exprimă.

„Ţara aceasta este România, *istoria căreia* numără peste două milenii” (N. Lupan, „Glasul Naţiunii”, 26.09.’95, p. 5); „În lupta contra obscurantismului..., naţiunea, adevărul şi demnitatea, *stegarul cărora* este tineretul, ...vor învinge neapărat” (B. Movilă, „Literatura şi Arta”, 15.04.95, p. 4.); „Devin tot mai frecvente numele ruse *diminutivele cărora* tind să se moldovenizeze: Iurică, Igorel etc.” (C. Tănase, „Moldova socialistă”, 1.01.’89, p. 2); „Vorbesc în numele acelor patrioţi *conştiinţa oftigoasă a cărora* nu concepe decât desconsiderarea românilor...” (Vl. Pohilă, „Glasul Naţiunii”, nr. 37, sept. 1995, p. 2); „...în Franţa la guvernare a venit stânga, *fruntaşii căreia* au declarat că...” (Vl. Pohilă, „Mesagerul”, 5.09.’97, p. 6); „Să-l amintim şi pe dl Boris Movilă *vocea repetată a căruia* n-a fost auzită...” (I. Caţaveică, „Literatura şi Arta”, 21.10.’95, p. 2); „Sigur că am auzit şi de poemul eroic *Calevala, unele cântări ale căruia* se presupune că ar avea... la 2000-2500 de ani... şi de faptul că Finlanda este o ţară postindustrială *realizările căreia* mai rămân de domeniul visurilor pentru noi” (S. Cucuietu, „Ţara”, 18.06.’96, p. 4); „Numărătoarea începe de la săptămânalul «Învăţătorul Moldovei» primul număr al căruia a ieşit de sub tipar la 3 octombrie 1954” (Al. Donos, „Literatura şi Arta”, 10.09.’94, p. 2); „...Intelectualitatea *misiunea căreia* este să civilizeze şi să reimplanteze în popor sentimentele demnităţii umane... nu a găsit tăria...” (Zina Gane, „Literatura şi Arta”, 27.06.’96, p. 1); „Rog corectura revistei, *colaborator al căreia* sunt şi eu, să nu se grăbească să pună pixul în mişcare” (Gr. Fidelschi, „Glasul Naţiunii”, 19.05.’99, p. 10).

Să stabilim acum (dacă aceasta e cu putinţă) unele cauze ce au condus la apariţia şi extinderea atât de rapidă a structurii *copilul părinţii căruia* în limba română scrisă din Republica Moldova.

Causa causarum este, desigur, influenţa modelelor ruseşti. În urma unei permanente interferenţe lingvistice ruso-române pe teritoriul Basarabiei, lexicul şi sintaxa limbii române s-au lăsat penetrate de modele structurale străine. Să dăm câteva exemple: *ce tu faci?; necătând la aceea că...; pe linie de partid; aşa cum am fost bolnavă, n-am venit la şcoală; bilet de invitaţie; bilet de partid; Ion nu lucrează după specialitate; eu m-am legat pe telefon cu Jora; s-au luat măsuri în vederea rezolvării problemelor pregătirii cadrelor execu-*

tivelor raioanelor şi oraşelor republicii; eu trăiesc la căminul 9 pe al treilea etaj etc.

La început construcţiile citate mai sus păreau caraghioase pentru românii basarabeni, dar cu timpul mulţi vorbitori s-au obişnuit cu ele, reproducându-le inconştient. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu structura atributivă *copilul părinţii căruia*. Deschiderea unei propoziţii subordonate atributive direct printr-un substantiv e specifică limbii ruse, de unde am şi împrumutat-o. Sunt nişte calcuri sintactice care, în viziunea unor autori francezi, reprezintă „un împrumut de sintagme sau de forme străine cu traducerea literală a elementelor lor constitutive" (a se vedea: Marie Louise Moreau, *Sociolingvistique. Concepts de base*, Mardaga, 1997, p. 64 passim).

Calcul lingvistic, în general, şi cel de tipul *copilul părinţii căruia*, în special, trebuie considerat ca o urmare a acţiunii factorilor externi asupra limbii române din Basarabia. E vorba de repercusiunile unui presant bilingvism rus-român, când limba rusă ajunsese să expulzeze din uzul oficial limba română, ocupându-i locul.

Menţionăm că la pătrunderea în uz a modelului *copilul părinţii căruia* au contribuit şi unii factori interni. E vorba de comoditate, de dorinţa de a scăpa de trei tipuri de greşeli gramaticale: a) acord incorect în gen şi număr al articolului posesiv (al, a, ai, ale) cu substantivul din subordonata atributivă (de ex.: *pescar **al** cărui undiţe...* Corect: *pescar **ale** cărui undiţe*); b) acord incorect al pronumelui relativ *care* cu substantivul din regentă (de ex.: *casa al **cărui** acoperiş...* Corect: *casa al **cărei** acoperiş...*); c) acord incorect şi al articolului posesiv, şi al pronumelui relativ (de ex.: *şcoala **a căror** elevi...* Corect: *şcoala **ai cărei** elevi*).

Avem de-a face cu un acord gramatical *sui-generis*, numit şi „încrucişat", care ar putea fi redat schematic în felul următor:

Universitatea ai cărei studenţi...

Anume acest acord „încrucişat" îi pune în încurcătură pe mulţi mânuitori de condei care, din grabă sau din alte motive, comit greşeli, abateri de la norma literară. Exemplificăm: (1) „Două obsesii uriaşe ale lui Eminescu *ale* (corect: a) căror secantă se numeşte setea de cunoaştere a geniului" („Tinerimea Moldovei", 16.01.'95, p. 4); (2) „La sugestia mea l-au trimis la serviciu la Institutul al *cărei* (corect: cărui) rector era pe atunci domnul N." („Moldova suverană", 8.10.'96, p. 3); (3) „Exprimăm sincere condoleanţe familiei regretatului profesor *a* (corect: al) cărui nume a intrat în istoria culturii" („Moldova suverană", 4.09.'99, p. 6); (4) „Imaginaţi-vă situaţia în care copilul vine de la şcoală (unde a învăţat că rugăciunea înainte de masă este obligatorie) în familia *a* (corect: ai) *căror* (corect: cărei) membri, oameni tineri încă şi voinici, n-au dat pe la biserică încă din ziua cununiei" („Luceafărul", 12.08.'96, p. 8); (5) „Maestrul a fondat «Liga criticilor» al *cărui* (corect: cărei) preşedinte de onoare va rămâne..." („Moldova suverană", 4.09.'99, p. 6).

Fireşte, ziariştii n-ar fi comis greşelile privind acordul articolului posesiv şi al pronumelui relativ, în exemplele de mai sus, dacă ar fi apelat la modelul structural nenormativ *copilul părinţii căruia*. Iată aceste posibile structuri: (1) „...două obsesii ale lui Eminescu *secanta cărora*...”; (2) „...institutul *rectorul căruia*...”; (3) „...regretatul *numele căruia*...”; (4) „...familia *membrii căreia*...”; (5) „...liga *preşedintele căreia*...”.

Un alt factor intern care accelerează şi stimulează până acum punerea în circulaţie a modelelor nerecomandabile este următorul: normele limbii române literare admit ca pronumele relativ *care* (introducând o subordonată atributivă) să apară în cazul genitiv cu diverse prepoziţii, locuţiuni prepoziţionale, conjuncţionale şi adverbiale. Dintre acestea menţionăm: *în jurul, în mijlocul, cu ajutorul, prin intermediul, în dreptul, în urma, în vederea, în componenţa, de răul, în faţa, în cursul, în preajma, în timpul* ş.a. Spre exemplu: „...îi iartă vecinei acele lucruri *din pricina cărora* nu-i mai răspundea la salut” (M. Preda, R., p. 68); „...te-ai uitat cu dispreţ la tocurile strâmte *în dreptul cărora* pantalonii erau niţel rupţi” (A. Vlahuţă, S.A., II, 323); „Adjectivul este un determinant direct al substantivului *prin intermediul căruia* determină şi predicatul” (Revista „Limba Română”, Bucureşti, 1998, nr. 4, p. 94); „Propoziţia finală exprimă scopul *în vederea căruia* se îndeplineşte acţiunea din regentă” (GLR, II, ed. 2, 1966, p. 303); „Ţăranii formează un rând mare *în mijlocul căruia* intrase Vali” (O.A., p. 445); „Efim auzea bocănitul stativelor *de răul cărora* în casă-i strâmt, miroase a câlţi...” (C., p. 121).

În exemplele citate pronumele relativ *care* nu „deschide” în mod nemijlocit subordonata atributivă, pentru că între el şi propoziţia regentă se plasează diferite locuţiuni adverbiale.

Mai există un factor intern care stimulează răspândirea în limba română din Basarabia a frazelor de tipul *copilul părinţii căruia*. E vorba de faptul că norma literară contemporană admite ca pronumele relativ *care* în cazul genitiv să se plaseze după substantivul determinat din propoziţia subordonată atributivă, dar numai în cazul „în care substantivul din atributivă este precedat de o prepoziţie”[3]. Prof. M. Avram enumeră, în cazul dat, următoarele prepoziţii: *drept, după, la, pentru*[4].

Aşadar, sunt admisibile, în opinia M. Avram, două modele de subordonate atributive: a) cu pronumele relativ în genitiv după substantivul determinat din propoziţia atributivă: *poetul în opera căruia* şi b) cu pronumele relativ în genitiv înaintea substantivului determinat din cadrul propoziţiei atributive: *poetul în a cărui operă...*[5].

În continuare ne vom referi la exemple atestate pentru modelul (a) cu relativul *care* în genitiv după substantivul determinat din subordonata atributivă: „...o tăcere *în sânul căreia* tot omul îşi auzea bătăile inimii” (V. Alecsandri, O.A., p. 457); „...toată ţara sărbătoreşte pomenirea unui mare scriitor” (I. L. Caragiale)

în opera căruia a sunat glasul adevărului" (M. Sadoveanu, E., p. 153); „Această cutiuţă era un dar din copilăria Puiei lui iubite, *pe capacul căreia*, în interior, se afla scrisă, de mâna ei, o felicitare pentru «tăicuţu»" (F. L. Rebreanu, C.S.M., p. 183); „Tu eşti un om important, *la uşa căruia* stă neadormit un cerber în uniformă..." (A. Vlahuţă, S.A., p. 199); „...scriitorii de frunte *pe umerii cărora* apasă tot mai mult sarcina mişcării noastre literare" (G. Meniuc, „Gazeta literară", 16.04.'64, p. 3); „Schiţase subiectul într-o nuvelă *pe caietul căreia* însemnase cu litere mari *Zestrea*" (C.S.M., p. 58); „TVM va trebui să lanseze emisiuni speciale de sinteză *în timpul cărora* va fi reflectată activitatea Parlamentului..." („Ţara", 10.10.'98, p. 4); „Aşteptam tablourile lui Teodor Buzu, *în pânzele căruia* e prezentă tema satului basarabean" (N. Dabija, „Literatura şi Arta", 15.10.'98, p. 1); „Textul a devenit cunoscut cu titlul „Scrisoare către congres", *sub genericul căruia* s-au înscris apoi toate celelalte texte dictate de Lenin până în martie 1922" („Glasul Naţiunii", 30.06.'99, p. 16).

Şi acum vom prezenta câteva exemple atestate pentru modelul (b) cu pronumele *care* în genitiv plasat înaintea substantivului determinat din subordonata atributivă: „Căci sprinţar şi înşelător este gândul omului, *pe ale cărui aripi* te poartă dorul nemărginit şi nu te lasă în pace până ce intri în mormânt" (I. Creangă, O., p. 131); „Dacă prin codri pătrunzi, dai de-o vale frumoasă şi verde / *Pe al cărei deal* se întinde o mândră grădină" (M. Eminescu, P., p. 341); „Drezina fuge din ce în ce mai repede... pe lângă cantoane *de a căror fiinţă* n-a bănuit până acum" (Cezar Petrescu, Apud GLR, II, p. 275); „Văzură în urmă-le un luciu întins..., *în a cărui oglindă* bălaie se scaldă în fund luna" (M. Eminescu, Apud GLR, II, p. 443).

Din cele discutate până acum, este lesne să înţelegem că extinderea modelelor sintactice de tipul *copilul părinţii căruia* „frecvente la românii basarabeni" e cauzată atât de factorii externi (influenţa structurilor respective din limba rusă, traducerile masive din ruseşte), cât şi de factorii interni (dificultăţi de acord gramatical privind pronumele relativ *care* şi formele articolului posesiv; admiterea ca normă literară a subordonatelor atributive introduse prin relativul *care* în cazul genitiv, anticipat de: a) prepoziţii; b) locuţiuni prepoziţionale şi adverbiale; c) de prepoziţii plus substantiv în cazul acuzativ).

După cum ne putem da seama, avem de a face cu un *element inovator* în sintaxă fie numai pentru limba română literară din Basarabia. Dar este bine cunoscut că orice inovaţie trebuie să aibă o finalitate. Care va fi această finalitate la modelele structurale înregistrate? Se vor extinde, cu timpul, aceste construcţii în toate stilurile funcţionale? În toate limbajele? În vorbirea tuturor locutorilor de limba română sau nu?

În această ordine de idei este interesantă opinia prof. Eugeniu Coşeriu, care notează: „... finalitatea este a vorbitorului care adoptă ceva, care adoptă o inova-

ţie... şi nu se poate susţine că această finalitate este aceeaşi pentru toţi vorbitorii care adoptă. Adică, primul care adoptă ceva poate adopta, eventual, din motive estetice sau din motive de solidaritate cu o anumită grupare ş.a.m.d. Ceilalţi care adoptă pot avea alte motive. Deci această motivare printr-o singură finalitate nu are nicio bază sigură.

Numai dacă, într-adevăr, vedem că foarte mulţi vorbitori au făcut acelaşi lucru şi, într-adevăr, s-a introdus ceva nou în limbă, atunci spunem că ceea ce s-a produs este ceea ce s-a dorit"[6].

Un interes deosebit prezintă meditaţiile şi reflecţiile profesorului Coşeriu asupra finalităţii eventualelor inovaţii în limbă: „Finalitatea este o finalitate subiectivă, şi nu o finalitate obiectivă în dezvoltarea limbii"[7]. În acest sens putem spune că situaţia structurilor discutate este foarte specifică: pe de o parte, de fapt, sunt nenormative (ca să nu zicem anti-normative), iar pe de altă parte, au plăcut multora, aproape tuturor mânuitorilor de condei (printre care sunt şi personalităţi de referinţă în materie de corectitudine lingvistică). Modelul în discuţie „bate la poarta vieţii", „cere" insistent să i se facă loc alături de modelele consacrate de fraze cu subordonate atributive. Cu alte cuvinte, să fie considerat o realitate obiectivă în perioada actuală a dezvoltării limbii române din Basarabia.

După ferma noastră convingere, în cazul dat se manifestă nu „tendinţele limbii", ci mai curând dinamismul ei, caracterul maleabil, deschis al sintaxei. În planul acesta să apelăm din nou la prof. E. Coşeriu. Iată ce scrie maestrul: „În sfârşit, cu privire la tendinţe. Este (aici) pur şi simplu dinamismul limbii. Adică, acelaşi mod de a proceda duce la aceleaşi rezultate şi deci nu sunt tendinţe ale unei limbi. Limba nu poate tinde la nimic, fiindcă este o obiectivare, un fapt abstract, când spunem că însăşi limba „tinde" la ceva. Numai vorbitorii pot tinde la ceva, fiindcă ei sunt subiecte, limba nu este subiect"[8].

Pornind de la cele citate, putem sublinia că anume „vorbitorii", mulţi din acei ce-şi fac meseria scriind (ziarişti, scriitori, savanţi, publicişti etc.) au acceptat modelul împrumutat *copilul părinţii căruia*, părându-li-se mai convenabil, mai comod decât tradiţionalul şi normativul *copilul ai cărui părinţi*.

Folosirea masivă a inovaţiei sintactice în cauză ne obligă să credem că aici avem de-a face cu nişte *dublete* structurale la nivelul frazei cu subordonate atributive. Specificul dubletelor de tipul *copilul părinţii căruia* constă în faptul că apariţia lor în limbă îşi are explicaţii atât de ordin extralingvistic, cât şi de ordin lingvistic. Profesorul R. Budagov scrie că *dubletele* se pot întâlni în toate limbile literare. Ele (dubletele) sunt tolerate uneori un timp destul de îndelungat, pentru ca la un moment dat să se facă „alegerea" dorită sau diferenţierea necesară între structura veche şi cea nouă care o dublează[9].

Fireşte, soarta oricărui *dublet sintactic*, inclusiv a celui care ne-a preocupat în prezenta cercetare, o decide uzul, întrebuinţarea frecventă de către purtătorii

limbii. Se ştie că *usus est magister optimus* (Cicero), pentru că numai în circulaţie, în procesul funcţionării se poate accepta şi consolida sau nega şi respinge un fenomen de limbă.

NOTE

[1] M. Avram, *Gramatica pentru toţi*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1997, p. 185.

[2] A. Ciobanu, *Limba maternă şi cultivarea ei*, Editura Lumina, Chişinău, 1988, p. 159-179.

[3] *Gramatica limbii române*, vol. II, *Sintaxa*, Bucureşti, 1966, p. 275; M. Avram, *op. cit.,* p. 184-185.

[4] M. Avram, *op. cit*., p. 184.

[5] *Ibidem*, p. 185-186.

[6] E. Coşeriu, *Lingvistica integrală*, Bucureşti, 1996, p. 96.

[7] *Ibidem*, p. 91.

[8] *Ibidem*, p. 92.

[9] R. Budagov, *Celovek i ego iazâk*, Moscova, 1976, p. 163.

TEXTE ŞI ABREVIEREA LOR

1. V. Alecsandri, *Opere alese*, Chişinău, 1954 – O.A.
2. I.C. Ciobanu, *Codrii*, vol. I, Chişinău, 1954 – C.
3. I. Creangă, *Opere*, Bucureşti, 1956 – O.
4. M. Eminescu, *Poezii*, Bucureşti, 1958 – P.
5. M. Preda, *Risipitorii*, Bucureşti, 1993 – R.
6. F.L. Rebreanu, *Cu satul meu*, Bucureşti, 1963 – C.S.M.
7. M. Sadoveanu, *Evocări*, Bucureşti, 1954 – E.
8. A. Vlahuţă, *Scrieri alese*, vol. II, Bucureşti, 1963 – S.A.

Revista „Limba Română”, Chişinău, nr. 6-12, 2002, p. 48-58

§ 3 REGIONAL-NAŢIONAL ŞI NORMA LITERARĂ

Deşi limba cunoaşte o permanentă evoluţie / inovaţie, vorbitorul este convins că realizează mereu aceeaşi limbă, că nu vorbeşte altă limbă şi că el nu face altceva decât să continue tradiţia. Când adoptă ceva nou, adoptă fiindcă aşa „se zice", considerând că asta ţine deja de limbă, că în limbă se zice aşa (cf. Coşeriu, 1996, 87). Sunt ferm convins că toate devierile de la normă (la o anumită perioadă a cutărei sau cutărei limbi) apar, mai întâi, în vorbire, căci *Nihil est in lingua quod non fuerit prius in oratione.*

Şi mai este un lucru foarte important care poate genera schimbări în limbă: apariţia unor structuri noi, antinormative, generate de obicei de influenţe externe. Prof. E. Coşeriu notează în acest plan: „...limba care nu se schimbă este *limba abstractă.* Nu s-a întâmplat niciodată ca o gramatică să se modifice de la sine sau un dicţionar să se îmbogăţească prin propriile puteri. Iar liberă de aşa-numiţii «factori» externi nu este limba abstractă, consemnată în gramatici şi dicţionare". Şi în continuare: „Cea care se schimbă este *limba reală,* în existenţa ei concretă. Dar această limbă nu poate fi izolată de «factorii externi» — adică de tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea şi libertatea de expresie a vorbitorilor care se manifestă numai în vorbire" (Coşeriu, 1997, 15).

Să trecem acum la examinarea faptelor concrete de limbă:

1. **Pronumele „buclucaşe"** ***dânsul, dânsa***

Două sunt problemele pe care le discută lingviştii în legătură cu aceste pronume:

a) dacă sunt personale sau de referinţă;

b) dacă se pot sau nu utiliza, fără prepoziţii, la cazurile N, G, D.

La nici una dintre întrebările de mai sus nu există încă un răspuns univoc.

Gramatica Academiei îl include pe *dânsul* între pronumele personale, dar într-un punct special, unde apare sub titlul *Alte pronume personale.* Aici putem citi: „În limba română literară nu se folosesc decât formele de nominativ-acuzativ: *dânsul, dânsa, dânşii, dânsele* (nu şi cele de genitiv-dativ: *dânsului, dânsei, dânşilor, dânselor*)" (GA, 1966, 117-118), după care se dau o serie de exemple concludente (GA, 1966, 118).

Altă opinie este expusă de Mioara Avram – autoarea operei de mare valoare *Gramatica pentru toţi* (Avram, 1997). Spre deosebire de GA, 1966, autoarea admite formele de G-D ale pronumelui *dânsul, dânsa* etc., cu menţiunea că „sunt foarte puţin folosite în limba literară" (Avram, 1997, 164), şi mai departe preci-

zează că „în limba literară *dânsul* nu este sinonim cu *dumnealui,* cum cred unii, ci numai cu *el* (deci pronumele personal pur); el poate exprima cel mult o nuanţă slabă de politeţe, aflându-se din acest punct de vedere, între *el* şi *dumnealui*” (Avram, 1997, 164).

În excelenta lucrare *Gramatica limbii române* (1997), profesorul Dumitru Irimia reţine următoarele aspecte:

a) Pronumele *dânsul, dânsa* se caracterizează prin trăsătura semantică + *uman,* şi prin aceasta „se diferenţiază de pronumele *el, ea*”;

b) În uz însă, „pronumele *dânsul, dânsa* nu substituie exclusiv substantivele denumind fiinţe umane” (Irimia, 1997, 98);

c) „prin trăsătura semantică + *uman* [...] pronumele *dânsul* este apropiat în conştiinţa subiectului vorbitor de pronumele personale de reverenţă” (Irimia, 1997, 98).

Academicianul Iorgu Iordan repudia formele de N, G şi D ale pronumelui *dânsul* (de tipul: *dânsul a plecat, i-am spus dânsului, casa dânsei...*), scriind următoarele: „Astfel de construcţii trebuie combătute chiar dacă se întâlnesc la autori ca Matei Caragiale *(ai dânsei)* sau Beniuc (*Murmurând şi dânsul...*)”. Savantul considera că pronumele *dânsul* la N, G, D este folosit în mod intenţionat de către „cei ce au crezut şi cred că trebuie să se deosebească (în avantajul lor!) de «vulg», ajutaţi fiind şi de impresia [...] că *el* etc., în prezenţa persoanei respective, este nepoliticos (sau mai puţin politicos)” (Iordan, 1956, 372).

Ni se pare că e un caz de manifestare a unei opinii subiective din partea unui ilustru lingvist în problema „pronosticării” în materie de cultivare a limbii.

O opinie similară cu cea a acad. I. Iordan o exprimă şi profesorul D. Irimia. Domnia Sa remarcă explicit că pronumelor *dânsul, dânsa* le sunt proprii numai nominativul şi acuzativul (Irimia, 1997, 105), deşi mai departe recunoaşte că „este destul de frecventă şi întrebuinţarea formelor de genitiv-dativ (*copilul dânsei, numele dânsului, i-am spus dânsei*), dar acestea poartă marca unui anumit coeficient de *artificialitate şi preţiozitate* [subl. n.]” (Irimia, 1997, 105).

Dar ce spune uzul literar? Scriitorii, savanţii, ziariştii etc. folosesc formele de N, G, D (fără prepoziţii), percepându-le ca nişte cuvinte de reverenţă aflate „între pronumele personale *el, ea* şi *dumnealui, dumneaei*”. Iată câteva exemple: „La ce oare *dânsa* s-a născut pe lume, / O sărmană frunză pe oceanu-n spume...” (Eminescu, 1982, 154); „Avea şi *dânsul* trei feciori / Şi i-au plecat toţi trei deodată / La tabără, sărmanul tată!” (Coşbuc, 1966, 56); Sărmana mea mamă! – grăi *dânsa* în cele din urmă. Mult s-a temut *dânsa...*” (Slavici, 1993, 123).

Şi scriitorii basarabeni utilizează acest pronume, condamnat de I. Iordan: „*Dânsa* îţi întinde doar o foaie de hârtie...” (Busuioc, 1999, 76); „...tata vorbea cu glas tare, dar *dânsa* nu-l auzea” (Beşleagă, 1976, 235); „...el n-a avut de unde şti ce i-au dorit *dânşii*” (Ion Hadârcă, „Literatura şi Arta”, 1 ianuarie 1980, p. 1).

Aşadar, uzul formelor de N, G, D ale pronumelui *dânsul* le permite să devină cu timpul normă.

2. **Adjectivele „lipsite” de grade de comparaţie**

2.1. În GA (1966, 113) se afirmă că există două categorii de adjective care, în mod obişnuit, nu au grade de comparaţie:

a) adjectivele care prin originea lor sunt vechi comparative sau superlative: *major, inferior, superior, exterior, ulterior, anterior, ultim, suprem* etc.;

b) unele adjective care prin sensul lor nu pot fi, în principiu, supuse comparaţiei: *complet, veşnic, perfect, principal, desăvârşit, popesc, muncitoresc* etc.

2.2. În *Gramatica pentru toţi,* Mioara Avram (1997, 127) notează că „adjectivele care au sens de superlativ nu admit niciodată mărci de superlativ absolut (nu e corect să se spună *foarte excelent, foarte admirabil, foarte splendid* etc.)”.

2.3. Profesorul Dumitru Irimia (1997, 92) precizează că în limba română există „unele adjective calificative incompatibile cu gradualizarea însuşirii pe care o exprimă: *etern, veşnic, mort, perfect, esenţial, principal, desăvârşit* etc.”.

Aşadar, s-ar părea că situaţia este clară sub aspectul normei: gramaticile citate (şi altele necitate) ne spun destul de explicit care adjective *pot* şi care *nu pot* fi utilizate la gradul comparativ şi superlativ.

Dar să vedem acum ce zice uzul, vorbirea (*parole*), şi nu gramatica (*langue*).

3. **Superlativul în opera unor savanţi, scriitori, critici literari**

magnific *adj.* Măreţ, grandios, superb, minunat; de un fast ieşit din comun; *(cu valoare de superlativ)* foarte frumos, strălucit, desăvârşit (DEX *s.v.*) (< fr. *magnifique*).

S-ar părea, aşadar, că adjectivul în cauză nu poate fi utilizat la superlativ. Şi totuşi, uzul ne arată contrariul. În cartea *Pagini despre cultura europeană*, profesorul Ovidiu Drimba scrie: „Spania... ţara de *cea mai magnifică* izolare geografică şi spirituală” (Drimba, 1994b, 83).

De ce avea nevoie cunoscutul critic de artă Ovidiu Drimba să apeleze la un superlativ cu totul neobişnuit? Din macrocontext aflăm că este vorba de romanul lui Cervantes *Don Quijote.* În opinia autorului, acest roman „este o Biblie a iluziei şl a idealului”, iar personajul central trebuie privit ca „un pasionat al izolării”. Anume singurătatea „îl face pe Don Quijote să fie mai puternic decât Hamlet” (Drimba, 1994b, 83). Un astfel de erou, în viziunea profesorului O. Drimba, nici nu a putut să apară decât în „Spania – ţara de *cea mai magnifică* izolare geografică şi spirituală”.

proeminent *adj.* (*despre oameni*) Ieşit din comun prin calităţile sale; excepţional (DN3 *s.v.*). Care iese din comun prin valoare, calităţi; remarcabil (DEX *s.v.*) (< fr. *proéminent*).

E parcă de la sine înţeles că adjectivul *proeminent* ar trebui să fie incompatibil „cu gradualizarea” însuşirii. Şi totuşi uzul ne arată altceva. În cartea lui

Ioan Raţiu *România de astăzi* citim: „Geniul românesc prin George Enescu, Constantin Brâncuşi şi Eugen Ionesco – ca să-i pomenim *pe artiştii cei mai proeminenţi* – şi-a statornicit prezenţa în patrimoniul universal al ştiinţei şi culturii" (Raţiu, 1990, 7); „S-a întâlnit prezidentul cu Agostino Neto, *cel mai proeminent* dintre liderii mişcării de eliberare din Angola..." (Raţiu, 1990, 148).

E lesne de observat că adjectivul *proeminent,* referitor la Enescu, Brâncuşi, E. Ionesco şi Agostino Neto, i s-a părut autorului prea şters, evaporat de ideea de „excepţional" şi atunci, ca să potenţeze caracterizarea acestora, a plasat adjectivul în cauză la gradul superlativ.

Să mai cităm un exemplu extras dintr-un articol publicistic al unui foarte cunoscut poet basarabean, Ion Hadârcă: „Programul neglijează *cele mai proeminente* personalităţi care au fertilizat şi fructificat tradiţiile naţionale" („Literatura şi Arta", 7 ianuarie 1988, p. 7).

Comentariul ar fi acelaşi ca şi în exemplele excerptate din cartea lui Ioan Raţiu.

celebru *adj.* Renumit, vestit, ilustru (DEX, DN3 *s.v.*) (< fr. *célèbre,* lat. *celebris*).

Poate oare adjectivul *celebru* să se supună graduării?

Dominanta semantică a adjectivului *celebru* nu permite utilizarea acestuia la gradul superlativ. Cu toate acestea, unii autori apelează la asemenea construcţii. Astfel, într-o prefaţă semnată la 10 august 1878, B.-P. Hasdeu scria: „Am supus primele două publicaţii la aprecierea amicului nostru Hugo Schuchardt, *unul dintre cei mai celebri* lingvişti contemporani" (Hasdeu, 1983, 67).

extraordinar *adj.* Care este cu totul deosebit, care iese din comun; neobişnuit, nemaipomenit, formidabil, excepţional; (*despre oameni*) dotat cu calităţi deosebite, excepţionale; (*despre lucruri etc.*) foarte bun (DEX *s.v.*) (< fr. *extraordinaire,* lat. *extraordinarius*).

E limpede că adjectivul calificativ *extraordinar* este incompatibil cu dorinţa cuiva de a-l plasa pe scara graduală comparativ-superlativ.

Şi totuşi, *usus est tyrannus linguae*! Istoricul şi criticul literar Alexandru Balaci, în *Studiu introductiv* la *Decameronul* lui Giovanni Boccaccio, scria: „Boccaccio a înălţat *cea mai extraordinară* triadă literară pe care a cunoscut-o vreun secol" (Balaci, 1970, 5).

clasic *adj.* (*despre opere literare, artistice etc.*) Care poate servi ca model de perfecţiune; de mare valoare (DN3 *s.v.*) (< fr. *classique,* lat. *classicus*).

Ovidiu Drimba e tentat să imprime adjectivului *clasic* sensul de „potrivit, reuşit", adică îl coboară în rang din punct de vedere semantic: „Să luăm un exemplu *cu totul clasic* pentru spiritul ştiinţific indicat" (Drimba, 1994a, 84).

În opinia noastră, un exemplu poate fi potrivit (bun, excelent, clasic, dacă vreţi) sau nepotrivit (nereuşit). *Tertium non datur.* Forţa de intensitate calificativă ce se conţine în adjectivul *clasic* nu are nevoie de trepte de comparaţie.

masiv *adj.* Impunător, grandios, solid, mare. (DLRLC III *s.v.*) (< fr. *massif*). (Micro Robert: 651 trimite, explicând adjectivul *massif,* la é*pais* „gros, dens, compact”, *gros* „mare”, *lourd* „greu”, *pesant* „greoi, apăsător”.)

În monografia sa dedicată lui Dimitrie Cantemir, cunoscutul filolog Dragoş Moldovanu scrie: „*...cea mai masivă influenţă orientală* a suferit-o Bizanţul” (Moldovanu, 1997, 61).

Dacă vom pune în prim-plan latura cognitivă (şi nu afectivă) a mesajului comunicat, atunci propoziţia ar fi putut suna în felul următor: „O *masivă influenţă* orientală / O *influenţă masivă* orientală a suferit-o Bizanţul”. Autorul însă a căutat să impresioneze pe cititor. În acest scop „s-a abătut” de la topica obiectivă (a se compara: *influenţă masivă* şi *masivă influenţă*) şi de la sensul nemarcat stilistic (a se compara: *o masivă influenţă* şi *cea mai masivă influenţă*).

acerb *adj.* Îndârjit, înverşunat, necruţător (DN3 *s.v.*); agresiv (Şăineanu *s.v.*) (< fr. *acerbe* < lat. *acerbus*).

Prozatorul şi poetul basarabean Nicolae Costenco a utilizat adjectivul *acerb* la gradul superlativ, notând: „S-au scurs ani de muncă *foarte acerbă* a scriitorilor moldoveni” („Glasul Naţiunii”, 1 noiembrie 2001, p. 3).

Pe autor nu-l satisface faptul că adjectivul *acerb*, prin definiţie, conţine ideea de superlativ (de exemplu, *muncă acerbă*), şi de aceea îi adaugă o „doză” de superlativ prin adverbul *foarte* (*muncă foarte acerbă*). În felul acesta s-a obţinut un surplus de calificative.

splendid *adj.* Foarte frumos, minunat, strălucitor, măreţ (DEX *s.v.*); deplin, desăvârşit, extraordinar (Şăineanu *s.v.*) (< fr. *splendide*, lat. *splendidus*).

Dar iată şi o atestare la un autor deosebit: „Romanul *Don Quijote* creează *cea mai splendidă* forţă morală crescută din izolare” (Drimba, 1994b, 83).

Credem că mesajul nu ar fi avut de pierdut, dacă ar fi fost exteriorizat în felul următor: „Romanul *Don Quijote* creează *o splendidă* forţă...”.

sublim *adj.* Aflat la un înalt grad de perfecţiune, de desăvârşire morală sau intelectuală; superb, înălţător. De o perfecţiune, de o frumuseţe neîntrecută (DN3 *s.v.*); care se ridică sau se află la o mare înălţime în ierarhia valorilor (morale, estetice, intelectuale), la cel mai înalt grad de desăvârşire, de frumuseţe; măreţ, superb, înălţător, minunat (DEX *s.v.*) (< fr. *sublime*).

B.-P. Hasdeu scria: „...capetele *cele mai sublime* şi totodată *cele mai ştiinţifice* ale omenirii aveau aspiraţiuni înalte” (Hasdeu, 1961, 206).

rarisim *adj.* Foarte rar (DN3 *s.v.*); care se găseşte (sau se întâmplă) foarte rar, cu totul neobişnuit (DEX *s.v.*) (< it. *rarissimo*, lat. *rarissimus*).

Academicianul Iorgu Iordan scria că, „după modelele latino-italiene, *limba oamenilor* instruiţi cunoaşte câteva superlative (cu sens absolut) formate altfel decât cere sistemul nostru lingvistic. Este vorba de superlativele în *-isim* care apar (mai ales apăreau) în condiţii speciale (totdeauna de ordin subiectiv, adică

stilistic): *importantisim* (spunea Hasdeu), *rarisim* (o rarisimă carte de gramatică), *simplisim*" (Iordan, 1956, 352).

Avem de-a face, aşadar, cu un superlativ format după modelul latin, cu sufixul *-issimus* şi care nu ar trebui să aibă la noi grade de comparaţie. Cu toate acestea, în romanul *Calea Victoriei* întâlnim: „Nellu închipui capitala ca un fabulos garaj, de unde nu lipseşte nicio *marcă de automobil dintre cele mai rarisime*" (Cezar Petrescu, 1965, 10).

Scriind în felul acesta, autorul doreşte să ne convingă că automobilele pot fi de marcă *rară, mai rară* şi chiar *foarte rară*, adică automobile *neobişnuite*, *mai neobişnuite* şi *foarte neobişnuite*, aproape *neîntâlnite*. În planul acestui raţionament, pe scriitor nu-l interesează faptul că *rarisim* înseamnă deja „foarte neobişnuit". El obişnuieşte a însoţi adjectivul *rarisim* cu markerii formali-structurali ai superlativului, căci numai astfel, în opinia lui, mesajul transmis va fi cel scontat.

În limba română, adjectivele cu sufixul *-issimo* se întâlnesc în câţiva termeni muzicali de origine italiană, cum ar fi: *fortissimo, pianissimo, prestissimo* etc. Iorgu Iordan scrie că în limba română „ele îşi păstrează neschimbat aspectul lor originar şi de aceea nu pot fi considerate drept cuvinte româneşti propriu-zise" (Iordan, 1956, 352).

4. **Superlativul în presă**

Să trecem fugitiv la analiza situaţiei în presă. E de menţionat că tocmai în mass-media *scrisă* (şi nu numai) ne ciocnim de cele mai multe cazuri de utilizare *pleonastică* a gradelor de comparaţie, în special a gradului superlativ.

Să trecem la fapte de limbă.

stringent *adj.* Care se impune neapărat, care nu suferă amânare; imperios, presant (DN3 *s.v.*); ex. „probleme de *stringentă actualitate*" (DLRL IV *s.v.*) (< it. *stringente*).

Pe ziarişti nu-i interesează faptul că adjectivul *stringent* conţine deja semul de intensitate graduală, echivalentă cu ceea ce numim superlativ, şi-l plasează la grade de comparaţie. Câteva exemple: „La 10 octombrie 1917 la Chişinău a avut loc primul Congres al ostaşilor şi ofiţerilor basarabeni, care au discutat *cele mai stringente* probleme..." („Ţara", 10 aprilie 1997, p. 2); „*Cea mai stringentă* este licenţa de instituţie de alternativă" („Făclia", 19 aprilie 1997, p. 4); „Care sunt *cele mai stringente* probleme ale tineretului în Republica Moldova?" („Moldova suverană", 8 octombrie 1997, p. 2); „Problema unităţii forţelor naţionale rămâne *cea mai stringentă* problemă" (în „Ţara", 12 octombrie 1997, p. 1).

După cum ne conving exemplele, de cele mai multe ori calificativul *stringent* se referă la substantivul *problemă* (care poate fi *stringentă, mai stringentă, cea mai stringentă, foarte stringentă).*

Vom mai cita câteva exemple fără comentariile de rigoare:

radical: „Lucrările trebuie schimbate în *cel mai radical* mod” („Moldova suverană”, 20 octombrie 2002, p. 1);

consacrat: „Manualele sunt elaborate *de cei mai consacraţi* profesori de la facultate” („Făclia”, 6 iulie 2002, p. 2);

notoriu: „Vasile Moldovanu lucrează în calitate de specialist în psihoterapie, sexopatologie şi reflexoterapie, devenind *unul dintre cei mai notorii* medici-practicieni din domeniu” („Viaţa satului”, 18 ianuarie 1997, p. 3);

fundamental: „Dicţionarul publicat e una dintre *cele mai fundamentale* lucrări printre dicţionarele bilingve” („Glasul Naţiunii”, 5 februarie 1997, p. 3); „A. Lupan rămâne figura *cea mai fundamentală,* cea mai pitorească în istoria Republicii Moldova” (Ion Druţă, în „Moldova suverană”, 18 februarie 1995, p. 2);

marcant: „*Cel mai marcant* dintre scriitorii evrei a fost Boris Vexler (Vlăstaru)” („Moldova Literară”, 19 iulie 1995, p. 2).

* * *

În încheiere, câteva consideraţii de ordin general.

a) La explicarea şi analiza formelor de superlativ ale adjectivelor „incompatibile cu gradualizarea însuşirii pe care o exprimă” (Irimia, 1997, 92) trebuie să ţinem seama de ceea ce numea profesorul E. Coşeriu „libertatea de expresie a vorbitorului” (1997, 15), care se manifestă, în primul rând, în vorbirea cotidiană. Vorbitorul limbii tinde să se exprime mai afectiv, mai nuanţat şi, părându-i-se că este prea obişnuit, ordinar, comun să zică, de exemplu, *savant celebru,* recurge la formulări de tipul: *foarte celebru, unul dintre cei mai celebri* etc. Acelaşi lucru se întâmplă, după cum am văzut, şi cu: *excelent, ilustru, multilateral, impecabil, sublim.* Vorbitorul doreşte să amplifice ideile comunicate, să le evidenţieze pentru a-l impresiona pe interlocutor (ascultător) şi apelează la forme de superlativ improprii, strict vorbind, adjectivelor (calificativelor) în cauză. În asemenea situaţii, din *implicită, intrinsecă,* graduarea se transformă în *explicită, analitică.* Aşadar, în procesul de contactare verbală vie se recurge, în mod voit, la forţa expresivităţii, care, în opinia academicianului Ion Coteanu (1961, 144), „este o modalitate existentă a funcţiei de comunicare a limbii”.

b) Materialul faptic excerptat din opera unor scriitori şi din presa scrisă ne autorizează să afirmăm că superlativul analizat poate fi denumit *excesiv,* deoarece el redă, pe de o parte, o graduare mai mare decât un superlativ relativ obişnuit şi, pe de altă parte, e lipsit, de obicei, de cel de-al doilea termen, adică se utilizează în mod absolut. Este interesant de menţionat că, deşi la un superlativ de tipul *cei mai celebri artişti* markerii relaţionali sunt absenţi, vorbitorul sesizează valoarea endofuncţională a relativului excesiv. Această valoare se manifestă pe treapta de sus („plafonică”) a gradelor de intensitate.

c) Fenomenele de care ne ocupăm nu ţin atât de *limbă,* cât de *vorbire,* iar vorbirea se referă la om, este generată de Om. Discursul individului are întotdeauna un caracter pragmatic, iar aceasta din urmă nu este altceva decât raportul dintre semnele lingvistice şi utilizarea lor contextuală şi situativă. Astfel, în cazul superlativelor de felul *cel mai proeminent, foarte rarisim* etc. apare în limbă ceea ce academicianul rus Lev Vl. Şcerba numea „material negativ" (*отрицательный материал*). Acele fenomene ce ţin de „materialul negativ" ne dau mult de gândit, pentru că ele reflectă deseori nişte tendinţe ale vorbitorilor spre a modifica (fără a-şi da seama) standardele lingvistice, legiferate prin gramatici şi dicţionare de tot felul.

d) Atitudinea lingviştilor faţă de fenomenele de limbă descrise în prezentul articol ar trebui, după părerea noastră, să fie tolerantă, reţinută: să nu ne grăbim a condamna tendinţa de „superlativare" a unor adjective, care, prin chiar natura lor lexico-semantică, exprimă o graduare maximă*. Numai timpul şi uzul, care este un învăţător ireproşabil, vor decide soarta superlativului „excesiv", căci, în ultimă instanţă, este vorba de fenomenul numit „dinamica limbii".

REFERINŢE

1. *** *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* vol. I-V, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. I: *A-C* (1955), vol. II: *D-L* (1956), vol. III: *M-R* (1957), vol. IV: *S-Z* (1958) [DLRLC].
2. *** *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1966 [GA, 1966].
3. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996 [DEX].
4. Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.
5. E. Coşeriu, *Lingvistica integrală*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996.
6. E. Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, Bucureşti, 1997.
7. Ion Coteanu, *Locul stilului artistic în limba literară*, în „Limba română", Bucureşti, nr. 2, 1961.
8. I. Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului, 1956.
9. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iaşi, Editura Polirom, 1997.
10. Elsa Luder, *Procedee de graduaţie lingvistică,* Iaşi, Editura Polirom, 1995.
11. F. Marcu, C. Maneca, *Dicţionar de neologisme,* ed. a III-a, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1978 [DN3].
12. Micro Robert, *Dictionnaire du Français primordial*, Paris, 1984.
13. Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, Chişinău, Editura Litera, 1998.

* Compară, în acest sens, superlativele atestate în vorbirea spontană românească: *delirant de superb, gigantic de feroce, grotesc de funebre, spectaculos de sumbru* (vezi Elsa Luder, Iaşi, 1995, p. 110, 111, 112).

SURSE

1. Alexandru Balaci, *Studiu introductiv,* la Giovani Boccaccio, *Decameronul*, vol. I, Bucureşti, Editura Univers, 1970.

2. Vladimir Beşleagă, *Acasă*, Chişinău, 1976.

3. Aurel Busuioc, *Pactizând cu diavolul*, Chişinău, 1999.

4. George Coşbuc, *Fire de tort*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966.

5. Ovidiu Drimba, *Filosofia lui Blaga*, Bucureşti, Editura Excelsior Multi-Press, 1994a.

6. Ovidiu Drimba, *Pagini despre cultura europeană*, Bucureşti, Editura Excelsior Multi Press, 1994.

7. Mihai Eminescu, *Poezii*, Ediţie critică de D. Murăraşu, Editura Minerva, vol. III, 1982.

8. B.-P. Hasdeu, *Articole şi studii*, îngr. şi pref. de C. Măciucă, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961.

9. B.-P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983.

10. Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir – între Orient şi Occident*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.

11. Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965.

12. Ioan Raţiu, *România de astăzi. Comunism sau independenţă?*, Bucureşti, Editura Candor, 1990.

13. I. Slavici, *Scrieri alese*, vol. I-II, Chişinău, 1993.

Limba şi literatura română. Regional – naţional – universal,
Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2006, p.151-160

§ 4 SEMANTICA ŞI BLOCURILE SINTACTICE

Sintaxa activă examinează unităţile limbii în perpetuă mişcare, în virtuala lor combinatorică, urmărind cum şi în ce măsură se realizează mesajul transmis. Pe translator şi pe receptor nu-i interesează, pentru moment, componenţa formal-structurală a unităţilor sintactice, doar cea conţinutală, noţională, pentru că ea străbate calea de la mintea şi inima primului la mintea şi inima celui de al doilea. Şi numai după ce mesajul a fost transmis şi recepţionat în mod adecvat se poate trece la „disecarea" lui formal-gramaticală (vezi *nota*).

Vorbind de parcelarea sintactică a mesajului, trebuie subliniat că nu se poate neglija logica naturală, caracterul substanţei, aspectul conţinutal, veridicitatea denotativă şi referenţială. Ajungem, aşadar, la ideea că primează conţinutul în sens larg, şi nu forma, că scopul cercetătorului funcţionalist constă nu numai în a delimita şi a identifica părţile de propoziţie, ci şi în a stabili cum se raportează ele la mesajul dat, ce loc ocupă în derularea lui, în cadrul întregului context al propoziţiei.

În procesul analizei sintactice funcţionale urmează să raportăm *partea* la *întreg,* tot aşa precum funcţia unei piese într-un anume motor şi, în sfârşit, funcţia autovehiculului în viaţa unui om concret (Gak, 1965, 7). Sintaxistul funcţionalist este un adversar declarat al staticii în problema examinării părţilor de propoziţie, considerând că acestea îşi dezvăluie toată potenţa gramatical-funcţională numai în relaţie cu altele, deci numai în dinamică. În această ordine de idei, amintim că semnul lingvistic, în general, îşi poate realiza tot spectrul valorilor sale lexico-semantice şi chiar formal-gramaticale numai în uzul activ. Aşadar, sintaxa activă ne conduce, în mod inevitabil, la recunoaşterea blocurilor sintactice (abreviat BS) ale părţilor de propoziţie (PP).

În viziunea noastră, blocurile sintactice reprezintă nişte îmbinări, în principiu, libere de cuvinte, în care, într-un anumit microcontext, se „topesc" frontierele semantice între constituenţii lor, substanţa sudându-se, creând imaginea unui întreg conţinutal, noţional şi funcţional. În propoziţia *Stan era om bun* (I. Creangă), BS (blocul sintactic) al predicatului nominal va fi *era om bun* şi nu *era om*, pentru că marele humuleştean intenţiona să sublinieze anume „bunătatea" personajului şi nu faptul, de la sine înţeles, că Stan era om. A se compara în acest sens şi îmbinarea „son maître" care, după părerea lui Jean Perro, alcătuieşte „un bloc indissociable, une unité syntaxique" în propoziţia *Le chien suit son maître* (*La linguistique*, 1980, 55).

BS vizează sintaxa activă, dinamică şi mentalistă, deoarece fenomenele de limbă sunt examinate în plan conţinutal şi funcţional, iar frontierele structurale ale BS se stabilesc în baza principiului onomasiologic „de la conţinut (funcţie) spre formă” după formula **S(f) → F**. Aceasta nu înseamnă că este negat sau subestimat principiul *semasiologic* „de la formă spre conţinut (funcţie)”. Dimpotrivă, ambele principii trebuie să coreleze într-un mod cât mai strâns posibil.

E de notat că principiul „de la conţinut spre formă” (onomasiologic mentalist) a fost lansat de cunoscutul reprezentant al şcolii lingvistice franceze, Ferdinand Brunot, în lucrarea *La pensée et la langue* (1922). Conform doctrinei acestui savant, analiza faptelor de limbă se efectuează în direcţia „de la interior spre exterior”, de la adâncime spre suprafaţă, adică de jos în sus.

Principiul „de la structură spre substanţă” porneşte de la şcoala neogramaticienilor. Pentru reprezentanţii acestei şcoli principiul semasiologic a fost un adevărat „catehism”. Din punct de vedere istoric (şi empiric) analiza (şi descrierea faptelor de limbă) „de la formă spre conţinut” *primează* (ea a început să se efectueze mai înainte decât analiza „de la conţinut spre formă”), deoarece formele stau la *suprafaţa limbii,* sunt uşor observabile, pe când semnificaţiile se află în adâncime şi sunt mai anevoios sesizabile. De fapt, şi până în prezent în tot felul de studii, dar mai ales în cele didactice, domină principiul „de la formă spre conţinut”, ceea ce poate conduce la deformarea actului comunicativ, la tratarea unilaterală (pur formalistă, structuralistă) a fenomenelor de limbă. Rezonabil ar fi să îmbinăm cele două principii, căci numai în felul acesta se poate ajunge la o interpretare adecvată a materialului faptic. Sub aspect structural, BS conţine o dominantă semantică (DS) şi unul sau mai mulţi actualizatori semantici (AS). În exclamarea lui Eminescu *Căci vis al morţii eterne e viaţa lumii întregi*, blocul subiectului e format din DS (viaţa) + AS_1 (lumii) + AS_2 (întregi). A se reţine că nici unul dintre AS nu poate fi eliminat din versul citat, căci această eludare ar duce, în mod inevitabil, la deformarea mesajului pe care scriitorul intenţiona să-l transmită. Toate elementele componente ale BS se interpenetrează din punct de vedere semantic şi se aliniază (se „încolonează”) în propoziţie după *legea implicaţiei* (sau după sistemul predicativ), când un cuvânt presupune şi „cere” un alt cuvânt, conturându-se, până la urmă, nişte unităţi sintactice chemate a exterioriza unele „segmente ale gândirii”. În acest plan numai *per absurdum* putem dezmembra, de exemplu, componentele BS ale subiectului în proverbul *Copacul cu rădăcini adânci nu se teme de furtună*.

Concepţia despre BS se conjugă, în mod imperios, cu cea privind denotatul, referentul, situaţia şi consituaţia, factorii lingvistici şi cei extralingvistici. În acest sens BS se deosebeşte, prin statutul său lingvistic, de *îmbinările de cuvinte,* de *sintagme* şi de aşa-zisele *segmente intonaţionale*. După cum se ştie, *îmbinările de cuvinte* sunt, de obicei, nişte structuri bimembre, formate dintr-un element

determinat şi un element determinativ; *sintagmele* reprezintă, în opinia multor lingvişti, „un groupe de soufle” (P. Passy) şi sunt discutate ba în cadrul foneticii, ba în cadrul sintaxei (L. Şcerba, V. Vinogradov, A. Reformatski, Gr. Cincilei).

Se presupune că *segmentele intonaţionale* (O. A. Lapteva) sunt nişte unităţi foarte nestabile sub aspect structural, constând ba dintr-o îmbinare de cuvinte, ba dintr-o propoziţie, ba chiar dintr-o frază, totul depinzând de pauzarea în timpul emiterii care, la rândul ei, este în directă legătură cu potenţele respiratorii ale individului, cu ambianţa în care se derulează actul comunicativ şi chiar cu unele particularităţi psiho-fiziologice ale subiectului vorbitor.

Blocurile sintactice însă au un contur structural şi compoziţional transparent, deoarece identificarea lor se operează în baza semanticii conţinutale, a logicii naturale, a înţelegerii textului şi a unei elementare competenţe lingvistice. Şi într-adevăr, cu un efort minim *cerebral* cei interesaţi pot identifica blocurile sintactice în exemple ca:

1. „*Fără o limbă aleasă ambiţiile poetului* sunt vane” (G. Meniuc) – aici avem două blocuri: al subiectului şi al obiectului indirect.

2. „Lângă sătişorul acela Ştefan cel Mare a câştigat *unul din cele mai grele războaie*” (I. Druţă) – blocul obiectului direct.

Blocurile sintactice dispun de mai multe laturi distinctive, dintre care vom menţiona următoarele:

I. Manifestarea funcţiilor secundare ale semnului lingual (apud Jerzy Kurytowicz).

Astfel, funcţia primară a unui adjectiv e cea de atribut, iar în componenţa BS poate deveni element al subiectului. De pildă:

„De astăzi nu-mi mai pasă
Că *cea mai dulce-ntre femei* mă lasă” (M. Eminescu).

Un verbum finitum, nimerit în componenţa BS, poate coborî în rang, devenind un verb semicopulativ, ca în exemplul:

„Ion-Vodă *trecea drept turc* în tabăra inamicului” (B.-P. Hasdeu).

II. Luarea în considerare a aşa-zisului „moment logic” în gramatică (sintaxă).

Nu e vorba aici de ştiinţa logicii formale, ci de logica naturală a conştiinţei noastre „pe care urmează să o delimităm net de prima” (V. Bogoridiţki). *Ratio naturae* (logica naturală) îl ajută pe individ să aleagă cuvântul potrivit la locul potrivit, să construiască propoziţii corecte din punct de vedere gramatical şi conţinutal, să execute corect o analiză gramaticală etc. Faptul e pe deplin explicabil deoarece, după cum scria Hegel, „studierea gramaticii constituie începutul instruirii logice” (cf. *Filosofia istoriei, Opere*, vol. VIII, 1935, Moscova, p. 60). H. Paul considera, pe bună dreptate, că, în toiul luptei împotriva logicismului în gramatică, s-a mers uneori atât de departe, încât „nu se mai luau în considerare, în general, raporturile logice, neexprimate în forme gramaticale” (cf. *Principiile*

istoriei limbii, 1960, Moscova, p. 57). Lingvistul german sublinia că, pe de o parte, e necesar să ducem o linie de demarcare între categoriile logice şi cele gramaticale, iar, pe de altă parte, nu e mai puţin interesant să scoatem în relief interdependenţa dintre aceste categorii.

După G. Galichet, faptele de limbă presează şi „cer" să fim mai raţionali la analiza cutărui sau cutărui fenomen de limbă, pentru că, zice el, se cere „La distinction entre analyse de raison d'être" (în *Le français moderne*, nr. 3/1958, p. 192).

Chiar dacă lingvistul francez s-a exprimat prea categoric, totuşi trebuie să recunoaştem că între unităţile sintactice categoriale, legate de formă şi expresie, şi cele logico-noţionale şi conţinutale, legate de gândirea logică *(ratio)*, nu trebuie ridicat un zid chinezesc, ci căutată o anumită corelaţie, anumite puncte de tangenţă. E rezonabil a se proceda astfel, deoarece „gramatica este un produs al raţiunii", scrie R. Budagov, „Dacă vom studia gramatica (sintaxa) în mod izolat de gândire, atunci nu vom putea înţelege *spiritul* şi caracterul specific ai ei. În afara acestei legături, gramatica se transformă într-un ansamblu de *forme* convenţionale, a căror mişcare este determinată de *jocul asociaţiilor ocazionale*" (cf. *Ătiudî po sintaxisu rumânscogo iazâka,* 1958, Moscova, p. 5).

Într-un exemplu ca *Nu fiecare cocor are norocul să-şi revadă cuibul în care s-a născut* (G. Meniuc) îmbinarea „Nu fiecare cocor" este atât de sudată logic şi semantic, încât ar fi imposibil să obligăm pe cineva a o „dezmembra"(disocia) în „nu fiecare" (atribut) şi *cocor* (subiect). Raţiunea ne sugerează că în funcţie de subiect apare aici tot blocul – „nu fiecare cocor". După ce am identificat blocul subiectului, am putea face şi reflecţii de ordin structural şi formal-gramatical. Numeralul nehotărât *fiecare*, plasat înaintea substantivului determinat „cocor", face ca acesta să nu primească articolul definit. Nefiind articulat, el, în cazul dat, nu poate funcţiona ca subiect. Negaţia „nu" are un rol decisiv la integrarea sensului informativ: absenţa ei ar deforma realitatea *ontologică* descrisă de autor (comp.: „Fiecare cocor are norocul să-şi revadă cuibul în care s-a născut"). Aşadar, anume logica naturală, ce reflectă denotatul, ne obligă să nu dezmembrăm blocul discutat.

III. Utilizarea la figurat a unor lexeme.

În componenţa BS deseori se pot întâlni cuvinte folosite la figurat. Acest amănunt contează pentru discuţia noastră, deoarece lexemele cu sens metaforic mai uşor se imprimă în imaginaţia noastră ca o unitate semantico-funcţională, prin care se exteriorizează o anumită activitate cerebrală a individului.

Când recitim cunoscutele versuri „În poiana tăinuită, unde zbor luciri de lună, / Floarea oaspeţilor luncii cu grăbire se adună", noi înţelegem că nu e vorba de flori, ci de *vietăţile luncilor*, care formează o lume aparte, dominând pajiştile şi bucurându-se de viaţă.

Blocul „floarea oaspeţilor luncii" funcţionează ca subiect, el constând din DS (floarea) + AS_1 (oaspeţilor) + AS_2 (luncii).

E interesant de remarcat că dominanta semantică *floarea* este cu totul *sinsemantică*, ba chiar *asemantică* în cazul dat, căci ar fi derutantă propoziţia: „Floarea cu grăbire se adună". Nu clarifică situaţia nici primul actualizator („oaspeţilor") (comp. „Floarea oaspeţilor cu grăbire se adună"), sensul fiind *ambiguu.* Şi numai atunci când adăugăm *(în extremis)* actualizatorul al doilea („luncii"), se clarifică situaţia, devenind *explicită.*

IV. Analiza *in praesentia.*

Materialul constructiv al BS se analizează *in praesentia,* adică aşa cum apare el într-un enunţ concret. Mai mult decât atât, acest material e analizat după principiul *hic et nunc* (aici şi acum), în contextul dat şi în momentul de faţă. În alt context şi în alt moment, ceea ce a constituit un bloc poate să se destrame, să nu mai realizeze un tot semantico-funcţional. Cele afirmate aici nu trebuie să ne mire, deoarece BS sunt compuse din *elemente eterogene* aparţinând diferitor clase lexico-gramaticale şi numai pentru moment dispun de un semn unitar, dominant, care vine să cimenteze tot complexul sintactic.

În alte circumstanţe, elementele BS se pot uşor dispersa, fiecare utilizându-se independent şi manifestându-şi funcţiile primare.

În exemplul *Tulpina pomului vieţii mele are numeroase inele...* (Bucov), blocul subiectului e format din N_1 (nom.) + N_2 (gen.) + N_3 (gen.) + Pron. pos. („mele") = *tulpina pomului vieţii mele*. Acest grup unitar semantico-noţional şi funcţional, în alte contexte, s-ar putea disocia, elementele lui obţinând alte ranguri sintactice.

Să operăm unele modificări:

În propoziţia „Tulpina pomului are multe inele", N_2 („pomului") va reveni la funcţia lui primară de atribut neacordat. Iar în propoziţia „Vieţii mele îi sunt proprii multe necazuri", fostul N_3 („vieţii") din genitiv se transformă în dativ şi, împreună cu pron. pos. „mele", realizează un bloc al complementului indirect.

Aşadar, principiul *in praesentia* şi axa temporal-locativă *(hic et nunc)* sunt proprii pentru BS în gradul cel mai avansat. Aceste elemente formează *conditio sine qua non* pentru existenţa blocurilor sintactice.

Cele spuse în prezenta lucrare au urmărit scopul de a atrage atenţia specialiştilor asupra faptului că aspectul *semantic* şi *logica naturală* nu pot absenta la studierea PP şi BS. Anume aceste elemente vin să ne ajute a aşeza analizele sintactice pe baze realiste substanţiale, fără a neglija (sau a subaprecia) aspectul formal-gramatical al fenomenelor cercetate.

Lingvişti de talie europeană şi mondială s-au pronunţat în favoarea semanticii în studiile de sintaxă. La un Congres Internaţional (Cambridge, 1962),

E. Benveniste exclama: „Ce nu s-a făcut pentru a nu lua în seamă sensul, pentru a-l neglija, a-l abandona! Încercări zadarnice – sensul aidoma capului Meduzei totdeauna e în centrul limbii, fermecându-i pe acei ce-l contemplează” (cf. *Novoie v lingvistike*, IV, 1965, Moscova).

La o conferinţă publică, lui Roman Jakobson i s-a adresat o întrebare: „Putem să descriem limba neapelând la semantică?”. Savantul a răspuns prin următoarea metaforă: „Am putea tăia capul unei găini şi am putea face observări asupra comportamentului ei în această ipostază, dar ar fi riscant să afirmăm că situaţia dată este normală pentru găină şi că, studiind-o, noi vom afla despre ea ce e cel mai important” (apud Iu. Apresean, *Idei i metodî sovremennoi strukturnoi lingvistike,* 1966, Moscova, p. 104-105).

Cu altă ocazie R. Jakobson scria că criteriul semantic este o forţă omniprezentă, că „la orice nivel al limbii ne-am adresa începând de la componenţa sonoră a elementelor lingvistice şi terminând cu vorbirea în întregime, trebuie neapărat să ţinem minte că totul în limbă e semnificaţie semantică şi transformaţională” (cf. R. Jakobson, *Izbrannîie rabotî*, 1985, Moscova, p. 311).

Şi încă un moment de încheiere. Pe mulţi lingvişti de mult îi preocupă problema structurii *componenţiale* a PP, frontierele structurale ale PP.

S-a scris deja despre *părţi de propoziţie angrenate* (A. Levit, A. Rudnev), *părţi de propoziţie lărgite* (V. Admoni), *părţi de propoziţie complexe, monolite* (V. Gak) ş.a. Nouă ni se pare că cel mai potrivit termen e de *blocuri sintactice,* fapt la care ne-am referit în prezentul articol.

Notă: *Mutatis mutandis*, am putea face următoarele analogii:

1) Când, în magazinul „Lumea copiilor”, alegem o jucărie, ne interesează, în primul rând, cum funcţionează ea şi numai după aceea construcţia ei interioară. *A quoi bon* am porni de la examinarea structurii interne a jucăriei dacă ea (jucăria în cauză) nu funcţionează? 2) Pentru a conduce un autoturism, e suficient să cunoşti *predestinaţia* fiecărei manivele, fiecărui buton, adică sistemul de dirijare, şi nu construcţia (internă) a motorului (Doar există atâţia amatori de autoturism ce conduc în mod excelent maşina fără a fi în stare a-i lichida cele mai mici defecte!).

Analele Universităţii „Ştefan cel Mare”, Secţiunea „Filologie”,
Suceava, Anul IV, 1995, p. 29-33

CAPITOLUL IV

PROMOTORI AI UNITĂȚII DE LIMBĂ ŞI DE NEAM

§ 1 O CELEBRITATE LINGVISTICĂ: PROFESORUL EUGENIU COŞERIU

La 7 septembrie 2002, după o boală grea şi îndelungată, s-a stins din viaţă, la Tübingen (Germania), compatriotul nostru, profesorul şi academicianul Eugeniu Coşeriu, supranumit „Lingvistul secolului XX", „Colosul din Germania", „Lingvistul nr. 1", „Gigantul de la Tübingen", „Regele lingvisticii". Aceste calificative i s-au dat pe parcursul anilor pentru talentul său cu totul ieşit din comun, pentru meritele sale extraordinare în cercetarea limbajului uman. Cunoştea circa 30 şi vorbea şi scria în 11 limbi. A publicat inimaginabil de mult, peste 45 de volume şi sute de articole în limbile italiană, spaniolă, franceză, germană, engleză şi a fost tradus în limbile japoneză (9 volume), chineză, arabă, greacă, bulgară, finlandeză, rusă, georgiană, coreeană, cehă ş. a. Este *doctor honoris causa* a 40 de Universităţi ale lumii, printre care: Bucureşti (1971), Montevideo (1980), Tampere – Finlanda (1985), Cordoba – Argentina (1987), Universitatea catolică din Chile – Santiago (1988), Munster (1989), Madrid (1989), Bologna (1990), Grenada (1991), Iaşi (1991), Chişinău (1993), Suceava, Târgovişte, Cluj-Napoca, Craiova etc. E. Coşeriu este şi *profesor honoris causa* al Universităţii din San Juan (Argentina) din anul 1981. Este membru de onoare al mai multor academii, inclusiv al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova (1991).

Un bun şi fidel prieten al românilor de pretutindeni, susţinător activ al unităţii lingvistice moldo-române, profesorul moscovit Ruben Budagov considera că lingviştii contemporani ar putea fi împărţiţi în trei grupe: a) „teoreticieni prin excelenţă"; b) „empirici prin excelenţă", care se limitează la descrierea amănunţită a faptelor de limbă, nefiind în stare sau nedorind să teoretizeze materialul; c) lingvişti care ştiu a îmbina cu succes teoria şi faptologia, demonstrând esenţa limbii ca fenomen social (vezi R. A. Budagov, *Filologhia i kulitura,* M., 1980, p. 4).

După ferma noastră convingere, profesorul Eugeniu Coşeriu ţine de grupul al treilea de lingvişti, pentru că orice studiu al Domniei Sale emană prospeţime de idei, gânduri, sugestii şi concluzii, ce denotă nu numai o excepţională pregătire teoretică, o doctrină lingvo-filozofică unitară şi originală, ci şi o excepţională cunoaştere a faptelor din diverse limbi. Ca să ne putem imagina cu ce material exemplificativ sunt ilustrate tezele teoretice din lucrările coşeriene, trebuie să recunoaştem că savantul a fost unul dintre puţinii poligloţi activi, care ar putea fi asemuit doar cu Papa de la Roma. Sanctitatea sa Papa Ioan Paul al II-lea ţinea predici, după cum se ştie, în câteva zeci de limbi. Dar nu e vorba numai despre stăpânirea cursivă a

multor limbi. Acad. Coşeriu s-a dovedit a fi unul dintre cei mai prodigioşi autori. În jumătate de secol de activitate ştiinţifică şi pedagogică, de sub pana măiastră a savantului au ieşit zeci de volume şi circa 500 de articole editate în cele mai prestigioase centre universitare de pe Terra. E un caz fenomenal, unic în felul său, căci în istoria lingvisticii mondiale sunt puţini autori similari. Spre deosebire de literaţi, istorici ai literaturii, critici literari etc., savanţii lingvişti scriu mai puţin, nereuşind a lăsa în urma lor zeci de monografii capitale.

Prin utilitatea, profunzimea şi noutatea doctrinelor lansate, prin forţa de pătrundere în structurile multor limbi cercetate, prin capacitatea de analiză şi sinteză a faptelor şi fenomenelor din nenumăratele graiuri omeneşti, prin viziunea de ansamblu şi originalitatea metodologiei propuse, prof. E. Coşeriu îşi ocupă locul meritat alături de celebrii lingvişti ai lumii ca, de exemplu: germanii Wilhelm von Humboldt, Hugo Schuchardt, Wilhelm Meyer-Lübke; francezii Antoine Meillet, Joseph Vendryes, André Martinet, Bemard Pottier; americanii Leonard Bloomfield, Eugene Nida, Noam Chomsky; italienii Bruno Migliorini, Benvenuto A. Terracini, Carlo Tagliavini; danezii Louis Hjelmslev, Otto Jespersen, Knud Togeby; românii Sextil Puşcariu, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti; spaniolul Ramón Menéndez Pidal; suedezul Alf Lombard; ceho-slovacii Pavel Trost, Vladimir Skolička, František Daneš; maghiarul Stephan Ullman; ruşii Lev Şcerba, Victor Vinogradov, Vladimir Şişmariov; polonezul Jerzy Kurylowicz; bulgarii Vladimir Gheorghiev, Stoian Stoianov; chilianul Oroz Rodolfo; albanezul Eqren Çabei etc.

***

Acad. E. Coşeriu s-a născut la 27 iulie 1921 în satul basarabean Mihăileni, jud. Bălţi, într-o familie de ţărani. La şcoala primară din sat l-a avut ca profesor pe Roman Mândâcanu, tatăl cunoscutului jurnalist, strălucitului mânuitor de condei şi fidelului luptător pentru unitatea limbii, istoriei şi culturii neamului românesc Valentin Mândâcanu. Studiile secundare le face cu mare succes la Liceul „Ion Creangă" din Bălţi. La liceu îşi încearcă puterile în ale scrisului, compunând povestirea *Suflet de vultan* şi publicând-o în revista „Crenguţa" – organ al Societăţii de Lectură „B.-P. Hasdeu" a Liceului „Ion Creangă" din Bălţi (vezi S. Nucă, *Publicaţiile bălţene*, în „Literatura şi Arta", 31 oct. 1991, p. 5; mai detaliat a se vedea: *Dialog,* Nicolae Cazacu – Eugeniu Coşeriu, în „Limba Română", nr. 10, 2002, p. 66-67).

După ce şi-a luat cu brio bacalaureatul, tânărul de 17 ani Eugeniu Coşeriu se înscrie la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Iaşi. Primul an de studii a fost suficient, pentru ca să-şi demonstreze capacităţile şi talentul, plasându-se printre fruntaşi. Concomitent cu studiile la facultate, E. Coşeriu îşi începe şi investigaţiile ştiinţifice, reuşind să publice, în 1940, două lucrări: 1) *Limbă şi folclor din Basarabia*, „Revistă critică", Iaşi, 14, V. 1-2, p. 159-173, şi 2) *Material lingvistic basarabean,* „Arhiva", Iaşi, 47, p. 93-100.

Hărnicia, asiduitatea, harul dumnezeiesc, inteligenţa, manifestate de studentul basarabean, atrag atenţia corpului profesoral-didactic, care nu pregetă a-i acorda acestuia o bursă de studii în Italia. Chiar din 1940, Eugeniu Coşeriu îşi continuă studiile la Roma (1940-1944), la Padova (1944-1945) şi la Milano (1945-1949). Doctoratul în filologie şi-l ia la Roma (1944) cu o teză despre influenţa poeziei epice medievale franceze şi italiene asupra poeziei epice slave meridionale. Continuându-şi investigaţiile ştiinţifice, tânărul şi promiţătorul savant-filolog mai scrie o teză de doctorat, de data aceasta în filozofie, având ca temă ideile estetice în ţările romanice. Doctoratul în filozofie şi-l ia la Milano (1949).

Din cele spuse despre studiile pe care le-a făcut E. Coşeriu în ţară şi în străinătate, putem uşor intui orizontul profesional şi cultural al lui, cunoştinţele acumulate, deprinderile de a vedea şi a analiza fenomenele din domeniul limbii şi literaturii în plan general-romanic şi european. Se ştie că Italia este nu numai leagănul muzicii şi al artelor frumoase, ci şi vatra latinismului şi romanismului. Rădăcinile popoarelor şi limbilor romanice moderne pornesc de la Roma, fondată, conform legendei, în 753 î. Hr. de către Romulus, unul dintre cei doi gemeni alăptaţi de Lupoaica romană. Romanii s-au extins cu timpul pe un teritoriu de 3.000.000 km^2, romanizând multe popoare din vechea Europă. După căderea Imperiului Roman de Asfinţit (476 d. Hr.) şi după permanenta invazie a popoarelor barbare, pe dărâmăturile fostului imperiu s-au conturat, încetul cu încetul, mai multe limbi neoromanice. De limba italiană se poate vorbi cam de prin sec. X, când apare primul document scris „Carta Capuana” (960 d. Hr.). Însă feudalismul avansat şi lipsa unei unităţi statale a menţinut puternica fărâmiţare dialectală a limbii italiene, fapt care se simte şi astăzi. Unificarea lingvistică porneşte tocmai spre sfârşitul sec. XIII, odată cu dezvoltarea economică rapidă a regiunii Toscana şi, mai ales, a Florenţei, fapt care a grăbit apariţia relaţiilor capitaliste. Prestigiul celor trei stâlpi ai culturii italiene, Dante, Petrarca şi Boccaccio, a făcut ca dialectul toscan să se impună ca model al limbii literare, unitare în Italia. Scriitorii renascentişti, Torquato Tasso, N. Machiavelli, L. Ariosto ş.a., au contribuit la cizelarea şi şlefuirea limbii italiene. Şi abia în sec. XIX, prin opera marelui romancier din aşa-numită Epocă Risorgimento, Alessandro Manzoni, *I promessi sposi* (Logodnicii), toscana ca limbă literară atinge o evoluţie majoră. Italia rămânea o ţară fărâmiţată, necentralizată până în a doua jumătate a sec. XIX, de aceea răspândirea unei limbi literare unitare întâmpină mari dificultăţi. După unificarea politică (1859, 186l), se începe anevoiosul proces de formare a limbii literare care, fireşte, îşi deplasează baza dialectală spre Roma, devenită, în 1871, capitala Italiei unificate.

Aşa a dorit providenţa ca Italia să rămână şi până astăzi cu cele mai pregnante deosebiri dialectale şi cu cele mai aprinse polemici (de altfel, de zeci şi sute de ani!) în jurul a ceea ce se numeşte „questione della lingua”. E vorba de probleme ca: raportul dintre limba general-vorbită, dialectele şi limba naţională;

norma şi uzul; baza dialectală a limbii; dialectele literare; gustul (preferinţa) şi norma cotidiană etc.

E logic şi firesc ca într-o ţară atât de exotică sub aspect glotic, cum a fost şi mai continuă a fi Italia, să se fi născut şi activat o seamă de oameni cu un rafinat simţ al limbii şi cu o mare cultură filologică. Pe parcursul secolelor, ei s-au grupat în şcoli, curente, direcţii, emiţând cele mai diverse opinii şi ipoteze în jurul problemelor arzătoare de limbă care îşi aşteaptă rezolvarea.

Tânărul Eugeniu Coşeriu, implantat în acest mult prea fertil sol lingvistic italian, a avut de învăţat nespus de mult de la predecesorii şi contemporanii săi, filologi şi filozofi, a căror contribuţie la dezvoltarea lingvisticii nu poate fi contestată. Am să numesc doar câteva dintre aceste personalităţi: G.I. Ascoli, S. Battaglia, P. Bembo, M. Bartoli, V. Bertoldi, G. Bertoni, M. Cellini, V. Crescini, M. Cessaroti, B. Croce, G. Devoto, L. Gelmetti, S. Gennaro, G. Giuliani, G. Grana, T. de Mauro, C. Merlo, B. Migliorini, A. Monteverdi, E. Monaci, G. Nencioni, G. Niccolini, F. Novati, G. Pellegrini, V. Pisani, C. Previtera, P. Puci, A. Restori, B. Sozzi, C. Tagliavini, B. Terracini, C. Trabalza, A. Viscardi, V. Vivaldi, N. Zingarelli etc.

Despre „perioada italiană” din viaţa sa, profesorul E. Coşeriu îşi amintea: „Italia a însemnat pentru mine foarte mult [...]. În primul rând, a schimbat perspectiva mea românească într-o perspectivă universală, nu numai datorită universităţii şi tradiţiei culturii italiene, ci şi datorită faptului că, trecând de la o perspectivă la alta, mi-am dat seama de multitudinea perspectivelor posibile” (apud Gh. Popa, *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, 2002, p. 13).

O extrem de prodigioasă activitate desfăşoară profesorul Coşeriu între anii 1951-1963 la Universitatea din Montevideo (Uruguay), deschizând aici un centru de lingvistică, asemănător Institutului Filologic din Buenos Aires (Argentina), fondat în 1923 de remarcabilul lingvist spaniol, Amado Alonso (1896-1952). Centrul condus de Coşeriu a avut ca obiect de studiu nu numai chestiuni privind variantele spaniolei din ţările Americii Latine, limbile aborigenilor indieni, dar şi o mulţime de probleme de teorie a limbii şi de metodologie a lingvisticii. Au rămas clasice lucrările tânărului director general al Centrului de Lingvistică de la Montevideo: „Sistema, norma y habla” (1952) – *Sistemul, norma şi vorbirea;* „Forma y sustancia el los sonidos del lenguaje” (1958) – *Forma şi conţinutul în sunetele limbajului*; „Sincronía, diacronía e historia” (1958) – *Sincronie, diacronie şi istorie* etc.

În cei doisprezece ani de activitate la Centrul de Lingvistică, perseverentul nostru compatriot a reuşit să scoată lingvistica din Uruguay pe arena internaţională, ridicând-o la nivelul şcolilor lingvistice din Europa şi SUA. Mai târziu, prof. E. Coşeriu avea să spună despre anii de activitate la Montevideo următoarele: „Uruguayul mi-a oferit foarte multe posibilităţi şi, mai ales, mi-a oferit o foarte

mare libertate, care mi-a permis să fac în ştiinţă ceea ce mi se părea că e bine să fac" (Gh. Popa, *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, 2002, p. 14).

De prin mai 1960 se stabileşte cu traiul în Germania la invitaţia Universităţii din Tübingen. Devine profesor de filologie romanică, apoi şi de lingvistică generală, continuându-şi investigaţiile. Aici îşi scrie renumitele 5 volume de *Logos semanticos,* cu care se mândreşte şi autorul, şi ştiinţa europeană, monografia de maximă utilitate *Istoria şi filozofia limbajului* şi multe alte studii. Deşi primea în permanenţă oferte de muncă de la centre universitare din diferite ţări, prof. E. Coşeriu a rămas la Tübingen, căci, după spusele dlui, „nu mă pot rupe de la cele 12 odăi cu cărţi scumpe sufletului meu, multe din ele cărate prin toată lumea" (vezi „Glasul naţiunii", 19 septembrie 1991, p. 10). După cum mărturiseşte poetul Nicolae Dabija, care l-a vizitat pe savant la domiciliu, „apartamentul în care locuieşte aminteşte de o bibliotecă naţională: pereţii tuturor celor douăsprezece camere căptuşite cu cărţi, apoi – cărţi în coridoare, în baie, în bucătărie, pretutindeni. Anume Eugeniu Coşeriu deţine cea mai bogată bibliotecă din lume la capitolul „Introducere în lingvistică": circa 40.000 de volume. Am găsit între acestea şi lucrările lingviştilor de la Chişinău, de la I. D. Ceban, citite foarte atent, subliniate şi comentate pe margini (numai comentariile cât fac!), până la ultimele numere de reviste basarabene" (vezi N. Dabija, *Cel venit, niciodată plecat...*, „Literatura şi Arta", 12 septembrie 1991, p. 1). Şi mai departe Nicolae Dabija notează: „Tot acolo am răsfoit şi lucrările lingvistice ale marelui savant: nouă volume în limba japoneză, apoi alte nouă – în coreeană..., volume în italiană, portugheză, spaniolă, germană, rusă etc. Până şi un trib din Africa, descoperit de civilizaţie acum câteva decenii sau invers, el descoperind civilizaţia, a găsit de cuviinţă să tălmăcească lucrările lingvistice ale domnului E. Coşeriu în graiul său... Şi doar noi, basarabenii, am crezut şi mai credem că ne putem descurca şi fără Coşeriu..." (N. Dabija, *art. cit*).

Apropo de replica usturătoare a poetului chişinăuian: spre marea ruşine a românilor de pretutindeni, opera lingvistică a prof. E. Coşeriu a fost editată doar parţial la Bucureşti, Cluj-Napoca, Chişinău! Paguba cauzată de această neglijenţă e incomensurabilă.

* * *

E. Coşeriu este un lingvist teoretician prin excelenţă, un consecvent adept al structuralismului şi funcţionalismului, dar în acelaşi timp şi un adversar deschis al formalismului extremist şi al idealismului platonian în ştiinţa limbii.

Istoric şi filozof al limbii, poliglot cum rar se mai întâlnesc în zilele noastre, prof. Coşeriu a lansat idei, teorii, reflecţii şi sugestii, care au trecut frontierele continentelor şi circulă în nenumărate ţări din lume, unde sunt preluate, împărtăşite şi dezvoltate.

În cele vreo 45 de volume şi sute de articole ştiinţifice publicate, fratele nostru de sânge a tratat cu lux de amănunte, original şi captivant, mai toate problemele-cheie referitoare la lingvistica generală, istoria lingvisticii, teoria şi filozofia limbii, fonetica generală şi fonologia, lexicologia şi semantica, gramatica, stilistica, sociolingvistica, etnolingvistica, dialectologia, teoria şi practica traducerii şi multe altele. Fără teama de a deforma adevărul, putem afirma că, practic, nu există domeniu al lingvisticii care să nu fi fost abordat de savantul-enciclopedist. Concepţia sa filozofică i-a permis să găsească explicaţii plauzibile tuturor fenomenelor cercetate, atât generale, cât şi particulare.

Fiindcă practic este imposibil a numi aici toate lucrările publicate de ilustrul savant în cei şaizeci de ani de activitate ştiinţifică, vom enumera numai câteva volume apărute la Editura Gredos din Madrid (Spania) între anii 1973-1981. Iată-le: 1. *Teoría de lenguaje y linguistica general* (Cinco estudios), ed. I, 1962, ed. 2, 1967; ed. 3, 1973; 2. *Sincronía, diacronía e historia* (El problema de cambio linguistíca), 1973 (lucrare tradusă în limbile germană, portugheză, italiană, română, rusă, engleză); 3. *El hombre y su lenguaje* (Estudios de teoria y metodologia linguistica), 1977 (parţial, lucrarea a fost tradusă în limbile germană, franceză, engleză); 4. *Estudios de linguistíca romanica,* 1977 (unele capitole au fost traduse în germană şi franceză); 5. *Principios de semantica estructural*, 1977 (tradus în limbile germană, franceză, italiană şi rusă [Voprosî ucebnoi lexicografii, Moscova, 1969]); 6. *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje* (Estudios de historia de la linguistica), 1977 (tradus în germană, italiană, engleză); 7. *Gramatica, semantica, universales* (Estudios de linguistica foncional), 1978 (tradus în germană, franceză, engleză, italiană); 8. *Lecciones de linguistíca general,* 1981 (Care este, de fapt, o traducere din italiană: *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973). Monografia a mai fost tradusă în limbile japoneză (1979), portugheză (1980), bulgară (1990) şi în româneşte: *Lecţii de lingvistică generală,* Editura ARC, Chişinău, 2000 (traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de prof. clujean Mircea Borcilă). În această ultimă lucrare autorul urmăreşte dezvoltarea ştiinţei despre limbă, începând cu antichitatea şi ajungând până la perioada modernă, adică pornind de la Platon şi Aristotel şi oprindu-se tocmai la germanul Wilhelm von Humboldt (1767-1831), elveţianul Ferdinand de Saussure (1857-1913) şi americanul Noam Chomsky (n. 1928).

Aria preocupărilor filologice ale prof. E. Coşeriu este inimaginabil de întinsă. Vom desprinde convenţional 3 direcţii: *lingvistica generală, lingvistica romanică* şi *istoria lingvisticii* (personalia). În numeroasele sale lucrări de orientare generală teoretică autorul a abordat probleme cum ar fi: sistem – normă – vorbire; sincronie – diacronie – tipologie; logismul şi antilogismul în gramatică; omul şi limbajul său; critica glotocronologiei; rolul factorului intuitiv în lingvistică; despre dezvoltare în domeniul lingvisticii; semantica diacronică structurală; tipologia câmpurilor lexicale; semnificatul şi semnificantul în lumina semanticii structura-

le; caracterul arbitrar al semnului lingvistic; problema părţilor de vorbire; logica limbajului şi logica gramaticii; posibilităţile şi limitele gramaticii contrastive; semantica şi gramatica; problema universaliilor în limbă; studiul funcţional al vocabularului; principii ale sintaxei structurale; limbajul şi politica etc.

Mai relevăm câteva probleme teoretice pe care le găsim tratate, în special, în mult prea solicitata carte *Lecţii de lingvistică generală*: premisele istorice ale lingvisticii moderne; ideologia pozitivismului în lingvistică; ştiinţa despre limbă; pozitivism şi antipozitivism; unitate şi diversitate în lingvistica modernă; variaţiile structuralismului contemporan; principiile lingvisticii funcţionale; opoziţia dintre caracterul sistematic al limbii şi neutralizarea; transformările; limba în funcţiune etc. Ar fi cu totul imposibil să înşirăm publicaţiile autorului referitoare la problematica enunţată mai sus, deoarece e vorba de un număr foarte mare. Vom numi câteva materiale de ultimă oră. Astfel, privind problemele legate de sociolingvistică în sens larg e locul să amintim: *Lenguaje y politica* (El lenguaje politico de Cooperación Ibero-americana, Madrid, 1987); *Sobre la ensenanza del idioma nacional* (*Philologica* II, Salamanca, 1989); *El espanol de America y la unidad del idioma* (Simposio de filologia iberoamericana, Sevilla, 1990); *Fundamentos e tarefas da socio- e da etnolinguistica* (Lingua, Joao Pessoa, 1990).

Un loc special în studiile teoretice ale savantului îl ocupă gramatica funcţională. Partizan ardent al funcţionalismului lingvistic, E. Coşeriu publică o lucrare capitală *Principes de syntaxe fonctionnelle* (Travaux de linguistique et de philologie, XXVII, Strasbourg-Nancy, 1989), în care îşi expune opiniile asupra doctrinei funcţionaliste. Desprindem câteva idei originale din studiul amintit: (1) „la sintaxe ou grammaire fonctionnelle... *c'est la paradigmatique du signifié grammatical*. Elle établit la structure sémanto-grammaticale propre d'une langue donnée ou bien... plus simplement: la structure grammaticale d'une langue; (2) „dans le contenu linguistique... il faut distinguer trois types différents: *la désignation, le signifié et le sens*"; (3) *„La désignation* est le rapport entre les signes ou les constructions linguistiques et la réalité extralinguistique... ce qu'on appelle souvent «référence»; (4) „*Le signifié* est le contenu donnée par la langue employée dans le discours..."; (5) „*Le sens...* est le contenu spécifique d'un discours ou d'un fragment de discours..."; (6) „*le signifié* grammatical constitue en effet l'organisation sémantique propre du «dire» dans une langue donnée, tandis que *le signifié* conserve exclusivement le fait «nommer»"; (7) „...la grammaire a toujours été fonctionnelle, parce que, du moins, elle a toujours aspiré à établir les distinctions et les catégories grammaticales spécifiques de chaque langue". În continuare, autorul vorbeşte despre gramatica onomasiologică şi gramatica semantică (deosebirea dintre ele), gramatica constituţională („constitutionelle"), cea funcţională şi relaţională, despre „le signifié grammatical" şi „le signifié lexical", despre „les couches de structuration grammaticale", care se eşalonează în următoarea ordine pe descendentă:

Texte
Phrase
Clausule
Groupe de mots
Mot
Moneme

Un loc aparte i se acordă tratării unor astfel de structuri gramaticale cum ar fi: la superordination (sau hypertaxe), la subordination (sau hypotaxe), la coordination (sau parataxe) şi la substitution (sau antitaxe). Toate ideile promovate de autor sunt ilustrate cu exemple concludente din cele mai variate limbi, inclusiv din aşa-zisele „limbi exotice".

Multe probleme legate de gramatica funcţională fuseseră abordate de savant şi mai înainte în unele lucrări cum ar fi: *Semantik, innere Spracform und Tiefenstruktur,* Folie Linguistica, IV, 1970; *Semantik und Grammatik,* în Neue Grammatiktheorien und ihre Anwendung auf das heutige Deutsch. Jahrbuch 1971 des IDS, Dusseldorf, 1973; *Gramatica, semantica, universales,* Madrid, 1978 etc. Iată şi unele lucrări mai recente în care E. Coşeriu abordează probleme similare, acordând o atenţie deosebită semanticii: *Bedeutung. Bezeicbnung und sprachliche Kategorien Lauri Sppänen zu seinem 60. Geburtstag.* (Sprachwissenschaft. band 12 (1987), Heft I, Heidelberg, 1987); *Semántica estructueal y semántica „cognitiva"* (Colleccio Homenages, Barcelona, 1990). Am sublinia în mod expres că prof. E. Coşeriu nu repetă ideile şcolii funcţionale franceze, fondată de André Martinet şi urmată de elveţianul M. Mahmoudian, francezul G. Mounin, belgianul E. Buissans, englezul J. Mulder, spaniolul L. E. Alarcos, canadienii P. Leon, C. Germain, G. Charron etc. Savantul român lansează teme proprii, creând o doctrină nouă în lingvistica funcţională.

De direcţia a doua a investigaţiilor lui E.Coşeriu ţin lucrările în care sunt abordate probleme particulare de romanistică, la aceeaşi înălţime teoretică. Iată câteva dintre ele: pluralul numelor proprii; unele chestiuni de stil; viitorul în limbile romanice; despre arabisme şi românisme; probleme de semantică şi etimologie romanică; acordul în latină şi în limbile romanice; influenţa greacă asupra latinei vulgare; toponimia spaniolă şi substratul; construcţii cu verbele care arată mişcarea în limba spaniolă; limba şi ortografia etc. Deşi nu e dialectolog, prof. E. Coşeriu a emis reflecţii extrem de originale şi preţioase în această mult prea importantă ramură a ştiinţei lingvistice (a se vedea: Sentido y tares de la dialectologia. Universidad nacional autonoma de Mexico, 1982).

De tematica pur românească ţin investigaţiile referitoare la originea, semnificaţia şi valoarea ştiinţifică a lexemelor şi îmbinărilor de cuvinte ca: *a socoti; a luat şi...; femeia ca femeia, nu încape îndoială* (cf. span. *no cabe duda*) etc. în articolul despre expresia *a luat şi...* (vezi: *Tomo y me voy*, „Vox Romanica", 1, 25, 1, Bern, 1966). E. Coşeriu demonstrează că această expresie se întâlneşte în vreo

22 de limbi (ucraineană, bulgară, lituaniană, letonă, italiana vorbită, spaniolă, vechea scandinavă, suedeza vorbită, daneză, finlandeză, estoniană, karelă, mordvină, votă, mari (ceremisă), soamă, maghiară, mansi (vogulă), albaneză, greaca nouă, engleză (americana vorbită), lipsind, în acelaşi timp, în limbile slavonă veche, franceza modernă şi germană. Cercetătorul ajunge la concluzia că originea expresiei *a luat şi...* ar trebui căutată în limba greacă de la începutul erei noastre, unde ar fi putut să apară în textele biblice sub influenţa limbii ebraice vechi. Această concluzie este împărtăşită şi de către lingvistul finlandez Valentin Kiparsky (vezi: V. Kiparsky, *Vzeal i...*, *Problemî istorii i dialectologhii slavianschih iazîcov*, Nauca, Moscova, 1971, p. 134-39).

De direcţia a treia de investigaţii ştiinţifice ale lui E. Coşeriu ţin lucrările în care savantul cercetează contribuţia unor înaintaşi în ştiinţa limbii. Profesorul de la Tübingen s-a aplecat cu pietate asupra operei lingvistice a predecesorilor săi, având răbdarea şi inteligenţa de a-i aprecia, după cum spunea cunoscutul istoric, scriitor şi om politic roman Publius Cornelius Tacitus (55-120), *sine ira et studio,* „fără mânie şi părtinire". Vom aminti doar unele lucrări din această a treia direcţie: *Juan Luis Vives şi problema traducerii; Fragois Thurot; Adam Smith şi tipologia lingvistică; Tipologia lingvistică în viziunea tui Wilhelm von Humboldt; Georg von der Gabelentz şi lingvistica sincronică; Amado Alonso* (1896-1952); *Teoria limbajului în interpretarea lui Juan Luis Vives; H.Tiktin ca precursor nerecunoscut al sintaxei structurale; G.I. Ascoli şi precursorii* etc.

Deşi cu o ţinută academică de grad înalt, studiile prof. E. Coşeriu sunt, în acelaşi timp, uşor lizibile, atractive, accesibile şi captivante. Secretul constă în faptul că cercetătorul nu se abate de la un *credo* al său, constând din cinci principii, preluate, într-un fel, de la filozoful grec Platon (427-347 î. Hr.), discipolul marelui Socrate (469-399 î. Hr.): 1) A numi lucrurile aşa cum sunt – principiul obiectivităţii. 2) Principiul umanismului. 3) Principiul tradiţiei (căci, zice E. Coşeriu: „Cine spune numai lucruri noi nu spune nimic nou"). 4) Principiul utilităţii publice (ştiinţa cu cât e mai teoretică, cu atât e mai practică). 5) Principiul antidogmatismului. Astfel, evitând, pe cât i se pare posibil, extremele, deşi e susţinător al orientărilor structuralist-funcţionaliste în ştiinţa limbii, savantul izbuteşte să realizeze o sinteză fericită a lingvisticii structurale şi a celei tradiţionale. Tocmai acest *modus cogitandi* îl ajută să lanseze teorii noi şi concepţii originale referitoare la multe probleme fundamentale ale filozofiei şi istoriei limbii ca fenomen social şi la un sistem al sistemelor. Prin aceasta, venerabilul filolog a contribuit nespus de mult la îmbogăţirea şi lărgirea metodologiei disciplinelor lingvistice. Să dăm un singur exemplu. Când prin anii '50-'60 ai secolului trecut generativismul american şi gramatica transformaţională (pornite, în principiu, de la Noam Chomsky) erau în ascensiune, căpătând din an în an tot mai mulţi aderenţi în diferite ţări, prof. E. Coşeriu n-a pregetat a-şi exprima o serie de rezerve şi critici la adresa noului curent. A

fost atacată, mai ales, tendinţa lui Noam Chomsky de a neglija, la început aproape totalmente, semantica naturală a limbilor vii. Timpul a arătat, chiar foarte repede, că această critică realizată de către E. Coşeriu a fost pe deplin justificată, ea dezvăluind multe locuri vulnerabile ale teoriei generativiste chomskyene.

Ca teoretician, E. Coşeriu merge nu pe linia negării şi respingerii a tot ce s-a făcut în lingvistică până la el, ci, dimpotrivă, dezvoltă în mod creator ceea ce i se pare raţional şi judicios la predecesorii săi, contribuind în felul acesta la progresul teoriei lingvistice („Cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic nou. Noutăţile situate în cadrul tradiţiei, în contextul general al acesteia, doar ele importă”). Aşadar, ştie să aprecieze moştenirea în sensul unei abordări istorice a diverselor teze, ceea ce îi permite să aşeze pe locul cuvenit fiecare şcoală lingvistică, direcţie, curent, arătând valoarea intrinsecă şi cea de perspectivă a acestora.

Dând o înaltă apreciere dihotomiilor lui F. de Saussure, E. Coşeriu vede, totodată, o unitate dialectică între individual (particular) şi colectiv (general), între concret şi abstract, între aspectul istoric şi cel funcţional al limbii. Principalul şi principialul nu sunt antinomiile limbii, ci realitatea obiectivă şi indivizibilă a ei.

După justa opinie a lui E. Coşeriu, stricta dihotomie saussuriană *langue – parole*, pe care încearcă unii savanţi s-o urmeze cu fidelitate, nu este altceva decât „rezultatul unei exagerate simplificări a stării *de facto* din limbă”.

E. Coşeriu critică, pe bună dreptate, şi exagerările abstracţioniste ale glossematicii, pledând, în conformitate cu monismul lui materialist, pentru caracterul unitar al limbii, unde substanţa întotdeauna deţine caracter primordial în raport cu forma.

De un sprijin larg în lumea savantă se bucură trihotomia prof. E. Coşeriu: *sistem – normă – vorbire*. Se susţine, pe bună dreptate, că limba naturală este o structură sistemică, având funcţie comunicativă; norma este prezentă permanent în vorbire, iar sistemul cuprinde modele ce reflectă conţinutul funcţional. Norma şi sistemul nu sunt noţiuni arbitrare faţă de vorbire, ci forme concrete care se manifestă în ea şi prin ea. Norma reprezintă „un sistem de realizări obligatoriu acceptate de comunitatea şi cultura dată”. Aşadar, norma literară este limba concret realizată. În ceea ce priveşte vorbirea, trebuie să subliniem că ea este unica realitate a limbii ce poate şi merită a fi studiată.

Chiar din anii de primă tinereţe şi până la bătrâneţe, Eugeniu Coşeriu a desfăşurat o vastă activitate pedagogică. Aceasta, de fapt, e în deplină concordanţă cu viziunea lui despre menirea savantului. „Lingvistul, – zice prof. E. Coşeriu, – nu poate să rămână în turnul său de fildeş; el trebuie să lucreze în public, ca un adevărat om al Cetăţii” (vezi „Glasul poporului”, 12 septembrie 1991). Într-adevăr, contactul savantului cu tineretul studios e permanent şi continuu. Acad. Coşeriu a funcţionat ca lector de limba română la Universitatea din Milano (1947-1950), ca profesor de lingvistică generală şi romanică la Universitatea din Montevideo (1951-1963), ca profesor invitat la Universităţile din Coimbra (Portugalia), Bonn şi Frankfurt pe

Main (Germania), ca profesor titular de filologie romanică (din 1963) şi de lingvistică generală (din 1966) la Universitatea din Tübingen (Germania).

O trăsătură distinctivă a pedagogului E. Coşeriu era mărinimia şi bunătatea sufletească: dascălul era gata să împartă cu dărnicie vastele sale cunoştinţe tuturor celor care îşi dădeau osteneala să pătrundă în tainele uneia din cele mai vechi ştiinţe – filologia. Şi făcea acest lucru cu generozitate şi în multe limbi, cum o făcea şi Papa de la Roma Ioan Paul II (Ioannes Paulus). Numai aşa se poate explica faptul că profesorul a făcut naveta în zeci de centre universitare, unde a prezentat cicluri de prelegeri pe cele mai variate probleme. Vom numi doar câteva din asemenea universităţi din diferite ţări ale lumii: Grenoble (1966), Nancy (1967), Malaga (1966-1967, 1975-1990), Madrid (1968-1974; 1976-1978), Strasbourg (1970, 1971, 1979, 1980, 1982), Salamanca (1971, 1977), Montreal (1971, 1972), Barcelona (1972, 1979), Mexic (1975, 1981), Alicánte (1981, 1983), Santander (1976, 1980), Rio de Janeiro (1981), Pisa (1982), Padova (1986), Cordoba (1987), Bologna (1989), Bilbao (Ţara bascilor), Tokio, Moscova, Iaşi, Bucureşti, Suceava, Cluj, Chişinău, Bălţi, Tbilisi (Georgia), Galaţi, Oradea, Pamplona, Valparaiso, Cosenza, Aquila, Udine, Tampere (Finlanda), Besançon etc.

Merită toată atenţia opiniile profesorului E. Coşeriu referitoare la şcolile ştiinţifice. Fiind el însuşi cap de şcoală, savant care a îndrumat activitatea de cercetare a zeci de tineri, acad. E. Coşeriu a emis un veritabil „cod" al raportului maestru – discipol. Unele postulate ale acestuia le putem desprinde din cunoscutul interviu acordat profesorului Nicolae Saramandu şi publicat cu titlul *Lingvistica integrală* (Bucureşti, 1966). Vom menţiona câteva dintre ele:

– Şcoala este un rezultat al entuziasmului şi al convingerilor pe care profesorul ştie să le deştepte şi să le stimuleze la elevi.

– Profesorul trebuie să transmită elevilor rezultatele experienţei sale personale, pentru ca ei să profite de ele. În aceasta constă generozitatea maestrului...

– Maestrul urmează să stimuleze capacitatea şi interesul personal al elevului, să-i îndrume dezvoltarea în direcţia în care acesta este dotat (dacă cineva este înzestrat pentru anchetă dialectală, nu trebuie să-l obligi să facă gramatică).

– Profesorul trebuie să propună elevilor săi să se ocupe de probleme fundamentale ale ştiinţei, pentru că ele constituie un drum practic către succes.

– Un profesor adevărat poate să se lase convins de tezele unui discipol, dacă acesta le argumentează solid (documentar) şi cu metodă.

– Profesorul adevărat trebuie să înţeleagă că elevii îl pot depăşi şi chiar trebuie să stimuleze propria lui depăşire. El nu este mai puţin maestru dacă este depăşit de elevi.

Există, fireşte, şi unele „restricţii" ale îndrumătorului ştiinţific, unele lucruri pe care urmează să le evite în contactul său cu discipolii. În opinia prof. E. Coşeriu, acestea s-ar reduce, *grosso modo*, la trei:

– Maestrul nu trebuie să-şi impună convingerile, elevii le pot adopta în mod critic.

– Maestrul nu trebuie să-i pretindă discipolului să se ocupe de acelaşi domeniu de fapte de care se ocupă el şi nici să susţină aceleaşi teze sau aceleaşi idei.

– Profesorul urmează a fi tolerant, în cazul în care ideile susţinute de elev pot fi chiar contrare celor promovate de el însuşi.

Totuşi unii tineri cercetători:

– trebuie „ţinuţi în frâu, pentru că au adesea preocupări dispersate, prea vaste şi prezintă proiecte nerealizabile”;

– trebuie îndrumaţi către domeniile insuficient cercetate, către probleme nerezolvate, care merită să fie studiate;

– trebuie să înveţe tehnica cercetării;

– trebuie să se informeze în două direcţii: cu privire la concepţie şi cu privire la fapte;

– trebuie să îmbrăţişeze concepţii care sunt curente într-o anumită epocă, pentru a nu confunda un singur punct de vedere cu un punct de vedere absolut;

– trebuie să înţeleagă că numai pasiunea şi munca sunt calea succesului, căci *Labor improbus omnia vincit,* „Munca îndârjită le învinge pe toate” (Vergilius, *Georgicele*);

– trebuie să-şi dea seama că teme înguste nu există. În acest sens prof. Coşeriu precizează: „Pe unii tineri îi supără faptul că domeniul de cercetare li se pare prea restrâns. E o eroare. Universul se poate percepe în domenii foarte restrânse de activitate. Poţi îmbrăţişa universul studiind o scoică” (*Lingvistica integrală, supra,* p. 171).

Analizând reflecţiile prof. Coşeriu privitoare la relaţia şcoală ştiinţifică – maestru – discipol, aş vrea să subliniez un gând cardinal al savantului: „în ştiinţă nu este de ajuns să ai idei izolate, ci trebuie să ai o concepţie” (*Lingvistica integrală,* p. 121), iar concepţia se formează în cadrul unei şcoli ştiinţifice. Fără şcoală, tânărul cercetător e tentat să facă deseori concesii teoriilor eronate sau chiar false, să devină un eclectic.

Profesorul E. Coşeriu notează: „Vezi tineri bine pregătiţi, cu idei care nu se articulează într-o concepţie unitară. În fiecare articol adoptă altă concepţie, fără să se întrebe dacă această concepţie în sine e bună” (*ibidem*, 171). După cum vedem, un tânăr cercetător ar putea fi sigur de justeţea investigaţiilor sale numai atunci când împărtăşeşte doctrina unei şcoli ştiinţifice concrete.

Faptele relatate mai sus ne conving că prof. E. Coşeriu a fost un savant nu dintre cei care fac ştiinţa *in vitro* („în eprubetă”), adică în cabinetele lor, ci, dimpotrivă, contactele lui cu tineretul studios, cu colegii de breaslă din Europa şi din ţările de peste ocean au fost constante, perpetue şi extrem de prodigioase. În acest plan, un rol foarte important îl are şi faptul că învăţatul român a avut calitatea de membru al mai multor societăţi, asociaţii, colegii de redacţii, consilii etc. – al Societăţii Lingvistice din New York, al Asociaţiei Internaţionale de Fonetică, al Societăţii de Lingvistică Română, al Consiliului Ştiinţific al Institutului de Limbă Germană (Mannheim) etc.

Ca *vir doctissimus* de talie mondială, ca distins lingvist şi filolog al secolului, ale cărui lucrări au intrat în patrimoniul lingvisticii universale, ca savant deschizător de drumuri noi în ştiinţa despre limbă, prof. Eugeniu Coşeriu s-a învrednicit de cel mai înalt titlu ştiinţific – academician – care i s-a acordat de mai multe Academii din lume.

A fost membru al Academiei Regale din Norvegia, al Academiei Braziliene de Filologie, membru al Academiei Reale din Spania, membru al Academiei de Ştiinţe din Heidelberg, membru al Academiei Europene (Londra), membru al Institutului „Alf Lombard" (Academia de Ştiinţe) din Milano etc.

În septembrie 1991, fostul elev şi locuitor în satul Mihăileni, revenind după cincizeci şi unu de ani să-şi vadă locurile natale, a fost oaspete deosebit de rar şi scump al Uniunii Scriitorilor, al diferitor societăţi din Chişinău, al Universităţii de Stat din Moldova etc. Tot acum Academia de Ştiinţe l-a ales ca membru de onoare, act de patriotism şi de dreptate socială.

Eugeniu Coşeriu a fost şi continuă să fie apreciat ca savant de către cei mai autorizaţi lingvişti, filologi, literaţi, istorici ai lumii. Aceste elogii le găsim în sute şi mii de studii în care savanţii din diferite ţări îl citează sistematic pe învăţatul român.

O adevărată antologie de elogii la adresa profesorului Coşeriu o găsim în volumele publicate cu prilejul aniversărilor savantului. Colegii şi discipolii i-au dedicat cinci tomuri omagiale – *Logos Semantikos* – apărute în 1981 la prestigioase edituri, ca *Gredos* (Madrid) şi Walter de Grujeter (Berlin – New York). Alte trei volume comemorative – *Energia and Ergon* – i-au fost închinate cu prilejul împlinirii vârstei de 65 de ani, primul reunind lucrări proprii, celelalte două – ale altor lingvişti. Precum este, îndeobşte, cunoscut, *Fest-schrift*-urile în mai multe tomuri reprezintă cazuri rare chiar şi pentru notabilităţile de anvergură mondială, iar cele în trei sau cinci volume sunt aproape unicate (vezi Victor Spinei, în „Cronica", Iaşi, nr. 20, iunie, 1991). La Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi apare un volum de „Anale ştiinţifice" cu denumirea *Omul şi limbajul său.* Studia linguistica in honorem Eugenio Coşeriu. Secţiunea III. Lingvistica, tomul XXXVII-XXXVIII, 1991-1992 (cu prilejul Colocviului omagial „Eugeniu Coşeriu – un mare lingvist contemporan" – 11 aprilie 1992 şi cu ocazia conferirii omagiatului titlul onorific de *doctor honoris causa* al Universităţii ieşene). La Universitatea de Stat „Al Russo" din Bălţi, cu prilejul a 80 de ani de la naşterea profesorului Eugeniu Coşeriu, a fost organizat un Colocviu Internaţional „Filologia secolului XXI" (18-19 mai 2001) şi publicat volumul memorial *Un lingvist pentru secolul XXI* (Chişinău, Editura Ştiinţa, 2002)*. Ediţiile de omagiere a profesorului E. Coşeriu întrunesc peste 6 000 de pagini, scrise de specialişti şi oameni de cultură din

* Vezi şi E. Coşeriu, *Universul din scoică*. Interviuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Şleahtiţchi şi Nicolae Leahu, Chişinău, Editura Ştiinţa, 2004.

aproximativ 75 de ţări de pe glob (vezi S. Berejan, *Cu Eugeniu Coşeriu în proces de lucru şi de simplă comunicare,* în „Limba Română", 2002, nr. 10, p. 27).

Vom reproduce doar câteva aprecieri date activităţii „colosului de la Tübingen": „Lucrările lui Eugeniu Coşeriu de lingvistică generală şi romanică, bazate pe o aprofundată cunoaştere a limbilor clasice, romanice, germanice şi slavice, precum şi pe o riguroasă cultură filozofică, îl impun pe plan mondial drept unul dintre cei mai originali teoreticieni ai lingvisticii" (Jana Balacciu şi Rodica Chiriacescu, *Dicţionar de lingvişti şi filologi români,* Bucureşti, 1978, p. 102). În anul 1981, când marele nostru compatriot Eugeniu Coşeriu împlinea 60 de ani, profesorul german Hans Helmuth Cristmann scria: „Dacă e «să spunem lucrurile aşa cum sunt», atunci trebuie să recunoaştem că ne aflăm în prezenţa unui gigant" (vezi E. Coşeriu, *Anotimpul ploilor,* Cluj-Napoca, 1992, p. 60).

Savantul britanic N.C.W. Spence scria încă în anii '60 că „semnificaţia cea mai profundă a aportului ştiinţific coşerian constă tocmai în performanţa unificării conceptuale a întregului domeniu al lingvisticii contemporane" (apud *Omagiu lui Eugeniu Coşeriu*, Oradea, 2001, p. 13).

Profesorul de la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, dl Victor V. Grecu, menţionează: „Opera lui Eugeniu Coşeriu i-a adus reputaţia şi considerarea ca unul dintre cei mai mari lingvişti ai secolului XX. O impresionantă putere de cuprindere a materiei şi o concepţie umanistă profund originală caracterizează gândirea lingvistică a savantului de la Tübingen. Beneficiind de o formaţie enciclopedică puţin obişnuită (lingvistică, logică, estetică, literară etc.), cunoscător al unui număr impresionant de limbi străine, pe firul unei tradiţii, ilustrate de eruditul Dimitrie Cantemir, E. Coşeriu a fundamentat un sistem coerent de concepţie, pe care l-a îmbogăţit şi l-a nuanţat continuu, din dorinţa de a-l face cât mai adecvat obiectului de studiu – limba ca fenomen al culturii [...]. Aşadar, o personalitate ştiinţifică şi universitară copleşitoare. O statură care consternează şi înalţă" (Victor Grecu, *Eugeniu Coşeriu – fondator al lingvisticii integrale,* în *Omagiu lui Eugeniu Coşeriu*, Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu, Oradea, 2001, p. 14).

Profesorul clujean Mircea Borcilă relatează că trăim un sentiment de mândrie „în încercarea de evaluare lucidă a operei celui mai strălucit fiu al acestor locuri. Reconstrucţia din temelie a disciplinei „pilot" a lingvisticii, realizată de E. Coşeriu, reprezintă, într-adevăr, tocmai o asemenea „iniţiativă spirituală", prin care geniul românesc se înalţă, pentru prima oară, *„asupra creştetelor altor popoare pe orbita universală a ştiinţelor umane"* (subl.n. – *A.C.*) (M. Borcilă, *Eugeniu Coşeriu, fondator al lingvisticii ca ştiinţă a culturii,* în *Un lingvist pentru secolul XXI.* Materiale ale Colocviului Internaţional „Filologia secolului XXI", organizat cu ocazia sărbătoririi a 80 de ani de la naşterea prof. E. Coşeriu [Bălţi, 18-19 mai 2001]. Chişinău, Editura Ştiinţa, 2002, p. 31).

Despre sine profesorul E. Coşeriu spune: „Contribuţia mea principală la înţelegerea limbajului şi, în consecinţă, la fundamentarea lingvisticii este distincţia dintre cele trei planuri ale limbajului: universal, istoric-idiomatic şi particular – planuri care apar ca nivele autonome de manifestare a creaţiei de semnificaţie”.

* * *

Deşi era departe de locurile natale când la noi a început Mişcarea de eliberare naţională (1988-1990), prof. E. Coşeriu s-a încadrat „cu pana”, cu inima sa mare, cu enciclopedica-i pregătire profesională în domeniul lingvisticii generale şi romanice în lupta pentru adevărul ştiinţific şi istoric privind etnogeneza şi glotogeneza neamului. În mai multe studii, alocuţiuni, comunicări ştiinţifice etc., „colosul de la Tübingen” a demonstrat cu lux de amănunte inconsistenţa „teoriei” despre două limbi est-romanice (moldoveneasca şi româna), despre pretinsa superioritate a alfabetului rusesc (pentru „limba moldovenească”) faţă de cel latin, despre baza dialectală „separată” a aşa-zisei limbi moldoveneşti literare etc.*

Vorbind despre identitatea limbii şi a poporului nostru, acad. Coşeriu scria: „Acţiunea «moldovenească» sovietică s-a prezentat totdeauna şi explicit ca având, în primul rând, un scop politic, în aparenţă generos şi nobil: acela de a promova identitatea naţională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut şi Nistru (şi de dincolo de Nistru)... Dar de generozitate, nobleţe, naţionalitate etc. nu poate fi vorba, dacă ţinem seama de premisele reale ale acestei acţiuni şi de sensul în care ea a înţeles identitatea (anume ca neidentitate)”. Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o şi suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului, separându-l de tradiţiile sale autentice – reprezentat, în primul rând, de limba pe care o vorbeşte –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice şi altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identităţii naţionale istorice şi culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numeşte cu un neologism binevenit „mancurtizare”.

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică, din punct de vedere istoric şi practic e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural” (vezi Eugeniu Coşeriu, în rev. „Limba Română”, 2002, nr. 10, p. 2-3). Comentariile sunt aici de prisos!

---

* Mai detaliat despre opiniile prof. Coşeriu privind limba „moldovenească” a se vedea culegerile omagiale: *Un lingvist pentru secolul XXI,* Chişinău, 2002 (articolele semnate de A. Ciobanu, V. Grecu, Gh. Popa ş.a.); revista „Limba Română”, nr. 10, 2002 (articolele semnate de D. Irimia, S. Berejan, N. Corlăteanu, I. Borşevici, I. Dumbrăveanu, A.Crijanovschi, V. Melnic, V. Mândâcanu, A. Ciobanu ş.a.)

***

Înainte de a încheia eseul nostru, ţinem a reaminti cititorilor că profesorul E. Coşeriu a fost şi scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova. A publicat, în special, în limba italiană şi română, eseuri, schiţe, povestiri, versuri etc. Vom reproduce una din ultimele poezii ale marelui dispărut, intitulată *Sângele nostru*:

„Din sângele nostru
s-au hrănit atâtea popoare,
Din sângele nostru
s-au născut
poeţi şi cărturari ruşi,
Mai ruşi decât ruşii.
Din sângele nostru
s-au născut
voievozi, şi regi maghiari,
hatmani de cazaci,
fruntaşi albanezi,
fruntaşi sârbi,
fruntaşi kirghizi.
Din sângele nostru s-au născut
cârmuitori,
eroi şi vlădici greci,
Mai greci decât grecii.
Dar să nu vă temeţi,
Nu! Nu vă cerem să ni-l daţi înapoi –
Sângele pe care vi l-am dăruit
la nord şi la sud de Dunăre!
Vă rugăm numai să nu ni-l cereţi
şi pe cel
pe care îl mai avem.
Lăsaţi-ne şi nouă
măcar câteva picături,
ca să ne putem înfăţişa cu ele,
ca noi înşine,
la judecata de apoi!"

Revista „Destin românesc", Chişinău – Bucureşti, nr. 4, 2002, p. 96-109

§ 2 UNELE ASPECTE TEORETICO-DIDACTICE ALE DOCTRINEI PROFESORULUI EUGENIU COŞERIU

Se ştie că profesorul Eugeniu Coşeriu a manifestat (şi pe bună dreptate) o atitudine critică faţă de glosematica lui Hjelmslev şi faţă de postulatul lui Saussure că „limba este formă, şi nu substanţă". Cu toate acestea, prof. E. Coşeriu nu respinge totalmente opinia lui Hjelmslev, ci caută să-i găsească interpretări adecvate. Lingvistul N. C. W. Spence reproduce această opinie a lui Coşeriu (cu trimitere la lucrarea *Forma y sustancia el los sonidos del lenguaje*): „Afirmaţia că limba «este formă, şi nu substanţă» este fie evidentă, fie greşită, fie constituie o convenţie semantică pură. Afirmaţia este evidentă în cazul în care înseamnă că «limba» nu este în întregime materială; este greşită, dacă înseamnă doar că denumirea de «limbă» este formă «goală», lipsită de însuşirea substanţialităţii, şi este o convenţie semantică, dacă înseamnă doar că denumirii de «limbă» i se atribuie unei colecţii de forme, considerate fără referire la însuşirile «substanţiale», care constituie formele înseşi" [1, 11].

Atitudinea tolerantă faţă de opiniile colegilor prof. Coşeriu căuta s-o inspire şi discipolilor săi, îndemnându-i la înţelepciune, raţiune, îngăduinţă, respect faţă de lingvistica tradiţională. Fireşte, ştiinţa nu stă pe loc, se dezvoltă, unele lucruri se învechesc, unele postulate nu mai funcţionează, dar asta încă nu înseamnă că aceste teorii lingvistice trebuie aruncate la coş. Prof. Coşeriu notează: „toate teoriile, dacă sunt sincere şi dacă nu sunt de rea-credinţă, toate se bazează pe aceeaşi cunoaştere intuitivă, originară şi, deci, toate spun lucrurile aşa cum sunt, cel puţin dintr-o anumită perspectivă. Toate conţin cel puţin un sâmbure de adevăr" [2, 18].

Mai departe, în acelaşi spirit, savantul precizează: „Nici o greşeală nu este numai greşeală, ci şi greşelile conţin ceva, cel puţin o intenţie de adevăr, şi datoria noastră, când interpretăm, este tocmai să interpretăm în sensul adevărului, nu să criticăm pur şi simplu, că asta nu ne duce la nimic. Să criticăm faptele care sunt deviate, care sunt greşeli, şi să vedem ce se află într-o teorie, într-un mod de a vedea totuşi sâmbure de adevăr, chiar dacă tot restul trebuie să-l respingem.

În loc să respingem toate celelalte teorii, să le acceptăm pe toate în măsura în care totuşi «spun lucrurile aşa cum sunt»" [2, 16].

Cele citate mai sus fac parte din principiul antidogmatismului (unul din cele cinci principii, filozofico-lingvistice ale omagiatului şi anume: *principiul obiectivităţii, principiul umanismului, principiul tradiţiei, principiul antidogmatismului* şi *principiul utilităţii practice*).

Poziţia tolerantă a marelui savant este foarte instructivă, mai ales, pentru cercetătorii mai tineri care sunt tentaţi, deseori, să nege, să dezaprobe, să repudieze chiar totul ce a fost făcut până la ei, ce a fost gândit până la ei, adică tradiţia. E semnificativ faptul că termenul *tradiţie* (*gramatică tradiţională*, de pildă) a devenit sinonim cu ceva negativ, învechit, rutinar, regresiv, conservator şi chiar sperietor.

Răspunzând parcă unor tineri afectaţi de virusul grandomaniei şi „originalităţii" în ştiinţele umaniste, tineri care, *per absurdum*, consideră că lucrările predecesorilor nu prezintă nici o valoare ştiinţifică, iar ale lor sunt pline de originalitate şi importanţă, prof. Coşeriu notează: „Originalitatea nu constă în a spune prostii noi, ci în a admite şi adevăruri vechi, vechi chiar de sute şi mii de ani şi de a le utiliza într-o sinteză nouă, cât mai adecvată, cât mai apropiată de realitatea obiectului" [2, 17].

Discutând mai pe larg problema tradiţiei în cercetare, prof. E. Coşeriu scrie: „Dacă oamenii au fost întotdeauna inteligenţi şi şi-au propus aceeaşi cunoaştere a aceloraşi obiecte, aceleaşi scopuri în crearea însăşi a obiectelor, atunci trebuie să căutăm în tradiţie (tocmai) aceste atitudini, această recunoaştere a scopurilor şi a principiilor, atât în cadrul obiectelor culturii, cât şi în cadrul ştiinţelor culturii" [2, 15].

În reflecţiile sale asupra problemei tradiţiei, profesorul Coşeriu se sprijină pe opinia celebrului şi longevivului lingvist spaniol Ramón Menéndez Pidal: „în cultură totul este mai întâi tradiţie şi apoi, în cadrul tradiţiei, fapte noi şi revoluţionare" [ibidem]. Comentând acest adagiu al lui Pidal, Eugeniu Coşeriu observă: „Eu, mergând ceva mai departe, însă nu mult mai departe, observ: cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic, fiindcă noutatea adevărată, afectivă, în ştiinţe şi în cadrul culturii, în general, este o noutate care îşi are rădăcinile ei în tradiţie şi care nu dispreţuieşte ce s-a făcut până acum, fiindcă este o manifestare de orgoliu satanic faptul de a spune: Vin eu şi aranjez lucrurile; tot ce s-a făcut până acum, tot ce s-a gândit până acum au fost numai prostii.

Asta înseamnă a dispreţui toată lumea, de la origini şi până în prezent, şi a nu recunoaşte că toţi oamenii au vrut să spună adevărul, să spună lucrurile aşa cum sunt. Şi dacă au greşit – şi fără îndoială că au greşit – au greşit numai din această limitare esenţială a omului şi a ştiinţelor noastre, pentru faptul că se aflau într-un anumit moment istoric şi pentru că priveau lucrurile dintr-o anumită perspectivă, din care nu puteau ieşi" [2, 10].

Aşadar, trebuie să fim de acord cu Victor Hugo, care scria în *Post-scriptum de ma vie:* „Ştiinţa prima îşi spune cuvântul, dar niciodată nu spune ultimul cuvânt".

Ca un exemplu elocvent în susţinerea celor spuse poate servi tendinţa multor alcătuitori de gramatici pentru licee (şi nu numai) de a nu recunoaşte existenţa

verbelor semiauxiliare (de mod şi de aspect) şi, în consecinţă, a predicatului verbal compus sau binomic, format din asemenea semiauxiliare plus un verb de bază (la conjunctiv, infinitiv, supin) de tipul: *vreau să cânt, încep a cânta, termin de citit;* fr. *je veux chanter, je commence à chanter, je termine de lire* etc.

Este abandonată în mare măsură semantica în sintaxă, împingându-se pe primul plan forma gramaticală după principiul: fiecare verb la mod personal generează un predicat, iar fiecare predicat stă la baza unei alte propoziţii. Deci în binomul V_1 (să) + V_2 (*vreau să cânt*) sunt două verbe la moduri personale, adică două predicate şi două propoziţii.

Se neglijează completamente faptul că verbele pot avea diferite ranguri, că uneori, aflat în anumite ocurenţe, unul şi acelaşi verb poate urca şi coborî în rang, devenind auxiliar (de ex.: *am citit*), semiauxiliar (de ex.: *ia ce mai ai a lua*), copulativ (de ex.: *copilul are patru ani – e de patru ani*), predicativ (de ex.: *eu am o carte*).

Unii au desfiinţat, au lichidat chiar şi predicatul nominal în limba română, scriind că „nu există verbe copulative". Într-un enunţ ca *Ionel este elev* substantivul *Ionel* e interpretat ca subiect, *este* – predicat şi *elev* – complement direct.

O asemenea analiză formalistă denaturează realitatea, nu ţine seama de valenţa distributivă, combinatorică a verbului *a fi*, de semantică şi de consituaţie.

În cazul dat, „adevărurile vechi" (vorba prof. Coşeriu) sunt contestate, iar soluţiile noi propuse ne îndepărtează de realitatea fenomenului cercetat, de specificul lui.

***

În titlul comunicării noastre am anunţat că vom vorbi şi de latura didactică a concepţiei filozofico-lingvistice a omagiatului. Ei bine, s-ar părea că un mare teoretician cum este prof. Coşeriu ar trebui să se ocupe numai de filozofia limbajului, de probleme pur teoretice, ocolindu-le pe cele practice, aplicative. În realitate însă nu este aşa. Colosul basarabean aderă în privinţa acestei chestiuni la un alt colos, de data aceasta german, Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), care spunea: *Scientia quo magis theorica, magis practica* – „Ştiinţa cu cât este mai teoretică, cu atât este mai practică".

Pornind de la această idee, compatriotul nostru consideră cu tot temeiul că „savantul nu-şi poate permite să rămână în turnul său de fildeş sau numai în comunitatea... oamenilor de ştiinţă şi să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de ştiinţă. În realitate, el vorbeşte pentru toţi cei care s-ar putea interesa de aceleaşi fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toţi oamenii" [2, 17].

Prof. Coşeriu pledează pentru accesibilitatea operelor de lingvistică (şi nu numai!), pentru caracterul lor deschis: „Să nu scriem într-un fel în care alţii nu

ne-ar înţelege; să luăm în serios toate interesele vorbitorilor cu privire la limbaj... pentru că limbajul funcţionează *prin şi pentru* vorbitori, nu *prin şi pentru* lingvişti!

Tot ceea ce crede vorbitorul, tot ceea ce interesează pe vorbitor, trebuie să intereseze şi pe lingvist, şi lingvistul trebuie să plece de la ceea ce crede vorbitorul..." [2, 18].

În această ordine de idei, trebuie să amintim că uneori întâlnim „studii" de minimă valoare ştiinţifică şi, pe deasupra, scrise într-un stil alambicat şi având o terminologie inadecvată, megafraze stufoase, fapt ce complică lecturarea şi înţelegerea textului.

Menţionăm cu satisfacţie că prof. Coşeriu nu a trecut cu vederea problema în cauză, notând literalmente următoarele: „...să zicem aşa, încât să înţeleagă cât mai mulţi. Pe când alţi lingvişti au crezut necesar să creeze o terminologie cu totul nouă, ca să fie coerentă, eu, dimpotrivă, mi-am propus în terminologie să întrebuinţez cuvinte curente, din limba de toate zilele, şi să le transform pe ele în termeni tehnici, însă păstrând semnificaţia lor de bază pe care o au în limbă" [2, 17].

Merită să relatăm în mod expres că un teoretician de talia prof. Coşeriu rămâne un declarat apărător al cercetărilor cu un caracter aplicativ. Iată ce putem citi în studiul citat deja: „Se cuvine să avem interes pentru problemele practice, pentru problemele didactice ale limbii: nici un aspect practic, nici un aspect al lingvisticii aplicate nu e minor, nu e nedemn de interesul lingvistului!" [2, 18].

Omagiatul nostru consideră, pe bună dreptate, că o problemă practică de mare valoare, de care urmează să se ocupe toţi lingviştii, este cea a exprimării corecte (verbale şi scrise). Nu au dreptate acei filologi care minimalizează rolul unor studii de cultivare a limbii, considerând că un savant-lingvist trebuie să fie preocupat numai de probleme capitale, fundamentale pentru ştiinţa limbii.

Răspunzând acestor opinii tendenţioase, autorul scrie: „S-a considerat [...] timp de un secol şi mai bine că problema exprimării corecte, [...] a corectitudinii în limbă ar fi o problemă minimă, a diletanţilor [...], care n-ar putea interesa pe lingviştii serioşi [...]. Dimpotrivă, problema exprimării corecte este foarte serioasă şi [...] de teorie lingvistică serioasă şi deci lingvistul are şi el datoria să ia în studiu această problemă, care îl interesează pe vorbitor" [ibidem].

Prof. E. Coşeriu se ocupă constant de unele aspecte ale corectitudinii lingvistice şi chiar a scris o lucrare: *Problema exprimării corecte,* ce-şi aşteaptă editorul.

Se ştie că problema cultivării limbii şi a corectitudinii lingvistice este deosebit de acută anume la noi, în Republica Moldova, unde pe parcursul a 55 de ani se atestă o diglosie strigătoare la cer între limba scrisă (literară) şi cea vorbită (*langage parlé, vox viva*), datorată unei masive interferenţe lingvistice româno-

ruse şi bilingvismului naţional-rus de tristă faimă. Evident, aceasta mai persistă. Consider că toţi lingviştii din Republica Moldova au datoria să facă investigaţii permanente în vederea corectitudinii (scrise şi orale), pentru a ridica graiul la standardul limbii literare române sau „limbii exemplare" (după terminologia prof. Coşeriu).

Sunt sigur că şi în problemele de cultivare a limbii, şi în cele de politică lingvistică, în general, opera prof. E. Coşeriu ne va ajuta în continuare, pentru a putea salva tezaurul cel mai scump al naţiunii – limba noastră cea română.

Încheindu-mi comunicarea, ţin să subliniez încă o dată că prof. Eugeniu Coşeriu este o celebritate, iar fiecare lucrare a sa reprezintă o carte de căpătâi pentru lingviştii şi filozofii de orice orientare, un foarte necesar *vademecum*.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. N. C. W. Spence, *Spre o nouă sinteză în lingvistică: opera lui Eugeniu Coşeriu* // Echinox, 1996, Anul XXVIII, nr. 10-12.

2. E. Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii II* Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (Serie nouă). Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coşeriu. Secţiunea a III-a, Lingvistică. Tomul XXXVII / XXXVIII, 1991-1992, Iaşi, 1993.

Volumul *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 2002, p. 39-44

§ 3 REFLECŢII ASUPRA OPEREI COŞERIENE

Acest Cavaler al lingvisticii teoretice europene (şi nu numai) s-a pronunţat, practic vorbind, asupra tuturor problemelor dificile de teorie şi filozofie a limbii. Fondator al lingvisticii integrale, prof. E. Coşeriu a îmbrăţişat o mulţime de aspecte din lingvistica generală, sociolingvistică, gramatică, lexicologie, semantică structurală, istorie a filologiei, fonetică şi fonologie, etnolingvistică, dialectologie, teoria şi practica traducerii, filozofia limbii etc. Vorbind *stricto sensu*, prof. E. Coşeriu a reuşit să abordeze limbajul uman în profunzimea şi multilateralitatea lui. Pe bună dreptate, se afirmă că „semnificaţia cea mai profundă a aparatului ştiinţific coşerian constă, tocmai, în performanţa unificării conceptuale a întregului domeniu al lingvisticii contemporane. Acesta este sensul în care a fost interpretată de mari exegeţi şi în care a fost receptată şi la noi în ţară sintagma „lingvistica integrală", care defineşte orientarea propice inaugurată de marele savant român" (1, 13).

În prezentul articol vom încerca să comentăm opiniile marelui predecesor Eugeniu Coşeriu doar în legătură cu unele probleme de teorie a limbii.

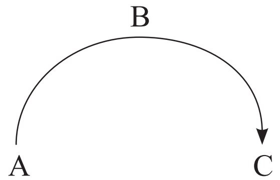
Se ştie că după publicarea cărţii lui F. de Saussure *Cours de linguistique générale* (Paris, 1916) şi până în prezent dihotomiile lansate de savantul elveţian (de limbă franceză) *sincronie – diacronie, limbă – vorbire, lingvistică externă – lingvistică internă* etc. continuă să fie discutate în contradictoriu. Unii lingvişti consideră că limba nu se schimbă, că schimbările nu-i sunt proprii, că, în sfârşit, „o limbă care evoluează" ar fi o *contradictio in adjecto* (contradicţie în definiţie). Chiar discipolul lui F. de Saussure, şi anume Charles Bally, menţiona că „les langues changent sans cesse et ne peuvent fonctionner qu'en ne changeant pas" (2, 11).

Prof. E. Coşeriu nu este de acord cu aşa-zisa concepţie statică despre limbă. În cartea *Sincronie, diacronie şi istorie* autorul demonstrează: a) că pretinsa aporie a schimbării lingvistice nu există decât în virtutea unei erori de perspectivă, care se manifestă, în esenţă, în identificarea – explicită sau implicită – a noţiunii de „limbă" cu cea de „proiecţie din cronică"; b) că problema schimbării lingvistice nu poate şi nu trebuie să fie pusă în termeni cauzali; c) că totuşi afirmaţiile citate (vezi *supra*) se întemeiază pe o intuiţie sigură, însă umbrită şi interpretată echivoc prin faptul că se atribuie obiectului ceea ce nu e decât o exigenţă a cercetării: de aici contradicţiile cu care aceste afirmaţii se confruntă în mod inevitabil; d) că, în realitate, antinomia sincronie – diacronie nu aparţine planului obiectului, ci aparţine planului cercetării: *nu se referă la limbă, ci la lingvistică* (subl.n. – *A.C.*); e) că, chiar în opera lui Saussure – în măsura în care realitatea limbajului i s-a impus pe deasupra şi împo-

triva propriilor postulate –, se pot găsi elemente pentru a depăşi antinomia, *în sensul în care ea poate fi depăşită*; f) că doctrina saussuriană şi concepţiile care derivă din ea prezintă un viciu fundamental, care nu le permite să depăşească contradicţiile lor intime; g) că nu există nici o contradicţie între „sistem” şi „istoricitate”, ci, dimpotrivă, natura istorică a limbii implică esenţa ei sistemică; h) că, în planul cercetării, antinomia sincronie – diacronie poate fi depăşită numai *în* şi *prin* istorie (3, 14).

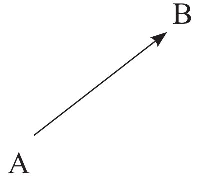
Prof. E. Coşeriu subliniază că nu trebuie admisă o prăpastie între sincronie şi diacronie, pentru că ea nu există. Limba naturală – adăugăm noi – se dezvoltă ca şi un organism viu, schimbându-se continuu. În lume totul se schimbă, evoluează, se dezvoltă. Încă celebrul poet latin (roman) Publius Ovidius Naso (43 î.e.n. – 17 e.n.) a formulat în cunoscutul poem epic *Metamorphoses* un gând care în latina medievală suna în felul următor: *Omnia mutantur – et nos mutamur in illis* (Toate se schimbă şi noi ne schimbăm împreună cu ele). Compararea limbii naturale cu un organism viu o găsim şi la August Schleicher (1821-1868) – unul dintre fondatorii naturalismului lingvistic (4, 36-37).

Compararea limbii naturale cu un organism viu este justă numai pe jumătate şi iată de ce: orice organism viu apare (se naşte), se dezvoltă (creşte) şi moare (dispare) neapărat, chiar în ciuda condiţiilor optime care i se creează. Omul, de exemplu, poate trăi până la 100 şi chiar peste 100 de ani; măslinul poate ajunge până la 700 de ani; elefantul – până la 200 de ani; broasca ţestoasă, corbul, bufniţa, papagalul, lebăda – până la 100 de ani, vaca – până la 40-50 de ani etc. (5, 544). Viaţa unui organism viu poate fi exprimată schematic în felul următor:

Aşadar, durata vieţii organismului viu este limitată în timp.

Cu totul alta este situaţia în cazul limbii naturale, concrete. Ea se dezvoltă în permanenţă şi dispariţia ei nu poate fi „planificată”, dacă are condiţiile necesare de creştere. În opinia prof. L. K. Graudina, limba naturală nu se opreşte din dezvoltare. Şi această evoluţie se derulează pe linie ascendentă (6. passim), ceea ce se poate reda schematic în felul următor:

Limba evoluează, dar foarte lent, aproape de neobservat pentru vorbitorul de rând şi pentru o comunitate de purtători ai aceleiaşi limbi. Şi această „neobser-

vare" se întâmplă „pentru că limba, schimbându-se, rămâne ea însăşi" (O. Trubaciov) pentru cei ce o vorbesc. În această ordine de idei notăm că lingvistul italian Bruno Migliorine (în lucrarea *Storia della lengua e storia della cultura*, Firenze, 1561) scria: „Limba italiană din sec. al XIV-lea şi limba italiană contemporană, în esenţă, este una şi aceeaşi limbă" (7, 303). Afirmaţia lui Bruno Migliorine e justă dacă o examinăm din punctul de vedere al unui purtător obişnuit (nefilolog) de limbă italiană, şi nu este justă dacă o privim cu ochii unui specialist filolog. Prof. E. Coşeriu aduce lumină în acest plan, subliniind: „limba care nu se schimbă este *limba abstractă*... Nu s-a întâmplat niciodată ca o gramatică să se modifice de la sine sau ca un dicţionar să se îmbogăţească prin propriile puteri. Iar liberă de aşa-numiţii „factori externi" este numai limba abstractă, consemnată în gramatici şi în dicţionare" (8, 15). În continuare autorul precizează: „Cea care se schimbă este *limba reală* în existenţa ei concretă. Dar această limbă nu poate fi izolată de „factorii externi" – adică de tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea şi libertatea de expresie a vorbitorilor care se manifestă numai în vorbire" (8, 15).

Aşadar, prof. E. Coşeriu „leagă" schimbările în limbă cu astfel de fenomene ca „factorii externi" şi „vorbirea". Şi are perfectă dreptate, deoarece „factorii externi", inclusiv influenţa altor limbi, îşi lasă amprenta, uneori foarte puternică, asupra idiomului dat. În mod categoric, „factorii externi" sunt „generatori de instabilitate" într-o limbă. În această „instabilitate" se şi conţine „germenul" dezvoltării şi perfecţionării, căci limba are nevoie de noi şi noi mijloace de expresie, de cuvinte noi, menite să desemneze noţiuni noi. „De aceea, scrie E. Coşeriu, limba se adaptează la necesităţile de exprimare ale vorbitorilor şi continuă să funcţioneze ca limbă în măsura în care se adaptează" (8, 96). Polemizând cu unii lingvişti care socoteau că limbile sunt „imuabile", prof. E. Coşeriu consemnează: „...a te întreba «de ce se schimbă limbile» (înţelegând prin aceasta că aşa ar trebui să fie) este absurd, căci echivalează cu a te întreba de ce se reînnoiesc necesităţile de expresie, de ce oamenii nu gândesc şi nu simt decât ceea ce s-a gândit şi s-a simţit mai înainte". Şi mai departe savantul nostru polemizează cu H. Bergson, notând: „Dacă limba ar fi făcută odată pentru totdeauna şi nu s-ar face continuu prin activitatea lingvistică, ar trebui să admitem împreună cu Bergson că, de fapt, «cuvintele nu pot exprima noul decât ca o reajustare a vechiului» (9, 102). Dar adevărul e că ele exprimă tocmai «noul»... – prin faptul că limba e cultură – ele îl exprimă în sensul în care noutatea se manifestă în domeniul culturalului: cultura este tradiţie, şi în cadrul tradiţiei este spontaneitate, inventivitate" (10, 39).

Prof. E. Coşeriu invocă, în repetate rânduri, teza lui Aristotel, preluată de W. von Humboldt, că limba nu este *ergon* (produs), ci *enérgeia* (activitate), prin urmare, schimbarea, dezvoltarea îi este specifică – o proprietate indisolubilă care se manifestă în continuare şi permanent. Prof. E. Coşeriu scrie literalmente: „Nu există *limba* ca *ergon*. *Ergon*-ul există numai ca o abstracţie. Adică, unde putem

găsi *limba*? Unde putem găsi „limba română”? Într-o gramatică şi într-un dicţionar. Adică putem „extrage” limba, pe când *textul* îl avem” (11, 66).

Opinia profesorului E. Coşeriu privind faptul că schimbarea este absolut inerentă modului de a exista al limbii a fost preluată de mulţi lingvişti din toate ţările. Astfel, acad. rus Vitali Kostomarov scria că „limba este o continuă discontinuitate” sau „o discontinuă continuitate” (12, 20) intuind o perpetuă schimbare, dezvoltare, evoluţie a unui idiom. În fiecare moment, limba naturală este aceeaşi, dar şi alta, căci este impregnată cu noi sau înnoite elemente (fenomene), cerute de necesităţile de exprimare ale purtătorilor idiomului dat la o anumită etapă istorică.

Prof. E. Coşeriu a dezvoltat antinomia lui F. de Saussure cu privire la diacronie – sincronie, adăugându-i elementul „istoric”. Colosul de la Tübingen subliniază: „sincronia şi diacronia, în sensul lui F. de Saussure, nu epuizau ştiinţele lingvistice şi, în realitate, trebuie să le legăm pe amândouă într-o disciplină lingvistică mai generală, care este *istoria*” (11, 30-31). Prof. Coşeriu adaugă la cunoscuta dihotomie *sincronie – diacronie* încă un element – *istoria*, obţinând trihotomia *sincronie – diacronie – istorie*, de unde şi titlul monografiei *Sincronía, diacronía e historia* (Montevideo, 1958), scrisă în spaniolă, apoi tradusă şi editată în portugheză, germană, italiană, japoneză, română etc.

Aşadar, s-a produs o adevărată revoluţie, pentru că *diacronia* nu mai este „lineară” şi cu un singur obiect; linia timpului, ci este disciplina lingvistică integrală, care conţine şi descrierea... unui obiect într-un moment al dezvoltării sale istorice (11, 31). Urmează concluzia: „...opoziţia dintre descriere şi istorie este o opoziţie *absurdă*, fiindcă *descrierea într-adevăr nu conţine istoria, pe când istoria conţine descrierea* (subl.n. – *A.C.*). De aici *Sincronía, diacronía e historia*: istoria ca ştiinţă integrală” (11, 31).

Mai e de menţionat că în limbă, fie chiar şi o limbă bine fixată, edificată, observăm procesul de reflectare a diacroniei în sincronie. În acest sens ne vorbesc „excepţiile” de ordin fonetic, morfologic etc., menţinerea unor forme vechi (tip. *au fost căzut*), apariţia unor structuri noi la nivel sintactic (tip. *studenţilor – bursă majorată*!), utilizarea unor forme arhaizante (tip. *trebuiesc fac, să vază, eram să cad, patrusprezece* etc.). Prof. Coşeriu scrie în această ordine de idei, că în latină categoria timpului era predominantă în sistemul verbal, „deşi persistau şi unele modalităţi aspectuale”; tot în latină exista şi declinarea desinenţială, dar, în acelaşi timp, se întâlneau pe scară largă prepoziţiile, iar „numeroase substantive admiteau în flexiune două paradigme” (2, 109).

După cum am mai spus, schimbările într-o limbă naturală se produc foarte lent, astfel încât purtătorii acesteia aproape că nu le observă, nu le conştientizează. Prof. E. Coşeriu notează: „Vorbitorul este inconştient de schimbare, este convins că foloseşte mereu aceeaşi limbă, că nu vorbeşte altă limbă şi că el nu

face altceva decât să continue tradiţia. Când adoptă ceva nou, adoptă fiindcă aşa „se zice”, adică el consideră că asta ţine de limbă deja, că în limbă se zice aşa” (13, 87). În această ordine de idei este concludent cunoscutul paradox al lui Benedetto Croce: „Dacă am pune toate generaţiile de oameni din sec. I până în sec. al XX-lea, una lângă alta, şi le-am considera împreună, am vedea că totdeauna avem impresia că două generaţii succesive vorbesc aceeaşi limbă. Însă deja la distanţa de 4-5 generaţii se pare că e altă limbă, iar la 10-20 de generaţii avem impresia că e cu totul altă limbă, deşi membrii fiecărei generaţii credeau că vorbesc aceeaşi limbă. Înseamnă că ei au schimbat, au refăcut limba fără să aibă această intuiţie, considerând că ei realizează limba, nu o schimbă” (Apud 13, 87). Să apelăm la un exemplu. Dacă vom încerca să citim textele vechi româneşti, începând cu *Scrisoarea lui Neacşu* (1521), vom găsi acolo unele cuvinte, forme gramaticale, structuri sintactice care astăzi nu se mai utilizează, ele căzând în desuetudine. Dar acest fapt nu ne autorizează să conchidem că am avea de-a face cu o altă limbă decât cea română. Schimbările evolutive la toate nivelurile limbii nu au fost în măsură să denatureze specificul limbii române: în textele vechi de care vorbim, ea (limba) a rămas tot română. Oare un vorbitor de limba română actuală n-ar putea înţelege mesajul dintr-un text din cauza unor forme şi structuri arhaizate ca: *au fost căzut* (mai mult ca perfectul), *au vrut scăpa* (condiţionalul trecut), *să fie fost* (conjunctivul trecut), *au fost zicând* (potenţialul); *carele, carii, carea* (pronume relativ articulat şi acordat cu elementul regent), *uşa de la spătărie* (determinativul nominal analitic) etc.? Desigur că da, pentru că schimbările produse rămân oarecum la periferia limbii, nu sunt de adâncime, ci de suprafaţă.

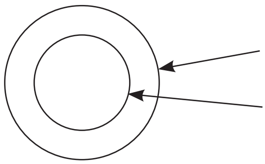
* * *

Vorbind despre dihotomiile lui F. de Saussure, prof. Coşeriu face câteva reflecţii interesante şi originale privind *limba – vorbire* (langue – parole). Ca să ne dăm seama în ce constă deosebirea dintre cele două noţiuni, ar trebui, după E. Coşeriu, să pătrundem în esenţa verbelor *a distinge* şi *a separa*. Pentru viaţa cotidiană „*se pot distinge noţiuni şi se pot separa obiecte*”, iar faptul că unele obiecte nu se pot separa, nu înseamnă că nu putem distinge noţiunile, conceptele (13, 29). Şi mai departe, profesorul Coşeriu apelează la un argument forte: „nu putem separa *ziua* de *noapte*, fiindcă ele există încontinuu, însă conceptele de „zi” şi de „noapte” le putem distinge şi sunt foarte clare. Şi tocmai faptul că vedem trăsături ale zilei şi trăsături ale nopţii în acelaşi timp, acest fapt face să putem separa obiectele. Asta, în semantica structurală. Şi atunci, şi în acest caz, şi în faptul de limbă şi vorbire, tot aşa, spunem: unde este *limba*? *Limba* o găsim în *vorbire,* este această dimensiune... adverbială a vorbirii. Şi atunci – continuă autorul – m-am întors la concepţia veche: am arătat care era adevărul concepţiei greceşti despre

limbă şi al concepţiei romane în limba latină. Anume în greceşte [limba] era un mod al vorbirii, exprimat deja într-un termen: *hellēnízein* „a vorbi greceşte" şi *barbarízein* „a vorbi ca barbarii" şi se putea separa ca adverb „a vorbi greceşte" era *lalein helleništé* (sau *barbaristé*, adică „a vorbi ca *barbarii*"). În limba latină se prezintă tot aşa, ca modalitate adverbială: *latine loqui,* adică „a vorbi latineşte" (13, 29).

Prof. E. Coşeriu subliniază în mod expres că şi „limba română menţine această construcţie: limba este un *adverb*, o modalitate a vorbirii, deci se găseşte în vorbire. Şi se poate delimita numai ca formă de cunoaştere a limbii la subiectul vorbitor, ca un fel de «ştiinţă» în conştiinţa fiecărui subiect vorbitor, pe când dimensiunea în concret o aflăm ca dimensiune a vorbirii. Adică ceea ce vedem aici e *latineşte* sau *româneşte*. Şi, de altfel, şi la subiectul vorbitor, ca să vadă subiectul care este «ştiinţa» lui trebuie să realizeze limba, cel puţin într-o vorbire internă, deci tot în vorbire o arată" (13, 29).

Aşadar, limba se *circumscrie* vorbirii, ceea ce schematic s-ar putea reda în felul următor:

Prof. E. Coşeriu mărturiseşte cum a ajuns la ideea primatului vorbirii faţă de limbă: „...primul lucru pe care l-am făcut şi care, pe urmă, e ca un fir roşu în toată activitatea aceasta lingvistică, a fost să nu plec de la *limbă*, ci dimpotrivă: adică să răstorn acest principiu saussurian, fără să neg valoarea distincţiilor saussuriene; să plec, dimpotrivă, de la vorbire şi să iau *vorbirea* ca realitatea în care trebuie să facem distincţiile şi în care să găsim şi această dimensiune, fără îndoială, esenţială, care este *limba (langue*). Şi atunci spun... trebuie să plecăm de la vorbire. La F. de Saussure se spune că se ia *limba* «ca măsură a tuturor celorlalte manifestări de limbaj», pe când eu spun că luăm *vorbirea* ca «măsură» şi *limba* însăşi (langue) s-o găsim în *vorbire*. Răsturnând acest principiu, deci, imediat am văzut întâi că era nevoie să distingem aceste nivele în vorbire, în tehnica vorbirii..." (14, 14).

Orice inovaţie, orice schimbare se produce, mai întâi, în vorbire şi mai apoi ajunge (sau nu ajunge) a se sedimenta în limbă. Decide de fiecare dată uzul: dacă fenomenul inovator a fost acceptat de masele de vorbitori, el va reuşi să devină un fapt de limbă, iar dacă purtătorii idiomului respectiv nu asimilează, nu primesc fenomenul inovator din vorbire, acesta nu se va ridica la rang de fapt al limbii. În acest plan, din timpurile vechi, circulă dictonul: *Nihil eat in lingua, quod non fuĕrit prius in oratione* (nimic nu este în limbă, ceea ce nu ar fi fost mai întâi în vorbire).

Academicianul E. Coşeriu vede o legătură strânsă între *limbă – vorbire* şi *diacronie – sincronie*. În opinia marelui savant, „din punct de vedere real, nu putem în vorbire *separa* sincronia de diacronie, fiindcă sincronia este funcţionare şi diacronia dezvoltare. Însă, prin creativitate, dar şi prin virtualitatea sistemului, ceea ce se creează există deja, ţine de funcţionare, ţine de sincronie. Şi deci, în realitatea limbajului, în vorbire, aceste două momente sunt numai un singur moment: un moment văzut ca *funcţionare*, celălalt văzut ca *dezvoltare*, ca fapt nou pe linia timpului" (14, 30).

În continuare, prof. E. Coşeriu explică şi mai clar, că „limba se formează, se construieşte diacronic şi funcţionează sincronic în fiecare moment, că aceste două momente în vorbire sunt numai unul, un singur moment. Şi deci numai punctul nostru de vedere e deosebit, fiindcă considerăm nu numai funcţionarea, ci considerăm şi o funcţionare anterioară sau ulterioară" (14, 30).

Se ştie că F. de Saussure presupunea că în studiile de lingvistică primează (sau ar trebui să primeze) planul sincronic. Cu alte cuvinte, se pleda pentru primatul aspectului sincronic asupra aspectului diacronic „în faptele înseşi şi / sau în studiul lor, şi, prin urmare, a primatului descrierii asupra istoriei" (15, 72). În acelaşi spirit şi italianul Matteo Bartoli formulează „normele spaţiale" cu referire la distribuirea faptelor lingvistice în spaţiul geografic. Se consideră că unele forme zonale, periferice sunt cele mai vechi, „reprezentând un «strat» anterior, nesubstituit de inovaţiile care s-au difuzat din centrul acelui teritoriu lingvistic" (15, 74). Aşadar, reiese că din sincronie se deduce diacronia, iar din „starea de lucruri" – un fapt de istorie. De exemplu, adjectivul lat. *formosus* în teritoriile periferice sună *hermoso* (spaniolă) şi *frumos* (română), pe când în aria centrală acest adjectiv îmbracă altă formă: it. *bello* şi fr. *beau*. Un alt exemplu. Adverbul latin *magis* a fost moştenit în spaniolă în forma *más*, iar în română *mai*, pe când în franceză şi italiană s-a încetăţenit adverbul latin *plus* cu formele: fr. *plus* şi it. *piú*.

După ce a analizat aceste fapte de limbă, prof. E. Coşeriu conchide că ele „ne permit să interpretăm în sens istoric un fapt sincronic". Şi mai departe: „Punctul de plecare nu este, de fapt, succesiunea, ci, dimpotrivă, simultaneitatea formelor considerate, din aceasta deducându-se cronologia lor relativă: se prezintă mai întâi «starea de lucruri» şi «descrierea...», iar pe această bază se ajunge la inferenţa istoriei" (15, 75).

Când vorbim de dihotomia *sincronie – diacronie*, trebuie să ne dăm bine seama că aceste dimensiuni se află într-o indiscutabilă legătură. Diacronia „se naşte" în sincronie, iar sincronia este rezultatul diacroniei. Nu există o sincronie „neafectată" de diacronie, precum nu există diacronie în afara sincroniei.

Aceste fenomene merg mână-n mână şi constituie viaţa limbii. Dacă nu ar fi diacronie, o limbă naturală ar rămâne închistată şi încorsetată atât de puternic, încât nu ar putea „respira".

Diacronia aduce mişcare, viaţă, momente de penetrare în sincronie, făcând-o mai „receptivă”, mai „deschisă”, mai sensibilă la necesităţile şi cerinţele purtătorilor unei limbi naturale. Probabil că cele spuse mai sus l-au făcut pe cunoscutul lingvist francez André Martinet să exclame: „Oricât de importantă ar fi sincronia, cu ea nu se termină lingvistica” (16, 461).

Plecarea dintre cei vii a genialului lingvist şi filolog Eugen Coşeriu este o pierdere irecuperabilă pentru ştiinţa limbii din toată lumea. Numele şi opera sa vor rămâne în patrimoniul lingvistic şi cultural din multe ţări de pe toate meridianele. Dumnezeu să-l odihnească în pace!

NOTE

1. Victor V. Grecu, *Eugen Coşeriu – fondator al lingvisticii integrale* // Omagiu lui Eugen Coşeriu, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, Editura Imprimeriei de Vest. Oradea, 2001.
2. Apud E. Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, Bucureşti. Editura Enciclopedică, 1997.
3. E. Coşeriu, *Sincronie..., op. cit.*, p. 14.
4. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.
5. *Mic dicţionar enciclopedic*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971.
6. Л. К. Граудина, *Вопросы нормализации русского языка*. Грамматика и варианты, Москва, 1980.
7. Бруно Мильорини, *История языка и история культуры*, în cul. *Современное итальянское языкознание.* Под ред. Т. Б. Алисовой, Москва, 1971.
8. E. Coşeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*
9. H. Bergson, *La pensée et le mouvant*, Paris, 1934, apud E. Coşeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*, p. 96.
10. R. Menéndez Pidal, *Miscelaneia istorico-literaria*, Buenos Aires, 1952, apud E. Coşeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*, p. 96.
11. E. Coseriu, *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugen Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1996.
12. В. Костомаров, *Жизнь языка*, Москва, 1984.
13. E. Coseriu, *Lingvistica integrală...* (vezi *supra*).
14. E. Coseriu, *Ibidem*.
15. E. Coseriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Editura ARC, Chişinău, 2000.
16. Vezi A. Мартине, *О книге „Основы лингвистической теории Ельмслева”* – în „Новое в лингвистике”, вып. I, Москва, 1960.

Revista „Limba Română”, 2002, nr. 10, p. 108-115

§ 4 UNELE PRINCIPII ALE CONCEPŢIEI FILOZOFICO-LINGVISTICE A PROFESORULUI EUGENIU COŞERIU ŞI APLICAREA LOR

Este deja recunoscut faptul că studiile monografice ale profesorului E. Coşeriu, deşi au o ţinută teoretică şi academică de grad înalt, sunt în acelaşi timp relativ uşor lizibile, înţelese şi savurate din plin de către cititor. Secretul e următorul: celebrul savant şi-a format o concepţie filozofico-lingvistică originală, ea constând din cinci principii preluate parţial de la filozoful grec Platon (427-347), discipolul lui Socrate (459-399), dezvoltate, aprofundate, actualizate şi expuse într-un sistem coerent şi logic [a se vedea: 1, p. 11-19; toate citatele referitoare la *Principii...* sunt luate numai din acest material]. Să purcedem la analiza acestor principii în planul aplicării lor concrete.

I. P r i n c i p i u l o b i e c t i v i t ă ţ i i . Acesta se reduce la formula lui Platon „Să spui lucrurile aşa cum sunt". Profesorul E. Coşeriu consideră, pe bună dreptate, că principiul evocat de filozoful antic grec este foarte greu de aplicat în viaţă şi în cercetare, deoarece omul întotdeauna vede şi judecă lucrurile într-o anumită situaţie istorică, în anumite circumstanţe şi consituaţii, le examinează dintr-un anumit punct de vedere şi într-o anumită perspectivă. „Deci la fiecare pas – scrie savantul – apare necesitatea de a admite şi alte puncte de vedere, de a recunoaşte fiecare mod de a pune o problemă, o parţializare... Vom încerca deci să admitem pluralitatea punctelor de vedere, care numai luate împreună ne pot ajuta – până la un anumit punct, cel puţin – ne pot reda obiectul în totalitatea sa, aşa cum se prezintă el pentru cunoaşterea intuitivă".

Dacă spunem lucrurile aşa cum sunt, prin aceasta imprimăm obiectivitate şi universalitate afirmaţiilor cu privire la anumite lucruri, respingând o ştiinţă „pentru noi, pentru u n a n u m i t t i m p s a u p e n t r u o a n u m i t ă s i t u a ţ i e s o c i a l ă s a u p o l i t i c ă". În viziunea savantului, „ştiinţa trebuie construită cu aceeaşi o b i e c t i v i t a t e şi cu aceeaşi universalitate în orice moment şi în orice situaţie, chiar cu sacrificiul eventual al libertăţii fizice" (evid. n. – *A.C.*).

Dacă am încerca să vedem cum a funcţionat principiul obiectivităţii în ştiinţele umaniste din Moldova pe timpul totalitarismului, am constata lucruri înspăimântătoare. Contrar adevărului obiectiv, se afirma sus şi tare că moldovenii şi românii sunt două popoare diferite, că există două limbi romanice de est distincte: moldoveneasca şi româna; că aşa-zisa limbă moldovenească s-a dezvoltat, a în-

florit şi a atins culmi nebănuite anterior sub influenţa blagorodnică a limbii ruse (în realitate, graiul moldav se deteriorase în mod catastrofal, ajungând pe malul prăpastiei) ş.a.m.d. Abia în anii de renaştere naţională (începând cu anul 1988) savanţii de bună credinţă, scriitorii patrioţi, mulţi oameni de cultură etc. au început a promova şi a propaga „principiul obiectivităţii”, spunând lucrurile aşa cum sunt în realitate, afirmând adevărul *sine ira et studio*. În zeci şi sute de articole şi luări de cuvânt s-a demonstrat cu lux de amănunte că Prutul n-a constituit niciodată o frontieră lingvistică, că moldovenii din Basarabia nu se deosebesc prin nimic de cei din Moldova istorică – şi unii şi alţii sunt români şi vorbesc o limbă oficială unică – cea română, că izolarea basarabenilor pe timpul celor două imperii – ţarist şi apoi sovietic – nu a condus la dispariţia spiritului şi conştiinţei de unitate de neam, istorie, tradiţii, limbă. Asupra acestei probleme şi-a expus opinia, în repetate rânduri, şi prof. E. Coşeriu. La Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iaşi – Chişinău, 4-9 iunie 1994) în fundamentalul raport *Latinitatea orientală* savantul spunea: „...a susţine... că graiurile identice din stânga şi din dreapta Prutului ar ţine de două limbi, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Şi frauda rămâne fraudă, numai că devine încă mai gravă” [2, p. 20]. E. Coşeriu afirmă, pe bună dreptate, că nici pe vremea ocupaţiei ţariste „nimeni nu se îndoia de identitatea limbii «moldoveneşti» cu limba română” şi unii alcătuitori de gramatici ca Iacob Hinculov (Hâncu), Ion Doncev (Donici) utilizau glotonimul „limba română”. „«Limba moldovenească» diferită de limba română e o himeră născocită mult mai târziu, în Transnistria sovietică” [2, p. 21]. Pe malul stâng (în 1924) şi mai târziu pe malul drept (1940) al Nistrului sovieticii au creat un surogat lingvistic, o limbă artificială de care, după cum bine se ştie, s-au dezis toţi oamenii de cultură. „De pe urma limbii artificiale rămâne, ca o stafie, numai ideea greşită a unei «limbi moldoveneşti» deosebită de limba română, şi numai la răuvoitorii naivi şi contaminaţi de ideologia sovietică” [2, p. 24].

În pofida tuturor argumentelor peremptorii în sprijinul glotonimului „limba română” în Constituţia Republicii Moldova din 1994 s-a fixat, în art. 13, că „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”. Frauda şi eroarea continuă să persiste. Savanţii filologi (şi nu numai!), scriitorii, oamenii de cultură în sensul cel mai larg al cuvântului, tineretul studios nu încetează să lupte pentru triumful adevărului ştiinţific şi istoric privind limba noastră cea română [a se vedea: 3, p. 11-13; 4, p. 4-10; 5; 6, p. 1]. Cu alte cuvinte, oamenii de bună credinţă „spun lucrurile aşa cum sunt”, dar tocmai din această cauză unele forţe politice din Republica Moldova le resping. E un paradox posibil doar într-un stat unde prevalează nu adevărul ştiinţific, ci interesele politice, de grup.

II. Principiul umanismului. Potrivit opiniei prof. Coşeriu, există „o diferenţă esenţială între ştiinţele obiective, pe de o parte, în sensul că ele se ocupă de natură (în cadrul necesităţii sau cauzalităţii) şi ştiinţele culturii

sau umaniste, pe de altă parte, care se ocupă cu ceea ce creează omul ca subiect universal liber”. Principiul umanismului îndeamnă să ne ocupăm de limbaj şi de limbi, de artă, de religie şi de mit, de ştiinţă, de filozofie, de alte activităţi ale omului. Demn este de reţinut că în studiul ştiinţelor umaniste un rol extrem de important îl joacă faptele concrete, pentru că „nu există o teorie independentă sau anterioară faptelor, anterioară studiului empiric, fiindcă teoria însăşi este recunoaşterea universului în fapte, şi nu există un studiu empiric, studiu de fapte, fără o teorie cel puţin implicită”. Aşadar, trebuie văzută şi recunoscută o strânsă interdependenţă între aspectul factologic (ontologic) şi cel teoretic (gnoseologic) în studiile umaniste, deoarece „fiecare interpretare serioasă a unui fapt este în acelaşi timp şi o contribuţie la teorie”, iar interpretările, după cum se ştie, nu pot fi făcute decât „din punctul de vedere al unei teorii, cel puţin implicite”.

La cele relatate mai sus, am putea adăuga că pe la noi până nu demult era admisă coeziunea dintre teoretic şi empiric, dar numai cu condiţia să fie recunoscută şi indiscutabil acceptată o singură doctrină – cea marxist-leninistă a aşa-zisului internaţionalism proletar. Conform acestei doctrine, era salutată contopirea limbilor naţionale în „luminoasa” societate comunistă, trecerea naţionalilor de la limba lor maternă la cea a lui Ilici, instruirea copiilor, începând cu grădiniţa şi terminând cu instituţiile de învăţământ superior, numai în limba rusă, mancurtizarea şi deznaţionalizarea popoarelor mici de pe teritoriul fostului imperiu roşu.

Se deforma adevărul în privinţa rolului factorilor interni (imanenţi) în dezvoltarea limbii, plasându-se pe primul plan factorii externi. Aceştia din urmă rezultau din contactul masiv şi presant cu limba rusă (mai exact, cu purtătorii acestei limbi), fapt care conducea la pătrunderea elementelor eterogene în toate compartimentele limbilor naţionale şi la treptata denaturare a acestora. Era uman oare că în fosta Uniune procesul de glottofagie *(glotta – limbă; phagos – a devora),* adică devorare a limbilor naţionale, era în toi? Din cele 130 de limbi declarate *per absurdum* „egale în drepturi”, grafe erau numai 66, iar predarea la şcolile primare se efectua doar în 39 de limbi. Era uman oare ca în condiţiile de totală degradare, mancurtizare şi dispariţie (asimilare) a limbilor naţionale savanţii sociolingvişti să ascundă adevărul, afirmând că e vorba de o evoluţie firească a limbilor naţionale în marea familie frăţească a popoarelor din U.R.S.S., evoluţie generată de influenţa binefăcătoare din partea limbii ruse? Fireşte că în regimurile totalitare nu poate fi vorba de funcţionarea în condiţii normale a „principiului umanismului” în ştiinţă, în general, şi în cea filologică, în particular.

III. P r i n c i p i u l t r a d i ţ i e i . Dezvoltând opinia cunoscutului lingvist spaniol Ramón Menendez Pidal (1869-1968) că „în cultură totul este mai întâi tradiţie şi apoi, în cadrul tradiţiei, fapte noi şi revoluţionare”, profesorul E. Coşeriu afirmă: „Cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic, fiindcă noutatea adevărată, efectivă, în ştiinţe şi în cadrul culturii în general, este o noutate care îşi

are rădăcinile ei în tradiţie şi care nu dispreţuieşte ce s-a făcut până acum". Mai departe se precizează: „Este o manifestare de orgoliu satanic faptul de a spune: Vin eu şi aranjez lucrurile, tot ce s-a făcut până acum, tot ce s-a gândit până acum au fost numai prostii. Asta înseamnă a dispreţui toată lumea, de la origini şi până în prezent, şi a nu recunoaşte că toţi oamenii au vrut să spună adevărul, să spună lucrurile aşa cum sunt. Şi dacă au greşit – şi fără îndoială că au greşit – au greşit numai din această limitare esenţială a omului şi a ştiinţelor noastre, pentru faptul că se aflau într-un anumit moment istoric şi pentru că priveau lucrurile dintr-o anumită perspectivă, din care nu puteau ieşi".

Principiul al treilea al prof. E. Coşeriu dă o ripostă cuvenită curentelor extremiste în lingvistică. Avem în vedere direcţiile cele mai radicale ale structuralismului, ale generativismului chomskyan, ale glosematicii hjelmsleviene etc. Mai mult decât atât, se face indirect şi o avertizare savanţilor tentaţi a se autopropaga, scriind lucrări obişnuite, ordinare, dar pretinzând că au făcut descoperiri ce merită laurii Olimpului.

Astăzi ne aflăm în perioada poststructuralistă şi ne putem da seama mai bine de deficienţele şi erorile structuralismului ortodoxal. Prin anii '60 al sec. al XX-lea lingvistica teoretică devenea o disciplină tot mai abstractă şi tot mai închisă, încorsetată în mod permanent de ideea autodeterminării. Lingvistica structurală îşi întrerupea legăturile fireşti cu psihologia, sociologia, istoria, etnografia ş.a. Era neglijată semantica, fapt cu totul impermisibil când se studiază o limbă naturală. Structuraliştii încearcă să desfacă, să fărâmiţeze, să destrame limba (într-un mod cât mai strict) pe nivele, considerând că ele (nivelele) formează nişte sisteme închise. În felul acesta creştea distanţa dintre limbă ca fenomen social şi viaţa ei, formele ei de existenţă. Limba naturală se identifica în mod tendenţios cu un sistem de semne artificiale (convenţionale), cu anumite modele structurale [7, p. 4-5].

Un exemplu elocvent în planul acesta ni-l oferă şcoala lingvistică din Copenhaga în frunte cu Louis Hjelmslev. Savantul scria: „În ceea ce mă priveşte, năzuiesc a studia limba (langue) în sensul formei pure sau schemei, independent de realizările practice. Doar şi Saussure a determinat în felul următor ideea principală a lecţiilor sale: «Unicul şi adevăratul obiect al lingvisticii este limba, examinată în sine şi pentru sine»" [8, p. 53]. Am putea aminti aici şi alt postulat din *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure (numit de către L. Hjelmslev „fondator al lingvisticii moderne"): „Limba este formă şi nu substanţă, în limbă totul se bazează pe relaţii" [9, p. 154-155]. Aceste teze ale lui Saussure sunt criticate uneori foarte aspru[1].

Când pe savantul american Noam Chomsky (n. 1927), la începutul carierei sale de lingvist, l-au întrebat ce loc trebuie să ocupe semantica în sintaxă, el a răspuns fără ezitare: „nici un loc!". Cu această viziune a lui N. Chomsky n-au fost şi nu sunt de acord mulţi lingvişti[2] [a se vedea: 11, p. 58; cf. şi: 12, p. 13-26,

407-427 şi *Postfaţa* de S. Kaţnelson]. De exemplu, lingvist american de origine rusă, criticându-l pe Chomsky pentru lucrarea *Structurile sintactice* (1957, unde se încearcă a se crea o teorie asemantică a structurii gramaticale a limbii engleze), Roman Jakobson (1896-1982), subliniază cu ironie că experimentul acestuia s-a dovedit a fi un minunat *argumentum a contrario*, demonstrând, de fapt, că fără semantică nu se poate studia nici gramatica, nici limba, în general [13, p. 17].

În alt loc, R. Jakobson notează că „la orice nivel al limbii ne-am adresa, începând de la componenţa sonoră a semnelor lingvistice şi terminând cu vorbirea în întregime, trebuie neapărat să ţinem minte că totul în limbă e semnificaţie semantică şi transformaţională" [13, p. 311].

Aşadar, am putea să afirmăm, împreună cu prof. E. Coşeriu, că nu tot ce e nou în teoria lingvisticii e şi productiv, benefic pentru dezvoltarea acestei ştiinţe. La ora actuală au rămas, probabil, prea puţini lingvişti care împărtăşesc postulatele direcţiei antisemantice, antimentaliste în ştiinţa limbii.

IV. P r i n c i p i u l   a n t i d o g m a t i s m u l u i . Acad. E. Coşeriu notează că acest principiu nu este altceva decât cel al tradiţiei, aplicat ori pancronic, ori sincronic, ceea ce înseamnă că „toate teoriile, dacă sunt sincere şi dacă nu sunt de rea-credinţă, toate se bazează pe aceeaşi cunoaştere intuitivă, originară şi că deci toate spun lucrurile aşa cum sunt, cel puţin dintr-o anumită perspectivă. Toate conţin cel puţin un sâmbure de adevăr". Autorul precizează în continuare: „Nici o greşeală nu este numai greşeală, ci şi greşelile conţin ceva, cel puţin o intenţie de adevăr, şi datoria noastră, când interpretăm, este tocmai să interpretăm în sensul adevărului, nu să criticăm pur şi simplu, că asta nu ne duce la nimic. Să criticăm faptele care sunt deviate, care sunt greşeli şi să vedem ce se află într-o teorie... ca sâmbure de adevăr, chiar dacă tot restul trebuie să respingem...".

Cele descrise în principiul al IV-lea sunt foarte instructive mai ales pentru cercetătorii tineri. Unii dintre aceştia au indecenţa de a afirma că orice concluzie la care au ajuns e originală şi impecabilă, pe când cele constatate de predecesorii lor nu prezintă nici o valoare ştiinţifică. Parcă răspunzând lipsei de modestie a unor cercetători afectaţi de virusul grandomaniei şi originalităţii în ştiinţele umaniste, Eugeniu Coşeriu observă: „Originalitatea nu constă în a spune prostii noi, ci în a admite şi adevăruri vechi, vechi de sute şi mii de ani, şi de a le utiliza într-o sinteză nouă, într-o interpretare nouă, cât mai adecvată, cât mai apropiată de realitatea obiectului".

Un exemplu elocvent în sensul principiului al IV-lea, expus mai sus, ar fi tendinţa unor lingvişti (în ultimii ani) de a nu mai recunoaşte principiul logico-semantic cu aplicabilitate la tipurile predicatului în limba română. E vorba de structuri binomice formate din verbe semiauxiliare (de mod şi de aspect) şi un verb de bază (la conjunctiv, infinitiv, supin) de tipul: *vreau să cânt, încep a cânta, termin de citit* etc. (comp. în limba franceză: *je veux chanter, je commence à chanter, je termine de lire).*

V. P r i n c i p i u l   u t i l i t ă ţ i i   p u b l i c e . Esenţa acestui principiu, după cum socoate prof. Coşeriu, poate fi redată prin următoarele cuvinte ale filozofului, logicianului şi matematicianului german Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) „Scientia quo magis theorica, magis practica" – ştiinţa cu cât este mai teoretică, cu atât este şi mai practică. Pornind de la maxima citată, compatriotul nostru consideră cu tot temeiul că „savantul nu-şi poate permite să rămână în turnul său de fildeş..., nu-şi poate permite să rămână în comunitatea oamenilor de ştiinţă şi să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de ştiinţă! În realitate, el vorbeşte pentru toţi cei care s-ar putea interesa de aceleaşi fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toţi oamenii".

Prof. E. Coşeriu pledează pentru accesibilitate, pentru caracterul deschis al operelor de lingvistică (şi nu numai de lingvistică!). „Să nu scriem într-un fel în care alţii nu ne-ar înţelege; să luăm în serios toate interesele vorbitorilor cu privire la limbaj..., pentru că „limbajul funcţionează prin şi pentru vorbitori, nu prin şi pentru lingvişti! Tot ceea ce crede vorbitorul, tot ceea ce interesează pe vorbitor trebuie să intereseze şi pe lingvist, şi lingvistul trebuie să plece de la ceea ce aude vorbitorul".

În această ordine de idei e de menţionat că în unele studii de lingvistică ne mai lovim de un stil alambicat, greoi, cu o terminologie neadecvată, chiar prea liberă, fapt ce complică accesibilitatea textului. Şi în cazul dat avem de învăţat de la profesorul Eugeniu Coşeriu. Abordând problema terminologiei lingvistice, savantul notează: „Pe când alţii au crezut necesar să creeze o terminologie cu totul nouă, ca să fie coerenţi, eu, dimpotrivă, mi-am propus în terminologie să întrebuinţez cuvintele curente, din limba de toate zilele, şi să le transform pe ele în termeni tehnici, însă păstrând semnificaţia lor de bază în limbă".

Vorbind de principiul utilităţii publice a ştiinţei despre limbă, acad. Coşeriu menţionează, în mod expres, încă două aspecte de care e obligat să se ocupe lingvistul. E vorba de problema exprimării corecte (problema corectitudinii în limbă) şi de planificarea lingvistică sau, mai precis, de politica lingvistică. Se precizează că „problema exprimării corecte este o problemă foarte serioasă, şi o problemă de teorie lingvistică serioasă, şi deci lingvistul are şi el datoria să ia în studiu această problemă care îl interesează pe vorbitor". Deosebit de acută e problema cultivării limbii (exprimării corecte) la noi, în Republica Moldova, unde mai persistă diglosia dintre aspectul ei scris (literar) şi cel vorbit (*vox viva* sau *langage parlé*).

Mai continuăm a vorbi o limbă macaronică, un surogat, îmbibat cu calcuri din limba rusă: *vorbesc pe telefon; am privit pe televizor; am ascultat pe radio; la mine mama-i bolnavă; Ion conduce cu maşina; Maria îi invidiază Tamarei; Vasile s-a îndrăgostit în Valentina; măsuri în vederea creşterii nivelului producerii lap-*

telui (din ziare); *nu mi se primeşte; am primit măsuri; am oformat documentele; aveţi careva întrebări?; până când nu am întrebări; Ion l-a reproşat pe Gheorghe; prietenul meu locuieşte sub Kiev* etc.

E cât se poate de evident că toţi lingviştii din Republica Moldova (şi nu numai ei!) sunt datori a se ocupa de problema corectitudinii lingvistice, dacă doresc să ne ridicăm la standardul limbii literare române.

* * *

În ceea ce priveşte „planificarea lingvistică" sau „politica lingvistică" (de care vorbeşte prof. Coşeriu), putem spune că ea a fost expusă în Actele adoptate la 31 august 1989 sub formă de trei legi: (1) Legea cu privire la statutul limbii de stat; (2) Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii; (3) Legea cu privire la revenirea la grafia latină.

Cu părere de rău, aplicarea în viaţă a Legislaţiei lingvistice din Republica Moldova lasă mult de dorit, pentru că Parlamentul (ales în 1994) a desfiinţat Departamentul de stat al limbilor, a introdus în Constituţia Republicii Moldova glotonimul „limba moldovenească", fapt care a stârnit indignarea tuturor oamenilor de bună credinţă, inclusiv a intelectualilor, a pedagogilor, a savanţilor, a studenţilor. Pentru reexaminarea şi reformularea articolului 13 de tristă faimă s-a pronunţat şi Preşedintele Republicii Moldova, cu iniţiativa legislativă, în Mesajul din 27 aprilie 1995, adresat Parlamentului Republicii Moldova. S-a propus unica şi corecta formulare în Constituţia Republicii Moldova a articolului 13: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română". Spre marele nostru regret, deputaţii din Parlament, cu 25 de voturi pro şi 58 de voturi contra, au respins la 9 februarie 1996 iniţiativa şefului statului. Acest gest negativ al parlamentarilor se referă nu numai la Preşedintele Republicii Moldova, ci şi la toţi oamenii iniţiaţi în materie, la tot neamul nostru, la generaţiile viitoare cărora li se inoculează neadevărul, umilinţa şi supunerea, înstrăinarea de neam şi separatismul. În alocuţiunea sa, la Adunarea anuală a A.Ş.M. din 26 februarie 1996, dl Mircea Snegur din nou s-a referit la problema limbii, subliniind: „Am spus atunci şi o repet şi acum: era şi este vorba de un adevăr ştiinţific, şi anume acela că limba maternă a moldovenilor se numeşte «limba română», adevăr care trebuie consfinţit în *Legea Supremă* a ţării. Atât. Actuala majoritate parlamentară însă s-a dovedit inaptă a susţine un examen pe cât de simplu, pe atât de necesar la capitolul «maturitate civică şi responsabilitate politică», ambiţiile ideologice situându-se din nou, pentru a câta oară în decursul ultimilor decenii ale istoriei noastre, deasupra adevărului ştiinţific" (vezi ziarul „Moldova suverană", nr. 36 din 2 martie 1996, p. 2). Şi mai departe M. Snegur continuă: „Dacă vrem ca toţi moldovenii să conştientizeze adevărul că limba lor se numeşte «limba română»,

trebuie să cultivăm receptivitatea lor faţă de această denumire corectă din punct de vedere ştiinţific. Misiunea care îi revine în legătură cu aceasta intelectualităţii nu este, în opinia mea, o m i s i u n e p o l i t i c ă, c i u n a d e c u l t u r a l i z a r e (evid.n. – *A.C.*). Cu cât fiecare intelectual, fiecare om de ştiinţă îşi va pune umărul mai insistent la nobila lucrare de popularizare a adevărului, cu atât mai degrabă vom fi martorii triumfului lui" (ibidem). Este un adevăr la care subsemnează toţi specialiştii romanişti.

Dar să revenim la prof. E. Coşeriu. Am vrea să finalizăm expunerea principiului al V-lea, apelând tot la spusele marelui savant: „se cuvine să avem interes pentru problemele didactice ale limbii. Nici un aspect practic, nici un aspect al lingvisticii aplicate nu e nedemn de interesul lingvistului!".

Acum ca niciodată, în condiţiile Republicii Moldova, lingvistica practică iese în avanscenă: un bun material didactic de limbă devine instrument absolut indispensabil pentru însuşirea limbii materne.

În încheiere, vrem să menţionăm încă o dată că prof. E. Coşeriu, conducându-se în activitatea sa de cele cinci principii de ordin filozofico-lingvistic, a reuşit să facă o sinteză fericită a lingvisticii tradiţionale cu cea modernă, a metodelor vechi cu cele noi, propunând un *modus cogitandi* original şi foarte prodigios cu privire la multe probleme fundamentale ale filozofiei şi ale limbii naturale ca fenomen social şi ca sistem al sistemelor.

NOTE

[1] Iată ce scrie cunoscutul etnolingvist şi fonolog André-Georges Haudricourt: „Imaginez, come le dit cet imbécile de Saussure, qu'il faut faire la linguistique pour elle-même. Mais, ça n'a pas de sens. Ça tourne en rond. Alors ça, ça me semble incompréhensible. Je ne connais pas la mentalité des gens qui sont croyants à ces choses-là. Ils me semblent être des idiots" [a se vedea: 10, p. 316].

[2] Vorbind despre N. Chomsky, savantul francez André-Georges Haudricourt (vezi nota 1) notează: „Ce qui est absurde, c'est le point de vue chomskiste, qui est trop philosophique" (p. 320). Şi mai departe: „c'est une grosse blague, n'est-ce pas? Le chomskisme c'est une autre erreur, mais aussi grave à mon avis – c'est de penser, c'est de se contenter d'explications verbales, c'est-à-dire, qui n'ont pour moi pas de sens" (p. 337). Autorul semnalează faptul că N. Chomsky se dă în vânt după invenţii şi inovări, dar „il faut inventer des nauveautés..., mais en science ça n'a pas de sens. Ce n'est pas parce que l'idée est nouvelle qu'elle est bon" (p. 339). Prin cele afirmate prof. Haudricourt se raliază, în mod indirect, la doctrina filozofico-lingvistică a lui Eugeniu Coşeriu.

REFERINŢE

1. *Principiile lingvisticii ca ştinţă a culturii:* Conferinţă ţinută la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, în deschiderea Colocviului omagial «Eugen Coşeriu – un mare lingvist contemporan», 13 aprilie, 1992 (Transcrierea de pe bandă magnetică de Eugen Munteanu) // Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (serie nouă). „Omul şi limbajul său". Studia linguistica in honorem Eugenio Coşeriu. Secţiunea III. Tomul XXXVII-XXXVIII. Lingvistică. 1991-1992.

2. Coşeriu E. *Latinitatea orientală //* „Limba Română” (Chişinău), 1994, nr.3.

3. *Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească” (Opinia specialiştilor-filologi ai Academiei, acceptată la şedinţa lărgită a Prezidiului A.Ş.M.) //* „Limba Română” (Chişinău), 1994, nr. 4.

4. *Mesajul Preşedintelui Republicii Moldova Mircea Snegur „Limba Română este numele corect al limbii noastre” din 27 aprilie 1995* // „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară”, 1995, nr. 5.

5. Materialele Conferinţei Ştiinţifice „Limba Română este numele corect al limbii noastre” // „Limba română” (Chişinău), 1995, nr. 4.

6. *Declaraţia Adunării Generale Anuale a Academiei de Ştiinţe a Moldovei din 28 februarie 1996 //* „Ştiinţa”, 1996, nr. 3.

7. Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева, *Истоки, проблемы и категории прагматики //* Новое в зарубежной лингвистике, XVI, Moscova, 1985.

8. Л. Ельмслев, *Методы структурного анализа в лингвистике //* В. А. Звегинцев, *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях*, II, Moscova, 1960.

9. Фердинанд де Соссюр, *Труды по языкознанию,* Moscova, 1977.

10. André-Georges Haudricourt: „Les conditions d’apparition et de disparition c’est ça, à mon avis, le scientique”: Entretien avec André-Georges Haudricourt // Orbis, t. XXXVII, Louvin (Beigium), 1994.

11. Jean Perrot, *La linguistique,* Paris, 1980.

12. Уоллес Л. Чейф, *Значение и структура языка,* Moscova, 1975.

13. Роман Якобсон, *Избранные работы,* Moscova, 1985.

14. Gh. Neamţu, *Predicatul în limba română,* Bucureşti, 1986.

15. Gh. Neamţu, *Elemente de analiză gramaticală,* Bucureşti, 1989.

„Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară”, 1996, nr. 5, p. 55-63

§ 5 *VIR DOCTISSIMUS ET MAGISTER ILLUSTRISSIMUS*

(N. Corlăteanu – nonagenar)

Decanul de vârstă al filologilor din Republica Moldova, doctor habilitat, profesor universitar, academician al A.Ş.M., Nicolae Corlăteanu s-a născut la 14 mai 1915 într-o familie de ţărani din satul Caracui, Lăpuşna. În anul 1934 a absolvit liceul „Al. Donici" din Chişinău, iar în 1939, 1940 facultăţile de Litere şi Filozofie şi cea de Drept ale Universităţii din Cernăuţi. Între 1940-1941 a fost învăţător într-o şcoală medie din orăşelul Ocniţa. În timpul războiului munceşte la o uzină militară din Rusia, iar din 1943 e angajat la Institutul Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice, evacuat la Buguruslan, regiunea Orenburg.

După război revine la Chişinău, susţine în 1949, la Kiev, teza de doctor în ştiinţe filologice, devine şef de secţie, apoi director (1961-1969) la Institutul de Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a A.Ş. din U.R.S.S. (din 1961 – al A.Ş.M.). În 1965 susţine la Moscova teza de doctor habilitat în ştiinţe filologice. Din 1961 este membru corespondent, iar din 1965 academician al A.Ş.M. Din 1946 şi până în 1988 a muncit fără întrerupere, prin cumul, şi la Universitatea de Stat din Chişinău în calitate de lector, lector superior, docent, profesor universitar.

Acad. N. Corlăteanu a fost primul şef al Catedrei de Limbă şi Literatură la U.S.M., fondată în anul 1946. A condus catedra 3 ani (până în 1949).

Pe parcursul lungii sale cariere ştiinţifice şi pedagogice (de mai mult de 60 de ani), acad. N. Corlăteanu a publicat circa 800 de titluri (monografii, studii, manuale, programe, crestomaţii, articole, recenzii, tablete, rezumate, note etc.). A fost decorat cu câteva ordine şi medalii. Este „Eminent al Învăţământului din U.R.S.S." şi „Eminent al Învăţământului din Republica Moldova", Laureat al Premiului de Stat al Moldovei în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii, Om Emerit în Ştiinţă şi Tehnică din Republica Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor, Cavaler al Ordinului Republicii.

Ariile de investigare şi tematica abordată de acad. N. Corlăteanu sunt extrem de largi, ele fiind acoperite de lucrări valoroase şi înalt apreciate. Vom numi doar unele din aceste direcţii şi cele mai cunoscute lucrări ale autorului. Astfel, am putea delimita, în mod convenţional, 10 direcţii în activitatea de cercetare:

1. **Latina vulgară** ca bază a **limbilor neoromanice** şi **romanistica.** E cazul să amintim aici monografia „Issledovanie narodnoi latâni i eio otnoşenii s romanskimi iazâkami” (editată la Moscova în 1974 şi recunoscută în fosta Uniune Sovietică şi în străinătate ca una dintre cele mai reuşite sinteze în domeniul romanisticii). Acad. N. Corlăteanu a revizuit chiar în anul jubiliar (2005) această operă, a tradus-o în limba română împreună cu fosta sa studentă Lidia Colesnic, actualmente doctor conferenţiar la Catedra de Filologie Clasică a U.S.M. Manuscrisul a fost predat la editură. Un studiu important este şi *Romanizarea şi reromanizarea* (1999).

2. **Istoria limbii române**. De fapt, ar trebui să precizăm că aproape în toate scrierile acad. N. Corlăteanu este prezent elementul diacronic. Din lucrările cu tematică istorică menţionăm: *Începuturile scrisului în limba moldovenească* (1947), *Originea fondului lexical de bază* (1955); *În jurul unei controverse filologice* (*Raporturile dintre* „Codicele Voroneţean” şi „Lucrul sfinţilor apostoli” *al lui Coresi* (1960, 1963); *Scrisul românesc: începuturile lui* (2000) etc.

3. **Istoria limbii literare** – o direcţie preferenţiată a cercetătorului. La această temă menţionăm cercetările: *Capitole din istoria limbii literare* (1971) şi *Schiţe de istorie a limbii moldoveneşti literare* (1980) – ambele scrise în colaborare; *Româna literară în Republica Moldova: istorie şi actualitate* (1995) etc.

4. **Probleme de fonetică şi fonologie** au fost abordate în două volume de sinteză: *Fonetica limbii moldoveneşti literare contemporane* (1978) şi *Fonetica* (1993) în colaborare cu prof. V. Zagaevschi; o serie de articole ştiinţifice.

5. **Lexicologia şi lexicografia** au constituit pasiunea (şi „slăbiciunea”) dintotdeauna a maestrului. Nu vom exagera afirmând că mai mult de jumătate din opera lui se referă la cercetarea lexicului şi a frazeologiei sub diverse aspecte. În intervalul de timp dintre apariţia manualului pentru universităţi *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, vol. I (1956), unde *lexicul* cuprinde vreo 150 de pagini, şi volumele *Lexicologia* din 1969, apoi din 1982 şi cea din 1992 în colaborare cu prof. Ion Melniciuc, domnul profesor a fost prezent în diferite reviste şi culegeri cu zeci de articole privind sinonimia, omonimia, frazeologia, neologismele, lexicul sub aspect etimologic, lexicul terminologic etc. Un larg ecou (10 recenzii) a avut cartea *Cuvântul în vâltoarea vieţii* (1980). E valoroasă şi monografia *Încadrarea lingvistică în realităţile europene* (2001), în paginile căreia sunt tratate probleme actuale de vocabular „european”, în principiu terminologic. Originală sub aspect conceptual şi ca mod de interpretare este recenta monografie *Neologismul în opera eminesciană: Creaţia poetică. Proza literară. Eminescu – jurnalistul* (2004).

Cât priveşte *lexicografia*, N. Corlăteanu a elaborat nu numai cea mai consistentă schiţă de istorie a lexicografiei româneşti, inclusiv a celei din Basarabia secolului al XIX-lea, ci şi, în colaborare cu mult regretatul său coleg şi prieten Eugeniu

Russev, un apreciat *Dicţionar rus-român* (circa 60.000 de cuvinte), publicat la Moscova (ed. I, 1954, ed. II, 1967).

6. **Probleme de gramatică,** în special cele de morfologie, cum ar fi *Categoria gramaticală a cazului la substantive* (1955), *Problema studierii substantivelor din **Poveştile** lui I. Creangă* (1959), *Perfectul simplu la Ion Creangă* (1965), *Valoarea morfologică a alternanţei fonetice* (1978), *Derivatologia* (1997) etc.

7. **Scriitorul şi limba lui; contribuţia scriitorilor clasici şi contemporani la dezvoltarea limbii literare**. Familiarizat încă din anii de liceu cu creaţia marilor clasici, N. Corlăteanu a promovat opera acestora întreaga sa viaţă, analizând moştenirea literară a lui Al. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă etc., acesta din urmă rămânând o adevărată pasiune a cercetătorului. Acad. N. Corlăteanu i-a consacrat zeci de articole, inclusiv monografia, devenită şi teză de doctor habilitat, *Studiu asupra sistemului lexical moldovenesc din anii 1870-1890* (Contribuţia lui Ion Creangă şi a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan) (1964). În cele 500 de pagini ale cercetării, autorul abordează, cu lux de amănunte, probleme generale de metodologie, cum ar fi: conceptul de limbă literară; formarea limbii literare române (controverse); principalele ei etape de dezvoltare; căile de îmbogăţire a lexicului; problema dezvoltării stilurilor limbii literare; raportul dintre limba comună naţională, limba literară, limba literaturii artistice şi limba scriitorului; contribuţia scriitorilor clasici la dezvoltarea limbii literare; particularităţile lexico-frazeologice şi stilistice ale părţilor de vorbire (substantivul, adjectivul, verbul, articolul, conjuncţia, particula, interjecţia şi onomatopeia) în opera lui I. Creangă.

Monografia impresionează prin profunzimea abordării problemelor, prin cunoştinţele autorului în domeniul istoriei literaturii române şi a celei universale, prin caracterul ei instructiv, înscriindu-se în istoria filologiei romanice ca o contribuţie importantă la opera de valorificare a moştenirii clasice.

Despre alţi scriitori: *Alecsandri* (1968), *Farmecul cuvântului – Al. Russo* (1969), *Problema limbii în concepţia lui Alecu Russo* (1975), *V. Alecsandri şi limba literară* (1978), *D. Cantemir şi limba literară* (1981), *Despre limba operei lui Andrei Lupan* (1982), *Scriitorul în faţa limbii literare* (1985), *Creaţia scriitorilor moldoveni în şcoală* (1985), *Poeta Magda Isanos* (1991).

8. **Cultivarea limbii**. Un merit incontestabil al acad. N. Corlăteanu rezidă în faptul că la începutul anilor ’60, când poluarea limbii atinge cote dramatice, practic, funcţiile ei sociale se reduseseră la minimum (ele fiind preluate de limba „fratelui mai mare”), apar concomitent două articole *Cultivarea limbii şi problemele ei actuale* şi *Ce este cultivarea limbii*? – ambele în 1961. N. Corlăteanu, pe de o parte, a dat alarma, arătând că am ajuns la marginea prăpastiei, iar pe de altă parte, a îndemnat pe tinerii cercetători (savanţi, pedagogi, ziarişti, artişti, crainici, editori etc.) să participe la salvarea şi salvgardarea graiului

nostru. Învăţatul publică articole de cultivare a limbii, ia cuvântul la radio şi televiziune, abordând aceleaşi probleme, fondează seria de broşuri *Cultivarea limbii*, din care au apărut vreo 10 fascicule, susţine, în mod sistematic, în revista „Femeia Moldovei", rubrica „Limba noastră" (1975-1982) şi „Ca o vatră– limba noastră" (1982-1995), organizează câteva conferinţe teoretico-practice cu tema „Cultura limbii noastre" în oraşele Chişinău, Bălţi, Cahul, Soroca, Orhei, Călăraşi ş.a. Corectitudinea limbii sub variatele ei aspecte a fost tratată în: *Normele literare şi chestiunile de cultivare a limbii* (1962), *Cultivarea limbii la etapa actuală* (1963), *Să cultivăm limba literară* (1963), *O problemă arzătoare – cultivarea limbii* (1963), *Cultivarea limbii în şcoală* (1966), *Şi vorbirea orală trebuie cultivată* (1970), *Limba presei periodice* (1971), *Cuvântul şi arta fotografică într-un sprijin reciproc* (1999), *Ecologia limbajului* (1992), *Vorbirea vie şi ortografia* (1991) etc.

Exemplul personal al acad. N. Corlăteanu privind grija faţă de corectitudinea limbii române este urmat de mulţi discipoli ai lui, precum şi de toţi acei cărora nu le este indiferentă soarta graiului matern.

9. **Sociolingvistica şi interferenţa limbilor**. Trăind şi activând în fosta Uniune Sovietică, într-un mediu lingvistic extrem de complicat, unde majoritatea limbilor naţionale (130 la număr) erau înlăturate din uzul oficial, unde factorii sociali şi cei extralingvistici erau consideraţi forţa motrice în „dezvoltarea" limbilor naţionale sub influenţa limbii ruse, nici un lingvist de bună credinţă nu putea rămâne impasibil faţă de aşa-zisul bilingvism naţional-rus, de interferenţa lingvistică la diferite nivele ale limbii, de soarta limbilor mici, de limba de comunicare interetnică etc.

Deşi constrâns de regimul totalitar să exprime punctul de vedere oficial asupra acestui cerc de probleme, acad. Corlăteanu strecura sistematic în lucrările de sociolingvistică gânduri sănătoase cu referire la importanţa limbii materne în dezvoltarea individului şi a culturii naţionale, la necesitatea de a cultiva simţul limbii, de a însuşi norma literară, de a se feri de influenţele nefaste ce veneau în urma invaziei fizice şi spirituale ruseşti, de a păstra şi dezvolta tradiţia lingvistică, deoarece, sublinia savantul, „nu suntem o limbă neografă".

Vom numi câteva publicaţii ale autorului pe teme sociolingvistice: *Rolul factorilor sociali în dezvoltarea limbii* (1968), *Sur l'interaction linguistique romano-slave* (1968), *Naţionalul şi internaţionalul în literatură, limbă şi folclor* (1969), *Dezvoltarea diferenţială a nivelurilor limbii şi raportarea lor la condiţionarea socială* (1970), *Bilingvismul şi polilingvismul* (1972), *Problema interacţiunii limbilor* (1974), *Rolul tradiţiilor culturale în procesul corelaţiei şi dezvoltării limbilor* (1976), *Pentru păstrarea şi cultivarea conştiinţei naţionale* (1990) etc.

10. **Istoria filologiei**. Cunoscându-i bine pe savanţii lingvişti din trecut şi pe cei contemporani, acad. Corlăteanu a găsit timp şi bunăvoinţă să scrie despre

unii dintre ei, să le analizeze opera, arătând contribuţia concretă pe care au adus-o la dezvoltarea ştiinţei despre limbă. De sub pana maestrului au ieşit aprecieri obiective despre Mihail Lomonosov (1961), despre lexicografa C. Marţişevskaia (1987), despre slavistul moscovit Filip Filin (1982), despre lingvistul ucrainean Ivan Belodid (1976) – cu ultimii doi (demult decedaţi) a colaborat îndeaproape.

A întreţinut relaţii de lucru cu mulţi romanişti din fosta U.R.S.S., dintre care îl menţionăm pe savantul din Sankt Petersburg, autorul studiului *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti* (trad. din rus., Chişinău, 1960), Vladimir Şişmariov (1973), pe moscovitul de origine română Dimitrie Mihalcea, devenit Mihalci – profesor de romanistică şi bun prieten al nostru (1980) ş.a.

Deosebit de apropiaţi sufletului îi sunt înaintaşii neamului românesc, filologii care „au cârpocit la haina limbii noastre”, dezvoltând-o, normând-o, aliniind-o la celelalte limbi-surori ale gintei latine. Prof. N. Corlăteanu s-a aplecat cu pietate asupra moştenirii lăsate de Ion Heliade Rădulescu (1992), de profesorii săi de la Universitatea din Cernăuţi Grigore Nandriş (1992) şi Leca Morariu (1993). A mai scris despre valorosul istoric Eugeniu Russev, colegul său de liceu, devenit apoi şi coleg de Academie, coautor şi prieten de familie (1986), despre folcloristul Gheorghe V. Madan (1993), despre marele patriot Nicolae Testemiţeanu (1992), despre astronomul basarabean Nicolae Donici (1994), despre prof. D. E. Mihalci (2000), despre unul dintre cei mai fideli discipoli ai săi Vasile Melnic (1994), despre profesorul Eugeniu Coşeriu ş.a.

Deşi foarte ocupat cu cercetările proprii, acad. N. Corlăteanu găseşte timp să recenzeze unele lucrări de mare valoare. Vom aminti câteva dintre ele: *Dicţionarul român-rus* de B. Adrianova şi D. Mihalci (1953), *Dicţionarul limbii române literare contemporane* în 4 volume (1958), *Récueil d’études romanes* publié à l’occasion du IX congrés international de linguistique romane, Paris, 1959 (1961); *Boriba idei i napravlenii v iazâcoznanii naşego vremeni* de R. Budagov (1979).

Gata oricând să-i ajute pe foştii săi studenţi, dintre care mulţi sunt cercetători ştiinţifici, acad. N. Corlăteanu a redactat zeci de lucrări colective şi individuale. Vom indica numai câteva nume de autori care au avut fericirea de a fi îndrumaţi de savant: S. Berejan, I. Melniciuc, M. Cosniceanu, V. Melnic, V. Zagaevschi, A. Eremia, T. Cotelnic, I. Ciornâi ş.a.

* * *

Acad. N. Corlăteanu face parte din acea cohortă de oameni de ştiinţă care reuşeau să cumuleze, în mod fericit, activitatea de cercetare cu cea didactică. Din

1946 – anul fondării Universităţii de Stat din Moldova – şi până în anul 1988 N. Corlăteanu a muncit la catedră, urcând încet, dar sigur, toate treptele ierarhiei universitare: lector, lector superior, docent, profesor. A ţinut permanent două dintre cele mai prestigioase cursuri: „Limba moldovenească contemporană" (cu toate compartimentele ei) şi „Limba latină populară", de asemenea cursuri şi seminare speciale.

Prelegerile lui captivau pe studenţi prin profunzimea gândurilor expuse, prin varietatea materialului faptic, prin logica demonstrărilor şi spiritul inovator al interpretărilor, prin atitudinea personală, deseori cu totul originală faţă de multe probleme dificile şi, desigur, prin expresivitatea formei de expunere. Zeci de studenţi care au devenit profesori de limba şi literatura română, ziarişti, cercetători ştiinţifici, scriitori, redactori, editori etc. au audiat cu mult folos cursurile maestrului, familiarizându-se cu multiple probleme de lingvistică şi de filologie, în general, şi, în primul rând, dezvoltându-şi ceea ce se cheamă „simţul limbii" materne, atât de necesar fiecărui om de cultură. Poate tocmai de aceea toţi foştii studenţi care au frecventat prelegerile profesorului universitar N. Corlăteanu îşi amintesc de ele cu mândrie şi recunoştinţă.

Savantul care nu a înfiinţat o şcoală ştiinţifică e ca pomul fără rod. N. Corlăteanu nu şi-a imaginat viaţa făcând cercetări *in vitro*, izolat de semeni. În jurul prof. N. Corlăteanu s-au adunat, începând cu anii '50, mulţi tineri, pe care maestrul i-a îndrumat şi i-a călăuzit în cercetare. Sub conducerea prof. N. Corlăteanu şi-au scris şi şi-au susţinut tezele de doctorat Anatol Ciobanu, Maria Cosniceanu, Vasile Melnic, Anatol Eremia, Maria Bârcă, Gheorghe Colţun, Elena Pânzaru-Belinschi, Irina Condrea, Maria Graur ş.a.

Acad. N. Corlăteanu a fost referent oficial la susţinerea publică a mai mult de 40 de teze de doctor şi doctor habilitat în filologie, atât la Chişinău, cât şi în alte centre ştiinţifice. Câteva nume ale discipolilor săi „indirecţi" sunt Haralambie Corbu (academician), Silviu Berejan (academician), Alexandru Dârul (doctor habilitat), Vasile Soloviov (doctor în filologie), Vitalie Marin (doctor habilitat, profesor universitar), Victor Gaţac (membru al A.Ş. din Rusia), Mihail Dolgan (membru corespondent al A.Ş.M., profesor universitar), Nicolae Raevschi (doctor habilitat), Nicolae Bileţchi (membru corespondent al A.Ş.M., prof. universitar), Teodor Cotelnic (doctor hab., prof. universitar), Ion Eţcu (doctor hab., prof. universitar).

Omagiatul a participat activ şi la congrese, simpozioane, conferinţe ştiinţifice de lingvistică, organizate pe parcursul ultimilor 45-50 de ani, în centre universitare din Republica Moldova, Ucraina, Federaţia Rusă, Uzbekistan, Cazahstan, Tadjikistan, România, Bulgaria, fosta Cehoslovacie, Italia, Armenia, Lituania, Estonia, Letonia, Georgia etc.

Istoria a făcut în aşa fel ca savantul şi profesorul Nicolae Corlăteanu să-şi desfăşoare activitatea în perioada regimului totalitar, când era „promovată” aşa-zisa teorie despre existenţa celor două limbi est-romanice diferite: româna şi „moldoveneasca”. Fiind o comandă socială venită direct de la dictatorul Stalin, „teoria” în cauză apare în R.A.S.S.M. (1924). Se urmăreau scopuri de „eliberare”, mai precis – de recucerire a Basarabiei „subjugate” de români (1918-1940).

Astăzi sunt cunoscute tristele rezultate ale politicii lingvistice (şi a celei naţionale) din ex-Uniunea Sovietică, în general, şi din fosta R.S.S.M., în particular. La 28 iunie 1940 basarabenii s-au trezit cu o nouă limbă – „moldovenească” – împânzită cu rusisme.

Cine îndrăznea să se împotrivească acestei *linghi* sau, doamne fereşte, să pună la îndoială existenţa ei în Moldova Sovietică, era declarat „duşman al poporului” şi ostracizat pe veci.

Ei bine, în asemenea ambianţe concrete, trăind sub un regim antinaţional, ce ar fi putut face un savant de talia profesorului N. Corlăteanu, care a absolvit două facultăţi „pe timpul românilor” şi cunoştea întreaga moştenire literară? Răspunsul stă la suprafaţă: trebuia să se acomodeze la absurda situaţie politico-socială. Asupra lui se îndreptau însă ochii ageri şi necruţători ai *partidului* (şi nu numai ai partidului), iscodind *ce* scrie, *ce* spune, *cum* tratează problemele alfabetului, ortografiei, limbii, literaturii, istoriei ş.a.

În aceste condiţii vitrege, savantul şi pedagogul N. Corlăteanu s-a văzut constrâns să facă uneori târg de conştiinţă, să susţină unele idei inconsistente, acestea fiindu-i impuse de „cursul politic al partidului”. Cele spuse se referă la afirmaţiile deplasate cu privire la bilingvismul moldo-rus, „înflorirea” aşa-zisei limbi moldoveneşti, îmbogăţirea continuă a vocabularului şi sintaxei în urma calchierilor şi împrumuturilor din limba lui Puşkin etc.

Şi cu toate acestea, meritul omagiatului nostru ca savant şi ca cetăţean constă în faptul că el nu a elogiat în public pseudoteoria despre aşa-zisa limbă moldovenească. N. Corlăteanu utiliza glotonimul „limba moldovenească” (pentru că altfel nici nu se putea pe timpurile acelea!), dar conţinutul acestui termen era „umplut” *de facto* cu toată istoria limbii române literare unice, arătându-se mereu rolul cărturarilor (Gr. Ureche, I. Neculce, M. Costin, N. Costin, N. Milescu-Spătaru, D. Cantemir ş.a.) şi al scriitorilor clasici (Al. Russo, I. Creangă, M. Eminescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Mateevici şi mulţi alţii).

Apelând deseori la un limbaj esopic, ambiguu şi chiar sibilic, N. Corlăteanu reuşea să rostească şi adevăruri importante. Acest lucru îl recunoaşte şi omagiatul: „Numai astfel se putea, în acele condiţii, menţine trează conştiinţa de neam şi de credinţă, de apartenenţă la unul şi acelaşi popor, la una şi aceeaşi entitate naţională” (vezi interviul din revista „Limba Română”, 1995, nr. 1, p. 50).

Că cele spuse reflectă adevărul, ne convingem citind lucrările academicianului N. Corlăteanu publicate după 1990, când, în sfârşit, în republică s-a instaurat libertatea cugetului şi a cuvântului, când oamenii de ştiinţă, inclusiv cei din domeniul ştiinţelor umaniste, pot să spună adevărul fără a se teme de repercusiuni de ordin administrativ şi disciplinar. Din mai multe studii, articole şi interviuri ale savantului omagiat, apărute în Republica Moldova şi în România, reiese cât se poate de clar că în estul Europei există o singură limbă romanică – *limba română*, că această limbă e a românilor de pretutindeni. Pentru o mai amplă documentare vezi interviul profesorului Corlăteanu publicat în nr. 1, 1995 al revistei „Limba Română”, din care se poate deduce atitudinea omagiatului faţă de sterila dispută ce mai continuă în republica noastră referitor la aşa-zisa limbă „moldovenească”.

Cu permisiunea cititorului, voi evidenţia (din respectivul dialog) câteva gânduri actuale şi deosebit de relevante pentru *modus*-ul *cogitandi* şi poziţia civică a lingvistului N. Corlăteanu: 1) „Cred că atribuirea denumirii de *limbă română* pentru noţiunea de limbă literară în Republica Moldova *nu ştirbeşte cu nimic autoritatea şi nici demnitatea nimănui* (subl.n. – *A.C.*). Ea are însă avantajul că prin această recunoaştere avem tot dreptul de a folosi întreaga moştenire clasică literară şi lingvistică de pe întreg spaţiul est-romanic, se creează posibilitatea de a pătrunde mai lesne şi mai adânc în contextul general european *în care limba română nu este în nici un chip pusă la îndoială* (subl.n. – *A.C.*)” (p. 49-50). Aceste adevăruri axiomatice nu reclamă nici un comentariu. 2) „Trebuie să înţelegem cu toţii, odată şi pentru totdeauna: *încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică, diferită de română, n-au dat nici un fel de rezultate*” (subl.n. – *A.C.*) (tot acolo).

Anume pe timpul regimului totalitar se făceau tentative de „a fonda” teoretic existenţa unei limbi moldoveneşti. După cum se ştie, ele s-au terminat cu un total eşec. La acest joc pueril de-a ştiinţa (de fapt, a fost un joc satanic) au renunţat, până la urmă, lingviştii de prestigiu – academicienii români Al. Graur şi Ion Coteanu, membrul corespondent al A.Ş. din Rusia Ruben Budagov, profesorul universitar moscovit Samuil Bernştein, academicianul şi profesorul universitar din Sankt Petersburg Rajmund Piotrovski ş.a. Spre marele nostru regret, această evoluţie firească, această deschidere spre adevărul ştiinţific privind istoria neamului şi a limbii, evenimentele din anii 1988-1994 i-au lăsat indiferenţi pe unii politicieni, care continuă să promoveze (şi să impună prin legile adoptate) dogmele vechi, respinse de argumentul ştiinţific. Politica nu ar trebui să se amestece în ştiinţă, căci deseori îi face servicii proaste şi, în consecinţă, nu are nimeni câştig de cauză. În acest sens, acad. N. Corlăteanu menţionează: 3) „Puterea politică a unui singur partid – în condiţiile unei democraţii veritabile, care se extinde tot mai mult pe întreg globul pământesc – deşi poate să se impu-

nă pentru o anumită perioadă şi în domeniul literar-lingvistic (în cazul nostru la denumirea limbii) – tocmai datorită faptului că nu se sprijină pe argumente, pe dovezi ştiinţifice şi adevăr, pe cunoaşterea istoriei, a faptelor concrete ale limbii noastre şi ale multor alte limbi, *cred că nu are şanse de izbândă definitivă, ci doar temporară* (subl.n. – *A.C.*)" (p. 50). Sunt lucruri care nu se hotărăsc prin votare, din ambiţie sau din spirit de grup.

Menţionăm că cele spuse de acad. N. Corlăteanu au găsit susţinere în Mesajul Preşedintelui de atunci al Republicii Moldova din 27 aprilie 1995, adresat Parlamentului în vederea revotării articolului 13 din Constituţia Republicii Moldova în următoarea reformulare: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română". În Mesajul respectiv se poate citi: „Oare această tendinţă firească a oricărui neam şi popor de a vorbi şi a scrie o limbă cultă poate fi străină voinţei neamului şi poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-şi doreşte ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea din puţinul pe care ni-l putem permite, în condiţiile de astăzi, pentru dezvoltarea şi funcţionarea altor limbi vorbite pe teritoriul ţării, avem dreptul să ferecăm în formule greşite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?".

Patetismul acestor întrebări retorice exprimă un adevăr incontestabil: limba română trebuie repusă, în sfârşit, în drepturile ei inalienabile, căci numai *cu* şi *prin* ea ne vom plasa pe orbita valorilor europene, alături de alte limbi şi popoare civilizate.

* * *

Ajungând la capătul consemnărilor, vom menţiona, în mod expres, că activitatea ştiinţifică şi pedagogică a lui N. Corlăteanu a fost supusă mereu imixtiunilor şi presiunilor din partea mai marilor regimului totalitar, fapt care îi amăra sufletul, îl deruta, îl sustrăgea de la problemele de ştiinţă, pe care era chemat a le rezolva şi, în ultimă instanţă, îl împingea pe marginea prăpastiei, transformându-l, prin şantaj şi spaimă, în *homo duplex*.

Cu toate incovenientele de ordin extralingvistic, muncea în sudoarea frunţii: de sub pana lui ieşeau noi şi noi lucrări, unele dintre ele devenind opere de referinţă. Cine îşi dă osteneala să citească aceste scrieri redactate într-un limbaj echivoc, ambiguu, plasându-le în anturajele concrete istorico-politico-administrative, poate alege uşor grâul de neghină şi poate înţelege gândurile voalate, presupoziţiile autorului, ele fiind conjugate cu cea magistrală – unitatea lingvistică, istorică şi de neam a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, bucovinenilor, bănăţenilor etc., a românilor de pretutindeni şi dintotdeauna.

***

La această aniversare a academicianului Nicolae Corlăteanu, discipolii săi vin cu un sincer cuvânt de omagiu şi se închină dascălului, dorindu-i multă şi durabilă sănătate, noi forţe de creaţie, dispoziţie tinerească, primăvară-n suflet, fericire, noroc şi voie bună.

Dumneavoastră, dragă domnule academician, doar la vârsta dintre 80 şi 90 de ani, aţi publicat peste 70 de lucrări, între care şi 5 cărţi: *Răspântii* (1995, 184 pag.), *Nandrişii* (1998, 97 pag.), *Aşa am trecut până acum prin viaţă* (2000, 130 pag.), *Neologismul în opera eminesciană* (2004, 224 pag.) şi *Latina vulgară* (2005, sub tipar, 160 pag., în colaborare cu Lidia Colesnic). Caracterul extrem de prodigios al activităţii Dumneavoastră este un exemplu demn de urmat...

Venerandissime et carrissime academice Nicolae Corlăteanu!

VIVAS, CRESCAS, FLOREAS,
tu, qui iustissimam venerationem apud nos omnes habes!

Revista „Limba Română”, 2005, nr. 4, p. 14-23

§ 6 UNELE PROBLEME DE FILOLOGIE CLASICĂ ÎN VIZIUNEA ACAD. NICOLAE CORLĂTEANU

Având o excelentă pregătire în domeniul limbilor clasice (greaca veche, latina, slavona), datorită studiilor liceale, dar mai cu seamă celor universitare (la Universitatea din Cernăuţi limba latină a făcut-o cu prof. B. Sbiera, iar slavona – cu prof. Gr. Nandriş), academicianul Nicolae Corlăteanu a folosit aceste cunoştinţe, intens şi cu mare eficacitate, în mai toate cercetările sale, chiar şi atunci când ele nu vizau în mod direct aspectul diacronic al limbii române. Adept declarat al şcolii neogramaticienilor, admirator al studiilor de ordin comparativ-istoric, sărbătoritul nostru nu scapă niciodată ocazia de a se referi la operele fundamentale şi omnicunoscute ale lui Fr. Diez, W. Meyer-Lübke, H. Paul, A. Miellet, H. Schuchardt, I. Iordan, F. Fortunatov, A. Potebnea ş.a. Chiar în articolele de popularizare autorul „strecoară" pe neobservate note şi menţiuni cu caracter istoric, etimologic, paralele în diferite limbi (romanice şi neromanice) ale fenomenului descris, pornind, fireşte, întotdeauna de la limbile clasice respective.

Dându-şi foarte bine seama că limba latină „est mater nostrae; est fundamentam linguae nostrae", profesorul N. Corlăteanu, în anii imediat postbelici, a elaborat şi a prezentat studenţilor de la litere timp de 40 de ani *Cursul de latină vulgară*. Prelegerile se desfăşurau cu sala mereu plină de studenţi, căci aceştia erau captivaţi de vasta informaţie a cursului, de utilitatea lui practică, de modul atrăgător de expunere etc.

N. Corlăteanu îşi inaugura ciclul de lecţii printr-o largă şi substanţială introducere, în care vorbea de Latium şi limba latină, de Roma şi formarea statului (regatului) roman, despre cuceririle romanilor pe Peninsula italică şi romanizarea popoarelor italice, despre perioada republicană a statului roman şi cuceririle lui în afara Italiei, despre Imperiul Roman şi extinderea acestuia pe 3 continente, inclusiv peste Dacia lui Decebal, în urma războaielor romano-dacice, purtate de împăratul Titus Flavius Domitianus (în a. 87-89 şi 93-94) şi de Marcus Ulpius Trajanus (în a. 101-102 şi 105-106). Firul naraţiunii continua ajungând până la romanizarea şi apoi părăsirea Daciei de către romani (a. 271-275), la invazia popoarelor barbare în Europa, slăbirea, destrămarea, prăbuşirea Imperiului Roman la 476 şi apariţia condiţiilor favorabile pentru începerea procesului de formare treptată a popoarelor şi limbilor neoromanice.

Tot în partea introductivă autorul vorbeşte cu lux de amănunte despre importanţa limbii latine pentru noi, românii, care, vorba cronicarului Gr. Ureche, „de la Râm ne tragem”.

După o scurtă, dar consistentă introducere, lectorul îşi începea cursul propriu-zis, pe care îl diviza în două părţi mari: Istoria externă a latinei vulgare şi Sistemul fonetico-gramatical şi lexical al latinei vulgare[1].

Ne vom opri la unele probleme ce ni se par mai interesante şi la care autorul a stăruit în mod deosebit. Se demonstrează, de exemplu, că latina n-a fost o limbă omogenă, ea absorbind pe parcursul cuceririlor făcute de romani o serie de elemente eterogene, în primul rând, de la popoarele din Peninsula Apenină: umbri, osci, etrusci, sabini, leruţi etc. Astfel, de la umbri a preluat cuvinte cum ar fi *bos* „bou”, *scrofa* „scroafă”, *lupus* „lup”; monoftongarea *au* > *o, ai; ae* > *e* etc.; de la sabini: *asinus* „asin”, *caseus* „caş”, *albus* „alb”, *lacrima* „lacrimă”; nume proprii ca *Nerio, Tarpeius, Capitolium* etc. Cele mai multe elemente romanii au împrumutat din limba etruscă, neindoeuropeană, vorbită în secolele VIII-IV î.e.n. Având o cultură foarte avansată, inclusiv scrisul (alfabetul) propriu, de care şi romanii s-au folosit până în a. 450 î.e.n., etruscii au alimentat lexicul şi cultura latină cu elemente ca: *histrio* < etr. ister „actor”, *persona* < etr. persu „mască”, „personaj”; „Lupoaica” – emblema oraşului Roma, este o sculptură etruscă din sec.V î.e.n.; sistemul *tria nomina*: *praenomen* (= numele mic), *nomen* (= nume gentilic) şi *cognomen* (= porecla, numele de familie), de exemplu: Marcus Tulius Cicero, Caius Iulius Caesar. De remarcat că la început cetăţenii Romei purtau un singur nume (Romulus, Remulus, Marcus etc.), pe vremea regatului au ajuns la două nume (Pullius Hostilius, Numa Pompilius), iar în perioada republicană au trecut la *tria nomina*.

Cea mai puternică şi mai durabilă influenţă asupra romanilor a avut-o limba şi cultura greacă. În lexicul latin descoperim câteva mii de cuvinte greceşti: *ancora* „ancoră”, *machina* „mecanism”, oliva „măslină”, *amphora* „amforă”, *amigdalum* „migdală”, *cedrus* „cedru”, *papyrus* „papirus”, *platonus* „platon” etc.; toponime ca: *Messana* (azi Mesina), *Syracusa* (azi Siragossa), *Agrigentum* în Sicilia (azi Girgenti), *Tarentum* în Calabria (azi Taranto) etc.

Merită atenţie precizările făcute de prof. N. Corlăteanu în legătură cu delimitarea etapelor principale de dezvoltare a limbii şi literaturii latine. În opinia autorului, acestea ar fi patru perioade care s-ar delimita, cronologic, în felul următor: (a) *perioada antică*, zisă şi *perioada latinei vechi* (prisca latinitas) care începe aproximativ cu anul 600 î.e.n.; (b) *perioada de aur* a latinei care datează de la mijlocul sec. întâi î.e.n. şi durează până în primele decenii ale secolului întâi e.n.; (c) *perioada subclasică* a latinei sau perioada de argint care începe după moartea împăratului Octavianus Augustus (anul 14 e. n.) şi sfârşeşte aproximativ în a. 200 e.n. şi (d) *perioada latinei târzii* (bas latin) care durează de la începutul sec. al

III-lea e.n. până în sec. al VIII e.n. Fiecare perioadă îşi are trăsăturile specifice şi personalităţile de valoare care şi-au adus contribuţia la dezvoltarea civilizaţiei romane. Astfel, în *perioada antică* s-a observat influenţa greacă asupra scriitorilor Livius Andronicus (cca 280 – cca 200 î.e.n.), primul poet epic şi dramatic latin, grec, originar din Tarent, luat prizonier şi adus ca sclav la Roma, traducătorul lui Odisseu şi a unor serii de tragedii greceşti; Claudius Caecus Appius (cca 275 î.e.n.) – a lăsat lucrări de gramatică, drept morală, din care s-au păstrat doar nişte fragmente; Plautus Titus Maccius (cca 250 – cca 184), cel mai popular dintre comicii latini, iar „cele 21.500 de versuri păstrate fac parte din opera sa, fiind cel mai vechi şi mai bogat tezaur lingvistic al latinei arhaice" (4, p.235); Lucutius Carus Titus (a. 96-53 î.e.n.) cu vestitul poem epic *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor) în 6 cărţi, 7.409 hexametri, „operă a materialismului antic ce s-a păstrat integral" şi în care poetul a încercat să explice dezvoltarea societăţii şi civilizaţiei umane ca având un singur motor – raţiunea umană" (idem, p. 178).

În *perioada de aur*, supranumită şi „clasică", limba, literatura şi cultura latină au atins culmea dezvoltării, având personalităţi ilustre cum ar fi Caesar Caius Iulius (100-44 î.e.n.), cu lucrări de proză – *Commentarii de bello Gallico* (7 cărţi) şi *Commentarii de bello civili* (3 cărţi); Cicero Marcus Tullius (106-43 î.e.n.), unul dintre cei mai mari oratori şi scriitori de proză din antichitate, care a pledat pentru respectarea normei literare, a creat stilul major şi cel minor, a lăsat nepreţuite lucrări de retorică, tratate, discursuri, opere de filozofie politică, o bogată corespondenţă; Virgilius Maro Publius (70-19 î.e.n.), neîntrecut poet cu minunatele lui lucrări ca *Bucolica, Geografia, Eneida* ş.a.; Horatius Flaccus Quintus (65-8 î.e.n.) lasă o vastă şi inteligentă operă: *Satire* (2 cărţi), *Epistole* (2 cărţi), *Ode* (4 cărţi) ş.a.; Ovidius Naso Publius (43 î.e.n. – 17 e.n.), nefericitul, dar marele poet al dragostei, ostracizatul la Tomis, pe malul Mării Negre, autor al numeroaselor lucrări: *Ars amandi, Amores, Remedia amoris, Metamorphoses, Fasti, Tristia, Epistolae ex Ponto*. Se presupune că, fiind izolat la Tomis, Ovidius ar fi deprins limba geto-dacică şi ar fi scris chiar un panegiric lui Augustus, dar, din păcate, lucrarea nu s-a păstrat.

În *perioada subclasică* se observă o evidentă „democratizare" a limbii latine clasice, manifestată prin slăbirea exigenţelor privind respectarea normelor de utilizare a lexemelor, a construcţiilor sintactice, a formelor morfologice etc. Acum activează productiv renumitul istoric latin Tacitus Publius Cornelius (cca 55 – cca 120), autor al operelor *De origine et situ Germanorum, Historiae* (14 cărţi), *Annales* (16 cărţi) etc., scrise după principiul *Sine ira et studio* „fără mânie şi părtinire"; filozoful şi dramaturgul Seneca Lucius Annalus (4 î.e.n. – 65 e.n.) cu cele 9 tragedii ale sale, dintre care menţionăm: *Medea, Phaedra, Oedipus, Agamemnon*; fondatorul epigramei Martialis Marcus Valerius (cca 40 – cca 103 e.n.)

cu 12 cărţi de epigrame; poetul satiric Iuvinalis Decimus Iunius (cca 67 – 130/140 e.n.) ş.a.

Nu este trecută cu vederea nici *perioada latinei târzii*, remarcată prin activitatea multor oameni de seamă, printre care Marcellus Empiricus (cca 400 e.n.), scriitor cu lucrarea *De medicamentis* conţinând 2.500 de reţete şi fiind „un izvor preţios pentru studiul latinei vulgare, în care a fost redactată" (4, p. 185), poetul Commodianus (sec. III, IV sau V); Donatus Aelius (sec. IV), autor de gramatici pentru învăţământul elementar şi cel secundar (*Ars minor* şi *Ars major*) ş.a.

Ajungând la problema mult controversată privind soarta Daciei după retragerea armatei şi administraţiei romane la 271, prof. Corlăteanu, pe de o parte, e tentat a accepta „teoria migraţionistă", susţinută de Al. Philippide, Ov. Densusianu, Vl. Şişmariov şi alţii, iar pe de altă parte, afirmă că dacii romanizaţi au dăinuit în continuare la nord de Dunăre, în ciuda invaziei mai multor popoare barbare şi, în primul rând, a hunilor (sec. IV-V) pe pământurile carpato-dunărene (5, p. 68-69). În opinia autorului, chiar şi datele arheologice confirmă incontestabilul adevăr că populaţia romanizată „continua să locuiască pe locurile natale", extinzându-se şi de-a lungul Nistrului, şi în regiunile Carpaţilor. N. Corlăteanu face referiri la retorul şi istoricul grec Priscus din Panion, care prin anul 449, călătorind şi prin fosta Dacie, a consemnat că aici autohtonii continuă să vorbească limba latină şi să se împace uneori destul de bine cu barbarii huni (idem, p. 69).

Într-un compartiment separat se tratează despre „slavii în Balcani", inclusiv despre războaiele acestora cu Bizanţul, despre aşezarea masivă pe teritoriile cucerite şi simbioza daco-romano-slavă, sfârşită, după cum se ştie, cu asimilarea slavilor pe teritoriul fostei Dacii. Un moment demn de reţinut se referă la cronica rusească (sec. XII) *Повесть временных лет* în care se afirmă că ungurii veniţi pe pământurile carpatine (Panonia) prin anul 898 au găsit aici pe slavi şi pe volohi. Iată şi textul originar: ungurii „пришедшие от въстока в устремишася через горы великая яже прозвана ся горы Угорькиа и понаша воевати на живущая ту волохи и словени" (5, p. 72). Remarca este foarte importantă, ea confirmând continuitatea strămoşilor noştri daco-romani la nord de Dunăre şi permanenţa vetrei neamului românesc.

Partea centrală a *Cursului...* şi monografiei autorului este consacrată latinei vulgare, denumită „populară". E vorba de aspectul popular-colocvial al latinei generale, de varianta ei vie, ce se afla într-o mişcare evolutivă permanentă. Această latină putea fi auzită la piaţă, în atelierele meşteşugarilor (sermo vulgaris), în sate (sermo Eusticus), printre soldaţi (sermo militaris), în uzul cotidian (sermo cotidianus aut sermo consuctudo) etc. Elemente ale latinei vulgare pot fi găsite în

diferite monumente scrise, începând cu perioada veche şi până în secolele VII-VIII e.n. (idem, p. 78-103).

N. Corlăteanu delimitează 5 perioade de dezvoltare a latinei vulgare: I – sec. IV-III î.e.n. – pătrunderea limbii latine din Latium la popoarele italice; II – răspândirea latinei pe tot teritoriul Peninsulei Italice; III – răspândirea latinei în toate provinciile romane (până la anul 14 e.n. – anul morţii împăratului Augustus); IV – perioada de schimbări esenţiale ale latinei vulgare în domeniul gramaticii, lexicului şi foneticii (până la căderea Imperiului roman anul 476 e.n.); V – perioada de schimbări diferenţiate a latinei vulgare în fiecare provincie romană (din a. 476 până în sec. VI-VII e.n.)[2].

Nu este trecută cu vederea nici problema originii limbilor romanice, discutându-se în plan critic teoria *substratului* (G. I. Ascoli, H. Schuchardt ş.a.), *dialectologică* (F. G. Mohl), *cronologică* (G. Grober, C. H. Grandgent ş.a.) etc. Autorul consideră că un rol decisiv în problema discutată l-au avut următorii trei factori: (a) destrămarea Imperiului roman, (b) invazia şi aşezarea, în bună parte, a germanicilor în Romania apuseană şi (c) invazia şi aşezarea slavilor în Romania estică şi în Balcani, în general.

Într-un compartiment separat, N. Corlăteanu tratează clasificarea genetică şi numerică a limbilor romanice. Se porneşte de la Dante Alighieri care delimita doar trei limbi romanice (franceza, italiana, provansala), apoi se trece la M. Raynouard – 7 (franceza, italiana, spaniola, provansala, catalana, portugheza şi româna), Fr. Diez, părintele filologiei romanice, delimita 6 limbi romanice, grupându-le câte două (franceza – provansala, spaniola – portugheza, italiana – româna), W. Meyer-Lübke – 9 (dalmata, retoromana, italiana, franceza, sarda, provansala, spaniola, portugheza şi româna); C. Tagliavini – 11 (italiana, româna, dalmata, sarda, retoromana, franceza, franco-provansala, provansala (împreună cu gascona), catalana, spaniola, portugheza) etc.

Numărul diferit de limbi romanice se explică prin faptul că diferiţi savanţi puneau la baza clasificării un alt *principium divisionis*. Însuşi autorul, înclinat pe atunci a exagera rolul factorului social-politic, recunoaşte statutul de *limbă* pentru dialectele *aromân, istroromân* şi *meglenoromân,* incluzând aceste „limbi" în tabelul clasificării limbilor romanice (5, p. 103). De altfel, şi unii lingvişti de peste Prut, discutând în anii '50 problema coraportului *limbă – dialect,* neglijau factorul genetico-structural şi erau tentaţi să trateze cele trei dialecte sud-dunărene ca limbi romanice aparte (8, p. 203; 9).

Recent, prof. univ. Gabriel Ţepelea, revenind la problema limbă – dialect, scrie: „În esenţă, Al. Graur declară deschis că discutarea raporturilor dintre limbă şi dialect este o problemă politică, iar vechea poziţie a lingviştilor români care susţineau că limba română are 4 dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân şi

istroromân are la bază politica promovată în trecut de clasele exploatatoare, este deci o poziţie de clasă, burgheză. Pornind de la această premisă, înţelegem strădania sa de a renunţa la criteriul genetico-structural şi de a crea trei limbi din trei dialecte sud-dunărene, pentru a-i face loc celei de-a patra: limba moldovenească" (10, p. 82).

* * *

Un foarte instructiv capitol din *Cursul de latină vulgară* şi din monografia analizată este cel referitor la *Izvoarele de studiere a latinei vulgare*. Prof. Corlăteanu subliniază din capul locului că nu ni s-a păstrat nici un monument scris în întregime în latina vulgară, pentru că celor ce ţineau pana în mână li se părea că scriu în limba latină literară. Şi totuşi, din diferite motive, în opera multor scriitori (Petronius, Plautus, parţial Cicero ş.a.) s-au strecurat o mulţime de forme de limbi vorbite (populare), multe dintre ele evoluând spre limbile neoromanice care se năşteau pe ruinele fostului imperiu. Elemente ale latinei vulgare sunt atestate nu numai în operele beletristice, dar şi la lucrări ştiinţifice (Lucretius Carus Titus, *De rerum natura*; Marcelius Empiricus, *De medicamentis liber* etc.), la autorii de gramatici şi comentarii (Marcus Terentius Varro Reatinus, *De lingua latina*, Marus Servius Honoratus, Aurdius Augustinus, Valerius Probus Grammaticus cu lucrarea ce i se atribuie greşit *Appendix Probi*), în monumente epigrafice (vezi *Corpus Inscriptionum Latinarum* de Th. Mommsen), în glosse şi scholii (Verrius Flaccus, *De verborum significatu*; Nanius Marcelius, *De compediosa doctrina*; Aelius Donatus ş.a.), în traduceri (*Itala* sau *Vetus Latina* – traducere fragmentară a Bibliei din limba greacă; *Vulgata* – traducere integrală a Bibliei din limba ebraică veche), în descrierea pelerinajelor (*Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancto* etc.).

Partea a doua a cursului cuprinde Sistemul fonetico-gramatical şi componenţa lexicală a latinei vulgare. Cu lux de amănunte se iau în discuţie particularităţile fonetice ale latinei vulgare (accentul, consonantismul, vocalismul ş.a.), aspectele structurii morfologice (paradigma substantivului, a adjectivului, a pronumelui; numeralul, verbul cu complexul lui de forme modale şi temporale; adverbul, prepoziţia), unele aspecte de ordin sintactic (părţile principale şi cele secundare ale prepoziţiei, complementul direct şi cel indirect, complementele circumstanţiale, construcţia „Accusativus cum infinitivo", construcţia „ablativus absolutus"; afirmaţia, negaţia, întrebarea, exclamarea; raportul de coordonare şi cel de subordonare, topica ş.a.), caracterizarea lexicului latinei vulgare etc.

Vorbind despre evoluţia formelor morfo-sintactice, prof. N. Corlăteanu încearcă să o explice atât prin acţiunea factorilor interni (imanenţi), cât şi a celor externi (sociali). Astfel, vocativul în *-e*, moştenit în Romania de Est din limba latină

(*lupus – lupe*, *amicus – amice*), s-a sedimentat în limba română şi sub influenţa slavă: ДРУЖЕ, ОТЧЕ (11, p. 169).

În altă ordine de idei, dorim a menţiona că autorul a cules şi a comentat o serie de opinii ale oamenilor de cultură romani în privinţa utilităţii formelor populare de exprimare, adică a dubletelor. Cunoscutul orator latin şi unul dintre primii profesori de retorică, plătit de stat, Quintilianus Marius Fabius (cca 85 – cca 96) scria că „cine insistă a utiliza forme ieşite din uz şi respinse, manifestă un fel de aroganţă şi vanitate măruntă" (idem, p. 198).

Se ştie, de asemenea, că aşa-numitul „accusativus cum infinitivo" (tip: *Scio Paulum esse*) în latina subclasică şi cea târzie ceda locul frazei cu o subordonată completivă (tip: *Scio quod Paulus banus ist*). Augustus Aurelius (354-430), episcop, scriitor şi filozof latin, care ocolea cu atenţie construcţia în discuţie, nota: „Deseori eu folosesc expresii improprii latinei bune. Recurg la ele pentru a fi mai bine înţeles. Va fi mai bine dacă gramaticii mă vor certa, decât să nu mă înţeleagă poporul" (apud 12, p. 19). Prof. N. Corlăteanu susţine acest punct de vedere şi îl ilustrează cu fapte culese din istoria dezvoltării diferitor limbi romanice şi neromanice (cf. şi 13; 14).

Cursul de latină vulgară se încheie cu un foarte consistent capitol despre lexic. Pe un imens material exemplificativ, autorul reuşeşte să ne demonstreze existenţa unei diferenţieri lexicale teritoriale ce reflecta specificul fiecărei provincii din fostul imperiu. Se insistă asupra factorilor intra- şi extralingvistici, care au contribuit la fărâmiţarea lexicului latinei vulgare, se arată şi rolul substratului în păstrarea anumitor lexeme în limbile formate cu timpul în Romania de Vest şi în cea de Est.

Prof. N. Corlăteanu promovează ideea că popoarele care intrau în componenţa imperiului erau foarte pestriţe sub aspectul limbii. Deşi aceste popoare au fost romanizate, în vorbirea lor persistau anumite deosebiri (15), fapt accentuat mai ales după căderea imperiului. Tocmai aceste deosebiri teritoriale sau dialectale, conjugate cu diferite limbi ale popoarelor migratoare (şi, în general, contactele cu aceşti năvălitori), au condus până la urmă la intensificarea procesului de diferenţiere a limbilor neoromanice în curs de formare, conturându-se în linii mari arealul ibero-romanic, gallo-romanic şi italo-daco-romanic (8, p.5).

Fireşte, romanistica nu stă pe loc. Ca şi alte ştiinţe, ea se dezvoltă: apar noi şi noi cercetări, ale căror autori propun soluţii plauzabile în tratarea unor probleme controversate. Astfel, se considera drept adevăr axiomatic faptul că limbile neoromanice „provin" din latina vulgară sau, altfel spus, la baza limbilor romanice stă latina vulgară, însă romanistul cracovian Witold Mańczak (16) a venit cu argumente peremptorii să ne convingă că şi latina clasică a contribuit, uneori esenţial, la conturarea şi punerea în circulaţie a unor modele structurale de nivel

morfo-sintactic şi lexical în limbile neoromanice. Opinia savantului polonez e cu atât mai verosimilă, cu cât limba latină literară s-a menţinut ca limbă oficială secole de-a rândul în ţările din Romania de Vest. Dictonul timpului *savoir le latin c'est tout savoir* îşi are un referent concret şi reflectă cum nu se poate mai bine situaţia lingvistică în Europa medievală la nivel de comunicare oficială (stat, şcoală, biserică, ştiinţă, diplomaţie etc.). Un cunoscut romanist german, Erich Auerbach, în lucrarea scrisă în franţuzeşte *Introduction aux études de philologie romane* (1965) notează că în Evul Mediu limbile romanice literare erau privite chiar în ţările respective „comme un instrument plutôt populaire", în timp ce limba latină „reste la langue des savants, de la plupart des chancelleries et surtout la langue unique du culte religieux qui domine toutes les activités intellectuelles..." (apud 17, p. 62).

Un alt caz. Se ştie că mult timp (sec. XVI-XVIII) învăţaţii Europei nu-şi dădeau prea bine seama unde ar trebui plasată limba română. Iată de ce în tabelele clasificatoare unii nu includeau deloc limba română, iar alţii o puneau printre limbile care nu pot fi clasificate în general. Abia acum, după apariţia lucrării *Limba română în faţa Occidentului* (18), semnată de venerabilul nostru compatriot, Eugeniu Coşeriu, aflăm despre clasificările limbilor romanice propuse de diferiţi savanţi şi despre locul limbii române în aceste clasificări. Acad. E. Coşeriu scrie că „cel dintâi care a consemnat într-o colecţie de *Tatăl nostru* şi un *Tatăl nostru* românesc" (1593) a fost Hieronymus Megiser, dar el a plasat acest text „printre textele în limbi pe care nu le poate clasifica" (idem, p. 14).

În secolul al XIX-lea, în urma studiilor de ordin comparativ-istoric, efectuate de partizanii şcolii neogramaticienilor, limba română îşi ocupă locul cuvenit în familia gintei latine, fiind menţionată şi analizată în studii capitale ale unor romanişti de talia francezului M. Raynauard (19) sau mai ales a germanului Fr. Diez (20), care s-a inspirat probabil şi din *Elementa linguae daco-romaniae sive valachica* a lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai (vezi 17, p. 108).

Există şi multe alte probleme legate de latina vulgară, de formarea pe baza ei a limbilor neoromanice, de dezvoltarea şi răspândirea acestora pe continentul european şi dincolo de ocean[3], pe care prof. univ. N. Corlăteanu, din motive lesne de înţeles, nu a putut să le abordeze în cursul de latină vulgară şi în monografia publicată. Ceea ce a reuşit să prezinte studenţilor şi publicului interesat constituie o adevărată comoară ştiinţifică.

Munca depusă de autor la colectarea, conceperea, ordonarea şi expunerea materiei cercetate, erudiţia demnă de toată lauda, meticulozitatea, pedantismul german (care-l caracterizează pe prof. N. Corlăteanu), i-au permis să lase posterităţii o lucrare unică, în felul ei, în ţările din fosta Uniune Sovietică şi în zona de

est a Europei, fapt menţionat în numeroasele recenzii publicate în Rusia, Ucraina, Polonia, Germania.

Ca fost student şi doctorand al acad. Nicolae Corlăteanu, am onoarea a mă considera discipol al lui şi a-i dori, cu prilejul impunătoarei aniversări, din partea mea şi a corpului profesoral-didactic al Facultăţii de Litere a U.S.M., unde a profesat timp de peste 40 de ani, sănătate durabilă, dispoziţie tinerească, noi mari succese în munca de cercetare spre bucuria noastră, a tuturor, întru prosperarea ştiinţei şi culturii naţionale.

NOTE

[1] Remarcăm că în baza cursului universitar N. Corlăteanu publică o capitală monografie *Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками* (Moscova, 1974, p. 304). În continuare vom face trimiteri anume la această lucrare.

[2] Există şi alte opinii privind periodizarea latinei vulgare (vezi 6, 7).

[3] Unele dintre aceste probleme au fost parţial elucidate în 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31.

REFERINŢE

1. C. Matei Horia, *Civilizaţia Romei Antice*, Bucureşti, 1980.
2. Н. Г. Корлэтяну, *Народная латынь и ее отношения с романскими языками*, Moscova, 1974.
3. О. А. Дубровский, *К вопросу о периодизации вульгарной латыни*, Проблемы диахронии и синхронии в изучении романских языков, II, Минск, 1970.
4. Т. Алисова, Т. Репина, М. Таривердиева, *Введение в романскую филологию*, Moscova, 1987.
5. Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, Bucureşti, 1958.
6. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960.
7. Gabriel Ţepelea, *Raţiunile politice ale unei teorii lingvistice*, „Limba română", 1994, nr. 5-6.
8. N. Corlăteanu, *Asupra interacţiunii lingvistice romano-slave*, Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică, II, Bucureşti, 1971.
9. А. И. Садов, *Народная и обыденная латынь на древнем западе, в частности у христиан*, Sankt Petersburg, 1914.
10. Е. А. Реферовская, *Разрушение конструкции Accusativus cum infinitivo в раннесредневековой латыни*, Методы сравнительносопоставительного изучения современных романских языков, Moscova, 1964.
11. Е. А. Реферовская, *Истоки аналитизма романских языков*, Moscova, 1966.
12. G. Rohfls, *Les avatars du latin vulgaire; promenade de géographie linguistique á travers les langues romanes*, Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de lingvistică şi filologie romanică, I, Bucureşti, 1970.
13. W. Mańczak, *La langue romane commune: latin vulgaire ou latin classique?*, Revue romane, Copenhaga, 1974, nr. 2.
14. Ileana Oancea, *Romanitatea şi istoria*, Timişoara, 1993.
15. Eugen Coşeriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994.

16. M. Raynauard, *Grammaire comparée des langues de l'Europe latine dans leurs rapport avec la langue des troubadours*, Paris, 1921.

17. Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprache*. Bd. I-III, Bonn, 1836-1893.

18. Е. А. Реферовская, *Французский язык в Канаде*, Ленинград, 1972.

19. Iberica, Leningrado, 1983.

20. Iberica, Leningrado, 1986.

21. *Вопросы теории и истории романских языков*, Ленинград, 1985.

22. В. Г. Гак, *Введение во французскую филологию*, Moscova, 1986.

23. Т. Алисова, Т. Репина, М. Таривердиева, *Введение в романскую филологию*, Moscova, 1987.

24. А. П. Евдошенко, *Интродучере ын филоложия романикэ*, Chişinău, 1987.

25. А. Г. Веденина, *Особенности французского языка*, Moscova, 1988.

26. *Res philologica*, Moscú – Leningrado, 1990.

27. H. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucarest, 1993.

28. А. В. Широкова, *Recenzie*, Общественные науки в СССР; РЖ, 1975, nr. I, Серия 6: Языкознание.

29. О. А. Добровольскій, *Recenzie*, Ппоземна filologia, 1975, вин. 39.

30. M. Bednarski, *Recenzie* // Eos, Wroclaw, 1-a; 1977, vol. 65, fasc. 1.

31. M. Messant-Sirbaum, *Recenzie*, Balkin – Arhiv, 1979, Bd. 4.

32. M. Eminescu, *Despre cultură şi artă*. Ediţie îngrijită de prof. D. Irimia, Iaşi, Editura Junimea, 1970.

§ 7 LINGVIST DE NOTORIETATE ŞI MARE PRIETEN AL LIMBII ROMÂNE PROFESORUL RUBEN BUDAGOV – NONAGENAR (15.02.1910 – 17.08.2001)*

La 5 septembrie 2000 marele învăţat filolog Ruben Budagov a împlinit 90 de ani.

Este un savant lingvist de talie europeană, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Federaţia Rusă, doctor habilitat în filologie, profesor universitar şi fostul şef al Catedrei de Filologie Romanică de la Universitatea „M. Lomonosov" din Moscova, un bun cunoscător al limbii noastre şi fidel prieten al românilor de pretutindeni.

Omagiatul este bine cunoscut în mediul filologilor de pe toate meridianele ca un eminent specialist în lingvistica romanică şi generală, savant erudit şi poliglot (cunoaşte greaca veche, latina clasică, franceza, spaniola, italiana, româna, engleza, germana, rusa...), om cu cele mai alese trăsături sufleteşti: sinceritate, principialitate, consecvenţă, bunăvoinţă, deschidere spre tot ce e nou, respect şi înaltă preţuire pentru înaintaşi şi pentru colegii de breaslă.

După absolvirea Facultăţii de Limbi Străine a Institutului Pedagogic din or. Rostov-pe-Don, R. Budagov îşi face doctoratul la Universitatea din Petersburg sub conducerea vestitului romanist Vladimir (Feodorovici) Şişmariov, abordând cu succes probleme legate de lexicul limbii franceze. În anul 1947 îşi susţine a doua teză, de data aceasta de doctor habilitat, devenind totodată şi profesor titular al Catedrei de Filologie Romanică de la aceeaşi universitate. Din 1952 şi până în prezent locuieşte la Moscova, ocupând, la timpul respectiv, postul de şef al Secţiei de limbi romanice de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe şi şef al Catedrei de Filologie Romanică de la Universitatea „M. Lomonosov" din Moscova. Ultimul post l-a deţinut până în 1989 – data pensionării.

Pedagog strălucit, orator de excepţie şi polemist temerar, prof. Budagov, mai mult de cinci decenii, a ţinut cu succes (la cele două universităţi: din Petersburg şi Moscova) cursuri prestigioase legate de lingvistica generală, de filologia romanică, de istoria lingvisticii, de stilistică şi multe altele. A îndrumat munca de cercetare a sute de licenţiaţi, a cincizeci de doctori şi doctori habilitaţi în filologie.

---

* Profesorul R. A. Budagov a trăit 91 de ani şi 6 luni.

Un loc central în activitatea sărbătoritului îl ocupă cercetarea. De sub pana lui au ieşit circa 400 de lucrări, inclusiv 25 de monografii, manuale, broşuri, unele fiind traduse şi în alte limbi, inclusiv în limba română (a se vedea: *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, 1961, 513 pagini; *Problemele studierii limbilor literare romanice*, Bucureşti, 1962, 50 pagini ş.a.).

Aria de preocupări lingvistice şi filologice ale savantului R. Budagov este extrem de largă. Despre ea s-ar putea judeca chiar pornind numai de la titlurile unor monografii: *Dezvoltarea terminologiei politice franceze în sec. XVIII* (1940), *Cuvântul şi semnificaţiile lui* (1947), *Schiţe de lingvistică* (1953), *Saussure şi saussurianismul* (1954), *Studii de sintaxă a limbii române* (1958), *Problema studierii limbilor romanice literare* (1961), *Cercetări comparativ-semasiologice* (1963), *Problemele dezvoltării limbii* (1965), *Limbile literare şi stilurile limbii* (1967), *Istoria cuvintelor în istoria societăţii* (1971), *Limba, istoria şi contemporaneitatea* (1971), *Omul şi limba lui* (1974), *Ce este dezvoltarea şi perfecţionarea limbii?* (1977), *Lupta de idei şi direcţii în lingvistica timpurilor noastre* (1978), *Filologia şi cultura* (1980), *Scriitorii despre limbă şi limba scriitorilor* (1984), *Asemănările şi deosebirile dintre limbile înrudite* (1985), *Portrete şi lingvişti* (1988), *Cum vorbim şi cum scriem* (1988), *Dicţionarele explicative în cultura naţională a popoarelor* (1989) şi altele*.

La monografiile şi lucrările prof. Budagov s-au publicat recenzii favorabile în revistele de specialitate apărute la Moscova, Petersburg, Kiev, Bucureşti, Budapesta, Varşovia, Cluj, Berlin, Praga, Lvov, Montpellier, Bugotá, Paris, Bratislava, Saraievo, Chişinău etc.

Printre savanţii care şi-au expus opiniile referitor la opera ştiinţifică a profesorului R. Budagov întâlnim nume sonore din diferite ţări: E. Coşeriu, W. Feicher, W. Bahner (Germania), Gh. Stepanov, Iu. Stepana, T. Alisova, T. Repina, H. Arutiunova, A. Kasatkin, V. V. Vinogradov, T. Cerdanţeva, R. Piotrovski, L. Scvorţova, V. Golovanov, O. Ahmanova, V. Gak, I. Galperin, V. Iarţeva, I. Mucinik, M. Nemirovski, S. Barhudarov, I. Tomaşevski ş.a. (Rusia); E. Miehlak, Z. Hanusova, S. Ondrejovic, Z. Troisterova, O. Duchacec ş.a. (Cehia şi Slovacia); V. Pisani (Italia); Z. Szabo, Galdi ş.a. (Ungaria); A. Beleţki, V. Semcinski (Ucraina); Girardo Jose Jonquin Montes (Columbia); Boiangi Jivkov (Bulgaria); V. Makarov (Bielorusia); Al. Graur, B. Cazacu, Gh. Mihăilă, L. Onu, G. Vinţeler, C Otobâcu, E. Speranţia (România) ş.a.; N. Corlăteanu,

* O listă mai amănunţită a publicaţiilor omagiatului a se vedea la A. Ciobanu, *R. A. Budagov la 80 de ani*, în „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară” (A.Ş.M.), 1990, nr. 6, p. 91-99; Gh. Jernovei, *Filologul R. A. Budagov*, Chişinău, U.S.M., 1991; cartea: Р. А. Будагов, *Язык и речь в кругозоре человека,* Москва, 2000, p. 275-303; G. Mihăilă, *Profesorul R. A. Budagov despre unitatea şi specificul limbii române între limbile romanice*, în „Academica”, Anul X, 4 (112), Bucureşti, 2000 p.

S. Berejan, Gh. Cincilei, An. Ciobanu, I. Eţcu, I. Mocreac (Republica Moldova) etc.

Omagiatul nostru a semnat circa 370 de articole ştiinţifice, note, recenzii, rezumate, pe care le-a scris şi le-a publicat în limbile rusă, franceză, germană şi română, iar unele lucrări ale savantului (de exemplu: *Schiţe de lingvistică)* au fost traduse şi în limbile azeră, maghiară, chineză.

***

Un loc cu totul aparte în creaţia ştiinţifică a prof. R. Budagov îl ocupă studiul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească* (scris în colaborare cu prof. universitar Samuil Bernştein de la Universitatea „M.Lomonosov" din Moscova). În anii de înflorire a regimului totalitar, 1955-1956, R. Budagov a găsit tăria de caracter şi curajul civic de savant veritabil, scriind adevărul despre limba noastră. Fiind respins de revista moscovită „Вопросы языкознания", articolul lui R. Budagov a fost expediat la C.C. al P.C.U.S., de unde ajunge la C.C. al P.C.M. şi, desigur, pus la index. Peste mai mult de 30 de ani, neînfricatul redactor al revistei „Nistru" (actualmente „Basarabia"), Dumitru Matcovschi, poet de talent excepţional, luptător declarat şi consecvent pentru limba noastră cea română, intră în posesia materialului semnat de savanţii moscoviţi şi îl publică pentru întâia oară în nr. 11 al revistei (din 1988). Mai târziu, articolul a fost inclus şi în culegerea *Povară sau tezaur sfânt?* (Chişinău, 1989). În continuare vom aminti câteva idei de ordin principial din studiul numit, indicând paginile din culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*: „...unitatea de limbă româno-moldovenească s-a *cristalizat* încă din perioada de formare a *limbilor* romanice, opinia aceasta fiind recunoscută de toţi specialiştii care tratează problema în cauză" (350), „s-au irosit multe forţe şi mult timp pentru a se demonstra teza cum că moldovenii şi românii vorbesc *limbi romanice înrudite*, dar *diferite*" (356), „nu se poate să *sfâşiem* şi să separăm în mod artificial limba maternă a moldovenilor de cea a românilor" (357), „ştiinţa, la fel ca şi *statul*, nu este interesată în stabilirea unor delimitări artificiale între aceste limbi, al căror trecut istoric consfinţeşte unitatea lor" (360), „moldoveneasca şi româna nu sunt două limbi diferite, ci sunt o singură limbă, care are o structură gramaticală unitară şi un fond principal de cuvinte tot atât de unitar" (360).

Prof. R. Budagov consideră, pe bună dreptate, că „existenţa unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României şi Moldovei *nu poate leza nicidecum sentimentele naţionale ale poporului moldovenesc* (subl.n. – *A.C.*), după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât şi în Austria, nu lezează sentimentele naţionale ale poporului austriac, şi după cum spaniola unică şi portugheza unică, limbi naţionale în ţările Americii Latine, nu prejudiciază sentimentele naţionale ale popoarelor respective" (359).

Şi aceste adevăruri incontestabile, aceste axiome lingvistice au fost scrise acum 40 de ani, când pseudolingviştii naţionali şi transnaţionali (cei din şcoala sociolingvistică sovietică) şi ideologii bolşevismului, determinaţi de interese politice, nici nu doreau să audă de concluziile savanţilor-lingvişti, care încercau a numi deschis lucrurile aşa cum sunt. Mai mult chiar. Dacă cineva dintre filologii din Chişinău ar fi susţinut, în mod public, atunci, la 1956, cele scrise de către prof. R. Budagov, ar fi fost etichetat ca mare naţionalist burghez sau chiar ca „duşman al poporului" şi, desigur, ar fi fost izolat de societate. Savantul moscovit însă a avut curajul să pledeze *sine ira et studio* (fără mânie şi părtinire) pentru adevărul ştiinţific privind limba noastră cea română. Dar cei de la putere nu i-au dat ascultare, nu i-au publicat studiul, ci, dimpotrivă, l-au avertizat „să nu se amestece în treburile interne ale lingvisticii sovietice moldoveneşti".

Spre marea noastră tragedie naţională şi ruşine în faţa ştiinţei romanice internaţionale, situaţia din anii '60 se cam repetă în prezent prin legiferarea constituţională a glotonimului „limba moldovenească" – limbă de stat. Şi aceasta după ce *în chiar ultimii ani* (de la 1988 încoace) au avut loc zeci de simpozioane lingvistice, conferinţe, congrese, întruniri naţionale şi internaţionale la care s-au făcut apeluri, declaraţii, hotărâri, adresări etc. către conducerea Republicii Moldova cu cerinţa să se respecte adevărul ştiinţific şi istoric şi să se redea poporului limba lui adevărată – cea română, care, după afirmaţia marelui Eminescu, „este însăşi floarea sufletului etnic al românului".

În lumina celor spuse mai sus, prof. R. Budagov şi-a mai exprimat opiniile chiar şi în perioada luptei noastre pentru renaşterea naţională. E vorba de articolul *Despre situaţia lingvistică din Moldova* (ziarul „Învăţământul public" din 15 februarie 1990) şi în felicitarea *Vivat, crescat, floreat!* cu ocazia inaugurării revistei „Limba Română" (nr. 1, 1991). Vom cita *in extenso* dezideratul renumitului savant romanist, expus în adresarea sa de felicitare: „...aş vrea ca revista «Limba Română» să fie o publicaţie care să lupte cu perseverenţă pentru adevărul ştiinţific în domeniul filologiei române. Şi când spun *adevăr ştiinţific*, mă gândesc, în primul rând, la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănăţenii etc. – limba română. Acest adevăr *sine qua non* a fost călcat în picioare până nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au *inventat teoria* celor două limbi est-romanice diferite: limba română şi cea moldovenească. Dar specialiştii de seamă şi de bună-credinţă (în romanistică) n-au recunoscut niciodată aceste invenţii... aberante care au dus, în ultimă instanţă, la degradarea limbii vorbite în Transnistria şi Basarabia. Revistei «Limba Română» îi revine acum nobila misiune de a spune cititorului *tot* adevărul, de a-i întoarce pe cei rătăciţi la sânul limbii materne, de a le cultiva dragostea şi respectul

faţă de ea, de a-i îndemna s-o înveţe permanent şi asiduu, căci ea reprezintă un indicator al culturii generale a românului şi a naţunii române" (revista „Limba Română", nr. 1, 1991, p. 5).

Ataşamentul profesorului R. Budagov faţa de români şi limba lor, faţă de situaţia lingvistică generală din România şi Republica Moldova poate fi uşor demonstrat prin foarte multe acţiuni concrete ale savantului.

Vom menţiona unele din acestea: a) a abordat în profunzime probleme de sintaxă a limbii române într-o monografie aparte; b) în toate cercetările sale, în special în cele care au un caracter contrastiv-tipologic, autorul apelează şi la materialul faptic al limbii române, considerată pe bună dreptate, de către celebrul lingvist suedez Alf Lombard, ca al patrulea picioruş de la masa principalelor limbi romanice-surori: *franceza, italiana, spaniola*; c) a publicat o serie de studii privind tematica romanică şi românească în cele mai prestigioase reviste de specialitate din România şi din alte ţări europene; d) câteva cărţi ale profesorului R. Budagov au fost traduse din limba rusă în română şi publicate la Bucureşti; e) a colaborat la elaborarea unor lucrări de rezonanţă cu unii lingvişti din România şi din Republica Moldova. E vorba despre Gheorghe Mihăilă, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a României, doctor, profesor, Nicolae Corlăteanu şi Silviu Berejan, academicieni ai A.Ş.M., doctori habilitaţi, profesori universitari, Ion Mocreac, doctor conferenţiar ş.a.; f) a contribuit la pregătirea lingviştilor de înaltă calificare pentru România şi Republica Moldova, fiind conducător ştiinţific la tezele de doctorat ale lui Gh. Mihăilă (Bucureşti), Anatol Ciobanu (Chişinău), Gheorghe Jirnovei (Cernăuţi) ş.a.; g) a sprijinit pe toate căile doctoratele lingviştilor din Republica Moldova Silviu Berejan, Grigore Cincilei, Ana Bondarenco, Ion Mocreac etc.

În aceste frumoase zile, când ilustrul învăţat filolog Ruben Budagov a ajuns la venerabila vârstă de 90 de ani, am vrea să-i dorim, din tot sufletul, sănătate durabilă, dispoziţie tinerească, ani de viaţă activă întru prosperarea lingvisticii teoretice şi a celei aplicate, spre bucuria discipolilor, admiratorilor şi a sutelor de mii de cititori ai *întinsei* şi *deosebit de instructive opere budagoviene.*

Aş vrea să-i readresez Profesorului R. Budagov cele spuse de academicianul Lev Şcerba despre academicianul Vladimir Şişmariov, când savantul împlinise 65 de ani (31 martie 1940): „Este un mare erudit în filologie. Asemenea savanţi au rămas puţini. E ultimul «mohican» în acest domeniu" (vezi: *Рукописное наследие* В. Ф. Шишмарёва в архиве АН СССР.М-Л., 1965, p. 217).

Prezentat la 19.03.2001

Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova,
Seria „Ştiinţe filologice", vol. II, Chişinău, 2001, p. 16-19

§ 8 ACADEMICIANUL SILVIU BEREJAN – GRAMATICIAN
(în jurul unor probleme controversate de sintaxă)

Format în cadrul şcolii lingvistice a dascălului său universitar şi a patriarhului filologiei române din Republica Moldova, acad. Nicolae Corlăteanu, graţie unei munci titanice de autoinstruire prin lecturi abundente, prin contacte cu lingvişti de prestigiu de la Academia de Ştiinţe din ex-Uniunea Sovietică şi din multe centre universitare, începând cu 1956, cu mulţi lingvişti din România, Germania, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Italia, Franţa şi din alte ţări, Silviu Berejan a reuşit să-şi lărgească orizontul ştiinţific, să-şi formeze o doctrină lingvistică proprie, o viziune fundamentată şi concretă privitor la diferite ramuri ale ştiinţei despre limbă. Aşa se face că S. Berejan e unul dintre puţinii specialişti care a avut curajul şi pregătirea respectivă de a-şi spune cuvântul plin de autoritate în cele mai diverse domenii: lexicologia, lexicografia, semasiologia, metodologia, sociolingvistica, dialectologia, etimologia, istoria limbii, stilistica, cultura limbii materne, ortografia, ortoepia, punctuaţia etc.

Un loc cu totul aparte, deşi strâns legat de celelalte direcţii de investigaţie ale acad. S. Berejan, îl ocupă reflecţiile sale asupra gramaticii în sensul cel mai larg al termenului. În această ordine de idei monografia de primă tinereţe a savantului, teza lui de doctor în filologie, *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc* [1], rămâne în istoria lingvisticii naţionale ca un model de profunzime, de argumentare teoretică, aplicabilitate, de logică a expunerii celor mai complicate şi mai controversate situaţii din istoria infinitivului, în general, şi a celui românesc, în particular. Încă atunci, în anii '50, cercetătorul nostru respingea cu vehemenţă opiniile expuse de Fr. Miklosich, A. Selişcev, G. Rohlfs, Kr. Sandfeld, O. Densusianu, Th. Capidan, S. Puşcariu ş.a. cum că infinitivul românesc ar fi un împrumut sau un fenomen exclusiv balcanic şi că se poate vorbi de pierderea, dispariţia, reducerea lui din uzul actual. S. Berejan, raliindu-se la părerea acad. Vl. Şişmariov, considera că „mai potrivit pare a fi termenul «decădere a rolului infinitivului» în limbile balcanice" [1, p. 25].

În monografia nominalizată S. Berejan abordează cu lux de amănunte o serie de probleme dificile şi discutabile referitoare la infinitivul în limba română, printre care am putea aminti: evoluţia formei şi a funcţiilor infinitivului, caracteristicile diverselor categorii de infinitiv, infinitivul postverbal, infinitivul postnominal, infinitivul de pe lângă adverbele predicative etc. E de subliniat că multe teze şi postulate despre infinitiv ale autorului nu şi-au pierdut valoarea nici până în prezent, adică

după 35 de ani de la apariţia monografiei. Secretul constă în competenţa lingvistică a cercetătorului, în forţa lui intuitivă, în simţul lingvistic deosebit de dezvoltat, în larga documentare ştiinţifică, în sprijinul pe un bogat şi variat material faptic şi, în sfârşit, în facultatea de a face generalizările de rigoare.

Ferm convins că infinitivul ţine prin excelenţă de verb, autorul demonstrează în acelaşi timp şi natura ambiguă a acestui fenomen. În infinitivul nostru, scrie S. Berejan, „se încrucişează o serie întreagă de contradicţii: tema verbală şi flexiunea încremenită a unui caz oblic; prezenţa categoriei timpului, aspectului şi diatezei în lipsa categoriei genului, numărului şi persoanei; posibilitatea de a exprima diferite nuanţe modale în lipsa categoriei modului; capacitatea de a reda cele mai fine nuanţe semantice şi caracterul amorf al formei" [1, p. 13]. Autorul precizează: „Infinitivul cumulează în sine, pe de o parte, trăsături cauzate de geneza sa şi, pe de altă parte, trăsături căpătate în procesul unei îndelungate dezvoltări independente. Dar caracterul verbal în infinitiv prevalează în mod învederat, în timp ce trăsăturile care înrudesc infinitivul cu substantivul se nivelează, se manifestă din ce în ce mai rar" [1, p. 13].

Cele citate mai sus conţin tabloul general al infinitivului, specificul şi locul lui în sistemul gramatical al limbii române. Vorbind despre prepoziţia *a* „ca o particularitate a infinitivului românesc" [1, p. 31], S. Berejan o numeşte „semn morfologic distinctiv al acestuia, însoţitor permanent" [1, p. 33], arătând, totodată, că „o serie întreagă de limbi indoeuropene posedă prepoziţii preinfinitivale, care şi-au pierdut proprietăţile şi funcţiile primordiale, manifestând tendinţa de a se gramaticaliza pe lângă infinitiv" [1, p. 31]. În franceză, de exemplu, înaintea infinitivului poate fi plasată prepoziţia *de* având doar „caracterul unui resort gramatical cu singura funcţie de a reuni cele două idei (*il refuse de partir, j'évite de faire*)" [1, p. 31]. Şi mai puţin lipsită de expresivitate e prepoziţia *à* (*il aime à lire, il aspire à se perfectionner*). Ca simple semne gramaticale ale infinitivului sunt prepoziţiile *to* în limba engleză (*they want to go*), *zu* în limba germană (*der Leiter befahl die Arbeit zu beginnen*) ş.a.m.d.

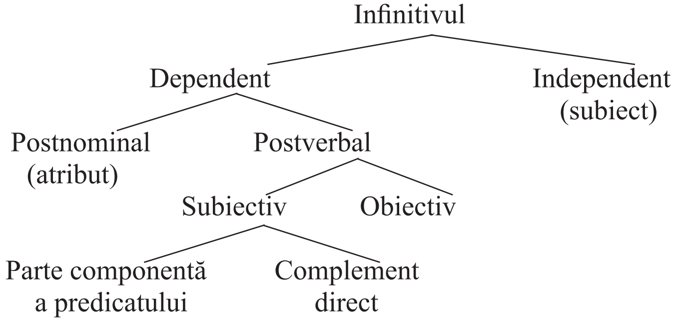
Revenind la infinitivul din dacoromână, autorul precizează că prepoziţia *a* „este parte organică, component morfologic al infinitivului" [1, p. 33] , fapt ce se sprijină pe următoarele constatări importante: (a) dacă infinitivul e folosit cu alte prepoziţii, acestea se vor plasa înaintea lui *a* (*am venit* ***pentru a*** *face ordine*); (b) între *a* şi verb nu pot fi intercalate alte cuvinte decât negaţia *nu* (*a nu auzi*), formele atone ale pronumelor personale (*a-l ajunge, a vă lăuda*), pronumele reflexive (*a se spăla*), adverbele *cam, mai, tot* (*începe a cam întârzia*); (c) în funcţie de subiect infinitivul românesc apare întotdeauna cu *a* (*A trăi înseamnă a lupta*), pe când în limba franceză, de pildă, în această funcţie infinitivul nu are nevoie de prepoziţii (comp.: *Vivre c'est lutter*).

După ce analizează o serie de situaţii în care infinitivul se poate utiliza şi

fără prepoziţia *a* (după verbul *a putea*, sporadic *a şti*; la viitorul indicativ; prezentul şi perfectul condiţional; în îmbinări de tipul: *nu-i ce mânca, am unde pleca, n-am ce citi* etc.), autorul conchide că „tipul *a* + infinitiv este, fără îndoială, o formaţie romanică, analogică altor construcţii prepoziţionale cu infinitivul. Desemantizarea completă a prepoziţiei *a* şi izolarea ei treptată pe lângă infinitiv ca parte componentă a acestuia este un fenomen romanic oriental şi mai concret – un fenomen caracteristic masivului romanic nord-dunărean” [1, p. 38].

Rafinatul simţ lingvistic şi marea forţă intuitivă l-au făcut pe cercetător să prezică „soarta” infinitivului în limba română. În ciuda afirmaţiilor făcute de unii savanţi că infinitivul cedează locul conjunctivului şi deci e pe cale de dispariţie, S. Berejan, cercetând uzul, ajunge la concluzia că „începând cu a doua jumătate a sec. XVIII şi în special în sec. XIX infinitivul îşi extinde din nou în mod simţitor sferele de întrebuinţare, de data aceasta datorită utilizării lui pe lângă substantive şi adjective şi posibilităţii de a se construi cu un număr mai mare de prepoziţii decât până atunci” [1, p. 48]. Afirmaţia este susţinută de opera artistică şi, mai ales, publicistică, lăsată de Al. Russo, N. Bălcescu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, M. Eminescu şi de atâţia alţi cărturari ai timpului. Aceşti mânuitori de condei erau foarte puternic influenţaţi de limbile romanice occidentale, în primul rând de limba franceză, unde infinitivul a fost şi rămâne în floare. Mai e ceva de adăugat: în perioada postbelică în România, dar mai ales în Republica Moldova, s-au efectuat foarte multe traduceri din limba rusă. Or, în această limbă infinitivul se foloseşte masiv în toate poziţiile posibile (de ex., *желание учиться, хочу есть, необходимо строить, есть куда поехать, жить – значит бороться* etc.). Traducătorii români se aflau mereu sub presiunea modelului rusesc şi de aceea pe alocuri mai „uitau”să substituie infinitivul prin conjunctiv.

Viziunea lui S. Berejan asupra infinitivului românesc ar putea fi prezentată în următoarea schemă

Vom comenta în mod succint doar unele ramificaţii din schema de mai sus a infinitivului.

Vorbind despre infinitivul independent, autorul subliniază în mod special că e vorba doar de o independenţă relativă, „fiindcă legătura lui cu elementul domi-

nant n-a dispărut complet” [1, p. 56]. De aici se trage concluzia că ar fi mai corect să se vorbească nu despre infinitive-subiecte, ci „despre infinitive ce ocupă locul subiectului sau suplinesc subiectul” [1, p. 56]. Susţinem această opinie a cercetătorului, adăugând că toate elementele unei propoziţii (sau ale unui enunţ) sunt foarte strâns legate unele de altele fie gramatical şi semantic, fie numai semantic. Ele se condiţionează în mod reciproc, substanţa unuia fiind compatibilă cu substanţa celuilalt sau celorlalte elemente componente ale propoziţiei. În *Băiatul a înhămat calul* primul substantiv apare în funcţie de subiect, iar al doilea în funcţie de obiect direct. E de ajuns să substituim verbul-predicat *a înhăma* prin *a speria (Băiatul a speriat calul)* şi situaţia devine ambiguă: ca nume de agent (*nomen agentis*) e posibil să fie atât primul, cât şi cel de-al doilea substantiv (comp.: *Băiatul a speriat calul* şi *Calul a speriat băiatul*). Anume intervenţia unei noi substanţe (verbul *a speria* în locul verbului *a înhăma)* a schimbat „coraportul de forţe” între cele două substantive, ele devenind apte a funcţiona concomitent şi ca subiecte, şi ca obiecte directe. Iată de ce suntem pe deplin de acord cu S. Berejan că utilizarea infinitivului în rol de subiect „nu e încă o dovadă de autonomie completă, deoarece apariţia lui e posibilă numai datorită prezenţei în propoziţie a unui cuvânt capabil a se îmbina cu dânsul şi a ocupa în îmbinarea formată poziţia de cuvânt regent” (1, p. 58].

E deosebit de productivă teoria pe care o promovează prof. S. Berejan despre *infinitivul subiectiv* (sau *tautoprosopic*) şi *infinitivul obiectiv* (sau *eteroprosopic*). E vorba că această delimitare se face pe principii funcţionale, şi anume: infinitivul subiectiv are un subiect comun cu verbul regent (de ex.: *încep a lucra, îndrăznesc a spune*), pe când infinitivul obiectiv întotdeauna are un subiect diferit de cel al verbului regent (de ex.: *rog a mă elibera, îţi poruncesc a veni*). Şi mai departe. Infinitivul subiectiv (sau tautoprosopic) e apt să funcţioneze şi ca parte componentă a predicatului verbal compus (de ex.: *încerc a traduce, am terminat a mătura*), şi ca obiect direct (de ex.: *îţi propun a veni, m-am decis a pleca*). Aceste două funcţii depind de natura semantico-morfologică a verbului regent. Dacă verbul în discuţie este un semiauxiliar (de mod sau de aspect), atunci infinitivul tautoprosopic va apărea în ipostază de parte componentă a predicatului, iar dacă regentul nu e un verb semiauxiliar, atunci infinitivul tautoprosopic va rămâne un veritabil complement. Se poate remarca faptul că unii lingvişti numesc cazurile similare în limba franceză ca *identitate referenţială de agent* (*J’essaie de partir*) şi *dualitate referenţială de agent* (*Je le fais travailler*) [2, p. 115]. Oricum, cercetătorul orientează just funcţia infinitivului dependent la semantica verbului regent, întrezărind o strânsă legătură între ele. Şi pe bună dreptate, deoarece „funcţia, după cum scria acad. Jerzy Kuryłowicz, depinde de contextul semantic (sau sintactic). În primul caz s-ar putea vorbi de funcţii primare, iar în al doilea caz – de funcţii secundare” [3, p. 411].

Infinitivul subiectiv, aderând la verbe modale, formează, în opinia lui S. Berejan, nişte construcţii „ce se comportă ca o singură parte de propoziţie, şi anume ca un predicat verbal compus, căci, deşi în îmbinări de felul acesta e vorba de două acţiuni [...], ele au un singur subiect şi verbul dominant, având funcţie de formant gramatical, adaugă doar o nuanţă modală suplimentară la sensul lexical de bază al îmbinării luate în ansamblu". În continuare, autorul precizează: „Important în asemenea îmbinări este însă nu faptul că subiectul *poate*, *ştie*, *încearcă*, *pare*, ci faptul ce poate (ştie ş.a.m.d.) să săvârşească, să realizeze, să ducă la îndeplinire; purtătorul acestui conţinut principal este anume infinitivul dependent ce aderă la verbul modal" [1, p. 77].

Cu infinitivul postverbal obiectiv situaţia e mai simplă: acesta, în mod constant, este eteroprosopic, adică îşi are un subiect diferit de cel al verbului regent şi, prin urmare, funcţionează exclusiv ca obiect direct (de ex.: *îi implora a veni; le ordonă a executa*). Autorul precizează: „Infinitivul obiectiv aderă numai la verbele care exprimă un act de voinţă, un imbold spre acţiune. Ele toate presupun prezenţa a două persoane: de la una porneşte imboldul îndreptat asupra alteia, ce urmează să efectueze sau să sufere acţiunea denumită de infinitiv" [1, p. 94].

În schema infinitivului (vezi supra) figurează şi infinitivul postnominal în funcţie de atribut (tip: *dorinţa de a învăţa*). Structura N + Prep (*de*) + V (inf. plin) e relativ recentă în limba română. Infinitivul latin nu cunoştea funcţia atributivă, aceasta redată fiind de gerundium: *ars amandi, modus vivendi* etc., ceea ce în limbile romanice de asfinţit „s-a tradus" prin aşa-numitul atribut infinitival prepoziţional (cu prepoziţia *de*). Comp.: fr. *l'art d'écrire,* it. *la maniera di scrivere,* sp. *Le modo de scribir.*

Limba română a împrumutat acest fenomen sintactic prin sec. XVIII-XIX din franceză, generând construcţia N + Prep *(de)* + Prep *(a)* + V sau, mai precis, N+ Prep *(de)* +V (inf. plin). Meritul lui S. Berejan constă în faptul că a stabilit (poate chiar pentru prima oară) grupurile de substantive (în fond, abstracte) care pot fi complinite de un asemenea atribut infinitival prepoziţional. Din seria acestora fac parte substantivele ce exprimă aptitudinea, capacitatea, dispoziţia de a efectua o acţiune, atitudinea volitivă, pasivă, emoţională faţă de acţiune, noţiuni etice etc., în total vreo zece grupuri tematice. E de menţionat că peste 15 ani după apariţia monografiei prof. S. Berejan, la Bucureşti profesorul Ion Diaconescu editează o amplă lucrare *Infinitivul în limba română* [4], unde delimitează cam aceleaşi grupuri semantice de substantive abstracte care cer o determinare infinitivală. În plus, faţă de colegul său chişinăuian, prof. Diaconescu exemplifică mai abundent fiecare grup semantic, enumerând mai mult cuvinte ce se încadrează în formula: substantiv + *de* + *a* + infinitiv [4, p. 178-183].

Dar să revenim la schema infinitivului propusă de S. Berejan. Din ea reiese foarte clar că autorul, încă în anii '50-'60, se plasa pe poziţiile lingvisticii funcţio-

nale, împărtăşind principiul onomasiologic în sintaxă. La baza delimitării funcţiilor sintactice ale infinitivului autorul pune criteriul logico-semantic şi cel funcţional, anticipând într-un anumit sens doctrinele lingvistice de mai târziu. Zicem astfel, pentru că în perioada actuală de dezvoltare a ştiinţei despre limbă, la analiza faptelor concrete la nivelul propoziţiei şi al frazei, deseori se dă prioritate principiului onomasiologic, şi nu celui semasiologic. Şi aceasta pentru că primul dă preferinţă materiei semantice, substanţei, funcţiei, pe când cel de al doilea împinge pe primul plan forma, raporturile pur gramaticale ce se stabilesc aprioric între elementele componente ale propoziţiei. Glosematicienii, descriptiviştii, generativiştii etc. se conduceau de principiul semasiologic, împărtăşind postulatul, depăşit în scurt timp, al lui Ferdinand de Saussure, că „limba este formă, şi nu substanţă... în limbă totul se bazează pe relaţii" [5, p. 154]. De aici a şi pornit atomismul, amentalismul, formalismul exagerat şi antisemantismul în studiile de sintaxă, tendinţa condamnabilă de a egala părţile de propoziţie cu părţile de vorbire.

Prof. S. Berejan, ca gramatist, încearcă să aplice principiul onomasiologic la identificarea funcţiilor sintactice ale infinitivului. Pentru cercetătorul nostru aspectul semantic, noţional penetrează toate nivelele limbii şi ne ajută foarte mult la conturarea frontierelor structurale ale fiecărei unităţi sintactice. Aşadar, între semantică şi sintaxă trebuie văzută o legătură indestructibilă. În această ordine de idei acad. Iurii Stepanov subliniază: „Sunt limbi cu o morfologie mai simplă sau mai complicată a verbului, cu o bogată sau absentă declinare a numelui, cu o morfologie puternică sau în general slab dezvoltată, dar nu poate să existe vreo limbă cu o semantică slab dezvoltată sau absentă. În orice limbă – de la Est sau de la Vest, literară sau agrafă, «cu tradiţii culturale» sau «primitivă», *semantica şi sintaxa vor fi întotdeauna suficient de dezvoltate în raport cu propriul lor sistem* (evid.n. – *A.C.*)" [6, p. 5]. În acord cu cele spuse de acad. Stepanov, profesorul Vl. Robu notează: „Astăzi [...] sintaxa şi semantica deţin locuri comune în cadrul lingvisticii generale şi aplicate contemporane" [7, p. 124].

În plan ontologic, acad. S. Berejan a reuşit să descrie, aproape în mod exhaustiv, îmbinările infinitivale „cu aspect modal" şi îmbinările infinitivale „cu caracter aspectual", stabilind pentru prima oară în lingvistica română din Basarabia grupurile de verbe modale (numite şi semiauxiliare de mod) şi cele aspectuale (numite şi semiauxiliare de aspect). Acceptând ideea că aceste îmbinări infinitivale constituie un tot întreg funcţional, autorul le delimitează totuşi după „gradul de fuziune a componenţilor îmbinării" şi conchide: „Dacă îmbinările infinitivale [...] modale exprimă două acţiuni ale aceluiaşi subiect, îmbinările aspectuale cu infinitiv exprimă doar o singură acţiune, dar în diferite faze aspective (ca acţiune ce a început, continuă sau a încetat a se săvârşi). De aceea şi rolul lor sintactic este determinat fără echivocuri. Ele toate sunt predicate verbale compuse" [1, p. 78].

Fireşte, la ora actuală, funcţia sintactică a îmbinărilor despre care este vorba aici trezeşte anumite dubii şi interpretări contradictorii [vezi 8, p. 195-208; 9; 10, p. 56; 11, p. 118; 12, p. 247; 13, p. 130; 14; 15, p. 62; 16; 17, p. 93] ce reflectă diversitatea de principii metodologice puse la baza analizei unuia şi aceluiaşi material faptic [18, p. 59-60]. Dar aceasta nu diminuează în niciun fel concepţia lingvistică generală a prof. S. Berejan privind natura morfo-sintactică a infinitivului în limba română. Ba mai mult chiar. Autorul rămâne fidel principiului onomasiologic şi la interpretarea altor structuri, cu modul indicativ, cum ar fi: verbul *a avea* + infinitiv *(am a lua, ai a cere*), verbul *a fi* + infinitiv (*nu ne era a învăţa, nu mi-i a face*), verbul *a(-i) veni* + infinitiv (*îi venea a râde*), verbul *a avea* + pronume relativ (*cine, ce*) sau adverb (*când, unde, încotro* etc.) + infinitiv (*am cu cine vorbi, aveau unde pleca* etc.). În toate cazurile enumerate primul component al îmbinării îşi modifică în mod radical sensul iniţial, dar continuă să arate marcherii gramaticali (persoana, numărul, timpul). Infinitivul, deşi nu posedă aceşti indici gramaticali, dar îi exprimă totuşi prin filiera primului element component al îmbinării binomice, deoarece, după cum afirmă Galina Zolotova, una dintre reprezentantele şcolii funcţionale ruse, „neexprimarea morfologică a categoriilor predicative de către infinitiv privind persoana, timpul, modalitatea se compensează prin limbajul sintactic" [19, p. 50].

S. Berejan menţionează, pe bună dreptate, încă un aspect specific al binomului $V_1 + V_2$ care ţine de data aceasta de proprietatea formal-substanţională a grupului infinitiv / conjunctiv. E vorba că „în îmbinările cu verbul *a fi* infinitivul nu poate fi înlocuit prin conjunctiv (comp. imposibilitatea construcţiei *mi-i să mănânc,* în loc de *mi-i a mânca*), pe când în cele cu verbul *a veni* substituirea e posibilă, limba admiţând construcţiile sinonime *îmi vine a plânge* şi *îmi vine să plâng*" [1, p. 76].

Infinitivul subiectiv, în funcţie de parte componentă a predicatului, îşi mai face apariţia în ceea ce numeşte S. Berejan „locuţiune infinitivală specifică", care „constă din forma pozitivă sau negativă a verbului *a avea* însoţită de un pronume relativ (*cine, ce*) sau de un adverb (*când, unde, cum, încotro* ş.a.) şi de un infinitiv fără prepoziţia *a* (tip: *am ce citi, n-aveţi unde pleca*). Construcţiile de felul acestora se încadrează în îmbinările verbale cu infinitivul subiectiv (în *n-ai când veni* atât acţiunea verbului constant *a avea,* cât şi a infinitivului *a veni* – au acelaşi subiect – *tu*)" [1, p. 85]. Autorul precizează că originea unor asemenea structuri infinitivale trebuie căutată nu atât în latina clasică, unde ele se construiau cu modul conjunctiv (de ex.: *Nescio quid agam* „nu ştiu ce să fac"), cât în latina vulgară, unde elementul al doilea al construcţiei apărea şi la infinitiv (de ex.: *Non habeo quid respondere* „n-am ce răspunde"). Construcţii similare celor menţionate putem găsi şi în limbile neoromanice „după verbele cu sens de «a şti» (fr. *Il ne sait que faire, Je ne sais que dire*; it. *non so che fare, non so come dire*; sp. *no sé que decir*; port. *nao tenho que*

dizer; rom. *nu ştiu ce zice*) şi de «a avea» (it. *non ho che fare*; sp. *no he que hacer*; fr. *je n'ai que faire de lui*; rom. *n-am ce face*)" [1, p. 88].

Care este funcţia sintactică a îmbinărilor examinate mai sus? Ca să răspundă la această întrebare, S. Berejan analizează mai întâi, sub aspect semantico-structural, fiecare component al îmbinării. Se constată, de exemplu, că în construcţii de tipul *am unde pleca* verbul *a avea* îşi pierde în mare măsură sensul primordial „habēre", având misiune centrală de a indica persoana ce urmează să realizeze acţiunea numită de infinitiv; adverbele (*unde, când, cum, încotro* etc.) precizează circumstanţele de realizare a acţiunilor; pronumele *cine* (fără prepoziţie) e apt a fi subiect al îmbinării (*are cine pleca*), iar pronumele *ce* – ca obiect direct (*am ce citi*). Cele arătate mai sus, în opinia profesorului S. Berejan, fac din structurile analizate „un întreg indivizibil", nişte „construcţii împietrite", nişte „îmbinări de cuvinte unitare din punct de vedere gramatical", care „îndeplinesc în propoziţie o singură funcţie sintactică – funcţia de predicat verbal compus" [1, p. 87, 89, 91].

E de notat, în această ordine de idei, că S. Berejan nu este de acord cu unii predecesori ai săi cum ar fi Al. Philippide, Kr. Sandfeld, H. Olsen, G. Weigand, G. Ivaşcu ş.a., care scriau că îmbinările de tipul *am ce face* trebuie interpretate ca „două propoziţii în care *am* este predicatul propoziţiei regente, iar infinitivul e predicatul secundarei atributive de loc, de mod, de timp" [1, p. 86]. Argumentele savantului chişinăuian împotriva disocierii îmbinărilor în cauză au fost invocate mai sus. Principala dovadă însă este cea de ordin semantic-funcţional, care eminamente ne conduce la ideea că structurile de tipul *am cu cine vorbi* constituie un tot întreg sintactic şi trebuie considerate în bloc ca predicate, şi nu ca două propoziţii.

În sprijinul concluziei la care a ajuns prof. S. Berejan am putea face referinţă şi la teoria despre aşa-zisul „complement predicativ", aplicată pe larg în gramatica engleză. Prin termenul de „complement predicativ" se denumeşte, în opinia lui John Lyons, „orice cuvânt sau grup (deosebit de verbul însuşi) care este un constituent obligatoriu al predicatului; de exemplu, obiectul unui verb tranzitiv (cf. *mingea* în *Ion a prins mingea*) sau numele predicativ pe lângă un verb copulativ (cf. *inginer* în *El devine inginer*). Complementul predicativ este cerut sintactic pentru a completa structura predicatului" [20, p. 265]. În această ordine de idei ar fi cazul să amintim că unii lingvişti tratează obiectul direct de pe lângă un verb tranzitiv drept o parte principală de propoziţie. Astfel doct. hab. în filologie Ion Eţcu, analizând enunţuri de tipul *Ion taie lemne*, consideră că substantivul *lemne* este „parte de propoziţie sistemigenă" [21, p. 17] şi participă la constituirea unei unităţi predicative trimembre. Prof. Vl. Admoni, în exemple din limba germană cum ar fi *Ich nehme den Koffer* „Eu iau geamantanul", găseşte că „*den Koffer* este, de fapt, complement, dar, în structura propoziţiei date, el devine concomitent un membru al *predicatului lărgit* (evid.n. – *A.C.*)" [22, p. 243].

Dacă analizăm construcţiile româneşti de tipul *am cu cine vorbi* prin prisma teoriei despre „complementul predicativ", expuse de John Lyons, observăm cu uşurinţă că niciun constituent al lor nu poate fi omis din îmbinare, căci ar face-o sinsemantică (comp. *am cu..., am cu cine..., am cu... vorbi..., am... cine vorbi* etc.). Chiar şi prepoziţia *cu* se dovedeşte a fi un component structural şi semantic extrem de necesar pentru a desăvârşi plenitudinea informaţională a îmbinării cu infinitivul fără *a*. Aşadar, fiecare element constructiv din cadrul îmbinărilor de tipul *am cu cine vorbi* poate fi denumit, după terminologia prof. John Lyons, „constituent nuclear obligatoriu" [20, p. 388]. Anume acest fapt ne face să privim construcţiile în discuţie ca nişte „predicate compuse", după terminologia lui S. Berejan [1, p. 91], „predicate angrenate", după terminologia lui P. Butuc [23], „blocuri sintactice", după terminologia lui A. Ciobanu [24].

În prezent unii lingvişti şi alcătuitori de manuale de limba română se declară împotriva interpretării ca predicate a îmbinărilor binomice V_1 (semiauxiliar) + V_2 (infinitiv, conjunctiv, supin), considerându-le ca unităţi sintactice dezmembrabile: verb+ complement, verb (predicat) + verb (predicat), adică două propoziţii.

Prof. S. Berejan încă cinci decenii în urmă a demonstrat foarte clar şi accesibil că aici nu e vorba de îmbinări verbale morfologizate, ci doar de nişte „construcţii analitice cu o oarecare tendinţă spre gramaticalizare" [1, p. 81]. Într-o propoziţie ca *Ion începe a citi* „nu e vorba de două acţiuni, ci de una singură, dar în diferite faze aspectuale" [1, p. 81], mai precis, de începutul acţiunii de bază de a citi (comp.: *Ion continuă a citi* = prelungirea acţiunii de a citi; *Ion a terminat de citit* = sfârşitul acţiunii de a citi). În asemenea situaţii se manifestă doar „o înclinaţie" spre consolidare gramaticală şi semantică a elementelor binomului predicativ. Dar, în acelaşi timp, subliniază autorul, trebuie să recunoaştem că „gradul de fuziune al componenţilor acestor îmbinări n-a ajuns încă la stadiul când ele ar putea fi considerate forme aspectuale ale verbelor, cu atât mai mult, cu cât verbul dominant n-a devenit încă element pur formal, auxiliar veritabil, ca în formele verbale propriu-zise (rus. *буду читать*; fr. *j'ai lu, j'avais lu*; rom. *voi citi, aş citi*), păstrându-şi sensul său lexical bine determinat [1, p. 82].

Autorul îşi dădea foarte bine seama că la analiza sintagmelor anunţate adică a binoamelor V_1 + V_2, e nevoie a se ţine seama de cele două nivele distincte – morfologic şi sintactic, de modalităţile exprimării lor şi, în ultimă instanţă, de faptul că „studierea semnificaţiei sistemice trebuie să se îmbine cu cea «substanţială», dar nu să i se opună" [25, p. 38].

Prof. S. Berejan susţine, pe bună dreptate, că între binoamele verbale modale (tip: *vreau a pleca, vreau să plec*) şi cele aspectuale (tip: *încep a citi, am terminat a traduce*) există un grad diferit de fuziune semantico-sintactică. În acest plan autorul remarcă: „coeziunea componentelor din îmbinările cu caracter aspectual e mult mai puternică decât în îmbinările infinitivale cu caracter modal

(*voiesc a şti, ştiu a cânta, îmi vine a pleca, am a citi*). În construcţiile aspectuale verbul regent e pe cale de a deveni un simplu formant gramatical, ele transformându-se treptat din îmbinare de forme în forme integre, identice formelor verbale perifrastice existente de acum în limbă” [1, p. 81]. În continuare se explică: „Îmbinările infinitivale examinate nu sunt altceva, prin urmare, decât expresia sintactică a categoriei morfologice de aspect, după cum şi îmbinările infinitivale cu caracter modal exprimă, în anumite cazuri, în chip sintactic, categoria morfologică a modului” [1, p. 82].

Concluzia de ordin aplicativ, care se face în urma examinării binomului V_1+V_2, rezidă în faptul că atât îmbinările infinitivale modale, cât şi cele aspectuale funcţionează în propoziţie ca predicate verbale compuse [1, p. 77-78]. Tocmai de această concluzie, cu care, de altfel, au fost anterior – prin anii 1960-1985 – de acord asemenea lingvişti ca Iorgu Iordan, Al. Graur, Valeria Guţu Romalo, Ion Coteanu, Finuţa Asan şi mulţi alţii, astăzi unii specialişti se dezic de ea, văzând aici un prea mare „amestec” al semanticii în sintaxă. Pentru aceşti lingvişti gramatica (în special sintaxa) trebuie să se bazeze pe raporturi, pe formă şi să fie asemantică, atomară.

Adoptându-se asemenea viziuni, se dă uitării misiunea magistrală a sintaxei, aceea de a exterioriza prin filiera enunţurilor (propoziţiilor) gândurile şi sentimentele omului. Vorbind, individul nu face altceva decât sintaxă, adică îşi organizează într-un anumit chip şi îşi sonorizează gândirea, iar aceasta din urmă este legată în modul cel mai direct cu semantica şi semnificaţia unităţilor componente ale enunţului. L. Tesnière scria: „Sensul reprezintă, în ultimă instanţă, raţiunea de a exista a structurii sintactice” [26, p. 12]. Şi într-adevăr, cum ar putea transmite fragmente de mesaje şi mesaje întregi structurile sintactice (atât cele elementare, cât şi cele mai complexe), dacă ar fi golite de semantică? Avea perfectă dreptate profesorul francez Émile Benveniste, care scria că „în secolul al XX-lea lingvistica intră într-o nouă fază de dezvoltare, cea de a treia, când nu filozofia limbii, nu evoluţia formelor (gramaticale) determină obiectul lingvisticii, ci, mai întâi de toate, realitatea imanentă a limbii... Structura funcţională alcătuieşte elementul-cheie al lingvisticii” [27, p. 23]. Binoamele verbale infinitivale (cu nuanţă modală şi aspectuală) de care s-a ocupat S. Berejan reprezintă anume nişte *structuri funcţionale* şi de aceea trebuie interpretate ca alcătuind un tot predicativ, ale cărui elemente sunt coagulate, în primul rând, în plan semantico-funcţional.

După ferma noastră convingere, semantica generează şi cimentează structurile sintactice, şi nu invers. În sprijinul celor enunţate am putea invoca o foarte rezonabilă opinie a profesorului Ion Diaconescu şi anume că sensul este un factor de coeziune sintactică, după cum organizarea structurală este un factor de coeziune semantică [17, passim].

Credem că cele relatate despre infinitiv, în prezentul material, dau câştig de cauză lingviştilor care, alături de S. Berejan, au pledat şi pledează pentru o analiză sintactică nedezmembrată a binoamelor V_1 (semiauxiliar) + V_2 (infinitiv) în limba română.

* * *

Ca gramatician, prof. S. Berejan a participat la scrierea unor manuale de limba română pentru şcolile medii şi cele superioare din Republica Moldova. În calitate de coautor şi coredactor el apare pe coperta următoarelor manuale: *Limba moldovenească: Sintaxa. Manual pentru clasele IX-X* (1957); *Curs de limbă moldovenească literară contemporană: Sintaxa. Manual pentru instituţiile de învăţământ superior* (1959); *Gramatica limbii moldoveneşti: Fonetica. Morfologia. Manual pentru clasele V-VI* (1962); *Curs de gramatică istorică a limbii moldoveneşti. Manual pentru instituţiile de învăţământ superior* (1964); *Limba moldovenească, vol. I. Manual pentru şcolile pedagogice* (1970, ed. a III-a, 1986) etc.

Odată cu încadrarea profesorului S. Berejan în munca didactico-ştiinţifică de elaborare a manualelor de limbă română, s-a simţit un suflu înnoitor în modul de dozare şi expunere a teoriei gramaticale predate în şcolile de toate gradele. Se ştie că în anii imediat postbelici (1945-1955) în paginile manualelor, scrise de altfel într-un limbaj rutinar, incolor şi chiar infect, se constata o puternică influenţă a manualelor de limba rusă. Unii autori chişinăuieni, din dorinţa de a se ţine cât mai aproape de manualele ruseşti, recurgeau la formulări inadecvate graiului nostru, la ajustări pripite de material faptic pentru nişte reguli gramaticale străine limbii române, la calchieri de termeni etc. Poate unul dintre cele mai mari merite ale prof. S. Berejan ca autor de manuale este că a curăţat Grajdurile lui Augias, a expulzat din paginile gramaticilor timpului de tristă faimă termenii rebarbativi ca: *împrejurări, cuvinte şi propoziţii introduse, construcţii gerundivale, propoziţii povestitoare, propoziţii întrebătoare, propoziţii de strigare, împrejurare de ţel, împrejurare de pricină, sămnul strigării, sămnul întrebării, împrejurare de îngăduire, propoziţie de îngăduire* şi multe alte caraghioslâcuri de felul acestora. Cu mult curaj, îndrăzneală şi responsabilitate civică prof. S. Berejan a luptat şi a convins Ministerul Învăţământului şi editurile să accepte o terminologie argumentată ştiinţific şi folosită în toate limbile romanice. Astfel, au fost repuşi în circulaţie termenii gramaticali consacraţi, respectiv: *complemente circumstanţiale, cuvinte şi propoziţii incidente, construcţii gerunziale, propoziţii enunţiative, propoziţii interogative, propoziţii exclamative, complement circumstanţial final (de scop), complement cauzal, semnul exclamativ, semnul interogativ, complement circumstanţial concesiv, propoziţie concesivă* ş.a.

Mai mult decât atât, în manualele sale, prof. S. Berejan a reorientat studiul gramaticii (ca „un factor de bază în dezvoltarea gândirii logice a elevilor”, M. Eminescu, ca „sângele şi sufletul limbii”, B.-P. Hasdeu) spre tradiţia seculară a şcolii naţionale româneşti, spre succesele lingvisticii din Ţară, spre comoara inepuizabilă de fapte de limbă înmagazinate în splendida operă a clasicilor noştri, căci dacă e adevărat că gramatica ne învaţă a scrie şi a vorbi corect o limbă, cum o putem face în baza unor exemple inadecvate sub aspectul corectitudinii verbale?

Concepţia profesorului S. Berejan asupra gramaticii s-a implementat adânc în cercetările numeroşilor săi discipoli (căci în Republica Moldova există o Şcoală lingvistică a academicianului Silviu Berejan), în alte lucrări ştiinţifice: monografii, studii, articole, în manualele de limba română pentru şcolile de toate gradele, devenind astfel un bun al nostru comun.

Lingvistul S. Berejan s-a aflat mereu pe linia întâi a vieţii filologice din Republica Moldova. De la el (sau cu, fireşte, concursul lui activ) au pornit cele mai multe renovări, în spiritul timpului, în lingvistica română de prin părţile noastre. Avem în vedere perfecţionarea substanţială a normelor ortografice, ortoepice şi punctuaţionale din 1957, 1961, 1990, revalorificarea clasicilor literaturii române, scrierea şi publicarea unui şir de dicţionare bilingve (mai ales, ruso-române şi româno-ruse), alcătuirea după principii absolut noi, elaborate de prof. S. Berejan, a dicţionarului explicativ al limbii moldoveneşti (DELM) în două volume, editarea pentru prima oară în spaţiul românesc a unui dicţionar etimologic al limbii române, publicarea unor extrem de actuale materiale de cultivare a limbii, lupta neînfricată, începând cu 1988, pentru triumful cunoscutei triade: limba de stat, identitatea glotică moldo-română (unitatea limbii române), alfabet românesc, participarea cea mai activă la întocmirea Legislaţiei lingvistice (Legea cu privire la limba de stat; Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi Legea cu privire la revenirea la grafia latină), organizarea unor serii de conferinţe ştiinţifice naţionale şi internaţionale privind adevărul ştiinţific despre istoria limbii şi a poporului nostru (despre glotonimul „limba română” şi etnonimul „poporul român”) etc.

Pentru prodigioasa sa activitate de cercetare şi didactică, pentru mulţimea de studii publicate (monografii, articole, manuale, broşuri, rezumate etc.) de o incontestabilă valoare ştiinţifică, pentru participarea activă la cele mai prestigioase întruniri lingvistice naţionale şi internaţionale (congrese, conferinţe, simpozioane, colocvii, mese rotunde etc.), pentru intransigenţa şi incoruptibilitatea sa civică (de Om al Cetăţii şi de *Vir doctissimus*), pentru dăruirea totală pentru discipolii pe care îi îndrumează şi-i călăuzeşte în ştiinţa limbii, academicianul şi profesorul universitar Silviu Berejan e înalt apreciat de opinia publică din Republica Moldova şi de către lingvişti de prestigiu din multe ţări europene.

REFERINŢE

1. С. Бережан, *Контрибуций ла студиул инфинитивулуй молдовенеск,* Chişinău, 1962.

2. Valentina Agrigoroaiei, Paula Gherasim, *Catégories grammaticales et contrastivité,* Iaşi, 1995.

3. Е. Курилович, *О методах внутренней реконструкции* // Новое в лингвистике, Moscova, 1965.

4. Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română,* Bucureşti, 1977.

5. Фердинанд де Соссюр, *Труды по языкознанию,* Moscova, 1977.

6. Ю. С. Степанов, *Имена. Предикаты. Предложения,* Moscova, 1981.

7. *Semantica şi sintaxa*, Sub redacţia lui I. Coteanu şi L.Wald, Bucureşti, 1981.

8. C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată,* Iaşi, 1979.

9. Gh. Neamţu, *Predicatul în limba română,* Bucureşti, 1986.

10. Gh. Neamţu, *Elemente de analiză gramaticală,* Bucureşti, 1989.

11. Aurel Nicolescu, *Probleme de sintaxă a propoziţiei,* Bucureşti, 1996.

12. Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române,* Bucureşti, 1968.

13. Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări,* Bucureşti, 1973.

14. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1978.

15. Vasile Şerban, *Sintaxa limbii române,* Bucureşti, 1964.

16. Ion Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziţie,* Bucureşti, 1990.

17. Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale,* Bucureşti, 1989.

18. Anatol Ciobanu, *Unele principii ale concepţiei filozofico-lingvistice a profesorului Eugeniu Coşeriu şi aplicarea lor*, „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară”, 1996, nr. 5.

19. Г. А. Золотова, *О синтаксической природе современного русского инфинитива*, Филологические науки, 1979, nr. 5.

20. John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică.,* Bucureşti, 1995.

21. Ion Eţcu, *Studiu epistemologic asupra propoziţiei în limba română:* Referat pentru obţinerea titlului ştiinţific de doctor habilitat în filologie în baza lucrărilor publicate, Chişinău, 1997.

22. В. Г. Адмони, *Типология предложения*, Исследования по общей теории грамматики, Moscova, 1968.

23. Petru Butuc, *Predicatul angrenat în limba română:* Autoreferatul tezei de doctor în filologie, Chişinău, 1995.

24. Anatol Ciobanu, *Sintaxa şi semantica,* Chişinău, 1987.

25. А.Г. Григорян, *Некоторые проблемы системного и исторического изучения лексики и семантики*, Вопросы языкознания, 1983, nr. 4.

26. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale,* Paris, 1959.

27. Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, Moscova, 1974.

„Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară”, 1997, nr. 3, p. 50-61

§ 9 ACADEMICIANUL SILVIU BEREJAN – *PRIMUS INTER PARES*

Pe Silviu Berejan l-am cunoscut la U.S.M. în 1951, când era în ultimul an de studii la Litere, iar eu în primul an. Avea o anumită demnitate a atitudinii, un *modus eloquendi* aparte, cu o forţă de convingere ieşită din comun, sociabil, sări-tor la nevoie, respectuos şi bun la inimă.

Îmi dau prea bine seama că nu-mi este deloc uşor să vorbesc despre academicianul Silviu Berejan şi aceasta din două motive:

a) pentru că este un savant cu renume mondial;

b) pentru că îl cunosc din anii de studenţie la U.S.M. şi am fost prezent la ascensiunea sa impetuoasă pe scara ştiinţei, activităţii socioculturale, pedagogice, publicistice etc.

Silviu Berejan a fost *primul* la studii în cadrul Facultăţii de Istorie şi Filologie a U.S.M., *primul* la studii doctorale (şi-a scris teza în termen, fapt pentru care a fost premiat), *primul lingvist care şi-a susţinut teza la Chişinău,* U.S.M., în anul 1956 (până atunci, N. Corlăteanu, F. Cojuhari, A. Borşci, V. Soloviov şi I. Mocreac îşi susţinuseră tezele la Kiev şi Moscova); *primul* şi, de fapt, unicul din Republica Moldova membru de onoare al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan” din Bucureşti al Academiei Române.

Fiindcă există o excelentă şi foarte detaliată *Bibliografie „Acad. Silviu Berejan”* (Bălţi – Chişinău, 2005, coordonator Gh. Popa), voi trece peste datele din Curriculum Vitae, relevând doar unele calităţi pur omeneşti ale marelui dispărut.

Ca cercetător al problemelor de gramatică, semantică, lexicologie, sociolingvistică etc., polemiza, dacă era cazul, propunea noi soluţii, deschidea noi orizonturi de interpretare a fenomenelor analizate. Lingvistul Silviu Berejan era bătăios şi tăios, pentru că „grammatici certant” zicea încă Horatius, însă orice discuţie în contradictoriu era înscrisă într-un cadru decent. Acelaşi poet roman mai scria „Est modus in rebus” (Este o măsură în toate).

Prof. E. Coşeriu mărturisea că şi-a început activitatea de lingvist prin a face recenzii la monografii de prestigiu şi a polemiza pe alocuri cu doctrinele susţinute acolo. În felul acesta a fost observat şi invitat cu timpul la catedră.

Acad. Silviu Berejan a fost un om completamente dedat ştiinţei, iar un asemenea savant, după cum se ştie, respectă opinia lui Platon „a spune lucrurile aşa

cum sunt”; tocmai din această cauză, pe timpul regimului totalitar era deseori considerat „persona non grata”.

Pe la noi se zice „gura tăcută umblă nebătută”, dar Silviu Berejan nu tăcea şi de aceea i s-ar potrivi varianta modificată a dictonului amintit, care ar suna cam în felul următor: „gura netăcută umblă bătută”.

Prof. Silviu Berejan, pe timpuri de restrişte, a pledat deschis pentru:

a) editarea clasicilor literaturii române;

b) reforma ortografiei, care ne obliga să scriem şi să spunem *ţavă, samă, zamă, mulţămesc, bunăzâua, minută, poemă* etc.

c) alfabetul latin (revenirea la adevărul ştiinţific privind limba şi istoria neamului nostru);

d) cultivarea limbii, respectarea normelor literare;

e) identitatea lingvistică moldo-română etc.

Acestea şi multe alte „ieşiri” ale profesorului Silviu Berejan, „nesancţionate” de puternicii timpului, i-au făcut pe aceştia să nu-l promoveze pe linie academică, să nu-1 avanseze: 17 ani doctorul habilitat Silviu Berejan a aşteptat să fie ales membru corespondent al A.Ş.M. (1972-1989). (Cu membru titular a mers mai uşor: a fost ales peste 3 ani, în 1992, pentru că se schimbaseră timpurile, se prăbuşise regimul vechi.)

Savantul Silviu Berejan nu s-a umilit în faţa şefilor, nu a umblat cu mâna întinsă după onoruri, avantaje, ci a muncit, îmbrăzdând adânc în solul lingvisticii (în special, al lexicografiei, semasiologiei, cultivării limbii), urmând dictonul lui Vergilius „labor omnia vincit” şi vorba lui Lucian Blaga „sapă, frate, sapă / până ai să dai de apă!”.

N-aş putea să nu-l citez în această ordine de idei pe marele filolog Eugeniu Coşeriu, care într-un interviu (vezi „Revista filozofică”, 1997, nr. 1-2, p. 163) mărturisea: „Eu nu am cerut niciodată nimic nimănui. Norocul în cazul meu a venit foarte târziu. La alţii a venit mai devreme, dar asta nu m-a demoralizat”.

Omul şi Savantul Silviu Berejan avea un stil *sui-generis*: şi în comportament, şi în vestimentaţie, şi în dialoguri interminabile pe care le întreţinea (oriunde, oricând şi cu orişicine), şi în felul de a scrie (avea un stil inconfundabil).

Naturalistul şi scriitorul francez din sec. XVIII Georges Buffon spunea: „Stilul este omul”, iar scriitorul şi filozoful român Lucian Blaga, vorbind de stil în plan larg, sublinia: „Stilul e mediul permanent, în care respirăm chiar şi atunci, când nu ne dăm seama... stilul e în adevăr o foiţă, care ne ţine legaţi, care ne pătrunde şi ne subjugă” (*apud* O. Drimba, *Filosofia lui Blaga*, Bucureşti, 1994, p. 30).

Stilul academicianului Berejan se vedea în toate, în felul în care îşi îndruma doctoranzii, în care citea, redacta un articol, o disertaţie, un autoreferat, orice

manuscris. Cu creionul în mână şi cu o răbdare de invidiat „repara" tot ce era nereuşit fixat pe hârtie.

Tot din registrul „stil Berejan" făceau parte şi întârzierile (la şedinţe, în special). Toţi colegii ştiau aprioric că profesorul Berejan mereu întârzie (il est en retard!). Dar aceasta i se permitea. Acad. Silviu Berejan era un om bun şi mărinimos, gata să ajute pe cei ce i se adresează; nu purta pică nici chiar pe unii care, poate, îl ofensau pe nedrept.

„Ura este iarna inimii" – spunea Victor Hugo, iar domnul academician purta în piept o inimă mare şi „bună ca pâinea cea caldă" (I. Creangă).

Nu se poate susţine, fireşte, că academicianul Silviu Berejan nu se mânia, nu se supăra uneori. Dar nu era ranchiunos. Focul supărării i se potolea repede.

Cunoscutul filolog şi diplomat german Wilhelm von Humboldt (1767-1835), fondatorul Universităţii din Berlin (1809), ne-a lăsat următoarea strofă:

Mânia la oamenii cei buni
Se naşte moartă,
La cei deştepţi dureaz-o zi
La semidocţi durează luni
Şi-o viaţă-ntreagă la nebuni!

(Strofa e plasată chiar la intrarea în Universitatea berlineză).

Ei bine, acad. Silviu Berejan era prea înţelept, prea inteligent şi prea iertător ca să fie mâniat pe cineva un timp mai îndelungat.

B.-P. Hasdeu scria că un savant filolog trebuie să lase după el, „un copil, o casă şi o carte". Ei bine, regretatul acad. Silviu Berejan a lăsat 2 copii (o fiică şi un fecior de toată frumuseţea şi demnitatea), o casă plină de cărţi şi manuscrise ce emană cultură şi civilizaţie şi, în sfârşit, peste 420 de titluri de lucrări scrise *manu propria* (monografii, manuale de limbă română, de lingvistică generală, broşuri, articole ştiinţifice, articole de cultivare a limbii etc.) Acad. Silviu Berejan a arat adânc pe ogorul lingvisticii naţionale (şi nu numai!), elaborând opere de rezistenţă (şi de referinţă), din care se vor inspira încă multe generaţii de filologi „întru creşterea limbii româneşti şi-a Patriei cinstire"(Ienăchiţă Văcărescu).

Amintirea acad. Silviu Berejan se va păstra veşnic vie în memoria rudelor, a apropiaţilor, a discipolilor (direcţi şi indirecţi), a mii de studenţi care i-au ascultat prelegerile şi a tuturor celor care vor să înveţe a vorbi, a scrie, a simţi şi a gândi româneşte.

Revista „Akademos", 2007, nr. 4 (8), p. 76-77

§ 10 SAVANT DE TALIE EUROPEANĂ: BORIS CAZACU (15.01.1919 – 24.08.1987)

Parafrazând cunoscutul dicton cronicăresc „Nasc şi în Moldova oameni”, putem afirma că nasc şi-n Basarabia lingvişti. După marele Eugeniu Coşeriu, considerat pe drept cuvânt „lingvist al secolului XX”*, profesorul Boris Cazacu este a doua somitate în „lumea filologică” din Ţară şi din Europa, a cărei activitate în cercetare, în munca universitară şi de organizare a ştiinţei s-a desfăşurat cu mare succes pe parcurs de mai bine de patru decenii (de prin 1945 până în 1987).

Provenit din satul Zberoaia, Nisporeni, învaţă la Liceul „Al. Donici” din Chişinău (1929-1937), apoi absolveşte, în 1943, Facultatea de Litere şi Filozofie din Bucureşti. După terminarea studiilor universitare, munceşte ca asistent (1947), şef de lucrări (1947), conferenţiar (1951) şi profesor (1961) la Facultatea de Limbă şi Literatură Română a Universităţii din Bucureşti. În 1963 este ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din România.

Ca lingvist, Boris Cazacu s-a format în preajma şi sub ochii unor celebrităţi de talia academicienilor Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Tudor Vianu, Alexandru Graur, Ion Coteanu şi mulţi alţii. Contactul cu aceşti inegalabili maeştri a lăsat o amprentă adâncă asupra activităţii ştiinţifice a compatriotului nostru, asupra conceptului metodologic şi metodelor concrete de investigare în materie de limbă.

În această ordine de idei menţionăm că basarabeanului nostru i-a zâmbit norocul şi în viaţa familială: soţia sa, doamna Tatiana Slama-Cazacu, e tot savant şi a devenit astăzi o autoritate pe scară europeană în domeniul psiholingvisticii sau psihologiei limbajului. Profesor universitar doctor Tatiana Slama-Cazacu a publicat în câteva limbi de mare circulaţie numeroase lucrări capitale, în care se ocupă de studiul psihologic al limbajului, de mecanismul psihic al acestuia, demonstrând în ultimă instanţă că limbajul este o formă de manifestare a psihicului uman.

* * *

În cele ce urmează vom încerca să analizăm, foarte succint desigur, opera ştiinţifică rămasă de la dr. prof. univ. Boris Cazacu, pe care năprasnica moarte l-a smuls din rândurile noastre în august 1987, producând o pagubă irecuperabilă pentru ştiinţa şi cultura naţională.

Prof. Boris Cazacu a rămas în lingvistica românească mai ales ca o notorietate în domeniul dialectologiei şi istoriei limbii literare. Ca dialectolog pasionat,

a întreprins numeroase investigaţii pe teren în scopul anchetării şi fixării particularităţilor de grai şi dialectale din multe zone geografice ale ţării. Cele auzite din gura vorbitorilor de limba română în timpul unor asemenea „expediţii" i-au servit cercetătorului ca un preţios material pentru comentarii lingvistice şi pentru generalizări teoretice. Astfel au apărut o serie de studii cu tematică dialectală, conţinând idei şi concluzii care au devenit cu timpul omniprezente în uzul specialiştilor. Vom menţiona unele dintre ele. În articolul *Noţiunea de interdialect* se subliniază că pe teritoriul dacoromân se înregistrează unele forme de comunicare ce se situează între aspectul standard (literar) şi cel regional al limbii. Această formă de comunicare poate fi numită *interdialect*, ea reprezentând „o fază intermediară a procesului istoric al integrării dialectelor în limba naţională" (B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, 1966, p. 40). Autorul citează numeroase elemente lexicale şi gramaticale ce ţin de interdialect.

În baza unui bogat material faptic, savantul a relevat importanţa informaţiei de ordin lingvistic şi extralingvistic pe care un teoretician o poate obţine de la „vorbitorul obişnuit", adică de la un *nonlingvist*. Acesta din urmă „nu are întotdeauna o atitudine indiferentă faţa de mijloacele verbale prin care se realizează concret *hic et nunc* comunicarea". Ba mai mult chiar, nonlingvistul, în diferite circumstanţe, sesizează „particularităţile de vorbire ale interlocutorilor săi", e apt să înţeleagă „nuanţele stilistice ale diverselor fapte lingvistice, precum şi aplicarea lor adecvată în cadrul relaţiilor sociale" (B. Cazacu, *Despre reacţia subiectului vorbitor faţă de fenomenul lingvistic,* „Studii de dialectologie română", Bucureşti, 1966, p. 47).

Cele constatate de B. Cazacu prezintă un deosebit interes, mai ales că există şi opinia cum că omul neinstruit nu-şi controlează felul de exprimare, el „vorbeşte cum pasărea cântă" (prof. rus A. M. Peşcovski). Materialele culese şi comentate de conaţionalul nostru infirmă această concluzie pripită.

Dintre multe studii privind dialectele, subdialectele şi graiurile limbii române, impecabil argumentate şi excelent ilustrate, amintim aici *Despre dinamica limitelor dialectale*, *Denumirile româneşti ale ficatului şi ale plămânilor după ALR (studii de vocabular)*, *Lexicul dacoromân (Trăsături specifice şi arii lexicale)* ş.a. A participat activ la elaborarea unor lucrări colective de anvergură privind dialectologia, fiind director al *Noului atlas lingvistic pe regiuni – Oltenia* (I, 1967; II, 1970; III, 1974; *Texte dialectale*, 1970; *Glosar dialectal – Oltenia*, 1967), al *Noului atlas lingvistic pe regiuni. Muntenia – Dobrogea* (Texte dialectale – Muntenia, I, 1973; II, 1975). A colaborat la *Atlas linguarum Europae. Introduction*, Amsterdam, 1975; *Premier questionnaire*, Amsterdam, 1976.

Ampla activitate de dialectolog a profesorului B. Cazacu le-a permis doamnelor Jana Balacciu şi Rodica Chiriacescu să afirme că studiile savantului în domeniul numit au contribuit „la dezbaterea problemelor referitoare la repartiţia dialectală a limbii române, limitele dintre dialecte, criteriile de delimitare şi caracterizare a lor" (vezi Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicţionar de lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1978, p. 93-94).

După cum am relatat chiar de la început, prof. Boris Cazacu s-a ocupat intens şi de problemele ce ţin de istoria limbii române literare. A scris o serie de studii în acest sens, bine cunoscute şi înalt apreciate de specialişti. Împreună cu academicianul Al. Rosetti şi dr. Liviu Onu a scris şi a editat monumentala lucrare *Istoria limbii române literare* (vol. I, *De la origini până la începutul sec. al XIX-lea*, ed. I, 1959; ed. II, Bucureşti, 1971).

În această operă colectivă de mare prestigiu învăţatul de origine basarabeană îşi expune viziunea asupra unor probleme de ordin metodologic, cum ar fi: raporturile dintre istoria limbii române literare şi istoria literaturii, limba literară şi limba literaturii artistice; caracterul normativ al limbii literare; limba şi stilul scriitorilor; periodizarea istoriei limbii române literare ş.a. Urmează apoi un compartiment foarte important – „Epoca veche", în care este abordată apariţia scrisului în limba română, raporturile dintre limba literară şi limba folclorului, însemnătatea tipăriturilor lui Coresi pentru impunerea graiului din nordul Munteniei şi sudul Ardealului ca bază a limbii române literare, cărturarii epocii şi preocupările teoretice pentru problemele limbii literare; discuţiile cu privire la originea limbii şi a poporului român, conştiinţa unităţii poporului român ş.a.

În această ordine de idei ar trebui amintit că prof. Boris Cazacu a fost permanent preocupat de problemele legate de latinitatea limbii române, de originea romanică a structurii ei şi a fondului lexical, de influenţa latină asupra scrisului românesc ş.a. Se ştie că mulţi lingvişti au demonstrat continuitatea funcţionării limbii latine pe teritoriile dacice începând cu momentul cuceririi Daciei de către împăratul roman Marcus Ulpius Traianus în anul 106 e.n. Iar mult mai târziu, pe parcursul secolelor, în Principatele româneşti se deschideau şi funcţionau şcoli de latinie. Astfel, Iacob Despotul Eraclide a fondat pe la 1563 la Cotnari (în preajma Iaşilor) „Şcoala latină" după modelul acelora pe care le văzuse în Italia, Franţa, Grecia. Acelaşi lucru l-au făcut domnitorii din ambele principate – Petru Şchiopu (1574-1579; 1582-1591), Vasile Lupu (1634-1653), Matei Basarab (1632-1654), Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Constantin Mavrocordat (domn al Munteniei şi al Moldovei în repetate rânduri, sec. XVIII), Grigore Ghica Vodă (de asemenea domn al Munteniei şi al Moldovei în sec. XVIII) ş.a. Pentru feciorii de boieri moldoveni şi munteni se creeau condiţii de instruire în limba latină – limbă de comunicare a oamenilor învăţaţi din Europa Medievală. În acest plan nu e lipsită de interes nici mărturisirea unui misionar franciscan stabilit cu traiul la Iaşi. În anul 1603 el nota că în capitala Moldovei „toată floarea boierimii vorbeşte latineşte şi mulţi dintre dânşii... sunt foarte învăţaţi" (T. Diaconescu, *Elemente sintactice latine în cronica lui Gr. Ureche,* „Anuarul de lingvistică şi istorie literară". Tomul XX, Iaşi, 1969, p. 36). Printre aceşti boieri învăţaţi care vorbeau curent latina era şi Miron Costin. Prof. B. Cazacu a semnat un studiu special, de mare valoare teoretică, intitulat „Influenţa latină asupra limbii şi stilului lui Miron Costin" (B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei,* Bucureşti, 1960, p. 83-110).

Cunoscând la perfecţie latina pe care a învăţat-o într-un colegiu iezuit la Bar, Costin a fost influenţat de această limbă în scrierile sale.

Drept reflexe ale influenţei latine asupra sintaxei lui Costin putem nota: răspândirea construcţiilor participiale corespunzătoare participiului conjunctiv şi ablativului absolut din latină (*Eşiţi leşii la câmpu... au izbutit...*); utilizarea pronumelui relativ, în locul celui demonstrativ, la începutul unei fraze (*care* daruri foarte au plăcut lui sultan Suleiman); omiterea negaţiei *nu*, atunci când e precedată de *nici* (*nici* este şagă a scrie ocară vecinică); nerespectarea topicii în sensul plasării verbului precedent la sfârşitul propoziţiei ca şi în limba latină (iară de tot răsipă acestor oarde a face *n-au putut*); recurgerea la fraze mari, arborescente, împodobite cu paralelisme, paranteze etc. O influenţă latină puternică se înregistrează şi în vocabularul lui Miron Costin.

Încheindu-şi studiul, B. Cazacu scrie: „Forma internă – sistemul general de organizare al mijloacelor de expresie la Miron Costin – poartă pecetea culturii lui latine" (B. Cazacu, *Studii de limbă literară...*, pag. 110). Dezvoltând această concluzie a savantului, putem spune fără riscul de a exagera că toată structura limbii române actuale poartă amprenta latină şi neoromanică, deşi conţine şi elemente împrumutate din alte limbi.

O trăsătură distinctă a personalităţii profesorului Boris Cazacu a fost angajarea curajoasă şi directă în dezbaterea celor mai controversate şi deseori delicate probleme de lingvistică generală şi romanică. În timpul discuţiilor, admirabilul savant se plasa, de regulă, pe poziţii sănătoase ce reflectau adevărul ştiinţific obiectiv şi nu speculaţiile conjuncturiste dictate de conducerea antinaţională a fostului P.C.R.

Să trecem la unele exemplificări.

În perioada imediat postbelică, când unii pseudosavanţi din România comunistă au încercat să conteste caracterul predominant latin al limbii române, Boris Cazacu (pe atunci abia la început de carieră profesională) a ripostat cu toată fermitatea, chiar în ciuda faptului că se angaja într-o polemică riscantă cu autorităţi de talia lui Al. Graur ş.a. (vezi art. *Despre unele influenţe succesive latine şi slave în limba noastră*, „Contemporanul" nr. 6, 25 oct. 1946). Cu argumente incontestabile, el a dezvoltat teza susţinută anterior de mulţi lingvişti de bună credinţă că limba română „e continuarea limbii latine vorbite în provinciile orientale ale Imperiului Roman" şi că influenţa slavă „nu a atins sistemul închis al limbii române (în special morfologia, care constituie trăsături caracteristice ale unei limbi)". A spune acest adevăr *sine qua non* pe timpurile reacţiei comuniste de la vremea respectivă echivala cu a-şi complica existenţa, a chema asupra sa focul stăpânirii promoscovite şi a acoliţilor ei.

Prof. B. Cazacu şi-a exprimat opiniile şi în problema ce ţine de apariţia scrisului în limba română şi a împrejurărilor care au determinat acest epocal eveniment. După părerea cercetătorului, şi înainte de 1521 (data elaborării primului text scris în limba română, dar cu grafie veche slavă *Scrisoarea boierului Neacşul din Câmpulung către Hans Benkner, judele Braşovului*) au mai fost încercări de a

scrie româneşte „pentru nevoi particulare" (Boris Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură veche*, Bucureşti, 1964, p. 7; cf. şi I. Gheţie, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, 1985, *passim*). E vorba de unele menţiuni păstrate de la sfârşitul secolului al XV-lea. Chiar şi *jurământul* omagial făcut de Ştefan cel Mare la Colomeea regelui Cazimir al Poloniei ar fi fost tradus din româneşte („ex valahico") în latineşte, ceea ce arată, în opinia savantului, că „a existat un concept în limba română al acestui text" (B. Cazacu, *op. cit.,* p. 8).

O altă problemă litigioasă în care s-a pronunţat B. Cazacu e legată de datarea începuturilor limbii române literare. Altfel spus: *Când a apărut limba română literară?* La această complicată întrebare s-a răspuns foarte diferit.

Unii lingvişti împing data formării românei literare cu mult înaintea apariţiei scrisului în această limbă, considerând creaţiile populare (folclorul) drept model de limbă literară. Aşadar, se admite că ar fi existat limba română literară cu mult înaintea apariţiei primelor texte scrise. Alţi lingvişti consideră că limba literară s-a format în perioada constituirii naţiunii româneşti, adică prin secolul al XIX-lea, mai ales în a doua jumătate a lui, cînd s-au consolidat normele literare la toate nivelurile limbii.

Prof. Cazacu îşi expune o altă opinie privind această problemă. El consideră că începuturile limbii române literare trebuie situate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, legate fiind de prodigioasa activitate de traducător şi tipograf a diaconului Coresi (c. 1510 – c. 1581). Limba traducerilor lui Coresi, bazată pe graiurile din sud-estul Transilvaniei şi din Ţara Românească, avea un caracter oarecum supradialectal, stând la baza consolidării treptate a normei unice literare. În secolele XVII şi XVIII, scrie cercetătorul bucureştean, cultura „încetează a mai fi un apanaj al bisericii", iar limba scrisă „începe a se elibera de sub canoanele textelor religioase, apropiindu-se tot mai mult de limba vorbită a poporului" (Boris Cazacu, *op. cit.,* p. 11). Prin urmare, începuturile limbii române literare trebuie căutate nu în sec. al XIX-lea (după cum procedează mulţi învăţaţi, inclusiv acad. Iorgu Iordan), ci cu aproximativ trei secole mai devreme. În acest sens prof. Cazacu scrie: „Deosebirea dintre punctul de vedere al acad. Iorgu Iordan şi punctul nostru de vedere constă în faptul că pe când acad. I. Iordan consideră limba română literară mai ales ca un rezultat, noi suntem de părerea că ea trebuie considerată şi studiată ca un *proces*, în dezvoltare" (Boris Cazacu, *op. cit.,* p. 23-24). Limba literară a rezultat după o îndelungată muncă a cărturarilor munteni, moldoveni, ardeleni etc. în vederea selectării, ordonării şi unificării materiei dialectale brute de lexic, morfologie, sintaxă etc., pentru a propune forme unice supradialectale, accesibile românilor de pretutindeni şi deci apte a constitui norma literară. Opinia profesorului Cazacu este acceptată şi astăzi de foarte mulţi specialişti din ţară şi din străinătate.

În anii '60-'70 a fost lansată ideea cercetării limbii şi stilului unor opere mai reprezentative ale scriitorilor consacraţi. Concomitent a apărut şi întrebarea: ţine sau nu această problemă de competenţa lingviştilor şi de cercul lor de preocupări? Părerile sunt împărţite. Mulţi considerau (şi mai consideră până în prezent) că

lingvistul e dator să studieze numai aspectul comunicativ-informativ al limbii, fără a avea vreo atribuţie la aspectul expresiv-afectiv. Profesorul B. Cazacu respinge acest punct de vedere, scriind că lingviştii sunt obligaţi a evidenţia şi a exprima scrupulos nu numai ceea ce este general în limbă şi se întâlneşte în toate scrierile, ci şi particularul, adică aspectele individuale ale limbii cutărui sau cutărui scriitor, căci „anume ele pot să ne ajute a înţelege generalul" (p. 41). Limba şi stilul marilor maeştri ai cuvântului „merită să fie studiate pentru prestigiul social de care se bucură operele acestora, pentru răspândirea pe care o au în public; ele constituie modele de exprimare literară ale cărei elemente sunt predate şi explicate în instituţiile de învăţământ şi sunt recomandate prin presă, radio, teatru etc." (p. 43).

Fireşte, savantul consideră, pe bună dreptate, că este foarte importantă studierea la nivel lingvistic a textelor vechi, deoarece faptele prezente acolo ne pot explica originea şi modul de evoluţie a formelor din limba actuală; ne pun în lumină modul în care s-a format şi s-a impus limba literară, ne dezvăluie unele laturi din istoria vieţii sociale, economice şi culturale a poporului nostru (p. 61).

Pentru a-i convinge pe adversarii săi că lingviştii pot şi trebuie să se ocupe de cercetarea limbii şi a stilului unor opere artistice, B. Cazacu a efectuat el însuşi cu mare succes studii de acest fel. Dintre ele menţionăm lucrările *Consideraţii asupra limbii şi stilului din **Nicoară Potcoavă*** de Mihail Sadoveanu şi *Câteva aspecte ale stilului din romanul **Desculţ**.*

Cercetătorul abordează o serie de probleme legate de măiestria scriitoricească a lui M. Sadoveanu, cum ar fi: evoluţia limbii şi a stilului acestui mare vrăjitor al cuvintelor de la romanul *Şoimii* la romanul *Nicoară Potcoavă*, rolul elementelor specifice folclorului şi vorbirii populare în scrierile sadoveniene, esenţa stilului oral şi actualizării dramatice, utilizarea unor procedee ale artei narative şi descriptive (valoarea stilistică a imperfectului, a diminutivelor, a onomatopeelor, a adjectivelor demonstrative ş.a.m.d.). Se ajunge la concluzia că Mihail Sadoveanu „posedă deplină cunoştinţă a valorilor expresive ale limbii actuale şi ale celei vechi", iar romanul *Nicoară Potcoavă* „reprezintă ultima cucerire a prozei româneşti în arta povestirii istorice" (p. 192).

Analizând limbajul romanului lui Zaharia Stancu *Desculţ*, Boris Cazacu constată aici procedeul fragmentării frazei în unităţi mai mici, aşezate, de regulă, în alineate aparte, ceea ce conduce la izolarea vizuală şi la o pauzare mai pronunţată între propoziţii. Scriitorului îi vin în ajutor şi semnele de punctuaţie, deoarece utilizarea lor *ad hoc* pentru a izola unele propoziţii sau chiar părţi de propoziţii „face ca, în loc de o singură idee dominantă, să se contureze mai multe" (p. 199). În felul acesta atenţia cititorului este îndreptată spre conţinutul fiecărei propoziţii. S-a constatat de asemenea că Z. Stancu manifestă o predilecţie pentru fraza paratactică, scurtă, fără jonctive. Propoziţiile subordonate „se întâlnesc rar, predomină propoziţiile independente-reduse la esenţial" (p. 209). În romanul *Desculţ* se pot uşor observa şi multe alte procedee artistice folosite de autor, inclusiv interferenţa dintre stilul exprimării în proză şi stilul creaţiei în versuri. Tocmai acest fapt îi

permite profesorului Cazacu să afirme că „sistemul de organizare a mijloacelor stilistice ale prozatorului Stancu poartă amprenta poetului Stancu” (p. 213).

O altă problemă extrem de importantă şi discutată în lingvistica românească a fost cea a coraportului dintre limbă şi dialect. Unii lingvişti, printre care şi acad. Al. Graur, exagerând rolul factorului istorico-politic şi social (în detrimentul celui genealogic şi structural), ajunseseră a afirma că latina orientală s-a scindat în cinci limbi romanice diferite: *istroromâna, meglenoromâna, aromâna, dacoromâna şi moldoveneasca.* Prof. Cazacu demonstrează că, în problema enunţată, Al. Graur ş. a. comit erori de ordin metodologic: se neglijează complet criteriul lingvistic structural, iar „întregul eşafodaj al raţionamentului e construit în vederea conformării faptelor la teorie” (B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, 1966, p. 60). Mai mult decât atât, se dă uitării şi ceea ce se numeşte *conştiinţa* apartenenţei purtătorilor unui idiom la o anumită comunitate lingvistică. Numeroase şi incontestabile sunt faptele „care dovedesc voinţa populaţiei romanice sud-dunărene de a se integra în comunitatea românească...” (*op. cit.*, p. 29). Autorul ajunge la justa concluzie că idiomurile romanice sud-dunărene prezintă nişte „dialecte de tip divergent” care în urma unui întreg concurs de împrejurări „n-au reuşit să se constituie în limbi de sine stătătoare, capabile să răspundă tuturor necesităţilor intelectuale ale vieţii moderne; dimpotrivă, ele sunt pe cale de a dispărea sub presiunea limbilor străine înconjurătoare” (p. 32).

Trebuie să subliniem faptul că punctul de vedere al profesorului Boris Cazacu asupra problemei limbă – dialect s-a dovedit a fi just. Lingviştii români, în lucrările de ultimă oră, afirmă că limba română are patru dialecte: *dacoromân, aromân, meglenoromân şi istroromân.* Dialectul dacoromân (nord-dunărean) este cel mai evoluat în raport cu celelalte trei dialecte (sud-dunărene), reprezentând chiar ceea ce numim limba română, idiom unitar înţeles fără dificultăţi de către munteni, moldoveni, ardeleni, olteni, bănăţeni etc. (Şt. Giasu, *Dialectele limbii române*, „Limba Română”, 1991, nr. 2, Chişinău, p. 69-70). Cât priveşte idiomurile aromân, istroromân şi meglenoromân, ele sunt nişte dialecte pe cale de dispariţie.

* * *

Dr. prof. univ. Boris Cazacu a mai fost un minunat organizator al muncii de cercetare ştiinţifică şi un pasionat propagator al limbii române în ţară şi în străinătate. De-a lungul anilor îl vedem director al Centrului de Cercetări Fonetice şi Dialectale al Academiei de Ştiinţe din România (1970-1974), redactor responsabil al revistelor „Fonetică şi dialectologie” (din 1970), „Limbă şi Literatură” (din 1972), redactor responsabil adjunct la „Revue roumaine de linguistique” (1964), membru al Comitetului de redacţie al revistei „Lingua e stile” (Bologna, Italia), secretar general al Societăţii Române de Lingvistică Romanică (1959), preşedinte ai Societăţii de Ştiinţe Filologice (1968), secretar, apoi vicepreşedinte al Federaţi-

ei Internaţionale de Limbi şi Literaturi Moderne (din 1975), membru al Societăţii de Lingvistică Romanică din Strasbourg (1979), *Société de linguistique* din Paris (1963), Societas lingvistica Europa (1968), al redacţiei pentru Atlas linguaram Europae (1968), director al cursurilor de vară şi al colocviilor ştiinţifice organizate de Universitatea din Bucureşti la Sinaia (1960-1972).

Pentru a propaga limba română în ţările din Europa de vest, prof. Boris Cazacu a scris în colaborare cunoscutul manual de limba română *Cours de langue roumaine à l'usage des étudiants étrangers* (Bucureşti, 1969), din care au învăţat şi continuă să înveţe mii de admiratori ai limbii noastre.

Notă: În 1993 a fost inaugurat în orăşelul Nisporeni Liceul teoretic „Boris Cazacu". La festivitatea deschiderii luceului a participat soţia savantului, venerabila lingvistă, cunoscută departe peste frontierele României, doamna Tatiana Slama Cazacu. În octombrie 2008 a fost dezvelit şi instalat în incinta liceului un frumos şi adecvat bust al profesorului Boris Cazacu, operă executată de talentatul sculptor chişinăuian Tudor Cataraga. La ambele evenimente a participat şi autorul acestor rânduri.

* * *

Remarcabilul şi talentatul lingvist basarabean Boris Cazacu nu mai este printre cei vii din august 1987... Şi cât de mult s-ar fi bucurat, dacă ar fi ajuns să audă despre renaşterea naţională din Republica Moldova şi să ia parte la Revoluţia română din iarna lui 1989!.. Acum ar fi avut posibilitatea să-şi revadă meleagurile natale, rudele şi prietenii abandonaţi din cauza urgiei regimului bolşevic. Ne-ar fi bucurat cu noi lucrări valoroase de lingvistică română, romanică, generală etc.

REFERINŢE

* Vezi grupajul de materiale la rubrica „Nume mari ale culturii şi ştiinţei naţionale. Eugeniu Coşeriu" în revista „Basarabia" nr. 3, 1992, p. 114-126; cf. şi I. Dumeniuk, N. Mătcaş „Eugen Coşeriu în interpretarea unor lingvişti sovietici", în revista „Limba Română", nr. 2-3, Chişinău, 1992.

** Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1955, p. 127; vezi şi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă. Bucureşti, 1960, p. 311. Subliniem că acad. Al. Graur ulterior s-a dezis de ideea eronată cum că „moldoveneasca" ar fi o limbă aparte, diferită de cea română. Asupra acestei chestiuni s-a revenit în Republica Moldova, în 1988-1989, în timpul discuţiilor purtate referitor la adoptarea legilor cu privire la statutul limbii de stat şi la revenirea la grafia latină. Zeci de autori (lingvişti, scriitori, oameni de cultură) au demonstrat absurditatea „teoriei" inspirate de regimul stalinist privind existenţa aşa-zisei limbi moldoveneşti, diferită de limba română. A se vedea culegerile: *Povară sau tezaur sfânt?*, Chişinău, 1989 şi *O luptă, o suferinţă şi...*, Chişinău, 1989; De asemenea, monografia: Ion Dumeniuk, N. Mătcaş, *Coloana infinită a graiului matern*, Chişinău, 1990.

Revista „Basarabia", nr. 1, 1993, p. 178-184

§ 11 VALERIU RUSU – UN CELEBRU ROMANIST BASARABEAN ÎN FRANŢA

Despre viaţa şi cercetările ştiinţifice ale ilustrului nostru basarabean profesorul Valeriu Rusu se ştie foarte puţin la baştina sa (vezi Iulius Popa, *Basarabeanul de la Aix* // L.A., 8 august 1991; *Eminescu în (Provincie) Provence* // L.A., 7 noiembrie 1991 şi *Echos poétiques de Bessarabie* // L.A., 13 august 1992). În studiul de faţă vom elucida noi aspecte şi detalii. Considerăm necesară această investigaţie cu atât mai mult, cu cât, fiind la un stagiu de documentare ştiinţifică în Franţa, am avut prilejul să contactăm cu Domnia Sa.

Născut la 9 septembrie 1935 în familia lui Vasile Rusu (zis Colac) din Sauca şi Daria Rusu (născută Secară) din răzeşescul Niorcani (astăzi ambele sate intră în componenţa raionului Donduşeni), Valeriu urmează şcoala primară în satul Mihăileanca (pe malul Nistrului), unde i se mutaseră părinţii. Dar nu a absolvit-o, căci în 1944 părinţii lui, de frica deportărilor, s-au refugiat peste Prut. Soţii Rusu nu erau bogaţi (Vasile fiind funcţionar de stat în domeniul cultivării tutunului, iar Daria – casnică), dar amintirea represaliilor din 1940 i-a făcut să-şi părăsească locurile de baştină, salvându-şi viaţa şi eventuala carieră a celor doi feciori: Vadim şi Valeriu. În România, Valeriu intră la Liceul „Mihai Viteazul” din Bucureşti.

După absolvirea liceului, în 1953 se înscrie la Facultatea de Litere a Universităţii „C. I. Parhon” din Bucureşti, aici avându-i ca dascăli pe academicienii Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Tudor Vianu, George Călinescu, pe profesorii Boris Cazacu, Tache Papahagi ş.a.

După încheierea studiilor universitare (1958), tânărului specialist i s-a propus un loc de cercetător ştiinţific la Centrul de Fonetică şi Dialectologie al Academiei. Totodată, V. Rusu ţine şi cursuri universitare. În 1969 devine şef al Secţiei de dialectologie (la acelaşi Centru) şi tot atunci îşi susţine cu brio doctoratul cu tema Graiul din nord-estul Olteniei, avându-l ca îndrumător ştiinţific pe acad. Al. Rosetti. Teza a văzut lumina tiparului sub formă de monografie în anul 1971.

Fiind un talentat cercetător ştiinţific şi un excelent pedagog, i se acordau mereu burse şi sejururi peste hotare în vederea documentării, perfecţionării propagării limbii şi culturii române, a stabilirii unor relaţii de lucru cu savanţii romanişti din cele mai prestigioase centre universitare din Europa. Astfel, în 1965 obţine o bursă de 3 luni la Toulouse, la profesorul Jean Séguy; în 1965-1966 este invitat ca lector de limba română la Universitatea din Belgrad; în 1970-1971, ca

lector de limba română la Universitatea din Provence; în 1971-1974, în calitate de conferenţiar (maître de conference) asociat la Universitatea din Provence şi membru al Consiliului Ştiinţific al UER de limbi romanice; în 1987-1988, ca lector de limba română; în 1988-1989, în calitate de *maître* de limbi străine la aceeaşi Universitate; în 1989-1991, ca profesor asociat la Universitatea din Provence; membru al Consiliului Ştiinţific al UER ERLAOS; director de teze la limba şi literatura română; şef al Departamentului de limbă română; de la 1 octombrie 1991, ca maître de conference de limba română şi, din octombrie 1995, ca profesor la Universitatea din Provence.

Doctorul în filologie Valeriu Rusu a participat cu substanţiale comunicări la numeroase congrese, colocvii, conferinţe, simpozioane naţionale şi internaţionale. Vom numi doar câteva dintre ele: Congresul Internaţional al Lingviştilor (Bucureşti, 1967); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică (Bucureşti, 1968); Colocviul Naţional al CNRS privind Atlasele Lingvistice Franceze Regionale (Strasbourg, 1971); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică (Quebec, 1972); Colocviul Franco-Român de Dialectologie (Aix-en-Provence, 1974); Congrés International d'Etudes Occitanes (1975); Aniversarea a 150-a a naşterii lui Frederic Mistral (Maillane, 1975); Congresul Internaţional de Sociolingvistică (1981, Frankfurt/Main); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică – (Aix-en-Provence, 1983), Al XVII Convegno di Studi Dialettali Italiani (Nicosia, Sicilia, 1987); Congresul Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romană (Santiago de Compostella, 1988); Congresul Internaţional de Traduceri şi Editare de Literatură (Bucureşti, 1995) etc.

Prof. V. Rusu a fost membru al Societăţii de Lingvistică Romanică (Paris – Strasbourg); membru al Asociaţiei Felibrilor (du *Félibrige*); membru al Societăţii Internaţionale de Dialectologie şi Geolingvistică; membru al Academiei de Ştiinţe, Litere, Agricultură şi Artă din Aix-en-Provence (înfiinţată în 1849) ş.a.

Ajuns la frumoasa vârstă a bilanţurilor – 60 de ani –, 40 dintre care au fost consacraţi cercetării ştiinţifice şi „dăscălirii" în şcoala superioară, profesorul Valeriu Rusu e în plină ascensiune, munceşte extrem de prodigios, e doldora de planuri şi lucrări – în curs de elaborare.

Putem afirma cu toată certitudinea că urma lăsată de reputatul om de ştiinţă e foarte adâncă. A scris şi a publicat circa 300 de lucrări, inclusiv 23 de cărţi (printre care câteva monografii), studii, articole, rezumate, recenzii, prezentări, eseuri, cronici etc. Aceste lucrări au văzut lumina tiparului atât în Ţară, cât şi peste hotarele ei.

Aria preocupărilor ştiinţifice şi didactice ale profesorului V. Rusu este foarte largă. Vom menţiona doar unele direcţii.

A. **DIALECTOLOGIA**

Acestui interesant şi dificil domeniu al ştiinţei lingvistice V. Rusu i-a consacrat toată viaţa, cercetând cu mare pasiune vorbirea vie a românilor din Ţară şi de peste hotare. Vom semnala câteva lucrări de mare rezonanţă: *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, t. I-V (1967-1984); *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica* (monografie), 1971; *Introducere în studiul graiurilor româneşti* (1977); *Dialectologia generală* (în limba italiană; Bologna, 1985). Această din urmă lucrare a avut deja cinci ediţii, considerându-se (în Italia şi în alte ţări) una dintre cele mai reuşite în privinţa tratării unor probleme generale de dialectologie, cum ar fi: definiţia disciplinei, istoria ştiinţei dialectologice, chestiuni de metodă şi de tehnică a anchetării pe teren, dialectologia sincronică, diacronică, structurală; corelaţia dintre limba scrisă (standard) şi cea vorbită; coraportul dialectologiei cu alte discipline lingvistice şi cu ştiinţele limitrofe (etnografia, folclorul, antropologia etc.), polimorfismul ş.a.

Nu pot fi trecute cu vederea nici unele lucrări de dialectologie scrise în colaborare sau sub conducerea prof. V. Rusu precum *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român pe regiuni* (în colaborare), 1963; *Graiurile – componentă a patrimoniului cultural popular* (sub conducerea lui V. Rusu), 1983; *Harta sonoră a graiurilor româneşti* (în colaborare); *Tratat de dialectologie românească* (coordonator), 1984. Tratatul este o operă de sinteză a dialectologilor români, o lucrare de referinţă, ea conţinând 940 de pagini (text, 177 hărţi, bibliografie, indice de autori, rezumat). Profesorul Rusu e prezent în volum cu câteva capitole de ordin metodologico-teoretic şi aplicativ: raportul dialectologie – geografie lingvistică; ariile lingvistice în perspectivă evolutivă (diacronică); consideraţii asupra locului, datei şi condiţiilor în care au intervenit diferite etape ale fărâmiţării dialectale a domeniului romanic, cu referinţe speciale la limba română; consideraţii asupra structurii dialectale a limbii române; criterii pentru explicarea formării limbii române şi a poporului român din perspectiva geografiei lingvistice şi a geografiei umane.

În Tratat, ca şi în alte lucrări, prof. V. Rusu optează pentru unitatea de limbă a românilor de pretutindeni, ceea ce conduce la ideea incontestabilă a unităţii naţionale a purtătorilor acestei limbi. Citind cele scrise de autor, îţi dai seama cât de eronate sunt opiniile ideologilor roşii despre formarea în Basarabia istorică a unei limbi literare „noi” cu denumirea „limba moldovenească”. Cercetările basarabeanului Valeriu Rusu au răsturnat această năstruşnică „teorie” încă în anii ’60-’70!

De domeniul dialectologiei ţin şi o serie de articole semnate de V. Rusu. Vom menţiona unele dintre ele: Despre *Noul Atlas lingvistic român* (1966), *Din morfologia graiurilor olteneşti: pl. subst. casă* (1968), *În legătură cu structura dialectală a limbii române* (1968), *Reflecţii despre structura dialectală a dacoro-*

mânei (1969), *Pe marginea discuţiei despre structura dialectală a limbii române* (1970), *Din morfologia graiurilor olteneşti* (1969), *Où est la dialectologie roumaine?* (1972), *Contribuţia graiurilor populare la formarea „stilului" românesc în creaţia materială şi spirituală* (1980), *Peisajul dialectal românesc şi ritmurile dezvoltării economico-sociale ale ţării* (1981), *Aspecte ale unui grai dintr-o zonă de veche civilizaţie ţărănească: Muntenia subcarpatică* (1983), *Prov. Gavot, témoin d'une rivalité géographique humaine* (1983), *Unitate de grai, expresie a unităţii naţionale a tuturor românilor* (1983), *Lexicul dialectal în perspectiva antropologiei socioculturale* (1983), *Plaidoyer pour les dictionnaires-trésors des parlers et dialectes* (Mistral-Papahagi, 1986), *Studii de dialectologie în institutele academice în ultimele patru decenii* (1987) etc.

B. **ISTORIA LIMBII ŞI TOPONIMIA**

Un dialectolog serios este *per definitionem* şi istoric al limbii şi al civilizaţiei unui popor. În caz contrar el nu ar putea explica nici originea multor fenomene de limbă (în primul rând, de lexic), nici misterioasa întretăiere şi împletire a izogloselor pe hărţile lingvistice ale ţării. Iată doar câteva dintre lucrările ce îl reprezintă pe prof. V. Rusu în acest domeniu: *În legătură cu* ***-n*** *final în limba română* (1960), *Consoana* ***ş*** *în limba română* (1966), *Sensul civilizaţiei rurale la începutul secolului al XX-lea* (1978), *A propos de TORNA, TORNA, FRATRE* (1981), *TORNA, TORNA, FRATRE dans la perspective de l'etnographie balkanique* (1985), *Un cas exemplaire de „topos guerrier" dans le monde balkanique: l'infinitif* (1985), *L'histoire externe dans la caracthérisation de la Romanie Orientale* (1980), *Coup d'oeil sur la toponymie roumaine* (1994), *Le village-matrice stylistique de la culture roumaine* (1993) etc.

C. **LEXICUL ŞI FORMAREA CUVINTELOR**

Studiile lui Valeriu Rusu tratează nu numai lexicul dialectal, ci şi cel general: *Termeni pentru denumirea „tifosului" în limba română* (1960), *Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei* (1961), *Note despre compusele româneşti cu* ***în-*** (1959), *În legătură cu derivarea cu sufixe în graiurile dacoromâne* (1962), *Arii lexicale în Oltenia* (1968), *Din lexicul eminescian* (1970), *Lexicul dialectal în perspectiva antropologiei socioculturale* (1983), ***Lume****, într-o variantă a* ***Mioriţei*** *din Transilvania* (1984), *Remarques sur le lexique des incantations* (1985), *Semnificaţii etnolingvistice ale unor denumiri de plante* (1987), *Vocabularul autohton* (1983), *Cuvântul, „ţară a minunilor"* (1985) etc.

Prof. V. Rusu s-a aplecat cu multă pietate, cu respect şi admiraţie asupra operei predecesorilor săi, citind-o, comentând-o, propagând-o prin editare. Ast-

fel împreună cu prof. Boris Cazacu a editat primele trei volume ale *Operelor* lui Ovid Densusianu (volumele II-III au ieşit cu menţiunea „Ediţie critică şi note de V. Rusu”), 1968, 1975, 1977. Cu aceeaşi menţiune apare şi *Mic dicţionar folcloric* al lui Tache Papahagi (1979). În 1981 V. Rusu editează capitala lucrare a lui Tache Papahagi *Grai, folclor, etnografie*, prefaţând-o. A publicat o serie de articole despre marii înaintaşi: *Ovid Densusianu* (1965), *Moştenirea lui Tache Papahagi* (1978), *Ovid Densusianu* (1978), *Alexandru Rosetti* (1979), *Ultima lecţie a lui Sextil Puşcariu* (1984), *Scrisori către Ovid Densusianu* (1985), *Hasdeu – flaming al culturii* (1985), *Profesorul Boris Cazacu* (1987) ş.a.

Din seria aceasta de lucrări ale profesorului se evidenţiază mai ales volumul *Dialogue culturel Paris – Bucarest*, *Lettres d'A. Rosetti adressées à T. Papahagi (1922-1925)*. Édition établie, présentée et annotée par Valeriu Rusu. Traduction par Roland Duflot. Paris, Gap, 1995, 125 pag.

În carte sunt înmănuncheate, traduse în franţuzeşte şi comentate 11 scrisori ale lui Al. Rosetti, din timpul specializării sale la Paris, către T. Papahagi, aflat la Bucureşti. În aceste scrisori Al. Rosetti, pe de o parte, îl informa pe colegul şi prietenul său despre ştiinţa lingvistică franceză (europeană), iar, pe de altă parte, îi cerea informaţii referitoare la diferite fenomene de istorie a limbii (fonetică, lexic, morfologie, sintaxă), dialectologie, etimologie etc. Corespondenţa are un caracter ştiinţific şi prezintă un mare interes pentru filologi.

Profesorul V. Rusu a fost discipolul acestor distinşi lingvişti şi oameni de cultură, pe care regimul totalitar din România anilor imediat postbelici i-a făcut să se înstrăineze unul de altul, ca ulterior să lovească în ei prin intermediul aceleiaşi Comisii universitare de epurare politică (T. Papahagi – în 1948, şi Al. Rosetti – în 1950).

Dorind să prezinte opiniei publice din ţară şi de peste hotare tradiţiile şi succesele şcolii lingvistice româneşti (bucureştene, în special), V. Rusu organizează în anul 1977 la Academie o sesiune ştiinţifică consacrată lui Tache Papahagi. În excelenta comunicare despre marele omagiat V. Rusu a demonstrat cu lux de amănunte că din duelul Rosetti – Papahagi ambii parteneri au ieşit victorioşi, fiecare în felul său, şi că momentul „Papahagi” este „ocazie de meditaţie pe drumul ascensiunii noastre culturale” (p. 6). Această concluzie i-a satisfăcut pe toţi, inclusiv pe acad. Al. Rosetti, care, după cum se ştie, a fost insultat public de către fostul său prieten T. Papahagi.

Cartea *Dialogue culturel Paris – Bucarest* conţine şi *Anexe* cu o scrisoare a lui A. Candrea din Paris către T. Papahagi, datată 25 martie 1950, o recenzie a lui Al. Rosetti la volumul al III-lea al Operelor lui Ovid Densusianu (volum pregătit pentru tipar de către V. Rusu), Curriculum vitae scris de mâna lui Al. Rosetti la 2 aprilie 1988, mai multe fotografii cu Al. Rosetti, T. Papahagi, D. Macrea, Momcilo Savic, Valeriu, Aurelia şi Romaniţa Rusu ş.a.

Tot la *Anexe* în planul dialogului româno-francez se publică o foarte substanţială comunicare a prof. V. Rusu despre Antoine Meillet cu denumirea: *La contribution d'Antoine Meillet à l'essor de la linguistique roumaine* (Communication présentée à la session scientifique organisée par la „Société des Amis d'Antoine Meillet", à Chateaumeillant, 6 octobre, 1993). Prof. V. Rusu scrie că A. Meillet, acest discipol al lui Ferdinand de Saussure şi „pater patriae al lingvisticii franceze" (p. 110), a fost un mare animator al ştiinţei filologice în România, un bun şi fidel prieten al lingviştilor români, dascăl direct al unor savanţi ca Ov. Densusianu, Al. Rosetti, Al. Graur ş.a. Lucrările lui Meillet au influenţat şi au direcţionat lingvistica română în perioada interbelică. Fondatorul şcolii lingvistice franceze a vizitat România fiind participant la cel de al II-lea Congres al Filologilor Români (Cluj-Napoca, 23-25 aprilie 1926), a luat cunoştinţă pe teren de centrele universitare din Bucureşti, Iaşi, Cernăuţi. Prof. V. Rusu şi-a exprimat speranţa că vechile şi bunele tradiţii de colaborare ştiinţifică româno-franceze vor continua şi în viitor.

E. **ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR**

În virtutea profesiei sale, un dialectolog e şi etnograf, şi folclorist, căci aceste trei ştiinţe umaniste interferează. Profesorul V. Rusu a publicat mai multe lucrări ce ţin de etnografie şi folclor: „Postfaţă" la antologia *Ecou de cântec aromânesc* (1985), *Etnografia provensală* (1934), *Pour un Atlas folklorique du monde balkanique* (1985), *Poétique d'une ballade populaire roumaine.* ***Mioriţa*** (1991), *Cântecele Obcinii* (1979), *Etnografie românească* (1980), *Folclorul în cercetare monografică* (1981), *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar* (1983), *Creativitatea ţărănească* (1984), *Conştiinţa istorică populară* (1984), *Glasul poeziei aromâne* (1985), *Poezie prin muzică şi limbaj* (1986), *Prestigiul creaţiei folclorice* (1986), *Împotriva prostului gust: poluarea folclorului* (1986), *„Restituirea" folclorului* (1986), *„Cartea" limbii noastre materne* (1987) etc.

F. **SOCIOLINGVISTICĂ, STILISTICĂ, LIMBĂ LITERARĂ, ROMANISTICĂ, LITERATURĂ**

Aspecte sociolingvistice în vorbirea populară (1973), *Observaţii asupra raportului oral-scris în comunicarea lingvistică* (1970).

Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie (în colaborare, 1966), *Părerile lui C. Aristia despre limbă* (1965), *Tudor Arghezi: Maria Nichifor. Consideraţii stilistice* (1963), *Observaţii stilistice* (1965), *À propos de parles (zoner) de transition* (1975), *Claude Levi-Strauss* (1974), *Semnificaţii epistemologice în di-*

alectologia contemporană românească (1979), *„Starea socială” a unui popor în concepţia lui Al. Philippide* (1983), *V. Alecsandri vu par O. Densusianu* (1991), *Studiu introductiv, note şi repere cronologice la „Miréio” de Frédéric Mistral* (1979), *Formule de adresare în limba română* (1959), *Note despre* ***mă*** *şi* ***fă*** *în limba română* (1964), *Note despre legătura dintre fenomenele de limbă şi istoria societăţii* (1961), *Le roumain et la philologie romane* (1971), *À propos de Dracula dans „Dialogul”* (1983) etc.

Savantul fără discipoli e ca şi copacul fără rod. Profesorul V. Rusu a însuşit acest adevăr, deoarece el însuşi s-a format la vestita şcoală lingvistică a acad. Al. Rosetti.

Discipol fidel al Şcolii bucureştene, V. Rusu a îndrumat activitatea de cercetare a unor tineri dotaţi. Astfel s-a înfiripat şcoala lingvistică a profesorului de la Universitatea din Provence. În Franţa, unde funcţionează mai mult de 80 de universităţi, numai Departamentul profesorului Rusu este acreditat să confere titlul ştiinţific de doctor în filologie (specialitatea „Limba şi literatura română”).

Grupul distinsului savant include foşti şi actuali studenţi traducători din limba română în cea franceză şi viceversa: Jean-François Mattei, Veronique Gozzerino, Nathalie Lubreton etc., precum şi cercetători-teoreticieni ca Al. Wattremez (cercetează romanele lui Ionel Teodoreanu), Roland Duflot (valorifică opera publicată şi cea inedită a Iuliei Hasdeu), Corinne Marsala (face un studiu despre *Rusoaica* de Gib I. Mihăescu) ş.a.

Recent, a prezentat pentru susţinere teza de doctorat discipola dlui profesor V. Rusu, franţuzoaica Estelle Variot. Titlul tezei este: „Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le Dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)”. Lucrarea conţine 1500 de pagini. Cine a fost acest Teodor Stamati?

Aflăm chiar din foaia de titlu a dicţionarului în discuţie, scris cu alfabetul mixt chirilic-latin, unde autorul notează că „au alunecat *în limba română* (subl.n. – *A.C.*) cuvinte cu totul streine şi nepotrivite însuşimei ei” (de exemplu: ucaz, docladorisi, atnoşenie, sprafcă, vecsel etc.). Acestea, în opinia lui T. Stamati, „nu sunt termeni tehnici şi trebuia a se români”. Şi în continuare: „De aici au urmat confuziunea în limbă, care au crescut şi mai creşte încă şi mai mult prin neştiinţa gramaticii, nestatornicirea regulilor ei şi lipsa unui disionariu. *Căci gramatica este cheia limbii, iară disionariul magaziea în care se păstrează cuvintele*” (subl.n. – *A.C.*).

T. Stamati e unul dintre primii autori de dicţionare neologice. Valoarea *Dicţionarului* rezidă în următoarele: 1) Deşi publicat în Moldova de până la Unire, autorul utilizează chiar în titlu glotonimul corect *limba română* şi nu „limba moldovenească”, cum pretind astăzi unii politicieni de la Chişinău; 2) *Dicţionarul* include 4290 de cuvinte, dintre care peste 60 la sută sunt împrumutate din lim-

bile neoromanice (în primul rând, din franceză); 3) cuvintele împrumutate sunt „românizate" după firea limbii noastre şi de cele mai multe ori corect, formele propuse supravieţuind în uzul cotidian.

După o scrupuloasă analiză semantică (tematică), etimologică, gramaticală etc., autoarea stabileşte că „la langue française a contribué à une «reromanisation» du roumain", că *Dicţionarul* lui T. Stamati este o mărturie revelatoare „de l'influence française dans les pays roumains et de la latinité" (p. 1326). Aceasta este, de fapt, concluzia magistrală a lucrării, deoarece Stamati, elaborând şi publicând *Dicţionarul*, a contribuit la cooperarea lingvistică şi culturală cu ţările gintei latine, în special cu Franţa, şi la dezvoltarea şi perfecţionarea limbii române.

În voluminoasa teză de doctorat a dnei E. Variot (3 volume a câte 500 de pagini) se simte peste tot influenţa profesorului Rusu – şi în maniera de investigare, şi în formularea principiilor metodologice, şi în stil. În opinia noastră, este salutar faptul că discipolii încearcă a-l urma pe dascălul lor în activitatea dificilă de creaţie ştiinţifică.

Paralel cu munca de cercetare, profesorul V. Rusu desfăşoară o vastă şi rodnică activitate în funcţia sa de director al Departamentului de limba română. Ţine regulat cursuri de limbă, literatură şi civilizaţie română, conduce şi îndrumează doctoranzi, supraveghează studiile de aprofundare pentru obţinerea DEA (Diplômes d'études approfondies), a masteratului, a doctoratului.

Prof. Valeriu Rusu este un dascăl excelent, înzestrat cu talent şi har dumnezeiesc, având în gradul cel mai înalt „stofă pedagogică". Cursurile şi prelegerile sale sunt adevărate ore de revelaţie spirituală pentru studenţi, căci au un caracter cognitiv, enciclopedic chiar, şi în acelaşi timp nu sunt lipsite de afectivitate. Audiind aceste lecţii, ai impresia că te odihneşti şi, odihnindu-te, înveţi. La orele de curs ale profesorului Rusu studenţii francezi află nu numai despre limba, literatura, istoria, folclorul poporului român, ci şi multe lucruri interesante despre ţara lor, căci profesorul cunoaşte în profunzime civilizaţia galo-romanică (şi nu numai!). Mai există un „secret" al maestrului: orice fenomen de limbă şi literatură românească se discută în plan comparat cu respectivele fapte din limba şi literatura franceză. Această metodă de predare este foarte eficientă şi se bucură de un mare succes la Universitatea Aix-en-Provence.

Îndelungata activitate didactică a profesorului V. Rusu i-a sugerat ideea de a elabora şi a publica o serie de lucrări de stringentă necesitate pentru procesul de instruire a studenţilor francezi care s-au decis să devină specialişti în domeniul limbii şi literaturii române. Ne vom opri doar la unele dintre ele.

De o valoare intrinsecă pentru însuşirea limbii şi a civilizaţiei româneşti de către străini este lucrarea în două volume *Le roumain. Langue, littérature, civilisation* (226 pag., Paris, Ed. Ophrys, 1992) şi *Le roumain. Mots et images* (244

pag., Paris, Ed. Ophrys, 1994). Cea din urmă carte este elaborată în colaborare cu fiica sa, talentata pictoriţă şi arhitectă Romaniţa Mattei-Rusu, care a împodobit volumul cu excelente şi extrem de expresive desene. Metodologia (gnoseologia) ambelor volume e cea realistă şi istorică, iar metodica expunerii materiei e cea „de la simplu la compus", şi „de la cunoscut la necunoscut", respectându-se peste tot principiul comparativ şi confruntativ la nivelul limbii, literaturii, civilizaţiei.

În primul volum se vorbeşte despre români, limba română şi România. Deşi din punct de vedere geografic România este, de fapt, „o insulă a latinităţii, izolată de masivul romanic", limba noastră şi-a păstrat latinitatea şi romanitatea, îmbogăţindu-se, fireşte, ca lexic şi cu elemente împrumutate din limbile vecinilor de origine neromanică. Naraţiunea de ordin istoric e profundă, ea pornind de la cucerirea dacilor de către romani (106 d.Hr.), vorbindu-se în continuare despre romanizare, formarea limbii şi a poporului român, despre primele scrieri, alfabetul latin – chirilic – mixt – latin (românesc), despre limba şi literatura în sec. XIX şi în perioada modernă.

Pentru a crea un tablou unitar privind istoria neamului nostru, a culturii şi literaturii sale, V. Rusu propune studenţilor pentru lectură fragmente din opera unor scriitori şi oameni de cultură ca Nicolae Bălcescu (*Istoria românilor subt Mihai-Vodă Viteazul*, cartea a IV-a, *Unitatea naţională*, aprilie 1590 – iulie 1600), Mihai Eminescu (*Revedere*), Lucian Blaga (*Hronicul...*, *Spaţiul mioritic*), Liviu Rebreanu (*Ion*, *Răscoala*), Nicolae Iorga etc.

Un alt capitol din vol. I poartă titlul „Schiţă cronologică de istorie a poporului şi a limbii române", în care sunt înşiruite şi comentate laconic cele mai importante evenimente din viaţa poporului român, începând cu timpurile străvechi. Am vrea ca cititorul să-şi facă o idee despre această „schiţă cronologică", de aceea vom spicui din ea câteva date: 587 – *torna, torna, fratre* – prima frază considerată a fi în limba română, înregistrată de cronicarii bizantini Theophylactos Simokattes şi Theophanes. Ei notează că un oştean din armata bizantină ar fi rostit această frază „dans la langue de ses parents, de son pays" (p. 44); 1185 – se formează un stat româno-bulgar, avându-i în frunte pe fraţii Asanides (Petru şi Asan), de origine română, şi drept capitală or. Târnovo, în partea de sud a Dunării; 1359 – crearea Statului independent Moldova sub Bogdan I; 1386-1418 – domnia lui Mircea cel Bătrân în Ţara Românească şi 1400-1432 – domnia lui Alexandru cel Bun în Moldova; 1536 – Nicolae Olahus, cel mai vestit umanist din Transilvania a vorbit de originea latină (romană) comună a muntenilor, moldovenilor şi ardelenilor; 1582 – apare Palia de la Orăştie, prima traducere în româneşte a unei părţi din Testamentul Vechi, efectuată de către Şerban, fiul diaconului Coresi; 1710-1711 – domnia lui D. Cantemir, principe-savant, membru al Academiei din Berlin, numele lui stă incrustat pe frontispiciul Bibliotecii St. Genevieve din Paris; 1784 –

marea răscoală a ţăranilor din Transilvania sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan; 1828 – Ion Heliade Rădulescu, „părintele literaturii române moderne”, îşi publică celebra Gramatică românească, în care se pronunţă pentru trecerea de la grafia slavonă la cea latină; 1835 – la 16/28 iunie a fost inaugurată la Iaşi Academia Mihăileană; 1866 – a fost creată Societatea Literară Română, care la 1867 devine Societatea Academică Română, iar în 1879 – Academia Română; 1878, 7 mai – V. Alecsandri a primit „Le Grand Prix du Chant Latin” la Montpellier (Franţa) pentru minunatul său poem *Cântecul Gintei Latine*; 1919 – L. Rebreanu publică romanul *Ion*, în 1932 – romanul *Răscoala*; 1940, 26 iunie – fosta Uniune Sovietică îi adresează României un ultimatum în urma căruia anexează Basarabia şi Bucovina de Nord”. Datele istorice se derulează până la 1989, decembrie, când a avut loc „la chute du régime Ceauşescu” (căderea regimului Ceauşescu).

Un capitol special este consacrat descrierii sincronice a limbii române. Sunt discutate şi extrem de bine ilustrate trei compartimente: *Alfabetul, Fonetica şi Morfosintaxa.* Toată materia este expusă în plan contrastiv cu limba franceză (De exemplu: rom. *Dau calului fân* – fr. *Je donne au cheval du foin,* dar rom. *Calului (îi) dau fân* – fr. *C’est au cheval que je donne du foin*).

Despre *Lexic* se vorbeşte cu totul aparte şi pe bună dreptate, deoarece vocabularul este „cartea de vizită a limbii”: Luând cunoştinţă de fondul de cuvinte al unei limbi, e uşor să-ţi creezi o opinie şi despre purtătorii acestei limbi (inclusiv despre cultura lor). Prof. V. Rusu ţine să demonstreze (pe baza datelor statistice) că elementul latin şi romanic prevalează evident în lexicul nostru, fapt devenit axiomatic şi dovedind fără echivoc latinitatea limbii române şi afinitatea ei cu celelalte idiomuri ale gintei latine. Se trece apoi la analiza etimologică mai detaliată a lexicului, insistându-se asupra împrumuturilor şi calcurilor lingvistice din alte limbi. Urmează o substanţială expunere asupra lexicului în plan stilistic, accentuându-se rolul şi importanţa sinonimelor, antonimelor, omonimelor etc.

Volumul al II-lea al lucrării prezintă limba română în cuvinte şi imagini. Autorii ei, prof. V. Rusu şi Romaniţa Mattei-Rusu, au hotărât să aducă limba română în mintea şi sufletul francezilor prin expunerea tematică şi imaginativă a *modus*-ului *vivendi* al poporului român, a civilizaţiei lui. Cartea este împărţită pe teme. De pildă, Tema I. *Casa* – La maison (p. 9-23). Aici textul accesibil şi desenele expresive ne vorbesc despre felurile de construcţie a caselor, despre interiorul lor, despre *casa mare,* despre bucatele naţionale şi prepararea lor (inclusiv mămăliga). Se citează unele date din mitologia românească referitoare la casă (aceasta are trei ocrotitori: barza, rândunica şi şarpele de casă). Tema se încheie cu proverbe, zicători, maxime care conţin substantivul *casă,* însoţite de traduceri sau de echivalentele respective: *Trei lucruri te scot din casă: ploaia, fumul şi muierea rea* „Trois choses te chassent de la maison: la pluie, la fumée et la mégère” etc.

Vom prezenta alte câteva *teme* fără a le comenta: *Curtea* (p. 24-36) conţinând flori (muşcate, garoafe, gura-leului, bujori, trandafiri, busuioc, liliac etc.), fântâna (felurile fântânilor), grajduri (destinaţia lor), animale domestice (folosul adus de ele), livada (diversitatea pomilor fructiferi), păsări, insecte, grădina (diversitatea legumelor) etc.

Cu lux de amănunte sunt expuse şi ilustrate temele: *Viaţa în sat* (p. 78-99) *cu moară, oloiniţă, cultivarea pământului, culesul strugurilor, sărbătorile principale* (Crăciunul, Paştele); *Viaţa urbană. Voiajul* (p. 144-158): *specificul vieţii urbane, traiul muncitorilor, funcţionarilor, elevilor, studenţilor, funcţionarea teatrului, a şcolilor, a instituţiilor de învăţământ superior şi mediu de specialitate, a băii publice, a telegrafului, statuile, parcurile* etc. Se face un scurt expozeu istoric al fostelor oraşe de scaun: Curtea de Argeş, Târgovişte, Baia, Suceava, laşi. Se menţionează că toponimul Bucureşti e fixat într-un document al lui Vlad Ţepeş din anul 1457 şi că denumirea oraşului vine de la numele unui cioban – Bucur.

Sunt numite şi capitalele „pe regiuni”: *Bucureşti* – Muntenia; *Iaşi* – Moldova; *Chişinău* – Basarabia, *Cernăuţi* – Bucovina; *Craiova* – Oltenia, *Constanţa* – Dobrogea; *Baia Mare* – Maramureş; *Oradea* – Crişana; *Cluj-Napoca* – Transilvania; *Timişoara* – Banat.

Se vorbeşte despre specificul fiecărui oraş din grupul celor mai mari, şi anume: Alba-Iulia, Braşov, Turnu Severin, Târgu-Jiu, Câmpulung, Vălenii de Munte, Ploieşti, Focşani, Galaţi ş.a. Cartea se termină cu un întins glosar român-francez şi francez-român (p. 161-264).

După informaţia conţinută, după metoda de expunere a materiei, după gradul de accesibilitate şi ilustrativitate, cele două volume de *Le roumain* ale profesorului V. Rusu sunt considerate de către studenţii francezi de la Universitatea Aix-en-Provence drept nişte cărţi de căpătâi pentru însuşirea limbii şi civilizaţiei româneşti. Şi au perfectă dreptate, „pentru că fiecare dintre cele două lucrări” ne apare ca un *vademecum* ce-i ajută pe francofoni să se orienteze în adâncul şi misteriosul labirint al limbii române.

Notă: Ambele volume au fost adaptate pentru vorbitorii de limba rusă de către echipa revistei „Limba română” şi tipărite la Chişinău în 1997.

* * *

Prof. V. Rusu semnează şi alte lucrări pentru studenţii de peste hotare doritori de a studia limba, literatura, cultura poporului român. În primul rând, e vorba de volumul *Elogiu satului român* (*Eloge du village roumain*. *Textes traduits du roumain, rassemblés par Valeriu Rusu.* Editions de l’Aube, 1990, 240 pagini). Cartea are şi

un subtitlu – *Anthologie de prose et de poésie réalisée par le séminaire poétique „Mihai Eminescu” de l'Université de Provence sous la direction de V. Rusu.*

Scopul acestei antologii poate fi dedus chiar din titlul ei: alcătuitorul a urmărit ideea să arate «rădăcinile» neamului nostru, durabilitatea şi veşnicia acestor rădăcini şi a poporului român crescut din ele („Iar noi locului ne ţinem, // Cum am fost aşa rămânem”, M. Eminescu). Scria şi Donici, *Acel cuib de-nţelepciune,* în fabula *Frunzele şi Rădăcina*: „Viaţa vegetală, viaţa animală // Totul depinde de la Rădăcină”.

Antologia apărea ca o replică violentă făcută dictatorului Nicolae Ceauşescu, ce se apucase să demoleze satele „nerentabile” în lumina politicii zise „de sistematizare”, lovind, prin aceasta, cu toporul, la rădăcina milenarului gorun al neamului românesc.

Editorii cărţii lui V. Rusu, domnii Marian Henubert şi Jean Viard, vorbind despre politica iresponsabilă a lui Ceauşescu privind demolarea satelor, notează: „Nous voulions montrer que l'on ne détruisait seulement de milliers de villages avec la politique dite de «systématisation», mais que l'on effaçait le coeur d'une culture, le Trésor mythique d'une population” (p. 7).

După nota editorilor urmează o schiţă – *Mon village* „Satul meu” – semnată de profesorul V. Rusu, în care se evocă în culori vii satul basarabean Mihăileanca, unde s-a născut savantul, satul răzeşesc Niorcani al mamei sale Daria Secară şi satul vecin, Sauca, al tatălui său Vasile Rusu (zis şi Colac). Învăţatul nostru de talie europeană Valeriu Rusu se consideră el însuşi ţăran, pentru că şi părinţii săi s-au tras din ţărani. Şi soţia sa, doamna Aurelia Rusu, provine din ţărani transilvăneni din satul Breţcu. Dumneaei a avut de înfruntat multe şi grele obstacole de tot felul, luptând cu valurile vieţii, cu impedimentele regimului totalitar din România postbelică. Muncind din greu şi cinstit, doamna Aurelia Rusu a reuşit să-şi scrie şi să-şi susţină în 1974 la Montpellier teza de doctorat „Convergenţe rustice la M. Sadoveanu şi Jean Jiono”. Aproape toată viaţa şi-a consacrat-o valorificării şi editării operei lui Mihai Eminescu. Primele 8 volume din cunoscuta colecţie *Opere* de Mihai Eminescu (Editura Minerva) au fost scoase de sub tipar sub îngrijirea doamnei doctor în filologie Aurelia Rusu. Domnia Sa i-a mai editat pe L. Rebreanu, Gib I. Mihăescu, iar în prezent scrie o carte pentru publicul francez despre motivul lui Grue Sânger în opera lui Mihai Eminescu.

Partea a doua e intitulată *Antologie littéraire autour du village roumain*, conţinând poezii şi fragmente de proză ale celor mai reprezentativi scriitori români clasici şi contemporani traduşi în limba franceză. Textele fiecărui scriitor sunt însoţite de un succint *curriculum vitae,* note şi comentarii.

Cititorul poate să rămână nedumerit, pentru că nu-l vede pe Eminescu în lista scriitorilor traduşi şi incluşi în antologie. Ne grăbim să-i liniştim, anunţând

că „profesorul Rusu, concomitent cu prima antologie, a mai editat una, consacrată aproape integral Luceafărului poeziei noastre: *M. Eminescu. Anthologie de la création poétique, réalisée sous la direction de Valeriu Rusu,* 1990, Publications de l'Université de Provence. Lucrarea de faţă se deosebeşte prin mai multe calităţi specifice, dintre care vom menţiona: a) este o ediţie *mixtă* conţinând poezii (sau bucăţi de proză) în româneşte şi, pe pagina alăturată, textul tradus în franţuzeşte; b) toate traducerile s-au efectuat de către studenţii profesorului Rusu şi sub îndrumarea lui.

Cartea se deschide cu o impresionantă poezie, numită *Eminescu*, scrisă de studentul francez Emmanuel Galiero, participant la seminarul poetic „M. Eminescu", condus de V. Rusu. Urmează apoi un *L'immortel Eminescu* în care profesorul Rusu analizează în mod succint activitatea scriitoricească „a prinţului de la Ipoteşti", amintind că în timpul vieţii poetul reuşise să publice doar 61 de poezii (pentru comparaţie: până în prezent au fost publicate 16 volume din operele eminesciene). Autorul *Cuvântului introductiv* comentează şi unele aprecieri date lui Eminescu de către personalităţi marcante. Astfel, marele N. Iorga mărturisea că poetul este „le plus vaste synthèse réalisée par un âme roumain" (cea mai mare sinteză realizată de un suflet românesc). Partea introductivă mai conţine o bogată notă asupra ediţiei şi date cronologice din viaţa familiei Eminovici întocmite de Aurelia Rusu, începând cu anul 1812, 10 februarie, ziua naşterii lui Gheorghe Eminovici, tatăl poetului, şi terminând cu 15 iunie 1889, data morţii marelui poet naţional Mihai Eminescu. Partea textuală bilingvă a antologiei conţine şase compartimente eminesciene, fiecare având câte un titlu adecvat.

Profesorul V. Rusu a elaborat şi alte lucrări metodico-didactice pentru studenţii străini care studiază limba română. Din motive de spaţiu nu avem posibilitate să le analizăm pe toate. Vrem să subliniem însă în mod deosebit că Valeriu Rusu este unul dintre cei mai activi propagatori şi popularizatori ai operelor scrise de literaţii basarabeni. La seminare şi ore practice se citesc, se traduc, se învaţă pe de rost poezii ale poeţilor din Republica Moldova, se analizează propoziţii şi fraze, se multiplică cele mai frumoase versuri etc. Aceasta se face paralel cu popularizarea operelor scriitorilor de peste Prut, astfel subliniindu-se totala identitate şi unitate a limbii noastre româneşti. Până şi studenţii francezi se conving de absurditatea aşa-zisei teorii despre două limbi romanice de est (româna şi „moldoveneasca") sau despre două denumiri ale uneia şi aceleiaşi limbi. Apelarea la poeţii basarabeni în procesul predării în Franţa a limbii şi literaturii române este o replică distrugătoare la adresa pseudoteoriei lingvistice privind „limba moldovenească", susţinută de unii politicieni şi pretinşi savanţi din Republica Moldova.

Considerăm că este o muncă extrem de necesară (şi patriotică, în primul rând!) explicarea adevărului ştiinţific cu privire la limba română din Basarabia anume într-un auditoriu alolingv (francez), care deseori nu este deloc informat sau este informat greşit prin posturile de radio moscovite ce emit în limba franceză. A vorbi despre identitatea şi unitatea naţională (lingvistică şi istorică) a basarabenilor şi a românilor din dreapta Prutului e ca şi cum a-i bate apa-n piuă, deoarece lucrurile sunt foarte bine cunoscute, chiar banale, dar a-i informa corect în această problemă (creată în mod artificial de regimul ţarist şi cel sovietic) pe fraţii noştri din ginta latină, pe intelectualii din toate ţările europene, este un lucru deosebit de necesar. Şi aceasta pentru că neadevărul, minciuna au fost ridicate la rang de lege, găsindu-şi loc chiar şi în Constituţia Republicii Moldova (avem în vedere articolul 13 cu afirmaţia de tristă amintire: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”). Pentru a răsturna acest neadevăr legiferat, se cere şi intervenţia forurilor competente internaţionale. Dar aceste foruri trebuie informate corect, lucru pe care l-a şi făcut profesorul V. Rusu pentru auditoriul studenţesc francez, la diverse şedinţe, colocvii, seminare, conferinţe ale lingviştilor de peste hotare, în unele articole ale sale.

Dar să revenim la traduceri. La Universitatea Aix-en-Provence se citesc şi se învaţă poeziile lui Gr. Vieru, Dumitru Matcovschi, Vasile Romanciuc, Arcadie Suceveanu, Nina Josu, Ion Vieru, Efim Tarlapan, Eugen Cioclea etc. Spre marele nostru regret, în Franţa ajunge prea puţină informaţie despre procesul literar din Republica Moldova şi prof. V. Rusu nu are la îndemână toate lucrările poeţilor şi prozatorilor basarabeni.

Punctualitatea kantiană, exigenţa germană, în primul rând, faţă de sine însuşi, i-au permis totuşi să facă multe (cursuri, seminare, traduceri, examene, articole, studii, monografii, teze de doctorat, deplasări în alte ţări la conferinţe, colocvii, congrese, simpozioane etc.). În acest sens profesorul Rusu are o vorbă de duh ce-l caracterizează întocmai: „Mă cheamă Rusu, dar sunt român adevărat şi mă port ca un neamţ”.

Vorbind despre forţa de creaţie a profesorului V. Rusu, nu putem să nu subliniem că ea e susţinută şi de atmosfera armonioasă din sânul familiei. Doamna Aurelia Rusu este, după cum am menţionat, cercetător literar, fiica Romaniţa – arhitecta şi pictoriţă. Idealul acestei familii e să construiască în Franţa o Casă Românească de Cultură sau un Centru de Cultură Românească după proiectul Romaniţei Mattei-Rusu. Prin eforturi comune s-ar găsi toate cele necesare. Lipseşte un singur lucru – 500 m^2 de teren! Pământul e cea mai mare problemă în Ţara Galilor, mai ales în Provence.

***

Felicitându-l pentru tot ce a realizat şi va realiza întru propagarea limbii şi literaturii române în Franţa în vederea triumfului adevărului ştiinţific şi istoric despre Basarabia şi basarabeni, îi dorim din toată inima mulţi ani activi de viaţă, sănătate durabilă şi dispoziţie tinerească spre bucuria celor apropiaţi (rude, discipoli, mii de studenţi) şi spre folosul neamului ce l-a născut. Dorinţa noastră supremă este însă de a-l revedea pe profesorul Valeriu Rusu la baştină, reîncadrat în sensul adevărat al cuvântului în munca de cercetare şi în cea didactică universitară, continuându-şi traducerea în viaţă a grandioaselor sale planuri de creaţie şi contribuind în modul cel mai direct la pregătirea cadrelor de filologi (lingvişti) români.

Astăzi ca niciodată ţara are nevoie de personalităţi ca Valeriu Rusu, care ar şti să organizeze la nivel european cercetările academice, să atragă talente tinere, să continue frumoasele tradiţii ale şcolii lingvistice bucureştene (cu celebrii ei reprezentanţi Ovid Densusianu, Alexandru Rosetti, Tache Papahagi ş.a.) şi, în ultimă instanţă, să reprezinte cu demnitate, peste hotare, ştiinţa filologică naţională din România.

Revista „Limba Română”, nr. 3-4, 1996, p. 48-57

Notă: Despre informaţii mai amănunţite privind activitatea didactico-ştiinţifică a prof. Valeriu Rusu până la deces (2008) a se vedea: cărţile: a) *Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu*, Studia linguistica in honorem Valeriu Rusu, Chişinău, U.S.M., 2002; b) *Moment poetic cu profesorul Valeriu Rusu*, Chişinău, 2005; c) V. Rusu, *Atitudini şi Mărturisiri*, Ploieşti, 2008; revista „Limba Română”, nr. 6, 1997; nr. 9, 1999; nr. 11-12, 2008

§ 12 PROFESORUL ION DUMENIUK, APĂRĂTOR AL LIMBII ROMÂNE (5.05.1936 – 3.11.1992)

Fecior de ţăran de prin părţile Făleştilor, Ion Dumeniuk, după absolvirea Şcolii pedagogice, se înscrie la Universitatea de Stat din Chişinău. Obişnuit cu munca la pământ, călit în anii grei postbelici, studentul Ion Dumeniuk munceşte cu asiduitate şi dragoste, acumulând, ca o albină, nectarul cunoştinţelor din paginile a zeci de manuale, studii, monografii etc. Munca lui cinstită asupra cărţii a dat roade mari. Dovedindu-se a fi unul dintre cei mai pregătiţi şi mai talentaţi studenţi de la filologia chişinăuiană, Ion Dumeniuk este invitat să rămână la catedră, iar mai târziu i se propune să facă studii doctorale. În trei ani îşi scrie teza, pe care o susţine cu succes în termenul fixat.

La Universitatea din Moldova, Ion Dumeniuk a funcţionat după absolvirea Facultăţii de litere şi până în ultima zi a vieţii sale (aproximativ 30 de ani). Pe parcurs a urcat toate treptele ierarhiei pedagogice: asistent, lector, lector superior (conferenţiar), docent, iar din iunie 1991 devine profesor plin, titlu pe care i l-a acordat Senatul Universităţii din Moldova.

...Moartea năprasnică a smuls din rândurile noastre, în mod nemilos, pe cei mai buni reprezentanţi ai oamenilor de cultură din Republica Moldova...

Marţi, 3 noiembrie 1992, în timpul funeraliilor celor două mari stele ale cântecului şi muzicii româneşti, Doina şi Ion Aldea Teodorovici, în urma unui atac de cord, a încetat subit din viaţă Ion Dumeniuk, profesor la Catedra de Lingvistică Generală şi Romanică de la Universitatea de Stat din Moldova, director general al Departamentului limbilor, redactor-şef al revistei „Limba Română", membru al Prezidiului Societăţii „Limba noastră cea română".

Moartea lui Ion Dumeniuk este o pierdere irecuperabilă pentru cultura naţională şi ştiinţa lingvistică din Moldova. Ion Dumeniuk va intra în analele scrise şi nescrise ale neamului ca unul dintre cei mai înflăcăraţi şi cei mai curajoşi luptători pentru triumful adevărului istoric. Acum putem spune cu toată certitudinea că Ion Dumeniuk a fost unul dintre puţinii oameni de ştiinţă şi profesori universitari care, în memorabilul an 1988, la chemarea scriitorilor patrioţi, şi-a ridicat glasul împotriva sângerosului regim bolşevic, care, în perioada postbelică, a făcut totul pentru a deznaţionaliza poporul nostru, a-l mancurtiza, a-i denatura şi a-i lichida limba, a-i deforma istoria, a-l asimila, în ultimă instanţă.

De când a început Mişcarea de eliberare naţională din 1987 şi până în ultimele zile ale vieţii sale, prof. Ion Dumeniuk a stat la straja limbii şi demnităţii neamului, demonstrând semenilor săi (şi lumii întregi) că a venit timpul să ne debarasăm de sistemul totalitar, de supuşenie oarbă în faţa asimilatorilor, de ruşinea şi umilinţa de a accepta neglijarea limbii române în viaţa socială şi politică a Republicii Moldova.

Singur (sau împreună cu bunul său prieten de idei, doctor prof. Nicolae Mătcaş) a scris o mulţime de articole în presa timpului, a avut zeci de luări de cuvânt în faţa studenţilor, profesorilor, oamenilor de la sate şi oraşe, în care înfiera politica de deznaţionalizare a moldovenilor români, propagată de fostul partid comunist în fosta R.S.S.M. Vocea lui domoală, calmă, dar presantă stăruie şi acum în urechile a sute şi mii de auditori, care au avut fericirea s-o asculte, căci ea aducea adevărul bazat pe argumentul ştiinţific.

Multă muncă a depus prof. Ion Dumeniuk în comisia interdepartamentală (condusă de prof. Ion Borşevici), care avea misiunea să elaboreze Legislaţia lingvistică, ce va consta din trei legi: cu privire la statutul limbii de stat, cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii şi cu privire la revenirea la grafia latină. În procesul elaborării acestei legislaţii apăreau multe probleme de ordin ştiinţific şi politic pentru a căror rezolvare justă era nevoie de consimţământul Preşedintelui legislativului de atunci, numit Sovietul Suprem.

Activitatea prof. I. Dumeniuk a fost deosebit de prodigioasă mai ales în subcomisia ce se ocupa de alfabet. Se găseau răufăcători ce căutau să împiedice lucrările acestei subcomisii. În mass-media din perioada respectivă fuseseră lansate trei opinii diversioniste:

a) că nu trebuie abandonat alfabetul rusesc, pentru că el e tradiţional în Moldova; b) că se poate accepta alfabetul latin, dar să se mai inventeze nişte litere noi, pentru ca să se deosebească de alfabetul românesc; c) că în lege urmează să figureze cuvântul „trecere” la grafia latină, şi nu „revenire”.

Câte discuţii sterile, câţi nervi a consumat prof. I. Dumeniuk pentru a arăta inconsistenţa propunerilor de mai sus, nefondarea lor ştiinţifică. Când epuiza toate argumentele proprii, profesorul apela la clasici, care scriau că „alfabetul slavon învelea mai mult decât revela limba română..., iar alfabetul latin este o urmare aşa de naturală a latinităţii poporului nostru, încât nu mai trebuie să dovedim pentru ce şi cum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor, după ce ştim că avem pe ale noastre?” (Titu Maiorescu, *Critice*, Bucureşti, 1966, p. 206). Profesorului Ion Dumeniuk îi plăcea să citeze deseori şi următoarele cuvinte ale lui M. Eminescu: „Da, de la Roma venim, scumpi şi iubiţi compatrioţi, din Dacia Traiană! Se cam ştersese diploma noastră de nobleţe: limba însă am transcris-o *din buchiile gheboşite de bătrâneţe*

în literele de aur ale limbilor surori (subl.n. – *A.C.*)” (*Mihai Eminescu despre cultură şi artă*, Iaşi, Junimea, 1970, p. 214).

Subcomisia în care a activat prof. Dumeniuk a reuşit să convingă opinia publică din Moldova că legea cu privire la alfabet urmează a fi numită *cu privire la revenirea* (şi nu *la trecerea*) *la grafia latină*, deoarece la noi scrisul latin a existat şi în trecut, iar literele latine ne-au venit odată cu împăratul Traian în anul 106 d.Hr. (sau chiar mai devreme!).

Marea bătălie pentru limbă şi alfabet, dată în anii de renaştere naţională, este reflectată veridic în cartea lui Ion Dumeniuk şi Nicolae Mătcaş *Coloana infinită a graiului matern* (Chişinău, Hyperion, 1990, 305 pag.), cu o splendidă prefaţă semnată de savantul, scriitorul şi criticul literar Ion Ciocanu. Cu câtă ardoare sufletească, înfrigurare, curaj, pasiune, insistenţă şi răspundere civică au reacţionat cei doi autori împotriva imperialismului lingvistic rusesc ce domina atât în Moldova, cât şi în celelalte foste republici ale fostei Uniuni Sovietice. Vom menţiona doar câteva denumiri de paragrafe care ilustrează foarte elocvent conţinutul cărţii: *Cancerul limbii materne reclamă intervenţii urgente; Ştiinţa limbii şi alfabetul; Comisia de salvare a limbii; La ce-i trebuie moldoveanului alfabet latin?; În ce limbă a scris Eminescu?* etc. În eseul *Povara conştiinţei deformate*, pentru a ne convinge de unitatea lingvistică moldo-română, autorul scrie: „Conştiinţa limbii unice e legată indiscutabil de conştiinţa istoriei, culturii şi a literaturii unice. Columna istoriei, culturii şi a literaturii au înălţat-o prin eforturi comune Ştefan cel Mare, dar şi Mircea cel Bătrân, Eminescu şi Creangă, dar şi Caragiale, Coşbuc, Neculce.

Procesul literar unic – Eminescu, Slavici, Maiorescu, Negruzzi (Costache, dar şi Iacob!), Caragiale, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Mateevici – trebuie privit în ansamblu, cu atât mai mult cu cât în condiţiile Regulamentului Organic Prutul nu constituia un zid chinezesc, iar mulţi scriitori din Moldova au activat alături de scriitori din Ţara Românească (la „Timpul”, „Curier de ambe sexe”, „Convorbiri literare”, „Contemporanul” etc.), au făurit, având conştiinţa clară a acestui lucru, *o literatură şi o limbă* „ca un fagure de miere” *pentru românii de pretutindeni*. Altminteri ar fi inexplicabil de ce moldoveanul Asachi a numit publicaţia fondată de el „Albina românească”, Alecu Russo şi-a intitulat opera sa capitală *Cântarea României*, basarabeanul Stamati îşi numeşte cartea de poezii şi poeme *Muza românească* etc. (vezi Ion Dumeniuk, N. Matcaş, *Coloana infinită a graiului matern*, Chişinău, 1990, p. 305.)

Prof. Ion Dumeniuk a fost un responsabil om de stat şi un minunat organizator public. Numit de Parlament în funcţia de şef al Departamentului limbilor, a depus eforturi susţinute în vederea implementării în toate sferele vieţii a celor 32 de articole din Legislaţia lingvistică. Pe timpul lui, în republică au funcţionat circa 2.500 de grupe (cercuri) de studiere a limbii române, se efectuau sistematic

controale pe teren, s-au pregătit actele necesare pentru atestarea alolingvilor, care, în virtutea îndeplinirii obligaţiilor profesionale, sunt datori să posede limba de stat la nivelul comunicării.

Nu poate fi trecut cu vederea faptul că prof. Ion Dumeniuk a fondat în 1991 revista „Limba Română", devenind şi primul ei redactor-şef. În paginile acestei interesante şi foarte necesare reviste găsim materiale (studii, articole, recenzii, note etc.) semnate de prestigioşi lingvişti, literaţi, istorici, oameni de artă etc. atât din Republica Moldova, cât şi din România, Ucraina, Franţa, Germania, Federaţia Rusă, Israel ş.a. În prezent revista „Limba Română" îl are ca redactor-şef pe un filolog de vocaţie, bun patriot şi fidel continuator al ideilor profesorului Dumeniuk, Alexandru Bantoş.

E cazul să menţionăm că în numărul de inaugurare a revistei „Limba Română" (ianuarie-martie 1991), redactorul principal Ion Dumeniuk scria în *Adresare către cititori*: „Vom publica tot ce contribuie la «creşterea limbii româneşti şi-a Patriei cinstire» (Ienăchiţă Văcărescu). Suntem convinşi că numai cu concursul energic şi concret al specialiştilor oneşti şi al marelui public vom putea stopa cu adevărat procesul degradării limbii, vom ieşi odată şi odată din infernul lingvistic ai cărui captivi mai suntem, vom depăşi perimatele dogme de sorginte imperial-bolşevică privind etnogeneza, limba şi cultura poporului, vom traduce în viaţă apelul mereu actual al lui Alexei Mateevici: să luminăm poporul cu lumina dreaptă!" (vezi „Limba Română", nr. 1, 1991, p. 4).

Ion Dumeniuk a fost un excelent pedagog. Aproape 30 de ani a predat la Facultatea de Litere a Universităţii de Stat din Moldova cele mai prestigioase cursuri: introducere în lingvistică, lingvistica generală, morfologia, cursul special „B.-P. Hajdeu ca lingvist" ş.a. Prelegerile profesorului erau totdeauna aşteptate de către studenţi pentru consistenţa lor teoretică şi pentru forma de redare a materiei. Avea prof. Dumeniuk un fel al său, irepetabil şi inimitabil, de a fi, de a explica, de a vorbi, de a răspunde la întrebări. Îţi lăsa impresia că omul acesta niciodată nu se grăbeşte, nu se enervează, nu se supără, nu suferă prea mult când are insuccese, dar nici nu se bucură foarte mult când îi reuşeşte. Graţie acestor calităţi, profesorul Dumeniuk era admirat de către studenţi şi colegi de catedră, de facultate, de universitate.

Profesorul Ion Dumeniuk a reuşit să scrie şi să publice o serie de manuale, broşuri, articole ştiinţifice şi de popularizare a ştiinţei filologice. Lui îi aparţine meritul de a fi editat pentru prima oară în republica noastră două manuale de importanţă cardinală pentru şcoala superioară. E vorba de *Introducere în lingvistică* (în colaborare cu N. Mătcaş) şi de *Lingvistica generală* (în colaborare cu S. Berejan şi N. Mătcaş), lucrări ce se află şi acum pe rafturile bibliotecilor universitare, studenţii consultându-le cu mare utilitate.

Ca savant, prof. Dumeniuk s-a ocupat în principiu de două probleme mari şi anume: a) lingvistica contrastivă; b) sociolingvistica.

De-a lungul anilor profesorul a făcut investigaţii serioase cu privire la morfologia contrastivă a limbilor română şi rusă. În acest sens, a cercetat în context categoria genului la substantive, categoria cazului, categoria gradelor de comparaţie la adjective, categoria numărului la substantive, participii etc.

La capitolul sociolingvistica, profesorul Dumeniuk a publicat, inclusiv în colaborare, începând mai ales cu anul 1987, zeci de articole substanţiale, în care milita cu argumente peremptorii pentru mult discutata triadă: limba de stat, unitatea lingvistică moldo-română şi revenirea la grafia latină. El a demonstrat cu lux de amănunte inconsistenţa teoriei despre aşa-zisa limbă moldovenească, diferită de cea română, despre artificialul bilingvism ruso-moldovenesc, despre influenţa „blagorodnică" a limbii ruse asupra graiului nostru, influenţă ce a condus la deznaţionalizarea românilor din Republica Moldova. În cercetările prof. I. Dumeniuk pulsează cu o deosebită energie adevărul despre unitatea limbii românilor de pretutindeni şi dintotdeauna şi despre necesitatea înveşmântării ei în haina firească a grafiei latine. Textele purtând semnătura prof. I. Dumeniuk au jucat un rol extrem de mare în lupta cu purtătorii de opinii reacţionare şi duşmănoase limbii, alfabetului şi istoriei neamului nostru. După cum se ştie, asemenea opinii retrograde şi perimate au fost expuse la sfârşitul anului 1988 în *Tezele...* de tristă amintire ale C.C. al fostului P.C.M.

Studiile şi articolele prof. Ion Dumeniuk se disting prin două trăsături esenţiale: a) argumentul ştiinţific impecabil – *scientia potentia est*; b) critica vehementă a ignoranţei acelora ce se erijau în mari apărători ai aşa-zisei limbi moldoveneşti. Savantul universitar le amintea deseori că *ignorantia non est argumentum*. În ceea ce priveşte reaua-voinţă, prof. Ion Dumeniuk era gata a-i pune la punct pe toţi acei care o manifestau, inclusiv pe foştii săi dascăli şi colegi, după principiul *amicus Plato, sed magis amica veritas*!

În scopul de a propaga noile norme ortografice şi ortoepice, survenite odată cu revenirea la grafia latină, prof. Ion Dumeniuk, împreună cu prof. Nicolae Mătcaş, au ţinut la micul ecran un ciclu de prelegeri cu caracter teoretic şi aplicativ, demonstrând cum trebuie scris şi pronunţat cutare sau cutare lexem, cuvânt, formă gramaticală, îmbinare de cuvinte etc. Aceste lecţii au fost audiate, privite, savurate şi înalt apreciate de către sute şi mii de telespectatori.

* * *

Cartea *Coloana infinită a graiului matern* se încheie cu paragraful „Lupta continuă". Da! Lupta pentru drepturile noastre naţionale inalienabile a pornit atunci, în anii 1987-1989, şi mai continuă, din nefericire şi acum, în 1997.

În republică sunt forţe care propagă masiv romănofobia, speriind lumea că prin şcoli, universităţi, teatre, la radio şi televiziune cică ar decurge procesul de românizare (adică „stricare") a limbii moldoveneşti; se mai susţine teoria absurdă despre existenţa a două limbi est-romanice deosebite: moldoveneasca şi româna; se afirmă că suntem un popor multinaţional, că drepturile minorităţilor etnice ar fi lezate în Republica Moldova şi că, în sfârşit, e necesar a se legifera a doua limbă de stat – rusa.

Savanţii, pedagogii, intelectualii, oamenii de bună credinţă resping cu vehemenţă aceste afirmaţii nesăbuite, care conduc la destabilizarea politică din republică, la deznaţionalizare, dezintegrare spirituală a neamului românesc.

În această luptă, care într-adevăr continuă, chipul neînfricatului militant pentru cauza naţională, Ion Dumeniuk, mai dăinuie în memoria şi în inima fiecăruia dintre noi, iar numele lui nu se va şterge niciodată din analele istoriei noastre zbuciumate.

Ziarul „Materna", nr. 8, 1992

§ 13 VITALIE MARIN – PROFESOR VENERAT ŞI SAVANT DE PRESTIGIU

Nu sunt prea frecvente cazurile când unul şi acelaşi cadru didactic funcţionează în una şi aceeaşi instituţie superioară de învăţământ o jumătate de secol. Vitalie Marin, doctor habilitat, profesor la Universitatea de Stat din Moldova, este omul care, păşindu-i pragul în august 1949, nu a mai părăsit *Alma mater* nici până în prezent.

Sunt oameni care mereu îşi schimbă locul de muncă, umblând în căutarea profitului sau urmărind alte scopuri. Alţii stau pe un loc, mai bine sau mai rău, dar ei locului se ţin, contribuind la prosperarea instituţiei unde sunt angajaţi.

Victor Hugo în romanul *L'homme qui rit* are o frază: „Piatra care se rostogoleşte şi meseria care nu stă locului nu prinde rădăcini". Dl Vitalie Marin anume că a stat locului la U.S.M. din 1949 până în prezent şi a lăsat rădăcini adânci, urcând toate treptele *ierarhiei universitare*: student, doctorand, lector, lector superior, docent (conferenţiar), profesor; a mai fost şi prodecan şi decan al Facultăţii de Litere. Această ascensiune a urmat-o în modul cel mai onest şi cinstit, căci dl Marin nu putea conta decât pe muncă asiduă, comportament exemplar, dedare totală profesiei pe care a îmbrăţişat-o. *Labor omnia vincit* (Vergiliu). Dar nu numai atât: munca generează virtute, „ne luminează şi ne îndepărtează durerile, ne înalţă deasupra răului, ne educă, ne face să fim liberi în gândire şi demni" (V. Hugo). Prof. Marin a văzut în muncă ceea ce numesc francezii *raison d'être.*

Născut la 22 aprilie 1930 în satul Brânza, judeţul Cahul, Vitalie Marin face şcoala din sat, apoi absolveşte Şcoala Normală (pedagogică) din or. Cahul şi ajunge, la 1 septembrie 1949, student la Facultatea de Istorie şi Filolologie (secţia „Limba şi Literatura Moldovenească") a Universităţii de Stat din Moldova (pe atunci numită U.S. din Chişinău). Aici se aşterne serios pe carte, avându-i ca profesori îndrăgiţi pe Nicolae Corlăteanu, Vasile Coroban, Gheroghe Bogaci, Andrei Borşci, Faina Cojuhari, Iosif Varticean, Leonid Pankratiev ş.a.

La absolvirea U.S.M. i s-a propus un loc la aspirantură (doctorantură), la specializarea Lingvistică. Cercetează cu râvnă trei ani morfosintaxa românească şi, în 1959, îşi susţine teza de candidat (doctor) în ştiinţe filologice. Mai trec anii şi V. Marin, paralel cu munca de predare la Catedra de Limba Română, îşi scrie cea de-a doua teză, de data aceasta în domeniul stilisticii morfologice, susţinând-o în 1988, iar în 1990 i se conferă titlul de profesor universitar.

La Facultatea de Litere a U.S.M. prof. V. Marin predă de-a lungul anilor cele mai prestigioase cursuri sistematice şi speciale – gramatica istorică a limbii române, bazele stilisticii şi ale cultivării vorbirii, stilistica limbajului artistic, stilistica verbului românesc, analiza etimologică a fondului lexical românesc de origine latină.

Aceste discipline pun un solid fundament la edificiul profesional al viitorilor învăţători şi profesori de limba şi literatura română în şcoli, licee, gimnazii etc. De exemplu, la *Gramatica istorică* profesorul Marin, la orele de curs, face *roentgenul* structurii gramaticale a limbii noastre, privind-o în plan diacronic, adică pe verticală, explicând evoluţia fenomenelor de limbă la nivelul fonetic, morfologic şi lexical. Aici funcţionează nişte legi şi legităţi foarte stricte, ca în matematică.

În acest caz s-ar potrivi bine dictonul latin *Dura lex, sed lex*, căci, de pildă, un *l* intervocalic în cuvintele de origine latină a evoluat pe terenul daco-roman la *r* (solem > soare), un *a* (e, i, u) urmat de consoanele nazale *m*, *n* a evoluat la *â* (manum > mână, lanam > lână), un *o* accentuat s-a diftongat (scholam > şcoală, molam > moară) etc.

Aceste legi şi legităţi (accidente) fonetice imprimă gândirii studenţilor o anume geometrie a inteligenţei, le dezvoltă logica naturală şi cea formală, îi fac să poată diseca limba actuală, privind-o în adâncime, la începuturile ei.

Pe de altă parte, cursurile de stilistică şi de cultivare a vorbirii (pe material de limbă românesc), predate de profesorul V. Marin, dezvoltă la studenţi o fină sensibilitate a limbii materne, un anume gust estetic, o anume exigenţă faţă de cuvântul scris şi rostit, dezvoltă capacitatea de a sesiza şi a savura din plin bogăţia expresivă şi inepuizabilă a limbii noastre. Prof. V. Marin le demonstrează studenţilor că *Usus est magister linguae* – „uzul este învăţătorul limbii”, dar, în acelaşi timp, *Usus est tyrannus linguae* – „uzul este tiranul limbii”. E nevoie de competenţă lingvistică, discernământ, o viziune clară asupra fenomenelor de limbă, ca să ne putem pronunţa despre ceea ce e normă şi antinormă, corect şi incorect, recomandabil şi condamnabil etc. Cu alte cuvinte, profesorul le formează treptat studenţilor nişte „virtuţi analitice şi sintetice ale spiritului” (L. Blaga), necesare viitorilor specialişti-filologi pentru coagularea cunoştinţelor obţinute la alte discipline lingvistice, pentru fortificarea sufletească a tinerilor, pentru trezirea mândriei lor naţionale faţă de limba română, ajunsă la un grad avansat de dezvoltare alături de alte limbi din Europa.

Printre specialiştii titraţi în filologie de la Facultatea de Litere a U.S.M. prof. V. Marin este unul dintre cei mai respectaţi, mai apreciaţi şi mai aşteptaţi în sălile studenţeşti. Şi aceasta pentru că Domnia Sa captivează pe auditori prin vastele sale cunoştinţe în domeniul filologiei (lingvisticii), printr-un deosebit tact pedagogic, printr-o expunere clară, accesibilă şi afectivă. Prof. V. Marin priveşte

fenomenele limbii din interior, dar, concomitent, le explică şi prin factorul extralingvistic, deoarece limba naturală, ca şi lumea, în general, poartă un caracter unitar.

***

Profesorul Vitalie Marin este nu numai un excelent pedagog, dascăl memorabil, ci şi un recunoscut cercetător ştiinţific.

În opinia prof. Ruben Budagov, lingviştii s-ar putea împărţi *grosso modo* în trei categorii: a) care preferă aspectul pur teoretic al problemelor cercetate, b) care dau întâietate aspectului aplicativ al problemelor şi c) care ştiu a îmbina ambele aspecte pentru a ajunge la descrierea adecvată a fenomenului studiat. V. Marin face parte, se pare, din categoria a treia a cercetătorilor lingvişti. Pentru Domnia Sa faptul de limbă contează extrem de mult, pentru că numai bazându-se pe exemple se pot face generalizări de ordin teoretic atât la nivel de gramatică fonetică şi vocabular, cât şi la nivel stilistic.

Despre rolul faptelor de limbă în studiile de lingvistică s-a vorbit mult şi uneori în contradictoriu. Astfel prof. V. Zveghinţev nota că „faptele încă nu fac o teorie", dar, adăugăm noi, fără fapte concludente de limbă nu se pot face reflecţii teoretice de valoare.

În această ordine de idei, aderăm la spusele prof. Eugeniu Coşeriu, lingvistul nr. 1 al secolului XX: „Nu există nicio opoziţie reală între studiul faptelor şi studiul teoretic. Teoria este întotdeauna teoria realităţii, şi nu o construcţie apriori. Pentru că tocmai teoria este reflectarea universului în fapte, realitatea nu poate fi ignorată". *Scientia quo magis theorica, magis practica* – zicea Leibniz, şi avea perfectă dreptate. E nevoie să cunoşti faptele. „Între teorie şi fapte există un raport dialectic: cercetarea aplicaţiilor depinde de teorie, dar, în acelaşi timp, influenţează teoria" (E. Coseriu, *Interviu* / „Limba şi Literatura", vol. III-IV, Bucureşti, 1991, p. 322).

Şi într-adevăr, monografiile şi articolele prof. V. Marin sunt „brodate", suprasaturate cu fapte de limbă, alese cu mare gust şi comentate în cunoştinţă de cauză, relevându-se specificul lor semantico-stilistic, valoarea comunicativă, conotativă, referenţială, situativă în crearea mesajelor scontate de emiţător.

Nu mă îndoiesc nici pentru o clipă că, în această ordine de idei, omagiatul nostru este întru totul de acord cu următoarea opinie a profesorului şi academicianului Iorgu Iordan: „Stilistica este o sintaxă afectivă, sintaxa este o stilistică intelectuală" (I. Iordan, *Stilistica limbii române,* Bucureşti, 1975 p. 20).

De sub pana lui au ieşit la lumina zilei 14 cărţi (monografii, manuale, broşuri, programe) şi circa 150 de articole ştiinţifice, rezumate, recenzii, note

etc. Vom nominaliza doar câteva lucrări de referinţă: *Schiţe de stilistică a limbii moldoveneşti contemporane* (1975, 370 p.), *Expresivitate şi corectitudine în comunicarea verbală* (1980, 200 p.), *Resurse expresive şi elemente normative ale comunicării verbale* (1983, 174 p.), *Elemente de stilistică gramaticală* (1988, 358 p.), *Stilistică şi cultivare a vorbirii* (1991, 318 p.), *Gramatica istorică a limbii române: manual pentru lecţiile-seminar* (1993, 156 p.), *Stilistică şi cultivare a vorbirii. Exerciţii* (1998, 175 p.).

În activitatea de cercetare a prof. V. Marin se pot delimita trei direcţii principale: a) *stilistica limbajului artistic*, b) *istoria limbii române* şi c) *cultivarea limbii*, acoperite cu studii valoroase, înalt apreciate de către specialişti, pedagogi şi studenţi.

Din lucrările Domniei Sale am putea desprinde şi comenta multe şi interesante postulate care, de fapt, stau la baza concepţiei lingvistice a cercetătorului. Vom menţiona doar unele dintre ele:

a) Autorul afirmă, pe bună dreptate, că pentru a observa greşeala stilistică sau devierea de la normele limbii literare urmează să fim bine familiarizaţi „cu diversele posibilităţi de organizare a materialului lingvistic, cu acele *variante sinonimice* din domeniul lexicului şi al gramaticii care servesc unei exprimări adecvate scopului comunicării, tonalităţii stilistice, stilului funcţional respectiv” (*Stilistică şi cultivare a vorbirii*, 1998, p. 4).

Trebuie să menţionăm că variantele în limbă reflectă dinamismul acesteia, mişcarea ei evolutivă. Încă W. von Humboldt scria că limba naturală nu este *ergon* (produs), ci *energeia* (activitate), teză teoretică dezvoltată de prof. E. Coşeriu în mai multe lucrări (vezi, de pildă, *Lingvistica integrală*, Bucureşti, 1996, p. 64-66).

Profesorul V. Marin consideră că „*variantele* în cadrul normelor lingvistice pot fi admise mai în toate situaţiile în care ele se disting fie prin nuanţe de sens, fie prin trăsături de ordin stilistico-funcţional. Asemenea variante servesc la îmbogăţirea semantico-stilistică a limbii, existenţa lor fiind absolut legitimă din acest punct de vedere” (de ex.: *ajutorul fratelui – ajutor frăţesc; să fi văzut – dacă ai fi văzut – dacă vedeai* etc.). Deseori aceste *variante* poartă conotaţii diferite, ca în sintagmele *atitudine de prieten – atitudinea prietenului – atitudine prietenească.* Expresia a doua (*atitudinea prietenului*) poate avea atât un marcher pozitiv, cât şi unul negativ, pe când prima şi a treia sintagmă (*atitudine de prieten* şi *atitudine prietenească*) au constant marcheri pozitivi.

Prof. V. Marin dezvoltă teoria variantelor în ceea ce numeşte d-lui *sinonimie sintactică*: trecerea construcţiilor verbale (participiale, infinitivale) de la nivelul propoziţional la nivel frastic (de ex.: „...lunca *bătută de brumă* acum pare ruginită” (V. Alecsandri) → Lunca ce e bătută de brumă... → Fiindcă e bătută de brumă... → Dacă e bătută de brumă... → Când e bătută de brumă...).

b) O altă teză din concepţia stilistică a omagiatului nostru constă în faptul că: „Expresivitatea trebuie să constituie o calitate *sine qua non* a comunicării verbale. Însă printr-o asemenea calitate trebuie să înţelegem nu numai o redare clară şi corectă a celor ce vrea să spună vorbitorul, ci şi exprimare plastică, ce urmează să transmită cu vie pregnanţă conţinutul comunicării, determinând prin aceasta şi o anumită reacţie emotivă din partea receptorului (cititor, auditor)".

Aici nu putem să nu ne amintim de următoarea afirmaţie a lui V. Belinski (1811-1848), un cunoscut critic literar (şi nu numai) rus: „A scrie corect şi a scrie bine nu este una şi aceeaşi". În scopuri stilistice deci se admit chiar şi unele devieri de la normă (mai ales în stilul beletristic). Cunoaştem asemenea încălcări de normă la mulţi şi prestigioşi mânuitori de condei: M. Eminescu (deseori nu acorda articolul posesiv), I. Creangă (folosea multe dialectisme), C. Negruzzi (scria *ţeară* în loc de *ţară*), Al. Puşkin (pronunţa *музы́ка* în loc de *му́зыка*) etc.

În această ordine de idei cunoscutul lingvist Lev Şcerba scria încă prin anii '40 ai secolului nostru că „...autori care n-ar devia de la normă, desigur, nu există – ei ar fi insuportabil de plicticoşi" (Л. В. Щерба, *Спорные вопросы русской грамматики* // Русский язык в школе, 1939, nr. 1, p. 10; apud V. Marin, *Expresivitate şi corectitudine în comunicarea verbală*, Chişinău, 1980, p. 13).

c) Încă o idee dezvoltată de prof. V. Marin în volumele de stilistică şi în diferite articole: „...când discutăm despre cultura vorbirii, despre respectarea normelor, trebuie să fie exclusă orice notă de subiectivism, căci a vorbi normal înseamnă a vorbi aşa cum o fac vorbitorii limbii date, şi nu după hatârul cuiva" (V. Marin, *Expresivitate şi corectitudine în comunicarea verbală*, p. 8).

Spre marele nostru regret, subiectivismul mai persistă chiar în unele lucrări de cultivare a limbii. Nu mă voi referi la autori vii – stilişti şi cultivatori ai limbii, căci „Nomina odiosa sunt" (Ovidius), ci voi cita un exemplu din Iorgu Iordan, unul dintre cei mai mari lingvişti români, care s-a afirmat prin studii ca *Stilistica limbii române, O gramatică a greşelilor, Lingvistica romanică, Limba română literară contemporană* ş.a. Academicianul repudia formele de N., G., D. ale pronumelui *dânsul* (tip: dânsul a plecat; i-am spus dânsului; casa dânsei...), scriind literalmente următoarele: „Astfel de construcţii trebuie combătute, chiar dacă se întâlnesc la autori ca Matei Caragiale (*ai dânsei*) sau Beniuc (*murmurând şi dânsul...*)". Savantul considera că pronumele *dânsul* la N., G. D. este folosit în mod intenţionat de către „cei ce au crezut şi cred că trebuie să se deosebească (în avantajul lor!) de „vulg", ajutaţi fiind şi de impresia ...că *el*, în prezenţa persoanei respective, este nepoliticos (sau mai puţin politicos)..." (I. Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 372). Ni se pare că e un caz-model de subiectivism din partea unui ilustru

lingvist în problema pronosticării în planul cultivării limbii. Parcă I. Iordan nu a întâlnit formele criticate şi la Eminescu, Slavici, Coşbuc etc.? Reproducem câteva dintre ele:

Mama-mi spune câte-odată, de-o întreb: a cui-s, mamă?
„Zburătoru-ţi este tată şi pe el Călin îl cheamă”.
Când l-aude, numai *dânsul* îşi ştia inima lui,
Căci copilul cu bobocii era chiar copilul lui.

(M. Eminescu, *Călin [File din poveste]*)

La ce oare *dânsa* s-a născut pe lume,
O sărmană frunză pe oceanu-n spume...

(M. Eminescu, *Viaţa*)

Avea şi *dânsul* trei feciori
Şi i-au plecat toţi trei odată
La tabără, sărmanul tată!
Ce griji pe dânsul, ce fiori,
Când se gândea că-i greu războiul,
N-ai timp să simţi că mori.

(G. Coşbuc, *Trei, Doamne, şi toţi trei!*)

– Sărmana mea mamă! – grăi *dânsa* în cele din urmă. Mult s-a temut *dânsa...* (I. Slavici, *Scrieri alese*, vol. I-II, Chişinău, 1993, p. 123).

Şi scriitorii basarabeni utilizează această formă pronominală condamnată de Iorgu Iordan:

Pe pământ străvechi şi magic
Numai *dânsa* ni-i stăpână:
Limba neamului meu dacic,
Limba noastră cea română.

(Gr. Vieru, *Limba noastră cea română*)

Dânsa îţi întinde iar o foaie de hârtie...

(A. Busuioc, *Pactizând cu diavolul*, 1999, p. 76)

Cum se duse *dânsa*, Doamne, a şi prins să se întoamne (N. Dabija, *Doină*)

...mulţi oameni cunosc faptele *dânsului* (LA, 23.VIII.1990, p. 8)

...tata vorbea cu glas tare, dar *dânsa* nu-l auzea (V. Beşleagă, *Acasă*, 1976, p. 235)

...el n-a avut de unde şti ce i-au dorit *dânşii* (I. Hadârcă, LA, 1.I.1980, p. 1)

...dânsa a roşit până la vârful urechilor... (N. Costenco, *Severograd*, 1963, p. 78)

Şi deodată o trecu un fior: nu *e dânsa* (V. Malev, *Recviem*, 1986, p. 297)

Să nu uiţi că nu aude,
Nu-i zâmbi că nu te vede,

Care-s coapte, care-s crude -
Dânsul toate verzi le crede.

(P. Cărare, „Moldova socialistă”, 10.IV.1977, p. 4)

Aşadar, uzul formelor de N. G., D. ale pronumelui *dânsul* se transformă într-o tendinţă.

d) Aş vrea să mă opresc puţin la încă un postulat al sărbătoritului, de data aceasta privind devierile de la norma literară.

Cercetătorul V. Marin consideră că aceste devieri pot rezulta din două cauze. Prima „o constituie încălcarea inconştientă a normelor în virtutea necunoaşterii lor sau a unei cunoaşteri aproximative”. Asemenea devieri pot fi întâlnite mai cu seamă în aspectul oral, colocvial al vorbirii, şi uneori, generalizându-se, pot deveni inovaţii acceptate de întreaga masă de vorbitori, după principiul *Error communis facit jus* „greşeala comună devine lege”. E cazul numeralului *paisprezece,* care l-a scos din uz pe corectul *patrusprezece; şaisprezece – şasesprezece; şaizeci* – i-a luat locul lui *şasezeci* ş.a.

A doua cauză constă în încălcarea conştientă a normei cu scopul de a crea impresia neobişnuitului, de a atrage atenţia. O asemenea încălcare se întâlneşte, de obicei, în limbajul artistic şi poartă însemnele unei inovaţii individuale.

În planul postulatelor menţionate (şi al multor altora), prof. V. Marin a abordat în cărţile sale expresivitatea unor situaţii şi construcţii gramaticale, sinonimia gramaticală, topica, părţile multiple (omogene) ale propoziţiilor, potenţele stilistice ale categoriilor gramaticale referitoare la substantiv, adjectiv, pronume, verb, stilistica frazei cu propoziţii coordonate şi subordonate, segmentarea frazei, organizarea fonică şi ritmico-intonaţională a propoziţiei ş.a.

Monografiile prof. V. Marin sunt adevărate enciclopedii ale ştiinţei numite stilistica. Savantul este un ardent susţinător al şcolii estetice a lui Carl Vossler, care afirma, de altfel, că *Nihil est in linguae, quod non fuerit prius in stylo* – „Nimic nu există în limbă ce n-ar fi fost mai întâi în stil”, adică în vorbirea vie. Anume stilul (expresivitatea comunicării în general) se manifestă pretutindeni, la toate nivelele limbii, căci individul, vorbind sau scriind, doreşte să-l atenţioneze pe receptor prin felul individual de a se exprima, prin mijloacele de limbă alese de el în mod special pentru a reda cât mai adecvat şi mai complet mesajul.

Dacă vorbim în plan mai larg, am putea afirma, împreună cu Lucian Blaga, că „Stilul e mediul permanent în care respirăm chiar şi atunci când nu ne dăm seama... stilul e în adevăr o forţă, care ne depăşeşte, care ne ţine legaţi, care ne pătrunde şi ne subjugă” (apud O. Drimba, *Filozofia lui Lucian Blaga,* Bucureşti, 1994, p. 30).

* * *

Profesorul Marin nu e numai stilistician, ci şi gramatician. Cercetările d-lui din anii de primă tinereţe se referă la *participiu*, în special, şi, în general, la verb – „regele" limbii!

Vom trece în revistă doar câteva postulate la care ajunge cercetătorul participiului românesc:

1. În limba română construcţiile participiale provin din structura sintactică latină *participium conjunctum* şi nu sunt făcute după modelul limbilor romanice, căci se întâlnesc la cronicari: la M. Costin (de 70 de ori), la Gr. Ureche etc.

2. Construcţiile participiale nu sunt nişte structuri comprimate ale respectivelor subordonate, ci s-au constituit paralel cu acestea.

3. Construcţiile participiale formează o bogată sinonimie sintactică vizavi de propoziţiile subordonate.

4. Participiul are trei valori: *pur-verbală* (am cumpărat, am plecat etc.), *pur-adjectivală* (ochi ascuţit, discuţie aprinsă, răbdări fripte) şi *adjectival-verbală* (cuţit ascuţit, pui fript, fereastră deschisă). Un exemplu atestat de participiu cu valoare adjectival-verbală: „Eminescu este *cel mai ales* poet al acestui neam" (M. Sadoveanu).

* * *

Profesorul Vitalie Marin conduce la catedră teze de doctorat şi de magistrat, participă cu interesante comunicări la diferite foruri ştiinţifice, organizate în Republica Moldova, România şi în unele centre universitare din ţările C.S.I.

Ca administrator (timp de 9 ani a condus facultatea fiind prodecan şi decan), profesorul Marin a fost omul compromisurilor raţionale, reuşind, în discuţii colegiale, să găsească soluţii plauzibile chiar şi atunci când nu era pe aceeaşi lungime de undă cu unii subalterni. Ştia să meargă pe linia *aurea mediocritas* – „aurita cale de mijloc" (Horatius). Pentru aceasta colectivul profesoral şi studenţesc l-a respectat şi continuă să-i poarte onoarea cu atât mai mult, cu cât anii „decăniei" (1987-1993) profesorului V. Marin au coincis cu istorica perioadă de renaştere naţională, de luptă pentru adevărul ştiinţific privind limba noastră cea română. Anume în anii aceştia a fost adoptată Legislaţia lingvistică, s-a obţinut suveranitatea şi mai apoi Independenţa, creându-se statul Republica Moldova; a fost adoptată simbolistica statului, s-a revenit la Imnul *Deşteaptă-te, române* ş.a. Fireşte, studenţii facultăţii şi profesorii noştri au participat (unii chiar foarte activ) la aceste evenimente istorice, creând decanului şi numeroase probleme, mai ales

în anii când abia începea mişcarea pentru susţinerea restructurării şi a revendicărilor naţionale*.

Decanul Facultăţii de Litere, ca şi întreaga conducere a U.S.M., s-au dovedit a fi în acele clipe istorice la înălţimea exigenţelor timpului.

Ca personalitate, profesorul V. Marin nu este unul *in praesentia* şi altul *in absentia*. Septuagenarul nostru este prea creştin, prea inteligent, prea rezonabil ca să-şi permită „luxul" de a fi şi duplicitar, făţarnic.

Noi îl considerăm pe dl V. Marin fericit şi iată de ce: *D-lui nu este un om rău.* Cei răi invidiază, sunt egoişti, plini de ură (iar „ura este iarna inimii", zicea V. Hugo), îşi cheltuiesc în zadar forţele fizice şi morale, făcând o risipă de energie în van. Prof. V. Marin nu a avut şi nu are aceste vicii. Are doar virtuţi!

Cunoaştem doar una dintre ele, care poate fi considerată deviza vieţii sărbătoritului nostru: „Să faci cât mai mult, dar să nu fii niciodată mulţumit de tine!".

Şi Domnia Sa într-adevăr nu este mulţumit de sine. În prezent munceşte poate chiar mai mult decât în anii deja trecuţi. Îi dorim pe această cale multă şi durabilă sănătate, noi succese şi bucurii în muncă şi în viaţa familială. Deşi nisipul din *clepsidra vieţii* curge mai năvalnic la o anumită etate a omului, totuşi prof. Vitalie Marin e plin de tinereţe sufletească, de planuri creatoare, de idei noi în domeniile cercetate etc. *Ab immo pectore* îl felicităm cu prilejul acestui venerabil jubileu, dorindu-i sănătate durabilă şi realizarea aspiraţiilor supreme.

Culegerea *Omagiu profesorului universitar Vitalie Marin*,
Chişinău, U.S.M., 2000, p. 20-33

* Capul facultăţii se vedea între Scila şi Coribda: pe de o parte, Ministerul de Învăţământ nu saluta ieşirea studenţilor şi profesorilor în Piaţă, pe de altă parte, spiritual, decanul era de partea protestatarilor.

§ 14 GRIGORE CINCILEI: PROBLEME DE SOCIOLINGVISTICĂ* (1.12.1927 – 17.03.1999)

Când a început perioada renaşterii noastre naţionale, cea mai mare parte a intelectualităţii din Republica Moldova s-a încadrat activ în promovarea adevărului despre istoria şi limba neamului românesc, în studierea unor probleme de sociolingvistică de primă importanţă, fără a abandona, desigur, domeniile lor de cercetare. Această stare de lucruri este în deplină concordanţă cu principiul al cincilea, numit principiul utilităţii publice, al doctrinei lingvistice a profesorului Eugeniu Coşeriu. Conform acestui principiu, „savantul nu-şi poate permite să rămână în turnul său de fildeş, în comunitatea oamenilor de ştiinţă şi să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de ştiinţă. În realitate el vorbeşte pentru toţi cei care s-ar putea interesa de aceleaşi fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toţi oamenii” [1, p. 17]. Şi mai departe: „...să luam în serios toate interesele vorbitorilor cu privire la limbaj. [...] Limbajul funcţionează prin şi pentru vorbitori, nu [...] pentru lingvişti. [...] Pe vorbitor îl interesează şi politica lingvistică, îl interesează dacă limba pe care o vorbeşte la Chişinău sau la Mihăileni, unde m-am născut eu, e altă limbă decât limba română. Atunci lingvistul trebuie să spună că nu-i altă limbă, că-i aceeaşi limbă pe care o vorbim toţi românii de pretutindeni... Lingvistul trebuie să se ocupe cu planificarea lingvistică şi cu politica lingvistică. Se înţelege, în calitate de lingvist: să arate care sunt problemele reale, să ia atitudine ca subiect politic” [1, p. 18].

În acest sens, în context basarabean, prof. Gr. Cincilei a încercat să abordeze tocmai probleme de sociolingvistică, de care aminteşte savantul secolului Eugeniu Coşeriu, şi anume: limbă – dialect, limbă – metalimbă, societate – metasocietate, naţiune, etnonim – politonim, conştiinţă naţională, entitate naţională, coraportul naţiune – cetăţenie etc.

Profesorul Gr. Cincilei porneşte de la opinia cunoscutului lingvist francez Emile Benveniste (1902-1976) cum că limba şi societatea sunt pentru oameni nişte realităţi inconştiente, moştenite [2, p. 91, passim]. Însă limba are un avantaj asupra societăţii, căci poate deveni şi metalimbă, o realitate conştientă, formată (de ex., limba standard – formată de oameni). Societatea însă, după Benveniste, nu presupune o metasocietate. Totodată, cercetătorul chişinăuian nu este de acord

* Textul comunicării prezentate la Conferinţa ştiinţifică dedicată Aniversării a 70-a de la naşterea prof. Grigore Cincilei, care a avut loc la 1 decembrie 1997, la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine de la Universitatea de Stat din Moldova.

întru totul cu Benveniste şi afirmă că, prin analogie, putem considera naţiunea „une espèce de métasociété”. Se poate vedea deci un raport de incluziune între naţie – societate, limba exemplară – limba inconştientă, concept – semnificat [3, p. 76]. Naţiunea este interpretată ca o „porţiune” conştientă a societăţii, deci ca o metasocietate. Adică naţiunea desemnează o comunitate de oameni conştienţi de unitatea lor etnică, lingvistică, teritorială şi culturală. Aceste elemente condiţionează conştiinţa naţională. În această ordine de idei ne amintim de spusele lui M. Eminescu: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră”.

Bazându-se pe cercetările unor istorici [4], prof. Gr. Cincilei afirmă că o unitate demografic omogenă poate fi segmentată sub aspect politic în câteva state cu frontiere politice. În istoria neamului nostru acesta a fost cazul Munteniei, Moldovei şi Transilvaniei. Astfel au apărut politonimele respective: Ţara Moldovei, Ţara Munteniei. Şi astăzi, când spunem, de exemplu, român-moldovean, noi combinăm un etnonim comun (*român*) cu un politonim (*moldovean*). De fapt, acelaşi lucru se întâmplă şi atunci când recurgem la îmbinări ca *român-bucovinean, român-dobrogean, român-ardelean* etc.

Cei care ne impun astăzi politonimul *limbă moldovenească* vor cu orice preţ să înfăptuiască „opera” de erodare a conştiinţei noastre naţionale. Prof. Gr. Cincilei subliniază că etnonimul *român* este anterior politonimului *moldav,* deoarece provine direct din limba latină – *romanus,* fiind adus de romani şi format pe terenul daco-roman în timpurile străvechi: „Ce qui importe surtout pour combattre le moldavisme primitif c’est que l’ethnonyme commun rumân / *român* (*voloh, vlah, olah* pour les étrangers), qui selon les lois phonétiques provienne directement du latin *romanus,* précède chronologiquement le politonyme *moldave*. L’État moldave a été fondé au XIVème siècle, tandis que *rumân / român* persiste dans nos contrées dès le commencement de notre ère” [3, p. 78]. În opinia savantului nostru, limba este axa entităţii naţionale. Acolo unde statalitatea unei naţiuni este asigurată (de ex., Franţa), limba este mai mult un mijloc de administrare, de culturalizare. În ţările unde statalitatea a fost pusă în primejdie sau a fost lichidată (aşa cum s-a întâmplat în republicile fostului imperiu sovietic) limba reprezintă, prin excelenţă, unitatea de expresie a naţiunii, care nu trebuie identificată cu cetăţenia.

Fiindcă a venit vorba de Franţa, de naţiune şi cetăţenie, am vrea să cităm o corespondenţă de la Strasburg semnată de Corina Dragotescu şi publicată în ziarul bucureştean „Adevărul”, apoi reluată de săptămânalul nostru „Mesagerul” (3 octombrie 1997, p. 3). E vorba de modul în care concepe Parisul noţiunile de *limbă*, *naţiune*, *cetăţenie*. În Constituţia franceză este scris: „Limba Republicii Franţa e limba franceză”. Şi atât. „Toată lumea, scrie Corina Dragotescu, e ori de naţionalitate franceză, ori e străin, ori imigrant. În Franţa naţionalitatea înseamnă cetăţenie, nefigurând nicăieri noţiunea de cetăţean francez de naţionalitate *x*.

Străini sunt toţi cei care nu au naţionalitate franceză, iar imigrant e o persoană născută într-o ţară străină, dar care trăieşte în Franţa. Datele statistice arată că în Franţa în anul 1990 locuiau 4.100.000 de imigranţi: din Europa proveneau 2.000.000, din Africa 1.500.000, din Asia 470.000, din ţările Americii Latine 93.000, din ex-Uniunea Sovietică 10.000". Şi în continuare autoarea menţionează: „Pentru francezi a recunoaşte minorităţilor dreptul lor de identitate, dreptul la folosirea limbii materne în viaţa publică înseamnă a recunoaşte şi eventualele pretenţii de separare teritorială, înseamnă federalizare...

În accepţiunea Parisului oficial, recunoaşterea minorităţilor ar trebui să se limiteze doar la drepturile culturale".

Astfel se rezolvă problema limbilor minoritare atât în Franţa, cât şi în Turcia, Germania, Polonia etc. Dacă ar fi să continuăm exemplificarea, am putea să ne referim la Turcia, care nu se consideră nici stat multinaţional, nici stat cu 2-3 limbi oficiale, deşi la ora actuală în această ţară locuiesc câteva milioane de curzi, 600.000 de arabi, 100.000 de turcmeni, 80.000 de armeni, 600.000 de italieni, 270.000 de greci, 100.000 de portughezi [vezi 5, p. 3].

O serie de probleme de sociolingvistică (de tipul formarea limbii şi a poporului român, politonimul *limba moldovenească,* glotonimul *popor român*, occidentalizarea limbii şi a culturii române în secolele XVIII-XIX, situaţia lingvistică din Basarabia anexată de către Rusia ţaristă (1812-1917), revenirea la dezvoltarea normală a limbii şi culturii naţionale în Basarabia între cele două războaie mondiale, limba de lemn (*langue de bois*) [vezi 6] în R.A.S.S.M. (1924-1940), apoi în R.S.S.M. (1944-1990) şi, în sfârşit, situaţia şi politica lingvistică din Republica Moldova după prăbuşirea imperiului sovietic) sunt abordate de către prof. Gr. Cinclei în lucrarea *Langue et Nation...* [3]. Descriind etnogeneza poporului român, autorul porneşte de la cronicarii Gr. Ureche şi M. Costin, de la savantul D. Cantemir, de la Şcoala Ardeleană (Samuil Micu-Clain, Petru Maior, Gh. Şincai), apoi trece la scriitori, savanţi, istorici şi lingvişti din secolele XIX-XX, printre care un loc de frunte îi aparţine lui Nicolae Iorga. Ultimul a insistat asupra procesului activ de re-romanizare, occidentalizare a limbii şi a culturii româneşti din sec. al XIX-lea. Celebrul istoric român „constate qu'à cette époque s'affirme *«un élément nouveau, la conscience nationale»,* qui s'annonçait à la suite du *«contact avec la civilisation philosophique et libérale,* des pays de l'Occident». Cette conscience s'est constituée sur l'identité historique, linguistique et culturelle. Elle s'est consolidée à la suite de «l'occidentalisation romane» (Al. Niculescu). Ce processus réunit celui de la latinisation en Transylvanie avec la re-romanisation en Valachie et Moldavie" [apud 3, p. 79].

În această ordine de idei savantul chişinăuian menţionează: „Conştiinţa naţională a românilor s-a consolidat şi în urma contactului cu civilizaţia din ţă-

rile Occidentului. Locuitorii din Principate şi-au dat seama că-i uneşte nu numai unitatea de limbă, ci şi cea de cultură. Re-romanizarea Principatelor româneşti a contribuit nespus de mult la conturarea definitivă a limbii literare româneşti (în sec. al XIX-lea), la stabilirea normelor ei" [7, p. 4].

Veridicitatea acestor realităţi nu poate fi contestată. Limba româna şi-a conturat statutul de limbă romanică modernă numai după procesul de re-romanizare şi occidentalizare de care s-a vorbit. Să amintim că unul dintre cei care au contribuit în mod direct la re-romanizarea limbii române în secolul trecut a fost academicianul, lingvistul, scriitorul şi animatorul culturii române paşoptiste Ion Heliade Rădulescu (1802-1872). În vestita sa *Prefaţă* la *Gramatica Românească* (1828) autorul nota că grecii au împrumutat cuvinte şi locuţiuni de la fenicieni, egipteni, arabi, sirieni etc., romanii – de la greci, celelalte naţiuni ale Europei – de la romani... „Noi asemenea o să urmăm şi mai vârtos când avem de unde. Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la mica noastră moştenire (adică de la *lingua mater* – latina.– *A.C.*) şi de la surorile noastre ceea ce ni se cuvine" [8, p. 170-171].

Conform lui I. H. Rădulescu, cuvintele moştenite de origine romanică sunt mai adecvate, comportând unele conotaţii suplimentare, ce lipsesc echivalentelor acestora de alte origini. Autorul notează: „...oricine pronunţă vorba *libertate* simte că se deşteaptă în inima lui nişte simţăminte regeneratoare ce n-a putut niciodată să le producă vorba *slobozenie*" [8, p. 327].

Încheindu-şi reflecţiile asupra problemei „împrumuturilor", savantul lansează o foarte sănătoasă şi actuală idee: „Trebuie să luăm numai aceea ce ne trebuie, de acolo de unde trebuie şi cum trebuie" [8, p. 171].

Prof. Gr. Cincilei scrie şi demonstrează cu argumente peremptorii la ce dezastru lingvistic a condus în Republica Moldova „teoria" despre două limbi (română şi moldovenească) şi despre formarea unei „noi" naţiuni – naţiunea socialistă moldovenească, fapt ce a avut loc mai întâi în aşa-zisa R.A.S.S.M.: „Pour comble de propagande roumanophobe l'U.R.S.S. a proclamé la formation de la République Autonome Socialiste Soviétique Moldave (R.A.S.S.M.) en 1924 à l'Est du Dniestr. (Avant l'occupation russe, entre la Dniestr et le Bug la population roumaine en constituait 50%.) Les dirigeants communistes y ont commencé la «moldovanisation» du roumain. On utilisait surtout le procédé de composition en acceptant la «forme interne» des composés russes: *apăfăcător* (cf. le russe *водород)*, *aburomergător* (rus. *паровоз*), *apăcad* (rus. *водопад*) etc. de vrais mostres lexicaux qui devaient remplacer les mots roumains *hidrogen, locomotivă, cascadă* etc. On voulait créer de cette façon une nouvelle langue et l'opposer à la langue roumaine. Cette tentative tenant de la «culture prolétaire» a échoué (1932). Pour une courte période on est revenu aux normes du roumain, à sa littérature et à l'alphabet latin. Malheureusement ce retour a pris fin en 1933, quand les promo-

teurs de la littérature roumaine et de l'alphabet latin ont été qualifiés d'«espions fascistes» de «roumanisateurs» et ont été exterminés ou déportés»" [3, p. 83]. De asemenea, în perioada postbelică în fosta R.S.S.M., de la 1944 şi până în 1989, se continua politica veche antiştiinţifică referitoare la două limbi (moldovenească şi română), la două naţiuni (moldovenească şi română), la două culturi, două civilizaţii diferite, la „marele" rol al limbii ruse (ca limbă de comunicare între naţii) în dezvoltarea şi înflorirea aşa-zisei limbi moldoveneşti, la bilingvismul „armonios" moldo-rus, la limba rusă ca a doua limbă maternă etc.

Odată cu adoptarea Legislaţiei lingvistice la 31 august şi 1 septembrie 1989 (ea conţinând trei legi: „Cu privire la statutul limbii de stat", „Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S.M." şi „Cu privire la revenirea la grafia latină" şi a Declaraţiei despre Independenţă (27 august 1991), se crea impresia că politica lingvistică a statului este direcţionată just, spre identitatea şi unitatea neamului. Dar, spre marele nostru regret, Constituţia Republicii Moldova, adoptată în vara anului 1994, a reconsolidat poziţiile ideologiei vechi comuniste privind limba, naţiunea, cultura, istoria neamului. În articolul 13 citim: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească". Aşadar, la scară oficială se reia politica moldovenismului primitiv, a românofobiei şi neadevărului ştiinţific şi istoric. Prof. Gr. Cincilei descrie cu lux de amănunte lupta în continuare a savanţilor de la Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, a studenţimii, a intelectualilor de diverse specialităţi, a tuturor oamenilor de bună credinţă şi, în sfârşit, a ex-Preşedintelui Republicii Moldova M. Snegur pentru ideea „qu'il existe une seule langue littéraire, commune pour tous les Roumains – le roumain", pentru dezideratul de a modifica art. 13 din Legea Fundamentală a Republicii Moldova în felul următor: „La langue d'État (officielle) de la République de Moldavie est la langue roumaine" [3, p. 87]. Aşadar, remediul naţional şi lingvistic la ora actuală, când suntem o republică suverană şi independentă, constă în recunoaşterea adevărului ştiinţific şi istoric privind unitatea limbii şi a neamului. De altfel, e de subliniat în mod special că prof. Gr. Cincilei a luptat cu vehemenţă încă în 1993-1994, când reprezentanţii unor partide antinaţionale vehiculau problema referendumului prin care ar fi trebuit să se voteze două chestiuni: ce suntem – moldoveni sau români? ce limbă vorbim – moldovenească sau română?

Într-un mic, dar foarte substanţial articol, publicat în presa timpului, prof. Gr. Cincilei scria: „Românofobia este starea de spirit predominantă astăzi în societatea noastră. Această stare corespunde întru totul spuselor marelui poet şi filozof Paul Valéry: «Triumful duşmanului are loc atunci când te-a făcut să gândeşti cum vrea el».

În problema naţională, a limbii şi integrităţii neamului tot mai mulţi pedagogi gândesc aşa precum o vor neprietenii noştri. Şi prin punerea la vot a unor adevăruri certe, indiscutabile, precum ar fi cel că suntem români şi vorbim româ-

neşte, se încearcă dezbinarea noastră. Se profită de faptul că adevărata noastră istorie a fost inaccesibilă majorităţii populaţiei.

Părinţii mei, consătenii se mândresc că vorbesc moldoveneşte şi e un mare adevăr aici: e vorba de graiul moldovenesc, de care niciun moldovean, fie el şi unionist, nu se dezice. Dar e tot atât de adevărat că acest grai este o părticică organică a limbii române, care însumează diferite graiuri. Tot astfel nu există o contradicţie între a fi moldovean şi a fi român. Geografic, suntem moldoveni, dar ca apartenenţă naţională suntem români. Acest lucru îl dovedesc tradiţiile, limba, obiceiurile, care ne sunt comune cu ale românilor din ţară. Lansarea falsului etnonim *popor moldovenesc* este aceeaşi încercare camuflată de dezbinare şi deznaţionalizare" [9, p. 1].

Spre marele nostru regret, nici acum, la sfârşitul mileniului al doilea, adevăruri privind identitatea românilor basarabeni nu sunt recunoscute de către cei ce se perindă la conducerea Republicii Moldova, căci numai aşa poate fi explicat gestul de a introduce, în 1994, în Constituţia Republicii Moldova articolul 13. Cităm dintr-un text apărut imediat după adoptarea Constituţiei: „Din nou ni se impune neadevărul: «limba moldovenească», «popor moldovenesc» etc. Mulţi se întreabă îngrijoraţi ce va urma: vor fi eliminaţi din programele de învăţământ unii scriitori, vor fi interzise dicţionarele, manualele de istorie, de cultură, filozofie?

Tineretul studios nu va mai cunoaşte opera marilor filozofi români Ionesco, Blaga, Cioran, Eliade? Oare el va afla din surse străine, dintr-un *Larousse* că opera marelui Brâncuşi înfrumuseţează interiorul sediului O.N.U. şi că muzica lui Enescu a făcut înconjurul lumii?... Enigma cea mare e că tolerăm neadevărul chiar şi acum, când ne-am declarat democraţi (rar partid politic la noi care să nu se numească şi democrat). Să nu fi auzit noi oare deşteapta vorbă a lui E. Coşeriu că minciuna privind denumirea limbii noastre va atrage alte minciuni? Şi atunci iar vom practica un limbaj de lemn (gândeşti una, spui alta), pentru care mai apoi vom roşi atât în faţa generaţiilor ce vin, cât şi în faţa colegilor din alte ţări..." [11, p. 7]. Îşi încheie meditaţiile prof. Gr. Cincilei comentând fraza lui Umberto Eco: „Dacă însă iar vom promova neadevărul, vom rămâne sclavi, pentru că doar adevărul ne va face liberi". Comentariile sunt de prisos! Am vrea doar să adăugăm, bazându-ne pe propriile noastre observări, că noua Preşedinţie a Republicii Moldova pare a susţine adevărul ştiinţific privind limba şi istoria neamului nostru. Afirmăm aceasta având la dispoziţie următoarele fapte ce stau la suprafaţă şi la îndemâna oricui:

1. În *Dialog* (publicaţie a Mişcării pentru o Moldovă democratică şi prosperă, ziar pro-preşedinţial) a fost tipărit, în numerele din 21, 27 august şi 4 septembrie 1997, un amplu studiu al prof. E. Coşeriu cu denumirea: *Aşa-zisa „limbă moldovenească"*. Articolul a fost însoţit de fotografia savantului şi de un moto: „Zic «aşa-zisa», fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau

chiar şi numai de dialectul dacoromân, pur şi simplu, nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nicio bază reală". În finalul articolului se citează din Decretul Preşedintelui Petru Lucinschi privind decorarea profesorului Eugeniu Coşeriu cu „Ordinul Republicii": „Pentru contribuţie substanţială la dezvoltarea lingvisticii moderne, în semn de mare preţuire a meritelor deosebite în sfera de renaştere a culturii naţionale, domnului E. Coşeriu, membru de onoare al A.Ş.M., i se conferă «Ordinul Republicii»".

2. În mesajul de felicitare al Preşedintelui Republicii Moldova adresat scriitorului Ion Constantin Ciobanu cu prilejui împlinirii a 70 de ani, putem citi, printre altele, fraza: „...creaţia Dumneavoastră reprezintă o parte din acel zid ce a stat neclintit în calea dezastrului deznaţionalizării şi al mancurtizării neamului nostru" („Moldova Literară", 1997, 28 octombrie, p. 1). Aşadar, s-a recunoscut (în scris) că anii postbelici în ex-R.S.S.M. au fost ani ai „dezastrului deznaţionalizării neamului nostru".

Să sperăm deci că Preşedintele republicii se va adresa noului Parlament cu o iniţiativă legislativă de a se reveni la articolul 13 din Constituţia Republicii Moldova, astfel lichidându-se ambiguităţile şi ştergându-se o pată de ruşine din istoria spirituală a neamului nostru.

REFERINŢE

1. E. Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi. Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Secţiunea III, Lingvistică, tomul XXXVI / XXXVII. 1991-1992, Iaşi, 1992.

2. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale,* II, Paris, 1974.

3. Gr. Cincilei, *Les notions de langue et nation roumaine à l'Est du Prut*, „Langue et Nation en Europe centrale et orientale du XVIII-ème siècle à nos jours". Cahiers de l'ILSL, Edités par Patrick Sériot, 1996, nr. 8.

4. P. Parasca, *Etnonime şi politonime în istoria Moldovei (sec. XIV-XVIII)*, Limba Română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente, Chişinău, 1996.

5. „Mesagerul", 1997, 5 octombrie.

6. Françoise Thom, *Limba de lemn*, Traducere din limba franceză, Bucureşti, 1993.

7. Gr. Cincilei, *Naţiunea ca „porţiune" conştientă a societăţii* (Interviu), „Ţara", 1997, 25 februarie.

8. I. H. Rădulescu, *Pagini alese,* Bucureşti, 1961.

9. Gr. Cincilei, *Contradicţii artificiale* „Făclia", 1993, 2 aprilie.

10. Gr. Cincilei, *Adevărul ne va face liberi*, „Făclia", 1994, 5 august.

„Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", nr. 3, 1998, p. 139-145

CAPITOLUL V

PROFESIUNE DE CREDINȚĂ

§ 1 „VOM IEŞI DIN IMPASUL LINGVISTIC RUŞINOS ŞI RIDICOL, ÎN CARE AM AJUNS, NUMAI ATUNCI, CÂND ÎN CAPUL MESEI SE VA AFLA ŞTIINŢA ETERNĂ, ŞI NU POLITICUL EFEMER”

– Domnule Profesor, vă mulţumesc pentru că aţi acceptat acest dialog aflat în proiect de mult timp, dar pe care îl realizăm abia acum, la o venerabilă vârstă a Dumneavoastră, ce vă permite şi ne permite să vorbim despre drumul pe care l-aţi traversat împreună cu filologia din Republica Moldova. Zicând filologie, evident, am în vedere cele două aspecte foarte importante ale activităţii Dumneavoastră: cea de pedagog şi cea de om de ştiinţă, pentru că pe ambele tărâmuri aţi lucrat cu râvnă, cu dăruire, cu inspiraţie, cu foarte multă credinţă.

– Vârsta la care am ajuns e cea a bilanţului, de aceea îmi aduc aminte cu nostalgie de versurile poetului Petru Zadnipru:

„Ajuns la urma cea din urmă
Mă uit în urma vieţii îndărăt
Să văd ce urme am lăsat în urmă,
La urma cea din urmă cum arăt?”.

Ca pedagog, funcţionez la U.S.M. din 1959 şi până în prezent (45 de ani). Prin faţa ochilor mei au trecut zeci de promoţii de tineri, deveniţi cu timpul profesori de limba şi literatura română, scriitori, ziarişti, savanţi-filologi, jurnalişti, actori, oameni de stat etc.

– Vă rog să faceţi referinţă la câteva nume de foşti studenţi...

– Cu plăcere îmi aduc aminte de seminarele şi prelegerile la care au participat, cu ani în urmă, acad. Mihai Cimpoi, acad. Anatol Codru, prof. Nicolae Mătcaş, dr. hab. Irina Condrea, dr. hab. critic literar Ion Ciocanu, prof. Ion Dumeniuk, prof. Mihail Dolgan, dr. hab. Gheorghe Colţun, profesorii universitari Mihail Purice, Ion Melniciuc, Vl. Zagaevschi, Claudia Cemârtan, Lidia Colesnic, Emilia Oglindă, Eugenia Dodon, Lidia Strah, Ludmila Berzoi, Petru Butuc, Mihai Gudima, Elena Pânzaru-Belinschi ş.a. Ca dascăl, m-am străduit, pe de o parte, să dau studenţilor mei cunoştinţe cât mai profunde şi necesare de lingvistică teoretică şi aplicativă, iar, pe de altă parte (şi concomitent), să le cultiv dragostea faţă de neam, istorie, cultură naţională. Cu această ocazie, aş dori să amintesc spusele domnului profesor Paul Bran, primul rector al Academiei de Studii Economice din Moldova, care, într-un interviu, remarca: „Un filolog predă cea mai de preţ disciplină universitară – iubirea de ţară şi de neam” (vezi „Literatura şi Arta”, 25 decembrie, 1997, p. 3). Îndrăznesc să cred că m-am achitat onorabil de misiunea mea de dascăl „cu-a lui haină roasă-n coate” (M. Eminescu).

– Stimate domnule Profesor, un titular de catedră e, prin tradiţie, şi un cercetător ştiinţific în domeniul profesat...

– Mai mult, aş zice că e o condiţie *sine qua non* să facă, în mod constant, investigaţii ştiinţifice, să-şi creeze o concepţie proprie, s-o promoveze prin publicaţii, prin cursuri şi seminarii. Cu ajutorul Celui-de-Sus, am reuşit să scriu şi să public singur (şi în colaborare) vreo 34 de cărţi (monografii, manuale, dicţionare, materiale didactice etc.) şi peste 500 de articole (ştiinţifice, de popularizare, recenzii, rezumate etc.). Am abordat probleme de sintaxă (descriptivă, transformaţională, contrastivă), de lingvistică generală şi romanică, de sociolingvistică, de punctuaţie, de filologie clasică (latina), de cultivare a limbii materne ş.a. (vezi: Ion Madan. *Stindard al limbii române. Profesorul Anatol Ciobanu la 70 de ani. Biobibliografie*, Chişinău, U.S.M., 2004).

– Sunteţi un recunoscut şi apreciat pedagog şi om de ştiinţă. Ce calităţi trebuie să ai, ca să te urmeze discipolii?

– Ca să devii un îndrumător, un punct de reper pentru alţii, trebuie, în primul rând, să stimezi oamenii, să-i iubeşti pe tinerii care te înconjoară, să-i atragi prin exemplul tău personal, să stimulezi chiar (la început) şi naivele lor încercări în cercetare. Numai savantul care se bucură de încredere, respect şi dragoste din partea celor din preajma lui poate forma o *şcoală ştiinţifică,* de cercetare, cu tinere talente, direcţionându-le just aptitudinile şi înclinaţiile. Până în prezent am pregătit 29 de doctori în filologie şi 4 doctori habilitaţi (Vasile Pojoga, Gheorghe Colţun, Irina Condrea, Gheorghe Moldovanu). Am reuşit să le propun teme care „i-au apucat de inimă” şi, tocmai din acest motiv, au muncit cu pasiune şi şi-au susţinut *cu brio* tezele de doctorat în centrele universitare din Chişinău, Moscova, Minsk. Astăzi ei se află pe şantierele învăţământului din Republica Moldova, România, Austria, Germania.

– Când, cum aţi descoperit vocaţia Dumneavoastră pentru filologie, în general, şi pentru lingvistică, în special?

– Poate părea neverosimil, dar dragostea (gr. *philos*) pentru cuvânt (gr. *logos*) am deprins-o de la mama mea, care era aproape analfabetă. Cu toate acestea, avea harul vorbirii frumoase, nuanţate, expresive în graiul din Nordul Basarabiei. Când torcea iarna sau când ne duceam la prăşit vara, ea fredona mereu cântece populare, spunea rugăciuni, ghicitori, cu alte cuvinte, „nu-i tăcea gura niciodată”. Când eram elev, mama recursese la un şiretlic, de care mi-am dat seama abia când am ajuns mare: ea mă obliga să-i citesc, din manuale de limba şi literatura română, poezii, povestiri, poveşti, fragmente din operele clasicilor, pe care ni le dădea învăţătorul pentru acasă. Mama era numai ochi şi urechi la cele ce citeam cu voce tare, mă punea să repet unele cuvinte şi fraze, să le explic mai pe înţeles etc. Astfel ea deprindea limba literară odată cu mine...

Mai târziu, la şcoala medie de cultură generală (din com. Târnova), la Şcoala Pedagogică (Normală) „Boris Glavan” din oraşul Bălţi am avut norocul să-mi predea limba şi literatura „moldovenească” profesori care, până în primăvara lui 1944, reuşiseră să termine unii nişte clase de liceu, alţii nişte ani

de universităţi din Iaşi, Bucureşti, Cluj. Paradoxul consta în faptul că aceşti profesori, care vorbeau o perfectă limbă română literară, erau puşi în situaţia să ne înveţe normele ortografice şi ortoepice, pe de-a dreptul infecte, ale aşa-numitei limbi moldoveneşti. Ne era milă de bieţii noştri profesori (unii, cum am spus, cu studii liceale şi universitare româneşti), când vedeam cum se autoobligă ei, sărmanii, să ne ceară nouă, elevilor, să scriem şi să pronunţăm: *aşela* (= acela), *ţavă* (= ţeavă), *mulţămesc* (= mulţumesc), *zâua* (= ziua), *săcară* (= secară) etc. Cu pietate îmi amintesc de profesorii mei de limbă şi literatură: Boris Gurămultă, Bartolomeu Musteaţă, Vitalie Voitovschi, Bela Vinograd. În atmosfera lingvistică şi politică de atunci, extrem de tulbure şi apăsătoare, ei reuşeau totuşi să insufle elevilor dragoste şi stimă faţă de slova maternă, faţă de *logos*, care, în viziunea profesorului Eugeniu Coşeriu, este „baza conştiinţei sau manifestarea conştiinţei morale a omului" (vezi E. Coşeriu, *Politici lingvistice // Limbaje şi Comunicare*, VI, Partea I, Editura Universităţii Suceava, 2001, p. 59).

Vocaţia pentru lingvistică am descoperit-o deja la Facultate. Mai corect spus, primul meu profesor universitar, acad. Nicolae Corlăteanu, a intuit că am înclinaţii spre studierea problemelor de limbă. Domnia Sa m-a încurajat, m-a stimulat, îmi dădea însărcinări suplimentare, m-a îndrumat la scrierea tezelor de an şi a tezei de licenţă, ca, până la urmă, să-mi zică: *Vade mecum* –„mergi cu mine" în lumea ştiinţei lingvistice. Şi eu cu bucurie (dar nu şi fără anume frică) l-am urmat... Sub conducerea profesorului N. Corlăteanu am scris şi am susţinut cu succes prima mea teză de doctorat (1960), am publicat primele lucrări. Acad. Nicolae Corlăteanu a fost pentru mine „racheta de lansare" pe orbita ştiinţei filologice.

A doua mare personalitate – care m-a făcut să înţeleg şi să mă descurc în multe probleme de lingvistică generală şi de gramatică, să-mi formez o concepţie lingvistică proprie, să observ şi să pricep „structurile de adâncime", nu numai cele „de suprafaţă", ale ştiinţei despre limbă, să însuşesc o metodologie lingvistică justă şi să aplic metode moderne de cercetare a faptelor de limbă – a fost dr. hab. prof. univ., membrul corespondent al Academiei de Ştiinţe din ex-Uniunea Sovietică, şeful Catedrei de Lingvistică Romanică a Universităţii „M. Lomonosov" din Moscova Ruben Budagov (1910-2001). A scris şi a publicat vreo 20 de monografii, unele dintre ele fiind traduse în mai multe limbi, inclusiv în româneşte, de către discipolul său Gheorghe Mihăilă, reputat slavist, membru corespondent al Academiei Române. Între anii 1970-1972 am avut norocul să fiu ataşat la catedra profesorului R. Budagov pentru finisarea, sub conducerea ilustrului pedagog şi om de ştiinţă, a tezei de doctor habilitat cu tema *Sintaxa verbelor semicopulative (analiză semantico-distributivă)*. Chiar şi după susţinerea tezei la Universitatea „M. Lomonosov" din Moscova, am întreţinut relaţii de lucru cu prof. R. Budagov şi catedra lui, până la decesul celebrului savant.

– Prof. R. Budagov cunoştea limba română, era familiarizat cu situaţia lingvistică din fosta R.S.S. Moldovenească.

– Da, prof. R. Budagov ştia foarte bine adevărul despre noi. Anume acest fapt l-a determinat să scrie, împreună cu un alt renumit lingvist, S. Bernştein, încă în anii ’60 ai secolului trecut, un studiu intitulat *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*. „Autorii acestor rânduri, la fel ca şi alţi mulţi lingvişti sovietici – se subliniază în studiu – au căzut într-un timp în greşeală, când se străduiau să depisteze o anumită „autonomie” a limbii moldoveneşti faţă de limba română. Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reuşit să arătăm şi să demonstrăm – pe bază de fapte concrete şi edificatoare – deosebirile dintre limbile română şi moldovenească. Unitatea de limbă româno-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice. La ora actuală această teză este recunoscută de către toţi specialiştii care tratează problema în cauză. Teoria despre două limbi est-romanice... a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forţe şi mult timp pentru a demonstra teza eronată cum că moldovenii şi românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestor teze nu au existat şi nici nu pot exista” (vezi culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*, Chişinău, 1989, p. 355-356 sau revista „Nistru”, 1988, nr. 11). De la profesorul Budagov am avut de învăţat nu numai carte, ci şi faptul că un om de ştiinţă trebuie să aibă o poziţie civică distinctă, să fie principial, să se simtă obligat a spune lucrurile aşa cum sunt.

– Ce nu ştie cititorul revistei noastre despre începutul carierei Dumneavoastră de pedagog şi de om de ştiinţă?

– Am început să „predau”, de pe când eram elev, la şcoala primară. Cum? Foarte simplu: învăţătorii mă obligau să-i ajut pe elevii mai slabi la carte, adică să le explic temele. Şi aceasta o făceam sau la şcoală după lecţii, sau acasă. O atare „misiune” aveam şi în clasele superioare, şi la Şcoala Pedagogică (Normală) şi chiar la facultate. În anii de doctorantură (1956-1959) eram invitat în fiecare vară la Şcoala „Boris Glavan” şi la Institutul Învăţătoresc din Bălţi, unde predam la secţia fără frecvenţă disciplinele: „Sintaxa”, „Literatura română veche”, „Limba latină”. Astfel, *volens-nolens* acumulam experienţa atât de necesară unui conferenţiar universitar. Ca om de ştiinţă, am început prin observarea şi comentarea faptelor de limbă, prin studierea şi conspectarea operelor unor somităţi lingvistice ca Fr. Diez, W. Meyer-Lübke, O. Jespersen, A. Meillet, F. de Saussure, H. Schuchardt, Iorgu Iordan, Ov. Densusianu, Al. Philippide, Al. Graur, A. Potebnea, F. Fortunatov, V. Vinogradov, R. Budagov, Vl. Şişmariov, L. Şcerba şi mulţi alţii. Şi astăzi mai apelez, din când în când, la notiţele făcute în prima tinereţe. Şi mai e ceva. Pătrundeam în „tainele” limbii române prin filiera latinei şi francezei. Mă pasionau similitudinile şi divergenţele în vocabularul limbii române şi în structura ei gramaticală în comparaţie cu alte limbi. Acad. Iorgu Iordan scria că „pentru a cunoaşte mai bine o limbă, pentru a pătrunde puţin mai adânc în structura ei, este nevoie să o comparăm cu alte limbi, în primul rând cu acelea care fac parte din acelaşi grup genealogic, luându-se în consideraţie, înainte de toate, trăsăturile ei specifice, care o disting de celelalte limbi...” (Iorgu Iordan, *Scrieri alese*,

Bucureşti, 1968, p. 111). Pasiunea de a analiza limba română în contrast cu alte limbi (romanice şi neromanice) nu m-a părăsit nici până în prezent.

– Tânăra generaţie cunoaşte foarte puţin condiţiile în care funcţiona Facultatea de Litere a Universităţii de Stat din Moldova în primii ani de la fondarea ei. Referiţi-vă, vă rog, la această perioadă, la oamenii care au învăţat şi au muncit împreună cu Dumneavoastră.

– Universitatea de Stat din Moldova a fost deschisă în toamna anului 1946. Eu am devenit student în 1951. M-a impresionat mult atunci frumuseţea blocului de studii (str. Kogălniceanu, 65), ordinea din exteriorul şi din interiorul clădirii, contingentul foarte variat al studenţilor (alături de cei de 17-19 ani se aflau în sălile de studiu demobilizaţi din armată, participanţi la război, invalizi, mulţi familişti). La facultăţi, cu excepţia celei de istorie şi filologie, aproape toate disciplinele se predau în limba rusă, ceea ce constituia un obstacol pentru studenţii veniţi de la ţară, mai ales la facultăţile cu profil real. Se ştie că omul gândeşte în baza limbii, dar dacă nu posedă limba de instruire, nu poate să acumuleze informaţii şi să-şi redea gândirea. Încă Prosper Mérimée scria că „La langue a été donnée à l'homme pour exprimer sa pensée". Noi, studenţii basarabeni, ne simţeam complexaţi din cauza barierei lingvistice. La Facultatea de Istorie şi Filologie (Secţia limbă şi literatură) se ţineau în limba „moldovenească" unele discipline ca literatura (veche, clasică şi contemporană), limba (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul), dialectologia, introducerea în lingvistică, istoria limbii, folclorul, lingvistica generală. Restul cursurilor (generale) erau predate în limba rusă. Colegi de grupă academică mi-au fost regretatul Gheorghe Malarciuc – prozator şi dramaturg; Ion Eţcu – doctor hab., profesor; Tudor Cotelnic – doctor hab., profesor ad-interim; Lazăr Ciobanu – cercetător ştiinţific la A.Ş.M., istoric literar; Ion Zaporojan – lexicograf la A.Ş.M., doctor în filologie; Boris Novac – funcţionar la muzeu. Aceştia (în afară de Gh. Malarciuc şi L. Ciobanu) se mai află pe şantierul filologiei şi culturii naţionale. Sunt oameni oneşti, specialişti de performanţă, prietenoşi, sociabili şi militanţi activi pentru adevărul ştiinţific privind limba, cultura şi istoria neamului nostru. Câţiva colegi de grupă, care au funcţionat ca pedagogi, bibliotecari etc., s-au petrecut din viaţă: Pavel Ababii, Pavel Armaşu, Valeriu Zelinschi, V. Vişnevschi, Alexei Cudrineţki, Alexandru Anghelici, Dumitru Tăbăcaru. Să le fie ţărâna uşoară!

– Cine sunt profesorii, dascălii – în plan ştiinţific, dar şi pedagogic – care v-au marcat destinul?

– Dacă e să mă refer numai la destinul meu, un rol decisiv pe vremea studiilor universitare l-au jucat doi profesori: Nicolae Corlăteanu, care a îndrumat preocupările mele ştiinţifice, şi Ion Racul (decan, mai apoi prorector), care m-a salvat de trei ori, când mă aflam pe muchie de cuţit, fiind turnat „unde trebuia" pe motive extraştiinţifice. Înţelegând că mi se impută în mod exagerat unele lucruri de ordin politico-ideologic, profesorul meu de literatură şi prorectorul pentru activitatea didactică a U.S.M. Ion Racul mi-a luat apărarea, a pledat pentru cauza mea în faţa rectorului de atunci, Victor Cepurnov (probabil, şi în faţa altor demnitari), şi eu am fost lăsat în pace, să mă

ocup de carte. Cât despre ceilalţi profesori, care mi-au predat pe vremea studenţiei, păstrez cu sfinţenie în memorie amintirea Fainei Cojuhari, a lui Ion Mocreac, Andrei Borşci, Boris Bâhov, Vasile Soloviov, a Claudiei Nicov (profesoară de limba latină), a lui Leonid Pancratiev (profesor de latină şi slavă veche). Un loc cu totul aparte îl ocupă profesorul Vasile Coroban (literat-enciclopedist, critic literar şi polemist temerar) şi profesorul Ion Osadcenco (mare sufletist, excelent specialist în domeniul literaturii clasice româneşti, un neîntrecut cunoscător de snoave, vorbe de duh şi versuri pe care le rostea pe dinafară în circumstanţe potrivite).

– În ultimul deceniu al secolului trecut aţi colaborat neîntrerupt cu Eugeniu Coşeriu. Cum l-aţi descoperit pe marele nostru profesor şi ce a însemnat prestanţa acestui savant pentru Dumneavoastră?

– Indirect l-am cunoscut pe Eugeniu Coşeriu, lingvistul numărul unu al secolului XX, prin lucrările ce i se traduceau, în ruseşte, la Moscova. Abia începând cu 1991, când savantul s-a decis să-şi viziteze baştina (după 51 de ani), am avut fericita ocazie să fac cunoştinţă cu el. M-am aflat în preajma „Colosului de la Tübingen” în septembrie 1991, când a fost propus pentru alegerea în calitate de membru de onoare al A.Ş.M.; în iulie 1993 – la Congresul al XVIII-lea al A.R.A. (Academiei Româno-Americane), care şi-a desfăşurat lucrările la Chişinău. La 4 noiembrie 1993 Senatul U.S.M. i-a conferit titlul onorific de doctor honoris causa şi eu am prezentat *laudatio*. Nu mi-a fost uşor să pregătesc această conferinţă, pentru că, pe atunci, opera savantului, practic, era absentă în bibliotecile din Chişinău. După aceasta, s-a legat între noi o strânsă prietenie. L-am însoţit ulterior (împreună cu alţi colegi) ori de câte ori venea în Republica Moldova, fiind oaspete dorit şi aşteptat la A.Ş.M., la Uniunea Scriitorilor, la Casa Limbii Române sau la redacţia revistei „Limba Română”, al cărei mare animator era, la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălţi... Ultima mea revedere cu acad. Eugeniu Coşeriu s-a produs în octombrie 2001 la Universitatea „Ştefan cel Mare” din Suceava, unde a fost organizat Colocviul internaţional de ştiinţe ale limbajului, *In honorem Eugen Coşeriu*. Am avut inspirata idee de a propune, la una din şedinţele Colocviului, candidatura ilustrului savant lingvist şi filozof Eugeniu Coşeriu la Premiul Nobel. Ideea a fost susţinută cu entuziasm de participanţii la Colocviu. Deşi suferind, profesorul E. Coşeriu a prezentat în plen un foarte original şi profund raport privind politicile lingvistice, tratând, în special, două probleme dificile: natura politică a limbajului şi limba moldovenească – „o fantomă lingvistică”. Referentul a demonstrat cu fapte peremptorii că două nume diferite pentru aceeaşi limbă (în cazul nostru: „moldovenească” şi română – *A.C.*) înseamnă dezbinarea, despărţirea comunităţii lingvistice, fapt care poate duce la masochism lingvistic, la autodistrugere a propriei identităţi istorice (vezi volumul *Limbaje şi Comunicare*, VI, Partea I, Suceava, 2001, p. 66-67). E de subliniat în mod expres că prof. E. Coşeriu a militat constant şi permanent pentru adevărul ştiinţific privind limba şi istoria neamului nostru. În studiul său capital *Latinitatea orientală* prof. E. Coşeriu concluziona: „A promova sub orice formă o limbă mol-

dovenească, deosebită de limba română, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic e o absurditate şi o utopie; din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural" (vezi antologia *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, „Grai şi Suflet", Chişinău, 1996, p. 30-31). O mai adecvată definiţie a „moldovenismului primitiv şi anacronic" nici că se putea da!

– Valeriu Rusu este o altă distinsă personalitate a ştiinţei şi culturii noastre, un reprezentant marcant al Limbii Române în Franţa. În ce împrejurări l-aţi cunoscut pe domnul Valeriu Rusu?

– În iarna lui 1996, cu susţinerea Fundaţiei „Soros" (Moldova), am obţinut o delegaţie de 45 de zile la Universitatea din Aix-en-Provence – Marseille-1 (Franţa) la Departamentul Lingvistica Comparată a Limbilor Romanice şi Română. Înainte de a pleca la destinaţie, i-am telefonat profesorului Valeriu Rusu, care – spre plăcuta mea surprindere – m-a rugat să-i aduc de pe sfintele şi neuitatele locuri de baştină câteva crenguţe de măr şi o pungă de pământ. Ajuns în Franţa, am rămas totalmente vrăjit de Omul, Profesorul şi Savantul Valeriu Rusu. Chiar la prima lui prelegere, a prezentat studenţilor „trofeul" pe care i l-am adus şi m-a rugat să le vorbesc tinerilor francezi despre Republica Moldova, cu cât mai multe amănunte privind istoria, cultura, limba, obiceiurile, religia etc., lucru pe care l-am făcut cu mare plăcere. Timp de câteva săptămâni am admirat măiestria pedagogică, arta oratorică, harul cu care l-a înzestrat Dumnezeu pe compatriotul nostru Valeriu Rusu, o adevărată enciclopedie filologică şi istorică, *modus*-ul *exprimandi* care electrizează şi fascinează auditoriul studenţesc. Atunci, dar şi mai târziu – am fost în mai multe rânduri invitat la Aix – mi-am dat seama de ce studenţii francezi (vorbitori ai unei limbi cu circulaţie internaţională) se înscriau cu zecile şi sutele la specialitatea „Limba şi Literatura Română" în chiar ţara lor natală! Ei veneau, în primul rând, să facă şcoală şi carte la profesorul, basarabean de origine, Valeriu Rusu, care a reuşit să fondeze la Aix un centru de cercetare ştiinţifică a filologiei române şi a obţinut dreptul de a pregăti doctoranzi şi de a le conferi titlul de doctor în filologie cu specialitatea limba şi literatura română. Sub conducerea profesorului V. Rusu funcţionează un *Seminar de traducere* din limba română în limba franceză. Au fost publicate în ediţii bilingve zeci şi sute de poezii de-ale scriitorilor din România şi din Republica Moldova. Vom aminti aici numai unele dintre ele: *Anthologie de la création poétique de Mihail Eminescu*, réalisée sous la direction de Valeriu Rusu. Publication de l'Université de Provence, 1990, 500 p.; *Echos poétiques de Béssarabie (Moldavie) – Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1998, 294 p.; Vasile Romanciuc. *Un oeil – Un ochi*, Ploieşti, 2000, 68 p. Un efort însemnat a depus familia Rusu pentru a traduce şi a edita *Ţiganiada* lui Ion Budai-Deleanu (vezi *Tsiganiada ou Le Campement des Tsiganes*, traduction du roumain: Romaniţa, Aurelia et Valeriu Rusu. Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2003, 454 p.). Elita in-

telectuală din Republica Moldova întreţine relaţii strânse cu domnul Valeriu Rusu şi doamna Aurelia Rusu (recunoscut eminescolog şi editor al scriitorilor clasici români). Remarcabilii filologi şi fidelii noştri prieteni au publicat, pe parcursul anilor, o mulţime de studii în revista „Limba Română”, în hebdomadarul „Literatura şi Arta”, au tradus şi continuă să traducă şi să publice în ediţii bilingve poezii, proză şi critică literară ale scriitorilor din Republica Moldova.

– Stimate domnule Profesor, în anul curent se împlinesc 15 ani de la adoptarea Legislaţiei lingvistice. Dumneavoastră aţi fost unul dintre participanţii activi la evenimentele ştiinţifice şi culturale ce au precedat ziua de 31 august 1989, zi ce urma să fie una de demarcaţie în politica lingvistică de la noi. Care dintre acele întruniri le consideraţi decisive în procesul de restabilire a adevărului ştiinţific şi istoric?

– Că vorbim aceeaşi limbă cu fraţii de peste Prut, am ştiut, am simţit, am conştientizat din anii de şcoală primară, când învăţam pe dinafară poezii şi fragmente din clasici. Alta e că în perioada postbelică nu se mai putea afişa acest adevăr. Intelectualii basarabeni se revoltau în sinea lor, când auzeau spunându-se enormităţi despre limbă, dar, în fond, tăceau, dorind astfel să supravieţuiască. De fapt, nici nu prea avea cine să lupte pentru adevărul ştiinţific despre limba şi istoria neamului nostru, căci majoritatea oamenilor cărţii se refugiaseră în primăvara anului 1944 peste Prut de frica represaliilor staliniste. Iată un foarte incomplet, dar elocvent tablou privind cadrele din Basarabia:

Numărul de învăţători, profesori şi alţi intelectuali în Basarabia *		
Nr.	Până la 1944 erau	După 1944 au rămas
1.	Judeţul Bălţi – 2180	129
2.	Judeţul Cahul – 1286	10
3.	Judeţul Soroca – 980	18
4.	Oraşul Bălţi – 240	13
5.	Oraşul Chişinău – circa 500	70

– Evident, în situaţia unei crize totale de cadre calificate cine putea să formeze conştiinţa naţională a tineretului studios, să propage adevărul?

– E o întrebare ce conţine şi răspunsul. Abia în perioada gorbaciovistă, după 1985, când s-a mai liberalizat viaţa, când ni s-au mai descreţit frunţile, când au început treptat să se sfarme cătuşele fricii, oamenii de bună credinţă, în primul rând scriitorii, apoi savanţii, profesorii de toate gradele, ziariştii, redactorii de la radio şi televiziune, toţi intelectualii au ieşit în stradă, cerând să li se facă dreptate. S-au pus în mişcare şcolile, instituţiile de învăţământ superior şi mediu de specialitate, funcţionarii de la diferite ministere etc. Personal, am participat, singur sau cu studenţii, la foarte multe întruniri de acest fel, organizate, în special, în Piaţa

* Vezi ziarul „Советская Молдавия”, 28 februarie 1991.

Marii Adunări Naţionale. Am activat, de asemenea, în Comisia Interdepartamentală, care se ocupa de examinarea problemelor limbii, alături de Ion Borşevici, Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaş, Anatol Eremia, Ion C. Ciobanu, Nicolae Dabija, Maria Cosniceanu şi mulţi alţii. Dezbaterile în şedinţele Comisiei erau foarte aprinse.

– O întrunire, la care aţi avut un cuvânt greu de spus, a fost cea din toamna anului 1988...

– Institutul de Lingvistică al A.Ş.M. a invitat la Chişinău în toamna anului 1988 pe toţi membrii Sectorului de Limbi Romanice de la Institutul de Lingvistică al A.Ş. a fostei Uniuni Sovietice, pentru a discuta situaţia lingvistică de la noi. La întâlnirea cu moscoviţii a fost prezentă floarea intelectualităţii din Chişinău (şi nu numai). Sala mare a Academiei noastre era arhiplină, zeci de persoane stăteau în picioare. Lumea voia să audă cuvântul decisiv al romaniştilor de la Centru. Mare ne-a fost surprinderea, când V. Solnţev, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice, membru corespondent al acestei instituţii, a declarat în alocuţiunea de deschidere că grupul de savanţi a sosit în Moldova nu pentru a lua decizii, ci doar pentru a face un schimb de opinii verbale. Sala s-a cutremurat de revoltă. Atunci m-am ridicat (din sală) şi am cerut insistent următoarele: 1) Romaniştii moscoviţi să-şi expună opiniile despre trei probleme ce ne frământă – a) Recunoaşterea identităţii lingvistice moldo-române, b) Recunoaşterea limbii de stat şi c) Recunoaşterea alfabetului latin (român) în Moldova; 2) Să fie format *ad-hoc* un secretariat şi să se întocmească un proces-verbal al tuturor luărilor de cuvânt şi 3) La finalul şedinţei să fie adoptată o rezoluţie cu propuneri concrete pentru conducerea de vârf a republicii.

– Deşi prezidiul şedinţei nu era încântat de propunerea Dumneavoastră, sub presiunea sălii entuziasmate şi nerăbdătoare, a acceptat-o totuşi.

– Da, adevărat! Spre seara acelei zile istorice era deja elaborată o *Rezoluţie* favorabilă, cu opinii pozitive, despre limbă şi alfabet. Ea a constituit un argument forte în confruntarea noastră cu Puterea de atunci, ostilă mai ales alfabetului latin. (De altfel, în secretariatul acestei şedinţe au muncit aproape toată ziua cât a durat întâlnirea, din proprie dorinţă, înflăcăraţii militanţi pentru reforma lingvistică, doctorii în filologie Constantin Tănase, Vasile Bahnaru, Emil Mândâcanu ş.a.) Tot în acea zi memorabilă, seara, în drum spre casă, mi s-a întâmplat un accident: am căzut şi mi-am fracturat mâna dreaptă. Un prim ajutor mi-au acordat tinerii Constantin Tănase şi Vasile Bahnaru care m-au transportat la spital.

– Legislaţia de la 1989 a sensibilizat pentru un anumit timp interesul faţă de limba română. Totuşi lucrurile nu au evoluat în sensul creării de condiţii reale, pentru ca limba română să reintre definitiv şi deplin în drepturile sale fireşti, să întruchipeze calitatea de simbol şi de element definitoriu al statalităţii Republicii Moldova.

– Legislaţia lingvistică adoptată de Sovietul Suprem al R.S.S. Moldoveneşti la 31 august 1989 a fost, fireşte, una de compromis. Pe de o parte, în *Preambul*, se recunoaşte *identitatea lingvistică moldo-română*, iar, pe de altă parte, nu este acceptat

glotonimul „limba română”. Pe de o parte, se afirmă că „limba moldovenească” este de stat (oficială), iar, pe de altă parte, i se dă dreptul şi limbii ruse să fie utilizată în toate sferele vieţii economice, culturale, politice etc. Dacă nu ar fi fost alcătuite în felul acesta, legile despre limbă ar fi primit un vot de blam la şedinţa Sovietului Suprem. Acesta e tristul adevăr! Şi totuşi adoptarea celor trei legi în 1989 a fost o victorie, căci ne-au permis să scoatem din anonimat limba maternă, abandonând haina străină şi îmbrăcând-o în straiele ei tradiţionale, cu crinii latini. De aici şi până la Suveranitate, Independenţă, Tricolor şi Stema de Stat rămâneau de făcut încă doi-trei paşi!

– Cum apreciaţi, de pe poziţiile zilei de astăzi, Legislaţia adoptată la 1989?

– Precizez: Legislaţia lingvistică adoptată în 1989 a fost un rău necesar. Pe atunci făceam parte din U.R.S.S., depindeam totalmente de politica antinaţională a P.C.U.S. Odată cu obţinerea Independenţei (27 august 1991), Parlamentul democratic trebuia, de urgenţă, să întreprindă acţiuni epocale pentru Moldova şi poporul ei: prima – să elaboreze o Nouă Constituţie a Republicii Moldova şi a doua – să rediscute şi să refacă Legislaţia lingvistică. Spre marele nostru regret, deputaţii de atunci nu au găsit limbaj comun în privinţa acestor două acţiuni de valoare primordială pentru neamul nostru. În consecinţă, am rămas cu covata spartă.

– De mai mult de 15 ani discutăm – în cadrul a diverse întruniri ştiinţifice desfăşurate în republică sau peste hotarele ei – despre identitatea limbii şi a poporului nostru. Problema rămâne „deschisă” atâta vreme, cât nu este adoptat un document oficial, de stat, care să legifereze adevărul ştiinţific. Domnule Profesor, când, cum oare vom depăşi acest impas?

– Guvernanţii noştri au înţeles, în sfârşit, că nu există două limbi romanice de est, că noi şi cei din dreapta Prutului vorbim aceeaşi limbă. În *Concepţia politicii naţionale de stat a Republicii Moldova* se afirmă că „poporul moldovenesc şi poporul român folosesc o formă literară comună”. În acelaşi timp, însă, *Concepţia...* nu admite glotonimul „limba română” pentru Republica Moldova, subliniind: „Având originea comună, dispunând de un fond lexical de bază comun, limba naţională moldovenească şi limba naţională română îşi păstrează fiecare lingvonimul său ca însemn identificator al fiecărei naţiuni: moldovenească şi română”. Dar e de observat, *en passant,* că acelaşi glotonim, de exemplu, „limba spaniolă”, deserveşte nu numai Spania, ci şi aproape toate ţările Americii Latine, că glotonimul „limba portugheză” e utilizat în Brazilia, Angola, Mozambic şi în alte ţări. Savanţii moscoviţi profesorii Ruben Budagov şi Samuil Bernştein, încă în 1961, scriau că „existenţa unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României şi Moldovei nu poate leza nicidecum sentimentele naţionale ale poporului moldovenesc, după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât şi în Austria, nu lezează sentimentele naţionale ale poporului austriac...”. Un alt lingvist rus de talie universală, Rajmund Piotrowski, scrie, în această ordine de idei, următoarele: „Noi, romaniştii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus şi tare că limba băştinaşilor din Basarabia este cea română... A susţine că există o limbă „moldovenească” este o „aberaţie politică” (E. Coşeriu), este o greşeală gravă şi o incultură lingvistică”.

Vom ieşi din impasul lingvistic ruşinos şi ridicol, în care am ajuns, numai atunci, când în capul mesei se va afla ştiinţa eternă, şi nu politicul efemer.

– Într-un tulburător articol publicat recent în revista noastră afirmaţi că limba este un factor decisiv în politica naţională a statului. În Republica Moldova nu sunt create condiţii propice pentru buna funcţionare a limbii oficiale. Să nu ştie oare guvernanţii că tergiversarea, amânarea rezolvării echitabile a complicatei şi delicatei probleme poate avea consecinţe negative asupra climatului lingvistic, asupra esenţei şi integrităţii noastre naţionale?

– Opinia mea este că mulţi dintre guvernanţii noştri actuali îşi dau prea bine seama de situaţia jenantă (ca să nu spun mai mult), în care s-a ajuns, cu „politica lingvistică" din Republica Moldova. Societatea civilă e tensionată, se înmulţesc disensiunile pe motiv glotic între populaţia majoritară şi etniile minoritare ce nu-şi dau osteneala să însuşească limba de stat, ci vorbesc şi continuă, în bună parte, să-şi instruiască odraslele în şcolile cu predare în limba rusă. Nu e greu de imaginat ce reacţie negativă se va produce în instituţiile de învăţământ de toate gradele, când se va încerca a se introduce cu forţa aşa-zisa limbă moldovenească în locul celei române, care s-a predat deja 14-15 ani. Cine va câştiga din eventualele scandaluri cu manualele de limba moldovenească, literatura moldovenească, cu rebotezarea liceelor, şcolilor etc.? Cauza? Nicidecum! Orice guvern care se respectă, orice parlament care emite legi, orice şef de stat – toţi *in corpore* – doresc să fie linişte în ţară, poporul să lucreze cu tragere de inimă, să-şi iubească pământul natal, să contribuie la înflorirea şi prosperarea neamului. Dar pentru aceasta trebuie lichidate disensiunile de ordin lingval, create absolut artificial şi arbitrar. Practica internaţională demonstrează că în toate ţările (cu mai multe sau mai puţine etnii naţionale) există o singură limbă de stat (oficială), pe care trebuie s-o cunoască toţi cetăţenii acelei ţări. Minorităţilor însă li se creează condiţii favorabile pentru a-şi păstra limba, cultura, tradiţiile, religia. În nici un caz însă limba unui grup minoritar nu poate pretinde a fi limbă de stat (oficială), după cum se întâmplă la noi, de pildă, în cazul limbii ruse (în acest sens a se vedea *Carta limbilor regionale sau minoritare*). Pentru a evita consecinţele negative ale climatului general din Republica Moldova şi ale celui lingvistic, în mod particular, guvernanţii noştri ar trebui să găsească, în sfârşit, voinţa politică de a se conforma adevărului ştiinţific privind identitatea şi integritatea noastră glotică, istorică şi de neam. În cazul în care această voinţă politică încă nu s-a „copt", propun să fie declarat un *Moratoriu* asupra problemelor de limbă, pe un termen de 6 ani, răstimp în care, să sperăm, situaţia lingvistică din Republica Moldova se va limpezi. Trebuie să încetăm războiul lingvistic şi să ne îngrijim la modul concret de promovarea limbii de stat a republicii.

– Domnule Profesor, să vă audă şi să vă urmeze îndemnul toată lumea. Iar Dumneavoastră vă dorim sănătate, putere de muncă şi mulţi, mulţi ani!

Dialog: Alexandru BANTOŞ – Anatol CIOBANU

Revista „Limba Română", Chişinău, 2004, nr. 1-3, p. 28-41

§ 2 LIMBA DE STAT, O NOUĂ LIMBĂ PE PĂMÂNT?

(fragment)

[...]

– Şi totuşi ce ar trebui să întreprindem ca să ne însuşim graiul şi să-l apărăm de năpasta rusificării?

– Să ne dezicem de românofobie, căci ea ne va duce la deposedarea de limbă. Să integrăm şcoala de toate gradele din Republica Moldova cu cea din România, folosindu-ne de aceleaşi programe de studii, de aceleaşi manuale etc. Generaţia tânără e mai receptivă la limbă şi în 2-5 ani republica se va umple cu oameni cunoscători ai graiului matern şi deschişi spre cultura europeană. Să citim opera marilor maeştri ai cuvântului: Eminescu, Alecsandri, Arghezi, Sadoveanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, I. L. Caragiale, G. Călinescu, N. Stănescu, M. Sorescu, Gr. Vieru, I. Druţă, D. Matcovschi, V. Beşleagă ş.a. Să frecventăm teatrele, să ascultăm emisiunile radiofonice, să vizionăm cele mai bune emisiuni televizate, să contactăm în mod direct cu fraţii de peste Prut. Să fim mereu receptivi la felul cum vorbesc bunii cunoscători ai idiomului român. Ar fi bine să reinaugurăm rubrica tradiţională „Cultura limbii" în fiecare ziar, hebdomadar sau revistă şi s-o susţinem în mod constant cu articole privind analiza concretă a unor abateri şi devieri de la norma literară. Să vorbim peste tot şi cu toţi cei ce ne înconjoară în limba română; să fie mereu auzit graiul nostru, căci numai în felul acesta el va fi deprins şi de cei care nu-l posedă încă. În acest sens are perfectă dreptate Preşedintele republicii domnul Mircea Snegur care, în discursul său radiotelevizat cu prilejul Sărbătorii „Limba noastră cea română" din 31 august 1992, a spus: „Limba de stat trebuie folosită mai frecvent de către toată populaţia care o posedă. Astfel le-am face un serviciu celor care n-o cunosc: vorbind cu ei în limba de stat, i-am ajuta s-o însuşească" (vezi „Sfatul Ţării", 4 septembrie 1992).

[...]

– Aţi amintit şi aţi condamnat românofobia. Prin ce se manifestă ea la noi?

– Aş vrea să menţionez doar un aspect care provoacă nedumerire şi revoltă. Pe de o parte, la modul oficial se afirmă că Republica Moldova este un stat românesc independent şi suveran, având aceeaşi limbă, istorie, obiceiuri etc. cu Ţara. Pe de altă parte, mulţi dintre cei de la conducere ocolesc cu mare atenţie glotonimul „limba română" şi etnonimul corect „popor român". Când e necesar a se pronunţa mai corect despre limba republicii, mulţi şefi recurg la termenul, neutru

în esenţă, „limba de stat”, ceea ce trezeşte indignare şi ironie. Atitudinea duplicitară a unora faţă de adevărul istoric a fost de minune expusă într-un „Gong” din hebdomadarul „Ţara” (17 martie 1992):

„– Care e limba de Stat a Republicii Moldova?

– Limba de Stat a Republicii Moldova este *limba de stat.*

– În acest caz putem considera că pe pământ a apărut o nouă limbă: LIMBA DE STAT.

– Aveţi perfectă dreptate. Aşa a fost, aşa este şi aşa va fi!”.

Mă întreb şi eu: când oare o să avem curajul să spunem lumii adevărul curat că suntem români basarabeni (moldoveni), că vorbim româneşte, că avem aceeaşi istorie, cultură, obiceiuri, religie etc. ca fraţii noştri de sânge de peste Prut? Tărăgănarea acestei mărturisiri induce în eroare poporul, pe oamenii neinformaţi, care se lasă uşor manipulaţi de neprietenii noştri. În acest sens îl susţin pe deplin pe Preşedintele Parlamentului nostru, domnul Alexandru Moşanu, care, într-un discurs recent, a subliniat că „a venit timpul să renunţăm categoric şi principial la termenul de „popor moldovenesc”, care nu este altceva decât o dogmă ce ni s-a impus de colonizatori pentru a ne separa de ceilalţi români, pentru a ne împinge pe drumul învrăjbirii între fraţi” (vezi „Sfatul Ţării”, 4 septembrie 1992).

– Când moare o limbă şi de ce?

– Se zice că o limbă moare odată cu dispariţia purtătorilor ei. Este justă această opinie, dar mai degrabă aş susţine, împreună cu Ion Pelivan, că „cine îşi uită limba va fi şters de pe faţa pământului”. O limbă moare când nu mai este utilizată în toate sferele vieţii. Un corp viu trăieşte atâta timp, cât pulsează sângele prin toate organele lui. Aceeaşi situaţie e şi cu limba naturală. Ei bine, dacă ar fi să analizăm mai concret starea limbii române din Republica Moldova, din raioanele de sud ale Basarabiei şi din Bucovina de Nord, am rămâne mult prea întristaţi. Rupând din corpul Republicii Moldova cele şase raioane transnistrene plus Tighina (încălcând prin asta de două ori imuabilitatea frontierelor noastre), separatiştii smirnovişti au abrogat actele legislative cu privire la limba de stat şi revenirea la grafia latină, au reîntronat limba rusă în viaţa publică, înlăturând-o pe cea română. În Transnistria limba lui Eminescu a fost din nou rebotezată în „moldovenească”, ea continuând a fi o nenorocită de cenuşăreasă cerşindu-şi cu disperare drepturile la masa impostorilor. Cei 40 la sută de români transnistreni (240.000 de suflete) sunt înjosiţi, umiliţi, batjocoriţi de tot soiul de vântură-lume, mercenari şi ucigaşi ordinari. Dacă se va continua aşa, asimilarea românilor din raioanele de est şi pierderea limbii lor sunt inevitabile. Să nu uităm că în 1924 în R.A.S.S.M., creată atunci, numărul moldovenilor atingea cifra de 800.000 de oameni. Unde sunt ei acum? La această întrebare nu e greu de răspuns...

Se stinge puţin câte puţin limba noastră cea română în raioanele de sud ale Basarabiei (Cetatea-Albă, Ismail, Bolgrad etc.), în raioanele din Bucovina

de Nord – străvechi teritorii româneşti nimerite pe mâini străine. Dar cei vreo 500.000 de români moldoveni care prin vitregia sorţii au ajuns cu traiul în Rusia (Siberia, Extremul Orient, Caucazul de Nord ş.a.), Kazahstan, Tadjikistan etc. îşi mai păstrează limba mamei? E greu de spus, căci autorităţile n-o protejează în niciun fel.

Aşadar, poporul nostru a fost mai întâi dezbinat, dezmembrat, destrămat şi rusificat, iar limba lui se sufocă strangulată şi începe a pieri treptat, fragmentar, pe anumite segmente teritoriale.

– Sunteţi chiar atât de pesimist? Ce ar trebui să facem să ne salvăm ca etnie?

– Nu sunt pesimist, ci realist. Ca să salvăm fiinţa noastră etnică şi limba maternă, trebuie, mai întâi de toate, să revenim în frontierele noastre istorice şi legitime, ca „să dăm mână cu mână cei cu inima română”, căci numai unirea face putere! Ea ne va aduce izbăvire de toate relele ce ne-nconjoară, ne va salva inima şi sufletul, limba şi patrimoniul naţional. Dar pentru atingerea acestui suprem deziderat trebuie să muncim şi să luptăm, căci „*Libertatea,* spunea Avram Iancu, eroul Revoluţiei de la 1848 din Transilvania – nu se cerşeşte, ea se cucereşte”, iar Dimitrie Bolintineanu scria în aceeaşi cheie:

„Capul ce se pleacă paloşul nu-l taie,
Ci cu umilinţă lanţu-l încovoaie”.

Suveranitatea şi independenţa noastră vor rămâne literă moartă, dacă vom înţelege prea târziu că numai integrarea cu Ţara ne poate aduce prosperarea cea mult râvnită în toate domeniile şi sferele vieţii.

Dialog: Vasile NASTASIU – Anatol CIOBANU

Revista „Materna”, nr. 10-11, 1992, p. 1-7

§ 3 LIMBA ROMÂNĂ, MAREA DURERE A FRAŢILOR NOŞTRI DIN BASARABIA

(fragment)

– V-aş ruga să ne împărtăşiţi câteva gânduri sincere, aşa cum a fost şi intervenţia Dumneavoastră din şedinţa de închidere a Congresului filologilor...

– Mi-a părut foarte bine că am putut participa la acest Congres al filologilor români de la Timişoara, având posibilitatea de a mă afla, pentru prima dată în viaţa mea, într-un mediu lingvistic de o asemenea ţinută şi între fraţi. Manifestarea de la Timişoara mi s-a părut o adevărată sărbătoare a Limbii Române. M-aş referi, măcar în treacăt, la comunicările din plen ale dl acad. Ion Coteanu, a dnei profesoare Mioara Avram care au abordat teme fundamentale referitoare la lexicul şi respectiv gramatica limbii române. Dna prof. Flora Şuteu, la rândul său, a făcut referiri preţioase la ortografia limbii române, condamnând cu multă prudenţă tendinţele pripite de reformare ortografică etc.

– Ce interes a trezit acest Congres dincolo de Prut şi cine a reprezentat Republica Moldova la această manifestare ştiinţifică?

– Din Basarabia au venit 10 specialişti, majoritatea de la Academie, în frunte cu dl prof. dr. Silviu Berejan, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, şi de la Universitatea de Stat din Moldova. Deci, după cum se vede, o participare numeroasă, dar mai ales de suflet.

– Am aflat că punctul Dumneavoastră de vedere a trezit mult interes în rândurile participanţilor, fiind şi acum comentat.

– Punctul de vedere la care vă referiţi este foarte clar şi exprimă, de fapt, o durere a noastră, a celor de dincolo de Prut. În perioada postbelică, mai ales, a fost introdusă forţat în Moldova teoria despre aşa-zisele două limbi est-romanice: „limba moldovenească” şi limba română, pretinzându-se că ar fi două limbi diferite. Această „invenţie” a „limbii moldoveneşti”, separată de limba română, a dus la o adevărată tragedie, chiar dacă n-a avut sorţi de izbândă. Ni s-a interzis utilizarea dicţionarelor româneşti, literatura română, studiile de specialitate publicate în România. Deci noi, în Basarabia, a trebuit să fabricăm singuri, să inventăm o limbă literară „moldovenească”, ceea ce e imposibil absolut de justificat. Pe scurt, un adevărat sacrilegiu! Aşa ceva nu trebuie să se mai întâmple. După părerea mea, Congresul trebuia să se pronunţe ferm, că există o singură limbă română, pe care o vorbesc şi cei din România de astăzi, şi cei din Basarabia, din Bucovina de Nord şi de pretutindeni. Intervenţia mea a stârnit însă opinii controversate. De fapt şi acad. Graur, în 1953, probabil în urma unor indicaţii de sus, a susţinut fără vreun

argument ştiinţific, fireşte, existenţa a două limbi romanice. Scria cam aşa: Uite cum un dialect s-a transformat în limbă... De parcă un dialect se poate transforma peste noapte în limbă!!! Dar, peste câţiva ani, şi-a dat seama de ridicolul situaţiei şi în ediţia următoare a cărţii şi-a retras opinia, de fapt, pagina cu pricina. Însă forţele reacţionare din Republica Moldova, rusofilii, mai bine zis rusofonii – şi avem peste un milion dintr-aceştia – se tem să spună că noi, basarabenii, suntem români şi mai ales că vorbim aceeaşi limbă. S-a inventat teoria „bilingvismului armonios”, deşi pentru noi nu era deloc armonios. Am fost oarecum obligaţi să învăţăm două limbi, şi le-am învăţat, în timp ce ei au rămas monolingvi şi nu se bucură când aud că noi vorbim în limba română. Nici alfabet nu voiau să ne dea, dar în cele din urmă, în 1989, am obţinut cele trei legi, după cum ştiţi: cea despre limba de stat (dar, din păcate, tot „limba moldovenească” i se spune astăzi, nu română!); legea despre revenirea la grafia latină şi a treia – despre funcţionarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova. Acum în Parlament se lucrează la pregătirea unei noi Constituţii a Republicii Moldova şi ridicolul cel mare va fi la apariţia ei, când chiar în art. 1 va fi scris, probabil: Moldova este o republică suverană, este stat românesc şi are ca limbă oficială „limba moldovenească”. Este un nonsens. Mai există în lume ţări, care vorbesc aceeaşi limbă: Austria şi Germania. Noi facem, în schimb... pe mortu-n păpuşoi cu sacul plin. Pe de o parte, vorbim de relaţiile noastre cu România, trimitem elevi şi studenţi să înveţe acolo limba română, dar când se întorc o transformă din nou în... „limba moldovenească”. Eu am declarat şi în Parlamentul nostru din Chişinău că este o eroare, o minciună a secolului, mare şi grosolană. Am scris chiar şi în presa noastră în Basarabia. Dar, vedeţi, una este să spui, şi alta este să ia cineva decizii. De aceea am şi cerut la Congresul de la Timişoara şi cer şi acum ca savanţii să spună răspicat că este vorba despre o singură limbă. Din păcate, părerile au fost împărţite şi problema a rămas cumva suspendată. Dl prof. Dumitru Irimia de la Iaşi a căutat, cum se zice, „să împace şi capra, şi varza”, propunând un punct în rezoluţia finală care prevede faptul că „Societatea Filologilor Români se obligă să ajute la dezvoltarea limbii române în alte ţări: Moldova, Albania, Grecia...”. Dar noi nu suntem români din Albania, ci din Basarabia, a cărei soartă a fost cu totul alta. Aşteptam deci, de la Congres, să se spună pe şleau că este vorba despre o eroare care s-a făcut cândva şi că ne dezicem de teoria celor două limbi literare, pentru că în realitate este vorba despre o singură limbă romanică de est – limba română, pe care o vorbesc românii de pretutindeni.

– Domnule Profesor Anatol Ciobanu, am reţinut din prima parte a interviului cu Dumneavoastră că trebuie spuse lucrurilor pe nume măcar în al 12-lea ceas, pentru că altfel istoria nu ne va ierta...

– Exact. Pe noi, basarabenii, ne desparte doar un râuşor de patria-mamă. În plus, aproape 65 la sută din populaţia republicii sunt români. Mai exact, există în

total 560 de mii de ruşi, 600 de mii de ucraineni, alte etnii mai mici şi 2.800.000 de români în Basarabia de astăzi, care, după cum se ştie, este decapitată la nord şi amputată la sud, pentru că Ismailul, Cetatea Albă i-au fost luate în 1940.

– Deci înţeleg că Dumneavoastră vorbiţi în numele acestor milioane de români.

– Eu vorbesc în primul rând în numele adevărului. Adevăr care la noi în Basarabia se spune, dar aici, în România, nu se spune încă în întregime. M-am mirat foarte mult că savanţii români sunt mai „precauţi" decât noi, cei de acolo, aflaţi, cum se zice, în gura lupului. Aici observ că mulţi se feresc a spune lucrurilor pe nume. Or, a recunoaşte un adevăr nu înseamnă a obliga guvernul român sau Senatul să facă o lege despre asta. Noi, oamenii de ştiinţă, suntem obligaţi să spunem adevărul. Problema este cea pe care am ridicat-o şi în Congres: cu ce plecăm noi acasă, în Moldova? Să spunem că am ascultat vorbindu-se despre sufixe, despre prefixe, despre adjective, despre formarea cuvintelor? Este foarte bine şi tot ce s-a spus am ascultat cu deosebit interes şi folos. Am şi cumpărat cărţi româneşti şi s-au tot donat foarte multe cărţi româneşti. Dar problema limbii noastre, care ne doare cel mai tare? Mai mult, neprietenii noştri vor putea spune: vedeţi că nici ai voştri nu v-au susţinut? Înseamnă că există două limbi, nu una singură cum susţineţi voi. Nici Congresul filologilor români nu a vrut să vă recunoască. Vă daţi seama că este o situaţie stupidă. De-asta sper că la Congresul viitor, care va avea loc peste doi ani, savanţii vor avea mai mult curaj să spună adevărul despre limba noastră comună. Până atunci rămâne să ducem acasă un sentiment de nemulţumire, de nesatisfacţie totuşi, în sensul că toţi academicienii şi profesorii care-şi puteau spune cuvântul nu şi l-au spus, probabil din dorinţa de a nu deranja politic anumite forţe. Mă bucur foarte mult că mulţi dintre cei prezenţi în sală ne-au înţeles suferinţa, cerând să se precizeze în rezoluţia finală că există o singură limbă romanică de est – limba română – nu două limbi.

Dialog: Ion MEDOIA – Anatol CIOBANU

Ziarul „Românul liber", 25 iulie 1991

§ 4 DESPRE FRUNTAŞII MARII BĂTĂLII PENTRU LIMBA ROMÂNĂ AR TREBUI SĂ SCRIEM ŞI SĂ VORBIM MEREU GENERAŢIILOR TINERE
(fragment)

[...] De 14 ani (de când a apărut Constituţia Republicii Moldova) se tot vorbeşte, se scrie, se argumentează de către savanţii din republică şi de peste hotare, cerându-se reformularea articolului al 13-lea în felul următor: „Limba oficială în Republica Moldova este limba română”. Muncă de Sisif, pentru că Parlamentul (mai exact, majoritatea parlamentarilor) manifestă o totală indiferenţă faţă de argumentul ştiinţific, preferând politicul efemer şi de conjunctură.

Numai primul Preşedinte al statului, Mircea Snegur, a avut convingerea că trebuie refăcut art. 13; a venit în Parlament cu o iniţiativă legislativă, prezentând şi istoricul *Mesaj*: „Limba română este numele adevărat al limbii noastre”, dar, spre marele regret al savanţilor, al oamenilor de bună credinţă, în general, parlamentarii de atunci (aprilie 1995) au respins, prin vot secret, propunerea şefului statului, admiţând în continuare *mărul discordiei* în Republica Moldova.

• Demult a venit timpul ca Parlamentul şi Guvernul să purceadă la revizuirea şi înnoirea Legislaţiei lingvistice (aprobate încă în anul 1989 – pe vremea puterii sovietice).

Oficial, această legislaţie se numeşte în felul următor: „Actele legislative ale R.S.S. Moldoveneşti cu privire la decretarea limbii moldoveneşti ca limbă de stat şi revenirea ei la grafia latină” (publicate sub formă de broşură în 1990). Aceste „acte” s-au învechit moral şi faptic şi nu corespund deloc nici cu „Declaraţia despre suveranitatea Republicii Moldova” (1990), nici cu „Declaraţia despre Independenţă” (27 august 1991), în care stă înscris cu litere de aur că *româna este limba de stat în Republica Moldova.*

Accentuăm că „Actele...” blochează, de fapt, funcţionarea liberă şi totală a limbii oficiale, pentru că în 20 din cele 32 de articole se aminteşte că şi *limba rusă* „este limbă de comunicare între naţiuni...” (art. 3), că „se asigură traducerea în limba rusă a documentelor în organele de stat...” (art. 9), că „lucrările de secretariat pot fi efectuate în limba rusă...” (art. 12), că „documentaţia care se expediază peste hotarele R.S.S.M. se întocmeşte în limba rusă...” (art. 14), că „lucrările de notariat se efectuează în limba de stat sau în limba rusă” (art. 17), că „R.S.S.M. garantează dreptul la educaţia preşcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate, tehnico-profesionale şi superioare în limbile moldovenească şi rusă...” (art. 18, 19), că „disertaţiile se susţin în limba moldovenească, rusă...” (art. 22), că „manifestările de importanţă unională se desfăşoară în limba rusă” (art. 23), că „denumirea

ministerelor, comitetelor de stat, departamentelor... se formează în limba de stat şi se traduc în limba rusă...” (art. 28), că „blanchetele oficiale, textele afişelor, anunţurile publice..., denumirile mărfurilor, instrucţiunile referitoare la ele... se întocmesc în limba de stat şi în limba rusă...” (art. 27, 28, 29).

Statul de la 1989 a declarat două limbi oficiale

Din simpla enumerare a extraselor din „Actele lingvistice...” (1989) se observă cu ochiul liber următoarele: 1) Statul a declarat *de jure* şi *de facto 2* (două) limbi oficiale: aşa-zisa „moldovenească” şi rusa; 2) S-a legiferat „armoniosul” bilingvism moldo-rus, care niciodată nu s-a manifestat ca *bilingvism,* pentru că este conceput *asimetric* (moldovenii erau puşi în situaţia să înveţe *rusa,* iar ruşii *nu au fost obligaţi să cunoască limba populaţiei majoritare);* 3) Prin utilizarea masivă a limbii ruse, s-a stimulat mancurtizarea limbii oficiale (române) în Republica Moldova: prin folosirea nejustificată a multor cuvinte, locuţiuni, termeni, structuri sintactice calchiate după modelele ruseşti (exemple din limbajul diurn: *coroce, l-am mulţumit, la mine mama-i bolnavă, el lucrează şofer, trăiesc pe al doilea etaj, Ion s-a stroit, Maria îi invidiază Tamarei...* etc.).

• Ca un mijloc eficace şi benefic pentru ocrotirea limbii oficiale în Republica Moldova (monitorizarea modului ei de utilizare în diverse sfere ale vieţii publice, pentru organizarea controalelor lingvistice în teritoriu) ar fi redeschiderea *Departamentului limbii oficiale* sub egida Guvernului. Alcătuit din specialişti de marcă şi ramificat pe sectoare, Departamentul ar concentra toate problemele legate *de uzul în sens larg al limbii de stat.*

– În ultimii ani au răsunat reproşuri întemeiate şi argumentate în privinţa calităţii învăţământului preuniversitar şi universitar. Dumneavoastră ce notă îi puneţi? Care ar fi punctele sale cele mai slabe?

– Învăţământul preuniversitar e în criză din două motive:

a) Curriculumul este foarte încărcat la toate disciplinele, inclusiv la „Limba şi Literatura Română”. Se introduc, în mod forţat, multe noţiuni complicate, teoretice care depăşesc treapta de liceu sau gimnaziu. Fiind revizor şcolar, M. Eminescu promova principiul: *Non multa, sed multum* – „Nu multe, ci mult” (maxima aparţine retorului latin, autor al Tratatului de retorică Quintelianus – aprox. 30-100 e.n.). Elevul trebuie să înţeleagă bine *abc*-ul cutărei sau cutărei ştiinţe, pe urmă va merge mai departe şi singur, dacă e înzestrat de Dumnezeu.

b) Învăţământul preuniversitar a început să piardă mult din cauză că lipsesc cadre pedagogice. Absolvind universităţile cu profil pedagogic, mulţi tineri refuză să plece la muncă în licee, gimnazii etc., pentru că salariile mizere abia le asigură subsistenţa. Tineretul contemporan e foarte pragmatic: puţini sunt dispuşi să facă „munci patriotice”. Un absolvent al Universităţii, care se află 18-20 de ore pe săptămână în faţa elevilor, apoi mai şi organizează un şir de activităţi extraşcolare, trebuie asigurat măcar cu ceea ce se cheamă *coşul minim de existenţă.*

[...]

– De fiecare dată, de sărbătoarea limbii române, ne amintim cu drag şi îi pomenim cu un cuvânt bun pe acei care au luptat pentru drepturile limbii române şi care nu mai sunt printre noi: I. Dumeniuk, S. Berejan, N. Corlăteanu, E. Coşeriu... Fiecare dintre ei a intrat în istoria luptei noastre cu statura, cu nota lui distinctă, cu aportul deosebit al fiecăruia în parte. Am fi bucuroşi să-i definiţi ca personalităţi / caractere ce s-au manifestat pe plan social şi ştiinţific.

– Despre martirii Mişcării de Eliberare Naţională (anii 1987-1991), despre fruntaşii marii bătălii pentru limba noastră cea română, pentru alfabetul nostru tradiţional latin, pentru identitatea glotică şi etnică a neamului românesc ar trebui să scriem şi să vorbim mereu generaţiilor tinere, educând astfel adevăratul patriotism. Scriitorul francez Antoine de Saint-Exupery spunea: „Cel plecat dintre vii este mai prezent şi mai puternic dacă îi este cinstită memoria". Suntem obligaţi să punem câte o lumânare aprinsă pe criptele celor duşi la Domnul, care au militat prin cuvânt, prin scrieri, prin fapte concrete pentru cauza naţională. Din cohorta acestora fac parte prof. Ion Dumeniuk (fostul meu student, apoi coleg, ucrainean de origine), acad. Silviu Berejan (ale cărui merite le găsim în următoarele volume îngrijite de harnicul filolog, redactor-şef al revistei „Limba Română", Alexandru Bantoş: a) S. Berejan, *Itinerar sociolingvistic*, Chişinău, 2007 şi b) Al. Bantoş, *Retrospectivă necesară*. Dialoguri, Chişinău, 2007); acad. Nicolae Corlăteanu (al cărui *Testament* se încheie în felul următor: „*Ţineţi minte!* – v-o spun în calitate de încercat drumeţ pe întortocheatele căi ale basarabenilor: *Limba Română este numele corect şi adevărat al Limbii noastre* şi ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani şi pentru cei ce vor veni după noi. Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române şi a neamului românesc!") (27 aprilie 2005; vezi cartea: *Limba română – adevărata mea Patrie*, Antologie filologică. Selecţia materialelor, prefaţă şi preliminarii de A. Ciobanu, Chişinău, Editura Litera, 2005, p. 983); prof. Eugeniu Coşeriu (care, criticându-i pe cei ce susţin că există o limbă moldovenească, a exclamat: „Cu câteva cleioance, cu câteva sârnice şi cu câţiva baistruci nu se face o limbă!". Şi mai departe a emis istorica frază: „...a promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic e o absurditate şi o utopie; din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural") (vezi revista „Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 25).

Toată recunoştinţa ar trebui adresată şi altor militanţi care, spre regretul nostru, au părăsit prematur „viaţa cea lumească": prof. Vasile Melnic (Universitatea de Medicină şi Farmacie „N. Testemiţeanu" din Chişinău), prof. Ruben Budagov (Universitatea „V. Lomonosov" din Moscova), prof. Stanislav Semcinschi (Universitatea „Taras Şevcenko" din Kiev), prof. Grigore Cincilei (U.S.M.), prof. Victor Banaru (U.S.M.).

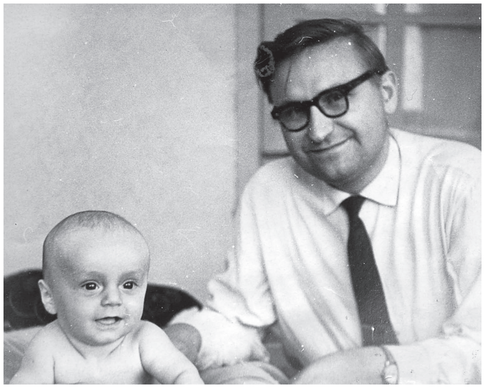
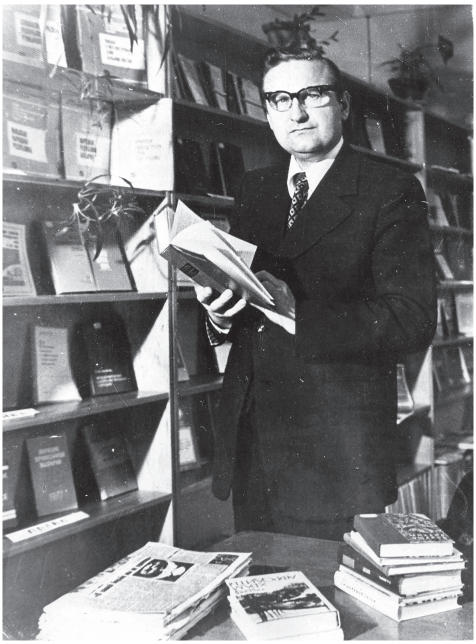
Dialog: Boris VIERU – Anatol CIOBANU

„Natura", 2008, august, p. 4-5

CAPITOLUL VI

IMAGINI
ŞI DESTIN

• 1952. Militar la Vadul lui Vodă • 2 aprilie 1955. Student la U.S.M., anul IV • 31 august 1990, Piaţa Marii Adunări Naţionale. Cu soţia Margareta Ciobanu şi nepoata Eleonora Pripa • 1965. Cu fecioraşul Silvian • 1978. La bibliotecă

• Iulie 1974. Cu prof. Ruben Budagov (Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova) la Chişinău • 1993, Chişinău. Eugeniu Coşeriu pentru prima dată în Republica Moldova. De la stânga la dreapta: Anatol Ciobanu, Grigore Cincilei, Silviu Berejan şi Eugeniu Coşeriu • 1997. Chişinău, Catedra de LRLGR. Împreună cu profesorii Ion Melniciuc, Valeriu Rusu (Franţa), Grigore Cincilei, Mihail Purice şi Vitalie Marin • Cu profesorul Gheorghe Rusnac, rector al U.S.M. • 1987. Cu prof. Denis Diletant (Londra), venit în vizită la U.S.M. • Iunie 1996. La catedra prof. Dumitru Irimia (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iaşi)

• 1982. În faţa Facultăţii de Litere • Octombrie 1978. La ora de sintaxă

• Cu lingvista Mioara Avram • 15 mai 1984, Catedra de Lingvistică Generală şi Romanică de la U.S.M. Profesorul Anatol Ciobanu omagiat la 50 de ani • 4 noiembrie 2000. Cu promoţia 1965 la Catedra de Limbă Română, Lingvistică Generală şi Romanică a U.S.M. • 1982. La Catedră cu docenţii Ion Dumeniuk (dreapta) şi Igor Griţenco

• Cu prieteni şi colegi la diverse întruniri ştiinţifice

• 2000. Cu profesorul Eugeniu Coşeriu la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă" din Chişinău
• Mai 1988. Cu profesorul Vitalie Marin
• 20 iulie 1995. Cu academicianul Petru Soltan

• 20 decembrie 1997. Cu profesorul Valeriu Rusu • Mai 1999. Cu scriitorul Mihail Gh. Cibotaru • 31 august 1996, Biblioteca Naţională a Republicii Moldova. La aniversarea a V-a de la fondarea revistei „Limba Română”

DIN BIBLIOGRAFIA PROFESORULUI UNIVERSITAR ANATOL CIOBANU

I. Monografii, manuale, materiale didactice, culegeri colective, programe

1. Anatol CIOBANU, *Конъюнктив и его употребление в предикативных синтагмах в современном молдавском* литературном языке*, Дис. на соиск. учен. степени канд. филолог. наук, Chişinău, USCh, 1960, 420 p.

2. Anatol CIOBANU, *Конъюнктив и его употребление в предикативных синтагмах в современном молдавском литературном языке*, Аутореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филолог. наук, Chişinău, USCh, 1960, 21 p.

3. Anatol CIOBANU, *Modul conjunctiv; Modul condiţional*, Curs de gramatică istorică a limbii moldoveneşti, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1964, p. 292-301.

4. Anatol CIOBANU, *Seminar special de limbă moldovenească, Unele probleme dificile de sintaxă,* Chişinău, Universitatea de Stat din Chişinău, 1965, 41 p.

5. Anatol CIOBANU, *Probleme dificile de gramatică*, Material didactic pentru studenţii de la Facultatea de Filologie, Chişinău, Lumina, 1969, 98 p.

6. Anatol CIOBANU, *Părţile principale ale propoziţiei*, Chişinău, U.S.M., 1969, 177 p.

7. Anatol CIOBANU, *Să scriem şi să vorbim corect*, *Tablete şi articole de cultivare a limbii* / Anatol Ciobanu; red. Silviu Berejan, Chişinău, Lumina, 1970, 127 p.

8. Anatol CIOBANU, *Опыт семантико-дистрибутивного анализа полусвязочных глаголов в молдавском языке* [Пособие по спецкурсу для студентов и аспирантов], Chişinău, USCh, 1973, 86 p.

9. Anatol CIOBANU, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (Опыт семантико-дистрибутивного анализа), Дис. на соиск. учен. степени д-ра филолог. наук, Москва, 1973, 630 p.

10. Anatol CIOBANU, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (Опыт семантико-дистрибутивного анализа), Аутореферат, Моск. ун-т., Москва, 1973, 48 p.

11. Anatol CIOBANU (în colaborare), *Limba moldovenească*, Manual pentru cl. a VIII-a, Chişinău, Lumina, 1975, 168 p.

12. Anatol CIOBANU, *Lucrări de control la sintaxă* (Pentru studenţii de la secţia fără frecvenţă a Facultăţii de Filologie), Chişinău, USCh, 1975, 46 p.

* Între anii 1944-1989 în Republica Moldova a fost impusă de către regimul sovietic utilizarea glotonimului limba moldovenească pentru noţiunea de limba română literară scrisă cu alfabet chirilic.

13. Anatol CIOBANU, *Practicum la sintaxă* (Cu elemente de analiză transformaţională), Manual pentru studenţii de la Facultatea de Filologie, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Chişinău, Lumina, 1976, 143 p.

14. Anatol CIOBANU, *Sintaxa propoziţiei în clasa a VII-a*, Chişinău, Lumina, 1977, 92 p.

15. Anatol CIOBANU, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (Опыт семантико-дистрибутивного анализа), в 2-х. ч., [Моногр.] часть 2, Chişinău, Ştiinţa, 1978, 182 p.

16. Anatol CIOBANU, *Limba moldovenească*, Manual pentru cl. a VIII-a, Anatol Ciobanu, Ion Ciornâi, Ion Mocreac, red. Ion Ciornâi, ediţia a VI-a, Chişinău, Lumina, 1980, 128 p.

17. Anatol CIOBANU, *V. F. Şişmarev şi problema normei*, Studii de filologie moldovenească, lingvistică şi istorie literară [antologie], Chişinău, 1980, p. 109-135.

18. Anatol CIOBANU, *Sintaxa practică* (Cu elemente de analiză transformaţională), Manual pentru studenţii de la Facultatea de Filologie, Chişinău, Lumina, 1982, 198 p.

19. Anatol CIOBANU (în colaborare), *Limba moldovenească,* Manual pentru cl. a VIII-a, ediţia a VIII-a, Chişinău, Lumina, 1983, 127 p.

20. Anatol CIOBANU, *Modul condiţional-optativ; Modul potenţial; Modul conjunctiv; Gerunziul*, Morfologia, Manual, ediţia a II-a, revăzută, Chişinău, Lumina, 1983, p. 303-335.*,*

21. Anatol CIOBANU, *Sintaxa frazei în clasa a VIII-a,* Chişinău, Lumina, 1984, 84 p.

22. Anatol CIOBANU, *Gramatica şi semantica*, Probleme de gramatică şi stilistică, Culegere de materiale, Chişinău, 1985, p. 3-15.

23. Anatol CIOBANU, *Limba moldovenească,* Manual pentru cl. a VIII-a, Anatol Ciobanu, Ion Ciornâi, Ion Mocreac, ediţia a X-a, Chişinău, Lumina, 1987, 127 p.

24. Anatol CIOBANU, *Limba moldovenească literară contemporană, Sintaxa,* ediţia a II-a, revăzută şi completată, Chişinău, Lumina, 1987, 466 p.

25. Anatol CIOBANU, *Sintaxa şi semantica* (Studiu de lingvistică generală), Sub redacţia lui Ruben Budagov, Chişinău, Ştiinţa, 1987, 198 p.

26. Anatol CIOBANU, *Limba maternă şi cultivarea ei*, Chişinău, Lumina, 1988, 320 p.

27. Anatol CIOBANU, *Sintaxa practică* (Cu elemente de analiză transformaţională), ediţia a II-a, revăzută şi completată, Chişinău, Lumina, 1991, 279 p.

28. Anatol CIOBANU (în colaborare cu E. Belinschi), *Limba română*, Manual pentru cl. a IX-a, Chişinău, Lumina, 1992, 198 p.

29. Anatol CIOBANU, *Lingua latina est fundamentum linguae nostrae*, Program pentru liceu, Limba latină, clasele X-XII, Chişinău, 1992, p. 17-36.

30. Anatol CIOBANU, *Punctuaţia limbii române,* Chişinău, Lumina, 1993, 252 p.

31. Anatol CIOBANU, *Programa complexă de lingvistică generală pentru examenul de doctorat la specialitatea Teoria limbii şi Limbile romanice*, Chişinău, 1994, 20 p.

32. Anatol CIOBANU (în colaborare cu E. Belinschi), *Limba română*, Manual pentru cl. a IX-a, Chişinău, Lumina, 1995, 192 p.

33. Anatol CIOBANU, *Limba română*, Manual pentru clasa a IX-a din şcolile cu predare în limba română din Ucraina, A. Ciobanu, E. Belinschi, G. Jernovei – Liviv, Svit, 1996, 208 p.

34. Anatol CIOBANU, *Limba română*, Manual pentru clasa a IX-a, Anatol Ciobanu, E. Belinschi; red. Anatol Ciobanu, ediţia a II-a, Chişinău, Lumina, 1999, 198 p.

35. Anatol CIOBANU, *Normele de punctuaţie în vigoare*, Dicţionar ortografic românesc, 74.080 de cuvinte, Chişinău, Litera, 2000, p. 37-49.

36. Anatol CIOBANU, *Punctuaţia limbii române,* Chişinău, Editura Universitas, 2000, 464 p.

37. Anatol CIOBANU, *Mic dicţionar latin-român de expresii consacrate*, Chişinău, Editura Museum, 2002, 208 p.

38. Anatol CIOBANU, *Limba română – adevărata mea patrie* (Antologie), Chişinău – Bucureşti, Litera-Internaţional, 2005, 992 p.

39. Anatol CIOBANU, *Elogiu limbii române* (Antologie), Chişinău – Bucureşti, Litera-Internaţional, 2007, 322 p.

II. Unele articole ştiinţifice şi de popularizare

1. Anatol CIOBANU, *Unele observaţii de stil*, „Moldova socialistă”, 1956, 12 aprilie.

2. Anatol CIOBANU, *Câteva consideraţii despre gradele de comparaţie ale adjectivelor calitative şi întrebuinţarea lor în construcţii comparative,* „Însemnări ştiinţifice ale U.S.M.”, 1957, vol. 31 (filologie), p. 87-95.

3. Anatol CIOBANU, *Cu privire la predarea limbii latine în şcoală*, „Moldova socialistă”, 1957, 3 oct.

4. Anatol CIOBANU, *Despre semnul distinctiv al conjunctivului. Particula „să”*, Материалы первой конф. молодых учёных Молдавии, Chişinău, 1958, p. 31-33.

5. Anatol CIOBANU, *Formarea conjunctivului trecut în limba moldovenească*, Учён. КГУ, 1959, t. 44, p. 83-92.

6. Anatol CIOBANU, *Conjunctivul în componenţa sintagmelor formate din* ***a sta, a încerca*** *plus conjunctiv*, „Limba şi literatura moldovenească”, 1960, nr. 3, p. 23-31.

7. Anatol CIOBANU, *Observaţii asupra conjunctivului fără „să”*, „Analele ştiinţifice ale Institutului de limbă şi literatură al A.Ş. a R.S.S.M.”, 1961, vol. 10, p. 44-45.

8. Anatol CIOBANU, *Câteva observaţii asupra limbii scriitorului*, „Cultivarea limbii”, nr. 2, Chişinău, 1962, p. 25-29.

9. Anatol CIOBANU, *Delimitarea subordonatelor atributive determinative*, „Limba şi literatura moldovenească”, 1966, nr.3, p. 47-56.

10. Anatol CIOBANU, *Problema predicativităţii*, Résumées des Communications. X-ème Congrès international des linguistes. Bucarest, 28 august – 2 septembrie, Bucureşti, 1967, p. 62-63

11. Anatol CIOBANU, *Consideraţii asupra predicatului verbal-nominal*, „Limba şi literatura moldovenească”, 1968, nr. 4, p. 11-21.

12. Anatol CIOBANU, *Cultivarea limbii şi gramatica*, „Nistru”, 1968, nr. 7, p. 146-152.

13. Anatol CIOBANU, *În jurul problemei semiauxiliarelor*, Al XII-ea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică, Rapoarte şi comunicări, Bucureşti, 1968, p. 69-70.

14. Anatol CIOBANU, *Întrebuinţarea unor îmbinări verbale* (cu infinitivul prepoziţional), „Cultivarea limbii”, nr. 6, Chişinău, 1968, p. 37-43.

15. Anatol CIOBANU, *О „истинных” и „мнимых” полусвязочных глаголах:* (На материале романских языков), Вестник Моск. университета, Филология, 1974, nr. 4, p. 43-50.

16. Anatol CIOBANU, *Категория значения и категория отношения в языке*, „Limba şi literatura moldovenească”, 1975, nr. 1, p.72-80.

17. Anatol CIOBANU, *Pregătirea filologică a studenţilor*, „Învăţământul public”, 1977, 16, 19 noiembrie.

18. Anatol CIOBANU, *К вопросу о взаимозависимости семантики, дистрибуции и синтаксической функции слова*, Теоретические проблемы семантики и её отражения в одноязычных словах, Chişinău, 1979, p. 29-35.

19. Anatol CIOBANU, *Pentru un regim unic de vorbire în şcoală*, „Pedagogul sovietic”, 1988, nr. 3, p. 2-7.

20. Anatol CIOBANU, *Un alfabet adecvat*, „Moldova socialistă”, 1989, 24 mai.

21. Anatol CIOBANU, *Ce-i aceea limbă oficială?*, „Moldova socialistă”, 1990, 27 februarie.

22. Anatol CIOBANU, *Simplu şi sacru adevăr*, „Românul liber”, Londra, 1990, Anul VI, nr. 10, p. 10-11.

23. Anatol CIOBANU, *Vasile Alecsandri şi limba maternă*, „Basarabia”, 1990, nr. 12, p. 140-150.

24. Anatol CIOBANU, *Limba română, marea durere a noastră (I-II)*, „România liberă”, Bucureşti, 1991, 25, 26 iunie.

25. Anatol CIOBANU, *Lingua latina est fundamentum linguae nostrae (I-VIII)* [Predarea limbii latine în şcolile medii şi liceele din republică], „Făclia”, 1991, 6, 13, 20, 27 sept.; 4 11, 18, 25 octombrie.

26. Anatol CIOBANU, *Rătăciri lingvistice (şi nu numai lingvistice) în Transnistria*, „Transnistria”, 1991, 25 octombrie.

27. *Maxime şi cugetări, Vin din munţii latiniei*, „Limba Română”, 1991, nr. 1, p. 129-131; nr. 2, p. 130-131; nr. 3-4, p. 150-153, 1992; nr. 2-3, p. 203-206.

28. Anatol CIOBANU, *Limba română în Basarabia azi*, „Buletinul Societăţii de Ştiinţe Filologice din România pe anii 1991-1992”, Bucureşti, 1992, p. 20-25.

29. Anatol CIOBANU, *În preajma unui gigant al filologiei* – prof. Eugen Coşeriu, „Făclia”, 1993, 19, 26 noiembrie; 3 decembrie.

30. Anatol CIOBANU, *Problema părţilor de propoziţie şi a blocurilor sintactice*, Congresul XVIII al Academiei Româno-Americane de Ştiinţe şi Arte, vol. I, Chişinău, 1993, p. 44-45.

31. Anatol CIOBANU, *Savant de talie europeană: profesorul Boris Cazacu*, „Basarabia”, 1993, nr. 1, p. 178-184.

32. Anatol CIOBANU, *Limba română în învăţământul din Republica Moldova*, Buletinul Societăţii de Filologie Română, Bucureşti, 1994, nr. 3, p. 41-45.

33. Anatol CIOBANU, *Profesorul Nicolae Corlăteanu – clasicist şi romanist*, „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, 1995, nr. 3, p. 23-31.

34. Anatol CIOBANU, *Teze şi antiteze în jurul denumirii limbii de stat*, „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, 1995, nr. 5, p. 20-37.

35. Anatol CIOBANU, *Un neînfricat apărător al limbii române – profesorul Ion Borşevici*, „Libertatea”, 1996, 5 decembrie, p. 8.

36. Anatol CIOBANU, *De la semantică la pragmatică*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova: Ştiinţe socioumane”, Chişinău, 1997, p. 11-18.

37. Anatol CIOBANU, *Principiul onomasiologic în sintaxă*, U.L.I.M., Rezumatul comunicării, 18-20 martie 1997, Chişinău, 1997, p. 312-313.

38. Anatol CIOBANU, *Unele probleme de sociolingvistică*, „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, 1998, nr. 3, p. 139-146.

39. Anatol CIOBANU, *Eminescu şi unitatea limbii şi a poporului român*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova: Ştiinţe filologice”, Chişinău, 2000, p. 13-17.

40. Anatol CIOBANU, *La situation linguistique dans la République de Moldavie*, Actes des XXIe Colloque internaţional de linguistique fonctionnelle (Iassy, Roumanie, 26 juin – 1er juillet 1996), Iaşi, 2000, p. 179-183.

41. Anatol CIOBANU, *Norma literară în evoluţie*, Limbaje şi Comunicare, vol. IX, Colocviul internaţional de ştiinţe ale limbajului, Suceava, 2000, p. 169-180.

42. Anatol CIOBANU, *Lingua Latina et le destin de la langue roumaine en République de Moldavie*, Actes du Colloque International „Ginta Latina et l’Europe d’aujourd’hui” organisé par Valeriu Rusu, 11-12 decembrie 2001, Aix-en-Provence, 2001, p. 73-79.

43. Anatol CIOBANU, *Romanian punctuation and its observance in writing on computer*, 9th Conference of GRLA / RWCAL Verbal Comunication and Interaction on via computer. Au international Conference – edited by Tatiana Slama-Cazacu, Constanţa, 2001, p. 136-137.

44. Anatol CIOBANU, *Un stat suveran – o singură limbă de stat*, „Limba Română”, Chişinău, 2001, nr. 9-12, p. 11-21.

45. Anatol CIOBANU, *Limba română şi politica lingvistică în Republica Moldova*, Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării, Academia Română, Institutul de Filologie Română „Alexandru Phillipide” din Iaşi, 2002, p. 41-53.

46. Anatol CIOBANU, *Carta Europeană a Limbilor regionale sau minoritare şi diversitatea politicilor lingvistice în unele state*, Limbaje şi comunicare, vol. VI, partea I, Suceava, 2003, p. 87-100.

47. Anatol CIOBANU, *Limba ca factor decisiv în politica naţională a statului*, „Limba Română", 2003, nr. 6-10, p. 64-72.

48. Anatol CIOBANU, *Limba în evoluţie*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova: Ştiinţe filologice", Chişinău, 2003, p. 11-14.

49. Anatol CIOBANU, *Limba şi statul*, „Literatura şi Arta", 2003, 13 noiembrie, p. 2.

50. Anatol CIOBANU, *O deviere de la norma literară: „superlativul excesiv"*, „Limba Română", 2003, nr. 1, p. 33-40.

51. Anatol CIOBANU, *Stilistica – arta expresivităţii* (prof. V. Marin la 75 de ani), „Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova: Ştiinţe filologice", Chişinău, 2005, p. 458-462.

52. Anatol CIOBANU, *Alma mater – lingua mater* (U.S.M. – la 60 de ani), „Literatura şi Arta", 2006, 28 septembrie, p. 3.

53. Anatol CIOBANU, *Bazele metodologice ale punctuaţiei româneşti şi franceze*, Conexiuni şi perspective în filologia contemporană, ediţia a II-a, U.L.I.M., Chişinău, 2006.

54. Anatol CIOBANU, *Consideraţii despre comunicare*, Инновации в прагматике филологических исследований, Universitatea de Stat „Al. Russo" din Bălţi, 2006, p. 38-41.

55. Anatol CIOBANU, *Probleme lingvo-sociale în Republica Moldova*, Limba română azi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2007, p. 21-29.

56. Anatol CIOBANU, *Profesorul Dumitru Irimia – înainte-mergătorul*, „Limba Română", 2008, nr. 1-2, p. 10-13.

57. Anatol CIOBANU, *Despre fruntaşii marii bătălii pentru limba română* (Dialog), „Natura", nr. 8, august 2008, p. 4-5.

58. Anatol CIOBANU, *Unirea şi marele poet dispărut Grigore Vieru*, „Literatura şi Arta", 29 ianuarie 2009, p. 3.